8(08)
A 30

ALESANDRU PAPIU ILARIAN

antologie

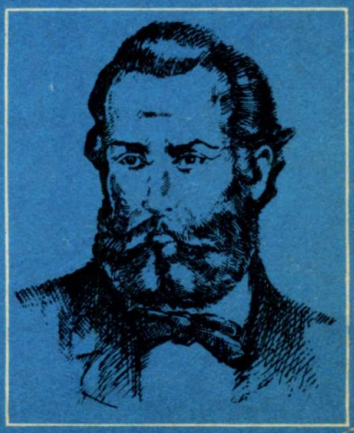

ALESANDRU
PAPIU ILARIAN

Coperta de GHEORGHE MOTORA

8(08)
A 30

ALESANDRU PAPIU ILARIAN

Antologie

Ediție îngrijită, prefață,
note și comentarii de
CORNELIU ALBU

7.876
61876

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1981

Generațiilor tinere care au în Alesandru Papiu Ilarian un exemplu de energie, de zel și de patriotism

CUPRINS

Studiu introductiv 7
Notă asupra ediției 40
Niscari preliminarii la Diorile pentru minte și inimă . . 44
Să învățăm românește, domnilor 49
Tezele de la Mureș Oșorhei 51
Discurs rostit de studentul Alesandru Papiu Ilarian în aula universității din Viena 56
Istoria românilor din Dacia Superioară 61
Starea culturii intelectuale a românilor din Dacia Superioară pînă la anul 1848 68
Către leptor 89
Introducțiune în istoria românilor la anii 1848 e (și) 1849 . 95
Starea românilor la anul 1848 98
Avram Iancu și adunarea de la dumineca Tomii și cea din 3/15 mai 1848 101
Românii din Ardeal după adunarea de la 15 mai 141
VIII. Cele trei adunări românești din luna septemvrie . . 153
X. Întărirea Comitetului român de pacificațiune 163
XXII. Pentru ce nu dobîndiră românii naționalitatea? . 169
De supt Călimani. Sept. 1852 177
Neologismul 185
Statistica generală a Europei 201
Memorand 207
Extrădarea criminalilor din Principatele-Unite 226
Independența constituțională a Transilvaniei 229
De ce nu duelez cu Buda Sandor 258
Garibaldi și Klapka către români 261
Lectorului salutare 272
Baltasar Walther 280
Adunarea din Brașov a Societății Literare din Transilvania 286
Gramatica lui Șincai și epistola lui către Ioan Lipszky . . 289
Încheierea unei disputațiuni de lână caprină 300
Către amicii mei din Transilvania 312
Ianache Văcărescu 314

Vistierul Stavrinos 322
Documentul din archivul secret din Berlin 326
Discurs la înmormîntarea lui Ioan Maiorescu 338
Horia şi Cloşca 342
Memorandul lui Kossuth, Teleki şi Klapka 361
Înfiinţarea Societăţii Transilvania 369
Viaţa şi opera lui G. Şincai 373
Ideile lui Şincai 395
O aniversare în Pădurea Băneasa 434
Nihil sine Populo 438
Manuscriptele lui Ioan Budai Deleanu 441
Descriptio Moldaviae. Prefaţiune 456
Elaborarea dicţionarului, regulamentul lexicografic şi gramatica limbii române 462
Apa trece, pietrele rămîn 469
Către cetăţenii bivolari şi toţi giurgiuvenii 472
Toast în cinstea zilei de 3/15 mai 1848. (Mai 1873) . . . 476
Cauza bivolarilor din Giurgiu înaintea Curţii cu Juraţi din Turnu-Măgurele 478
Bibliografie 481

STUDIU INTRODUCTIV

Alesandru Papiu Ilarian, prin convingerile lui revoluționar-democratice, prin faptele lui de neprecupețit eroism, prin activitatea lui științifică și lupta neostoită în vederea realizării unității naționale a poporului român, se numără printre fruntașii patriei noastre în perioada 1845—1873.

Fiu al preotului Ioan Pop Bucur și al Anei Hodoșiu, s-a născut în ziua de 27 sept./9 oct. 1827 în comuna Bezded din județul Sălaj și a decedat la Sibiu în 11/23 oct. 1877. Pe cînd avea cinci ani, părintele său a fost detașat, la cerere, în Budiul de Cîmpie, județul Mureș (azi „Papiu Ilarian"). Primele noțiuni de carte le-a primit de la părintele său care, în orele de răgaz, îi citea și explica fragmente din „Istoria pentru începutul românilor" a lui Petru Maior, o merinde sufletească ce-i va călăuzi întreaga lui viață.

După însușirea cunoștințelor rudimentare, fiul părintelui Pop urma să fie dus la un gimnaziu care să-i deschidă calea spre școli mai înalte. La ce fel de gimnaziu însă, deoarece poporul român, iobag în majoritatea lui, nu era considerat, de către feudali, demn de a avea școli în limba lui națională care să-l lumineze și să-i deschidă calea spre cultură, spre libertate.

Considerăm că, în prealabil, o privire generală asupra situației românilor din Transilvania, pînă la revoluția din 1848, din acest punct de vedere, se impune.

Situația aceasta era dintre cele mai grele. Secole de-a rîndul, uniunea din 1437 (Unio Trium Nationum) și legea fundamentală din 1517 (Tripartitum), ca și legile ulterioare, considerau că poporul român, cel mai numeros și cel mai

vechi în țară, nu are nevoie de școli. Dacă de la moartea lui Ioan Sigismund Zapolya și pînă la cucerirea Transilvaniei de către Austria, vreme de peste o sută de ani, s-au înființat unele școli, tipărindu-se chiar cărți în limba română, cu cirilice, acestea nu erau decît nadă pentru un scop mărturisit : calvinizarea. Abia după 1700, cînd tentativa de a „ferici" pe români și-a asumat-o catolicismul, cînd Inochentie Micu Clein a ridicat neînfricat steagul luptei pentru a constrînge pe latifundiari să recunoască „plebs valahica" a patra națiune în țară, cînd în 1754 episcopul Petru Pavel Aron, moldovean de origine, a pus, la Blaj, temelia primelor școli românești, cînd iluminismul lui Iosif al II-lea a îngăduit înființarea de școli sătești românești, încredințîndu-le conducerii lui Gheorghe Șincai, dr. în filosofie și teologie de la Roma, care însă n-au durat, după înlăturarea îndrumătorului lor de către episcopul Ioan Bob, apoi revoluția de la 1784 [1], ca și „Supplex Libellus Valachorum" din 1791, cînd românii și-au strigat, în auzul Europei civilizate, dreptul firesc de a trăi pe picior de egalitate cu celelalte națiuni, numai atunci s-au putut înfiripa începuturi modeste pentru emanciparea poporului majoritar prin școală, adică prin cultură.

Faptul acesta, Alesandru Papiu Ilarian îl va rezuma în următoarele : „Pentru o națiune care este decăzută politic, cum erau românii în Dacia superioară, nu mai rămîne alt mijloc de a se ridica iarăși, decît numai calea intelectuală. Dară românii din Carpați și Tisa și în res-

---

1 Am opinat pentru acest termen pentru motivul că, spre exemplu, între răscoala din anul 1907 și evenimentele din Transilvania anului 1784 deosebirile sînt fundamentale.

În 1784 țărănimea a avut conducători, iar aceștia au fost îndrumați de un șef cu însușiri remarcabile (Horea). Mișcarea populară de atunci a fost pregătită pe îndelete. Horea a bătut de mai multe ori drumurile Vienei, spre aula împărătească. Într-o împrejurare favorabilă, el a expus plastic împăratului Iosif al II-lea starea iobăgiei pe care o reprezenta : „Avem patru zile de robotă (lunea marțea, miercurea și joia — n.n.), a cincia (vinerea — n.n). de pescuit, a șasea (sîmbăta — n.n.) de vînătoare, a șaptea îi a lui dumnezeu. Apoi judecă, prea drepte împărat, cu ce o să mai plătim și noi birul și toate cele dări".

O răscoală nu are program. Răsculații lovesc orbește, se răzbună. Asemenea lucruri s-au petrecut, firește, și în 1784. Dar Horea, în ziua de 15 noiembrie 1784, impusese nobilimii, refugiată în cetatea Deva, condiții care se regăsesc și în cererile poporului francez cinci ani mai tîrziu și vestesc, în embrion, ideile de mai tîrziu ale părinților socialismului științific : 1, nobili să nu mai

pectul (privința) acesta se află într-o stare de meseravere (mizerabilă), încît rar se află o nație căreia așa să-i fi fost răpite într-adins toate mijloacele de a se putea cultiva pe sine, ca națiunea română înainte de a se uni cu Roma, bine știind inamicii că ușor este a se ține în jug o națiune acoperită de întunerecul neștiinței". (Alesandru Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, tom. I, ed. II, Viena 1852, p. 95.

Necesitatea de școli, temeinic organizate și cu o programă adecvată scopului urmărit, era o preocupare și pentru românii din părțile sud-estice ale Transilvaniei. Înfățișăm aci, ca document de mare însemnătate din acest punct de vedere, apelul verbal adresat de avrigeanul Gheorghe Lazăr părinților unor elevi care frecventau o școală popească la Sibiu, elevi pe care episcopul Moga voia să-i hirotonească mai înainte de absolvirea școlii ale cărei cursuri aveau o durată de numai șase luni. „Auziți, oameni buni ! Domniile voastre ați adus în școală numai niște „bucheri", bușteni întunecați și acum cereți să-i eliberez mai curînd, fie și numai ca necioplți. Apoi, bunii mei creștini, știți că preotul e factorul care trebuie să lumineze pe om în toate căile sale [...] dar ca să fie un preot astfel, trebuie să fie luminat, iar lumina numai prin învățătură se poate dobîndi. Așa dar, lăsați-i să învețe carte cum se cade pe oamenii care vreți să-i aveți preoți cu sufletul și cu mintea și nu trimiteți la vlădica să popească niște vite necuvîntătoare" [2].

O fierbinte pledoarie pentru cultură a făcut și Dimitrie Țichindeal, profesor la școala normală din Arad, înființată din ordinul aulei imperiale, ca recompensă pentru comportamentul arădenilor în războaiele napoleoniene. Îndemnul lui Țichindeal este o adevărată pagină de antologie : „Mintea (cultura — n.n.), mărită nație daco-română

---

fie ci numai funcționari, întăriți de împărat, 2, toți locuitorii Ardealului să plătească deopotrivă dare către împărat fără să fie vreunul scutit, 3, domnii să-și părăsească moșiile de pînă acum, 4, moșiile domnești să se împartă la țărani după o lege ce-o va face împăratul, 5, dacă autoritățile ungurești primesc aceste condițiuni să ridice steag alb deasupra cetății Deva.

Steagul n-a fost ridicat pentru că nobilimea aștepta ajutoare și războiul de clasă o înspăimînta.

2 Analele Societății Academice Române, anul 1871, p. 111-125. Ședința de la 8 sept. 1871.

din Banat, în Țara Românească, în Moldova și în Ardeal, — mintea! Cînd te vei lumina cu învățătura și cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă nație pe pămînt nu va fi înaintea ta".

E de reținut că de cum au avut posibilitatea de a se instrui prin școli, cultura, la români, și-a luat zborul, cu toate opreliștile ce i s-au pus în cale. Amintim, printre ele, doar pe aceea că la școlile din Blaj s-a recomandat eliminarea istoriei din programa analitică pe motivul că aceasta este „oglinda lumii". Cu toate acestea, prin deceniul al patrulea al secolului trecut, datorită centrului de cultură care era Blajul, preocuparea pentru învățătură, prin școală, a luat un puternic avînt în toate teritoriile locuite de români. În prefața gramaticii sale din 1838, Ion Heliade-Rădulescu va constata și va îndemna la următoarele : „Fără de Micu, Șincai și Maior, românii n-ar fi avut istorie [...] Cei dincolo de Carpați ne-au adus nouă luminile filosofiei germane [...] Citiți, tinerilor, pe Paul Iorgovici, Petru Maior, Țichindeal, Șincai, — și veți învăța dintr-înșii și limba voastră, și ceea ce au fost moșii voștri, și ceea ce veți putea fi, de veți urma învățăturile lor. Aceștia toți au fost jertfe închinării lor întru slujba nației. Și moartea lor poate fi o veșnică dovadă a înaltei lor școli și a împlinirii ei cu desăvîrșire" [3].

Ideea emancipării poporului român pe calea culturii vine, cam în aceeași vreme, și de la Brașov : „Toți știm și pricepem cum că renașterea unei națiii, pe o cale mai ușoară și mai scurtă, nu este altfel cu putință decît prin însăși lucrarea înaintării limbii și literaturii sale. La acestea să se dea zbor neîmpiedecat și noi suntem scăpați de întunecime". [4]

Școlile Blajului au fost acelea care au dat posibilitate unor elemente dornice de învățătură să urmeze studii superioare dincolo de hotarele Transilvaniei, mai cu seamă la Viena și Roma. Tinerii aceia reveneau acasă cu diplome care-i făceau egali cu intelectualii occidentali. Dar ei nu puteau găsi în Transilvania angajamente corespunzătoare pregătirii lor, acesta fiind un drept rezervat celor trei națiuni privilegiate (unguri, se-

3 Ion Heliade-Rădulescu, *Prefață la Fabulele lui Țichindeal*, București, 1838.

4 G. Barițiu, *„Foae pentru minte, inimă și literatură"*, nr. 2, Brașov, iulie 1838.

cui şi saşi), care mai trebuiau să aparţină şi la una din cele patru religii recepte : romano-catolica, reformata, unitariana şi evanghelico-luterana.

În astfel de condiţiuni mulţi dintre ei au trecut la fraţii lor din ţările libere, angajîndu-se să promoveze, cu bogăţia minţii lor, învăţămîntul în limba română. Începutul l-a făcut Gheorghe Lazăr de la Colegiul Sf. Sava din Bucureşti, care este considerat întemeietorul învăţămîntului naţional în Ţara Românească. Gheorghe Asachi, care între 1813—1841 a înfiinţat vreo şapte categorii de şcoli naţionale, şi-a putut desăvîrşi opera apelînd la dascăli transilvăneni, începutul făcîndu-l în 1820, cu Vasile Pop, Ioan Costea, Fabian Pop şi Ioan Manfi. În Bucovina lumina culturii a fost dusă de Aron Pumnul (Pumnea), fost profesor la liceul din Blaj, iar în Oltenia de Ioan Trifu (Maiorescu).

Numărul cel mai mare de dascăli ardeleni a activat în Moldova. Alături de cei patru de mai sus, amintim pe Ştefan Micle, Damaschin Bojinca, Petru Cîmpeanu, A. T. Laurian, Eftimie Murgu, Aron Desuşianu, Moise Nicoară, Simion Bărnuţiu şi, printre cei din urmă, în perioada premergătoare unirii de la 24 ianuarie 1859, Alesandru Papiu Ilarian [5]

Toţi aceştia şi-au legat numele, cu vrednicie, de primele începuturi ale învăţămîntului naţional în Principatele Române.

Încercînd să schiţeze un portret moral general unor astfel de dascăli, N. Iorga le-a consacrat rînduri ca acestea : „O epocă interesantă din istoria Transilvaniei învie la rostirea acestor nume.

O ţară neliberă. Mase ţărăneşti care abia şi-au cîştigat drepturile politice. Intelectuali crescuţi cu sacul de mălai şi bucata de slănină adusă de părinţi de acasă, în şcoli care sînt o sărăcie plină de suflet.

Casele fruntaşilor acestui popor sunt ca ale unui preot de sat, goale şi curate. Oameni de frunte călătoresc în căruţă pe cergi. Mîndria cea mai mare este să ştii carte, să te aşezi astfel alături de căpeteniile neamurilor mai favorizate de soartă.

Înaintea nimănui nu se ridică mai respectuos pălăria decît înaintea profesorului, a scriitorului care impune, în hăinuţa lui ieftină, pentru ce este în comoara minţii lui.

---

5 Vezi şi Ivaşcu George, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 199, p. 29.

Cînd trec munții, acești oameni vin la noi ca niște cenzori aspri de moravuri, ca niște judecători incoruptibili, ca niște preoți neînfricați ai idealurilor înalte și întregi. Prietenul lor este omul de bine, cît de modest ; dușmanul lor e ori ce trîntor care se lăfăiește în binele nemeritat". [6]

Putinătatea școlilor românești din Transilvania înainte de 1848 este evidentă. Dar chiar și pe acestea, dieta din Cluj a încercat să le desființeze. Totodată s-au propus legi care, după trecerea a 10 ani, poporului român îi era interzis de a se mai folosi de limba lui națională.

Un răspuns drastic au primit latifundiarii atunci nu numai de la reprezentanții națiunii române, ci și de la marele democrat, filoromânul și martirul Stephan Ludwig Roth. [7]

În condiții deosebit de grele, istoria Transilvaniei urcă astfel spre anul revoluționar 1848. Atunci pe „Cîmpia Libertății" din Blaj, în ziua de 4/16 mai, A. T. Laurian citind Proclamația, act de mare însemnătate politică, a înfățișat, în art. 13, „setea de cultură a poporului român fiindcă numai de la cultură poate veni scăparea. Dar cultura nu poate fi decît națională. De aceea, vrem școli naționale dar pentru români, cu profesori naționali și limbă națională, de la școli sătești pînă la universitate română". Proclamația cere „școli naționale dar nu unite, nici neunite (nu greco-catolice de ale Blajului, nici greco-ortodoxe de ale Sibiului — n.n.) cum ar fi după mintea unor întunecați, ci numai școli naționale".

Doleanțele juste ale națiunii române n-au fost luate în seamă de dieta din Cluj. Dar cînd ostilitățile au încetat, fruntașii poporului român din Transilvania au fost permanent preocupați de traducerea în fapte a doleanțelor cuprinse în cele 16 puncte. Ei considerau că sînt pe deplin îndreptățiți să procedeze astfel, iar desfășurarea evenimentelor, cel puțin momentan, pledau pentru cauza lor. Încă în octombrie 1848, împăratul Francisc Iosif I promisese să acorde drepturi egale „în baza adevăratei libertăți", tuturor popoarelor din Monarhie, instituții în

---

6 N. Iorga, *Oameni care au fost*, București, 1936, vol. III, p. 238-239.

7 Albu Corneliu, *Lupta pentru limbă în Transilvania*, în volumul *Împotriva Diktatului de la Viena*, București, 1945. Carol Gollner, *Stephan Ludwig Roth, Viața și opera*, București, 1936. Michail Kroner, *Stephan Ludwig Roth, Viața și opera*, Cluj, 1974.

conformitate cu spiritul vremii și participarea poporului la puterea legislativă „pentru ca, în acest mod, patria să crească în puterea ei antică, însă cu forțe mai tinere". Pe de altă parte, avînd de ales între ideile politice exclusiviste și intransigente ale dietei nobililor din Cluj și între statu quo ante al aulei habsburgice (Hofkanzelei), adică menținerea Transilvaniei ca mare principat independent, conducătorii poporului român au fost pentru cea de a doua alternativă, considerînd-o mai puțin primejdioasă, iar eventuala unire au condiționat-o de totala îndreptățire a participării românilor la conducerea țării, pe picior de egalitate cu celelalte trei naționalități ale Transilvaniei. Politica față de Viena s-a fundamentat prin două din cele cinci puncte, sintetizate de Simion Bărnuțiu, care au fost primite ca hotărîri de bază ale marii adunări naționale : a) națiunea română rămîne credincioasă marelui principe al Transilvaniei (punctul 3) și b) națiunea română depune jurămînt de credință către împărat, către Patrie și către națiunea română (punctul 5).

Din cele 16 puncte ale petiției naționale, punctul 13 a fost cel mai urgent, mai stăruitor înfățișat Vienei [8].

Subliniem, în mod deosebit, că cele patru petiții privind starea învățămîntului au fost introduse într-un interval de 16 luni și jumătate (1 septembrie 1849 — 16 ianuarie 1851), utilizîndu-se un limbaj laconic și demn [9].

Prima petiție, semnată de „deputații națiunii române", cu privire la înființarea unui institut superior de învățămînt pentru români, datează din 1 septembrie 1849 și a fost înaintată Ministerului Cultelor din Viena [10]. Vrednică de reținut este argumentarea : Pe teritoriul locuit de români în Transilvania și în comitatele anexe, afirmă deputații națiunii române, sînt 3.900.000 locuitori, dintre care 77% români. Situația școlilor pe confesiuni era la acea dată o oglindă veridică a reducerii poporului majoritar la o stare de sclavie, deci sustragerea lui de la instruire, de la cultură. Într-adevăr, romano-

8 El prevedea : școli pentru toate satele și urbiile, gimnazii militare și tehnice, seminarii și o universitate românească.

9 August Treboniu Laurian, *Die Romänen der österreichischen Monarchie*, Editura Karl Gerold und Sohn, Viena, tom. I—III.

10 Idem *op. cit.*, Gesuch an das Kultus-Ministerium in Schulangelegenheit, petiția nr. 9, tom. III, pp. 46-49.

catolicii aveau, spune petiția, două academii cu cîte trei facultăți (filozofie, științe juridice și teologie) la Oradea și Timișoara ; trei licee (Satu Mare, Cluj și Alba Iulia) și 18 gimnazii (Oradea, Timișoara, Satu Mare, Baia Mare, Careii Mari, Arad, Cluj, Alba Iulia, Bistrița, Sibiu, Brașov, Cehul Silvaniei, Șimleul Silvaniei, Tg. Mureș, Odorhei, Salonta, Dumbrăveni și Gheorgheni). Calviniștii dispuneau de patru colegii (Aiud, Tg. Mureș, Cluj și Odorhei) și două gimnazii (Orăștie și Zalău). Unitarienii aveau un colegiu la Cluj și două gimnazii (Turda și Cristur). În sfîrșit, pentru uzul evangheliștilor luterani funcționa o academie juridică la Sibiu și cinci gimnazii în care se preda și filozofia (Sibiu, Brașov, Mediaș, Sighișoara și Bistrița).

În comparație cu confesiunile de mai sus, ortodocșii nu aveau în 1849 nici un fel de școală superioară, iar uniții aveau un singur liceu la Blaj și două gimnazii episcopale (Blaj și Beiuș).

În baza acestor realități, deputații națiunii române au cerut ministerului de resort înființarea unei facultăți juridico-politice la Blaj, în cadrul organizării școlare atunci în curs. Au invocat și motive urgente : „Mai multe sute de studenți români în urma ultimelor evenimente, sunt împiedicați să-și continue studiile". Pe de altă parte, „națiunea română are nevoie pentru ocuparea locurilor ei competente ce i se cuvin în domeniul administrației de oameni înarmați cu cunoștințele științifice cerute de lege."

La facultatea cerută ar fi trebuit să se predea următoarele materii de studii : Enciclopedia și științele de stat, dreptul natural și dreptul popoarelor, istoria statelor și statistica, dreptul roman, dreptul pozitiv, civil, penal și procedura judecătorească, științele politico-economice, codul comercial, finanțe de stat, dreptul public austriac, dreptul comunal, organizarea politico-judecătorească și poliția.

Deputații națiunii române au opinat ca toate aceste materii să fie predate de șase profesori, cu onorar de 800 fiorini fiecare, și un profesor de religie cu 600 fiorini.

Acestei petiții, Ministerul Cultelor nu i-a dat nici un răspuns, motiv pentru care la 10 ianuarie 1850, ei să se adreseze ministerului comun. De data aceasta, „Înfățișarea situației actuale a națiunii române" a fost semnată de Ioan Popescu, Petre Mocioni, A. T. Laurian, Ioan Dobran, Petru Gherman, Constantin Pomuțiu, Grigore Popovici,

V. Babeș, Alex. Atanasievici, Ioan Popovici și Constantin Udrea. „Înfățișarea" discută, pe puncte, mai multe probleme ; punctul 6 este consacrat în întregime problemei înființării unui institut superior de învățămînt românesc [11].

Cea de a doua petiție este mai categorică și lasă să se întrevadă oarecare nervozitate ; nu lipseau reproșurile : „justele doleanțe ale națiunii române să fie recunoscute cît mai în grabă". De data aceasta, pretenția sporește. Se cere nu o facultate, ci o universitate, „într-un loc potrivit", deci nu neapărat la Blaj, prețios indiciu al sporirii influenței lui Șaguna. Organul superior este informat, fără menajamente, despre necesitatea acestei universități, care va fi urmată de acei studenți români „care au pierdut deja doi ani prețioși". „Noi — afirmă petiționarii din 10 ianuarie 1850 — am înfățișat poporului nostru guvernul imperial ca pe un guvern patern al dreptății și poporul a și crescut în această credință. De aceea vă rugăm să dați un semn (de bunăvoință) acestui popor nu îndeajuns de cunoscut dar și sute de ani ținut în robie, popor care a ajuns la conștiința drepturilor lui și a îndatoririlor sale, ca astfel noi să ne putem justifica în fața lui, ceea ce e posibil numai prin soluționarea petiției sale".

Nici cea de a doua petiție nu a fost răsplătită cu vreun răspuns. De aceea, Andrei Șaguna, Alexandru Sterca Sulțiu, Avram Iancu, Gh. Barițiu și Timotei Cipariu, aproape peste un an, la 29 decembrie 1850, revin cu argumente mai puternice și cu pretenții mai reduse. Cei cinci petiționari se mulțumesc acum cu o facultate filozofică-juridică, al cărui sediu îl fixează, tot ei, la Cluj. Cea de a treia petiție e adresată Ministerului Culturii și Învățămîntului [12]. „Nu motive de separație, nici ură față de celelalte națiuni, ne face să cerem înființarea unei facultăți juridico-filozofice proprii". Unii „își au pe ale lor, în care obiectele sînt predate în limba lor, de către profesorii lor, ceea ce constituie o dezvoltare a națiunii și limbei lor". Petiționarii atrag atenția că „dacă se refuză

---

11 Idem, *op. cit.*, Vorstellung über die gegenwärtige Lage der romänischen Nation an das Gesamtministerium, petiția nr. 15, tom. III, p. 73-83.

12 Idem, *op. cit.*, Gesuch an den Herrn Minister der Kultur und Unterricht um die Errichtung einer philosophischen, juridischen Fakultät für die Romänen, petiția nr. 22, tom. III, p. 108-110.

petiția, atunci aceasta ar duce la regresul națiunii române".

Ideea unei singure universități comune, la Sibiu, este respinsă, pe motivul că „orașul este situat tocmai în extremitatea sudică a țării".

În sprijinul lor, petiționarii invocă și articolul 4 din dreptul civil, de la 4 martie 1848, care prevedea „oferirea posibilităților de desvoltare a națiunilor din imperiul austriac".

Neprimind răspuns nici la cea de a treia petiție, reprezentanții națiunii române din Transilvania, intitulîndu-se „cei mai credincioși supuși", se adresează direct împăratului, cu o petiție-memoriu mai amplă, cerînd o „organizare școlară și administrativă unitară pentru toți românii din Monarhia austriacă și înființarea unei universități românești" [13]. Șeful statului este informat că „vremile vitrege au ținut multă vreme națiunea română departe de cultură. Ea a ajuns însă la conștiința de sine și de mulți ani dorește să-și facă instruirea și să-și desăvîrșească calitățile date de natură", însă „pînă de curînd abia a îndrăsnit să-și facă auzit glasul și, cu atît mai puțin i-a fost posibil să rupă lanțul sclaviei, al sărăciei și neștiinței impuse de aceasta". Cu toate condițiile vitrege, „limba noastră s-a desvoltat în biserică, acasă și în viața comună a poporului (...) iar unii indivizi au reușit să se ridice chiar la o pregătire superioară, culturală și științifică". De astă dată ar fi vorba, se spune în petiție, nu de introducerea culturii la noi, ci de generalizarea ei. Se susținea cu fermitate că „la noi pot fi predate, în limba română, toate obiectele de studii. Încercările făcute în principatele dunărene și chiar în Transilvania au transformat convingerea noastră într-o siguranță deplină". Semnificativă este părerea petiționarilor în ce privește rolul limbii naționale în dezvoltarea unui popor atunci cînd ei susțin că „un popor nu se poate instrui temeinic decît în limba lui maternă". Ei dau ca exemplu națiunea germană, „care se poate numi civilizată numai de la data cînd știința a fost răspîndită în limba germană". Toate acestea pledează ca în universitatea românească să se predea în

13 Idem, *op. cit.*, Bitte um eine einheitliche Schulorganisation und Verwaltung für alle Romänen der österreichischen Monarchie und die Errichtung einer Romänischen Universität, petiția nr. 26, din 16 ianuarie 1851, tom. III, pp. 126-128.

românește, de către profesori români „deoarece numai aceștia cunosc geniul națiunii și sînt în stare să răspîndească, cu succes, cultura printre români, atingînd astfel țelurile civilizațiunii general dorite".

Petiția din 26 ianuarie 1851 ține seama de toate greutățile existente. De aceea, ea conchide că „dacă înființarea instituțiilor mai înalte cer timp mai îndelungat și cheltuieli mai mari, atunci, în acest an școlar să se înființeze o facultate juridico-filosofică într-un loc în care tinerimea română are acces mai ușor din toate ținuturile românești ca instrucțiunea să fie mai ușoară; această localitate ar fi Clujul".

Și de data aceasta, ideea înființării unei singure universități, la Sibiu, pentru toate naționalitățile, este respinsă. „Dacă ea totuși s-ar înființa, atunci suntem nevoiți să invocăm articolele 3—4 din constituție, care prevăd egala îndreptățire la cultură a tuturor națiunilor conlocuitoare".

În toate intervențiile, la ministerele de resort și la împărat, conducătorii națiunii române se bazau și pe prevederile constituției din 4 martie 1848, pe care Austria, curînd după înăbușirea revoluției maghiare cu ajutorul armatei țariste a mareșalului Paskevici, s-a grăbit s-o uite, tinzînd cu repeziciune spre absolutism. Dar un asemenea deznodămînt nu putea fi presupus în toamna anului 1849 și nici chiar în 1850. Tocmai de aceea — precizează Gh. Barițiu [14] — „cîțiva juriști români, cu Bărnuțiu în frunte, prevăzînd că științele juridice, cîștigate aci în țară, după sistema veche, nu le sînt de ajuns pentru științele și reformele noui, care se intervedeau în fiecare zi în stat, s-au decis să-și continue studiile la universitatea din Viena sau la orice alta. Spre acest scop au fost ajutați cu burse de cîte 300 florini din fundația medicului Simion Ramonțai" [15]. Lui Simion Bărnuțiu i s-au alăturat Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș. Toți trei erau adepții ideii că aprofundînd studiul dreptului vor fi mai utili națiunii [16].

---

14 Gh. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 ani în urmă*, vol. II, 1890, p. 632.

15 Simion Ramonțai din Cluj-Someșeni, medic. Întreaga lui avere a lăsat-o pentru burse, studenților.

16 „Amicul Familiei", an XVI, Gherla, nr. 2, 1890, p. 21.

LICEUL GHEORGHE LAZĂR BIBLIOTECA BUCUREȘTI

În 1851, tendința spre absolutism era evidentă. „Atunci deputaților [17] români, aflați la Viena, li se spuse verde că nu mai au ce căuta pe acolo. Șaguna a fost mustrat că-și face cauză comună cu oamenii neodihniți ; lui Cipariu i s-a zis : n-ai să mai studiezi pe aici ; mergi acasă și ocupă-ți stalul tău de canonic. Acum nimeni nu mai voia să audă de cazuri, de petiții și proteste naționale, cu atît mai mult de emanciparea românilor prin școli, în deosebi printr-o universitate. După cum faimosul Lazinczy [18] zisese în dieta din 1848 despre deputații naționalităților : «Ce caută acești zdrențăroși aici ? Dați-i afară !», întocmai asemenea erau tratamentele și la Viena în 1851" [19].

Așadar, un răspuns cu privire la conținutul celor patru petiții, reprezentanții națiunii române n-au primit nici de la ministere, nici de la împărat. Totuși, punctul de vedere oficial a fost făcut cunoscut pe căi lăturalnice. Astfel, în 1852, guvernatorul Transilvaniei, principele Karl von Schwartzenberg, [20] întreprinzînd o călătorie de inspecție prin Munții Apuseni și avînd în suită pe protopopul Simion Balint, a făcut din acesta un confident, știind că fostul prefect al lui Avram Iancu era unul dintre semnatarii petițiilor. Discuția a fost purtată în limba germană, după ce prota Balint putu constata că intrase în grațiile guvernatorului. În traducere, dialogul a decurs astfel :

„— Fără o universitate nu se poate, Excelență !

— Bine, Balint, dar de unde bani ?

— De la noi.

— Dar sînteți oameni săraci.

— Asta-i adevărat, dar cu toată sărăcia noastră, o vom face chiar dacă ar fi să ne vindem cămașa din spate. Am făcut noi pentru alții destule lucruri, de ce n-am face și pentru noi o universitate ?

— Bine, Herr Balint, dar sînt două : una la Cluj, alta la Sibiu.

---

17 Ei se aflau acolo ca mandatari ai națiunii, ducînd și susținînd petiții sau memorii alcătuite, în orice caz revizuite, în majoritatea lor, de Ioan Maiorescu și Aug. Treboniu Laurian.

18 Lazinczy Gábor (1818—1864). Scriitor, orator și politician maghiar.

19 Gh. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, 1890, p. 667.

20 A fost numit guvernator al Transilvaniei la 29 aprilie 1851. În corespondența sa, I. Maiorescu îl numește constant „Muntenegru".

— Sînt, firește, dar nu sînt ale noastre.

— Bine, bine dar nu sînt bani — a ripostat guvernatorul, voind prin aceasta să pună capăt discuției. Dar Balint, nerespectînd protocolul, a ținut să adauge :

— Baronul Sina, Hurmuzachi și Mocioni pînă acum au promis sume frumoase, iar eu, deși sînt sărac, dau 200 galbeni" [21]. Văzînd că guvernatorul rămîne neînduplecat, Simion Balint a mai adăugat : „Chiar dacă stăpînirea și Majestatea Sa imperială și apostolică ne-ar da munți de aur și nu o universitate, munții aceia n-ar avea pentru noi nici o valoare" [22].

Generozitatea fostului prefect l-a impresionat pe guvernator. Nu era o generozitate de circumstanță, ci una dictată de adînca convingere a necesității înființării universității românești „pe care eram hotărîți s-o susținem, chiar dacă ar fi să ne vindem cămașa din spate", expresie care vizează supremul sacrificiu.

Simion Balint n-a fost singurul care s-a oferit să contribuie la realizarea ei. Dovadă e, printre altele, testamentul lui Avram Iancu, act de impresionantă forță morală, de oscilare între deznădejde și speranță. „Unicul dor al vieții mele, a spus craiul munților, e să-mi văd națiunea fericită, pentru care, după putință, am și lucrat pînă acum, cu durere, fără mult succes, ba tocmai acum, cu întristare, văd că speranțele mele și jertfa adusă, se prefac în nimica. Nu știu cîte zile mai pot avea. Un fel de presimțire îmi spune că viitorul e nesigur. Voiesc dară — și hotărît dispun — ca, după moartea mea, toată averea mea, mișcătoare și nemișcătoare, să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea unei Academii de Drepturi, tare crezînd că luptătorii cu arma lejii vor putea scoate drepturile națiunii mele".

În 1852, conducătorii națiunii române din Transilvania erau, așadar, deplin convinși că mult rîvnita universitate n-o vor avea. Și totuși, un om se mai ridică cu energie pentru a demonstra tineretului, pe considerente

---

21 Simion Balint, după decorare, fusese despăgubit cu 9 500 florini, pe care, în cea mai mare parte, i-a cheltuit susținîndu-i pe Simion Bărnuțiu, Alesandru Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia.

22 *Enea Hodoș, Simion Balint și luptele lui în Munții Apuseni ai Ardealului la 1848—1849*, manuscris publicat de Nerva Hodoș, București, 1913. Vezi scrisoarea din 26 iunie 1852 către Alesandru Papiu Ilarian și Iosif Hodoș, studenți la Viena.

științifice și politice, de ce avea nevoie Transilvania de-o universitate românească. Omul acesta este studentul de la Universitatea din Pavia, Simion Bărnuțiu.

În 24 noiembrie 1852, fostul președinte al Comitetului Națiunii Române îi informează pe „padovani" (Alesandru Papiu Ilarian și Iosif Hodoș) că a compus „Cuvîntul unui student despre necesitatea unei academii" pentru ca citindu-l, un student nu se poate să nu culeagă critica din el și să nu se îndemne" [23]. Ca de obicei „Cuvîntul" a fost trimis celor doi pentru îndreptare și completare cu intenția de a-l publica în „Gazeta Transilvaniei". Fiind considerat inoportun de directorul ziarului, el n-a fost tipărit [24], însă a circulat în manuscrise multiplicate. Lucrarea lui Simion Bărnuțiu este un document de rarisimă însemnătate, ca unul ce înfățișează pe deplin concepția lui, la 1852, despre rolul universității în viața statelor, cu largi implicații în ce privește posibilitățile de propășire a românilor din Transilvania.

În „Cuvîntul unui student despre necesitatea unei Academii" autorul opinează pentru funcționarea a patru facultăți : teologică (domnește peste inimile și sufletele oamenilor) ; juridică (domnește peste persoană și avere) ; medicină (domnește peste viața oamenilor, deci și peste stăpînitorii stăpîniților) și filosofică (domnește peste toate, bune și rele).

Între o națiune, scrie Simion Bărnuțiu, care are și între una care nu are academie (Universitate), sînt trei diferențe fundamentale :

1) „Națiunea cu academie e luminată, cunoaște toate mijloacele ce-i sînt de lipsă să poată lua înaintea altor națiuni ; din contră, cealaltă națiune este întunecată și proastă, nu-și cunoaște chemarea, nu-și vede calea pentru că n-a avut niciodată cine să i-o arăte.

2) Națiunea care are academie este puternică ; cealaltă e slabă, ticăloasă, neputincioasă, aceasta pentru că știința este putere iar o națiune fără academie n-are de unde să aibă putere. Națiunea care are putere, unește apa cu focul (...), ea nu fuge, ci sboară. Națiunea ticăloasă nu poate uni zece oameni pentru un scop, ci unul trage într-o parte, iar celălalt, într-alta.

---

23 Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simion Balint și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944. Vezi scrisoarea nr. 13, pp. 24-25.

24 A fost publicat în *„Amicul Familiei"*, Gherla, nr. 14 și 15, abia în 1890.

3) Națiunea cea tare, luminată prin academie, domnește peste cea întunecată și slabă. Cum ? Ea are oameni pricepuți, specialiști ; construiește întreprinderi și face pe nația cea fără academie să muncească la ea pe diurnă proletară și astfel o stoarce pînă o duce la sapă de lemn" [25].

Ideile exprimate la punctul trei ne demonstrează că Simion Bărnuțiu, republicanul de mai tîrziu din Iași, avea, la 1852, cunoștințe temeinice cu privire la relațiile de producție, ca și la exploatarea proletariatului de către burghezie.

El nu greșește, în fond, atunci cînd (ținînd seama de relațiile celor avuți cu cei săraci, raportate la națiuni avute și națiuni sărace) afirmă că universitatea, în condițiile ascensiunii burgheziei în cea de a doua jumătate a veacului al XIX-lea, putea deveni una din principalele pîrghii de susținere și promovare a hegemoniei națiunii stăpînitoare.

Simion Bărnuțiu consideră că „fără academie nu pot face spor nici instituțiile naționale, precum sînt școlile comunale, elementare, reale, gimnaziile și celelalte. Mai cu seamă dacă se va lărgi aula facultății filosofice, atunci universitatea își va întinde aripile peste tot cîmpul cunoștințelor omenești. Atunci ea va crește nu numai ideologi (gînditori) ci și oameni practici, luminînd cu razele sale, ca dintr-un centru, toate științele".

„În felul acesta, Academia ar insufla inima învățătorului și a învățăceilor ca să nu se urască (plictisească) pe calea științei. Sub aripile ei s-ar adăposti societăți literare cu bărbați care duc gloria neamului în toată lumea".

Ideea ca românii transilvăneni să studieze la universitățile altora este respinsă categoric.

„Ne tot întrebăm unii — scrie S. Bărnuțiu — de ce tot umblăm noi după Academie. Umblăm pentru că între națiunea care are Academie și cea care nu are, există relația dintre domn și șerbul său. În aceiași relație e și națiunea noastră, cu națiunile conlocuitoare și aceasta numai din lipsa unei astfel de instituție" [26].

Cele patru petiții, prin care se cerea o Academie românească în Transilvania, ca și „Cuvîntul" lui Simion

---

25 Enea Hodoș, *op. cit.*, p. 197-199.
26 Enea Hodoș, *op. cit.*, pp. 209-211.

Bărnuțiu, constituie o puternică dovadă a conștiinței la care ajunseserăm în ceea ce privește rolul culturii în viața poporului, cultură de la obținerea căreia am fost înlăturați deliberat, dar care avea să rodească atît de puternic prin Universitatea Daciei Superioare pe care am înființat-o, în sfîrșit, cu neprecupețit elan, în 1919, la Cluj.

*
* *

Așadar, 23% din populația Transilvaniei avea, în 1848, 3 academii cu 9 secții, 5 colegii cu 15 secții și 27 gimnazii, iar românii, care reprezentau 77%, doar 1 liceu și 2 gimnazii episcopale.

În ce direcție se putea orienta, într-o asemenea situație, preotul Ioan Pop Bucur din Budiul de Cîmpie? La școlile cărei confesiuni urma să-și ducă fiul atît de dornic de învățătură? Blajul și Beiușul, sediile celor două gimnazii românești, erau departe și suprasolicitate. De aceea, în toamna anului 1838, Alesandru Pop, devenit Pap Alexandru, „valachus ex M. Bödön, comit. Thorda“ [27] a fost înscris în „infime Clasis Gramaticae“ a gimnaziului maghiar romano-catolic din Tg. Mureș.

Timp de cinci ani (1838—1843), elevul a primit numai calificative „eminens“ la toate materiile, iar la absolvirea gimnaziului, calificativul „non secus in moribus ac studiis in primis“ [28].

Nu considerăm potrivit să elaborăm aici o biografie a lui Alesandru Papiu Ilarian [29]. Pentru orientarea cititorului însemnăm totuși că de la Tg. Mureș și-a purtat pașii la liceul din Blaj, la liceul călugărilor piariști din Cluj (unde ca protest împotriva maghiarizării numelui în Pap Șandor l-a adoptat pe cel de Alesandru Papiu Ilarian), apoi cancelist la Tg. Mureș pe lîngă Tabla regească a Transilvaniei [30]. Alesandru Papiu Ilarian, a jucat

---

27 Valah din Budiul de C., județul Turda.

28 Printre primii, nu numai la purtare ci și la învățătură.

29 Vezi monografia : Albu Corneliu, *Alesandru Papiu Ilarian*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977.

30 În viața lui Alesandru Papiu Ilarian există o perioadă (octombrie 1848-august 1849) în care nimeni, pînă acum, nu i-a putut da de urmă. Nu-l găsim nici acasă, nici la Blaj, la Sibiu sau în oastea lui Iancu unde i-ar fi fost locul. De la scriitorul Petre Pau-

un rol de frunte în revoluţia din 1848, dar mai cu seamă în adunarea de la 30 aprilie (dumineca Tomii) pe care a organizat-o împreună cu Ioan Buteanu şi Avram Iancu. De îndată ce valurile revoluţiei pătrunseseră pînă în oraşul de pe Mureş, el lansează o proclamaţie din care reţinem : „acum e timpul, pentru dumnezeu, acum e timpul ! Nu mai întîrziaţi, nu vă mai lăsaţi în starea apucată de la moşi şi strămoşi. Momentul binevenit, iată-l ! Cereţi, înainte de toate, ştergerea iobăgiei fără nici o plată ; cereţi drepturi civile, politice, reprezentative ; cereţi respectarea limbii voastre celei româneşti. Fiţi naţionalişti ! ! Cînd vă cere cineva să fiţi şi patrioţi, spuneţi-i că naţionalistul şi patriotul tot una şi aceiaşi înseamnă de ce oare (fiindcă) aceasta-i axiomă în Transilvania : că fericirea ţării acestea depinde numai de la fericirea românilor. De această speranţă într-un viitor mai bun, de naţiunea voastră, niciodată să nu vă lăsaţi". (Ist., vol. II, p. 105-107).

Adunarea de la 30 aprilie 1848, adunarea tineretului studios, a fost interzisă de guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki Jozsef. Dar cuvînt de comînd hotărîtor a avut Papiu : *să mergem cu ori ce preţ !* Şi cei chemaţi, ţărănimea iobagă în primul rînd, au mers deşi podurile plutitoare de pe Mureş, Tîrnave, Arieş şi celelalte cursuri de apă mai adînci, autorităţile le-au făcut impracticabile. Poporul le-a trecut însă înot, grăbind spre Blaj. Cetele cele mai numeroase, cele de pe Cîmpie, conduse de Papiu, au sosit la Blaj în noaptea de 29 spre 30 aprilie. Pînă la prînz, Papiu a vorbit fără contenire ţăranilor, explicîndu-le că a sosit vremea să nu mai fie iobagi în propria lor ţară. Episcopul, oamenii lui şi autorităţile au încercat să-l împiedice, i-au întins curse ca să-l poată aresta, dar poporul a făcut zid în jurul lui, apărîndu-l de orice primejdie. La prînz au sosit, cu moţii călări, Buteanu şi

---

lescu din Bucureşti deţinem o preţioasă informaţie ce ni se pare veridică. În timpul războiului antihitlerist acesta fiind cantonat cu unitatea în comuna Mihai Viteazu, de lîngă Cîmpia Turzii, la preotul Ioan Balint, acesta i-a povestit că, în toamna anului 1848, bunicul său, Alexandru Balint, preot şi el, l-a găzduit pe Al. Papiu Ilarian, care era grav bolnav, ascunzîndu-l într-o încăpere izolată de unde nu ieşea decît noaptea îmbrăcat în straie ciobăneşti. Tribunul de la Budiu a stat în comuna Mihai Viteazu trei luni. Ca să nu fie descoperit şi-a schimbat de trei ori locuinţa găsind ocrotire la prieteni de ai preotului Alexandru Balint din Iara, Băişoara şi Gilău.

Iancu, care de asemenea au cuvîntat poporului, iar după masă a sosit, de la Sibiu, Simion Bărnuțiu, care a elogiat patriotismul celor prezenți și le-a adus știrea că la 3/15 mai se va ține, tot la Blaj, o mare adunare națională. Cuvîntul de ordine a fost : *tot natul să poftească la adunare !*

Toate cele din acea zi le-au iertat autoritățile. Le trebuia însă o victimă, pe Papiu. Dar tribunul a reușit să ajungă nevătămat la Sibiu unde și-a continuat activitatea revoluționară. În acele zile fierbinți, el lansă un manifest-apel către români din care reținem următoarele : „Dacă vreți să fiți liberi, națiune liberă, toți românii, din toată țara, să vie la Blaj, la locul scăpării (salvării). Sburătoarele de sub cer, tîrîtoarele pe pămînt, se adună spre a face împreună ce n-ar putea face singură nici una dintre ele... Se spune că sînteți o gloată de oameni necultivați care de vă veți aduna, nu veți face decît tulburări și veți arunca peste țară flacăra celei mai fioroase catastrofe. Veniți dar, români, cu mic, cu mare, veniți din toată țara Ardealului, alergați la Blaj să se arăte dușmanilor noștri, și la toată lumea, cum-că românii, deși și mai oropsiți și mai calomniați, ei sînt însă cel mai cult popor al țării... Veniți cu toți la Blaj ca să nu poată zice străinii cum-că drepturile ce le pretind românii sînt nu pretențiuni ale unora și altora, ci să arătăm că acelea sînt drepturi de a căror necesitate sînt pătrunși toți românii și toți cu o gură le reclamă... Veniți cu toții ! Și pe sufletul episcopilor și al protopopilor să nu ne lăsăm, căci drepturile de libertate sînt drepturi care astăzi și cel mai din urmă român le pricepe și le pretinde. Pe doi-trei învățați îi poate înșela inamicii, îi poate speria, cumpăra ; se pot înșela ei înșiși. Poporul întreg este incoruptibil. De popor tremură acum toți tiranii ! Veniți, români, la Blaj printre toate pericolele ; acolo ne vom înțelege despre toate drepturile voastre și le vom pretinde cu toată energia. Vom declara că nu vrem să mai fie iobagi, vom preciza că de acum înainte sîntem națiune liberă... Veniți toți în pace, veniți însă hotărîți și neascultînd de nimenea care v-ar îndemna sau care v-ar cere să nu mergeți la adunare". (Ist., vol. II, p. 199-201).

Cît privește rolul pe care l-a avut în 1848 adunarea de la 30 aprilie, avem de la Papiu însemnarea următoare : „adunarea de la dumineca Tomii fu de folos nespus

pentru cauza națională. Fără această adunare, poporul nu se putea afirma asupra intențiilor sale, fără acea adunare nu venea (nu ajungea) poporul la acea însuflețire națională care s-a aprins într-însul prin acea adunare, nici nu cîștiga încrederea în puterea poporului ; poporul rămînea în nepăsare, în necunoștința împrejurărilor de față, orbecăia fără nici o direcțiune și era pradă intrigilor străine ; fără această adunare, poporul nu apuca a-și cunoaște oamenii săi iar naționaliștii cei adevărați se lipseau de reazimul poporului".

La marea adunare națională de la 3/15 mai rolurile principale le-au deținut bătrînii : Bărnuțiu, Laurian, Barițiu, Șaguna, Lemeni, Cipariu și alții, dar sufletul adunării au fost cei trei tribuni : Al. Papiu Ilarian, I. Buteanu și Avram Iancu, pe care poporul, după ce Laurian a citit doleanțele națiunii române, i-a purtat, pe umeri, în triumf pe întreaga Cîmpie a Libertății.

Pentru meritele lui deosebite, Alesandru Papiu Ilarian a fost ales secretar al Comitetului național român, secretar al Comitetului de pacificațiune, comisar de propagandă al lui Nicolae Bălcescu în Țara Românească.

În perioada următoare, ca student la Viena și la Padova, ca avocat la Viena și apoi în tot cursul vieții sale pe care a trăit-o în țara liberă, Papiu a fost un propagandist al ideilor politice, sociale, economice și literare înaintate. De la crezul lui de democrat revoluționar n-a renunțat niciodată în cei 25 ani de intensă activitate. După înăbușirea revoluției, de către armatele imperiale ruso-austriece, Alesandru Papiu Ilarian studiază la Viena și Padova și obține titlul de doctor în drept, practică cîteva luni avocatura în Viena, de unde trece curînd în Moldova, chemat profesor la Iași de Domnitorul Gr. Al. Ghica. Demisionează din învățămînt și întreprinde o călătorie îndelungată prin Germania, îndeletnicindu-se cu strîngerea de izvoare istorice privind istoria românilor. În primăvara anului 1860 revine la Iași. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza îl numește jurisconsult al Moldovei, procuror de secție la Casație, ministru de justiție și ad-interim la controlul de stat în guvernul Kogălniceanu din 1863. Demisionînd, revine ca procuror de secție la Casație, iar în ziua de 10 martie 1866 e numit procuror general. Ca ripostă la realizarea dualismului austro-ungar din 1867 înființează, în același

an, Societatea Transilvania ; la 16 septembrie 1868 e ales membru al Societății Academice Române. Îmbolnăvindu-se grav, prietenii îi facilitează un voiaj de odihnă pe malurile însorite ale Bosforului. Readus în țară nevindecat, devine locatarul spitalului de boli mintale din București, apoi al clinicilor similare din Viena și Sibiu. A decedat în al cincizecilea an al vieții, în ziua de 11/23 octombrie 1877 din care treizeci (1843—1873) au fost trăiți numai pentru binele public, pentru promovarea științei și culturii, pentru realizarea unui stat unitar și independent, cuprins între granițele etnice străjuite de munții Carpați pe care-i considera „coloana vertebrală a pământului românesc".

Alesandru Papiu Ilarian a viețuit permanent în vîrtejul evenimentelor. Fire aprigă, considerînd că adevărul trebuie înfățișat în orice împrejurare, fără menajamente față de cei puternici, a criticat și combătut, dar a și primit necruțătoare lovituri.

Episcopul Lemeni l-a alungat din școlile Blajului pentru organizarea unei greve, prima manifestație de acest fel în istoria învățămîntului românesc ; tatăl său a fost spînzurat, mama și surorile mai mici au viețuit „în cea mai mare mișălătate" ; triumful temporar al armatei lui Bem l-a constrîns să guste amărăciunile refugiului ; student la Viena a fost silit, din cauza primirii cu rezervă a decorației, a uneltirilor unor clerici români din Blaj și Sibiu, mai cu seamă a lui Lemeni, Papfalvi și Șaguna, să se strămute, ca student, de la Viena la Padova ; sistarea bursei pentru întreaga perioadă cît a studiat în Italia ; interzicerea și confiscarea operei „Istoria Românilor din Dacia Superioară", vol. I și II ; dificilele relații ce-au rezultat din aceasta cu editorul vienez ; înlăturarea din învățămînt de către caimacamul Vogoride care-l considera „revoluționar periculos" ; revenirea și apoi demisionarea definitivă ; dușmănia zgomotoasă din Adunarea legislativă a lui Vasile Boerescu de pe urma căreia a demisionat din cabinetul Kogălniceanu ; destituirea din postul de procuror general la Casație de către neînduplecatul său dușman Vasile Boerescu, ajuns ministru de justiție ; încercarea autorităților giurgiuvene de a-l suprima prin strangulare ; tentativa guvernului conservator al lui Lascăr Catargiu, de a-l aresta, judeca și condamna la muncă silnică pe viață pentru scornitele învinuiri de a fi îndemnat la rebeliune și suprimarea capului statului etc.,

etc., toate acestea au constituit lovituri materiale și morale pe care un om integru și simțitor nu le putea suporta fără consecințe funeste pentru starea sănătății lui.

Cu toate acestea, cu tot vîrtejul potrivniciilor în care a trăit, Al. Papiu Ilarian a fost, atît pentru contemporani, ca și pentru posteritate, asemenea unui meteor, după cum se poate constata din lectura acestei antologii, un desăvîrșit om de știință, un mare patriot.

Într-o epocă de grabnică ascensiune a burgheziei, el a rămas revoluționar-democrat, pînă în ultimul an lucid al vieții sale.

*
* *

Vechimea poporului român, continuitatea lui în cuprinsul Daciei, pasiunea pentru studii filologice, cultul pentru eroii neamului, grabnica promovare a culturii prin școli de toate gradele, etc. erau preocupări pentru orice intelectual român din Transilvania de cînd păşiseră în arenă bărbați ca Inochentie Micu-Klein, nepotul său Samoil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior.

Alesandru Papiu Ilarian n-a putut nici el rezista unor asemenea patriotice îndeletniciri. Ca student la Cluj era un admirator al lui Petru Maior, cu a cărui istorie „studenții români umblau toată ziua sub braț", al lui Simion Bărnuțiu, G. Barițiu și A. T. Laurian, al cărui „Tentamen Criticum" [31] îi era bine cunoscut și-i va fi călăuză nu numai ca redactor al revistei „Diorile", ci și la redactarea celor două volume ale *Istoriei Românilor din Dacia Superioară*.

Prima manifestare publicistică a lui Alesandru Papiu Ilarian este o călduroasă pledoarie pentru cultură ca una ce „singură e în stare a desface, a întrerupe legăturile întunericului". În spiritul vremurilor noi, ce bîntuia în cuprinsul Europei după 1789, el constată că „după ce într-atîta amar de timp orbecăirăm în înfricoşata și întunecata temniță a neștiinței [...] iată în zări depărtate se cam ivește zeița înțelepciunii, Minerva, cu strălucitoarele-i vestminte din care se revarsă și către noi o binecuvîntată rază. Iată că ne cheamă și pe noi la dînsa".

---

31 Tentamen Criticum a fost tipărit la Viena în 1840.

Lupta pentru o cultură o consideră necesară deoarece numai așa „vom putea să arătăm pizmuitorilor noștri că și noi încă sîntem din acei fii ai pămîntului care adorăm știința, artele, măestriile, cu un cuvînt tot ce este înalt, frumos și divin“ [32].

În primul an al sosirii sale în Cluj, Alesandru Papiu Ilarian și Nicolae Popea iau o hotărîre „nemaiauzită, temerară și plină de riscuri“ [33] : înființarea unei societăți literare și, ca anexă, o bibliotecă ce avea un pronunțat caracter literar și politic. Membrii societății, mai cu seamă cei ce nu știau să scrie și să citească românește, se instruiau în ale gramaticii, apoi în istoria națională. La ședințe participau uneori moldoveni și munteni în trecere prin Cluj. În 1846 a participat, în drum spre studii la Paris, Nicolae Ionescu care „a rămas uimit și plin de entuziasm pentru cele pe neașteptate aflate la studențimea română din Cluj în această direcție“.

Problema limbii nu e uitată de cancelistul Papiu nici în iureșul evenimentelor dezlănțuite la Tg. Mureș în ziua de 25 martie 1848. Încropind un reportaj pentru Foaea lui G. Barițiu de la Brașov și enumerînd revendicările canceliștilor români, Papiu consideră că cel dintîi trebuie să fie „respectarea limbii românești, acest scump odor, acest neprețuit tezaur al națiunii românești“ [...] De încheiere, un îndemn : „Această limbă, dulce, melodioasă, o prețuiți, o iubiți și o păstrați, ca strămunii noștri, mai presus de toate. Iubirea pentru limba noastră să nu aibă margini. Așa să o iubiți cît (încît) cînd veți muri să mai rămînă în voi încă o scînteie. Această scînteie din urmă să fie limba cu care doar ați putea atîța, încă odată, flacăra vieții în voi“ [34].

Consideră că fiecare român e dator să învețe mai întîi limba lui și numai după aceea pe a altora.

Pledoariile pentru limbă și promovarea culturii abundă și în *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, vol. I.

---

32 Vezi în Antologie „Niscari preliminarii“, în „Dorile“ nr. 2 din 27 decembrie 1845.

33 Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna sau luptele politice ale românilor de la 1848—1873*, Sibiu, tom. I, p. 44.

34 Vezi în Antologie Tezele de la Mureș Oșorhei publicate în „Foaea pentru minte, inimă și literatură“, Brașov, nr. 13 din martie 1848. Surprinzător, aceste afirmații ale lui Papiu sînt foarte asemănătoare cu cele ce le va rosti, la Brașov, în 1860, Timotei Cipariu, cu ocazia inaugurării activității „Astrei“.

Citează pe istoricul de curte al regelui Matia, Antonio Bonifinius, după care „românii nu atît se luptară pentru viață, cît pentru limbă". Cel mai extins capitol al tomului I este intitulat „Starea culturii intelectuale a românilor din Dacia superioară pînă la an 1848" în care analizează competent fazele de dezvoltare ale culturii naționale în toate teritoriile locuite de români pe ultimii 150 ani în urmă (1700—1850).

În prefața tomului II „Către leptor", Alesandru Papiu Ilarian face judicioase precizări cu privire la limba de care s-a folosit. Greutățile ce i-au stat în cale n-au fost puține. Aceasta deoarece „abia acum începe să scrie în limba modernă", făcîndu-și uitată, din modestie, activitatea de redactor la „Diorile", unde totul era caligrafiat de el cu litere latine.

Textele istoriei sale sînt ferite de „străinisme". Promite că în relatarea evenimentelor va urma recomandarea istoricului roman Sallustius, observînd „ca limba să corespundă cu faptele", lucru ce i se pare posibil fiindcă „nici limbii române nu i se poate face nici o imputațiune". La redactarea lucrării sale utilizează alfabetul latin, ceea ce era nu atît o noutate, cît mai ales o vădită atitudine național-politică. Face aceasta cu ardoare, dar și ca recunoștință față de corifeii școlii ardelene care se ridicaseră vijelios împotriva „zdrențelor ciriliane". Se grăbește să afirme că „limba română, cu toate că nu se poate lăuda cu clasici, nu e întru nimic mai capace (mai capabilă) decît surorile ei. În ea poți trata toate obiectele științifice și ver-ce (ori ce) „idee sublimă".

Problemele de limbă l-au preocupat pe Papiu și în anii de studii în Italia. În 1853 trimite lui G. Barițiu un amplu studiu asupra „Neologismului"[35] exprimînd idei originale cu privire la condițiile ce trebuie să fie respectate atunci cînd se recurge la îmbogățirea ei prin împrumuturi luate din alte limbi.

Ca profesor la Academia Mihăileană din Iași, Papiu nu a neglijat niciodată problemele de limbă. În cursul „Statistica generală a Europei" se ocupă de situația învățămîntului din țările românești, de literatura română, ca

---

35 „Neologismul", inclus în Antologie, publicat de Foaia pentru minte, inimă și literatură de la Brașov, este puțin cunoscut filologilor noștri. A fost semnat Alpaila un Sarsailă din Ardeal (Al+esandru Pa+piu ILA+rian).

și de limbă „care a fost conservată de popor". „Zic poporul pentru că cărturarii scriau slavonește și (chiar și) pe timpul lui Ștefan cel Mare. Și în multe privințe ni-o păstrară mai curată, mai originară și mai italiană decît însăși limba italiană". Limba română nu este împărțită în dialecte, afară de dialectul macedo-român... Limba română trebuie salvată de toate cuvintele, formele și literele străine... Dar afară de aceasta, în limbă, poporul e suveran perpetuu și dictator. Literații sunt datori — și au chiar dreptul — să cultiveze limba, dar n-au dreptul să calce formele ei cele antice, stabilite de popor și susținute cu atîta sanctitate. A ataca aceste forme ar însemna că suntem ingrați către acest popor demn și tare, ar însemna a ataca poporul în antichitatea limbii și a profana sanctuarul ei, a strica istoria și a da orientare falsă desvoltării cei firești a limbii noastre. De unde au cărturarii noștri acest drept ?"

*
* *

Discuția asupra problemelor de filologie a fost reluată de Al. Papiu Ilarian, în 1862, într-unul din primele numere ale Tezaurului de documente istorice cînd, prin studiul „Gramatica lui Șincai și scrisoarea lui către Ioan Lipszky, a încercat, în prima parte, să elucideze controversa cu privire la ce sistem de scriere să se folosească, a cui gramatică poate să servească cel mai bine la dezvoltarea limbii române și la promovarea culturii [36].

Al. Papiu Ilarian analizează patru gramatici elaborate de Micu — Șincai, Maior, Laurian și Cipariu. Consideră că prima gramatică tipărită la Viena în 1780 e „cea dintîi lucrare pe acest cîmp nelucrat și, cu toate neajunsurile ei, are meritul de a fi cel dintîi pas energic întru cultura noastră". A doua gramatică este cunoscută numai din fragmentele publicate în 1825 în fruntea Lexiconului din Buda. Originalul s-a pierdut. „Este adoperată (adaptată) legilor limbii române, fiind un pas înainte în cultura noastră". Tentamen-ului lui Laurian i se aduc elogii dar Papiu nu crede că va putea fi vreodată adoptată de români ca ortografie generală. „O asemenea

36 Vezi în Antologie studiul „Gramatica lui Șincai și scrisoarea lui către Ioan Lipszky".

ortografie — continuă Papiu — ar fi și o piedică pentru lățirea culturii. El nu poate avea alt scop afară de înmulțirea cercetărilor erudite". Cît privește gramatica lui Timotei Cipariu ea e mult apropiată de cele ale lui Șincai și Maior, dar în ansamblul ei, cîte o dată e prea monumentală, altădată prea etimologică. De aceea Papiu respinge încercările de a se adopta o scriere etimologică și protestează împotriva hotărîrii „Astrei" de a impune ortografia cipariană. Asemenea măsuri sînt de natură a împiedica toată libera cercetare, toată dezvoltarea naturală, tot progresul. Proclamă că în republica literară nu are loc tiranie, ci numai libertate.

„Revoluția în filologie e admisibilă și necesară", susține Papiu în cursul unei vehemente polemici avută cu „părintele filologiei". „De s-ar scrie azi în limba mea de la 1851 sau a lui Cipariu ar fi mare pericol, mai cu seamă pentru transilvăneni care ar apuca pe un drum cu totul greșit. Filologii nu sînt infailibili /.../. Eu unul nu mă îndoiesc că, din moment ce românii din Transilvania vor păși și ei în viața politică a statului, natura și necesitatea împrejurărilor însăși îi vor sili a lăsa pedantismul la o parte ; la o parte aristocratismul în limbă, ci a vorbi și scrie cum vorbește lumea românească. Este necesară adică o ortografie cît mai fonetică" [37].

În partea a doua a studiului reproduce scrisoarea pe care Gh. Șincai o adresase în 1804 căpitanului cartograf Ioan Lipszky. Acesta, voind să ridice o hartă militară a Transilvaniei, îl întrebase cu ce litere ar fi mai potrivit să scrie numele localităților românești din Transilvania. După ce face un istoric al scrierii la români, Papiu susține că la aceștia pînă în secolul al XV-lea a fost în uz alfabetul latin. E de acord cu Șincai că „dacă aceste litere ciriliane ar fi să se păstreze cu cerbicie și mai departe, apoi, zău, nici cu ajutorul lui însuși Apoline nu va fi cineva în stare de a scrie gramatica română, căci cîte cuvinte, atîte regule vor fi necesare. Ce ușor scapi de această necuviință primind iarăși literele latine" [38].

Opiniei lui Șincai i-a dat „zbor liber" Timotei Cipariu, cînd în 1847 a tipărit cu litere latine „Organul luminării"

---

37 Din polemica lui Al. Papiu Ilarian în problema ortografiei „Concordia", Pesta, nr. 100/140 și „Amicul Școalei", Sibiu, nr. 51 din 1862.

38 Ibidem.

exemplu urmat curînd și de alte publicații românești. În 1860, Domnitorul Al. I. Cuza a introdus, prin lege, obligativitatea folosirii alfabetului latin în Principatele Unite.

* * *

Pentru meritele lui științifice, în ziua de 16 sept. 1868, Al. Papiu Ilarian a fost ales membru al Societății Academice Române al cărei scop inițial a fost „de a da țării, într-un timp cît mai apropiat, cele două mari colonate ale templului său literar : gramatica și dicționarul limbii române". Aceasta pentru că „în mijlocul preocupărilor de reforme regeneratoare ale țării nu trebuie să se uite ce datorăm limbii și literaturii noastre naționale. Limba poporului român, eterna dovadă a latinității noastre, reclamă imperios cultul său, sub pedeapsa de a nu mai putea servi vehicola culturii naționale în noua sa desvoltare" [39].

Și în această nouă calitate, Al. Papiu Ilarian a manifestat rîvnă deosebită. A făcut propuneri și a dat soluții în cele mai spinoase probleme de ortografie și gramatică ; la propunerea lui s-a aprobat ca dicționarul să fie tipărit cu cheltuiala Societății Academice Române și să fie emanația unui colectiv în care să fie cooptați și alți talentați literați externi. În ședința din 27 aug. 1869 a propus ca pînă se va ajunge la stabilirea regulilor noii ortografii, să se accepte una din cele patru sisteme aparținînd lui Laurian, Eliade, Cipariu și Sbierea. În aceeași sesiune propune și se aprobă folosirea a trei vocale a : un a acut (à), un a greu sau accentuat (ă) și un a circumflex (â).Reținem că în 1870 s-a păsit la planificarea și repartizarea muncii cu privire la dicționar, ceea ce a permis ca acesta să apară în 1871. Lui i-a revenit sarcina de a lucra literele P—R. Manuscrisul s-a angajat să-l depună pînă la 10 mai 1871 [40].

De acum înainte preocupările pentru gramatică, ortografie și dicționar sînt estompate de activitatea lui în secția de istorie, unde a fost cooptat încă în 1868.

* * *

Tineretul român din Transilvania, cultivat în școlile superioare din Viena, Roma sau alte centre universitare occidentale, a înțeles că procedeul ca episcopii de la Blaj

39 Dicționarul Limbii Române de A. T. Laurian și I. C. Massim, București, 1871 (a apărut numai o ediție).

40 Analele Academiei Române, ședința din 26 august 1870.

și Sibiu să ducă, în calitate de reprezentanți, nu însă și de mandatari, memorii prin care apelau la grația și bunăvoința „drăgutului de împărat", nu puteau duce la obținerea marilor deziderate : desființarea iobăgiei și obținerea egalei îndreptățiri a poporului român cu naționalitățile conlocuitoare.

Dieta feudală din Cluj n-a voit niciodată să ia în considerare asemenea doleanțe. Cererea deputatului Al. Bohățiel, reprezentantul nobilimii române din ținutul Hațegului, ca articolii anteriori, care jigneau națiunea română, să fie înlăturați prin lege, a fost respinsă pe motivul că „noua constituție nu se bazează pe principiul naționalității și al deosebirilor de clasă, ci pe principiul libertății personale și al egalității individuale de drept. Articolii amintiți, a precizat faimosul Wesselényi Miklós, sînt anulați implicit prin constituție. Anularea lor prin lege nu este posibilă fiindcă cei de azi, unioniștii, nu vor să facă de rușine memoria strămoșilor care au alcătuit acele legi".[41]

Raționamente ca acestea departe de a fi fost unanime. Încă în 1844, scriitorul Wesselényi Miklós junior afirma că „poporul român, care în bună parte își trage începutul și limba de la ginta cea mare a romanilor, în curs de mai multe secole nu și-au uitat niciodată de acel început măreț, ori cît a fost înjosit prin apăsare și îmbucătățire, ci simte acum, cu ardoare, că un popor de aproape șapte milioane, care are aceiași însușire, aceiași limbă, ba chiar aceleași datini și care locuiește o parte din pămîntul Europei, care deși împărțit, din punct de vedere politic, în mai multe părți, din punct de vedere geografic este compact, de întindere mare și prevăzut cu cele mai mari bogății ale naturii, — un asemenea popor poate avea viitor și se vede a fi chemat la viață națională... Planul și speranța lui este unirea tuturor poporațiunilor, care sînt de origină și limbă română, într-o națiune și o țară" [42]. Nu putem trece însă sub tăcere faptul că publicația tineretului „Március Tizenötödike" a publicat, cu trei zile înainte de convocarea dietei, un articol în care susținea că „în Transilvania două puteri au să hotărască asupra soartei unirii : dieta și poporul român. Dieta nu reprezintă decît cîteva

41 Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, schița tomului III, Sibiu, 1942, p. 19.

42 Wesselényi Miklós junior, *A szozat, a magyar és szláv nemzetiség ügyeben*, Lipsca, 1844, p. 144-148.

sute de oameni ; românimea înseamnă Transilvania întreagă. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria, fără consimțămîntul românilor, este un lucru de care nici să ne apucăm“ [43].

Elanul unionist al dietei din Cluj nu a putut fi potolit de asemenea sfaturi. Ea nu dorea altceva decît „unio“. Iar dacă cineva s-ar fi mai opus, prin „Ellenör“ [44] promitea că cei puțin cîțiva dintre „răscolitorii poporului“ vor fi spînzurați iar prin „Erdély Hiradó“ [45] amenința cu intervenția militară.

După revoluție, tineretul intelectual român a avut motive serioase să se îndoiască de utilitatea diplomației episcopești pe lîngă autoritățile supreme din Cluj și Viena. Cel dintîi care și-a călcat jurămîntul a fost Lemeni. El continua să afirme că „cine nu se supune mai marilor, lui dumnezeu nu i se supune“, iar Comitetul național român l-a condamnat, informînd că a căutat sprijin la „poporul cel prost și nepriceput“.

Toate acestea erau motive suficiente pentru o pledoarie în sensul ca apărarea drepturilor națiunii române să fie încredințată, în viitor laicilor. Inițiativa a pornit de la Papiu, după care „românii inteligenți vor să se facă numai popi, ca și cînd de popi ar avea necesitate românii și nu de juriști și oameni politici care să-i știe conduce la lupta cu dușmanul“ [46]. Trece curînd la fapte. Tinerii, mai cu seamă cei proveniți de la Oradea, sînt sfătuiți, să renunțe la teologie și să studieze dreptul, promițîndu-le că le va asigura mijloace de existență. Se apelează la unii protopopi din Transilvania să adune fonduri, dar „să nu se treacă nimic în protocoale (procese verbale — n.n.) căci dacă se va afla vor fi dați afară din Viena“.

Necesitatea studierii dreptului era, după revoluție, un deziderat general. El e exprimat în cuvinte mișcătoare și de Avram Iancu în testamentul său.

Alesandru Papiu Ilarian era și el un jurist. A studiat dreptul la secția juridică a liceului piariștilor din Cluj, a

---

43 „Március Tizenötödike“, Budapesta, nr. 26, mai, 1848, p. 147-148.

44 „Ellenör“, ziar politic, a apărut la Cluj, între 2 mai — 14 iunie 1848.

45 „Erdély Hiradó“ a apărut la Cluj începînd din 1827.

46 Vasile Pârvan, Anul 1850 și studenții români din Viena, în rev. „Luceafărul“ 1903, nr. 5, p. 90.

continuat studiile la facultățile juridice ale universităților din Viena și Padova, a fost jurisconsult „al Moldovei" și, după desăvîrșirea unirii, „al statului", procuror de secție la Casație, ministru de justiție, procuror general la Casație și un strălucit reprezentant al barei.

Patriotismul, călăuza în toate acțiunile vieții sale, l-a îndemnat ca alături de „apărător al celor năpăstuiți de tirani" să devină și un istoric remarcabil. Nu numai că a făcut istorie, ca unul care a fost organizatorul adunării revoluționare de la 29 aprilie 1848 de Blaj și tribun al Marei adunări naționale de la 3/15 mai, dar a și scris istorie, începutul făcîndu-l cu „Istoria Românilor din Dacia Superioară" [47].

Apariția lucrării lui Papiu a constituit un eveniment în viața politică și culturală a Transilvaniei. Tirajul a fost apreciabil pentru vremea aceea. Studenții din Viena, colonia română și inteligența i-au acordat o importanță cum n-a mai cunoscut o altă lucrare similară.

Tomul I s-a citit și comentat fără să trezească animozități sau critici. Conflicte grave au izbucnit însă la apariția tomului II. Dușmani i-au fost cei din tabăra pe care Papiu a numit-o „a oportuniștilor" și chiar „a trădătorilor de neam". Demascați nominal, „oportuniștii și trădătorii" făceau parte din clericii de la Blaj și Sibiu. Pe cei dintîi i-a supărat și cînd a intervenit ca, trădători ai cauzei naționale, de talia unora ca episcopul Lemeni [48] și canonicul Papfalvi [49], să nu fie aleși ca episcopi ; celor de la Sibiu, cu ocazia convocării sinodului de către episcopul Andrei Șaguna, le-a recomandat să respecte întocmai hotărîrile aduse de poporul român pe Cîmpia Libertății din Blaj în ziua de 4/16 mai 1848. La toate acestea s-a mai adăugat

---

47 A fost concepută în șase tomuri, dar n-a terminat decît tom. I-II, tom. III abia schițîndu-l. Tom. I, apărut în 1851 și retipărit în 1852, cuprinde evenimentele relativ la istoria românilor de la aducerea coloniștilor romani în Dacia pînă la sfîrșitul anului 1847 ; Tom. II, tipărit în 1852, narează întîmplările din 1848 pînă la 3/15 mai ; tom. III (schița lui, tipărită abia în 1942), evenimentele de la 3/15 mai pînă la constituirea comitetului din oct. 1848 ; tom. IV, evenimentele pînă la retragerea armatei austriece din Transilvania ; tom. V, luptele duse de români singuri ; tom. VI, de la sfîrșitul războiului încoace.

48 În martie 1850 a fost demis și chemat la Viena, unde a murit în 1861.

49 Fiind dușman al revoluției, Papiu l-a numit „kossuthfăleanu".

campania dusă de Papiu împotriva primirii decorațiilor. Cînd totuși studentul Papiu a fost constrîns să primească decorația ce i se dase de împărat s-a grăbit să afirme : „eu nu voi purta și nici nu voi putea purta acest semn de bucurie, oferit mie cu atîta bunăvoință, pînă cînd, ameliorîndu-se soarta națiunii mele, nu voi avea cauză a o purta“ [50]. Din ziua aceea (8 ianuarie 1851), poliția vieneză l-a considerat verdächtig [51]. Suspectat și amenințat, poate, cu exmatricularea, Papiu, împreună cu vărul său, Iosif Hodoș, s-a strămutat la universitatea din Padua. Dar mîna lungă a adversarilor l-a ajuns și acolo. Bursa Ramonțai [52] i-a fost suspendată pe motivul că ea nu se poate acorda decît celor ce studiază la universitățile din monarhie.

În Italia l-a chemat amintirea lui Inochentie Micu Clein, umbrele lui Șincai și Maior, latinitatea.

După demisionarea din învățămîntul ieșan (1 ian. 1858), Al. Papiu Ilarian a călătorit în Germania și s-a dedat cu entuziasm depistării și colectării de acte și documente, privitoare la istoria românilor, pe care le-a publicat în *Tezaur*, apărut în 1862—1864.

S-a îndemnat la aceasta fiindcă „se vede că strămoșilor mai mult le-a stat la inimă a face decît a scrie. Din cauza aceasta multe din fapte, și chiar cele mai importante, sunt acoperite de pulberea bibliotecilor și învechite întru întunerecul arhivelor. [...] Unei națiii mare la număr ca a noastră, asemenea cărți, fără pericol, nu poate să lipsească îndelung. O nație care nu-și cunoaște istoria se aseamănă ființelor lipsite de memoria celor trăite, ea nu cunoaște legătura logică și necesară între trecutul, prezentul și viitorul. Pentru a se scrie această istorie, trebuie să se cunoască faptele istorice. Nici să cugete dar românii a-și putea scrie istoria pînă mai întăi nu vor avea adunate la un loc toate faptele istorice, îngropate în monumente fără număr, străine și chiar îndigene, atît tipărite și totuși necunoscute, cît și în manuscripte, — și unele și altele ascunse în biblioteci și arhive, latine și grecești, po-

---

50 Vezi în Antologie : Discurs rostit de studentul Alesandru Papiu Ilarian în aula Universității din Viena.

51 Suspect.

52 Testamentul medicului Ramonțai a fost publicat de G. Barițiu în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“ (textul originai și traducerea lui în limba română), comentîndu-l apoi în „Gazeta Transilvaniei“ nr. 50/1852 cu scopul de a demonstra nejustețea celor susținute de dușmanii lui Papiu.

lone şi ruseşti, sîrbeşti, bulgăreşti etc, etc. Atunci cînd vor fi adunate aceste documente, abia atunci scriitorul fericit va putea prezenta adevărata istorie a românilor“ [53].

În *Tezaur*, Papiu a publicat, între altele, documente inedite cu privire la Mihai Viteazul şi Petru Rareş. Cu „Horea şi Cloşca“ a inaugurat la noi studiile cu privire la revoluţia ţărănească din 1784.

Tot în aceeaşi perioadă se va afirma cu două lucrări de însemnătate capitală : „Memorandul“ [54] şi „Independenţa constituţională a Transilvaniei“ [55].

Prima lucrare e cea mai vie dovadă că Papiu nu s-a dezinteresat de fraţii lui din Transilvania în tot cursul vieţii lui ; Memorandul, elaborat într-o singură noapte pentru uzul Domnitorului Cuza, este cel mai strălucit şi vibrant document al timpului cu privire la unitatea naţională a românilor.

Independenţa Constituţională a Transilvaniei e o filipică împotriva uneltirilor care lăsau să se întrevadă dualismul. Papiu şi fruntaşii românilor din Transilvania considerau că menţinerea ţării în postură de mare principat al Austriei este mai puţin periculoasă decît uniunea.

În seria lucrărilor lui de istorie se numără şi discursul de recepţie, rostit ca membru al Societăţii Academice Române, consacrat lui Gheorghe Şincai, studiu care a rămas pînă astăzi lucrarea fundamentală cu privire la cunoaşterea vieţii şi activităţii marelui cărturar.

În ultimii ani lucizi ai vieţii sale (1867—1873), patriotismul jertfelnic al lui Alesandru Papiu Ilarian s-a desfăşurat în cadrul „Societăţii Transilvania“, al cărei scop principal a fost strîngerea de fonduri pentru acordarea de burse studenţilor, iar mai tîrziu, sub preşedinţia lui A. T. Laurian, şi meseriaşilor români.

Papiu e totdeauna bine informat şi concis. E necruţător cu adversarii, mai cu seamă cînd ceea ce susţine i se pare a fi axiomatic. Binele public, patria, au fost principalele lui preocupări în viaţă. N-a cunoscut şovinismul, deşi a avut de luptat cu mulţi adversari şovini, iar dacă în scrierile sale utilizează uneori termenul de „naţionalism“, din context reiese că se referă la patriotism nu la altceva.

---

53 Vezi în Antologie, prefaţa „Ad lectorem“.
54 E inclus integral în Antologie.
55 Idem.

În numeroase documente, incluse în Antologie, întîlnim afirmații, fie ale lui Papiu, fie ale altora, care se referă la bunăvoința Curții aulice din Viena, a împăratului habsburg, de la care se aștepta să intervină în favoarea poporului român din Transilvania, recunoscîndu-i drepturi egale cu celelalte trei naționalități din cuprinsul țării : ungurii, secuii și sașii.

Dacă ar fi să ne referim la aprecierile lui Gh. Șincai cu privire la bunăvoința arătată de împăratul Iosif al II-lea față de români, ele pot fi luate în considerare dar numai pentru timpul care a premers tragerea pe roată a lui Horea și Cloșca, fără să se uite însă că „simpatia" monarhului iluminist pentru iobăgime era, în realitate, o armă de luptă împotriva nobilimii maghiare care se opunea reformelor sale.

Cît privește evenimentele anului 1848 care au determinat pe revoluționarii români să jure credință împăratului, să determine declarații ca acelea că „românii țin cu împăratul și cu constituțiunea", etc., etc., toate acestea sînt atitudini impuse de împrejurări. Nu trebuie uitat că dacă la 29 aprilie și în luna septembrie a anului 1848 s-au ținut patru adunări revoluționare (două la Blaj, una la Orlat și alta la Năsăud), la 3/15 mai s-a ținut o mare adunare națională care a avut aprobarea autorităților. Desigur, românii au luptat, în toate împrejurările, pentru obținerea de drepturi egale cu ungurii, secuii și sașii. Dar ceea ce-i preocupa atunci, în mod deosebit, era să împiedice, valorificînd argumente istorice și demografice, unirea dorită de nobilimea dietei din Cluj.

E cunoscut că tactica folosită de românii transilvăneni în anul 1848 nu a dat roadele scontate și nici nu le putea da, deoarece imperiul multinațional al Austriei era cîrmuit, de secole, după principiul „devide et impera" (învrăjbește-i și stăpînește-i).

Cele două regimuri ce-au urmat în Austria după 1848 : absolutismul (1848-1860) și constituționalismul (1860—1867) s-au înecat în dualismul austro-ungar, un fel de „unio dues contra plures", anacronic din naștere, colaborare nefirească între doi dușmani seculari pe care a lichidat-o evenimentele anului 1918.

* * *

Activitatea revoluționară, istorică, culturală și politică a lui Alesandru Papiu Ilarian s-a bucurat, în secolul trecut și la începutul celui de al douăzecelea, de o largă și unanimă apreciere, el fiind considerat unul dintre cei mai reprezentativi militanți patrioți și oameni de știință ai epocii.

Cu toate acestea, opera lui, cu excepția „Memorandului“ [56], publicat integral abia în 1883, și a „Vieții lui Gheorghe Șincai“ [57], retipărită, fără note, în 1886, n-a mai văzut lumina tiparului. Posteritatea conformistă, neputîndu-i uita antidinasticismul, l-a acoperit, deliberat, cu colbul uitării, refuzînd să-i ridice un monument în Capitală și mulțumindu-se cu înhumarea rămășițelor lui pămîntești la Sibiu, nu în București ; de pe soclu, ar fi fost o permanentă mustrare pentru conducătorii burghezo-dinastici ai țării.

Generațiile de azi, angajate plenar în construirea socialismului, hotărîte să valorifice tot ce e folositor, demn și măreț în trecutul neamului, se pot convinge, însfîrșit, că Alesandru Papiu Ilarian merită să se bucure de mai multă prețuire, mai cu seamă din partea tineretului, căruia în multe privințe, alături de N. Bălcescu, îi poate servi ca mentor.

CORNELIU ALBU

---

56 Vezi „Revista pentru istorie, arhiologie și filologie“, București, an. I, tom. I, p. 133-146.

57 Ediția Academiei Române din 1886 apărută sub îngrijirea lui Gr. Tocilescu.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Pentru orientare în lectura materialelor cuprinse în „ANTOLOGIA ALESANDRU PAPIU ILARIAN", tipărită de Editura Științifică și Enciclopedică, la împlinirea a 154 ani de la naștere și 104 ani de la moartea lui Alesandru Papiu Ilarian se va avea în vedere următoarele :

Materialele selecționate provin din texte având semnătura autorului lor ; excepție face *Cauza bivolarilor din Giurgiu înaintea Curții cu Jurați din Turnu Măgurele*, aceasta din motivele arătate în nota ce însoțește dezbaterile procesului.

Nu am recurs la clasificarea materialelor pe probleme sau perioade, ci le-am orînduit cronologic, putînd urmări astfel mai eficace evoluția gîndirii celui antologat. Excepție face studiul *Avram Iancu și adunările de la dumineca Tomii și cea din 3/15 mai 1848*, publicat de Al. Papiu Ilarian în șapte numere ale ziarului „Românul", la cîteva zile după încetarea din viață a tovarășului său de tribunat, Avram Iancu, survenită în ziua de 24 august 1872. Cum în acest studiu, Al. Papiu Ilarian precizează că cea mai mare parte a materialelor au fost preluate din tomul II *Istoria Românilor din Dacia Superioară* nu am recurs la textul ediției din 1852, considerînd că cel din 1872, cu adăugiri și omisiuni, ar fi fost inclus de autor în cuprinsul unei eventuale ediții a II-a a tomului II. Această scriere din 1872 am trecut-o deci la evenimentele anului 1848, ea fiind cea mai însemnată operă istorică a lui Al. Papiu Ilarian.

Gramatica utilizată de studentul Papiu în anii 1845—56, cînd redacta, la Cluj, revista „Diorile", o gramatică

adusă de acasă, este foarte apropiată de cea a anilor 1860—1873 și mai „curată" decît cea din perioada 1848—1859 cînd în scrierile lui se resimte influența „Tentamen"-ului lui A. T. Laurian.

Ortografia, atît cea „cirilliană", cît și cea cu litere latine, pe cît a fost posibil, am păstrat-o, urmărind evoluția autorului în această privință. Peste tot am realizat acordul corect între subiect și predicat, atît la imperfectul verbelor, pers. III plural (ei mergeau în loc de ei mergea) ,ca și la perfectul compus, pers. III singular (Șincai s-a dus în loc de Șincai s-au dus).

Cuvintele vechi, greu de înțeles, sau cele cu circuit local le-am păstrat întotdeauna, lămurindu-le printr-un echivalent inclus în ( ), de exemplu : a boți (a înghesui), imbé (ambe, amîndouă), cauză (trebuie) etc. etc.

La subsolul paginilor cu titlurile capitolelor sînt indicate sursa sau sursele.

La sfîrșitul fiecărui material din Antologie urmează notele lui Al. Papiu Ilarian, indicate cu cifre arabe avînd ca prefix „nP" (notă Papiu), apoi notele și, uneori, comentariile autorului antologiei, identificate cu litere (a—z și A—Z). Uneori, textele și notele lui Al. P. Ilarian sînt urmate de comentariile autorului antologiei.

Notele de la subsol care însoțesc cele trei capitole din „Istoria Românilor din Dacia Superioară", schița tomului III, apărută la Sibiu în 1942, aparțin editorului de atunci, academicianul prof. dr. Ștefan Pascu și au, în paranteză, inițialele nȘP.

Cînd textele Antologiei sau notele lui Papiu și Ștefan Pascu solicită completări, uneori corectări, am trecut contribuția noastră în paranteză, adăugînd inițialele n.n., nota noastră. Exemplu, în nota 45 a studiului „Românii din Ardeal după adunarea de la 15 mai" nȘP amintește comunele Seiu și Salcad ; corect (Sieu și Săcal — n.n.).

Din materialele Antologiei numai studiul „Neologismul" scris în 1853 și publicat în „Foae pentru minte, inimă și literatură" a fost redactat de Papiu cu cirilice. Poate că acesta a fost motivul că scrierea este greoaie, puțin asemănătoare textelor caligrafiate de el, cu litere latine, în „Zorile". Am păstrat întocmai lexicul și ortografia. Astfel „ó" din interiorul cuvintelor are valoare de „oa". Ex. „aprópe", „amóre", „frumósa", „órece", pentru „aproape", „amoare", „frumoasă", „oarece". De aseme-

nea „e", în aceeași situație, trebuie să se citească „ea". Ex. „acésta", „culésa", „Ardél", pentru „aceasta", „culeasă", „Ardeal" etc. În cazul lui „é" final și acesta corespunde cu „ea". Ex. „puté", „vré", „avé", pentru „putea", „vrea", „avea" etc. Substantivele feminine terminate în „ie", ca „analogie", „filosofie", „măestrie" au terminația în „ă". Ex. „analogiă", „filozofiă", „măestriă". Vocala „e", cînd se referă la persoana a treia singular indicativ a verbului auxiliar a fi, apare întotdeauna „é", pentru a nu se confunda cu „e", conjuncție italiană echivalentă conjuncției românești „și", des folosită de autor. Consoana „s" dintre două vocale are valoare „z", ex. „frase", iar cel de al doilea „i" al substantivelor masculine la nominativ plural este „ĭ".

Am menționat inițial, în paranteză echivalentul prepozițiilor italiene „e" (și), „ma" (însă, dar).

Toate sublinierile din texte aparțin lui Alesandru Papiu Ilarian.

Semnul (...) indică texte confuze sau omisiuni.

Pentru clarificarea cuvintelor necorespunzătoare sau care pot crea nedumeriri am dat cuvîntul azi cel mai corespunzător, incluzîndu-l în ( ). De exemplu, ne veți arunca (ne veți reproșa), să le usăriți (să le folosiți), pentru cumpărarea ce se cere la îmbrăcarea (înzestrarea) gimnaziului, lucru pe mîna noastră (lucrează în interesul nostru), etc., etc.

În cuprinsul semnelor]]][[s-au adăugat întregirile la abreviațiunile lui Papiu. De exemplu : a]]][ubstantiv, rom]]][ână.

Dacă în note, Al. Papiu Ilarian se referă la annesse (anexe), cititorul este îndrumat să caute anexele în lucrările respective, ele neputînd fi cuprinse în anatologia de față din lipsă de spațiu.

Din corespondența lui Al. Papiu Ilarian am reprodus integral un număr restrîns de corespondențe pe care el, publicîndu-le în presa vremii, le-a dat un caracter public. În rest, din corespondența particulară, cînd ni s-a părut necesar, am inclus în Antologie doar fragmente disparate.

O edificare mai amplă asupra vieții și operei lui Papiu se poate obține din lectura lucrărilor : 1) Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I și II, Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 1972 și

2) Corneliu Albu, *Alesandru Papiu Ilarian,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.

Recomandăm bibliografia lucrărilor lui Alesandru Papiu Ilarian, inclusă în partea finală a Antologiei.

Semnăturile le-am păstrat întocmai : Alisandru Pop ; Alesandru Pop ; Alesandru Papiu Ilarian ; Al. Papiu Ilarian ; A. Papiu Ilarian ; Alesandru Ilarian Papiu ; român din Transilvania ; dr. A. Papiu Ilarian, jurisconsult al statului ; A. Papiu Ilarian, avocat ; A.P.I. ; A.I.P. Pseudonime : cancelist român de la tablă, Alpaila, un Sarsailă din Ardeal, Bucur, Anonim.

În afară de cazurile cînd pronumele i-a fost trecut Alesandru Pop ; Alesandru Papiu Ilarian ; Al. Papiu Ilane, Papiu a semnat ALESANDRU. Aşa e trecut şi în rechizitoriul procurorului general al tribunalului Ilfov, ca şi în ordonanţa de neurmărire a judecătorului de instrucţie. Însuşi Papiu, denunţînd în „Românul" din 6 iunie 1870, deşănţata companie dusă de C. Boliac împotriva lui prin coloanele ziarului „Trompeta Carpaţilor", arată că, după informaţiile duşmanului său politic, „nu mă chiamă Alesandru, ci Şandor, nu Papiu ci Paponyj".

NISCARI PRELIMINARII *
LA
DIORILE PENTRU MINTE ŞI INIMĂ

Toate popoarele fac progres în toate ştiinţele şi artele, numai noi, românii, numai noi, nevinovata viţă a falnicilor şi vingătorilor lumii, romanii, încă numai odrăslim ; singură numai sămînţa aceea de şaptesprezece sute şi mai bine de ani prin dreapta eroului antichităţii, a străbunului nostru Traian, aci încuibată, încă n-a încolţit. Ea încă tot se află crudă, amorţită şi lipsită de puterile ajutătoare spre a se putea desvolta sau, de au şi început aceea, în oricît de micuţă măsură a propăşi în calea luminării şi adevărului, în cunoaşterea şi patrocinarea (ocrotirea) ştiinţelor, în iubirea şi îmbrăţoşarea culturii, totuşi aceea propăşire este foarte micuţă în relaţia (comparaţia) altor neamuri culte din leagănul omenirii. E cu mult mai moale, mai lîncedă, decît s-ar socoti (crede) şi cu mult mai seacă decît s-ar pofti pentru sporirea în ştiinţe şi cultivare pentru folosul cel neapărat trebuincios şi de lipsă naţiei româneşti, spre aflarea şi descoperirea scumpului, mult preţuitului tezaur de luminare, ce este eternul acel izvor pentru fiecare naţie mundană (din lume), din care ea cu cea mai mare însătoşare adaptîndu-se odinioară, va gusta mărul cel dulce al bunătăţii sale după care omul, în toate zilele vieţii sale, cu nespusă osteneală, prin nenumărate sudori, trebuie să alerge spre a o cuprinde în obositele sale braţe, adică mai putincioasă procopsire care singură numai e în stare a desface, a întrerupe legăturile întunerecului ce de atîţia secoli domneşte şi înnegreşte ageroasele (istetele) minţi ale belicoşilor români.

---

* „Diorile pentru minte şi inimă", Cluj, nr. 1, 27 decem. 1845.

Singuri noi, fraţilor, încă dormim în somnul cel lung a netrezirii. Şi de vrem ca să facem au zis că ne vor rîde ! Bine, să rîdă ! Să vedem ce vor dobîndi cu aceea dacă ei cu rîsul numai slăbiciunea şi-o vor arăta ; se vor arăta şi se vor face obiectul judecării altora.

Sunt iarăşi şi de aceea, zic, că ei ştiu acum atîtea cît n-au lipsă de nici o învăţătură ce o să se cuprindă în foaia aceasta.

La unul ca acesta să răspundem că cu mult e mai scurtă viaţa omului decît să poată învăţa toate lucrurile acelea care, a le şti după ingeniul (talentul) său, ar fi capace (capabil). Să-i răspundem şi aceea că nici un lucru în lumea aceasta nu e, dintru a cărui invitaţiune, omul, ceva, mult puţin [plus minusve] să nu poată învăţa.

Cu cît mai vîrtos dar trebuie să credem că nu e pe pămînt nici un om, dintru a cărui căutătură (cercetare) şi conservare să nu învăţăm ceva bine şi folositor, fire-ar omul acela chiar un mişel căci de va fi mişel, adevărat că nemijlocit (direct) de la el nici un bine nu vom putea învăţa, dar totuşi uitîndu-ne la urîciunea faptelor şi considerîndu-le acelea, ne vom învăţa şi ne vom strădui noi înşine a le părăsi.

Ce ziceţi la acestea, domnilor ? ! Nu-mi pot închipui nici unul dintre domniile voastre, mult preţuiţi domni şi fraţi, atît de nesimţitori, aşa cu împietrită inimă către naţie şi binele naţiei româneşti care să contrazică acest sfînt proiect. Într-adevăr eu supui (presupui) despre toţi dintre domniile voastre că sunteţi una cu mine. Au doară voiţi să mai dormiţi în urgisitul pat al neştiinţei şi al întunericului ? Au nu au fost destul, pentru dumnezeu, atîtea veacuri pînă acum ? Ce ? Au nu vedeţi voi, fiii strălucitilor romani, că după ce în timp de mai mult de 17 secoli se răpiră dinaintea-vă maiestaticele artilerii ale zeiţiei Minervei, iată, fraţilor, după ce într-atîta amar de timp orbecăirăm în înfricoşata şi întunecoasa temniţă a neştiinţei, căutînd între durere şi vaiete pierdutul tezaur strămoşesc, iată că se plecară, se consolară zeii izbîndei. Ni se iartă păcatul strămoşesc. Iată, în văi depărtate se cam arată zeiţa înţelepciunii, Minerva, cu strălucitoarele-i vestminte din care se revarsă şi către noi o binecuvîntată rază. Iată că ne cheamă şi pe noi la dînsa.

Oh, fraţilor ! Veniţi iute cu toţii ; veniţi, grăbiţi să ne aruncăm în consolatricele-i braţe ! Veniţi, că de bună

seamă acesta este pierdutul nostru tezaur. Veniți, că ni-l dă pe nimica (ni-l dă gratuit), numai să nu fim trîndavi ! Haideți să arătăm pizmuitorilor noștri că și noi încă sîntem din acei fii ai pămîntului care adorăm știința, artele, măestriile, cu un cuvînt tot ce este înalt, frumos și divin. Apoi atunci să văd eu, cum va mai îndrîsni a rosti cuvinte de ocară asupra românilor ? Îți vedea că toți vor cerca atunci a da mînă de pace eternă cu românul. Atunci toți, cu un glas, vor striga : acum prieten, ție, române, și eu mă voi face !

* * *

„Diorile pentru minte și inimă" este una dintre cele mai îndrăznețe realizări ale studenților români care frecventau cursurile liceului romano-catolic din Cluj (liceu academic) fiind totodată prima de acest fel apărută în cuprinsul țărilor românești. „Era — va scrie mai tîrziu unul din realizatorii ei, episcopul Nicolae Popea — ceva nemaiauzit, temerar și plin de riscuri". Pentru protagoniștii Alisandru Pop (Alesandru Papiu Ilarian) și Neagoe Popoea (Nicolae Popea), „Diorile" (Zorile), iar din 1846 „Aurora și Diorile de minte și inimă", trebuiau să fie, ca studenți români de la o școală ce urmărea cu perseverență deznaționalizarea lor, un scut de apărare dar și un drum urmat în vederea dezvoltării și afirmării culturii românești.

Frumos caligrafiată de redactorul ei cu litere latine, „Diorile" a dezvoltat o laborioasă și utilă muncă culturală ce se va afirma cu sporită tărie în vîltoarea revoluției din Transilvania anilor 1848—1849.

În viitor ținerea acestei munci sub obroc nu mai este îngăduită cercetătorilor istoriei noastre culturale și literare. Chiar și numai „Niscari preliminarii" justifică aceasta.

Revista „Diorile" se orienta, în activitatea ei, după *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia* a lui Petru Maior și „Foaia pentru minte, inimă și literatură" a lui G. Barițiu care apărea în Brașov încă din 1838.

Dintr-o înștiințare aflăm că „această foaie iese în toată (în fiecare) săptămînă odată, pe cîte o jumătate de coală sub redactarea lui N. Popea și A. Pop. O capătă toți studenții români din liceul claudiopolitan gratis".

Formatul era de 24/12 cm. În 1845, luna septembrie, au apărut două numere din care nu s-a păstrat decît nr. 2, apărut joi 27 sept., precum și numerele 5, 6, 7—8, 13—14, 16—17 și 25 din 1846 (Vezi B.A.R. : mss rom. nr. 533).

Colaboratori puteau fi toți studenții români din Cluj. În redacție domnea o bună organizare a muncii. „Fiecare ducă-și opul, mai întâi, la domnul censor (la secretarul de redacție care era N. Popea), apoi se va înscrie prin mine în foaie" (precizează A. Pop, care era redactorul revistei).

Aria preocupării „Diorilor" era vastă : trezirea și consolidarea sentimentului național, gramatica română, apoi reproduceri din foaia lui Bariţiu, traduceri din italiană, germană și maghiară, poezii care, cînd erau mai lungi, se publicau cu „va urma" și, în general, orice „numai ceva, ne rugăm, că vătămături de persoane sau de natii conlocuitoare să nu se dea".

O preocupare specială a studenților români de la liceul academic din Cluj, proveniți aproape toți din mediul rural, a fost literatura populară. În 1846, în coloanele revistei au apărut 319 „proverbiuri" populare strînse de studenții : Coste, Cassian, Pop (Papiu), Marusi, Olaru, frații Zacheu și Iosif Hodoș, Pascu, Panța și Borza. Chimilliturile apărute în „Diorile" (Zorile) au fost strînse de Iosif Hodoș.

Această culegere de „proverbiuri" este, după cum a demonstrat istoricul Vasile Netea în studiul *Primele culegeri de proverbe românești* (Vezi „Studii de folclor și literatură" București, 1967, p. 401-436), „opera unui colectiv studențesc cel dintîi colectiv folcloric care a funcționat la noi în țară".

Redactorul revistei s-a consacrat studiilor gramaticale convins fiind că „fără de o gramatică nu se poate învăța o limbă". Deci, mai întîi literele, dar nu cele latine ; apoi despre vocale, consoanante și apostrof. La morfologie discută despre : nume, pronume, verbe, prepoziţiuni, adverbiuri, conjuncțiuni și interjecțiuni. Nu lipsesc nici exemplele fiindcă „Exempla trahunt" (exemplele sunt convingătoare). În vederea acestui scop, în nr. 5 din 1864 publică un tabel cu indicativul verbelor de conjugările I—IV : a cînta, a trece, a crede și a fugi.

„Diorile" (Zorile) au fost citite nu numai la Cluj și Blaj de studenți, ci și de cancelîștii români de pe lîngă

Tabla regească din Tg. Mureș. Se consolida astfel afirmația lui G. Bariţiu din nr. 2/1838 al „Foii“ de la Braşov : „cu toţii să pricepem că ridicarea unei naţii pe o cale mai uşoară şi mai scurtă nu este altfel cu putinţă decît prin însăşi lucrarea şi înfăţişarea literaturii sale. La aceasta să se dea zbor neîmpiedicat şi noi suntem scăpaţi de întunecime“, dîndu-se, în acelaşi timp, preţuirea cuvenită şi îndemnul din 1814 al lui Dimitrie Ţichindeal : „Mintea, mărită naţie daco-românească din Banat, din Ţara Românească, din Moldova, din Ardeal, mintea ! Cînd te vei lumina cu învăţătura şi cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă naţie pe pămînt nu va fi înaintea ta“.

Tabla regească din Tg. Mureș. Se consolida astfel afirmația lui G. Bariţiu din nr. 2/1838 al „Foii“ de la Braşov : „cu toţii să pricepem că ridicarea unei naţii pe o cale mai uşoară şi mai scurtă nu este altfel cu putinţă decît prin însăşi lucrarea şi înfăţişarea literaturii sale. La aceasta să se dea zbor neîmpiedicat şi noi suntem scăpaţi de întunecime“, dîndu-se, în acelaşi timp, preţuirea cuvenită şi îndemnul din 1814 al lui Dimitrie Ţichindeal : „Mintea, mărită naţie daco-românească din Banat, din Ţara Românească, din Moldova, din Ardeal, mintea ! Cînd te vei lumina cu învăţătura şi cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă naţie pe pămînt nu va fi înaintea ta“.

SĂ ÎNVĂȚĂM ROMÂNEȘTE, DOMNILOR !*

Domnilor ! Socotesc cum că fiecare dintre domniile voastre ați citit un articol în „Foaia pentru minte, inimă și literatură" nr. 11 al prea învățatului d. profesor N. Bălășescu [a], sub titlul „O probă din limba noastră". Vorbele acestui iscusit bărbat, mai ales către sfîrșit, pentru noi, studenții români de aici, în circumstările (împrejurările) ce ne aflăm între noi înșine, sunt foarte interesante. Pentru aceea, pînă ce oarecarele dintre noi își va da mai pe larg animaversiunile (criticile) în obiectul acesta, noi le mai recitim și aci :

„În vreme ce dumnealor în cultura limbii românești tot nu fac nimic, să nu se supere, ci mai vîrtos să se bucure, că se află încaltea totuși alți iubitori de nația sa care văzîndu-și limba în primejdie (spre mai mare rușinea noastră în acest veac luminat. n.P.) se silesc a o scoate din întunerec la lumină, cheltuind, fără cruțare și osteneală, și vreme și avere, fără a aștepta vreo răsplată de la cineva, că asemenea jertfe prea rar se răsplătesc... Dar, domnilor, la asemenea întîmplări în loc să cîrtească (să critice), mai bine ar fi să învețe a-și cunoaște limba, pre care nu prea zice că o a învățat. Apoi, ce nu învață cineva, poate să știe vreodată ? ! În sfîrșit, limba română n-are și ea ceva secreturi și măestrii care dacă nu se vor învăța și nu se vor descoperi cuiva, nu le cunoaște ? Cel ce cunoaște și știe un lucru, vorbește despre el din convingere, din știință. Și cu cel ce știe este lesne a te înțelege.

---

* „Diorile pentru minte și inimă", Cluj, nr. 13-14 din 1846

A învăţa nu este ruşine, dar a nu ştii este ruşine, mai ales dacă nu ştii ce trebuie ştiut. Eu te întreb, domnule, ai învăţat ori ai studiat limba română ? Dacă o vei fi învăţat, o vei şti, dar dacă nu, cum şi cu ce drept pretinzi aceasta ? Poate cu dreptul că eşti român învăţat ? Căci dumnezeu şi fiica lui, natura, nu sunt nedrepţi cu oamenii. Ori poate pofteşti aceasta cu dreptul că ai învăţat alte limbi ? De aici ar urma că, după ce ai învăţat franţuzeşte să ştii totodată şi latineşte, nemţeşte, englezeşte ş.a. Iată că pe aceea o ai învăţat, dar de aceea pe acestea nu le ştii. Tot cu acest drept nu ştii nici româneşte. Sau fiind român şi ştii vorbi româneşte din casa părintească, dar carte n-ai învăţat, te întreb eu : ştii ceti şi scrie ?

Tot aşa, vei ştii şi vei cunoaşte limba în temeiul ei neînvăţînd gramatica bine ? Drept aceea ar fi bine, frumos şi folositor şi tuturor de recomandat, ca să învăţăm mai întăi a ne cunoaşte limba noastră, apoi pe altele".

Acestea sunt, domnilor, mult însămăntătoarele (importantele-n.P.) cuvinte ale eruditului bărbat care-s vrednice de citire şi recitire pentru că tot cuvîntul cuprinde în sine atît de mult cît trataturi întregi ai putea face dintr-însul.

Eu pînă nu va trata vrednic acest obiect altul, zic numai atît : Acum să poată zice cineva că ştie româneşte nu e destul că e român, ci se pofteşte ca să înveţe gramatica limbei sale, după care mai adaug şi aceea : să învăţăm, domnilor, dintăi limba noastră, apoi altele. Înţelegeţi, domnilor ! Umblam (intenţionam) să zic că noi învăţăm limba maghiară ca locuitori ai Transilvaniei, locuitori între maghiari, dar pentru aceea nu era de lipsă, cum le plac unora dintre noi, nu ştiu din ce folos, ca să ne deprindem în compuneri maghiare. Nu, române ! Da, aceasta ar fi religiunea, aceasta şi amarul domnilor. Către naţie-ne ! !

---

a. Nicolae Bălăşescu, preot şi folclorist, s-a născut în 1809 în comuna Haşag, Sibiu. Trecînd în Ţara Românească a fost profesor la Seminarul Central, apoi călugăr la mănăstirea Cernica sub numele de Nifon. A participat la revoluţia de la 1848, fiind de mai multe ori arestat, atît în Transilvania cît şi în Ţara Românească, unde a fost acuzat că uneltește împotriva Regulamentului Organic. De la el a rămas o „cuvîntare carele s-a zis la deschiderea seminarului central", un dicţionar latino-românesc şi două gramatici.

TEZELE DE LA MUREŞ OŞORHEI *

Fiindcă la una din aceleaşi [adunare] luă şi junimea română practicantă o parte activă, noi o publicăm după următoarea corespondenţă :

Oşorhei, 25 martie. Ieri şi astăzi ţi se părea că eşi în Anglia nu în Transilvania, în Oşorhei. Pe uliţe, în mai multe locuri, adunări, glote (gloate) de oameni, coalea (colea) ascultînd cuvîntări rostite în glasuri cutunătoare, coalea citind novele (ştiri). Tinerimea [era] însufleţită, cu pălăriile şi pieptul împenat (împănat) de cocarde, petele (betele) şi roze (cocarde) tricolori. Aşadar faima întîmplărilor glorioase din toată Europa, zburînd cu iuţeală de fulger în toate părţile, aduce în vie mişcare şi tinerimea de aici. Se găti (pregăti) o petiţiunea mai ca din partea tinerimei d'ângă (de pe lîngă) tabla regească şi se cere dezlegarea tiparului din toate cătuşele cenzurii, dietă cît se poate mai cuprinsă (cu vederi mai largi) şi, în aceasta, sfătuirea unirii Transilvaniei cu Ungaria, aşa (astfel) că de numele Transilvaniei nici pomeneală să nu mai fie, gardă naţională, egalitate în faţa legii. Da (dar) în faţa legislaţiei ?

Această pornire a tinerimii o încuviinţară şi protopopii. Promiseseră că acestei nobile şi patriotice păşiri a tinerimii [îi] vor sta în ajutor ; totdeauna (în acelaş timp) conceseră (îngăduiră) pe astăzi [...] şedinţă straordinară (extraordinară) a tuturor patru cancelăriilor la un loc, sub preşedenţia unui protocolist, pentru subscrierea (semnarea) tinerimii la aceiaşi petiţiune.

Tinerimea maghiară şi secuii ne provoacă şi pre noi, tinerimea română, d'ângă (de pe lîngă) tablă ca să sub-

---

* „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", Braşov, nr. 13 din martie 1848.

scriem. Io (eu) cînd am subscris am zis că și io, ca român, suscriu (subscriu) această petițiune, acea dulce speranță, mîngăindu-mă că va fi, fără întîrziere și dintr-o dată, răscumpărare totală, fără nici o despăgubire, din partea țăranilor, ci numai de la stat; egalitate deplină de drepturi civile și politice, respectarea și asigurarea diferitelor naționalități și limbi din Transilvania și Ungaria.

Așișderea și fratele S.P. [a] a cuvîntat, înainte de a suscrie, dorind libertate universală, nu unilaterală. Tinerii de unguri și secui încă au ținut cuvîntări solemne către tinerimea română ca [și] către niște „reprezentanți, cum ziceau dînșii, ai națiunii românești". Va să zică, reprezentanții națiunii ungurești și secuiești vorbeau către „reprezentanții națiunii românești", rugîndu-ne nu cumva noi să hrănim în popor nădejde care cred că numai deodată nu vor putea să aibă rezultatul dorit. Însă cînd se citi protocolul (procesul verbal) tinerii de unguri și secui nicidecum n-au lăsat să se treacă la protocol, din cuvîntarea mea, nici măcar dorirea (dorința) și nădejdea de rezultat total fără nici o despăgubire. Puțini ziceau ca să las în protocol rezultatul „fără bani", dar aceasta nu am lăsat pentru că socotiam că pot să o eluză (eludeze) așa (astfel) că în preț de despăgubire să rumpă pentru Domnul pămîntului (proprietarul de pămînt), din mica moșie a săracului țăran, a treia sau a patra parte, ca în Borusia [b], ce (ceea ce) tot atîta rău ar fi pentru sărmanul țăran.

Destul că această sentință (hotărîre) tot rămase afară. În zadar mă trudi eu a arăta foloasele răscumpărării fără nici o despăgubire, ca o pretențiune sau numai dorire foarte dreaptă, arătînd că destul au plătit prostul (țăranul) pînă acum de mai multe sute de ani pentru acea bucățică de moșie, purtînd întotdeauna toate greutățile și toate sarcinile cele grele ale patriei nu numai pentru sine ci și pentru nemeși.

Cu acest cuvînt am trăit, vorbind către dînșii nu numai drepturile cetățenești cari le are fiecare, de atunci de cînd a întrat în cetate (în stat) și [pe] cari românul pe nedrept le-a pierdut nici n-a putut să le piarză cîndva ci și cele omenești cari sunt născute deodată cu omul și cari nu numai a le primi sau a le uzurpa de la altul pe nedrept dar nici a le înstrăina încă nu e iertat, nu e slobod (nu e îngăduit), e păcat.

Românii singuri, dar singuri, au purtat totdeauna, pînă în ziua de astăzi, economia, spesele statului, atunci cînd nemeşii respectiv foarte puţin, iară de vreo cîţiva zeci de ani, în deplinul înţeles al cuvîntului, nimic, dar nimic n-au contribuit. Au fost insurgenţi „tempora necesitas“ [c]? Dar românii n-au dat nici pînă acum şi nu dau şi acum recruţi? Pentru dzeu, fie-vă milă de aceşti oameni buni, ascultători, blînzi şi foarte săraci că, zău, destul au plătit pînă acum pentru acea moşioară; sunt vrednici de ea fără a vă plăti nici măcar un potor.

Le-am mai sis: Fraţilor! Tatăl meu e feciorul unui om prost, aşadar eu încă sunt om prost. Eu ştiu foarte bine amara şi ticăloasa stare a prostimii ca unul ce am porocire (norocire) adese a conversa cu români proşti. Şi ştiu şi aceea că această mărimitate a nemeşilor, prostimea cu nemulţumită o va primi... Mi-au zis şi aceea că dacă au românii alte pretenţiuni şi cereri, acelea cuprinză-le într-o petiţiune căci calea românilor nu e închisă nici înaintea lui dzeu. Cereţi şi vi se va da, zice şi s. scriptură.

Aşadar petiţiune din partea prostimii. Într-adevăr pe calea dreptului şi dreptăţii, prostimea are de a cere. Şi acum e timpul, pentru dzeu!

Românilor din Transilvania, acuma e timpul! Nu întîrziaţi! Nu vă mai lăsaţi în starea pomenită de moşi şi strămoşi! Minutul binevenit, iată-l!!

Cerem, înainte de toate, răscumpărare totală fără nici o despăgubire; de aici urmează toate drepturile civile şi politice, aşadar şi reprezentaţiune. Cereţi respectarea limbii noastre româneşti: în biserică, şcoli de pe sate ş.a. dintr'ăntăiul (la început).

Sărmanii de noi, nouă, românilor, altă erezitate (moştenire) nu ne-a rămas de la străbuni fără singura, dar singură; limba acest scump odor, acest nepreţuit tezaur al naţiunii româneşti...

Limba, fraţilor români! Ascultaţi, limba; această limbă străveche care [cu ajutorul căreia] Enea a salutat pre Lavinia. Această limbă, din zei provenitoare, ca şi naţiunea română, are o putere manină, fermecătoare. Această limbă [pe care] o asemăna un român cu un munte, peste care atîtea seminţii străine nu au putut-o străbate ca să ne robească. Această limbă dulce, melodioasă, o preţuiţi, o iubiţi şi o păstraţi, ca strămunii noştri, mai presus de toate. Iubirea, preţuirea limbii noastre să nu aibă mar-

gini. Aşa să o iubiţi cît (încît) cînd veţi muri să mai rămînă în voi încă o scînteie. Această scînteie din urmă să fie limba cu care doar aţi putea aţiţa încă odată, flacăra vieţii în voi.

Acestea şi alte asemenea să cerem noi, românilor, de la înaltul nostru împărat şi de la dietă. Şi de bună seamă vom dobîndi, că pentru noi se luptă spiritul timpului care are putere colosală, manică, pentru noi se luptă toţi oamenii cei buni. Numai fiţi buni... ca întotdeauna. Şi fiţi naţionalişti mari. Cînd va zice cineva să fiţi patrioţi, spuneţi-i că naţionalist român şi patriot în Transilvania totdeauna şi aceiaşi însemnează, de ce oră (deoarece) aceea e axiomă în politica Transilvaniei, că fericirea acesteia atîrnă singur (numai) de la fericirea românilor. Aşa aveţi speranţa de un viitor mai bun. Iar de naţiunea voastră niciodată să nu vă lăsaţi. Fiţi români şi credeţi că românul, român trebuie să rămînă în etern.

Deviza voastră trebuie să fie : cereţi şi credeţi.

Însă acum m-am prea depărtat de la subiect... După ce se suscriseră cu toţii şi protopopii apromiseră (promiseră) că numaidecît vor mijloci trimiterea petiţii, prin guvern, la Maj. Aşa, şedinţa se încheie (...).

Astfel de petiţiune au scris şi cetatea Oşorheiului şi tinerimea şcolastică din colegiul reformaţiilor [d].

Apropo ! Mai că uitasem ! Cancelistii saşi nicidecum n-au vrut să suscrie unirea, zicînd că sunt juraţi de acasă.

A. PAPIU ILARIAN
cancelist român de la tablă

*
* *

„*Tezele de la Mureş* Oşorheiu" sînt nu numai o fidelă dare de seamă a celor ce s-au petrecut în ziua de 25 martie 1848 în acel oraş, cînd tineretul maghiar, elevi de la colegiu şi cancelistii de la tabla regală, au aderat la revoluţie, ci şi o matură şi corespunzătoare atitudine a lui Al. Papiu Ilarian cu privire la revendicările poporului român în spiritul vremurilor noi ce se vesteau tumultuoase, pentru a treia oară în curs de şase decenii, în întreg cuprinsul Europei.

Aceste teze mai sînt şi un clopot de alarmă, un cald impresionant omagiu adus limbii româneşti care a fost permanent o preocupare pentru Papiu încă de pe cînd, elev fiind, redacta la Cluj revista „Diorile".

Moment hotărîtor în viaţa lui, articolul apărut în nr. 13 al foii lui G. Bariţiu, în martie 1848, ca titlu, a fost şi este deseori citat, dar ataşamentul lui faţă de ţărănimea săracă, calda pledoarie pentru împroprietărirea ei fără despăgubiri şi preţuirea, pînă la adorare, a acelei fortăreţe inexpugnabile pentru un popor conştient de menirea lui care e limba şi naţionalitatea, au fost mai puţin relevate.

Pe Papiu îl vom înţelege mai bine şi-l vom aprecia mai just din *Istoria Românilor din Dacia superioară*, pe care o va scrie peste 3-4 ani, dar mugurii crezului său politic, economic şi social se anunţă viguroşi în „Tezele de la Mureş Oşorhei", ceea ce este prea evident pentru a stărui.

---

a Sam. Poruţiu, cancelist român pe lîngă tabla regească din Tîrgul Mureş (Mureş Oşorheiu).

b Borusia, Prusia, vechea ţară a borușilor, popor sarmatic care a locuit acolo dîndu-i şi numele.

c Tempora necesitas, necesitatea vremurilor.

d În 1848 ungurii reformaţi din Transilvania aveau 4 colegii : Aiud, Tg. Mureş, Cluj şi Oradea ; 2 gimnazii : Orăştie şi Cristur.

DISCURS ROSTIT DE STUDENTUL ALESANDRU PAPIU ILARIAN ÎN AULA UNIVERSITĂȚII DIN VIENA *

Traducțiune fidele

Mă veți ierta, ca să grăiesc în limba latină, fiindcă limba germană nu-mi este încă prea bine cunoscută.

Bărbați magnifici și clarisimi !

Cînd cu cutrierătura cea universale carea amenința răsturnarea tronului imperiale, și cînd credința către imperatoriul se socotea de crimă și se pedepsea cu moarte, bărbații unei ginte numeroase, răspîndite lat (mult) în Orientul Monarhiei, bărbații gintei române zic, care din seculi dată de guvern uitării gemea supt jugul cel de fer al sistemei feudale și supt domnia gintelor privilegiate, în adunările lor cele impozante, din propiul lor instinct, determinară și jurară credință eternă imperatorelui, al cărui nume totdeauna fu sacru românilor.

Majestatea Sa sacratisimă [a], văzînd starea prezente a lucrurilor, pronunță, din altisimul său oraclu, egalitate de drepturi pentru toate ginții republicei austriace.

Acest effat (rostire) puternic al imperatoriului, acest adevăr etern, care singur poate salva și întări republica austriacă, aprinse cu o furoare (însuflețire) sacră inimile românilor, totdeauna credincioase imperatoriului său. Drept aceea, vedeau acum românii salutea (salvarea) gintei sale [lor] sale proprie în susținerea tronului imperiale, deci decretară a sacrifica viața și toate bunurile pămîntești pentru salutea publică și a se da morții pentru cezarul.

---

* *B.A.R., ms. rom.*, f. 346r-347r. Vezi rev. „Luceafărul" an II, nr. 4 din 15 febr. 1903, Budapesta, p. 63-66 și *Iosif Pervain* și *Ioan Chindriș, Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, II, Editura Dacia, Cluj, 1972, 425-428.

Într-aceea, flacăra rezbelului se încinse preste toată Ungaria și Transilvania. Și dacă a adus cîndva vreo ginte sacrificiu pentru salvarea imperiului, gintea română, într-devăr, în fidelitatea sa, se devosi (jertfi) pre sine însăși pentru augustisimul imperatoriu. Marturi sunt sutele de sate prefăcute în cenușe de inimicul imperiului, marturi sunt miile de martiri cari muriră, parte pentru cesariul, parte tăiați în rezbel, parte uciși în căși (case), parte judecați la morți pentru fidelitatea către împărat.

În urmă, rezbelul cel trist se fini cu norocire : propugatorii (apărătorii) tronului și ecualității de drepturi repurtară de inimici victoria și nimene n-aștepta mai cu mare dorință și mai cu încredințătoarie speranță decît românii ca sacrul effat imperatoriu, ecualitatea de drepturi, acest principiu preînalt, de la care depinde viața sau moartea republicei austriace și care de atîtea ori se pronunță de pre înălțimea tronului, ca acest principiu, zic, să se pună odată în lucrare. Dar durere ! Acest principiu mare, apromițătoriu de fericire universale, încît (întru cît) se atinge de gintea română, pîn'acum rămase numai în teorie, și gintea română astăzi, după atîtea sacrificie, ca și înainte de marțiu [b], se află în deplorîndu-l stat de opresiune, ba dacă este adevărat aceea că conștiința opresiunii dă nou pond (greutate) acesteia, statul prezent al națiunii cu mult e mai gelnic (jalnic) astăzi ca mai înainte.

Drept aceea, cu universa (totalitatea) ginte română, sunt silit și eu, credinciosul ei fiiu, a geli comuna condițiune.

Așa este, bărbați magnifici și clarisimi, nu deplîng eu capul scumpului meu părinte, servitoriu la sacrul altariu, care se ucise cu moarte rușinătoarie pentru credință către cezariul său, căci acesta, ca supus morții, au dat numai aceea ce era datoriu naturei, și cu toate că moarte lui mie și la ai mei este acerbisimă (cea mai necruțătoare), cu toate acestea acerbitatea durerei o alinează nu puțin acea cugetare că dînsul credința către s][acrit][isimul principe al țării nu numai o predică cu cuvîntul fără (ci)-ce e firmisimul argument al adevărului — adevărul datoriței îl probă cu sacrificiul vieții. Nu deplîng iactura (vătămarea) familiei mele celei orbate (lipsite) de cap, care cu moartea tată-meu, în care noi, rămașii lui, perdurăm unica noastră speranță și auctoriul a toată fortuna noastră pre acest pămînt, nu deplîng mizera soarte

a mititelelor surori [c] destitude (lipsite) de tot ajutoriul omenesc, nu trista condițiune (stare) a matrei (mamei) mele, care după ce perdu casa, prefăcută în cenușă de barbara mînă a inimicului, și-și pierdu toată averea, nimicită prin focul și fierul aceluiași, acum la umila mea suplicațiune (cerere) de abia dobîndi un subsidiu de 60 fiorîni anual, din care nici dînsa nu poate duce o viață mizeră, cu atît mai puțin poate educa pruncii, dar plîng, bărbați magnifici și clarisimi, tristisimul fat (soartă) al universei ginte române, cărei nici după atîtea și atari fapte agregie (strălucite), cu care-și probă fidelitatea către împărat, nu-i anse fortuna spre a-și dobîndi cap, precum generoasa ginte croatică în banul său, sasonica în comite- ca într-un fulcru tutisum (sprijin suprem) să se poată răzima, care să poarte loc de părinte mizer efectei (desnădăjduitei) națiune și să șteargă lacrimile de pe ochii mielor de orfani și să fie mediatoriul opresei ginte la optimul p][rinci][pe al țărei.

Care așa fiind, bărbați magnifici și clarisimi, sper firmisim (cu cea mai mare tărie) că voi cu prudența voastră, de care vă bucurați, prea ușor veți fi pricepînd că eu nu mai puțin care vericare alt român în atari imprejurări mă aflu care, departe ca să ne ierte pre noi (să ne îngăduie) a ne îmbrăca cu semne de bucurie, cît mai vîrtos ne silesc a le depune pre aceleași și a geli. Cu toate acestea, după ce Majestatea Sa s][anctisi][mă binevoi din altisima sa grație a condecora esignele mele conate, reverind (înfățișînd) eu înaintea voastră această grație prea naltă și dînd pentru aceasta cele mai mari mulțimite ce pot și promițîndu-mă a fi parat (pregătit), la esemplul tată-meu și miilor de români, de ar fi trebuință, a-mi pune și viața pentru optimul imperatoriu, fie-mi iertat prin voi, bărbați magnifici și clarisimi, această decorațiune a o purta pîn'atunci acoperită cu văl de tristeță, pîn'ce emendîndu-se (îndreptîndu-se) statul gintei mele, voi avea cauză (voi avea motiv) a dezbrăca gelea și a mă bucura.

Și această a mea dechiarațiune mă rog a se subșterne și cunoștinței prea nalte. [d]

ALESANDRU ILARIU PAPIU m. pr.
român din Transilvania, auditoriu de drepturi la Universitatea din Viena [e].

Viena, 9 ian. 1851.

*
* *

Decorațiile acordate românilor de țarul Nicolae al II-lea, la propunerea generalului Luders, pentru comportarea lor în revoluția de la 1848, au stîrnit aprinse discuții. Viena nu intenționase să acorde asemenea decorații, dar, în cele din urmă, a acordat și ea 135 decorații la 65 români, 59 sași, 10 maghiari și 1 armean. Sub numele Alexander Ilaria Papia, lui Papiu, al 31-lea pe listă dintre români, i s-a conferit „Crucea de Argint pentru merite cu coroană".

Dintre românii decorați, numai Avram Iancu a refuzat decorația chiar de la început. Papiu a dezvoltat o vie activitate pentru a-i convinge pe ceilalți decorați să le refuze dar pînă la urmă, din considerente politice, ele au fost acceptate. În ceea ce-l privește, pentru a nu fi exmatriculat de la universitatea din Viena, s-a văzut și el constrîns să o primească, însă cu rezerva formulată în discursul reprodus mai sus.

Atitudinea lui, în ceea ce privește decorațiile, reiese clar din scrisoarea adresată, în ziua de 28 septembrie 1850, lui G. Barițiu, la Brașov : „Domnul meu !

Poate vei fi știind că mai bine de 60 inteligenți intelectuali români din Transilvania sînt decorați, pentru meritele lor către Tron, cu cruci de aur și de argint ; între aceștia ești și d-ta, Iancu, Balint etc. pînă și domnul Bărnuțiu, ba și eu, peste așteptare.

Mi se pare că unii români din Viena nu vor să le primească. Nici un argument, nici o cauză nu este pentru care să le poată primi un român adevărat, dar sînt o sută și o mie de cauze pentru care nu se pot primi aceste medalii. Cauzele acestea fiecare le spune după priceperea, după punctul său de vedere. Unii zic că medaliile sînt lucruri copilărești care se cuvin numai parviștilor (parveniților) și majorparviștilor ; alții — peste tot (în general) — află în medalii un semn, un mijloc de a corumpe pe oameni și, pentru aceasta, nici un om de omenie astfel de semne de corupțiune nu poate purta pe pieptul său, iar alții, respectiv pentru medaliile cu care s-au decorat inteligenții, prefecții și tribunii etc., etc., vor zice că sînt prea mici pentru meritele cele mari ale românilor, și cum că este batjocură pentru români ca un Iancu, Axente, etc., să poarte medalii asemenea cu Lederer, Maistrul din Si-

bii, cu ungurul Gelei din Abrud, cu care s-au bătut. Apoi este batjocură ca Iancul, după atentatul făcut (împotriva sa), Axente după arest, toţi prefecţii şi tribunii, după deosebitele batjocuri, acum să se decoreze cu nişte medaluri care se dau căprarilor şi gehaimerilor [1].

Cum putem noi dară, a ne înfăţoşa cu cruci şi medalii, semne de sărbători, înaintea orfanilor, înaintea părinţilor fără fii, înaintea satelor arse, înaintea naţiunei ce gieme şi gieleşte după avere şi după drepturi meritate etc., etc. ?

Aşadară, mulţămită pentru medalii, dar poftim să se decoreze mai înainte Naţiunea, apoi particularii.

Acestea credem că le vei răspunde domnia-ta şi toţi românii cei decoraţi cu medalii Bezirks—Comisariatului [2] care va da medaliile ş/i/ tocmai Gubernatorului, şi dacă mai este în d-nia voastră iubire şi credinţă către această naţiune năcăjită, vă rugăm să nu primiţi aceste pete pe pieptul d-voastră, care l-aţi expus de atîtea ori glonţului duşman.

Să te înţelegi cu Munteanu, Rusu, Antonell, etc., care încă sînt decoraţi [3] /.../"

---

1 Oameni de rînd.
2 Comisariatul de circumscripţie.
3 B.A.R., ms. rom. 996 f. 18-19.

---

a Împăraţii germani purtau titlul de „Majestate Sacratisimă", regii Franţei „Majestate Cristianisimă", ai Spaniei „Majestate Catolică", ai Portugaliei „Majestate Fidelisimă", ai Ungariei „Apostolică", ai Angliei „fidei defensor" (apărător ai credinţei).

b Papiu se referă la 15 martie 1848 cînd a izbucnit revoluţia în Ungaria.

c Carolina care în 1851 avea 24 ani şi era măritată, Anica 17 ani şi Cornelia 12 ani.

d Traducerea textului din latină în română aparţine lui Al. Papiu Ilarian.

e În latineşte : Alexander Hilarius Papius, romanus ex Transilvaniae, jurisprudentiae auditor in Universitate Vindobonensis.

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA SUPERIOARĂ *

CAP. I

Cu cîtă durere, cu atîta dreptate asemănă un istoric al nostru istoria românilor cu o tragedie. Aşa este într-adevăr : istoria noastră, de la început şi pînă în momentul present, este o adevărată istorie de patimi.

I. **Traian cuprinde Dacia şi aduce coloni romani într-însa.** *a. 106 d. Cr.* După ce Traian împărat învinsese cu totul pe dacii cei belicoşi şi Dacia o supusese împărăţiei romane [a] a trecut o mulţime nemărginită de oameni, din toată lumea romană, spre impoporarea acestei provincii între Dunăre, Tisa, Carpaţi şi Nistru [1]. -Daco-romanii duceau o viaţă fericită în această ţară, care era una dintre cele dintîi, cele mai avute de aur şi cele mai frumoase provincie ale împărăţiei celei mari a romanilor. Dacia se numea *Dacia felix, Dacia augusta* şi se număra între provinciele *Augustului,* nu ale *Senatului.* Monumentele mărimei romane, martorii fericirei romanilor în Dacia, stau pînă astăzi.

II. **Aurelian Imp. scoate legiunile din Dacia, an 274.** Dară nu ţinu nici două secle florea Daciei lui Traian sub cei mai străluciţi şi potenţi imperatori ai Romei şi soarta cea sinistră a romanilor aruncă Dacia cea *ferice,* Dacia *augusta,* pradă furiei barbarilor. De atîta cente de ani mai memorează românii cu mare gele (jale) şi pînă astăzi în colindele lor pe imperatorele Aurelian, care părăsi Dacia.

---

* *Istoria românilor din Dacia superioară,* tom. I, ediţia II, Viena, 1852, p. 1-12.

III. **Dacia sub popoarele migratoare.** De aici înainte începu fatalitățile românilor preste tot, dar mai ales al traianizilor ținură mai neîntrerupt atîte secle și țînu încă pînă în zilele noastre.

Voi, icoane maiestoase ale unui timp apunător! Voi, fețe ambițioase ale Romei celei superbe! voi, stingîndelor scîntei de viață ale unei lumi îmbătrînite! și mai ales tu, fericirea Daciei auguste, — apune acum în pace... o alta generațiune, alt spectaclu, alt ton de lucrare și pătimire urmează. Ici din codrii cei întunecați ai miazănopței, colo din desertele cele retrase arabice se vărsă fără întrerupere, ca un dilui nimicitor, irump, ca niște valuri teribile de mari, se ridicau, ca niște nouri grei, amenințători, semenții peste semenții de popoare necunoscute pînă atunci predînd, cu foc și cu fier, tot ce le sta înainte. Goți, pe cari nu se văd ai fi dat românii uitărei nici pînă astăzi în cuvîntul de „hoți", cel probabil de la numele lor imprumutat. Huni, a căror origine o trage Jornande [b] de la spiritele cele necurate, cari și numai cu teroarea feței lor insuflînd spaima fugăria pre inimici, căci de abia avea fața de om, niște bestie bipede, în suflet nu mai puțin urîți ca în trup [2]. Sunetul intrarei lor s-a auzit pînă la marea atlantică; ei au făcut împingerea aceea fatală de popoare migratoare care au umplut Europa și alte locuri ale părților lumei. Goții cei potenți, nu putură sta față cu aceste valuri furioase. Dacia a căzut în mîna hunilor. Regele acestora, Atila, însuși se chiamă pe sine: *flagelul lui dumnezeu.* Toate popoarele fugiră dinaintea acestor fiare de oameni *singuri românii stînd pe loc* [3]. Hunilor urmară gepizii, avarii, bulgarii etc. Împărăția cea mare a romanilor, odată stăpîna lumei cunoscute, în care virtuțile cele vechi deveniseră acum fabule mitice, în urma se cotropi cu totul de către aceste seminții nenumărate, drept vendeptă a Nemesei [c] pentru păcatele și corupțiunea în care căzuseră.

IV. **Poziținea cea periculoasă a Daciei sub popoarele migratoare.** Dară nici una din provincile cele multe ale împărăției cele mari a romanilor nu luă aceasta vendeptă mai înfricoșat, ca Dacia lui Traian, nici unii n-o simțea mai încolo cu mult de a șaptea viață de atunci și pînă astăzi ca strănepoții și strănepoții de strănepoții daco-romanilor; căci nicăieri pe pămînt nu fură inundările migratorilor atît de tienutoare și multefarie ca în țările inferioare danubiane și pontice (eusinice). Acestea erau

poarta intrării lor în Europa; pe aici era drumul cel mare al turmelor lor către ocident; românii Daciei erau obiectul furiei cel dintîi a acestor orde. Mai adaugă frumusețea cea romantică a țării, fertilitatea pămîntului, aurul Daciei cari toate îndulceau pe barbari, îi atrăgeau și-i țineau aici. Tot, ce produse geniul roman în mai două secle, ce crescuse sudoarea generațiunilor, ce perfecționase sperienția; toate monumentele geniului, virtutei, puterei, — toate se prefac acum în niște ruini triste: Unde e Ulpia Traiana, Ampoiul și Patruisa? Niște ruine pline de gele de abia au rămas, ca niște martori triști ai mărimei cele superbe a strămbunilor noștri!

Adversitățile timpurilor, furia migratorilor, vendepta soartei, ba mînia providenței, ca conjurate pare că aveau de scop a stinge seminția romana. Dară geniul romanilor nu suferi totuși ca strănepoții unei ginți atît de mari să piară de pe fața pămîntului. Românii nu periră: ei viu [trăiesc] pînă astăzi... și dacă și vedem astăzi cu gele numai ruinele cele plîngunde ale Ulpiei Traiane și ale altor monumente maiestoase ale gloriei și mărimei strămbunilor noștri, dar ființa națională- română, pare că, îngînînd toate adversitățile a șaptesprezece secle, a atîta amar de timp și amare nefericiri, rămase neatinsă, ca aurul probat în fic, pînă astăzi. Și astă-zi zice românul după 17 secle cu superbă: *Romanus sum civis, eu sum românu.*

Un popor probat ca acesta poartă în sînul său sîmburele vieței perpetue.

V. **Românii-și păstrează naționalitatea.** Daco-romanii, părăsiți de vulturele roman, ne putînd sta contra mulțimei și furiei migratorilor parte se supuseră acestora, păstrîndu-și totuși individualitatea și caracterul lor național cu atîta scumpătate, încît după cum zice Bonfiniu [d]: *„nu atît se luptară pentru viață, cît pentru limbă“* [4]; parte se traseră la munți apărîndu-și independența și libertatea lor națională sub duci aleși din sînul lor. Aceștia la tempuri favoritorii se scoborau iarăși la șesuri spre a îmbrățișa pe frații lor.

VI. **Dacia liberă.** Așa face în sec. VII și cu destințiune în sec. VIII, după căderea avarilor, încetînd în cîtva incursiunile popoarelor migratoare.

Dacia iar se face acum *liberă.*

Dar nefericirea românilor fu, ca ei sub lunga domnie a migratorilor fiind fără nicio legătură națională între

sine, pare că-şi uitară de unitate naţională şi, după retragerea migratorilor întemeindu-se liberi, se constituiră separaţi — iar nu uniţi între sine — sub diverşi capi ai lor, independenţi nu numai de către străini, ci şi fără nicio legătură naţională între sine, ne considerînd că putere naţională numai unită poate da piept incursiunilor migratorilor.

VII. Puterea naţională împărţită nu lung se putu susţine. Ci pînă cînd ducii Daciei inferioare căzură sub jugul altora, ducii români ai Daciei superioare, ai Transilvaniei, Bihorului şi Banatului — pe acele timpuri Gelu (Gelliu sau Juliu), Meno-morot (Mariot, Minor Marius ?) şi Gladiu (Claudiu ?) aveau a se lupta pentru libertatea lor asupra unui nou soui de oameni asiatici către finitul sec. IX. Aceştia fură ungurii.

VIII. Istoria noastră de pe aceste timpuri e scrisă de ungur, pentrucă, după cum zice principele Cantemir „românilor le sta mai mult la anima să facă fapte bune, decît să scrie". Dară cu toate acestea şi după istoricul ungur, care altmintre cu atîta predilecţiune scrie pentru unguri, cît între altele zice, că întreprinderile ungurilor erau conduse de spiritul sfînt, măcar că erau păgîni — bravurele românilor în rezbelele cu ungurii totuşi — şi după cele ce scrie ungurul, zic — sunt mai mari, decît ale tuturor popoarelor vecine, cu cari se bătură. Românii se opuseră noilor veniţi cu mai mare cerbecie decît rutenii şi bulgarii lui Salan.

IX. **Resbelele romanilor din Dacia sup. cu ungurii.** *a. 904-5. Menomorut bravul.* Aşa bravul Meno-morot, care domnia între Mureş, Tisa şi Someş, refuza cu demnitate romană pretenţiunea cea nedreaptă a lui Arpad, ducele ungurilor, care-i cerea ţara în puterea dreptului, ce zicea, că-l are după strămoşiu-său Atila, iară trămişilor lui Arpad în următoriul tip le răspunse bravul zicînd [5] : „Spuneţi lui Arpad, ducele ungurilor, domnului vostru, că-i suntem datori lui, ca amic amicului, întru toate, de ce are lipsă, pentrucă e om străin şi de multe are lipsă ; *ţara însă, care o ceru de la graţia noastră, nici de cum nu i-o vom da pîn vom trăi ;* şi aceea cu greu am suferit că ducele Salan i-a dat ţara cea mai mare, sau din amore, cum se spune, sau de frică, ce se nega. *Iar noi nici din amore, nici de frică nu-i dăm din ţara noastră nici măcar o palmă de loc, cu toate că zice, că e dreptul său.* Şi vorbele lui

nu turbura anima noastră, căci ne-a mandat noe ca să tragă din genul regelui Atila, care se chiamă flagelul lui dumnezeu, care încă *cu poterea a răpit ţara aceasta dela strămoş-meu,* iar acum prin graţia domnului meu imperatorelui de la Constantinopole (?) nimeni nu o va putea lua din mîinile mele". Şi zicînd aceasta a dat voia trămişilor să se întoarcă. Arpad se catrăni (înfurie) pentru acest răspuns cutezător al ducelui român şi trămise asupra lui pe cei mai generoşi ostaşi ai săi. Menomorot îi cuprinse cu resbel. Ce pont (importanţă) puneau ungurii pe învingerea lui Meno-morot se vede de acolea că după ce cu ocaziunea acestei expediţiuni se retrase Meno-morot peste Criş şi se apăra acolo cu bărbăţia asupra ungurilor, aceştia determinînd [...] a da ţărei lui Arpad porta Meseşiului, şi dînd despre aceasta, şi mai ales despre retragerea lui Meno-morot peste Crişiu — ştire lui Arpad : Arpad cu nobilii săi se bucurară cu bucuria atît de mare, încît după datina păgînească făcea *aldămaş* şi acelora cari le spunea de bucuria le împărţea diverse daruri ; ducele Arpad cu primaţii săi într-o săptămînă întreagă mîncară sărbătoreşte şi mai în toate zilele se îmbăta de bucuria mare" [6]. Într-aceea Meno-morot încă nu era suspus. Pre acest potente duce român cu mult mai tîrziu, după ce acum mai toate ţările şi popoarele vecine erau supuse ungurilor, numai la o a doua expediţiune mai tîrzie după un resbel cumplit, ce ţinu douăsprezece zile, îl putu supune Arpad şi atunci încă luînd Arpad fiia lui Meno-morot de muiere pentru fiu-său Zolta [7], iar dînsul Meno-morot rămînînd tot duce — tributar- în Bihor. Într-acea bravul Meno-morot la al doilea an muri fără fii şi ţara lui deveni în pace sub imediata domnia a lui Zolta, ginerele-său, ducele Ungariei şi următorilor duci şi regi ungureşti [8].

X. **Ducele Gelu cade în luptă. Transilvanii fac pace.** Domnul românilor din Transilvania încă cuprinse cu un resbel cumplit pe irumpetorii (năvălitori) cei neaşteptaţi şi după ce căzu în luptă murind o moarte glorioasă pentru patria sa, locuitorii ţărei parte prin irumperea cea neaşteptată, parte prin înşelăţiunea astutului Tuhutum după o luptă cumplită învinşi, văzînd moartea domnului lor şi-a ales sie-şi domn pe Tuhutum, *nu supunîndu-se, ci de bună voia dînd mîna cu ungurii* [9], făcînd unire politică între sine.

XI. **Aşezarea ducelui Glad în Dacia temeşiană.** În această formă se supuse şi Cladiu, domnul românilor

dintre Dunăre, Tisa, Mureşiu şi Alpii Transilvaniei (Banat) după un resbel sîngeros, rămînînd tot dînsul şi următorii lui domni tributari ai Banatului, aşa-dară susţinîndu-şi Banatul şi de aci înainte autonomia sa sub un cap naţional. Între aceştia Ohtumu (Octumu), nepotul lui Claudiu, la atîta putere venise cît aducîndu-şi aminte de vechia libertate a ţărei sale, şi încredinţîndu-se în mulţimea militarilor şi nobililor săi, nu vrea să mai asculte şi să mai fie supus regelui Ştefan [e] dar prin prodiţiunea lui Cinad, generalul său, îl învinse regele Ştefan după un resbel înfricoşător în care căzu şi ducele Octumu [10].

Aşa căzură românii din Dacia superioară sub domnirea ungurilor!

XII. Din toate acestea se vede, că românii de la retragerea legiunilor lui Aurelian niciodată n-au fost mai în putere de cît pe tempul venirei ungurilor. Dintre toţi, cu ungurii ţinură românii resbele cumplite. Românii începuseră dar a înflori sub principii lor naţionali în decurs de un seclu de la căderea avarilor. Şi dacă în urmă fură constrînşi a se supune aceasta o făcea, după ce acum mai toate popoarele vecine erau supuse, numai după resbele cumplite şi sîngeroase şi cu tratate de pace onorifice.

Cum puteau aceşti trei duci români potenţi să sfarme puterea noilor veniţi dacă se bătea in unire asupra-le.

Cînd vor învăţa odată românii că ei numai cu puteri întrunite pot să înfrîngă pre inamicii lor...

---

1 nP. Cum Dacia bello Decebali viris esset exhausta, Traianus ad frequentandam hanc, decies centena millia passuum in circuitu habentem, provinciam, ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Eutropiu L. VI.6.

2 nP. Jornandes de rebus geticis. cap. XXIV.

3 nP. Solis vallachis his remanentibus. Thurocz. Chron. Hung. p. i.c. 17.

4 nP. Non tantum pro vitae, quantum pro lingvae incolumitate certasse videantur. Bonfinius Dec.II.1.5.

5 nP. Dicite Arpadio duci Hungariae, domino vestro : debitores sumus ei in omnibus, quae ei necessaria sunt, quia hospes homo est et in multis indiget, terram autem, quam petivit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis viventibus ; hoc etiam indigne tulimus, quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter amorem, nec propter timorem ei concedimus terram, etiam quantum pugillus caperet, licet, dixerit jus suum esse. Et verba sua non conturbant animum nostrum, eo, quod mandaverit nobis se descendisse de genere Atilae regis, qui flagel-

lum Dei dicebatur, qui etiam violenta manu rapuerat terram hanc ab atavo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris constantinopolitani (?) nemo poterit auferre de manibus tantae laetitiae. Anonymus.

6 nP. et fere singulis diebus inebriabantur propter eventum tantae laetitiare. Anonymus.

7 nP. Pe fiica lui Menom, cu mare onoare o duseră în casa ducală. Ducele Arpad şi toţi primaţii săi îi ieşiră înainte întru întîmpinarea miresei a atărui duce. Iar Arpad şi toţi primaţii săi celebrînd nunta, făcea mari ospeţii şi mai în toată ziua se ospătau de nunta cu diversele mii (?) ale ţărilor vecine şi fiii acestora, luaţi de ostateci, se jucau înaintea feţei ducelui şi nobililor lui. Anonymus. c. LII.

8 nP. Anonymus Belae regis notarius. cap. XIX, XX, XXI, XXII, XXVII, XXIX. — L.LI.LII.

9 nP. Anonymus etc. cap. XXIV. XXV. XXVII.

10 nP. Anonymus etc., cap. XXXIII — XLII; XLIV-XLVI et acta Sancti Gherardi episcopi chanadiensis opera Ignatii C. de Battyan episcopi Tranniae 1790.

a Expresiile „Traian cuprinde Dacia" şi „Traian... Dacia supusese împărăţiei romane" le amendăm în sensul că nu tot teritoriul Daciei a fost cucerit de romani, ci o mare parte din el a rămas în stăpînirea dacilor liberi.

b Jornandes sau Jordanes, istoric din secolul al VI, got de origine. Lucrarea lui „De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis" (Despre origina şi faptele Geţilor şi Goţilor) este un preţios izvor pentru cunoaşterea relaţiilor dintre cele două popoare.

c Nemesis, în mitologia greacă, zeiţa răzbunării.

d Antonio Bonfini (Bonfinius), cronicar italian (1427—1502). A venit la curtea regelui Matei Corvin al Ungariei, unde a îndeplinit funcţiunea de lector al Beatricei de Aragon, soţia regelui. A scris „Rerum Hungaricarum decades quator et dimidia" (45 cărţi), tipărită în 1543 la Basel care cuprinde multe informaţii asupra Transilvaniei, Ţării Româneşti şi Moldovei, cît şi asupra originei româneşti a suveranului în preajma căruia a trăit.

e Ducele (vezér) Wojk (979—1038), fiul lui Geyza, după exterminarea, prin luptă, a conaţionalilor săi care voiau să rămînă fideli tradiţiilor strămoşeşti, s-a încreştinat la anul 1000, căsătorindu-se apoi cu Gizella, fiica împăratului german Othon III (973—1002). De papa Silvestru al II-lea, după ce a primit numele de Ştefan, a fost recunoscut rege apostolic. Pentru zelul său întru lăţirea catolicismului, regele Ştefan a fost canonizat.

STAREA CULTURII INTELECTUALE A ROMÂNILOR DIN DACIA SUPERIOARĂ PÎNĂ LA ANUL 1848*

Pentru o națiune, care este căzută politic cum erau romanii din Dacia superioară, nu mai rămîne alt mijloc de a se ridica iarăși, decît numai *cultura intelectuală*. Dară românii din Carpați și Tisa și în respectul (în privința) acesta se află într-o stare atît de meseravere (miserabilă), încît rară se afla o națiune căreia așa să-i fi fost răpite într-adins toate mijloacele de a se putea cultiva pe sine, ca națiunei române înainte de a se uni cu biserica Romei, bine știind inamicii noștri că ușor este a se ține în jug o națiune acoperită de întunerecul neștiinței.

CXXIX. Înainte de *uniune* românii școli *nu puteau* să aibe nefiindu-le iertat nici măcar să umble la școală, cu atît mai puțin să-și ridice ei înșiși ; tipografiile românești, ridicate de principii calvini, nu mult puteau folosi, departe ca să fie ridicate cu scopul de a lumina pe români ; scopul lor era a introduce calvinismul între români ; nici nu se tipăreau alte cărți afară de cele bisericești. Puțina lumină, ce era atunci între români, se strecura încoace printre Carpați de la frații noștri din Dacia inferioară.

CXXX. **După uniune.** Prin unirea cu biserica Romei, deși rămasă pe hîrtie egalitatea politică și bisericească, promisă prin diplomele împărătești, se deschide totuși o nouă epocă pentru cultura intelectuală. Încă împăratul Leopold demandă (ordonă) ca să se ridice școli mai multe pentru românii *uniți* : la Alba-Iulia, Hațeg, Făgăraș, mai tîrziu și în Blaj, firește toate acestea mai vîrtos cu scopul

---

* *Istoria românilor din Dacia superioară*, Tom. I, ediția a II-a, Viena, 1852, p. 95--128.

de a propaga uniunea ; dar au trecut mulți ani de la uniune și școli promise, dimpreună cu celelalte drepturi promise, au rămas numai *pie desiderie.* Cu atîta furie se opuneau deșteptărei românilor și după uniune, încît românilor, în faptă, nici acum nu le era iertat a umbla la școală, cu toate că diploma din 1699 era publicată și în dieta țărei încă în același an. Într-o cercetare făcută din mandat mai înalt pe la a. 1721, la plîngerea românilor din ținutul Albei și Arieșului, se spun tiraniile ce le făcea domnii ungurești, mai ales Keményeștii, cu românii din acele ținuturi : *cum nu-i lăsa a merge la școală, și dacă scăpa oarecare la școală îl aduc îndărăt cu mînele legate în spate ; așa l-au adus pe feciorul popii din Grind de la școala din Cluj și l-au pus la bivolii domnești și după ce a fugit iarăși din curte, ca să meargă la școală curtenii (argații) baronului Kemény l-au persecutat [urmat] pînă la Arieș ; acolo a sărit în apă de frică.* Fiind românii atît de asupriți, ce mirare, dacă după moartea arhiepiscopului Atanasie I, un popă învățat nu se afla în cler spre a-l alege de următoriu [succesor] ; românii fură constrînși a alege de arhiepiscop pe un iezuit, Ioan Giurgiu, român născut din Strambul, de unde pe ungară Pataky se cheamă, dară iezuit, ca toți iezuiții, călugăr, ca toți călugării, n-avea nici o grije de luminarea românilor.

CXXXI. **Ioane Inocențiu Micul, întemeietorul culturei românilor, 1732—1751.** După moartea acestuia, atîta lipsă de un bărbat învățat se arătă iarăși, cît românii neavînd pe alții au ales pe *Ioane Micul din Sadu,* numit *Klein,* care atunci era numai auditor de teologie, în al treilea an, în seminarul catolic din Tîrnavia. Acest episcop tînăr prin faptele sale cele strălucite pentru fericirea națiunei sale celei scăpătate s-a făcut neuitat la ginta română pentru totdeauna. Ca preot român, credincios bisericii românești, cu toate că a crescut la iezuiți, mintea și inima lui totuși rămase nestricate de învățăturile iezuite și călugărești ; apăra libertatea și datinele bisericei românești asupra catolicilor. Ca român, zelos și învățat, a pus fundamentul la toată cultura, ce se află astăzi la români. El, adică, după ce cu multe și mari spese de 120 000, cum spune însuși într-o scrisoare a sa, tipărită în istoria lui Maior, a mijlocit schimbarea dominiului Gherlei și Sîmbetei cu al Blajului, care într-acest tip e legat națiunei, nu numai prin diploma împărătească ci și prin acele spe-

se mari de bani făcute la esoperarea (inițiativa) lui, un lucru la care bine să ia aminte românii; după ce, zic, Micul face acest schimb și se așează la Blaj se apucă de edificii bisericești și naționale, case pentru călugări cari erau să fie învățătorii tinerimei în școlile ce vrea să le ridice; pentru aceste edificii capătă Micul un împrumut de 10 000 de la erariu (Visteria statului) care se aruncă pe cler. Tot acest episcop fu cel dintîiu care începu a trimite tineri români la Roma pentru cursul filozofic și teologic. Cei dintîiu trimiși fură Gregorie Maior din Sălaj care se face apoi episcop și Silvestru Caliani de pe Cîmpie. Așa lucra Inocențiu pentru luminarea și ridicarea națiunei sale; el nu aștepta toate de la împărat și de la guvern; el lucra într-acolo ca națiunea însăși să se ajute pe sine. Așa, cu bani naționali, ridică edificii naționale, el bine știa că o națiune care aștepta toate din cer și de la străini, o națiune care nu se ajută ea pe sine, nici dumnezeu nu o ajută... Într-aceea ungurii bine vedeau că tînărul și zelosul episcop român cît este în stare să ridice și să deștepte pe români; deci se sculară asupră-i (îl reclamară) la Curte și Inocențiu, după multe patimi, scăpînd la Roma, muri, mai tîrziu, acolo la a. 1768. Singur despre acest episcop n-a putut zice nimeni că a risipit averea pe pompe (lux), că ar fi umblat după titlu și decorațiuni; titlul de *baronie* i-a fost dat înainte de a se ordona pentru înaintarea uniunei iar ca să fi umblat el după baronie, cum au umblat alții și umblă și astăzi unii venturoși, aceasta despre Inocențiu Micul nu se poate zice.

CXXXII. **Episcopul Aron, 1752—1764.** Școlile din Blaj nu s-au început pînă la a. 1754. În acest an, sub episcopul P. Paul Aron, finindu-se edificiile pentru călugări și școlile începute de Micul, în urmarea unui rescript împărătesc se deschiseră școlile din Blaj. Cei dintîi profesori au fost Gregorie Maior și Caliani. Dar să nu cugete cineva, că aceste școli, cari mai tîrziu se fac apoi fîntînă culturii, putem zice, pentru toată românimea, să nu cugete, zic, că școlile din Blaj, la început s-ar fi putut asemăna măcar cu un gimnaziu. Nu, la început toată învățătura sta într-atîta că învățau *rugăciunile, sacramentele ș.a.; se deprindeau școlarii la legere (citire) și în biserică citeau psaltirea.* Cu încetul începu Gregorie Maior a-i învăța și *declinațiuni,* care lucru-l credea el mare progres; dar gimnaziu deplin nu era, cu atît mai puțin *filozofia.* Și

G. Maior nu dorea nimic mai mult, decît să ajungă odată învățîndu-se în Blaj „propositio major et propositio minor". Însă aceasta, supt episcopul Aron, n-a ajuns, ci a învățat numai cam obiectele ce se țin de gimnaziu. De altminte, episcopul Aron foarte mult s-a adoperat (străduit) pentru înaintarea culturii române, el văzînd, că din veniturile domeniului episcopesc, cari erau pentru întreținerea călugărilor ca profesori și pentru înaintarea școlilor, nu poate acoperi spesele necesare. Cumpără domeniul Cultului, *cu ajutorul clerului și cu al credincioșilor,* care apoi s-a și întărit de împărăție la 1769, ca perpetuă fundațiune pentru *seminariu.* Un nou exemplu la fericiții noștri bătrîni cari nu așteaptă toate de la străini, ci singuri se ajutau pe sine. Din acest domeniu, apoi și din cel episcopesc, se da salarii profesorilor și se ajuta tinerimea școlară, dar profesorii căpătau salariu atît de mic, cît nu se puteau cultiva nici pe sine.

Episcopul Aron ținea la școală, la Blaj, 24 de tineri români *nobili.* El spera că de vor crește aceștia și se vor lumina ; ca *nobili* vor apuca la deregătorii politice în țară și vor fi spre ajutor națiunei. Între acești tineri leg (citesc) în protocoalele școlastice [pe cei] din familiile : Para, Nopcia, Motoc ș.a. Dar s-a înșelat într-înșii deoarece care cum apuca la vreo deregătorie se făcea *papistași,* se ungureau și se lepăda de națiune. Acest episcop în tot timpul se lupta a lăți cultura între români. Fiind om cu mare învățătură, din nou traduse biblia pe română ; ridică tipografia în care însă numai cărți bisericești și pentru înaintarea uniunei se tipăreau cum e : *Floarea adevărului ;* căci, cu toate că era om învățat, dar fiind călugăr, credea că mai pe urmă toată învățătura debe (trebuie) să folosească mai vîrtos religiunei și uniunei. Acest episcop în testamentul său și-a lăsat toată averea sa clerului și tinerimei școlastice, ca și domeniul ce îl cumpără ca să fie de unde se ajuta „sărmana junime școlastică" [1]. Din testament și din toate faptele lui se vede amore către națiune.

CXXXIII. **Episcopul Atanasie Rednic, 1765—1772.** Supt episcopul Atanasie Rednic, măcar că era om foarte învățat în cele bisericești, așa cît în toate scrierile sale către cler, călugări, ba și către guvernul țărei, nu numai zicerile întregi, dar și cuvintele încă le demonstra cu citațiuni din canone și sînții părinți, așa cît de la sine nu scria nimica, necrezînd poate a fi ceva adevărat de nu putea cita autoritatea oarecărui sînt părinte. Cu toate acestea, cultura în-

tre români supt dînsul nimica nu înaintă, ba putem zice că acest episcop i-a întunecat pe români, dacă ne uităm cu ce mod propaga el uniunea prin țară, că purta cu sine icoana sinodului de la Florența, în care diavolul întinde cîrligul să tragă pe Foție la iad. Această icoană o purta înaintea sa în mănunchii praporelor ce le luau oamenii cari umblau cu el, uneori cu puterea de la neuniți. În acest tip, procese pînă și înaintea guvernului și certe între frați.

CXXXIV. **Episcopul Gregorie Maior. 1772—1782.** După moartea episcopului Rednic începu mai întîiu a se învăța în Blaj *filozofia* și *teologia,* fiind cei dintîi profesori Samuel Micul (Klein), istoricul și Ștefan Pop, amîndoi călugări. Supt episcopul *Gregorie Maior* s-a continuat aceasta, așa cît și-a ajuns dorința ca să auză învățîndu-se în Blaj *propositio major et minor* (adică logica). Acest episcop, plin de zel și spirit național, bine văzînd că românii din cauza sărăciei, la care i-a adus apăsarea cea adîncă, politică și civilă, n-au cu ce-și purta fiii la școli, a întemeiat în Blaj fundațiune de pîine pentru 200 de școlari din venitele episcopiei, mănăstirii și seminariului care fundațiune pînă astăzi stă. Mare ajutor a fost această fundațiune pentru mizerii școlari români. Supt episcopul Maior a ajuns la culme cultura românilor din secolul XVIII [dar] și aceasta era concentrată toată în călugării din Blaj cari mai toți învățaseră la Roma. Dintre aceștia cei mai însemnați erau : însuși episcopul, Josafat Devai, Ștefan Pop, Filoteiu Laslo, German Peterlachi, Samuel Micul istoricul, Petru Maior, Georgiu de Șinca ș.a. Pe cești doi din urmă, episcopul Maior i-a trimis la Roma. Unii dintr-înșii erau profesori, totdeauna și consistorialiști, alții misionari pentru uniune și toți naționaliști mari, căci cu toate că învățau la Roma, dar de acolo aduceau nu atît spirit călugăresc, cît veneau înflăcărați de amorea națională ce le-o inspirau, în Roma, monumentele cele eterne ale strămoșilor noștri. Persecutat și episcopul Maior, ca Inocențiu Micul, fu constrîns a se lăsa de episcopie.

CXXXV. **Episcopul Ioane Bob, 1782—1830.** Supt episcopul Ioane Bob ar fi așteptat ca, după atîte lupte și începuturi grele, va merge înainte cultura cu pași sburători ; acum erau oameni învățați, nu ca sub Micul și Aron ; ceva ajutor era făcut și pentru tinerimea școlară. Pe drept se putea aștepta progres îndoit ; dar chiar din contră se întîmplă. Cu începutul episcopiei lui Bob se face

noapte în sfera culturei românilor. Și blajiănii au dormit în 48 de ani, cît a ținut episcopia lui Bob că n-au făcut profept (progres) mai mare de cum a fost supt episcopul Maior. Bob era un om care nu putea suferi pe bărbații cei învățați ; toți fură constrînși a lua lumea în cap dinaintea lui. N-au mai rămas oameni învățați cari să poată fi profesori. Renumitul Georgiu de Șinca, care încă a fost călugăr, ca director al școlilor sătești în toată țară ridică vreo 300 de școli sătești, a căror astăzi nici locul nu se mai știe. A tipărit cărți școlastice, gramatica română cu litere latine pentru limba latină ș.a. însă, neputîndu-se înțelege cu episcopul, fu constrîns și dînsul a lua lumea în cap și nimeni n-a suferit atîte patimi, cît a suferit Șincai, nemuritorul, fără să aibă vreo culpă decît că era om foarte drept și aspru în vorbe și apostrofa administrațiunea cea rea a episcopului. După Șincai, protopopul Vasiliu Nobili a urmat în direptura (conducerea) școlilor pînă la 1807. În urmă a încetat toate școlile, și în faptă și direptură, căci cel cu numele director Benedict da numai patente (diplome) la dascăli cari, scutiți de toate greutățile, nu învățau nimica. Micul, istoricul, traducînd biblia s-a rugat de episcopul Bob să-i ajute tipărirea. Acesta nevrînd, Micul se întoarse (se adresă) către episcopul neunit, Gerasim Adamovici, Bob îl arătă (reclamă) la guvern că vrea să tipărească biblia la neuniți și-l acuză de leneș întru deregătoria ce o avea ca predicator în Blaj, măcar, se știe, că, decînd e Blajul, predicator ca Micul, n-a fost. În urmă, totuși, a lăsat Bob să se tipărească Biblia, dedicînd-o Micul episcopului ; n-a putut totuși să petreacă [trăiască] Micul cu Bob ; așa s-a dus la Buda, unde a murit ca revizor de cărți. Așa a pățit-o și Petru Maior.

Într-acest tip a depărtat Bob, din Blaj și din cler, și pe alți bărbați învățați : între alții însemnăm pe *Filipan* clericul de Lemberg și doctor de teologie. Pe acesta depărtîndu-l din Blaj l-a așezat de paroh la Băiuțiu unde, neajungîndu-se cu salariul ce-l avea acolo, era constrîns a căra cu carul cu doi boi la magazin ; după aceea în parochia Chiciudului. Acest Filipan mergînd odată la Cluj cu carul cu bucate de vîndut și acolo înțelegînd că în Academie un tinăr face rigorose (examene fundamentale), intră și dînsul în sală îmbrăcat în țundră, ca popii de pe sate și cu biciul pe umeri. Căutătura lui cea măreață, ce documenta și supt acest îmbrăcămînt un bărbat

învățat, barba lui cea venerabilă trase asupră-i atențiunea tuturor celor de față între cari era și guvernatorul țărei, Georgiu Bánfy. Cu cît fu surprinderea tuturor mai mare cînd Filipan ceru voie a pune și însuși propositiuni din filosofie examinandului, în limba latină. Filipanu pe acele timpuri era cel mai mare alocinte (elocvent) latin în toată Transilvania. După acest examen, guvernatorul îl pofti la prînz dar Filipanu, care chiar prînzise pe ruda carului pîine cu slănină, mulțumi, zicînd că a prînzit. Guvernatorele cunoscînd învățătura lui Filipanu, constrînse pe episcopul, cu ocaziunea ridicării capitlului, a-l pune între canonici ; așa apoi întorcîndu-se Filipanu la Blaj muri ca prepozit al capitlului (a. 1831). După ce Bob alungă, cum văzum, pe toți bărbații cei învățați de lîngă sine, trase la sine tot monopolul scîntielor. El a tradus : *Desiertațiunile* [2], *Toma de la Campus, Tainele lui Turneli,* despre cari a zis un catolic de la Alba-Iulia „*că mai bine ar fi făcut roate*“ (Major) ; ba și *dicționarul latino-român* și alte cărți bisericești. Supt Bob se așezară norme împărătești în Blaj ; se sistematiză gimnaziul, profesorii gimnaziali se solveau (plăteau) din venitele mănăstirei. Egumenul avea 300, ceilalți 180—200 pe an. Din acești bani nici trai nu putea, departe să se poată cultiva ; uneori numai pentru mîncare da la seminariu ; cei ce nu erau călugări, 16 fl. așa pentru vestminte, lumină, lemne, gustare, apoi cărți, ș.a. le mai rămînea patruzeci pe lună. La unii dintre profesori debea (trebuia) să le aducă părinții, cari avea părinți, de mîncare de acasă cu desagii în spate. Sărăcia-i împingea pe unii profesori de singuri debea (trebuia) să-și ducă lemne cu spatele din pădurea episcopească de la Nisca, cale de o oră, pentru că pieriau de frig iarna, nedîndu-le episcopul lemne din pădurile sale episcopești și ei neavînd pe ce-și cumpăra. Bob adună pe toți clericii de la Roma, Viena, Lemberg în seminariul de la Blaj, unde se țineau din venitele Cutului și ale mănăstirei, din aceste din urmă venituri, călugării erau îndatorați a ține 23 de alumni (bursieri). Mai rămaseră 2 la Viena, în fundațiunea făcută supt episcopul Maior, și 2 la Pesta. Ce e drept, Bob, din banii adunați din toate bunurile clerului și mănăstireu în 48 de ani, a făcut și fundațiuni pentru profesori și la mai multe academii din Transilvania pentru școlari și a lăsat frumoasa sumă de bani cu cari se pot folosi românii pentru înaintarea spiritului în științe și maiestrii. Dară, fiindcă Bob a înecat acel spirit se poate

asemăna părintelui care aduna avere pentru fiii săi dar neîngrijește creșterea lor. Așa a rămas clerul de Bob cu bani, dar fără creștere.

CXXXVI. **Micul, Șincai, Maior.** Întru acest întuneric se arăta trei luceferi pe orizontul literaturei române: KLEIN, ȘINCAI și MAIOR, cei dintîi apostoli ai regenerațiunei române. Ce să zicem despre acești români cu învățătură mare, căror asemeni bărbați încă n-a avut ginta românească cari, prin istoriile lor cele nemuritoare, ca „prin un toiag a lui Moise au despicat o mare de întunerec, ce ținea pe români de tinde pămîntului promisiunei, îi făcea să treacă dincolo de Egiptul mențiunilor și să-și cunoască adevăratul și măritul lor început", cum zice prea-învățatul român I. Eliade, aprins de spiritul recunoștinței către acești bărbați.

Dacă nu era Klein, Șincai și Maior, românii astăzi istoria n-ar avea!

CXXXVII. **Alți apostoli ai românismului.** Contemporani cu aceștia răspîndeau (împrăștiau) întunerecul nopții în Banat: Paul Jorgoviciu, Constantin Loga, Ioane Mihuțiu, Demetriu Cichindeal, toți profesori la institutul pedagogic din Aradul-Vechiu, întemeiat la a. 1812 de împăratul Francisc I, drept recunoștință pentru bravurile soldaților români, probate totdeauna și mai vîrtos în campania franceză. *Fabulele* cele pline de învățături filozofice și politice ale lui Cichindeal sînt cunoscute românilor. *Ele pot fi pentru români,* ca să grăesc cu cuvintele lui Eliade [3], *pentru totdeauna tablele legei aduse în deșert.* Cîte rătăciri și superstiții n-au sfărîmat acelea și cîte n-ar fi sfărîmat încă de ar fi fost lățite [răspîndite] mai mult între români căci aceasta și alte asemeni cărți n-ar debea să lipsească din casa niciunui țăran român! Pe la a. 1814, învăța părintele Cichindeal: *„Să fim noi toți românii una; nu e aicea grec sau latin, unit sau neunit... una trebe să fie nația românească",* — care a învățat în fabulele sale: „mintea (cultura n.P.) mărită nația daco-românească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în țara ungurească, mintea! Cînd te vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă nație pe pămînt nu va fi înaintea ta"... Dar apoi cum bate (combate) părintele Cichindeal, pe la 1814, călugărismul, reprezentantele întunerecului popoarelor! Aceste fabule ale lui Cichindeal întărîtară asupră-i superbia ungurească și fa-

natismul sîrbesc, a căror neomenoasă persecutare îi cazionară o moarte prematură, lui şi fiului său care atunci finise cursul ştiinţelor mai înalte.

După aceşti bărbaţi nemuritori continuară lupta pentru luminarea românilor mai mulţi bărbaţi meritaţi pe diverse căi. În Transilvania renumitul advocat şi poet Vasile Aaron scrise *Patimile Mîntuitorului* în versuri într-o limbă plăcută. Alţii, la Blaj, se luptau pentru exilarea şerbismelor din limba bisericească încă pe la 1825, precum prepozitul [a] Simeon Crainic, unul dintre intimii lui Maior. Crainic începe a scoate *blagosloveniile* şi *norodul* şi începu *a bine-cuvînta poporul* pe care apoi, atît în acestea, cît şi întru introducerea literelor, îl ajutară Nicolau Maniu şi alţii. Gramatica lui Ioane Alexi [b] face onoare limbei daco-române înaintea străinilor [4]. În Banat şi Ungaria a învăţat Murgu şi Bojinca. Teodor Aaron şi alţii, în urma lui P. Maior, apărau originea cea mărită a românilor în contra străinilor deşteptînd astformă spiritului naţional şi cultura între români. Zelosul român Ştefan Neagoi tipări la Pesta un calendar popular istoric cu litere. Românii nimiciţi politic mai aflau nutriment cel puţin pe cîmpul literaturei.

CXXXVIII. **Filozofia germană în Blaj.** Prin mişcările literare ale acestor şi altor mai mulţi bărbaţi învăţaţi, bisericieşti şi civili, către moartea (în preajma morţii) episcopului Bob începe a se răspîndi întunericul şi zorile unei noi lumini a se revărsa. Încă supt Bob introduse profesorul Timotei Cipariu la a. 1829, filozofia germană în şcolile din Blaj, apucîndu-se de studiul limbelor europene şi orientale, deşteptă pe blasiani (blăjenii) la o nouă viaţă literară, introducîndu-i în cîmpul literaturei europene; căci învăţaţi blasiani pînă atunci credeau că cu clasicii latini s-a încheiat toată ştiinţa.

După moartea episcopului Bob veni facultatea (aprobarea) de la împărăţie a se deschide la Blaj liceu ca la Cluj. La 1831, cei dintîi profesori în liceul din Blaj fură: Simeon Bărnuţiu, la filozofia şi istoria universală; Nicolau Marcu la fizică şi matematică. La 1834, erau patru profesori pentru ştiinţele ce se propuneau în liceu, între aceştiea Ioane Rusu, autorele *„Icoanei pămîntului“*. De aci înainte atîtea înaintare face învăţătura în liceul Blajului în cît acesta, peste puţin, dacă nu întrecea, dar sigur putea emula (concura) cu oricare alt liceu din Transilvania. Profesorul de filozofie, Bărnuţiu, încă la 1831 intro-

duse *în Blaj dreptul firei* (dreptul natural), iar pe la 1834, cel dintîi începe a propune dreptul firei în limba română. La 1839 traduse toată filozofia lui Krug [c] și o propunea în limba națională chiar pe acel timp cînd se prepara stingerea (suprimarea) limbei și naționalității române în dietele ungurești, învățînd totodată pe tinerii români drepturile cele înăscute personal de libertate și ecaretate (egalitate), atunci cînd românul încă nu se considera de persoană după legile țării. Bărnuțiu, prin introducerea limbii naționale, puse temei la o cultură adevărat națională. De aci înainte tot mai tari și mai profunde rădăcini începe a prinde naționalitatea în școlile din Blaj și de aci în toată țara. Profesorul Cipariu înavuți literatura teologică cu mai multe științe făcute de dînsul în limba națională (1841—1842). d. ex. : Introducțiunea în așezămîntul vechiu și nou, Ermeneutica sf. scripturi ș.a. chiar obiectele cele mai grele în sfera teologică. Aceste exemple le urmară și ceilalți profesori, insuflînd prin aceasta amore de limba națională în inimele tinerilor și făcîndu-i a studia cu ușurătate și profept (folos) în acea limbă în care cugetau.

Profesorul I. Russu, repauzatul, prin a cărui moarte pierdură românii o istorie universală, ce era să dea la lumină, nu cu mai puțin spirit propunea istoria universală și, în aceasta, istoria națională. Profesorul Demetriu Boeru, singur după P. Maior, începu a propune teologilor din Blaj, afară de dreptul canonic, și dreptul particulariu al bisericei răsăritene-române în limba română iar nu în limba latină ca mai înainte, în care nici tinerii nu învățau cu succes și de altă parte limba română părăsind-o cu totul și lăsînd-o numai în gura poporului. Nu bărbați învățați lipsea mai înainte (de acum) în școlile de la Blaj. Filipanu, Demetrii Caiani, Demetriu Vaida, Stoica, Todoru, Rațiu și alții înaintea lor erau plini de învățături de la Roma, Viena și Lemberg ș.a. dar pînă cînd supt dînșii domnea, în școlile din Blaj, despotismul limbei latine, metodul iesuitic, formalismul cel ucigător, profesorii susnumiți începură a da viață și spirit științelor atît prin propunerile în limba națională, cît și prin metodul unei propuneri vii, ce încînta pe studenți, îi îndulceau pentru știința așa, cît studenții și cei mai debili, studiau cu cel mai mare zel știința cea mai grea, filozofia. În acest tip așa se lățise renumele liceului din Blaj în toată țara, încît acum, pe la 1845, se înmulțise numărul ascultătorilor de filozofie, precum nu fusese în Blaj niciodată și într-adevăr, că stu-

denții, ce mergeau de la Blaj la celelalte licee din patrie, niciodată nu-și perdeau, nici în acestea locul, ce-l aveau la Blaj.

CXXXIX. Acest progres și deșteptare nu putea să fie lucru plăcut guvernului unguresc ; propuneri în limba națională, deșteptarea tinerilor pentru drepturile cele raționale și istorice ale gintei române, toate erau lucruri nesuferite. Încă la a. 1833, emise guvernul din Cluj un decret către episcopul Leméni că istoria universală să nu fie studiu obligat, căci profesorii Bărnuțiu și Rusu îi deșteptau pe tineri la măritul început și venitoriu al unei ginte de așa înaltă origine. Episcopul Leméni a făcut dintr-un întîi remonstrațiune (opoziție) și apără liceul Blajului ; dar după aceea, durere, te miri din ce motive, zicea și vorbea public că liceul debe să se steargă (desființeze). Într-atît răspîndise necesitatea aceasta în cît un curtean, vorbind despre acest lucru cu un profesor, după multe dispute pentru și contra, în urma zise : denique Carthago (adică liceul) delenda est [d]. Într-aceea liceul tot stete pînă în a. 1848, dară își pierdu mult foarte prin depunerea (îndepărtarea) profesorilor celor mai averi (pricepuți), în urma procesului cu episcopul.

CXL. Despre Blaj mai însemnat e că episcopia de aici, încă de pe la a. 1829, în corespondențele oficioase cu clerul se folosea de litere ; Theodor Sereni, ca notar consistorial, începu a scoate barbarismii din limba consistoriului ; cînd, din contră, episcopia Sibiului necum mai înainte, dară nici chiar în ziua de astăzi nu poate, ba nu vrea să se desfacă de barbaria slovelor, nici de *prea și cinstitele voastre, de netovărășia* și alți barbarismi. Profesorele Timotei Cipariu tipări cărți bisericești cu litere cu o ortografie dintre cele mai bune [din] cîte au eșit pînă acum. T. Cipariu începu, la a. 1847, a publica în Blaj *„Organul Luminării“*, care, ca foaia literară, era cea mai însemnată în toată Dacia. Numărul 1, al acestei foi literare face mare turburare întru întunerec și îndată însoțindu-se neștiința cu oarba cutezare, i-a făcut redactorului Cipariu proces pînă la guvern. Și pentru ce ? Pentru forma *„țiune“*, adică pentru ce scrie *condițiune, rugațiune*, ș.a. pentru ce nu : condiție, rugație și așa mai încolo ! Arătarea la guvern era subscrisă cu firma următoarelor fețe : Protopop, Fülep, Pap Gábor ș.a. Contrarii acestei forme, își băteau joc de această formă și recurgînd la limba ungurească asupra limbei

românești, ziceau : *nagyon czunyán hangzik az a' csunyé* [e] (țiune) ; dar redactorul Cipariu tot rugațiune, iertațiune scrise și de aci înainte.

Timotei Cipariu este unul dintre cei mai mari orientaliști în Europa și restaurarea teologiei la români, ca știința, numai de la dînsul se poate aștepta, că numai dînsul poate pune biblia la o nouă reviziune, ca singurul orientalist la români și mare cunoscător al limbii române. Așteptăm, că va reforma toate științele teologice amesurat (potrivit) cu gradul de astăzi al științelor, că așa teologii români să se facă învățători ai poporului, nu numai administratori ai sacramentelor și ca să nu se împlinească la români aceea, ce a zis marele istoric Rotteck despre biserica răsăriteană, că „încă n-a pătruns la dînsa nicio zară a culturii umane".

Literatura limbii române încă mult are de a aștepta de la Cipariu.

CXLI. Cu mult mai rău stau în respectul (privința) culturii, neuniții atît transilvani, cît și bănățiani. Și cum putea să fie altmente, cînd pe lîngă apăsarea cea grea politică se mai însoțește (adaugă) și apăsarea bisericească din partea sîrbilor. Cu episcopi sîrbești sau sîrbiți, cari știm din P. Maior cu cît scandal cîntau : *căile mele nu-s ca căile voastre* și iarăși, cum predicau : *kako* (adică așa) *poruncește biserica,* kako legea, kako gubernia ș.a. Cu atari episcopi necunoscători de limba poporului cum putea să înainteze cultura ! ?...

Cultura românilor din Ungaria are de a se mulțumire preparandiei din Arad și zeloșilor profesori de acolo.

CXLII. **Școli populare în Transilvania.** Episcopiile românești nici în timpul mai recent nu făceau mai nimic pentru ridicarea școlilor populare. Singur la a. 1841, la neostenita stăruință îndemnătorie a zelosului român Nicolau Baiului, care a arătat episcopului Leméni că se află un decret de curte pentru școlile de pe la 1821. Scrise episcopul Leméni pentru școli la guvern și așa ieși faimosul decret de la 1841 pentru școlile sătești cu *limba ungurească,* care decret îl memorarăm la ultra-ungurism. Dar școlile populare tot nu se ridicară ; numai cînd se arătă lucrul la Curte, cu ocaziunea procesului cu episcopul, s-a ridicat școală la Blaj și Veza.

E lucru demn de însemnat că Blajul se află în posesiunea episcopilor români de vreo 120 de ani și acest timp n-a fost deajuns ca să ridice episcopii o școală de

comunitate în Blaj sau să îndemne la aceasta. Oare e apa Tîrnavelor de ajuns să șteargă această rușine ? !

Într-aceea e demn de toată lauda, zelul mai multor particulari și comunități pentru înființarea de atari școli pentru luminarea poporului. Între alții repauzatul vicar de la Năsăud, Marian, a fost un fenomen rar pentru înființarea școlilor populare. În toată Transilvania n-au fost școli ca cele ce le-a ridicat vicariul Marian în toate satele regimentului român II de margine. Prepozitul Crainic întemeiă școli sătești din proprii bani la Habicu, Urișiu ș.a. Comunitățile Brașov, Reghin, unde era profesor fostul protopop Mate, și unde sunt demne de toată recunoștința sacrificiile cetățeanului Lupul. Zeoloasa comunitate Rășinari din propriele spese își întemeiă școală de piatră ; și alte mai multe comunități române, toate pășind din acel principiu salutar ca românii să n-aștepte tot de la străini, ci însăși să-și caute de fericirea sa. Dr. de medicină Simeon Romantzai de Romanția la a. 1843, a testat un capital însemnat de 44 000 fl. pentru creșterea tinerimei române întru toate ramurile științelor ; în institutele din patrie cu 60—80 fl., iar în institutele afară de patrie cu 300 fl.m.c. pe an, lăsînd de administratorul fundațiunei pe episcopul român din Blaj, dimpreună cu capitlul de acolo. Aci nu e de lipsă să mai adăugăm că fapta aceasta fundatorelui este monument pentru toată eternitatea ; altor români cu stare, îndemn la asemeni fapte nemuritoare iar tinerilor, cari trăiesc din aceste fundațiuni, făcute de român, din banii românești, cîștigați în Moldavia, îndatorire sfîntă spre a-și aduce aminte totdeauna că să fie spre folosul națiunei și nu al străinilor, ca tinerii ce i-a fost crescut episcopul Aron cu scop ca la timpul său să fie de ajutor românilor iar ei se făceau unguri, după ce fură crescuți cu banii românilor.

CXLIII. **În Banat și Biharia.** Ce se ține de cultura poporului din Banat și Ungaria, afară de cele ce am mai însemnat mai mult nu știm. Mai ales la Urbea-mare de la păstorirea episcopului Erdékyi încoace, scriitorul ar debe să facă acolo, în fața locului, o cercetare spre a putea însemna ceva și despre ei. Oamenii aceștia nu știm să lucre nimic pentru public. De nu se tem, poate le e rușine să facă ceva. Cînd vorbim despre cei de la Urbea-mare, ne vin a minte, întru asemănare, cei doi filozofi din dialogul lui Platon căror le era rușine a-și spune rătăcirile părerilor sale [lor]. ...

CXLIV. **Gazeta de Transilvania.** Afară de românii de lîngă episcopiile românești, cu destinațiune de lîngă cea din Blaj, și într-alte părți mai mulți români renumiți se luptau pentru cultura națională. Locul întîi se cuvine și aci redactorului Gazetei de Transilvania, Georgiu Barițiu. Meritele gazetei pentru cultura și deșteptarea națională nimeni nu e în stare a le putea descrie după cuveninţă. Redactorele Barițiu cu multă înțelepciune își știu alege de scaunul redacțiunei Brașovului, ai cărui locuitori români în toată Dacia superioară sunt cei mai culți, cei mai zeloși, cei mai avuți, purtătorii negoțului oriental. Singur între atari români și într-o urbe română de așa puseţiune putea să se facă gazeta, școala politică și literară a toată Dacia. Nici conlucrători mai buni ca Mureșianii, Iacob și Andrei, nu putea redactorele Barițiu să-și aleagă. Poeziile lui Andrei Mureșanu au arătat o direcțiune nouă, patriotică și națională tuturor celorlalți poeți români ce se ocupau numai cu versuri de amor. Poeziile lui Mureșanu, precum : „Deșteaptă-te române“ e aceea din care puserăm noi ca *motto* în această istorie, singură merita a-i face nemuritor numele la români. Dar multe au încă de a aștepta românii de la poetul Andrei Mureșanul.

CXLV. **Tentamen criticum in lingvam romanicam.** Cartea de limba română, cum e clasicul op al lui A. Treb. Laurian „Tentamen criticum in lingvam romanicam“, tipărit în Viena la a. 1840, încă nu s-a arătat în literatura limbii române. Această carte e o analiză atît de profundă și ageră, la care numai Laurian, de profesiune matematic și inginer, cel mai mare cunoscătoriu al limbelor occidentale la români, a putut străbate. Toți ceilalți gramatici, cîți s-au arătat pînă acum, întru asemănare sunt numai ca [niște] cărătorii de cărămide pe lîngă architectorele unui palat împărătesc.

Măcar, dieu ! despre limba, și cu distinţiune despre ortografia latina-română, atîția au scris, cît pe la a. 1842—43, cînd se încinsese un resbel formal între ortografi și cei ce nu erau în stare să scrie, [dar] dau planul cum să se scrie... Ar fi de dorit ca să se întemeieze și la români o societate erudită ; iar pînă atunci în lucruri limbistice, ortografice să se mestece aceia pe cari i taie capul la atari lucruri și să nu umble toți nechiemații a face planuri de ortografii...

Magazinul istoric pentru Dacia, de A. Treb. Laurian și Nicolau Bălcescu, face epoca în literatura istoriei Daciei. Acest magazin istoric e un tezaur perpetuu, nu de azi pînă miine, ci care în toate timpurile fără întrerupere ar debea să se continue, un tezaur pentru istorie, politică, biserică, literatură ș.a., un monument care cu altă căldură ar debea să-l îmbrățișeze românii ; acesta nu e de a se arunca după cuptor sau în pod, ca *ciaslovele* popilor, ci e o carte atît de scumpă, cît n-ar debea să lipsească nici unui român întru nicio parte sau ram al vieței publice.

CXLVI. Noi însemnarăm pînă aci pe cei mai de frunte învățați ai românilor pe care-i cunoaștem, parte din scrierile lor, parte din gazete. Mulți preoți și civili români încă, afară de aceștia, lucrau în deceniul trecut pentru luminarea și deșteptarea românilor. Deșteptarea politică-națională apucase dar, în scurt timp, un sbor îmbucurător. De cînd îs românii — atîția nu s-au prenumerat (abonat) la o carte și cu atîta sete, cîți s-au prenumerat la renumitele opere ale lui Șincai și Klein. Cîtă lumină era să reverse între români acest op gigantic, cea dintîiu istorie *a tota romanimea*, dacă această proprietate scumpă a națiunei române nu se făcea obiect de speculațiune al unuia... Domnul editore, A. Gavra, cu mult mai înțelept speculant era de tipărea curînd acea istorie, că banii căpătați și i-ar fi putut eloca atunci cu mare profit... Dar așa, dumnealui rămase cu mai puțin cîștig și cîți bătrîni înflăcărați n-au murit înainte de a-și stîmpăra dorul cel înfocat cu legerea (citirea) acestor opere, acum de atîția ani publicate !... Astăzi domnul Gavra a încetat a mai tipări — poate din necaz pe publicul român ! Vida, din Moldova, care ține îngropat la sine talentul lui Șincai, încă-și va cîștiga nume nemuritoare, ca șierbul nedemn din evangeliu, de nu va continua tipărirea opului lui Șincai, care, se zice, că numai la dînsul s-ar afla întreg.

Cu literatura mergea pași paraleli desvoltarea națională. Și românii nu puteau mai mult să despereze între atari împrejurări de venitoriul cel mare al gintei române (...).

CXLVII. **Influența culturii naționali din Dacia superioară asupra Daciei inferioare.** În urmă mai însemnăm, că spiritul și cultura națională, ce apucase la românii din Dacia superioară, avu influență foarte mare și asupra cul-

turii românilor, fraților noștri din Dacia inferioară. Aci numai decît pot să iee alt sbor. Românii cei înflăcărați din Dacia superioară, persecutați de străini în patria sa [lor], în puterea unei constituțiuni afurisite, neputînd apuca aci la nimic ca *români*, erau constrînși a trece Carpații la ceilalți frați români, unde ca acasă, ca într-ai săi, erau acceptați și împărtășiră cu ei cultura națională pe un pămînt mai fecund, drept reîntoarcere de împrumutul ce le eram datori noi cei dincoace de Carpați de supt principii calvini. Dar să lăsăm să urmeze aci cuvintele cele frumoase ale învățatului I. Eliade din România : *„Cei dincolo de Carpați ne-au adus nouă luminile din isvorul filosofiei germane. Dar, fraților români, mari bărbați au eșit dintre voi dincolo de Carpați și de-acolo a venit și, în zidurile derăpenate din sântul Sava, nemuritoriul nostru Georgiu Lazar, care... s-a pus să arunce semințele naționalității într-un pămînt nelucrat și plin de rodnicie, Cetiți, tinerilor, pe Paul Iorgoviciu, Petru Maior, Cichindeal, Șincai... și veți învăța într-înșii și limba voastră și ceea ce au fost moșii voștri și cea ce veți putea fi, de veți urma învățăturilor lor. Aceștia toți au fost jertfa închinării lor întru slujba nației. Și moartea lor poate fi o vecinică dovadă a înaltei lor școli și a împlinirei ei cu desăvîrșire* [5] ș.a.. ș.a.

Blajul era fîntîna inteligenței române ; erau Bucureștii și Iașii, de la început, scăparea românilor din Dacia superioară. Lazăr, transilvanul, puse temeiul culturii în București cu începutul secolului prezent. Și lui, după aceea, urmară mai mulți români dincoace de Carpați, atît la București, cît și în Iași. Pe la a. 1820, se afla în școlile de la Iași : Vasiliu Pop, dr. de filozofie și medicină, unul dintre cei mai învățați români în secolul XIX, acesta ca director al școlilor din Iași ; ca profesori : Fabianu, Coste, Manfy ș.a. duși de boier- Asachi în Moldavia ; mai tîrziu dr. Murgu, jureconsultul Bojinca și dr. Câmpianu.

În România între cei mai însemnați mai trecură cei trei bărbați învățați ai românilor : Aron Florian — autorele *„Istoriei țărei românești“* și al mai multor cărți scolastice, Ioane Maiorescu și A. Treb Laurian. Cei doi dintîiu ca profesori de istorie, Laurian ca profesor de filozofie, prin învățăturile lor cele înalte îndemnară și pe românii de acolo la științe serioase, cînd înainte de aceasta românii din țară se temeau de filozofie, ca bufnițele de

lumină. Așa în patria curat română, tinerimea română cu atari și acestor asemeni bărbați, făcea pași gigantici în dezvoltarea intelectuală.

Cu ocaziunea reorganizării școlilor din București în 1847, cei trei transilvani : Arone, Maiorescu și Laurian se denumiră, de către guvernul de acolo de inspectori peste cele trei districte scolastice în cari era împărțită România [Țara Românească]. Ca profesori în România mai erau din diverse părți ale Daciei superioare : Nicoară, Bălășescu, Gabriele Munteanu, Ioane Suciu, Vasiliu Maiorescu și alții mai mulți cari parte întemeiară, parte sistemizară școlile din România și petreceau (trăiau) acolo parte ca inspectori, parte ca profesori.

CXLVIII. Aceasta era starea culturei românilor din Dacia superioară și aceasta era condițiunea inteligenților lor, cu [la] erumperea (izbucnirea) revoluțiunei din a. 1848 !

Această cultură era un product propriu și imediat al națiunei române ; nu guvernul unguresc, a cărui deviză era : *întunerec pentru români,* cu atît mai puțin constituțiunea patriei care *condamna la șierbitute* pe ereditarii țării. Ea a fost matrea (baza) acestei culturi. Și dacă o națiune șierbă, atît de apăsată ca românii, fu în stare, în puțin timp, cu puține mijloace, toate ale sale a produce din sine însăși atîta, cît nu era în stare românii să se lumineze, de aveau episcopi mai înflăcărați pentru binele public al națiunii, nu ca Manuiloviciu, Putnicu și alți episcopi români renegați și sîrbiți în Banat și chiar în Transilvania și, în Ungaria, unguriții ?! În școlile străinilor învățau românii ; cît nu puteau propășii cu școli naționale ? ! S-au deschis acum alte timpuri, timpuri libere și mai luminate cari strigau și românilor să lucre și să lumineze, ca să merite soarta ce o păstrează providența pentru ginta română. Va vedea lumina, dacă românii din acest seclu lumina și-vor face acea progresiune amesurată tempului, lipselor și mijloacelor de astăzi ; face-vor acel progres pe venitoriu care să răspundă în mărime întreită cu începutele făcute de mai bine de un seclu. Strămunii noștri, cei mai miseri și mai apăsați de o mie de ori mai mult decît noi, au fost în stare a ne ridica din propriele sudori școli ca cele din Blaj, a ne crește bărbați, precum văzurăm. Atunci generațiunea de astăzi nu va fi demnă de numele de român, de nu va ști face progrese înzecite după mediele, ce le are acum la mînă.

Cultura, cultura va scăpa pe români și cultura numai națională poate fi.

Școli naționale dar pentru români, cu profesori naționali și limbă națională, de la școlile cele sătești pînă la universitate național-română; școli naționale pentru români; nu *unite*, nici *neunite* — după mintea unor întunecați; nu ungurești, nici sîrbești ș.a., ci școli *naționale* și atunci români, cum zice nemuritoriul Cichindeal, *națiunea mai ales nu va fi pe pămînt înaintea noastră:*

Mai ales astăzi, după ce acum au păsit și românii în viața politică, — viața lor politică așa nu se poate cugeta fără o universitate națională, cum nu se poate cugeta omul, după ce a eșit pe lume, fără nutrement. Fără o universitate național-română, în care să se crească junimea română cea matură pentru științele cele mai înalte în limba națională — căci românul nu cugetă nemțește, nici ungurește, nici latinește — fără o atare universitate națională, românii iar vor rămîne în etatea copilăriei, batjocura străinilor.

Românii, în momentul de față, n-au atîta lipsă de gimnaziu, cît au de școală juridico-politică căci preliminarile gimnaziale le putem învăța și la străini dar *dreptul și politica cu folos pentru națiune,* numai în universitate națională se pot învăța. Și oare se arată românii astăzi pentru înființarea unui atare institut măcar cu atîta zel și energie, cu cît se luptă fericiții noștri părinți pentru întemeierea școlilor din Blaj care lucru, după împrejurările de atunci, a fost fără asemănare mai greu, decît pentru românii de astăzi ridicarea unei universități naționale ? !

Pe o națiune, care însăși nu face tot cît poate, care nu se ajută ea însăși pe sine, ci aștepta toate de la alții, pe o atare națiune altul s-o ajute, nu e demnă !

Încheiere. Conspect general. Iaca starea politică, civilă, bisericească și intelectuală a românilor din Dacia superioară de la început și în care i-au aflat grandioasele evenimente din a. 1848.

Cu aceasta finirăm istoria românilor pînă la a. 1848. Noi n-am avut de cuget a țese întreagă și cu de-a mănuntul istoria vechia a românilor, ci însemnarăm cu distincțiune numai acele lucruri cari au contribuit la evoluțiunea evenimentelor din 1848, mai ales în Dacia superioară.

CXLIX. Istoria românilor din Dacia superioară n-a fost alta decît o asuprire neîntreruptă a românilor, o luptă continuă între două elemente. Nefericirea naţiunei noastre a curs din apăsarea ei (...)

Numaidecît, de la începutul căderei românilor supt unguri, îi vedem pe români luptîndu-se, adese şi cu mare eroism, pentru libertatea cea pierdută a naţiunei. Bănăţianii îndată supt sf. Ştefan[f] se luptau a scutura jugul unguresc. De altă parte în Transilvania luptele cele necurmate ale românilor asupra ungurilor de la începutul domniei ungureşti, şi cu distincţiune revoluţiunea de la 1437, răscoala lui Horia ş.a., arăta cum că românii niciodată nu-şi uitaseră că această ţară e pămînt românesc (...) Aşa a rămas naţiunea română afară din toate uniunile şi constituţiunile cari erau făcute asupra ei, scoasă de la toate drepturile ţărei. Cîte adunări, cîte legi, cîte convenţiuni, cîte tratate politice au făcut străinii de la venirea lor pînă în a. 1848 în Dacia superioară şi încă tot legi şi tratate, prin cari, precum şi faimoasa *diplomă leopoldină*, îi scotea pe români de la toate drepturile politice ; şi totuşi, afară de răscoalele poporului, cîte le văzurăm în decursul acestei istorii, care aflamu-i vreodată păşind la mijloc împreună cu poporul şi pe cei mai de frunte ai naţiunei — luptîndu-se cu puteri unite într-acolo, ca [atunci] cînd făcea asemeni legi şi tratate străinii din ţara noastră, să aibă vot şi românii, să privegheze, să protesteze şi să pună paşii cuveninţioşi înaintea regilor, împăraţilor şi dietelor pentru drepturile naţiunei române ? — Durere !, aceasta n-o aflam la nobilii şi [la] toţi cei mai de frunte ai naţiunei noastre în cursul de atîte secle !... Au doar să nu fi avut românii, în timpurile vechi, bărbaţi cari s-ar fi putut întrepune cu succes pentru naţiunea română ? Ba au avut căci Ştefan Josika, pe care l-au ucis la Sátmar, Ştefan Dobo, Dengeleghi, Getzi ş.a. au fost români şi au fost şi guvernatori ai Transilvaniei. Dar să lăsăm pe aceştia şi să ne aducem amente că Iancul, românul, pe care ungurii îl numesc Hunyady János, a fost guvernator a toată ţara ungurească şi om atît de potente (puternic) în fapte, cît numai de el se temea Stambolul turcesc, de care tremura Europa, şi fiul său, Matei Corvinul, cel mai mare rege al Ungurilor (...)

CL. Acest om — pe care-l saluta omenimea toată ca pe primăvara întinerirei sale — ne va arăta dacă ungu-

rii, cari pînă aci avură cea mai mare influență în soarta națiunilor monarchiei austriace, au cunoscut într-adevăr spiritul timpului intineritoriu și dacă au lucrat după insuflarea acestui spirit sfînt, sau doară chiar au pus piedecă omenimei doritoare de a propăși în cultura și cum, pentru ce, au făcut aceasta ?

În acest an, și de la acest an încoace, vom vedea și pe români, ce energie au desfășurat, cu ce constanță și cu ce frățietate s-au luptat și se luptă pentru ziua de astăzi ca să ajungă la libertatea politică care li se cuvene și, printr-însă, la cultura și fericirea aceea, spre care sunt chemați de la natură !

Oare mai rușinează-se românii și acum de limba română, de datinele de portul și de numele „român" ; mai lepădă-se și acum de ținta lor pentru deregătorii și alte foloase private cum făcea pe timpul asuprirei ? Și cari sunt acei români, ca să-i dea istoria la judecata generațiunilor venitorie ? Mai suferă a se înșela de străini, ca să piară timpul în nelucrare, sau, certîndu-se între sine, asupra unor lucruri foarte mărunte și prea de nimic, ei să părăsească cauza națiunei întregi, sau doară acum lucră pentru cultura și fericirea, pentru viața prezentă și pentru cea venitorie a toată gintea „VIRIBUS UNITIS" ? ?

---

1 nP. Paupercula juventus scolastica.

2 nP. Didacus a Stella de vanitate mundi.

3 nP. Vezi prefațiunea lui Eliade la a doua ediție a Fabulelor lui Cichindeal. București, 1838.

4 nP. Dintre gramaticele limbei române a lui Alexi e cea mai lățită între străini. Literatul englez M. A. Bruce-Whyte (în faimosul) său op francez : Histoire des langues Romanes et de leur littérature depuis leur origine jusqu-au XIV-e siècle. Paris 1841 studiind limba noastră după gramatica lui Alexi, se convinse, cum că limba română este cheia cercetărilor asupra originei tuturor limbelor romane : „Nous voulons parler du daco-roman, ou valaque (tel qu'il est parlé par le peuple, et tel qu-il se montre dans la grammaire d'Alexi) que sans la moindre exagération, nous pourrions appeler la clef du problème dont nous avons entrepris la solution. Non seulement nous renvoyons en toute confiance au daco-roman, comme la preuve la plus naturelle et la plus directe de notre hypothèse, mais encore nous le choisissons comme devant nous guider infailliblement vers l'origine et les principes essentiels de toute la famille romane g". Vezi memoratul op. t. I., p. 205, 215 etc., etc.

5 nP. I. Eliade în prefațiunea la „Fabulele lui Cichindeal". București, 1838.

a Prepozitul este canonicul cel mai înalt în grad în cadrul unui capitlu, superiorul unei mănăstiri sau al unui ordin călugăresc.

b Ioan Alexi (1801—1863), episcop de Gherla. În 1861 a fost membru în Comitetul Permanent, ales de Congresul Național Român, ținut la Sibiu „pentru eluptarea (obținerea) drepturilor românilor ce compet (se cuvin) națiunii după dreptul divin, natural și constituțional". De la el ne-au rămas *Gramatica Română*, tipărită la Viena în 1826 și *Gramatica Daco-romana sive Valachorum*, Viena, 1826 care a fost utilizată de englezul Bruce Whyte, așa cum arată Al. Papiu Ilarian în nota 5.

c Wilhelm Traugott Krug (1770—1842), filosof german și profesor, succesorul lui E. Kant la catedra de logică și metafizică a universității din Kőnigsberg. Este fondatorul sistemului transcendental. Lucrările lui, mai cu seamă cele care se referă la dreptul natural („dreptul firii"), au avut un mare răsunet și au fost utilizate la noi, îndeosebi de Simion Bărnuțiu, pentru a demonstra dreptul poporului român de a sta pe picior de egalitate cu naționalitățile din Transilvania.

d „La urma urmei Cartagina a fost desființată". Aluzie la cuvintele lui Cato cel Bătrîn, zis și „Censoral" (234—149 î.e.n.), care fiecare cuvîntare ce-o rostea în senat o termina : Cetarum ceuseo, Carthaginam esse delende (Celelalte le trec cu vederea, Cartagina trebuie să fie distrusă).

e „Această țiune" —asunge (citește „ciune") are o rezonanță foarte urîtă". Terminație lungă a unor substantive feminine în „ciune" (rugăciune) sau „țiune" (națiune) amintea dușmanilor lui T. Cipariu de maghiarul „csunja", în românește „urît".

f Vojk sau Ștefan cel Sfînt (1000—1038) numit așa pentru că și-a creștinat, cu forța, poporul, a fost primul rege maghiar din dinastia arpadiană.

g Voim să vorbim de daco-româna sau de Vallacha (astfel cum e vorbită de popor și astfel cum ni se înfățișează în gramatica lui Alexi) care, fără cea mai mică exagerare, putem s-o considerăm cheia problemei a cărei soluție ne-am propus s-o aflăm. Nu numai că noi acordăm daco-românei toată încrederea ca fiind dovada cea mai naturală și cea mai directă a ipotezei noastre dar de asemenea recurgem la ea ca la un ghid infailibil în ce privește originea și principiile fundamentale ale întregii familii de limbi romanice.

CĂTRE LEPTOR *

Încă în anul 1848, îndată după adunarea din 15 mai, mi-am fost propus a scriere pentru români, întîmplările ce atunci de abia începuseră a se desfășurare. Cu toate că materialul cules încă de pe atunci, o sumă de documente și alte însemnări, ce-mi făcusem, mi se pierdură mai pe urmă, am rămas tare în propusul meu. Mi-aduceam aminte, cu durere, cîte încercări de libertate nu făceau românii în timpurile trecute. Și sau nu se afla, sau nu cuteza nici un român a le descriere după cum au fost ! Cei de alte ginte, ce le-au scris, le-au scris în interesul lor propriu e (și) în oprobriul și defaima românilor. Cîtă învățătură e (și) folos n-ar fi putut trage românii în a][nul 1848 din acele întîmplări dacă ele ar fi fost scrise de vreun român pentru români ! Mă uitam de altă parte, cum evenimentele anului 1848, pe zi ce se desvoltă, se făceau tot mai importante și mă temeam nu cumva și acestea să rămînă cunoscute posterității române numai din condeiul celor de alte gente. În fine mă provocară și mă îndemnară mai mulți români, bărbați demni de toată considerațiunea.

Din motivele acestea mă apucai de lucru și în a][nul tr][ecut eși la lumină primul tom din *Istoria românilor din Dacia Superioară*, ca preambul în istoria românilor din a][nul 1848. Bunăvoința cu care acceptă publicul român acel tom îmi insuflă și mai mult curagiu spre continuarea opului.

Atunci cugetam că voi cuprinde într-un tom toate evenimentele anilor 1848 e (și) 1849. Dar întrînd în compila-

* Prefața la *Istoria românilor din Dacia Superioară*, Viena, 1852, tom. II, p. VII-XII.

rea lor, pe de o parte materia creştea din zi în zi sub mînă, pe de altă parte îmi veneau din toate părţile documente de o însemnătate foarte mare, fără cari istoria rămînea defectuoasă. Prin urmare fui constrîns a schimba tot planul opului, dîndu-i o stensiune (extensiune) mai mare şi împărţindu-l în mai multe tomuri.

După ce în tom. I trecui repede preste istoria românilor pînă la capătul anului 1848, în tom. II descrisei întîmplările anului 1848 pînă la Adunarea Naţională din 15 mai inclusiv. Spre a putea înţelegere evenimentele anilor 1848—1849, promisei tomului II o introducţiune mai lungă, în care dezveli mai pe larg ceea ce nu mai aieptasem (arătasem) la locul său în tom. I şi-mi adoperi (însuşi) o reschirare (amplificare) a ideilor politico-naţionale de cari se agitau şi din cari purcedau diversele partide înainte de 1848 ale naţiunilor Europei de răsărit, e (şi) cu distincţiune ale imperiului austriac ce lucra parte activă în evenimentele acestor doi ani, mai ales în Ţara Ungurească, în Croaţia, în Timişana, Crişana e (şi) în Transilvania. Tomul III va trata întîmplările după adunarea din 15 mai pînă la constituirea Comitetului Român în octombrie 1848. Tomul IV pînă la retragerea armatei împărăteşti din Transilvania, în martie 1849. Tomul V va enara (povesti) luptele ce românii, singuri şi neajutaţi de nimeni, le avură cu ungurii. Tomul VI e (şi) celelalte se vor ocupa cu întîmplările de la finitul resbelului civil e (şi) pînă în ziua de astăzi. Documentele, ce parte confirmau, parte ilustrau materiile, ca să nu precurge (întrerupă) cursul cel firesc al istoriei, spre comoditatea lectorului, se tipăriră e (şi) se vor tipări şi de aci înainte la finele tomurilor de cari se ţin, în limba originară, făcîndu-se, în text, pretudindeni, la locul său, provocaţiune (trimitere) la dînsele, unele traducîndu-se întregi, iar din altele numai cuprinsul.

După acest plan se va continua istoria modernă a românilor în şir cronologic [1].

Cînd m-am apucat de lucru nu-mi erau necunoscute piedecile cu cari are a se lupta istoricul. Dacă C. Sallustius s-a putut plîngere cît e de greu a scrie istoria, „pentru că, mai întăi, după cum zice el, limba se cuvine să corespundă faptelor şi să fie demnă de ele. A doua, pentrucă dacă spun faptele cele rele ale oamenilor, cei mai mulţi te inculpă de invidie şi eşti plăcut numai cînd vorbeşti de fapte virtuoase e (şi) glorioase, pe cari fiecare le crede uşoare“ [2]. Cu atît mai mult le simte un român aceste greu-

tăți, mai vîrtos, cînd scrie istoria timpului de față, unde are de a face cu persoane cari se află încă în viață.

Ce se atinge de greutatea, din punctul limbii, Sallustius, fără îndoință, nu o înțelegea de limba latină, care chiar în epoca aceea se afla în cel mai înalt grad de cultură, ci modestia îl făcea a se temere, ca nu cumva a fi în stare de a îmbrăcare faptele, de cari scria, într-o limbă demnă de dînsele. Nici limbii române nu i se poate facere nici o imputațiune. Limba noastră, cu toate că nu se poate lăudare cu clasici, nu e întru nimic mai puțin capace (capabilă) decît surorile ei. În ea poți trata toate obiectele științifice și ver-ce (orice) idee sublimă. Greutatea însă e din parte-mi, ca unul ce acum încep a scriere în limba maternă [a]. Am simțit în adevăr e (și) simt cît e de greu de a scriere dintrodată bine e (și) curat în limba ta e (și) de a te feri de străinisme, după ce toate științele le-ai învățat în limbi străine. Cunosc însumi că n-am putut scăpare pretutindeni de acest vițiu și cunosc și mai mult, că n-am putut îndeplini ceea ce cere Sallustius de la istoric, ca limba să corespundă demnității faptelor. Din acest punct de vedere cer indulgență cititorilor. În celelalte, m-am adoperat (hotărît) să scriu într-un stil ușor și firesc, conform geniului limbii noastre. Iar cît pentru forme, m-am ținut de analogia limbii, singurul principiu care poate și trebuie să unească pe scriitorii români. [3]

Cu mult mai tare simte un român cealaltă greutate aieptată (arătată) de Sallustius, greutatea din punctul considerațiunilor generale, mai ales cînd scriu faptele oamenilor ce se află încă între noi e (și) mai vîrtos cînd românii din imperiul Austriei, pînă acum fără viață publică e (și) fără publicitate de tipar, nu s-au învățat încă a-și vedere faptele date în judecăți publice. Aici, prin urmare, mi se poate întîmpla și mie ceea ce zice Sallustius că unii să-mi impute invidia ver (ori) voința de rău, alții să mă inculpe de lingușitor e (și) parțialitate. Dar io (eu) luai blancia (balanța) în mînă și aruncai într-o cumpănă toate considerațiunile personale iar în cealaltă cumpănă pusei însemnătatea evenimentelor din anii 1848 și 1849, importanța documentelor relative la aceste evenimente e (și) emolamentul (emulația) gintei noastre, în fine, scopul ce mi l-am propus de la început : să las posterității române o icoană vie e (și) adevărată a acestor mari evenimente, la cari au luat parte și românii ca fac-

tori principali și cari sunt scrise în inima mea și a tuturor românilor. După ce mă convinsei că aceste din urmă cumpănesc pe cele dintăi, alegerea nu-mi fu grea ; călcai preste considerațiunile personale și mă înarmai cu singura armă cu care te poți înarma în istorie : cu **Adevărul.**

Spre a scriere o istorie adevărată a întîmplărilor din anii din urmă, nu se cere decît ochi sănătoși, studiu în culegerea documentelor, bunăvoință, amore de adevăr și inimă de a-l spunere. Evenimentele acestea se petrecură sub ochii noștri e (și) sunt încă în via memorie a oamenilor. La unele am luat însumi parte de-a dreptul, prin urmare pot zice că am scris ceea ce am văzut eu însumi și cea ce văzurăm cu toții. De la mine n-am adaus nimica și critică încă nu am făcut decît unde era neapărat de lipsă. Am lăsat la o parte și caracteristica persoanelor, care de altminteri se cere în ori ce istorie pragmatică pentrucă multe întîmplări se explică numai din caracterul oamenilor ce intră la medi-locul (la mijloc) ca actorii. Dară în locul acela am lăsat pretutindeni ca faptele să vorbească ele de la sine și am produs (înfățișat) în tot locul documente spre întărirea lor.

Adevărul fiindu-mi legea supremă și luceafărul întru toate, l-am scris fără sfială și l-am spus amicului e (și) inamicului într-o formă fără părtinire. Cu toate însă că m-am adoperat (străduit) cu toate puterile a-l afla și a-l spune, să poate să afle cineva și în acest op erori și scăderi de cari nu e scutit nici un lucru omenesc ; însă acestea din urmă le voi plini, cele dintăi le voi îndrepta cu toată proptitudinea îndată ce mi se vor descoperi cu inimă amatoare, nu din studiu (părtinire) și din mînie, care nu merită nici un preț.

Nu pot încheia fără de a mulțămire cîtorva bărbați români cari cu toată bunăvoința mă ajutară cu deslușiri asupra faptelor speciale, alții trimițîndu-mi, din mai multe părți, documente de mare preț, e (și) cu distințiune unui brav român din A..., care pe lîngă o mulțime de documente de cea mai mare însemnătate, îmi face și o istorie cît se poate de completă a întîmplărilor din a][nul 1848, mai ales în cît se atinge de românii din Timișana e (și) Crișana. De acest manuscris, precum și de un altul, de la un român din Timișana, mă voi folosi ca de opere de sine stătătoare. Atît pre aceștia, cît și pe alții cari vor mai fi avînd documente de acestea, sau le sînt cunoscute

unele fapte istorice necunoscute în public, îi rog, în interesul istoriei naționale, să binevoiască a mi le trimite de aci înainte.

Cu aceste dau în mîna publicului român tomul II al istoriei noastre moderne.

Cînd va ieși tomul III nu pot determina acum. Materialul pentru tomurile următoare se adună e (și) se compilă neîntrerup iar ieșirea lor la lumină depinde de împrejurări ce nu-s în puterea noastră, apoi și de la bunăvoința cu care publicul român va accepta tomul II [b].

Viena 15/3 mai 1852

AUTORUL

*

* *

Istoricul Alexandru Lapedatu, în lucrarea *Istoriografia română ardeleană*, București, 1925, p. 18-19, remarcă faptul că autorul prefeței „avea un frumos și ordonat talent literar" fiind un „tînăr cu adîncă simțire națională, cu remarcabilă intuiție istorică, cu temeinică cunoștință a trecutului patriei și neamului său".

Într-adevăr, Papiu, referindu-se îndeosebi la evenimentele ce au urmat revoluției lui Horea, e îndurerat peste măsură văzînd „cîte încercări de libertate nu făcură românii în timpurile trecute dar sau nu se afla, sau nu cuteza nici un român a le descrie după cum au fost".

Cu toate greutățile ce le va avea de întîmpinat, înarmîndu-se cu argumente luate din Caius Crispus Sallustius (istoric roman, 84—54 î.e.n.), însușindu-și arma adevărului și ținînd seama numai de „însemnătatea evenimentelor" și nicidecum de „considerații personale", fiind adînc convins, în același timp, de necesitatea promovării sentimentului național și al independenței naționale, a scris o istorie atît de veridică încît ea a rămas, pînă astăzi, cea mai completă înfățișare a revoluției transilvane de la 1848.

Cei pe care nu i-a lăudat sau i-a demascat l-au constrîns, pînă în cele din urmă, să părăsească Viena, iar *Istoria Românilor din Dacia Superioară* (vol. I și II) să fie interzisă și confiscată în toate „staturile Monarhiei", motiv de a nu mai putea publica restul tomurilor promise.

Cît privește limba, puțini sînt scriitorii din vremea lui care să fi avut o limbă mai curată, mai cursivă decît

cel pe care poporul român din Transilvania l-au decorat cu titlul de „Alesandru, tribunul de la Budiu".

Volumul I al operei sale, apărut la Viena în 1851, pe cînd avea 24 ani, l-a dedicat „umbrelor românilor care s-au luptat în Dacia pentru limbă mai mult decît pentru viaţă" şi a semnat „A. Papiu Ilarian, colon din Dacia lui Traian". Volumul II a apărut, tot la Viena, în 1852 şi a fost dedicat „senatului şi poporului român care la Blaj, pe Cîmpia Libertăţii, jură să-şi apere limba şi ţara". Schiţa tomului III a apărut abia în 1942, la Sibiu, din iniţiativa istoricului Ştefan Pascu.

---

1 nP. Din punct de vedere cronologic însemnăm că unde, în text, nu s-au pus datele ambelor calendare, se înţelege calendarul nou gregorian.

2 nP. Ac mihi quidem... in primis arduum videtur res gestas scribere : primum, quod facta dictis exaequanda sunt ; dehinc, quia plerique, que delicta reprehenderis, malivolentia et invidia dicta sunt : ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, que sibi quisque facilia facta putat, aequo animo accipi ; supra ea, veluti ficta, pro falsis ducit. C. C. Sallustius in Catilina, III.

3 nP. Forma de ENTU şi ENTE care am uzat-o (uzitat-o) foarte des să mi se impute de latinism pentru că urmele acestei forme se află în cărţile noastre cele mai vechi.

a În afirmaţia că „acum, în 1851—1852, încep a scriere în limba maternă" avem o dovadă în plus a modestiei lui Al. Papiu Ilarian. În cazul de faţă, el trece sub tăcere că pe cînd era student la secţia juridică a liceului academic din Cluj, în anii 1845—1846 a scos, împreună cu Neagoe Popea, sprijinit de vreo alţi treizeci colegi, revista „Diorile" (Zorile) al cărei întreg material, în calitate de redactor, îl caligrafia singur, folosindu-se de alfabetul latin (vezi în acest volum, studiile I şi II.)

b Chiar numai această prefaţă, redactată de Al. Papiu Ilarian la etatea de 25 ani, justifică pe deplin admiraţia pe care profesorul universitar Alexandru Lapedatu, fost preşedinte al Academiei Române (1935—1937), i-a arătat-o tînărului istoric transilvănean de la 1851—1852 în „Istoriografia română ardeleană", Bucureşti, 1923, p. 18-19, din care reţinem că autorul prefeţei „avea un frumos şi ordonat talent literar, cu temeinică cunoştinţă a trecutului patriei şi neamului său".

INTRODUCȚIUNE ÎN ISTORIA ROMÂNILOR LA ANII 1848 E (ȘI) 1849*

I. **Mișcările popoarelor apusene în 1848 și caracterele acelorași.** Cu anul 1848, începe Roma al XXVII. seclu de la urzirea sa, și pontificele cel mare, care șeade în acest an pe scaunul lui Petru, încă înainte de revoluțiunea din februarie, face schimbări mari în constituțiunea și administrațiunea statului roman, prin care pune la mirare pe toate popoarele și deștepta într-însele speranța timpului de aur ; el așeza consulta de stat, formă de dietă permanentă ; își ia miniștri seculari ; da legi favoritori tiparului, etc. cu aceste și mai multe asemeni instituțiuni neauzite și nepracticate vreodată în Roma începînd de la Sîn-Petru apostolul pînă la Piu IX —, el produce o mișcare singuratică (unică) în mințile oamenilor și, prin faptele sale, stoarce respectul popoarelor de toate confesiunile, toată lumea căută cu mirare la virtuțile ponteficelui liberal și nu credea nimeni că ar mai fi ceva cu neputință, văzînd cum s-a mutat Principele cel mai absolut în *Pontefice constituționale.* — Reformele ponteficelui puseră în mișcare pe toate popoarele staturilor Italiei. Încă înainte de revoluțiunea din februarie fierbea Italia întreagă și popoarele storceau reforme, drepturi constituționale.

II. Cînd se făcu acestea în Roma și în toată Italia, francii pariziani, — învățați fiind de 50 de ani a începe toate mișcările politice în Europa, ca să nu-i întreacă nici de astă dată Cetatea Eternă pe stadiul libertății, — răsturnă tronul regesc și pe regele lor, Ludovic Filip, îl constrîng la fugă — chiar în luna aceea (23—24 februarie), în care

---

* *Istoria românilor din Dacia Superioară,* Viena, tom. II, 1852, p. I-V.

alungară și romanii, înainte cu 2356 de ani pe Traquiniu Superbul, cel din urmă rege al lor; și precum introduseră atunci această republică în locul monarhiei: așa și francezii, în 1848, proclamară republica și promiseră ajutor tuturor popoarelor subjugate.

Faima răsturnării tronului lui Ludovic Filip străbătu ca fulgerul toată Europa și numai o strigare se auzea dela apusul pînă la răsăritul ei; și aceea era răsunetul treimei franceşti: libertate, ecaretate, fraţietate!

III. Ci libertatea acestui an s-a arătat în mai multe forme. La franci s-a arătat că *socialism* și *democratism;* francii socialiști nu dorea nimic mai puțin decît a răsturna cu totul societatea cea ce este acum și a o ordina altmintrea — zicînd că nu e de loc bine ordinată; ei nu se mulțămea numai cu libertatea politică. Iar republicanii democrați se distingeau de cei socialiști, cari se numesc și *roșii;* ca democrații vroiau să stea republica; dară însă vroiau să stea și proprietatea fiecăruia neatinsă. — La italiani s-a arătat libertatea ca o dorință de a uni toată Italia și tendința aceasta națională atît de afunde rădăcini a prins în inimele italianilor, cît și acum, după ce s-a restaurat ordinea, încă mai afla tribunalele din Sicilia membri de ai „unității italiane". Despre germanii din 1848, e lucru preacunoscut, că s-au încercat a-i aduna pe toți nemții întru un corp național, ca să facă „o Germanie mare", pe care ei o numiau: „ein einiges Gross-deutschland"; deci și la aceștia s-a descoperit libertatea mai mult în forma *națională,* de cît ca dorință de a îndrepta scăderile și neajunsele societății, pentru că deși este destul lipsa și mizeria în Germania totuși pînă acum frigurile sociale, cari domnesc în Franța și în Anglia, încă nu i-au prins pe strănepoții lui Ariminu. Domnii profesori din parlamentul de la Francfurt mai mult se adoperau (se străduiau), cum ar putea face minunea, ca să se nască „o Germanie", nimic stînd în contra împărțirei ei între 38 de principi, ale căror drepturi nu cutezau a le nega.

De unde se poate vedea, ce caractere au avut mișcările din 1848, la popoarele din apusul Europei. Atît este de pontente idea *naționalității* la toate popoarele și cele mai culte! Toate știu că pentru naționalitatea apăsată, sunetul libertății este o chemare; dar libertatea pierdută totdeauna este în stare a o recîștiga o națiune vie și unită. Fără naționalitate nu e libertate; naționalitatea este condițiunea neapărată a libertății!...

IV. **Caracterul național al mișcărilor popoarelor răsăritene în 1848.** Dacă trecem marginile apusului Ungariei am păşit în Europa de răsărit. Caracterul *național* se arată şi mai strălucind în mişcările din 1848 ale naţiunilor celor subjugate şi bucăţite în răsăritul Europei.

Locuitorii principali ai Europei răsăritene, cu cari stăm noi românii în atingere nemijlocită, se ţin de trei seminţii : de seminţia ungurească, slavă şi română. Aceste trei seminţii au luat parte de frunte şi decisivă în mişcările politice din a. 1848 în răsărit. Mişcarea politică din 1848 a avut cursul său regulariu la aceste naţiuni în mijlocul pacei înainte de revoluţiunea din februarie, mişcarea era preparată şi anul 1848 i-a dat numai o împingere mai iute, mai determinată spre luptele cele mari între aceste naţiuni. „Întrebările, cari frămîntau spiritul acestor popoare ale Europei răsăritene — scrie un franc [1] — nu sunt nicidecum întrebaţiuni de sisteme, nu atît se lucra la aceste popoare pentru cutare sau cutare organizaţiune socială, cît pentru *naţionalitate*, adică pentru independenţa şi onoarea naţională... acela s-ar trata ca un patriot rău la aceste popoare care n-ar sacrifica principiele partidei sale pentru cauza naţională. Aşa e aceasta la croaţi, la bulgaro-şerbi, fraţii lor de sînge, la Cechii Boemiei, la românii Transilvaniei şi Moldo-Românieі"...

V. **Dezvoltarea principiului național la popoarele răsăritene.** Dacă vom cerca cu deamănuntul relaţiunile acestor naţionalităţi între sine vom afla prea uşor cauza acestui fenomen politic. Naţionalitatea fiecărei din aceste trei seminţii se află — şi se află încă — ameninţată cu peire : într-un loc din partea germanismului, într-altul din partea ungurismului şi într-altul iarăşi din partea slavismului ; pentru aceea e lucru preafiresc că *naţionalitatea* ţine locul cel dintîiu la aceste popoare între toate interesele politice-sociale. Mai încolo — fiecare din aceste naţiuni are preocupăţiunile sale politice ; fiecare are un ideal propriu al său, cărui subordină toate celelalte interese ; fiecare vedea înaintea sa un venitoriu — deşi depărtat, dară pentru el cert, — şi acesta este independenţa absolută întemeiată pe unitatea de limbă şi naţionalitate.

---

1 nP. Les peuples de l'Autriche et de la Turquie. Histoire contemporaine des Illyriens, des Magyars, des Roumains et des Polonais. Par M. Hippolyte Desprez. Paris, 1850. tom. II, p. 4.

STAREA ROMÂNILOR LA ANUL 1848 *

CAP. II

LV. **Proclamaţiunea lui Simeon Barnuţiu din 25 martie în contra uniunei şi efectele proclamaţiunei.** În 25 a lunei martie circula între românii din Sabiniu o proclamaţiune manuscrisă al cărui cuprins se reducea la următoarele: „congres naţional-român; libertate individuală prin ştergerea iobăgiei; libertate naţională prin reaşezarea naţiunei române în drepturile sale de a avea deregutori şi deputaţi naţionali în dieta ţărei; şi aşa dară *niciuna uniune cu ungurii, pînă nu vor trata românii ca naţiune liberă cu naţiune liberă,* pentru că şi republica nu este decît un despotism afurisit fără de naţionalitate; în urmă se provoca toţi românii, de toate plasele: preoţii, nobilii, regimentele, poporul, ca să lucreze toţi într-un cuget, într-un suflet după ideele acestea".

Proclamaţiunea de nimeni nu era subscrisă; într-aceea toţi, la cea dintîia lectură, află într-însa tonul şi ideele lui Simeon Bărnuţiu. Proclamaţiunea era scrisă din inima românului, cu nişte cuvinte uşioare şi drepte, într-un ton categoric. Ea arăta determinat calea pe care au să păşească românii: autorele ei era bărbatul pe care-l chiamă Foia „să păşească la mijloc, să ne arate calea dreapta mîntuitoare, să ne ia de mînă şi să ne zică: *veniţi încoace, aci să porniţi, cutare să voiţi, acestea să pretindeţi înainte de toate*".

Autorele proclamaţiunei strigă către români drept şi determinat: adunaţi-vă împrejurul principielui naţional, aci să staţi, de aci să porniţi, aceasta să pretindeţi înainte de toate, chiar pentru aceea *nicio uniune cu ungurii,* cari nu vor să ştie de acest principiu.

---

* *Istoria Românilor din Dacia Superioară,* tom. II, Viena, 1852, p. 97-101.

Tinerimea studioasă din Sabiniu (Sibiu) într-un moment decopiă această proclamațiune în mii de exemplare și așa se lăți în toate unghiurile țărei.

În 26. martie, Bărnuțiu mai scrise o proclamațiune de (cu) asemenea cuprins.

Proclamațiunea aceasta face o senzațiune mare și la început deșteaptă întru români o surprindere amuțitoare. Uniții- bine să mă înțeleagă onorații lectori, vreau să zic prin acest cuvînt : uniți cu Pesta, nu cu Roma — nu se poate mira destul de cutezarea scriitorului proclamațiunei : „românii să se opună uniunei, în contra căreia pînă acum un cuvînt nu s-a ridicat ?“ — strigau ; ei se cutremurau de cuprinsul și tonul proclamațiunei, ba unul din acești uniți într-atît se înfuriă, cît, cînd pre un tînăr cuprinzîndu-se (ocupîndu-se) cu decopierea acestei proclamațiuni, zise : „acela care a scris această proclamațiune ar merita să-l spînzur de arborele cel mai înalt“.

Nu era mic numărul acelor inteligenți români cari aflau parte temerariu, parte superfluu, prin uniune, cuprinsul proclamațiunei, — un lucru, de care nu ar putea omul să se mire destul, cînd n-ar excuza rătăcirea acestor români acea împrejurare nefericită, ca românii — cei de secle scoși din constituțiune — nu avuseră pînă acum ocaziunea a se consulta despre cauzele publice ale țărei și ale națiunei.

Într-adevăr, cînd toate națiunile și cele mai apuse, dela apus pînă la răsărit, cînd Europa întreagă striga libertate și naționalitate, cînd germanii și italianii, cînd polonii și ungurii, cehii și ilirii nu cugetau la alta, la nimica mai serios, decît la naționalitate, oare pentru cine erau o necesitate mai imperioasă, pentru cine erau întrebarea naționalității o întrebare mai de viață, decît pentru români, cărora le răpea nu numai garanțiele naționalității cari sunt instituțiunile național-politice, dară le răpea chiar și naționalitatea însăși strîns luată, adică limba și caracterul național chiar și din cercurile cele mai private !

Întru adevăr, nimic nu era nu numai necesar, dară și mai firesc pentru români, decît a sta acum și totdeauna pentru naționalitate, o naționalitate cu toate garanțiele ei. În această cauză ne mergea înainte cu exemplul toate popoarele Europei și mai deaproape slavii. Care nu cuprindea, nici în 1848, această cauză — acea națiune într-a-

devăr nu era demnă de viață. Acum după ce *naționalitatea* și *uniunea* erau două lucruri contradictorii, ce era mai firesc decît că românii să bată (combate) uniunea cu toate puterile, să o bată cu toate puterile și cele mai din urmă ale vieței, cum se luptă acela care se afla în pericol de moarte, — să bată uniunea și, singur din acest punct de vedere, afară de alte rațiuni mai înalte cari nu putea să sufere pentru români uniunea, ca una, ce tăia în venitoriul (viitorul) mai depărtat al gentei române ! Și totuși cel dintîi cuvînt român în contra uniunei din 25 martie — pe cîți români i surprinse, pe cîți îi cutremură și speriă, pe alții chiar îi esacerbă și înfurie.

Într-aceea, parte cea mai sănătoasă, și aceasta era cea mai mare, a inteligenței române — cu totul altramente (altfel) cuprinse proclamațiunea din 25 martie. Tinerimea din 25 martie încolo, propagă ca fulgerul ideea proclamațiunei în toată țara ; această proclamațiune determină, în urmă, pe toți naționaliștii (patrioții n.n.) în punctul cel mai de frunte adecă în punctul uniunei și-i face ca să lucre pentru libertate în înțelesul ei cel adevărat, care cuprinde în sine și naționalitatea și să nu sufere a se amăgi de libertate cum o luă ungurii în înțelesul lor cel egoistic.

În fine în urma acestei proclamațiuni așa se lămuriră ideele în punctul naționalității și uniunei cît pînă în 15 mai proclamațiunea din 25 martie se face programa a toată națiunea română din Transilvania, așa cît toate încercările antinaționale ale uniților (...) periră fără nici o urmă dinaintea ideelor celor potenți de libertate și naționalitate.

LVIII. **Mișcările românilor din 25 martie în toate părțile țărei.** Pînă ce am urmărire mai încolo discuțiunea cauzei uniunei și efectele ulterioare ce au produs pasul cel determinat și calea cea dreaptă, arătată în proclamațiunea din 25 martie, avem aci de a căuta un moment asupra a toate părțile țării și a observa, cu surprindere, cum spiretul universal, ce insufla pe popoare în atari timpuri extraordinare, ca prin o inspirare divină puse în mișcare simultană toate animele române în toate părțile Transilvaniei în una și aceeași zi de 25 martie, în care se cîntă clasicul roman în contra uniunei, în 25 martie, în care zi își formulaseră și croații petițiunea lor cea energioasă.

AVRAM IANCU ŞI ADUNAREA DE LA DUMINECA TOMII ŞI CEA DIN 3/15 MAI 1848 *

Cea mai mare parte, după Istoria Românilor din Dacia Superioară de d. Papiu Ilarian, tom. II, Viena, 1852.

Ziua de 25 martie 1848 e o zi memoriabilă în istoria românilor din Transilvania. Observăm cu surprindere cum spiritul universal, care insufla pe popoare în acele timpuri extraordinare, puse în mişcare simultană, ca prin o inspirare divină, toate animele române în toate părţile Transilvaniei în una şi aceeaşi zi de 25 martie zi în care şi croaţii îşi formulaseră energica lor petiţiune.

Conferinţa şi paşii ce-au făcut tinerii juraţi români de la tabla regească [a] în Oşiorhei, în ziua de 25 martie, sunt mult însemnaţi şi plini de urmări pentru cauza naţionale. În această zi, tinerimea ungurească şi secuiască de lîngă tablă, formulase o petiţiune către maiestate, în care se cerea, între altele, *uniunea* Transilvaniei cu Ungaria. Tinerimea română încă fu poftită formal, ca să subscrie acea petiţiune ungurească. Românii la început erau nedeterminaţi, unii nu voiau de loc să ia parte la un act care ar putea să compromită cauza naţională, alţii nu voiau uniunea de loc, erau alţii, cei mai puţini, erau pentru uniune. În urmă, se deciseră totuşi să meargă cu toţii la adunarea ungro-secuească. În acea adunare numeroasă, cu ocaziunea subscrierii petiţiunii, doi din juraţii români (A. Papiu şi S. Poruţiu n.n.) avură curagiul de a ţine cuvîntări, al căror cuprins era cel mai energic protest în contra uniunii. Cel dintîi orator zise, că el încă

* „Românul", 1872, sept. nr. 22, 24, 26, 27, 28, 30 şi nr. 1 din oct. 1872 (Rezumatul tom. II, al Istoriei Românilor din Dacia Superioară).

ar subscrie, însă ca *român* (...). Oratorul continuă, „şi în speranţa că 1) iobăgia se va şterge fără nici o desdăunare din partea ţăranilor, nici din partea statului, căci pe dreptate, ţăranii ar avea cuvînt de-a pretinde desdăunare de la aristocraţia ungurească pentru nedreptăţile seculare şi pentru călcarea drepturilor omeneşti celor neînstrăinate de cari sunt culpabili (sgomot lung şi înfricoşat) ; că 2) se vor respecta şi garanta toate naţionalităţile şi limbele din Ungaria şi Transilvania şi că 3) se va realiza o perfectă egalitate de drepturi politice şi civile.“ În fine oratorul cere „ca această declaraţiune să se treacă în protocolul cancelarelor unite“. Ungurii nu mai pomeniseră o asemenea manifestaţiune publică românească. Ungurii şi secuii, toţi cu voce tare strigă, nu cumva să se treacă la protocol asemenea declaraţiune.

Al doilea tînăr român vorbi foarte moderat, dar cerînd libertate *universale* iar nu *unilaterale*.

Junimea săsească, poftită de unguri şi secui şi primită de aceştia la intrare în sală în mod foarte linguşitor, declară clar şi neted că ea nu poate face nimic de capul ei, fără ştirea a lor săi, că sunt juraţi pe aceasta. Frumoasă solidaritate naţională, demnă de exemplu, pentru oricare altă naţiune !

Seara, în 25 martie, tinerimea ungro-secuiă se adună iarăşi în marea sală a cancelariei tablei regeşti [1], ca apoi de aici să plece cu vreo 200 torţe, pe toate stradele cetăţii cu flamuri naţionale întru serbarea acestei zile memorabile. La această adunare, junii unguri şi secui ţinură cuvîntări şi în fine intonară imnul naţional al lui Petöfi : „Jurăm pe Dumnezeul ungurilor, că robi mai mult nu vom fi“. După acest imn, Samuel Poruţiu, invitat de colegii săi români, cari încă erau prezinţi din curiozitate, ceru şi el cuvîntul şi ungurii cari ştiau de dimineaţă cît e de cumpătat în vorbirea sa, îi acordară cuvîntul cu plăcere : „Juraţilor, zise Poruţiu, pentru ce pretindeţi a fi toate numai ungureşti, pentru ce şi D-zeu unguresc ? Să zicem şi să jurăm pe D-zeul popoarelor !“ (...) De aci plecă junimea şi încongiură stradele oraşului între strigări neîncetate : Trăiască Uniunea ! Trăiască Kossuth ! Trăiască Ungurii ! Oratorii unguri se suiră apoi pe fîntîna cea fumoasă din mijlocul pieţei şi de acolo detunau cuvinte

înflăcărate către mulțimea de jos (...). Erau vreo doi din tinerii români (Papiu și Poruțiu) pe fîntînă, priveau cu uimire și rezervă (...). Junele ungur Urháxi, îi întrebă că ce stau atîta de posomorîți, că ce nu iau parte la bucuria comună, că ce nu cuvîntă și ei ? Iar ei amuțiră și nu putură răspunde nimic ; animele lor se topea de dorul entuziasmului român, animele lor încă cuvîntau în adînc, închipuindu-se în alte adunări mai mărețe, inspirate de un spirit mai drept, de un entuziasm mai sfînt, sfînt ca spiritul universal din 1848 pe care nu toate popoarele-l pricepură ; ei nu cuvîntară atunci, cuvîntările și le păstrară pentru adunările naționale de la Blaj.

Spiritul național ce însufleția în această zi pe jumătate română din Oșiorheiu se poate cunoaște din descrierea celor petrecute, publicată în Foaia pentru minte : „Nu mai întîrziați, Români, nu vă lăsați în starea apucată de la moși de la strămoși. Minutul bine venit iacă-l. Aveți înainte de toate ștergerea iobăgiei fără nici o desdăunare ; cereți drepturi civile și politice, representațiune, respectarea limbei voastre române. Sărmanii de noi ! altă ereditate nu ne-a rămas de la străbuni, de cît singură, dar singură limba, acest neprețuit tezaur al națiunii noastre, în care Enea a salutat pe Lavinia, limbă din zei provenitoare ca și gintea română... amoarea limbei voastre să n-aibe margini... așa să o amați, în cît, cînd veți muri, să rămînă în voi o scînteie, această scînteie din urmă să fie limba, cu care ați mai putea atîța încă odată flacăra vieții în voi... Fiți naționaliști mari ! Cînd va zice cineva să fiți patrioți, spuneți că naționalist român și patriot, în Transilvania, tot una și aceiași însemnează, de oarece e axiomă în politica Transilvaniei, că fericirea acesteia depinde de la fericirea românilor."

Iată simțămintele de cari erau încălzite animele junimii române din Oșiorheiu. Ea petrecea ziua și noaptea în consultări serioase. Ce ar fi de făcut pentru români ?

În 26 martie seara veni la Oșorheiu junele Nicolau Bîrlea de la Blaj, un naționalist înflăcărat. El spuse că și profesorii din Blaj, împreună cu junimea școlară și alții români de acolo, țînură ieri și țin și acum conferințe ; ei sunt învoiți în puntul naționalității și vor să afle ce fac tinerii din Oșiorheiu, ca să lucreze cu toții în unire. Îndată se adunară, încă atunci seara, toți cancelîștii români în număr de vreo trei-zeci inși la locuința cancelis-

tului Avram Iancu. Entuziasmul și unirea frățească, candoarea această mică adunare, acum ca totdeauna. Adunarea după ce ascultă din graiul lui Bîrlea mișcările naționale din Blaj, adoptă concluziunea următoare : „Pe Dumineca Tomei, după Paști, toți tinerii cîți se află în această mică adunare, cu toți cunoscuții lor civili și preoți, inteligenți și țărani pe cîți îi vor putea îndupleca, să se afle în Blaj, unde întruniți să poată face pașii necesari în cauza națională". Toți cu un cuget și cu o inimă își rădicară mîinile în sus și cu însuflețire română strigară ; „Jurăm că pe Dumineca Tomei prin foc și prin apă și prin toate periclele vieței vom conveni în Blaj, nu numai noi, ci sperăm, și alții cari vor salùta națiunii". Dintre canceliștii cari luară parte la această adunare, însemnăm pe *Avram Iancu, Sam. Poruțiu, Tordașianu, Tobias, Trâncu, Punciu, Pertu Roșca, Bota, Mărgineanu, Vespremian, A. Papiu* !.

Întru acest chip, zice *Gazeta* de atunci, pe cînd cîțiva români meditau și se consultau între sine în tăcere cum s-ar putea mijloci un congres național, recunoscut și de guvern și de celelalte națiuni, junimea noastră, încălzită de sfîntul foc al naționalității, rezimată pe dreptul de adunare, practicat în țară de la 15 și 22 martie, nu întîrzie a propune de-a dreptul o adunare pe Duminica Tomei la Blaj.

II

Îndată a doua zi, Nicolau Borlea se și întoarse la Blaj unde duse faima adunării pe Duminica Tomei. Nici odată un concurs nu se putea face mai la timp, spre a se putea efectua mai cu înlesnire. Chiar în aceste zile avea să plece acasă, de Paști, tinerimea de la școalele din Blaj. Profesorul de filozofie, răposatul Aron Pumnul, scrie îndată o proclamațiune prin care chiamă poporul la adunare pe Duminica Tomei, o dă în mîna fiecărui studinte, se răspîndesc toți în toate părțile țărei și lățesc ca fulgerul faima adunării române pe Dumineca Tomei.

Cu începutul lui Aprilie nici un jurat român nu se mai afla în Oșiorheiu. Ei se împărțiră ca apostoli ai românismului în toată țara. Și altmintrelea erau pericle

a mai petrece în Oșiorheiu ; după 25 martie, tinerii români din Oșorheiu cari sau nu purtau, sau purtau altă cocardă iar nu ungurească, erau expuși celor mai de jos calomnii.

Tot în ziua de 25 martie începură mișcările române, nu numai în Oșorheiu, Sibiu și Blaj, dar și în Abrud și în Cluj și în alte părți. În Abrud, pînă nu se întoarce încă Iancu acasă de la Oșiorheiu, Ioan Buteanul restaură pe dreptate magistratele comunelor urbane din munte, alergă apoi la Cluj, unde Florian Micheșiu, advocatul, începuse, deodată cu ungurii, agitațiunea pentru cauza națională în Cluj și în tot ținutul, împreună cu Ioan Suciu și cu junimea studioasă de la școlile din Cluj. Ungurii ne mai putînd tolera manifestațiunile naționale ale junimii din Cluj, arestară pe Micheșiu și încă vreo doi studinți români. Tot în 25 martie se mișcară și românii din Brașov.

De la 25 martie pînă la 30 aprilie, ziua adunării de la dumineca Tomei, două lucruri cuprindeau mintea romînilor din toată țara : chestiunea uniunii și adunarea de la duminica Tomei. Inteligența desbătea cauza uniunii iar tinerimea, pe lîngă aceasta, lucra, din toate puterile, contra piedicilor ce punea guvernul contra ținerii adunărei. Guvernul trimise ordine formale către episcopii români, cari se publicară în toată țara, ca să nu se adune românii pe dumineca Tomei. Iar poporul, pus în mișcare de către tinerime în toate unghiurile țărei, nu cugeta la alt de cît la dumineca Tomei de la care aștepta ușurarea soartei sale cea amară.

Călătorirea tinerimii de-a lungul țărei te făcea să-ți aduci aminte de călătoria apostolilor și de preconii romani, pentru că nicăieri nu mai citești în istoriă de o însuflețire mai mare de cum era însuflețirea acestor tineri aprinși de dorul fericirii națiunei române. Ei făceau adevăratul serviciu al preconilor români, anunțînd românilor pretutindenea „că se apropie ziua mîntuirei, pentru aceea tot românul credincios să se afle pe dumineca Tomei în Blaj la adunare, că se ține sfat mare, cum să scape neamul românesc din lanțurile străinilor". Românii nu aveau guvern național care să chiame poporul la adunare, ei nu aveau un episcop consacrat intereselor lor. Românii nu aveau mijloace prin care într-un moment să dea de știre națiunei că a bătut ora să se deștepte, că a venit timpul ca să se adune în cîmpul libertății, să arunce

vestmintele servituții ; organele lor naționale erau tinerimea scolastică, tribunele de pe cari vorbia, erau ruinele monumentelor romane de pe timpul lui Traian, circularele de convocare la comiție, erau vorbirile însuflețite ale acestei tinerimi ce călătorea prin țară chiar cu periclul vieței.

Faima adunării străbătu într-adevăr în puține zile pînă la locurile cele mai depărtate ale Ardealului, așa în cît nu ai fi aflat un unghiu în toată țara unde să nu fi știut tot românul că se va ține adunarea românească în Blaj la dumineca Tomei. Nici un român nu vorbea de alta decît de dumineca Tomei, nu cugeta la alta decît la merindea cu care să plece. Publicarea decretelor guvernale prin țară, prin cari se amenința cu cercetare mergerea poporului la Blaj, circulările opritoare ale episcopilor, persecutarea tinerilor predicatori ai românismului, bătăile ce puneau solgăbirăii (zapcii) pe românii ce cugetau să plece la Blaj, necum să-i fi putut abate de la propus, dar încă mai vîrtos îi întărea în credința celor ce auziseră de la apostolii românismului.

Toată românimea, toată țara gemea. Ungurii își năluceа pericole din partea românilor. Ei însă atît erau de fanatizați pentru uniune, încît baronul Vesselényi credea că e destul asupra românilor ca să le mai cînte iarăși, în ziarele ungurești, calomniele de pe la 1831 li 1843 (...). Tot aceasta Vesselényi, cap al partidului unguresc, propunea, spre a cîștiga pe români în partea ungurilor, reducerea robotelor la o zi cu vita, la două cu palma ! Și aceasta în aprilie 1848 ! Un ziar unguresc din Cluj, vărsa la proclamațiuni adresate către turburătorii poporului român, amenințîndu-i cu cele 80 mii secui, și spuindu-le că ungurii cu secuii și cu sașii nu se tem de numărul cel mare al românilor, că nu va trece mult și românii se vor convinge de bunătatea uniunei și vor blestema pe amăgitori. Guvernul apuca alte măsuri. În 25 aprilie publica dreptul statariul deși nu se întîmplase în toată țara nimic din partea românilor, spre a se putea lua asemenea măsură extraordinară ; comisiunea de pace din Cluj dete o proclamațiune în care amenința pe români cu furci. Așadar ziarele amenințau cu secuii, comisiunea de pace cu furcile iar guvernul din Cluj, pe lîngă ordine peste ordine opritoare adunărei, publica statariul și de-

regătorii din comitate se serveau cu alunul. Cu toate acestea însă nu era putere omenească care să împiedice adunarea românilor la Blaj.

Înţelegînd advocaţii Micheşiu şi Buteanu, şi alţi juraţi de la tabla regească, cum vrea guvernul să împiedice adunarea, merseră la Blaj ca să se înţeleagă cu cei de acolo, cum s-ar putea înlătura aceste piedici. Ajungînd la Blaj se înţeleseră cu canonicii şi cu profesorii, ca să invite pe episcop să stea cu toată sinceritatea pentru cauza naţională.

Într' aceea guvernul mişca toată piatra spre a împiedeca adunarea, fără să aibă drept la aceasta numai asupra românilor, pe cînd ungurii, secuii şi saşii tot în adunări petreceau. Deci guvernatorul ţărei, comitele Iosif Teleky, întrebă pe episcop ce ştie despre această adunare. Episcopul trimise guvernatorelui proclamaţiunea lui Pumnul prin care se chiamă la Blaj pe dum. Tomei toţi protopopii din ţară de ambe riturile, luînd cu sine cîte doi preoţi şi doi din popor din fiecare sat; totdeodată episcopul, bine cunoscînd agitaţiunea cea mare ce se făcuse în ţară, scrise guvernatorelui „că nu e de loc cu sfat a împedeca adunarea, că e de temut nu cumva prin aceasta amărîndu-se animile, să se abată la o altă cale străină cu totul scopului". Guvernatorul însă nu urmă sfatul ce-i dete episcopul, ci ţinînd consiliu guvernial şi considerînd că această adunare ar putea să tragă după sine urmări neplăcute, dete ordine ambilor episcopi ca să oprească pe protopopi şi preoţi de-a merge la adunare, nici deputaţi săteni să nu meargă; se ordona şi deregătorielor administrative că să ia măsuri ca protopopii şi popii să rămînă acasă. „Întîmplîndu-se totuşi ca adunarea, cu toate acestea, să se ţină, fu invitată comanda de arme, ca să trimită oştire în jurul Blajului spre a înfrîna acea gloată de ţărani iar comandantele să aibă ordine de-a sta în înţelegere cu deregătorul cercului, spre a împedeca consulaţiunea publică şi neplăcutele ei urmări".

Curierii între Blaj şi Cluj, între guvernator şi episcop, nu mai încetau. Guvernatorul stăruia întru a opri cu orice preţ adunarea de la dumineca Tomei. Dar totdeodată se convinse că era peste putinţă de-a împedeca cu totul şi numai pe români de-a ţinea o adunare oarecare. Deci, precum zice guvernul însuşi într-un raport către împărat, „pentru ca să nu pară că ar vrea să în-

chidă calea cererilor pe cale legală, scrise episcopilor de ambe riturile, că li se dă voie de-a chema la adunare pe protopopi şi cîţiva indivizi mai inteligenţi din naţiunea română, spre a se consulta asupra unei petiţiuni române însă pe un alt oarecare termen care însăşi episcopul să-l determine şi să-l facă cunoscut guvernului".

Această deciziune a guvernului din 17 aprilie, ajunse în Blaj în 17 spre 18 aprilie noaptea prin un cursor extraordinar.

Precum vedem, guvernul da voie de a ţine un fel de adunare sinodală, numai ca să împedece adunarea de la dumineca Tomei. Canceliştii aflători în Blaj neputîndu-se înţelege cu episcopul asupra termenului adunării, plecară la Sibiu, împreună cu Pumnul. Chiar atunci venise la Sibiu şi Iancul. Şaguna încă nu sosise de la Carloviţiu. Se ţinură conferinţe cu consistoriul. Rezultatul fu fericit. Într-o conferinţă ţinută în Consistoriu se decise *de ziua* adunării naţionale 3/15 mai şi Blajul de loc al adunării. În ziua următoare juraţii şi advocaţii se întoarseră la Blaj unde episcopul încă se învoi la acest termen, care apoi se aduse la cunoştiinţa guvernului.

Aici însemnăm că guvernatorul cînd încuviinţase adunarea, în învăluiala lucrurilor de atunci, uitase de practicarea cunoscutei maxime : *divide et impera ;* el nu ordinase ca uniţii şi neuniţii să ţină adunări separate. Românilor nu le trecea prin gînd asemenea separatism ; ei vreau să aibă adunare naţională toţi la un loc.

Cu cîteva zile înainte de adunare, în deşert cerca guvernul ca românii să se adune în două locuri, după confesiune.

Consistoriul din Săbiu, în absinţia episcopului, încă la 19 Aprilie, iar episcopul din Blaj la 21, publicară circulare în toată ţara pentru a se aduna la Blaj pe 3(15) mai. În această circulară, conform ordinilor primite de la guvern, se opria strîns adunarea pe dumineca Tomei.

După aceste rezultate, advocaţii plecară din Blaj, determinaţi (hotărîţi) a se întoarce iarăşi pe dumineca Tomei. Pre Micheşiu, advocatul, îndată ce se întoarse de la Blaj, îl arestară, în Cluj, miercuri după Paşti. (El rămase arestat pînă la adunarea din Septemvrie).

Acestea sunt, în scurt, mişcările românilor pînă la dumineca Tomei şi măsurile luate de guvern în privirea lor.

Să vedem ce făcea cancelaria de curte.

Această cancelarie, compusă din oameni lispiți cu totul de spiritul timpului, aflînd din raporturile guvernului din Cluj despre toate mișcările românilor la 17 aprilie, făcu împăratului următoarea propunere : „să se facă propunerea către dieta din Cluj ca să ia măsuri salutare și pentru egalitatea drepturilor poporului român cu ceilalți cetățeni ai Transilvaniei ; dar în seria, propositiunilor regești, această egalitate să nu se spună răspicat, ci împleticit". (in seriem propositium regiarum implicita quidem, non tamen directa eatenus mentione occurente). (Vezi documentul întreg, Ist. Dac. super. II 274). Aceștia erau consilarii împăratului, aceștia calomniatori și răuvoitori românilor la tronul imperial, de cîte ori se văiera vr-o inimă de român de durerea apăsării și a servituții.

III

Precum am zis, guvernul voind, prin episcopi și prin deregătorii săi, a împiedica adunarea de la dumineca Tomei, și spre acest scop încuviințînd o altă adunare pe 3/15 mai, dete ocaziunea românilor de a ține două adunări. Adunarea de la dumineca Tomei, proclamată în toată țara prin energia cea nespusă a junimei, putere omenească nu mai era în stare a o împedeca. Această adunare, cu toată oprirea cea violentă a guvernului, românii o ținură în puterea dreptului firesc și la exemplul celor alte națiuni din țară, cărora guvernul nu le opria ținerea unor asemeni adunări ; iar adunarea din 3/15 mai, autorizată și de guvern, nu ținu apoi în puterea acestei încuviințări guverniale.

Adunarea de la dumineca Tomei fu de un folos nespus pentru cauza națională. Fără această adunare, poporul nu se putea informa de bunăoară asupra trebuințelor sale ; el nu ajungea la acea însuflețire națională care se aprinse într-însul prin această adunare, nici nu cîștiga încredere în puterea sa proprie : poporul era să rămînă în nepăsare, în necunoștiință împrejurărilor de față și orbeca fără nici o direcțiune, pradă intrigilor străine ; fără această adunare, poporul nu apuca a-și cunoaște oamenii la timp, iar naționaliștii cei adevărați era să rămînă lipsiți de razimul poporului. Adunarea de la 3/15

mai, fără cea de la dumineca Tomei, nu s-ar fi putut ține cu mărimea cu care s-a ținut, ci era să se improvizeze fără nici o pregătire ; nici poporul nu era să vină la cea din urmă adunare, ci era să vină numai preoțimea cu vreo cîțiva din civili (...).

Bine le prevăzură toate acestea junii naționaliști. Pentru aceea nici oprirea nedreaptă a guvernului, nici opoziționea a cîtorva români cari țineau cu ungurii, nu-i aduse în confuziune. Ei cunoșteau voința neînfrîntă a poporului, care, pe lîngă toate piedicele puse de oamenii guvernului de pe banca solgăbirîului (subprefectului) curgeau la Blaj ; erau trase podurile de pe Mureș și Someș și poporul trecea apa cu notul și-și continua calea la Blaj (...). Guvernul așează oștire în jurul Blajului ca să spargă orice adunare de popor ; se răspîndea în toate părțile faime mincinoase ; că la Blaj e adusă oaste secuiască, că de vor merge advocații și canceliștii la Blaj, pe aceștia îi vor spînzura, în popor vor împușca ; că curtea episcopului e plină de unguri, de tunuri și celariele de pulbere de pușcă, că în Blaj au rădicat furci și alte asemenea știri lățiră în toată țara. Fiind eu joi, înainte de dumineca Tomei, acasă și sosind și pe Cîmpie aceste faime spăimîntătoare, am trimis om la Blaj care întorcîndu-se acasă vineri noaptea spre sîmbătă mi-aduse o scrisoare de la prof. Pumnul, în care-mi scria toate aceste măestrii ale partidei ungurești și că episcopul declară că de va ține adunarea la dumineca Tomei, el se va depărta din Blaj.

Episcopul adică, și toată partida unguréscă, se temea sau se făcea a se teme, că adunarea română va începe de la spartul ferestrilor și de la alte asemeni minuni.

Dumineca Tomei era aci, și poporul curgea la Blaj tot gloate din toate părțile. Poporul se așezase prin satele de lîngă Blaj, unde emisarii partidei ungurești îl sfătuia să se întoarcă acasă, că nu e nici o adunare (...).

Adevărul era că în curtea episcopului se aflau adunați, încă de vineri, mai mulți dergători ungurești pe care-i trimise guvernul ca să împedece adunarea și că tot vineri la 28 aprilie sosise la Bucerdea, lîngă Blaj, o companie de infanteria de la Alba-Iulia și pe 29 se aștepta alta de dragoni sabaudiani la Sîncel. Aceasta fu de ajuns ca inteligenții români să se teamă a se apropia de Blaj. Popa Balint de la Roșia venise la Blaj dar sîmbătă

se şi depărtă din ordinea episcopului. Sîmbătă seară toţi cei mai de frunte blăjeni se depărtară în satele vecine unde aşteptau cu grije ce avea să aducă ziua de duminecă ; nici se întoarseră pînă a doua zi cătră 10 ore. Toţi îşi năluciau începutul unei catastrofe sîngeroase. Inimicii se făcea a crede că tot scopul adunărei e de a goni pe episcop, de a-i dărîma curtea şi de a se scula apoi asupra proprietarilor, toate lucruri ce nu treceau prin mintea românilor.

Dumineca dimineaţa pînă în ziuă se aşezară păzitori pe la capetele străzilor ce aduc în Blaj, însărcinaţi a reînoi românilor ce venia la adunare toate linguşirile şi înfricările prin cari să împiedece adunarea.

Des de dimineaţă se afla în piaţa Blajului lîngă seminariu o gloată de vreo 30 români. Între 5—6 ore dimineaţa un profesor din Blaj, de partidă ungurească, se da pe lîngă dînşii şi se silea, în tot chipul, a-i face să se întoarcă acasă. Atunci un cancelist care noaptea sosise în Blaj şi încă numai singur se afla la adunare din partida naţională, ieşi îndată la acea gloată de oameni şi-i învăţa : „Staţi pe loc, nu ascultaţi de vorbele inimicilor, nu vă temeţi de nimic, aci suntem şi noi cari v-am chiămat". Îndată se depărtară păzitorii de pe la capetele stradelor, se trimise după gloatele ce plecau îndărăt spre casă, ca să se întoarcă la adunare.

Poporul asculta de cancelist — care era A. Papiu — şi venea mulţime din toate părţile.

Începură apoi cuvîntările de pe pieatra bisericei catedrale cătră popor, al cărui număr creştea pe tot minutul cînd deodată se aşează în şir soldaţii înaintea bisericei, după cererea ce le făcură dregătorii civili, trimişi de guvern spre a împedeca adunarea. Atunci numitul cancelist se suie pe piatra catedralei şi strigă către popor : „Nu vă temeţi nimic, fraţilor !, cu noi este dumnezeu, cu noi dreptatea ; suntem credincioşi împăratului şi vrem dreptate, vrem pace. Trăiască împăratul ! Trăiască românii ! Voi sunteţi poporul, şi credeţi-mă, de veţi asculta de noi, gloanţele puştilor, nu pot pătrunde în voi". Aceste cuvinte, întrerupte de aprobarea entuziastă a poporului, atît curaj insuflară oamenilor, cît nu s-ar fi mişcat din loc nici la împuşcăturile soldaţilor. Oştirea încă, convinsă de spiritul şi tendinţa adunării, stete nemişcată în poziţiunea ce ocupase înaintea bisericei, în dosul adunării române.

Continuară învățăturile cele însuflețite către popor, salutîndu-l o dată după atîtea secole, aducîndu-i aminte de începutul cel glorios al românilor, de patimele și jugul de fier subt care au gemut atît amar de timp, ei cea mai numeroasă și cea mai veche națiune a țărei ; îmbucurîndu-l că a bătut ora mîntuirii, un spirit ceresc, spiritul libertății universale a deșteptat toate semințiile Europei, acela a ajuns și la noi și ne strigă să ne deșteptăm din somnul morții, să lepădăm vestmîntul sclaviei, să sfărîmăm catenele servituții, să nu dăm de rușine pe strămunii noștri cei mari cari ne strigă din morminte la tot pasul unde dăm de urmele monumentelor gloriei lor ; să nu dăm de rușine numele român, să-l facem iarăși nume de glorie.

Noi ne-am adunat, români, să dăm de știre celorlalte națiuni din țară, cari au domnit pănă astăzi cu nedreptul peste noi, că sclavi mai mult nu vrem să fim, că vrem a fi liberi : Noi nu vom domni preste alții, dar nici vom mai suferi, noi cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țărei, de a se mai face vreo lege în această a noastră țară, fără știrea și învoirea noastră".

Numărul poporului creștea pe tot minutul. Cuvîntările cele înflăcărate-l însuflețea și cu atîta încredere era către tinerii conducători, în cît deși, după învățătura acestora, toți erau cu mîinile goale, dar ar fi fost gata, în caz de necesitate, a înfrunta orice periclu. Românii nu erau deprinși a vedea român în omul îmbrăcat în haine vinete : bucuria lui era înaltă, văzînd acum pe învățații românilor că se mîndresc cu numele strălucit de român.

Încrederea nemărginită a poporului către oamenii săi se vede mai ales atunci cînd comisarii ungurești însărcinați de guvern cu spargerea adunării, Foszto Menyhardt și Miksa Iànoș, cel dintîiu jude primar (Föbiro), al doilea vice-comite (Alispàn) al comitatului Albei de jos, între 9—10 ore înainte de miazăzi, veneau din curtea episcopului, unde se ținea consiliu în ce mod ar putea sparge adunarea și cu decretele guvernului în mîne se apropia de adunare ca să invite, în numele guvernului pe conducători și pe popor, ca să se ducă acasă. Cînd se apropiară comisarii ungurești de adunare, poporul întreba pe oamenii săi : „lăsa-i-va să vină ?" Conducătorii îi ziseră : „lăsați-i, primiți-i cu cuviință și-i ascultați ce vor

zice". Venind ungurii în adunare, poporul le făcea loc, dar cînd poftiră să vorbească cu unul din tribunii poporului, poporul nu lăsa pe acesta să se apropie de unguri. „Lăsați-mă, fraților, să mă înțeleg cu dînșii". „Să te înțelegi, domnule, dar nu te prea apropia de dînșii, nu te încrede lor nici aici, noi îi cunoaștem mai bine, suntem pățiți". Cît timp se înțelese tribunul cu ungurii în limba română, în depărtare de vreo șase pași : poporul-l ținea de brațe, temîndu-se nu cumva să fie înțeleși ungurii cu oștirea spre a pune mîna pe conducători. Ungurii au voit să dea lectură decretelor guvernale prin care se oprea adunarea, iar poporul nu voise să le asculte, fiind publicate în țară de mai nainte. Ținură ungurii cuvîntări către popor în limba română : „ca să fie ascultători, să nu turbure pacea publică ; îl poftiră, în numele guvernului, ca să se depărteze acasă, că va fi altă adunare la 3/15 mai, pe cînd episcopul, cu învoirea guvernului, va chema pe protopopi și pe cei mai învățați ai românilor, ca să se sfătuiască despre binele lor ; după aceea spuseră că ungurii vor binele românilor ; că iobăgia se va șterge îndată ce se va uni Ardealul cu țara ungurească și atunci românii vor fi tot una cu ungurii".

Îndată ce auzi poporul de unirea cu țara ungurească, îndată începu a striga cu o gură : „nu ne vindem țara, nu vrem a ști nimic despre unirea ce vor s-o facă domnii (dieta din Cluj) fără știrea românilor ; noi vrem, înainte de toate, să fim liberi în țara noastră ; sclavi nu putem face învoieli cu țări străine ; după ce vom fi liberi, națiune liberă, vom vedea cu ce țară, ce unire avem de-a face și iobagi, jurăm, mai mult nu vom fi, ori vor șterge domnii iobăgia ori nu ; de la adunare nu ne depărtăm, ci ne adunăm și ne consultăm și noi, cum vă adunați și vă sfătuiți și d-voastră ungurii, fără să vă împedece guvernul ; apoi ne temem, că întorcîndu-ne acasă fără nici o rînduială, d-voastră veți prinde pe domnii noștri ; la 3/15 mai încă vom veni la adunare".

În aceast sens vorbi comisarilor guvernali și un tribun al poporului în numele acestuia : „poporul s-a adunat în pace ; se va convinge că nu trebuia să trimită soldați la Blaj ; guvernul nu poate să împedece numai pe români de a se consulta între sine, iar ungurii, secuii și sașii să-i sufere".

Așa se întoarseră comisarii îndărăt în curtea episcopească, fără a-și putea împlini misiunea pentru care erau trămiși.

După aceasta începură iarăși de pe piatra bisericii cuvintele de învățătură politică și națională către popor. Oratorii recomandau credință către împărat : poporul striga : trăiască împăratul Ferdinand ! ; recomanda pace : poporul promitea că asupra nimărui nu avea să se scoale, dar vrea dreptate și pentru români ; oratorii îl mîngîia că iobăgia se va șterge, iar poporul striga înalt : „robi nu vrem să mai fim ; mai bine să murim decît să mai fim supuși și îngrășiătorii străinilor în țara noastră ; oratorii ruga pe oameni ca să mai lucreze domnilor pînă ce se va șterge iobăgia în curînd pe cale legală, nu că doar ar fi datori — datori n-au fost nici odată — ci pentruca să vază lumea că românii sunt oameni de pace, oameni de înțelegere frățească, numai dreptate să se facă ; și poporul promise din toată inima și aceasta. Dar și mai însemnătorie erau învățăturile despre naționalitate : „că românii ca națiune au fost morți pînă acum, că ei pînă acum n-au avut cuvînt la lucrările țărei ; că naționalitatea noastră numai atunci va fi asigurată cînd românii vor avea deregători de sîngele lor, de sus până jos, și nici un dregător de sînge străin ; că străinii nici nu cunosc, nici vor să cunoască durerile românilor și, apoi, dirigătorii români vor administra, în limba noastră care o știim cu toții, pe cînd cu străinii nu ne înțelegem în limbă". Și să fi auzit raționamentul poporului care răspundea de jos la cuvintele tribunilor de pe piatra bisericei : dacă nu vom avea domni de român cu limbă română, tot străini vor fi mai marii noștri și, încetul cu încetul, fiind ei mai mari, iarăși ne-ar putea face iobagi și dacă s-ar șterge iobăgia acum".

Ascultarea încordată a poporului, erumperea însuflețirii naționale, desele și instinctivele curmări ale cuvintelor tribunilor din partea poporului care continua însuși interpretarea ce făcea tribunii despre sentimentele sale, nu se poate descrie. Numai cel ce a fost față la această adunare poate da o slabă ideie de cele petrecute. Dacă românii pînă astăzi n-ar fi cîștigat alt din toate mișcările de la 1848, numai deșteptarea conștiinței naționale e un cîștig neprețuit fără de care o națiune nu poate face un pas în politică.

Văzînd ungurii spiritul în care curgea desbaterile adunării, uimiți și îngrijați de deșteptarea naționalității române, poftiră din nou pe comandantele oștirei să spargă adunarea cu putere armată sub cuvînt că românii vor să facă răscoală, dar comandantele, convins de purtarea exemplară a poporului, nu dete ascultare invitării comisarilor, precum se vede din rapoartele oficiale către guvern, publicate după originale în Ist. Dac. super. tom. II (...).

La 10 ore dimineața se apropiă Iancul și Buteanul în fruntea muntenilor venind la adunare. Adunarea întreagă, înțelegînd de aceasta, le eși întru întîmpinare. Întîlnirea și salutarea fu unul din momentele cele mai ridicătoare. Poporul purta în triumf pe oamenii săi pînă dinaintea bisericei catedrale între răsunete de bucurie.

IV

După ce poporul ascultă salutările lui Iancu și Buteanul de pe piatra bisericii, după 10 ore intră în biserica catedrală spre a înălța rugăciuni și mulțumită ferbinte către cel atotputinte care-i mîngîie cu această zi de sărbătoare națională.

După ieșirea din biserică, clericul Vasiliu Nobili, în vestmintele albe în cari ministrase la serviciul sacru, vorbi la popor, plin de entuziasm.

Episcopul propuse, dar fără succes, desfacerea adunării.

Se votă o petițiune către guvern, compusă de canonicul Cipariu pentru eliberarea advocatului Micheșu.

Era după 12 ore. Poporul se retrase la prînz.

După amiază iarăși se adună în piață.

Într-aceea un tînăr din Sibiu aduce știrea că un om al poporului se afla sosit în satul vecin, Mănărade, în calitate de deputat al românilor din Sibiu. Auzind de acesta, conducătorii poporului, cari știa cine era, trămiseră o trăsură după dînsul și luară măsuri spre a-i eși întru întîmpinare împreună cu tot poporul.

Pe la o oră după amiază, tot poporul, în număr de vreo 6.000, sătea așteptînd în ordine, din piața Blajului pînă la marginea cîmpului libertății, fără a ști cineva în Blaj, afa-

ră de conducători, cine se aştepta. La 2 ore după amiază soseşte trăsura cu omul poporului. În trăsăură era *Simeon Bărnuţiu.* „Mişcarea entuziastică a poporului, vivatele şi fluturările pălăriilor părea ca sgomotele şi undele mării" scrie, *Organul Luminărei.* Se grămădesc toţi pe întrecute ca să desprindă caii şi să tragă ei în triumf trăsura cu omul lor ; atunci Bărnuţiu, surprins, se scoală în trăsură şi zice : „Acum nu e timpul, fraţilor, să băgaţi pe oameni în jug, ci să-i scoatem : lăsaţi să tragă vitele, că voi aţi tras destul şi acum să fim oameni liberi". Aceste cuvinte înălţară însufleţirea şi mai mult, poporul desprinse caii şi trase însuşi trăsura pe *strada triumfului,* cum se numi atunci, „între aclamaţiuni, de cît cari, zice *Organul,* nici se poate imagina ceva mai entuziastic."

Peste un pătrar de oră, poporul nerăbdător cerea să audă pe Bărnuţiu. Bărnuţiu, suindu-se pe piatra bisericii, începu a spune că „a venit timpul să se şteargă iobăgia şi românii încă să se pună în drepturile ce li se cuvin ca *naţiune.* La aceasta să lucreze toţi cu puteri unite şi să se poarte astfel, încît nimeni să nu-i poată inculpa că ar vrea doar să se scoale asupra domnilor sau asupra averii cuiva, căci întîmplîndu-se una ca aceasta, nu pot să spere nici o îndreptare a soartei lor ; îi îndemnă pe oameni ca să asculte şi de aci înainte de domni, de mai mari şi de toate legile, pînă cînd se va face îndreptare întru toate pe cale legală ; să asculte cum au ascultat şi pînă acum, ca să nu-i poată inculpa la guvern şi la împărăţie, că ar fi răsculători şi nedemni de libertate. Întrebă apoi pe popor : dacă-şi cunoaşte oamenii ? Poporul răspunse că-i cunoaşte. Să ascultaţi dar de dînşii şi să urmaţi învăţăturei lor, le răspunse.

În fine, le spuse că adunarea tuturor românilor e pusă pe 3/15 mai ; aşa dar acum să se întoarcă acasă şi pînă atunci să se înţeleagă despre toate lucrurile cari au a fi desbătute în acea adunare.

Cuvîntul lui Bărnuţiu avu acea urmare că se încredinţară cu toţii că deocamdată nu se poate face nici un pas mai determinat în cauza naţională pînă la 3/15 mai. Acest cuvînt mulţumi şi pe comisarii unguri, precum se vede din raportul lor către guvern. În fine, cuvîntul lui Bărnuţiu linişti pe toţi aceia cari se înfricoşaseră la venirea lui. „Bărnuţiu, zice Organul, s-a întors ca îngerul păcii şi venirea lui pe cît era de neaşteptată, pe atît înşela mai mult toate inimile fricoase".

Poporul era să plece acum către casă, dar era îngrijat pentru conducătorii săi, să nu li se întîmple ceva din partea comisarilor, după depărtarea mulțimei. Dar toți rămaseră mulțămiți după ce comisarii ungurești, deteră un înscris în mânile lui Iancu, Papiu și Buteanul „despre purtarea exemplară a poporului și a conducătorilor lui, asigurîndu-i că nimica nu li se va întîmpla". (Vezi înscrisul Ist. Dac. Sup. II. p. 283). Totodată promise și oștirea că va eși din Blaj d-odată cu poporul.

Între 3—4 ore începu a se desface adunarea, plecînd poporul împreună cu oștirea și salutîndu-se împrumutat (reciproc). Unii conducători petrecură poporul pînă pe dealul Sîncelului, rugîndu-l ca pe 3/15 mai toți, mic cu mare, să vină la adunare.

Așa se încheie această adunare, cea dintîi din timpuri nepomenite, cea mai frumoasă din cîte adunări de popor se ținură pînă la acest timp al Transilvaniei. „Acest popor fript de arsura soarelui (zice *Organul*) și de sete, răbda ore întregi fără a se mișca măcar, o urmă de la locul său. O picătură de băutură spirtoasă n-a gustat pe limba lui. Entuziasmul cu care asculta cuvintele însuflețitoare și ascultarea de îndemnele oratorilor erau nemărginite".

Duminecă seară, junii oratori, împreună cu poporul din satele vecine care rămase în Blaj, pînă tîrziu serbară acestă zi memorabilă între cîntări și jocuri naționale, salutări și muzică. Orașul se ilumina.

Luni dimineața plecară din Blaj și conducătorii poporului. Bărnuțiu, Buteanu, Papiu, merseră la Săbiu. Iancul se întoarse cu oamenii săi la munte.

Efectele acestei adunări au fost că numai faima și frica de această adunare a făcut pe guvernul din Cluj ca să încuviințeze adunarea națională din 3/15 mai ; în urma știrei primite despre această adunare, cancelaria de curte propuse dietei egalitatea românilor ; deșteptarea românilor, probată la dumineca Tomei, încuraja pe cei mai mulți de a se opune uniunei și a se lupta pentru cauza națională ; dar folosul cel mai mare a fost, învățăturile politice naționale ce s-au întipărit în inimile românilor și ale căror urme nu se vor mai șterge cît vor trăi românii.

După adunarea de la dumineca Tomei, ungurii și guvernul lor, înspăimîntați de deșteptarea poporului, mai nu se ocupau cu altceva decît cu măsuri asupra românilor. La 5 mai, se trimiseră decrete către episcopi, în cari li se

imputa căci au răstălmăcit sensul decretului prin care s-a încuviințat adunarea din 15 mai, chemînd la un loc pe uniți și pe neuniți. În 9 mai, pe Micheșiu în loc de a-l elibera, l-au trimis în arest la Oșorheiu (...).

Într-aceea, românii mai de frunte țineau conferințe private în cari pregăteau lucrările adunării naționale ce se apropia.

Cea mai mare energie desfășură inteligența română din Săbiu. Sosise aici și Laurian de la București. La 8 mai veniră Cipariu și Sereni de la Blaj. Într-o conferință ținută în consistoriu se învoiră în puntele următoare : *proclamarea naționalității române, depunerea jurămîntului național și protest în contra uniunei.*

Sosi și Șaguna de la Corlovitz și românii din Sibiu făcură totul spre a-l cîștiga pentru cauza națională.

De la dumineca Tomei pînă în 15 mai, toate națiunile țărei se aflau în cea mai colcăitoare fierbere. Toți, români, unguri și sași știau prea bine că adunarea românilor va să determine soarta Transilvaniei. Toți așteptau cu nerăbdare, cu grije și frică ce vor face românii. Sașii lingușeau pe români. Popa săsesc, Roth, propunea Daco-România. Ungurii mișcau cerul și pămîntul spre a influența în partea lor lucrărilor viitoarei adunări, lingușind cîte o dată pe români dar mai mult amenințîndu-i cu furcile și cu sașii, și calomniindu-i. Guvernul încă punea toate în mișcare spre a împedeca ca adunarea română să producă rezultate adevărat naționale. Arătarăm mai sus cum guvernul la 5 mai reprobă pe episcopi căci au convocat la același loc pe uniți și neuniți. Românii nu băgară nici într-o seamă cugetul și ordinul guvernului de a tăia adunarea română în două adunări separate după confesiune. Văzînd și guvernul că această încercare nu ar documenta decît voință de rău din partea sa pentru români, se mulțămi, în urmă, de a ordina ambilor episcopi, subt greutatea răspunderei lor, ca în viitorul congres român, care era de prevăzut că va fi foarte numeros, să îngrijească pentru ținerea bunei ordine, să nu sufere la adunare pe alții decît pe cei anume chemați ; prefectura de arme fu poftită să trimită oștire la Blaj, mai mult decît la dumineca Tomei, precum și două tunuri, iar comandantele să stea în înțelegere cu prefectul Albei-de-jos, numit comisar guvernal la acea adunare. La 7 mai se repeti ordinul către episcop. La 8 mai se ordină epis-

copilor ca să scrie protopopilor nu cumva să cuteze a lua cu sine la adunare deputați săteni. Asemenea ordini se trimiseră și autorităților administrative spre a împedeca mergerea poporului la adunare. Toate aceste măsuri erau nepracticabile față cu un popor atît de însetat de libertate.

La 10 mai, comitele Bánfi Miklós, prefectul Albei-de-jos, scrise guvernului ca să mai trimită un comisar la adunare din însuși sînul guvernului ; numai așa speră că poporul se va aduna la Blaj, întrebuințînd și oștire, se va resipi fără pericol. Astfel se numi în calitate de al doilea comisar, consilierul guvernal Ludovic Szabo.

Toate aceste măsuri fură în deșert.

Oricine putea să prevadă că adunarea din 3/15 mai avea să fie o adunare precum nu se mai ținuse alta în țara Ardealului. Junimea română, acum ca și înainte de dumineca Tomei, predica poporului, în toată țara, evanghelia libertății naționale și-l chiema la adunarea de la Blaj, dacă vreau să fie liber. Pentru ce numai românilor să nu fie iertat a se aduna ? Veniți cu toți, ca să nu poată zice străinii că drepturile ce pretind românii, sunt numai pretențiuni ale unora, iar nu ale poporului întreg. Mai puțin, pot fi amăgiți, spăriați și chiar înșelați. Poporul întreg e necoruptibil.

De cînd e țara Ardealului, agitațiune ca această nu se făcuse, atît de potinte și cutezătoare și cu atît spirit de pace și de libertate. Din părțile cele mai depărtate ale țării, cu merindea în spate, cu peptul aprins de dorul libertății, cu junii conducători în frunte, în frunte cu preoții, adevărați părinți și pastori ai poporului, cu speranța în dumnezeu și într-un viitor mai frumos al românilor ; îngînînd toate amenințările, amăgirile, maltratările inimicilor — unde alergau românii din toate părțile, tot gloate, la Blaj, la adunarea românilor din toată țara. Toată românimea, mic și mare, era să fie la Blaj pe 15 mai, dacă nu se puneau mii de pedici din partea guvernului. Unii erau arestați, alții nu putea trece Mureșul, Someșul, Arieșul și Tîrnavele că podurile erau trase, mulți, mai cutezători, treceau apa cu notul. Erau prevăzuți, oamenii cu merinde pe cîte 10 zile și, cu tot terorismul, curgeau la Blaj ca un torent.

Veneau și Români din Banat și de la Crișuri. N-au lipsit cîțiva și din țările române.

V

Adunarea generală din 3/15 mai. Conferința de Duminecă.

Toate măsurile guvernului, intrigele inimicilor, înfricările cu turnurile, cu soldații staționați în jurul Blajului în număr de 740 feciori. pedestrime și călărime, (...) anume trimiși spre a înspăimînta pe români, toate aceste măsuri și măestrie folosiră nimic sau prea puțin, poate atît că nu se adună chiar toată țara la Blaj.

Încă de Vineri seara (12 mai) începură oamenii a sosi. Sîmbătă curgea din toate părțile partea înteligință și poporul. Episcopul de la Sibiu, Andrei Șaguna, sosi tot atunci de împreună cu deputațiunile din Sibiu, Făgăraș, Brașov și alte părți ; satele prin cari treceau aceste deputațiuni se ridicau întregi de le ieșeau întru întîmpinare, întru nu la comanda subprefectului, ci împinși de dorul de a vedea pe frații lor cari veneau spre a se înțelege împreună pentru libertatea românilor. O deputațiune din partea capitlului din Blaj ieși înainte, la Mânărade, în întîmpinarea episcopului de la Sibiu. Episcopul de la Sibiu aceptă invitarea frățească a celui din Blaj de a se așeza în curtea sa. Ziua era ploioasă.

Tot Sîmbătă, pe cînd se amesteca ziua cu noaptea, vine Iancul și Buteanul cu munteni, Moldoveanul cu cîmpianii și alții din alte părți ale țărei, împănați cu frunze și flori de primăvară, cu flamuri naționale ; toți fură cuprinși cu cel mai viu entusiasm din partea celor ce se aflau deja în Blaj.

Duminecă dimineața, pe cînd se revărsa de ziuă, forul cel mare, pătrat, al Blajului gemea de mulțimea poporului, așteptînd toți cu neastîmpăr să auză învățături de la acei români de al căror nume și învățătură auziseră. Atunci cei trei tribuni de la dum. Tomei se arătară pînă în ziuă pe piatra bisericei. Mulțimea văzîndu-i erupse în cele mai însuflețite strigări de bucuriă. Tribunii salutară pe rînd miile poporului zicînd : Christ a înviat ! Libertatea a înviat ! iar miile răspundea : Adevărat că a înviat ! După acea unul după altul ținură învățături politice și naționale despre cele ce au a face românii în această mare adunare ; spuseră poporului ca să fie cu mare luare aminte că mulți sunt învățătorii și profeții cei mincinoși și intrigi vor cerca toate ca să amăgească pe români să nu pă-

şească şi să nu urmeze drept pe calea cea adevărat naţională ; să-i asculte pe toţi, dar să urmeze numai învăţăturile acelora pe cari-i cunosc de mai nainte că sunt adevăraţi români, binevoitori ai românilor ; iar în adunare să se poarte toţi cu acea cuviinţă, moderaţiune şi maturitate cu care s-au purtat la dum. Tomei şi peste tot în toată ţara, pentru ca purtarea românilor să facă onoare naţiunii înaintea lumii în toate timpurile viitoare, să insufle respect străinilor, să confunde şi să umple de ruşine pe toţi duşmanii şi defăimătorii poporului român : inimicii vor pismui purtarea românilor în această adunare şi vor cerca, prin toate mijloacele posibile, a produce dezordine în adunare şi a compromite pe români, *„iar voi, români,* strigă un tribun, *dacă v-ar da cineva o palmă, întoarceţi cu pacienţă şi celaltă parte, pînă cînd va bate ora răsbunării cei drepte a gintei române“.* Iar miile poporului strigau din adîncul inimei : *„aşa vom face, aşa vom face, învăţătorii noştri“.*

După aceea se ţinu sf. liturghie în biserica mitropolitană şi intrară în biserică toţi cîţi au putut încăpea, fără deosebire de unit şi neunit, după datina cea lăudată a românilor care a ţinut pînă în ziua de astăzi şi în urma despărţirei în două confesiuni, că dacă s-au dus, de exemplu, preoţi uniţi din Blaj în biserica neuniţilor din Sibiu, nu se îndoiau cîtuşi de puţin a cînta împreună cu fericitul episcop Vasilie Moga, începînd episcopul : *„Doamne strigat-am,* şi preoţii din Blaj continuînd : *să se îndrepteze s.c.* şi după acea datină lăudată că preoţii uniţi-neuniţi împreună făceau onoarea acea de pe urmă la îngropăciune şi chiar serveau împreună s. liturghie. Această adevărată frăţietate o urmară românii şi în adunarea de la Blaj. Această frăţietate a poporului de ambe confesiunile care înfloreşte între români fără scăderea vreuneia din confesiuni, aduse şi pe străini la mirare şi dete exemplu strălucit şi clerurilor de ambele rituri, cum au de a pune la o parte şi ele toate certele religioase, cînd vine mai ales la mijloc cauza comună a naţiunei. Această purtare adevărat naţională a poporului făcu şi pe episcopi ca să se înfrăţească şi ei. Aşa, duminecă după sf. liturgie, episcopii Ioan Lemeni (unit) şi Andrei Şaguna (neunit) ieşind în mijlocul miilor poporului, mărturisiră că „sunt fraţi, nu din vro făţărie, ci fraţi în Christ, fraţi români, fraţi cari invită pe tot românul a uita orice neplăceri trecute şi a se privi cu toţii de fraţi, precum sunt ai lor episcopi“.

În acest sens cuvîntă către popor însuşi Şaguna după cum spune *Gazeta*. Oh ! de s-ar fi ţinut şi de s-ar ţinea episcopii de această legătură adevărat creştină !

Tot duminecă dimineaţă, după liturghie, inteligenţa română se adună în biserica catedrală şi ţinu o conferinţă preliminară de la 10 ore înainte de miazăzi. Biserica era plină. Aici se afla întrunită inteligenţa română din statul bisericesc, civil, nobilitar şi militar din Transilvania ; cîţiva din Banat şi de la Crişuri, între cari însemnăm pe protopopul Bercianul din Lugoş, Munteanul preot din Sarcău, Popdanu din Sarsig ; apoi G. Sion, Rusu, Lascăr Rosetti, Curius, N. Ionescu, Teodor Moldovanu şi alţi fraţi ai noştri din Moldavia cari încă înfrumuseţară adunarea cu fiinţa lor de faţă. Se aflau încă în biserică mulţi unguri şi saşi notabili. Toţi aceştia veniseră la Blaj la adunarea românilor, aşteptînd cu nespusă nerăbdare ce vor face românii în această adunare naţională.

Mare era diversitatea de opiniuri politice între membrii acestei conferinţe. O mare parte dintr-înşii, civili şi preoţi, veniseră la Blaj ca să apere *uniunea*, parte din nepriceperea cauzei naţionale şi a spiritului timpului, parte din necunoştinţa politicei ungurilor cu care nu avuseră ocaziunea a se ocupa. Parte dintr-înşii erau amăgiţi, unii chiar înşelaţi şi cumpăraţi. Unii veniseră cu planuri pentru cauze subordinate cauzei celei înalte naţionale, precum unii erau pregătiţi cum să resuscite cauza românilor cu saşii, alţii cu planuri de reforme şi îmbunătăţiri şcolastice prin cari să ne asigurăm naţionalitatea chiar făcîndu-se uniunea, despre care nu aveau îndoială că se va face, alţii cu planuri de reforme bisericeşti ş.a. Firește, cauza atîtora desarmonii, în păreri şi planuri, provinea mai cu seamă de acolo că (precum observă *Gazeta*) românii pînă acum nu mai avuseră ocaziunea a se cunoaşte între sine şi a desbate împreună lucruri politice. Străinii şi inimicii nutreau această diversitate de opiniuni şi nimic n-ar fi fost mai de dorit şi mai plăcut pentru dînşii, de cît ai putea abate pre români de la cauza generală a naţiunii, la cause şi interese particulare şi subordonate cauzei publice.

Poporul, de la 25 martie încoace, era mai bine pătruns şi înţeles asupra punctelor principale ale cauzei române, precum era uniunea, chestiunea naţionalităţii şi iobăgia.

Nu încape îndoială că o adunare română, compusă numai din inteligenţi, bisericeşti şi civili, după cum era planul guvernului şi al episcopului, nu era să facă multă

onoare națiunei române. Era de temut ca inteligența română, în împrejurările în cari se afla la 1848, să nu urmeze exemplul vechilor nobili români ai Transilvaniei cari mai toți se unguriră. Era dar neapărată venirea poporului la Blaj, ca și bunul simț să dea direcțiune română inteligenței române și să țină chiar în frîu pe mulți popi și învățați, în tot ce privea cauza națională.

Iată dispoziținea inimei românilor cînd încep conferința inteligenței române în biserică. Duminecă dimineața pe la 10 ore după liturghie, cu scop de a se înțelege în mod preliminar asupra celor ce erau să se facă în ziua de mîine. Luni 15 mai, prima zi a primei adunări naționale române. Erau adunați toți în biserică. Așteptau toți să dea cineva ton și direcțiune consultărei. După ce grăi puține cuvinte bătrînul canonic Vas. Rațiu, poftiră cu toții pre Bărnuțiu să vorbească. Atunci Bărnuțiu, urcîndu-se pe un sugest dinaintea altarului, și începînd prin o deducere istorică a stărei românilor din Transilvania, dete direcțiune și nutriment desbaterilor despre *naționalitatea și drepturile limbei românilor*. Bărnuțiu în discursul său aduse înainte toate raporturile românilor cu ungurii cari i-au asuprit totdeauna și acum vor să-i nimicească cu totul prin uniune, pentru ca să nu le mai fie periculoși. *Uniunea cu Ungaria o lapădă cu totul ;* din contră chiamă pe români la *unirea națională între sine și la confederațiune cu popoarele cari respectă naționalitatea ;* iar cu ungurii numai atunci să se unească, cînd românii vor fi liberi ca *națiune* și cînd ungurii vor respecta drepturile naționale. Propuse ca în adunarea națională *să se proclame națiunea română de națiune liberă și independentă ;* să știe toți că românii nu mai vor să fie supuși ungurilor, secuilor și sașilor. Românii *să se lege prin jurămînt* că totdeauna își vor apăra libertatea națională cu puteri unite. *Românii să nu lase numai pe episcopi de procuratori în cauza națională*, cum a fost pînă acum, ci cauza națională să o ia asupraș toată românimea. După ce se lămuriră aceste puncte, luînd parte la desbateri și alți români de frunte, precum Laurian, Bariț̦iu și alții, dispărură deodată toate părerile, toate cugetările divergenți de mai naințe ; în acest moment toate se contopiră în cugetare națională. Unioniștii cîți erau dintre români, deveniră deodată apărători ai cauzei naționale. Deci, toată conferința, fără contrazicere, se învoi în următoarele : *Adunarea din 15*

mai e adunare națională a gintei române din Transilvania. Adunarea generală română în ziua de mîne (15 mai) va proclama sărbătorește libertatea și independența națiunei române. Va depune jurămînt de credință împăratului și națiunei române. Se va șterge iobăgia. Românii vor protesta în contra uniunei Transilvaniei cu țara ungurească.

Naționaliștii plîngeau de bucurie, unioniștii amuțiră, renegații veneau pe întrecute, îmbrățișeau pe naționaliști și strigau că sunt români. Dușmanii și străinii erau mîhniți și pismuiau reînvierea măreață și viitorul cel mare al românilor ; ungurii și sașii începeau a se convinge că națiunea română, asuprită dar plină de gravitate, vine la conștiința drepturilor sale.

Conferința se desfăcu la 3 ore după miazăzi. Se împărtiră cu toții la prînz în cea mai sinceră concordie, frăție și entusiasm de libertate națională. În curtea episcopească masa era așternută pentru 200 persoane. În seminar pentru 60. La o ospătărie pentru 150. În seminar și în mănăstire, numărul oaseților fu cu mult mai mare. Erau mese întinse pe la canonici, profesori și alte multe case private. Poporul prin Blaj și satele învecinate. Se ridicară toaste pentru împărat, oștire, pentru națiune, pentru junimea română, pentru celelalte națiuni din țară.

După miazăzi, la 5 ore, iar se deschise conferința. La aceasta luară parte și episcopii. La această conferință vorbiră și din acei români cari erau cunoscuți ca apărători ai uniunei. Între alții vorbi Paul Dunca, dar vorbi în sens de tot național. Nimeni n-a ridicat cuvântul pentru uniune. În această conferință se decise a se face o petițiune la guvern pentru eliberarea lui Micheșiu, precum și a altor preoți arestați. De asemenea să se plîngă la guvern pentru publicarea statariului și pentru maltratarea generală a românilor, numai din cauza sentimentelor lor naționale. Se denumi o comisiune pentru lucrarea petițiunei. Se propuse trimiterea unei deputațiuni la guvern în această cauză. Era vorba cine să fie membrii deputațiunei ; bătrîni sau tineri ? Pe acest timp terorismul atît era de mare, în cît nu oricine cuteza să ia asupră-și această sarcină inocintă. Membrii conferinței erau toți foarte mâhniți. Atunci Iancul propuse de deputați pe cîțiva membrii mai bătrîni ai consistorilor din Sibiu și Blaj zicînd : „deputații să fie oameni bătrîni și cu vază, iar nu tineri, căci de se vor trimite tineri, aceștia nu vor aștepta ca guvernatorul să le deschidă ușa". Propunerea se accepta cu plăcere.

Cu acestea, conferința se ridică.

Pe cînd se ținea conferința inteligenței în biserică, înainte cît și după miazăzi, tribunii poporului, advocați, canceliști, juriști, clerici, studenți, învățau, afară de pe piatra bisericii, poporul, al cărui număr creștea pe tot momentul și care întreba cu interes ce se lucrează înlăuntrul bisericii ; tribunii îi spuneau cuvinte de mîngîiere și le țineau învățături politice naționale. Gazeta lui Bariţiu zice : „Poporul umpluse piața, numărul lui crescuse după socoteala mai multora pînă la 40 mii ; el era condus și învățat de junime și se purta cu atîta liniște și ascultare, încît încredință pe toți despre tot cursul păciut al desbaterilor următoare : poporul, prin purtarea sa stoarse respectul străinilor ce erau de față. Ostășimea n-avea decît a da salve."

De asemenea *Organul* lui Cipariu scrie : „afară din biserică, tinerii oratori învățau poporul carele asculta cu sete cuvintele pline de însufleţire și mîngîiere. Ziua era din cele mai frumoase, limpede, senină".

Seara forul fu iluminat. Poporul se retrase la cortele în toată liniștea.

VI

Adunarea generale din 15 mai. Ședința I, Luni 15 Mai.

Organul Național așa începe descrierea ședinței din 3/15 mai. „Ziua aceasta, de mii de oameni însetați de libertate, ca ziua răscumpărărei așteptată și de mulți temută, răsări. Ea fu tocmai ca și cea de duminecă, strălucitoare în frumusețe. Spre cîștigarea timpului, d-zeasca liturgie se ținu la 6 ore dimineața, cînd de odată se cîntă imnul : Împărate ceresc ! spre chemarea ajutorului zeiesc fortificînd prea sfînția sa episcopul Lemeni cu 12 asistenți".

La 8 se dă semn de întrunire cu clopotul cel mare al catedralei. Preoțimea, împreună cu statul civil și militar, se adună dinaintea catedralei unde erau așezate pe estradă scaune și mese. Poporul adunat în for, la cuvîntul tribunilor, într-un minut se desparte în cete și uliţe. Atît era de ascultător acest numeros popor.

La 9½ ore o deputațiune aleasă de adunare chiamă pe comisarii guvernali și Ludovic Szabó consiliarul și baronul Nicolae Bánfy, comite sprem, cari și veniră îndată, îmbrăcați în costum de paradă cu săbiile încinse.

Purtarea de ieri a poporului era plină de gravitate „între marginele cuviinței, fără nici o agitațiune și cea mai mare liniște (sînt vorbele comisarilor către guvern) au pus în uimire pe toți străinii.

Comisarilor guvernali nici în minte nu le veni să provoace poporul de-a se depărta de la adunare sau chiar de a-l risipi cu putere armată, după cum sunau ordinile și instrucțiunile ce primiseră de la guvern: Comisari, oameni înțelepți, nu se ținură de decretele guvernale cari nici erau drepte, nici amăsurate împrejurimilor, ci punînd la o parte aceste decrete și instrucțiuni guvernale, se conformară împrejurărilor și făcură ei înșiși altă instrucțiune pentru ținerea adunărei naționale care iată cum sună:

1) Consultarea este liberă avînd în vedere credința datorită majestății și patriei.

2) Nimeni să nu agiteze poporul necunoscător de politică; fiecare vorbitor să se silească a convinge, în numele guvernului, pe toți cei de față, de a fi ascultători de ordinile mai înalte și ca țăranii să aștepte în pace legea despre încetarea perpetuă a relațiunilor urbariali de pîn acum, iar pîn atunci să împlinească regulat serviție urbariale căci

3) aceasta este și voința majestății care a făcut propunerea, în această privire, dietei ce se va ține în 29 mai.

4) Cît zace la inima maiestății soarta națiunei române se vede din propunerea făcută dietei pentru egalitatea românilor.

5) Numai cei chemați la adunare și numai patrioți au dreptul de a vorbi către popor.

6) Dacă cineva din țară străină va cuteza să agite poporul sau chiar patriot fiind, va lucra contra acestor principii, ori va atinge persoana cuiva, sieși să-și impute urmările neplăcute".

Subscrișii amîndoi comisari.

Venind comisarii în adunare fură primiți cu cuvință. Se dete lectură decretelor guvernale pentru ținerea adunărei. Instrucțiunea se ceti și se explică de episcopul Șaguna.

Deschizîndu-se astfel adunarea în mod oficial, comisarii se depărtară.

Acum se născu o vie discuțiune între inteligenții adunați înaintea bisericei, *unde să se țină ședințele adunării naționale ?*

Unii ziceau că adunarea să se țină în lăuntrul bisericei unde, conform decretelor guvernale, numai cei *special-mente convocați* de episcopi să aibă dreptul de a intra, — aceștia erau unioniștii cari nu cutezau a vorbi înaintea poporului. Alții ziceau să se țină adunarea înaintea bisericei, unde pe estradă să se consulte inteligenții iar concluziunile să se publice spre aceptare poporului adunat în for.

În fine, oamenii poporului nu voiau să se excludă de la consultare niciun român. Aceasta era și peste putință după setea cea mare de libertate a poporului ; pentru aceea propunerea ca adunarea să se țină, nu în biserică, nici înaintea bisericii, ci în cîmpul deschis din sus de Blaj, căci deși este vast forul Blajului dar pentru mulțimea poporului devenise prea strîmt. Era teamă, zice *Organul*, că starea celor de față va deveni nesuferită în for din cauza desimei poporului și a căldurei zilei. Oamenii poporului invocau și instrucțiunea comisarilor care nu vorbeau de adunare în biserică ci, din contra, vorbind despre cuvîntări la popor, presupuneau ținerea adunării sub cerul liber.

Într-aceea, se luaseră toate dispozițiunile pentru ținerea adunării afară în cîmp. Se ridicase acolo o tribună în mijlocul cîmpului ; se așezaseră mese și scaune pentru cei mai de frunte ai națiunei, o mare parte a poporului se și trăgea în cîmp cînd Bărnuțiu se întoarse către episcop zicînd : „Poporul vă așteaptă să veniți în cîmp la adunare, unde s-au făcut toate dispozițiunile pentru aceasta". Nimeni nu mai grăi în contră, ci toți în unanimitate deciseră : *Adunarea națională se strămută la larg,* în cîmpul din sus de Blaj. Se trase clopotul cel mare al catedralei. Se sculară episcopii și toată inteligența înainte iar în urma lor se ridică mulțimea poporului cît se mai afla în for și plecară cu toții la cîmp.

Înainte mergea flamura cea mare, tricolora națiunii române, cu inscripțiunea : *Virtutea română reînviată (...).* Poporul urma în cea mai minunată ordine, împărțit în cete sub conducerea tribunilor, „de cari era ascultător peste toată cugetarea", zice *Organul.*

În această măreață procesiune se înălțară mai multe flamure naționale cu inscripțiuni : *libertate și independen-*

ță națională, credință neînfrîntă către națiune și tron, nici o uniune cu țara ungurească. În această procesiune puteai vedea mulțime de români cari pînă acum treceau de unguri, rușinîndu-se acum de rătăcirea de mai nainte și apucînd de braț pe cei mai declarați români în calea spre cîmp.

Astfel ajunse tot poporul în cîmp la comiție.

Înainte de a trece la formarea și organizarea adunării în cîmp : să cercetăm elementele din cari era compusă. Elementele adunării le arăta cărțile convocatoare ale episcopielor, dar nu deplin. Consistoriul din Sibiu (în lipsa episcopului) chiamă la adunare „pe protopopi și pe cei mai pricepuți și mai deștepți din partea mirenească". Episcopul la Blaj : „singur pe protopopi cu unii bărbați pricepuți". Acest episcop, conform decretului guvernial, oprește poporul de la adunare zicînd că *„numai în deșert cu împedecarea economiei ar face osteneală"*. Cu toate acestea, veniră la adunare și preoți mulțime din toate părțile și atîți mireni „mai pricepuți", cum zic convocatoarele, în cît se poate zice că toată inteligența română din Transilvania a fost față la adunare ; unii erau chiemați, alții au venit de sine. Românii transilvani, aflători în România, încă grăbiră a se întoarce acasă. Laurian, Vas. Maiorescu, Suciu, Armatu, ș.a. Lui I. Maiorescu n-a vrut să-i dea pașaport guvernul României ; el nu se putu prezinta decît prin scrisori. Laurian pînă a nu trece Carpații, îndemna pe români să se adune, nu două trei mii, ci douăzeci, treizeci mii.

Afară de cler și inteligenții civili, numărul cel mare și ornamentul adunării îl formau miile poporului care venise la adunare împins numai de dorul mântuirei naționale și ca să-și vadă el însuși de causa sa, neîncrezîndu-se numai în cei învățați, nu cumva să dea aceștia mîna cu ungurii.

Așa dar adunarea națională din 15 mai se compunea din ambii episcopi, capitularistii din Blaj, consistorialiștii din Sibiu, protopopii din ambe confesiunile, toată inteligența seculară și miile poporului. Erau față mai mulți români din Banat și de la Crișuri, din Moldavia și România pe care-i memorarăm mai sus.

Adunarea română fiind publică fu cercetată de mai multe notabilități străine, mai ales ungurii și sașii. Veniră la adunare și ungurii și sașii din satele vecine și încă ungurii săteni se îmbiau a se face români, iar tribunii le spuneau că „Românii nu s-au adunat ca să facă românii

pe ungurii, ci ca să-i scape pe toți din servitute ; așadar românii să fie români, ungurii să rămînă unguri și toți frați între sine", cari cuvinte auzindu-le ungurii, răpiți de bucurie, nu știau ce să mai zică ; dar ajunge că și după ce s-a șters iobăgia, ungurii țărani credeau și ziceau că adunarea de la Blaj a pus capăt iobăgiei și peste tot anul sătenii unguri țineau cu românii.

Din cele zise vedem că partea cea mai mare a adunării era nechemată ; dar atît episcopii cît și comisarii văzură în urmă că era cu neputință de a exclude de la adunare pe cei nechiemați în mod oficial și anume pe popor ; deci adunarea fu recunoscută de toți chiar și de comisarii guvernului, de adunarea generală națională, la care toți românii au drept de a lua parte, ținîndu-se numai de instrucțiunea comisarilor care o văzurăm mai sus.

Iată elementele din cari se compunea adunarea din 15 mai.

Ajungînd toți românii în cîmp se formă la mijloc un cerc mare în jurul tribunei ; în acest cerc se așezară cei mai de frunte ai națiunei : preoțimea, nobilimea, învățații și alții. Jur împrejur, în largul cîmpului, miile poporului. Poporul condus de tribuni într-un moment se împărți în uliție și cete printre cari puteai trece și cu trăsura. În aceste uliție și cete ce le forma poporul și cari măreau frumusețea adunării se ridicară, pe la locurile mai depărtate de tribuna centrală, mai multe alte tribune, de pe cari tribunii interpretau poporului desbaterile și încheiările adunării. Ziua de 15 era una din cele mai strălucite zile, limpede, senină, cîmpul verde, înflorit era acoperit de fiii României ; era căldură ferbinte și poporul stătea ca la o sărbătoare, în cămăși albe, încins cu șerparie. Pe fețele lor se manifesta o seriozitate adevărată română, ca într-o adunare unde poporul ținea consiliu „cum să scape republica" ; pe fețele lor puteai citi toate durerile trecutului și toate virtuțile prin cari să salveze prezintele și viitorul națiunei.

Formîndu-se adunarea în cîmp în această ordine minunată „care mai ales din partea poporului (zice *Organul)* s-a observat cu cea mai exemplară scumpătate", lucrarea cea dintîiu a adunării fu proclamarea ambilor episcopi de președinți ai adunării ; adunarea-i accepta de președinți, nu ca episcopi, ci ca români. Se mai aleseră doi veice-președinți, Simeon Bărnuțiu și Georgiu Bari-

ţiu. Apoi 10 secretari : canonicul Tim. Cipariu, protopopul de la Braşov Ioan Popasu, prof. Laurian, prof. Dem. Boeriu, adv. Isac Bologa, concip. Paul Dunca, G. Anghel, Ioan Bobu, Petru Maniu şi Ioan Bran.

Organizîndu-se adunarea în acest chip, episcopul Şaguna, urmînd datinei cea vie a strămbunilor noştri „*ab Jove principium*", înainte de toate îndrepta rugăciuni fierbinţi către cel atot-putinte pentru împăratul Ferdinand şi pentru naţiunea română, ca să lumineze mintea a toată naţiunea. Frumos exemplu de caritate frăţească şi de cultură în adevăr omenească ! Eri servi sînta liturgie episcopul unit pentru toată naţiunea şi astăzi înalţă rugăciuni cel neunit iarăşi pentru toată naţiunea. De această pietate se bucura şi cerul. La rugăciunea făcută în cîmp erau invitaţi şi au stat faţă şi generalul Schurter şi comisarii guverniali. Generalul Schurter, răpit de purtarea cea minunată a poporului în ziua de ieri şi de astăzi, făcu următoarea declaraţiune publică în adunare, că „de cînd e a văzut multe adunări de popor în Elveţia, Belgia, Englitera dar adunare de popor atît de numeroasă, condusă în atîta linişte, care să documenteze atîta cultură, atîta seriozitate şi atîta entuziasm nobil, n-a văzut în toată Europa".

Promiţînd, atît generalul cît şi comisarii că vor raporta voturile românilor la locurile mai înalte, se retraseră din adunare.

Lucrările adunării începură îndată sub preşedinţa ordinară..

Simeon Bărnuţiu, vice-preşedintele adunărei, se urcă mai întîiu la tribună. După ce dezvoltă, formulează apoi următoarele propuneri, ca ocupînd locul întîi între dorinţele românilor :

I. **Adunarea aceasta se proclamă de adunare generală naţională a naţiunei române din Transilvania.** Se acceptă cu unanimitate.

II. **Cîmpul acesta, pe care se ţine prima adunare naţională română din Transilvania, întru eterna aducere aminte a acestei lucrări glorioase, se va numi Cîmpul libertăţei pentru totdeauna.** Întorcîndu-se în patru părţi, de patru ori repeti aceste cuvinte. Se acceptă cu unanimitate.

III. **Naţiunea română dechiară că vrea să rămînă de-a pururea credincioasă împăratului Austriei şi marelui principe al Transilvaniei.** — Se acceptă cu unanimitate.

IV. **Naţiunea română se dechiară şi se proclamă de naţiune de sine stătătoare şi de parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertăţei egale.** Cu mare solemnitate se făcu această proclamare a libertăţei naţionale. Flamurele naţionale fluturau. Miile poporului strigau : trăiască naţiunea română ! Propunerea se acceptă cu cea mai mare însufleţire.

V. **Naţiunea română depune jurămînt de credinţă către împărat, către patria şi naţiunea română.** Se repetă propunerea în patru părţi, şi se acceptă cu cea mai înaltă însufleţire. Se dă lectură formulei de jurămînt. Se desbate, se corege. În loc de termenul *pe calea dreaptă*, episcopul Lemenyi propune : *pe calea legiuită*, iar adunarea decide : *pe calea dreaptă şi legiuită*.

Îndreptîndu-se formula jurămîntului, Bărnuţiu de pe tribună anunţa că se depune jurămîntul.

Toată adunarea-şi ridică dreapta în sus după datina depunerei jurămîntului. Era înainte de prînz şi poporul român stătea la jurămînt nemîncat ca la cuminecătură. Urmează faptul sfînt al depunerii jurămîntului, care aşa suna :

„Eu jur, în numele Tatălui, Fiului şi al Spiritului Sfînt, Dumnezeului celui viu, cum că voi fi pururea credincios împăratului Austriei şi marelui principe al Transilvaniei Ferdinand I şi Augustei case Austriace, amicilor maiestăţei şi ai patriei voi fi amic, şi inimicilor inimic ; ca român voiu susţine totdeauna naţiunea noastră română pe cale dreaptă şi legiuită şi o voi apăra cu toate puterile, în contra oricărui atac şi asuprire ; nu voi lucra niciodată în contra drepturilor şi a intereselor naţiunei române, ci voi ţine şi voi apăra legea şi limba noastră română, precum şi libertatea, egalitatea şi frăţietatea ; pe aceste principie voi respecta toate naţiunile ardelene, poftind egală respectare de la dînsele ; nu voi încerca să asupresc pe nimeni dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimeni ; voi conlucra după putinţă la desfiinţarea iobăgiei, la emanciparea industriei şi a comerţului, la păzirea dreptăţii, la înaintarea binelui umanităţii, al naţiunei române şi al patriei noastre. Aşa să-mi ajute Dumnezeu şi să-mi dea mîntuire sufletului meu. Amin".

Jurămîntul se depuse sub flamurile imperiale şi naţionale.

Solemnitatea cea mare, pietatea îngerească, cu care se depuse jurămîntul nu se poate descrie. Bine zice co-

mitetul permanent într-o publicaţiune a sa : „De cînd e Ardealul nu s-a pus jurămînt mai sfînt decît acesta. Jurămîntul celor trei naţiuni nu poate sta în faţă cu acest jurămînt român. Prin jurămîntul celor trei naţiuni se legătuesc acestea că vor apăra şi vor susţine legile Aprobatelor şi Compilatelor cari pe români îi scot afară din ţara lor. Prin urmare jurămîntul acela e în contra naţiunei române iar jurămîntul românilor nu e în contra nimănui ; jurămîntul celor trei naţiuni e jurămîntul nesuferinţei, al românilor e jurămîntul toleranţei cea mai deplină, jurămînt de dreptate, de frăţietate. Nefericit sufletul care nu se va ţine de jurămîntul acesta au îl va călca !“.

În această şedinţă se aproba apoi petiţiunea făcută către guvern pentru eliberarea lui Micheşiu şi se transpuse comisarilor spre a o înainta la locul său.

Timpul fiind înaintat, şedinţa se ridică, anunţîndu-se a doua pentru ziua de mîne dimineaţă la 8 ore.

În toată şedinţa I, desbaterile fură vii, însufleţite, dar prea puţin curmate prin opoziţiuni căci tot ce se propunea erau adevăruri înalte propuse de unul, recunoscute de toţi.

După şedinţă se duseră cu toţii la prînz. Toastele din toate locurile, cine le-ar putea număra, zice *Organul*. La masa episcopească erau pentru împăratul, pentru guvern, pentru comandantele general, pentru comisarii guverniali, pentru preşedinţii adunării, pentru Papa Piu IX ca începător al libertăţii europene, pentru naţiunea şi tinerimea română s.a. Salvele oştirei răspundeau la aceste toaste. Într-alte locuri, pentru oamenii poporului, pentru popor.

Tribunii şi după şedinţă continuară învăţăturile către popor, explicîndu-i toate deciziunile luate, explicînd şi legîndu-i de inimă mai ales jurămîntul naţional ce depusese. Le spunea ce va să zică proclamarea naţionalităţii române ; le arăta că mai sunt milioane de români afară de Ardeal, că în Franţa, sora noastră şi în Italia, muma noastră, încă sunt români şi toţi vor sălta de bucurie, auzind că românii au păşit în şirul naţiunilor vii. Dreptul nostru naţional e nu numai o datorinţă firească către români, ci şi o datorinţă către umanitate, datorinţă sacrată acum prin jurămînt.

Aşa învăţau tribunii pe popor. Aşa se încheia prima şedinţă şi prima zi a adunărei naţionale.

Străinii nu aveau cuvinte de ajuns pentru a înălța atunci maturitatea și cultura românilor. Înșiși comisarii în relațiunea oficială, ce chiar în această zi trimiseră la guvern despre cursul primei ședințe, descriu cu multă laudă toate cele petrecute în această zi. (Vezi raportul în Ist. Dac. Sup. II, 238).

Într-aceea partita unionistă, spre seară, începu a se plînge că ea n-a apucat a lua cuvîntul în chestiuni de atîta importanță și cerca, prin episcopi, de a face să se depărteze poporul cît mai curînd din Blaj, în speranță că fără popor mai curînd își va ajunge scopul.

Poporul însă cu nici un preț nu voia a se depărta înainte de încheierea lucrărilor adunării.

VII

Adunarea națională din 15 Maiu, Ședința II și III din 16 și 17 Mai

Marți dimineață, serviciul d-zeesc se ținu tot la 6 ore ca și ieri. La ora 8 tot poporul era adunat în comiție în Cîmpul Libertății.

Atinserăm mai sus cum cercau unioniștii să încurce lucrările adunării de ieri. Poporul era neschimbat în ideele sale și la un cuget toți pînă la cel din urmă.

Pe la 8 ore venia și episcopul Lemenyi la Cîmpul Libertății spre a-și ocupa scaunul de președinte. Mulțimea poporului prin care trecea îl înconjura de toate părțile strigîndu-i cu respect, dar cu tărie : *„să nu faceți unirea cu Țara Ungurească ; să nu ne vindem țara, Măria ta ; nu vrem unirea cu Țara Ungurească.* Aceste strigări unanime ale poporului atît o întipărire făcură asupra episcopului, în cît acesta, deși era pentru uniune, venind în adunare și ocupîndu-și scaunul declară : „De unire nu poate să fie nici o vorbă, pentru că venind eu printre popor, toți strigară : „unirea să nu se facă". Despre aceasta, iată cum sună protocolul : „domnul episcop Lemeni ocupînd scaunul mărturisi cum că trecînd prin popor l-a auzit strigînd, cu o gură, că nu voiește uniunea Transilvaniei cu Ungaria și a *„enuciat că de unire astăzi nu poate fi vorbă"*.

Enunțarea episcopului descuraja pe unioniști. Cu toate acestea, unioniștii știind că în această ședință au a se

dezbate punctele petiţiunei naţionale cugetau că li se va da bună ocaziune de a prelungi desbaterea aşa încît necum astăzi, dar nici mîine nici poimîine să nu ia capăt lucrările adunărei şi astfel poporul fiind constrîns a se depărta, să rămînă în Blaj numai chemaţii episcopilor spre a nimici lucrările de pînă acum ale adunărei. Toţi unioniştii veniseră gata cu diferite propuneri. Încă nu se cetise protocolul. În urma enunţării de mai sus a episcopului, unii propuseră ca să nu se dechiare românii că nu vor uniunea, ci să pretindă a fi chemaţi la dieta ungurească spre a participa şi dînşii la tratarea acestei chestiuni. Atunci începură oamenii poporului, şi mai ales junii tribuni, a pretinde cu energie de la inteligenţă să nu petreacă timpul cu vorbe deşerte, ci să se citească protocolul şi să înceapă desbaterile regulat de la tribună.

Se dă lectură protocolului. Se pierde mult timp cu observaţiuni precalculate asupra protocolului şedinţei de ieri. Poporul dorea să ia capăt adunarea mai curînd, fiind lipsit de mijloace. Tribunii stăruiră din nou şi în fine protocolul şedinţei de ieri se autentică.

Acum veniră din nou mai mulţi cu diferite propuneri de un interes mai secundar. Bologa, Hania şi Penciu vorbiră în interesul românilor dintre saşi. Bărnuţiu îndemna pe oameni să plinească serviţiele urbariale pîn la ştergerea iobăgiei pe cale legală. De asemene-i îndemnă şi episcopul Şaguna, iar poporul răspunde : *„bine ! numai să fie cît mai curînd.* Vicarul Şuluţiu (care se făcu mai tîrziu mitropolit) propuse ca de aci înainte în lucrările oficiale şi în limbele celorlalte naţiuni, românii să se **numească** *români,* iar nu *olah* şi *valach.* Mai vorbiră şi alţii. Dar adunarea pofti cu tărie ca să se treacă la alte obiecte cari atingeau fiinţa cauzei naţiunei întregi.

Atunci se sui la tribună Laurian, desfăşură cu acurateţă de maiestru punctele petiţiunei naţionale. Adunarea întreagă rămase mulţumită şi convinsă despre tot ce era de făcut pentru întemeierea naţionalităţilor române, totdeodată văzură, cu toţii, ce lucru strălucit este cînd se apără cauza dreaptă cu puterea şi autoritatea ştiinţei !

Punctele petiţiunei naţionale, dezbătută cu deamăruntul şi apoi acceptate de adunarea întreagă, sunt următoarele :

1) Naţiunea română, rezimată pe principiul libertăţei, egalităţei şi fraţietăţei, pretinde independenţa sa na-

ţională în respectul politic, ca să figureze în numele său ; să-şi aibă reprezentanţii săi la dieta ţărei în proporţiune cu numărul său ; dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătoreşti şi militare, în aceeaşi proporţiune ; să se servească cu limba sa în toate lucrările ce se ating de dînsa atît în legislaţiune cît şi în administraţiune. Ea pretinde pe tot anul o adunare naţională generală.

2) Naţiunea română pretinde ca biserica română, fără distincţiune de confesie, să fie şi să rămînă independintă de la oricare altă biserică, egală în drepturi şi foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei. Ea cere restabilirea mitropoliei române şi a sinodului general anual cu deputaţi bisericeşti şi mireneşti. În sinod să se aleagă episcopii români fără candidaţiune.

3) Naţiunea română cere fără întîrziere desfiinţarea iobăgiei fără nici o desdăunare din partea ţăranilor. Ea cere tot deodată desfiinţarea decimelor.

4) Naţiunea română pofteşte libertatea industrială şi comercială cu ridicarea cehurilor, a privilegilor şi a tuturor piedicilor şi stavilelor comerţului în ţările vecine de care se ţine desfiinţarea vamelor la graniţă.

5) Naţiunea română cere să se şteargă darea asupra vitelor ce se pasc în ţările vecine şi să se păzească tractatele pentru economia vitelor încheiate între Austria, Poarta otomană şi Principatele române.

6) Naţiunea română cere desfiinţarea zeciuelei metalelor create în patrie.

7) Naţiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie şi tipări fără de nici o cenzură.

8) Naţiunea română cere asigurarea libertăţei personale ; nimeni să nu se poată prinde sub vreun pretext politic. Cere libertatea adunărilor.

9) Naţiunea română cere tribunale de juraţi, cu publicitate în cari procesele să se facă verbale.

10) Naţiunea română cere înarmarea poporului, garda naţională ; miliţia română să-şi aibă ofiţerii săi români.

11) Naţiunea română cere denumirea unei comisiuni mixte, compuse din români şi alte naţiuni transilvane, pentru cercetarea cauzelor de mezuine a moşielor şi pădurilor.

12) Naţiunea română cere dotarea clerului român întreg din casa (visteria) Statului, întocmai cu clerul celorlalte naţiuni.

13) Naţiunea română cere înfiinţarea şcoalelor române pe la toate satele şi urbile, a gimnazielor, institutelor militare şi tehnice, a seminarelor preoţeşti, precum şi a unei universităţi române, dotate din casa statului în proporţiunea poporului contribuent şi cu libertate de a învăţa.

14) Naţiunea română pretinde purtarea comune a sarcinelor publice după starea şi averea fiecăruia şi ştergerea privilegilor.

15) Naţiunea română pofteşte ca să se facă constituţiune nouă pentru Transilvania prin o adunare constituantă a naţiunilor ţărei, constituţiune întemeiată pe principiile dreptăţii, libertăţii şi fraţietăţii ; să se lucreze codici noi de legi civile, penale, comerciale etc. tot după aceste principii.

16) Naţiunea română cere ca conlocuitoarele naţiuni nici decum să nu ia la desbatere cauza uniunei cu Ungaria, pînă cînd naţiunea română nu va fi naţiune constituită şi organizată cu vot deliberativ şi deciziv în camera legislativă ; iar, din contră, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuşi a se lăsa la pertractarea acelei uniuni de noi fără noi, atunci naţiunea română protestează cu solemnitate".

După adoptarea, în aplauzele universale ale adunărei, a acestor puncte ale petiţiunei, Laurian descindînd de pe tribună, inteligenţii-l răpiră pe sus şi-l purtară în triumf între popor, de asemenea pe Bărnuţiu, pe Bariţiu şi pe cei trei tribuni ai poporului, iar oamenii-i luau din mîinele inteligenţei şi-i purtau prin adunare.

S-a propus apoi alegerea a două deputaţiuni cari să ducă cererea naţiunei, una la împărat la Viena, alta la dieta celor trei naţiuni la Cluj. Deasemenea alegerea unui comitet permanent la Sibiu.

Numărul deputaţilor la împăratul, sub preşedenţia episcopului Şaguna şi vice-preşedenţia emeritului comite suprem Vasile Nopcea, să fie cel puţin de 30 ; al celor trimişi la dietă, sub preşidenţia episcopului Lemeni, să fie de cel puţin 100. Iar Comitetul Permanent, sub preşedenţia episcopului Şaguna şi vice-preşedenţia profesorului Bărnuţiu, să fie cel puţin de 12 membrii.

Aceste propuneri se acceptară. Alegerea se făcu.

Însemnăm aci pe toţi membri comitetului ales în adunarea naţională din 15 mai : preşedinte Şaguna, vice-pre-

ședinte Bărnuțiu ; membrii : prota Fulea, prota Moga, prota Panovic, prota Bodila, cancelist Maniu, concepist Dunca, Nicolae Maniu, prof. Pumnul, cancelist Papiu Ilarian, avocat Buteanu, avocat Avram Iancu, cancelist Pipoș, jurist Pușcașu, prof. Bătrîneanu, avocat Penciu, cancelist Vaida, paroh Popovici, prof. Bălășescu, canonic I. Suciu, Ștefan Moldovan, prof. Constantin Roman, cancelist Tămaș, avocat Florian Micheșiu.

Deputații trimiși în dietă aveau instrucțiune de a nu intra în nici o desbatere, ci numai de a așterne cererea națiunii la locul cuvenit.

După aceea, ploaia începu a vărsa cu mare repezime. Adunarea se desfăcu, „bucurîndu-se de acest botez al libertății", cum zice „Organul".

După amiază-zi partida antinațională-unionistă începu din nou cu tecmele (intrigile) sale.

Se tipări o adeverință, în limba ungurească, subscrisă de ambii episcopi ca președinți ai adunării.

În adeverință se arăta că poporul s-a purtat bine la adunare. Adeverința se împărți oamenilor drept pas (pașaport, dovadă) pentru ca mergînd acasă să nu li se întîmple ceva din partea domnilor unguresti.

Episcopul Șaguna mai tipări o proclamațiune către credincioșii săi care, împreună cu adeverința, se împărți oamenilor în curtea episcopească. Aci unioniștii spuneau oamenilor că acum toate s-au finit și pot merge acasă în pace. Mulți începuseră a pleca. Dar tribunii observară măestria și îndemnară pe popor să mai rămînă pînă mîine, că adunarea nu e finită încît timp protocolul nu e verificat. Poporul, de și suferind lipsă, asculta bucuros și nu era mulțumit cu proclamațiunea episcopului Șaguna, pentru că suna numai către credincioșii săi ; apoi nu plăcea cuvintele acestea din proclamațiune : *vedeți că domnii voștri* (aristocrații unguresti) *vreau bunul* (binele) vostru ; poporul știa mai bine decît Șaguna, care era om nou în Ardeal, cum ungurii voiau în adevăr *bunul*, dar nu *binele* românilor. În urmă, nu plăcea, pentru că episcopul Șaguna în proclamațiune vorbea de *înlesnirea* iobăgiei, pe cînd și comisarii unguri ziceau *ștergerea iobăgiei*. În fine, în toată proclamațiunea nu venea înainte numele de *națiune* și *român*. Astfel, proclamațiunea nu produse vreun efect asupra poporului care rămase și pentru ziua următoare.

Ședința III, miercuri, începu pe la 10 ore dimineața. Se îndrepta și se verifica protocolul ședinței de ieri. La punctul 16 al petițiunii, unioniștii mai încercară de a se reveni asupra protestului contra uniunei. Episcopul Șaguna și vicariul Șuluțiu cercară a mai muia protestul cu alte cuvinte, precum : să nu se *proteste* contra uniunei, ci să se *contrazică*. Toate îndeșert. Protocolul se autentica. Iar episcopul Șaguna, ca președinte, enunția : *„punctele stabilite sunt concluzurile adunărei naționale“*. (Organul).

După aceasta, bătrînul canonic Rațiu propune ridicarea unui monument în Cîmpul Libertățeĭ, întru memoria acestor zile glorioase. Se acceptă cu aclamațiune.

La 1 $^1/_2$ oră după miazăzi comisarii sunt invitați a veni în sînul adunărei cari venind închiseră adunarea cu un cuvînt scurt, „recunoscînd cu multă plăcere *serioasa și admirabila purtare* a poporului“, promițînd recomandarea cauzei române și declarînd că „cererile ce poate s-ar mai da, după finirea acestei adunări, nu se vor considera, ca unele ce nu sunt dorințele a tot poporul român“ după cum spun înșiși în raportul oficial ce făcură către guvern.

După aceea mai mulți oratori țin cuvinte de încheiere, unii către popor, alții către conducătorii acestuia. După episcop vorbi protopopul de la Brașov Popasu, mulțumind tribunilor pentru învățarea și conducerea poporului, pentru încrederea și ascultarea cu care i-a onorat.

Protopopul de la Sibiu intonă imnul bisericesc de mulțămită : *Mărire întru cei de sus* și cel poporar, între salve de artilerie.

Cerul începu a picura vărsînd lacrimi de bucuriă. *(Organul).*

Poporul începu a pleca spre casă, cu adeverința cea tipărită de ieri, temîndu-se a merge cu mîna goală acasă, să nu-i bată domnii care-i amenințaseră la plecare precum s-a și întîmplat.

De cu seară, inteligența se adună în grădina de la pod și într-un *album* se subscrise toată inteligența română cîtă fu prezentă la adunare. Acest album, împreună cu alte mai multe documente, îl confiscară mai tîrziu ungurii de la profesorul Pumnul cînd au vrut să-l prindă în Făgăraș.

Seara călușarii, mai multe însosiri, săltară în forul Blajului.

Tot în acea seară se improviza o gardă națională de vreo 100 juni români cari, sub conducerea unui oratore (Bologa), manifestă mai multor bărbați de frunte sentimentele de stimă și amore din partea junimii. Garda corteni și pe generalul Schurter, defilînd înainte-i. Generalul-și descoperi mulțămirea. În urmă se adună dinaintea catedralei unde oratorele salută pe cei trei tribuni de la Dumineca Tomei. În fine, se îmbărbătară prin cuvinte înflăcărate că *vor fi una în viață și în moarte*. Tinerii transilvăneni salutară pe români din celelalte părți ale Daciei și anume pe cei din Moldavia care erau prezenți.

Comisarii plecară după miazăzi din Blaj. Oștirea, vineri 19 mai.

Organul național așa scrie despre poporul adunat în Blaj: „În adunare erau mulțime de oameni din popor, nu numai români, dar și sași și unguri. Avem date sigure, cum că unii din cei de altă limbă fură prinși și duși la închisoare căci au venit la noi. Poporul român, toată adunarea, s-a purtat cu o cuviință ce te răpește la mirare. Numărul celor adunați nu-l știm calcula cu scumpătate. Ceia ce zic mai puțin, pun 15 mii; cei ce mai mult, 95 mii. Atîta știm că piața Blajului coprinde mai mult de 30 mii. Și luni mai ales, au fost mai mulți de cît să-i poată cuprinde pe toți. Noi punem 40-50 mii. Poporul era ascultător peste toată cugetarea. La un cuvînt al unui tînăr orator, într-un minut se formau uliție printr-însul. Și liniile formate nimeni nu le turbura. Ascultați popoare ale Transilvaniei! Luați exemplu de la acest popor. Mulțămită vouă, tinerilor recunosciți, ce-ați învățat poporul la acestea. Trăiască poporul și junimea română!".

Tot astfel scrie și *Gazeta*.

Comisarii ungurești în raportul către guvern califică de deșteaptă, morală și admirabilă purtarea poporului. Laudă apoi pe Șaguna pe care-l numesc om vîrtos în trup și în suflet și-l recomandă de regalist (membru de Senat).

În adevăr poporul din Blaj nu imita scandalele ce se petrecea în adunările poporare ale ungurilor și chiar ale nemților; chiar și așteptarea ungurilor de a vedea pe Verbőczy și Compilatele arse, rămase înșelată.

Această admirată purtare a poporului român e o probă neînvinsă că jugul și tirania seculară n-au fost în stare d-a stinge întrînsul caracterul cel grav și serios erezit de la străbuni. Școala nevoilor l-a adus la maturitate.

Polibiu, istoric, zice că adevăratele cauze ale faptelor omului în parte și ale popoarelor întregi, sunt interne. Așa și cauza frumoasei purtări a poporului nu de a se atribui nici tribunilor cum zic organele naționale de atunci și cu atît mai puțin, episcopului Șaguna cum pretind comisarii, episcop care atunci venit în Transilvania, nici era încă cunoscut românilor.

Cauza purtării demne a poporului e a se căuta în caracterul grav al poporului român însuși.

Joi în 18 mai, comitetul și deputațiunile se înțeleseră asupra împlinirei misiunei lor. Comitetul și deputațiunea trămisă la Cluj se înțeleseră prea ușor.

Mai greu fu înțelegerea deputaților trimiși la Viena.

Aceștia trebuiau să plece îndată cu protestul în contra uniunei știind prea bine că dieta din 29 mai proclamînd uniunea, o va și supune împăratului spre întărire. Deci era de mare interes d-a apuca înaintea ungurilor. Unii din deputați și plecară îndată la 18, ceilalți la 19 și 20 mai.

Din nenorocire, președintele deputațiunei, în loc să meargă la Viena la împărat unde era trimis, se duse la Cluj.

---

1 nP. Tabla regească din Oșiorhei era Curtea supremă judiciară a Transilvaniei. Jurații sau canceliștii erau tineri juriști absolvenți, practicanți, fără leafă, pe lîngă acea tablă. Ungurii și Secuii erau sute. Românii vreo 20, Sașii nu mai mulți. După practica de doi-trei ani erau admiși la examenul de advocat.

a De fapt în primăvara anului 1848 se găseau în Tg. Mureș următorii canceliști români : Vasile Fodor, Amos Tordășianu, Iosif Suluțiu, Dionisie Tobias și Avram Iancu din Munții Apuseni ; Ioan Săcărianu, Vasile Lacea, Comstantin Ioan și Nicolae Gaetan din părțile Brașovului ; Ioan Aludescu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Ioan Pinciu, Petre Roșca și Ioan Balomiri din părțile Sibiului ; Ladislau Bazil Pop, Alesandru Papiu Ilarian, Ioan Mărgineanu, Ioan Cergedi, Nicolae Pop Bota, Samoil Poruțiu, Ioan Oros Rusu, Florian Micaș. Petru Popovici, Vasile Vespremian, Ladislau Buteanu, Ion Suciu, Nicolae Bîrlea, Mihail Bohățiel, Ladislau Simion, Ladislau Dragoș, Anton Stoica, Ioan Costea și Avram Precup de pe Mureș și din regiunea de nord a Transilvaniei /.../ Alesandru Papiu Ilarian avea faima celui mai bun student al școlilor din Cluj.

ROMÂNII DIN ARDEAL DUPĂ ADUNAREA DE LA 15 MAI *

Începutul terorismului în Transilvania. Dar să vedem acum mai cu deamănuntul patimile poporului, de la adunarea din 15 mai, pînă la adunarea din Septemvrie.

Cum se întoarseră românii dela adunarea din 15 mai acasă, dacă şi povăţuiţi (prevăzuţi !) cu pasuri despre purtarea lor cea bună sub decursul adunării, cu toate acestea ungurii care aveau înainte dieta [a], publicară legea marţială, trimiseră coloane secueşti prin satele româneşti. Ci spre a terioriza poporul, începuseră acum a-i batjocori, a-i bate, a aduce execuţii militare, mergeau din sat în sat, maltratau poporul fără niciun temeiu, ruşinau femeile, jefuiau casele şi storceau bani dela sate [1] (...). Ba şi uciseră oameni ca la Mihalţ, Luna şi aiurea. Îi sileau să dea subscripţiuni pentru uniune, să se adune la alegerile lor de deputaţi la dieta din Pesta. Prindeau pe inteligenţi (intelectuali), tocmai şi pe unii din deputaţii veniţi dela Viena şi-i aruncau în temniţă. Cruzimile acestea nu încetară nici cu venirea comisarului Vay. Comitetul gonit; popii, mai cu seamă, prinşi; mulţi tineri care povăţuiseră poporul fură siliţi a trece în Ţara Românească, locul de scăpare al ardelenilor în toate timpurile de primejdie. Mai multe cauze, între care adeseori singură ura cea neîmpăcată către români, de multe ori deosebite interese private ale aristocraţilor şi biurocraţilor, dar cauza de că-

* AL. PAPIU ILARIAN, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, schiţa tom. III, publicată cu o introducere şi note de dr. Ştefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 35-47.

petenie era că românii se ţineau strîns de jurămîntul din Cîmpia Libertăţii şi de concluzele naţiunii şi pe lîngă toată hotărîrea, ba şi întărirea („împotriva“ !) uniunii. Ei nu vroiau să ştie nimic despre un lucru atît de mare, (despre uniune), făcut peste voia lor şi în contra protestelor lor. Mai cu seamă cînd vedea românul prin aceasta primejduită naţionalitatea, cel mai de pe urmă plugar de pe sate ştia, spun, că ei nu vroiau uniunea, pentru că prin aceasta îi e primejduită naţia, „noi vrem naţie, adică domni de român cu limbă română“, ziceau sărmanii ţărani şi erau gata a pătimi pentru împărat şi naţie orişice tiranie, ba încă tot mai tenace-l făceau.

Prin astfel de cruzimi înstrăinară pe români cu totul de către sine şi cu vărsare de sînge pecetluiră ştergerea iobăgiei.

Dar în urmă cu arestarea lui Laurian, către mijlocul lui august şi cu legea de recrutare, puseră vîrf tuturor prigonirilor acestora.

Dar să nu ne mulţumim numai cu generalităţi, ci să aducem înainte vreo cîteva cazuri speciale din care apoi se poate conclude la starea cea tristă şi nesuferită a poporului român din tot Ardealul. Ne pare rău foarte că cu ocuparea Sibiului prin Bem [b], toată arhiva comitetului căzu în mîna lui şi aşa nu ne putem folosi de o sumă de acte care ar vărsa multă lumină şi peste întîmplările care le descriem acum, ci ne restrîngem numai la vreo cîteva mai de mare însemnătate, întrebuinţîndu-ne de gazetele de atunci.

Măcelul de la Mihalţ. Dacă şi coloanele secuieşti erau împrăştiate prin toată ţara, dar acestea deocamdată pe la Turda, pe Cîmpie, pe Someş şi Mureş, se mulţumeau numai cu arestarea inteligenţilor, terori făceau poporului cu silirea ţăranilor la lucru domnesc pe seama domnilor după ştergerea iobăgiei, cu silirea la uniune, cu ruşinarea femeilor etc. [2].

Să începem cu Mihalţul fiindcă aici se întîmplă [...] cea dintîi vărsare de sînge în Ardeal, în 1848. Şi iarăşi, această cauză sîngeroasă, fiindcă se întîmplă puţin după congresul naţional din 15 mai, luă un caracter atît de naţional, precum putea să ia oricare eveniment mai grandios şi cutreera tot sufletul român, cît dacă era de trebuinţă încă atunci îl puteai pune pe picior de războiu. [3].

Întîmplarea fu așa : (aceasta o povestesc după cum o referiră oamenii veniți atunci de la Mihalț la Comitet, în care mă aflam și eu și după cum s-a aflat adevărul și după aceea [nP 4]) doi oameni de la Mihalț veniră sîmbătă, în 6 iunie, la Sibiu și se plînseră la Comitet numai despre cele întîmplate, joi în 4, cînd satul protestă în contra intrării soldaților, cerîndu-și 15 zile. În următoarea zi dimineața, veni arhivarul consistorial din Blaj, Gerendi, profesorul Cherecheș și Nicolae Mureșianu și toți aceștia spuneau trista întîmplare în următorul chip : satul Coșlar, lîngă Mureș, [5] păscuse cu vitele sămănătura proprietarilor, pentru care secuii grăniceri, 240, fuseseră trimiși asupră-le ca executori [6]. Aceștia nu se îndestulară a mînca și bea pe contul satului, ci făcură tot felul de batjocuri. Pe vreo două femei, care nu se supuseră poftei lor celei nerușinate, le bătură pe moarte ; pe parohul neunit din Mihalț, care trecea pe acolo, încă-l bătură [7]. 1 Iunie, în ziua de înălțare, soldații conduși de un vicește [8] veniră să treacă Mureșul la Mihalț. Mihălțenii auzind de tiraniile secuilor le ieșiră înainte și n-au voit a le da podul ca să treacă. Deci militarii împreună cu tristurile [9], au fost siliți a se reîntoarce [10]. A doua zi, înconjurînd pe la Galtium, au trecut peste Mureș însoțiți și de gardiștii de la Aiud și grăbiră către Mihalț. Înțelegînd acestea sătenii, cu oamenii din satele vecine [11], împreună cu femei, cu copii, le-au ieșit înainte și *în numele lui Dumnezeu și al împăratului au tudumănit* [12] ca să nu se apropie de sat. Un tist de vármegye [13] zise către săteni : diregătoria noastră în toată întîmplarea este de a intra în sat fiindcă oamenii ni-s neînsurați și avem lipsă de fetele voastre. Arătau gloanțele și speriau pe oameni. În urmă i-au întrebat că primesc unirea cu țara ungurească și oamenii nevrînd a ști nimic despre aceasta, cu toate că tudumăniră și cerură dilațiune [14] de 15 zile, secuii vrură a intra cu puterea în sat [15] și împușcară în oameni, căzînd din aceștia 12 morți și mai mulți răniți [16]. Secuii după aceea, începură a chinui pe oamenii ascunși între sămănături și strigau : „acum înălțatul împărat să-i iee aceasta de pe spatele voastre". Căci [17] auzi comitetul, prin oameni credincioși de la fața locului, precum fură cei mai sus numiți, de acest caz înfiorător, numaidecît îndreptă o rugăminte către Înaltul General Comandant [18] ca să revoace pe secui și să trimită alți militari acolo unde ar fi trebuință de execuțiune, să

se facă ştire majestăţii despre această întîmplare şi să se apere naţiunea de asemenea năpăstuiri. S-a dat rugăminte şi către înaltul guvern ca să trimită cercetare mixtă în care să fie şi români, la care comitetul îşi presemnase pe d-nii Man şi Dunca, concepişti. Dar ce făcu guvernul? Trimise o comisiune mixtă, adică civilă-militară, stătutoare din Béldi Ferencz, Keményi István (civili), Teutsch şi Sándor (căpitani) aşa dar toţi patru unguri [19]. Aceştia firește, aflară pe românii ucişi vinovaţi întru toate; pe românii care raportară comitetului îi aruncară în temniţă, altora alte făcură. Dar înainte de aceasta, făcură minciuni cum că la acea catastrofă ar fi fost de faţă tocmai şi Bărnuţiu. Ei îl chemară faţă şi pe acesta; acesta le răspunde prin o declaraţiune [20].

Aşa la Turda şi împrejurul ei [21], aşa în 17 iunie în Budiu prinseră pe tatăl meu şi-l băgară în temniţă fără nici o vină, în care-l ţinură pînă în septemvrie făcîndu-i din nou cheltuieli mari şi dînsului şi satului [22].

Suferinţele românilor de pe Mureş. Aşa scrie advocatul Mărgineanu de la Mureş în „Gazeta“ nr. 68 „că în satul Salcut, comitatul Cetăţii de Baltă, solgabirăul [23] Madaras Gábor, a adus grăniceri secui în spinarea bieţilor români. Lucru aşa s-a întîmplat: solgabirăul avînd mult de secere, s-a înţeles cu vicespanul [24] cum ar putea să înduplece pe români să le clăcuiască şi ca să aibă lucru ceva faţă de sfinţenie, au amestecat, cu voie fără voie, şi pe parohul local în lucru, ca pe Pilat [c] în Credeu [d], să nu poată zice lumea că nu e lucru drept. Aşa dar triforul deplini [25]. Lucru le ieşi norocos, că solgăbirăul aţiţă pe unii oameni să ceară afară cartea „Preştiinţare“ (cartea de eliberare de robote) [nP] de la popa că e scris în ea ceva rău. Oamenii nepricepuţi sărmanii, au aruncat-o şi aşa au dat preadoritul prilej susnumitului solgăbirău de a aduce 165 de grăniceri care, în curs de 8 zile, numai nu i-au belit [26] pe bieţii români şi i-au despoiat mai de toate averile şi i-au lăsat pribegi, căci din porunca vicespanului a fost dator fiecare român a da pe toată ziua unui soldat, dimineaţa, un porţion de vinars, iar la amiază şi seara o fele [27] de vin bun pe lîngă mîncarea cea scumpă, dar şi bine gătită dacă nu vrea gazda să umble bătut. Aşa dar aceşti români au cheltuit în opt zile pe carne de vită 222 fiorini, pe vin 196 fiorini, 20 cri(ţari), pe vinars 60 fiorini bani gata.

La depărtare (plecare) au numărat căpitanului, din porunca lui solgabirău, 450 fiorini ; dar apoi pita, găinile, puii, carnea de porc, unsoarea la spici, etc., unde se urcă ? Şi de unde au plătit salcutenii aceea sumă de bani ? Răspunsul : din punga d-lui solgăbirău, pentru că tot el n-a mai suferit să se împrumute bani de la străini, ci i-a plătit d-l solgăbirău bucuros pentru săracii români pe ujură [28], acesta fiind scopul dumisale, ca să-i secere românii toate holdele, să i le care, să-i cosească, etc., şi aceasta pe lîngă contract în tot anul, pe viitor, de nu vor putea pune banii cu toţi odată peste trei luni.

Dar batjocurile ce au pus, aţîţaţi de d-l solgăbirău, pe români, apoi pagubele ce le-au făcut în grădinile şi viile românilor, sunt nesocotite şi ei nu mai tac. Tot aşa făcură pe toate locurile, mai cu seamă pe Cîmpie şi Mureş, în Lechinţa şi Săulea [29], toată vara au şezut acolo jefuind pe români de toate şi storcînd mii de fiorini de la sat. Mi se pare tot advocatul Mărgineanu scrie, în Nr. *72 al Gazetei*, dela Cheţa [30] următoarele : Precum în toate gazetele, de cîtva timp, mai în multe sate, mai cu seamă la Cîmpie, mari pagube şi execuţii s-au făcut din partea domnilor în contra românilor. Asemenea s-a întîmplat şi la noi pe Mureş. Iar mai de curînd în satul Cheţa foarte mari asupriri s-au făcut românilor căci viceşpanul Betegh Gábor cu solgăbirăul Korodi János au adus 80 de cătane [31] pe Cheţani şi în 5 zile, în cele mai cumplite bătăi asupra oamenilor, au executat 900 fiorini, nespunînd oamenilor pentru ce trebuie să le plătească.

Lucrul aşa s-a întîmplat : după ce s-a vestit scăparea de iobăgie, provizorul bar. Keményi Samuel din Grind, Técsy Samuel, a chemat pe cheţani la Grind [32] cu răvaşele, să-şi tragă seama laolaltă şi să se înţeleagă cine cu ce ar mai fi dator curţii, cu care ocaziune le-a luat dela oameni toate răvaşele şi scrisorile şi i-au trimis acasă, zicîndu-le că mai mult n-are treabă cu ei... Dar acum de curînd Técsy Samuel, ca un om cunoscut de toţi pentru tiraniile sale, a venit în sat cu susnumiţii tisturi de vármegye [33] şi au pus execuţie pe oameni în modul cel mai barbar, învinovăţindu-i că n-au *răvaşe*, căci viceşpanul [34], chemînd pe săteni înainte, le-a zis să-şi tragă seama cu tistul şi să plătească dacă-s datori. Oamenii au răspuns că şi-au tras seama şi răvaşele li le-au luat tistul în curte, precum şi toate chitanţele sunătoare despre slujba pusă.

La acestea au început a-i bate pe oameni cu vergi, dela 12 pînă la 25, în cel mai tiranic mod al bătăii, încît mergea tot pîrîu sîngele din pielea românilor. Cea mai cumplită bătaie au pus-o pe *cei ce au fost la adunarea de la Blaj*. Spaima şi groaza ce au băgat în inima românilor din Cheţa, nu se poate spune, căci pe lîngă aceea că le-au mâncat cinci boi de frunte, însuşi tisturile alegîndu-i din ciurda satului după plăcere, au băut 30 de vedre de vin, slănină, pită, găini, pui, ouă etc., i-au prădat, i-au mai executat 900 fl., pagubă nespus de mare pe un sătuliu de 80 de fumuri. Au mai trimis încă şi la temniţă în Turda 5 români, tot oameni bătrîni, cărunţi la cap, pe Şerban Mihăilţ, Şerban Vasile, Chişiu Ioan, Mihăşan Ioan şi Mărginean George. Ei sunt bătuţi în fiare dar nu ştiu pentru ce, căci tisturile de vármegye [35] nu le bagă altă vină decît că ei aşa au *poruncă de la mai mari*.

Tot atunci au bătut acele tisturi pe Lungu Dumitru, birăul [36] satului, cu 50 vergi în două rînduri şi l-au executat de 50 fl., iar pe tatăl birăului, pe Lungu Nicolae, *pentru că a fost şi el la adunarea de la Blaj*, l-au bătut cu 12 vergi şi l-au tras 11 fl. Batjocura şi tirania, teroarea cea mai mare, a pătruns inima tuturor pe Mureş şi mulţi îşi plîng zilele trecute, zicînd, că mai fericiţi erau ca iobagi. Şi pînă cînd, Doamne ! !"

Atrocităţile în munţii Apuseni. Mai încolo trimise guvernul, cu începutul lui iulie, tocmai şi în muntele lui Iancu o comisiune, sprijinită d 415 ostaşi, între care 300 secui, spre a cerceta asupra „exceselor politice din munte" [37]. Toţi aşteptau că va să fie bătaie în munte. Ba ce e mai mult, Josika Nicolae lăţi în toată lumea vestea prin „Pesti Hirlap", încă în 13 Iunie, cînd nu era niciun secui în munte, cum că s-ar fi făcut bătaie şi s-ar fi ucis 300 de români. Scopul cel adevărat al acestei comisiuni era a teroriza pe munteni şi mai cu seamă a prinde pe Iancu o comisiune, sprijinită de 415 ostaşi, între care 300 a vorbi pe poporul român din munte, care o astfel de înştiinţare publică după aceea, despre această execuţiune, în *Gazeta* nr. 65-66 [38], între altele : „În curgerea cercetării se puseseră la popreală [39] Simion Balint, Ilie Cojocariu, Nicolae Fodor, Ioan Patiţia, toţi parohi români ; Georgiu Balea, Ioan Corcheş, Ioan Danghea, Samuil Morariu, Petru Ionete, Iosif Şuluţiu şi Timoc Teodor — aşa dar lamura inteligenţei muntene. — Acesta din urmă toc-

mai *în seara în care sosi acasă din calea de la Insbruck, ca membru al deputațiunii naționale, nelăsîndu-i-se încă timp a-și îmbrățișa familia sa, cea de mai multe săptămîni însetată după un părinte așa de dulce dorit și carele, spre mai mare batjocură, se puse pe lanț.*

Cu capătul cercetării, ceilalți toți fură lăsați liberi, singur fratele nostru Balint se mai reține [40] — și se reține pînă la adunarea națională din septemvrie — în cruntă prinsoare, mai ales în zilele dintîi, cînd spre nespusă batjocură, fără scaun, masă, pat ș.a. și în așa loc, unde necum cunoscuților, dar nici aerului curat nu-i era iertat a intra la dînsul.

Cuprinsul investigațiunilor nu se știe, căci comisiunea pe pîrîtori (delatorii) noștri mici a-i denumi, cu atît mai puțin a voit a-i înfățișa cu pîrîții, așa nici pe mărturiile lor. Cu un cuvînt, cauza patimii noastre, nu ne este cunoscută. Aceea sperăm, că ce n-a fost, nici nu va fi dovedit asupra noastră, deoarece de cînd s-au început mișcările europene, nici a fost vreun ținut în mai mare pace decît ținutul nostru din partea românilor. Nimeni nu poate arăta cumcă vreun român s-ar fi sculat nici batăr [41] cu vorba asupra vreunei persoane maghiare, deși frații maghiari, cari se află cu numărul puțini între noi, și vreau a domni asupra noastră, cu cele mai mari batjocuri ne-au amărît; numele nostru e bujtogatău hoza [42] și pentru aceste supărări n-avem unde cugeta, îndestulare nu căpătăm. Afară de aceea, garda națională maghiară, face cele mai nespuse excese : a bătut dintre români, în piață, cu patul puștilor, pe cîțiva i-au sfîșiat cu baionetele, la Roșia pe un frate român l-au bătut de moarte, tăindu-l cu sabia în cap, pînă la creeri, etc. Minunat înțeles dau ei cuvîntului european : Fraternitate ! Dînșii prin sinistrele expozițiuni, cășunară mare mizerie și sătenilor de prin prejur, care, afară de intervenția a 415 ostași, între cari 300 secui, se astrinseră a mai plăti acestora 8 000 florini. Încît pentru ostășime, frații noștri din Cîmpeni, prin purtarea lor cea blîndă și ospățioasă, atîta au dobîndit inimile soldaților secui, încît, cînd s-au despărțit unii de alții, secuii astrinseră [43] pe căpitanul lor *a da românilor adeverință cum că sunt oamenii cei mai de omenie* și cum că nici semne de revoluționare n-au aflat între dînșii... În fine mai adăogăm cum că comisiunea a strîns toate armele

de la români fără nici o deschilinire [44], iar la unguri (...) le-au lăsat pentru că apără securitatea (?).

Aşa ne este egalitatea şi fraternitatea.

Dar nu e cu putinţă a descrie toate patimile românilor dela 15 mai pînă în septemvrie. Destul că în toate părţile Ardealului, pe Mureş, pe Cîmpie, etc. etc. tot într-o formă [45]. Veţi întreba ce aveau de scop cu toate aceste măsuri teroriste fără nici o cauză ? Răspunsul : ei vedeau că spiritul naţional e deşteptat în români şi prin urmare ei cu buna nu pot maghiariza pe români. Deci, începură a aresta inteligenţa, a teroriza poporul, ca, deoparte, să n-aibă cine susţine în popor spiritul naţional, de altă parte a băga groază în români. Dar românii ţineau sfînt jurămîntul din Cîmpia Libertăţii şi terorismul îi înverşuna numai, departe a-i atrage. Veţi întreba iarăşi, pentru ce nu se opuneau şi românii mai timpuriu terorismului ? Răspuns : românii învăţaseră în Adunările Naţionale din Blaj dela tinerii lor povăţuitori că deocamdată, dacă vor căpăta o palmă peste obraz dela domni, să le întoarcă şi cealaltă parte etc. Aşa vedem pe toţi românii, aşa vedem tocmai şi pe eroii munteni a suferi toate şi a tăcea în pace.

Cum mai zisei, prigonirile cele înfricoşate ale românilor ţinură pînă către septemvrie, cînd paharul suferinţelor se umpluse peste vîrf şi a mai suferi era şi peste puterea omenească şi peste onoarea naţională.

Atunci veniră la mijloc două împrejurări fatale care iuţiră începerea revoluţiunei, adică : legea de recrutare şi arestarea d-lui Laurian.

---

1 nŞP. La 29 mai la Abrud, gardiştii unguri brutalizează pe români, iar poporul agitat se linişteşte numai la intervenţiunea lui S. Balint.

2 nŞP. La Abrud este arestat S. Balint, apoi aruncat în închisoare şi maltratat. De frica românilor, care încep să se agite, e dus la Aiud.

În regiunea Mureşului, preoţii se făceau agenţi revoluţionari, cf. T. Popa, *Monografia oraşului Tg. Mureş*, Tg. Mureş, 1932, p. 136. În regiunea Dejului, mai mulţi clerici şi poetul Alecu Russo, împrăştiau aceleaşi ştiri. cf. Iakab Elek, *Szabadságharcunk történetehez, Visszaemlékezések 1848—49-re*, Budapest, 1880, p. 195. La Mediaş prot. St. Moldovan era sufletul mişcărilor cf. C. Suciu, *Un erou din 1848*, Prot. *St. Moldovan din Mediaş*, Blaj, 1933, p. 30. În jud. Hunedoara, românii răspund comisiunii că vor face ce le va dicta împăratul, cf. E. Dăianu, *Cronica anului 1848*. Fasc. I, Sibiu, 1898, p. 54.

3 nŞP. La mişcarea de nesupunere de la Mihalţ, a contribuit în mare parte şi comitetul român din Sibiu. Acesta, sub semnătura lui Bărnuţiu şi Papiu-Ilarian, răspîndea proclamaţiuni şi versuri satirice; emisari de ai comitetului cutreerau regiunea, dintre care cel mai înfocat era Papiu-Ilarian, Cf. Iakab, E., o.c., p. 186-199.

4 nŞP. Ştiri despre acest măcel dă *Gazeta Transilvaniei*, 1848, nr. 43, *Foaia pt. minte...* 1848 Nr. 27 şi *Raportul comisiei de cercetare* publicat de I. Lupaş în *Anuarul Inst. de Ist. Naţională* vol. V, p. 470-477. După întîmplarea de la Mihalţ, consistorul bisericesc din Sibiu, dă o circulară, în 6 iunie, prin care căuta să liniştească poporul român. cf. *Foaia pt. minte*, nr. 27, p. 212.

5 nŞP. Jud. Alba.

6 nŞP. În fruntea secuilor era Iosif Jablonczy.

7 nŞP. Hotarul com. Mihalţ era proprietatea familiei Eszterházy. Aici era o livadă a bisericii româneşti de la care o luase, cu cîţiva ani înainte, Eszterházy. Acum oamenii îşi trimit vitele la păşune în această livadă. Procesul dintre proprietar şi locuitori e cîştigat de cel dintîi. Locuitorii, cu toate acestea, necedînd păşunea, Eszterházy trimite o trupă de secui pentru execuţie.

8 nŞP. Subprefect.

9 nŞP. Ofiţerii.

10 nŞP. Se întorc la Teiuş unde, în 2 iunie, sosind încă o companie de secui, uniţi sub comanda prefectului N. Bánffy, pornesc spre Mihalţ.

11 nŞP. Obreja, Cisteiu, Crăciunel (toate în jud. Alba).

12 nŞP. Au avertizat.

13 nŞP Un ofiţer judeţean.

14 nŞP. Timp de gîndit.

15 nŞP. Din holdă se aude o împuşcătură şi un soldat cade mort. Atunci secuii trag şi ţăranii năvălesc asupra lor.

16 nŞP. *Gazeta Transilvaniei* Nr. 43, p. 179 dă numărul de 14 morţi şi 50 de răniţi, dintre care unii au mai murit, peste puţin timp.

17 nŞP. Îndată ce.

18 nŞP. Petiţiunea era semnată de Bărnuţiu, ca preşedinte şi de Ion Pipoş, ca secretar.

19 nŞP. Judecător fu numit Sándor. Împotriva alcătuirii comisiunii protestează S. Bărnuţiu, în numele comitetului român, „declarînd sărbătoreşte, înainte e toată ţara, cum că precum nu poate fi legiută comisiunea cercătoare fără de comisarii români desinteresaţi, aşa nici judecată legiută nu se poate face fără de conjudecători români în această cauză a Mihălţenilor şi a altora asemenea". cf. *Foaia pentru minte*, l.c.

20 nŞP. Bărnuţiu refuză să meargă „căci comisia nu poate să-i dea nici o garanţie pentru securitatea personală" — cum scria lui Bariţiu cf. Gh. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui S. Barnuţiu*. Bucureşti, 1924, Anexa XIV-XV.

21 nŞP. La Cîmpeni, în 9 iunie, Avram Iancu, după ce spuse poporului despre sîngeroasele întîmplări de la Mihalţ, îl îndemnă să-şi procure arme, pentru a fi gata la toate. cf. „Gazeta Transilvaniei", Nr. 47, p. 193. La Bistra, la 10 Iunie, se adună peste 500 de români în frunte cu Iancu; „Ellenör", din 10 iunie, publică

ştirea că preotul român din Velcheriu (jud. Turda), a fost arestat şi dus la Cluj, acuzat de a fi aţîţat poporul împotriva ungurilor ; în Poiana Arieşului (jud. Turda), se încinge o bătaie, la 19 iunie, între români şi secuii provocatori ; în Agîrbiciu (Jud. Turda) românii au fost atacaţi de unguri ; la Sîncrai (jud. Alba) mai mulţi români au fost omorîţi, etc. cf. Gh. Bariţiu, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 189, o,134. Faptele neomenoase ale gardiştilor unguri erau aşa de grozave, încît determinară pe Lad. Nemeth să le adreseze Un apel, cerîndu-le să se poarte mai omeneşte cu românii, cf. „Gazeta"..., nr. 47, p. 194.

22 nŞP. Cu ocaziunea arestării preotului Ioan Pop, s-au găsit la el scrisori provocatoare de ale fiului său, Al. Papiu-Ilarian. Cu această ocaziune Al. Papiu publică o scrisoare în *Organul Naţional* din 25 iunie care se încheie astfel : „Vedeţi dar popoare pînă la cîte au putut veni ungurii în acest timp de aur a libertăţii. Pe noi, care atîta am învăţat poporul român în două adunări la Blaj la pace, cît acum nici nu se apără, ca să nu păcătuiască contra păcii predicate de oamenii săi, pe noi zic, care pe calea cea mai păcioasă apărăm naţionalitatea acestui popor, să ne strige în gura mare de turburători şi să ne prindă, — sentinţa ne este făcută : furcile, cum ne vor prinde. Iar cînd nu ne pot prinde pe noi, să prindă pe părinţii noştri cei nevinovaţi, cărora nu le este destul a se topi de grijă şi supărare pentru fiii săi, care şi-au pus în primejdie viaţa pentru naţiune, să-i prindă şi pe dînşii nevinovaţi şi să-i bată în cătuşe înaintea soţiei şi iubiţilor săi fii şi fiice — Durerile şi vaietele acestora nici închipui nu se pot".

23 nŞP. Pretorul ; 24 Subprefectul ; 25 Triforul : subprefect, pretorul şi preotul ; 26 Despoiat de piele ; 27 Jumătate de litru ; 28 Cu dobîndă ; 29 Jud. Turda ; 30 Jud. Turda ; 31 Soldaţi ; 32 Jud. Turda ; 33 Ofiţeri judeţeni ; 34 Subprefect ; 35 Ofiţeri judeţeni ; 36 Primarul.

37 nŞP. Primarul din Abrud, pentru a fi ales. aduce arme pe seama ungurilor, care, apoi, îmbătîndu-se, maltratară pe români. Românii, pentru a se apăra, se adună la Cîmpeni, în frunte cu Iancu. cf. I. Ciurileanu, *Fragmente istorice din anii 1848—49*, Bucureşti, 1887, p. 7. În consfătuirea avută, fruntaşii românilor din aceste părţi, Balint la Roşia, Dobra la Zlatna, Ciurileanu între Cluj şi Turda. *Siebenburger Bote*, Nr. 66 publică ştirea că la tîrgul din Hălmagiu, la rusalii, a fost prins emisarul Teodor Cresta, care îndemna pe români să ia armele împotriva ungurilor.

38 nŞP. Din 9-12 August, p. 271-273 ; 39 Temniţă.

40 nŞP. Pentru că a îndrăsnit să înainteze guvernului o petiţiune a abrudanilor.

41 nŞP. Cel puţin ; 42 Agitator împotriva patriei (haza ellenes bujtogató) ; 43 Constrînsere ; 44 Deosebire.

45 nŞP. Pe teritoriul orăşănesc, românii îşi dau mîna cu saşii, ţinînd adunări comune : în 9 iunie la Sibiu, pe la sfîrşitul lunii la Maerău *(Ţara Bîrsiei)*, în 24 iulie în com. Şeiu, iar în 30 în Sălcad (corect : Şieu com. în jud. Bistriţa Năsăud, Săcal comună în judeţul Mureş n.n.), cf. St. Branea. În Ţara Bîrsei, Braşov, 1934. An. II, p. 554-555. *Cronica evenimentelor din 1848—49*, scrisă de preotul Branea.

În județul Cluj, poporul e organizat de frații Bătrîneanu, cf. St. Pascu, Alex. Chioreanu alias Bătrîneanu și rolul lui în populația românilor ardeleni din anul 1848. Sibiu, 1939, p. 41-45.

În părțile Dejului, clericii împrăștiau manifeste. cf. E. Jakab, *op. cit.*, p. 222.

În părțile Năsăudului, poporul încă se mișcă. Un necunoscut adresează reg. II de graniță un manifest prin care cerea credință față de împărat. cf. V. Sotropa, *Pagini memorabile din 1848* în *Arhiva Someșană*. Nr. 3 p. 5. În 10 iulie, la Năsăud se ține o adunare poporală în care vicarul Macedon Pop redactează o petiționare către guvern, cerînd drepturi și îmbunătățiri pentru grănicerii români. Nesatisfăcîndu-li-se aceasta, ei se revoltă și ocupă pădurile, dar sunt aduși împotriva lor soldați și românii sunt maltratați.

Nici cei din părțile ungurene nu sunt mai liniștiți. În jurul Sătmarului, încă de la Rusalii, încep mișcările. Comuna Mediaș nu mai vrea să facă robote, spunînd că la Năsăud un om al Împăratului le-a acordat libertate, cf. al. Doboși, *Mișcarea revoluționară în anul 1848 în părțile Sătmărene*, în An. Inst. de Ist. Nat., vol. V.

În Bihor mai multe comune se opun recrutării. În comuna Marghita, rezistența e organizată de advoc. Păscuțiu. În 16 august, regiunea Orăzii întreagă era în mișcare pentru egalitate și libertate. În 29 se ține sinodul diecezan în care se hotărește independența, libertatea și egalitatea bisericii române, cf. I. Boroș, *Anul 1848 și sinoadele protopopești. In Cultura creștină*, Blaj, 1923, An. XII, p. 279-280.

Nici Banatul nu contenește mișcările de răzvrătire si împotrivire în fața comisiunii de recrutare. La un singur cuvînt al lui Murgu „în flăcări ar fi întreg ținutul acesta și tot ce nu-i românesc ar fi nimicit" — spune raportul către primministru. cf. C. Rudeanu, *op. cit.*, p. 76. Sentimentele față de unguri se schimbară și cei ce îndemnau poporul la liniște, erau considerați dușmani ai românilor și nu erau ascultați de nimeni. cf. E. Jakabffy, *op. cit.*, p. 75-76. Românii minieri cer să li se dea toate armele cîte se găsesc în depozite. În acest timp Murgu, eliberat din închisoare, convoacă adunarea la Lugoj, pentru 15/27 iunie, la care iau parte peste 12 000 de oameni și se decide : înarmarea poporului, alegerea lui Murgu în demnitatea de căpitan suprem al Banatului, naționalitate pe seama românilor, introducerea limbii române în dregătorii, etc. cf. *Tribuna* din 1898 nr. 30, p. 522. și TV. Păcățeanu, *op. cit.*, p. 347-353.

Cu începutul lui Iulie, bănățenii se declarară pe față împotriva ungurilor, după cum reiese din scrisoarea pe care Hoffmann, administratorul minelor, o adresează la 4 iulie, lui Graenzenstein, directorul minelor, în care administratorul spune că a căutat prin toate mijloacele să atragă pe români de partea ungurilor, dar aceștia arată antipatie față de acțiunea lui, iar preotul neunit îi răspunse, că mai bine trece în țara sîrbească decît să depună jurămînt pe constituțiunea ungurească. cf. E. Jakabffy, *op. cit.*, p. 217.

a Dieta latifundiarilor care a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, fără să țină seama de doleanțele poporului român, formulate pe Cîmpia Libertății de lîngă Blaj, a fost convocată, la Cluj, pentru ziua de 29 mai 1848.

b Joseph Bem (1795—1850), emigrant polonez, a fost generalul comandant al armatei maghiare revoluționare din anii 1848 și 1849. După o serie de succese împotriva armatelor austriace a fost înfrînt de ruși la Albești (lîngă Sighișoara) și la Timișoara. S-a refugiat la Constantinopol, a trecut la islamism și luînd numele de Amurat a servit ca pașă în armata turcească. Joseph Bem, alias Amurat Pașa, a murit în orașul Alep (Haleb-el-Sehabha, oraș în Siria).

c Pontius Pilatus, procuratorul roman al Judeii în anii 27—37. Neputînd găsi, după dreptul roman, nici o vină Nazarineanului, l-a predat poporului evreu ca acesta să-l judece după legile sale. Reclamat de populația Samariei pentru atrocități a fost chemat la Roma și exilat la Vienne (Dauphinné) unde s-a sinucis în anul 59.

d Credeul (Crezul) cuprinde simbolurile religiei creștine așa cum au fost ele fixate de sinoadele ecumenice de la Nicea (325) și Constantinopol (381).

VIII. CELE TREI ADUNĂRI ROMÂNEȘTI DIN LUNA SEPTEMVRIE *

În luna septemvrie se făcură trei adunări de mare însemnătate pentru români. Românii goniți de recrutare alergară, parte la Blaj, parte la frații lor grăniceri, la Orlat și Năsăud, spunînd că sunt gata a servi pentru împărat.

Adunarea de la Orlat și Năsăud. Această — adunarea de la Orlat — se ținu în 10-11 septemvrie. Fu deschisă de colonelul Rauber cu un cuvînt românesc, cu toate că nu știa vorbi românește. La această adunare fuseră mulțime de țărani din toate părțile. Desbaterile curseră cu cea mai mare libertate și publicitate. D. Laurian, provocat de grăniceri, ținu un cuvînt care stoarse lacrimi din ochii tuturor celor de față. Afară de două (2) puncte, atingătoare intereselor particulare ale grănicerilor, se hotărî peste tot perseverență pe lîngă toate acele care se hotărîseră în 15 mai, așa dar rupere totală de către ministerul unguresc, independența Ardealului, recunoașterea naționalității, încetarea terorismului, etc., o deputațiune care să ducă cererea la Maiestate. [1]

Tot acestea se hotărîră și în adunarea regimentului din Năsăud, din 14 septemvrie, care era năcăjit pentru frații lor [2].

La adunarea de la Orlat, 80 de sate românești, băgară rugări ca să se facă militari spre a putea servi statului și a contrasta ungurilor [3].

---

* Al. Papiu ILARIAN, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, schița tom. III, publicată cu o introducere și note de dr. Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 57-70.

Păşirea cea energică a colonelului Urban dobîndi inimile tuturor românilor, nu numai ardeleni, dar şi maramureşenii, sătmărenii, ş.a. din Ungaria, alergau dinaintea terorismului la Năsăud. Urban conscrise într-o lună mai bine de 100 000 de români.

Adunarea din septemvrie de la Blaj. Tot terorismul şi mai cu seamă recrutarea cea nelegală, siliră pe românii din toate părţile, nechemaţi de nimeni, a se aduna la Blaj, la Cîmpia Libertăţii, unde se proclamaseră de liberi în 15 mai. Cu începutul lui septemvrie, se adunase o mulţime însemnată. Către 5 septemvrie, Axente Sever cu Brad Iovianu..., cu românii adunaţi la Orlat, plecă cu dînşii la Blaj [4]. Pe drum gloata se înmulţea. Ajungînd la Blaj, numărul românilor se suie la 6-7 000. La apropierea lor, canonicii Alutan şi Serenyi, dintre cari mai cu seamă cel dintîi, un maghiar încarnat, împreună cu protopopul Fülep şi medicul, fugiră dinaintea necăjiţilor dar paşnicilor români, la Aiud, la ungurii cei mai înfuriaţi, unde, cum se spune, fură primiţi cu muzică de pisică. Aşa păţesc toţi renegaţii, batjocoriţi din toate părţile. Conducătorii poporului, înţelegîndu-se cu consistoriul adunat din cîţiva canonici adecă Crainic, Raţiu, Barna, (Cipariu, un om altminteri plin de învăţături, rămăsese la Pesta la ministerul maghiar; mai rămaseră şi din profesorii preoţi [nP]), făcură o petiţie către comisarul Vay în care pofteau încetarea recrutării nelegiuite, eliberarea tuturor arestaţilor politici şi îngăduirea unei adunări naţionale spre sfătuirea suferinţelor sale. În acele minute soseşte şi căpitanul de călărime din vecinul sat Sâncel, (care) întrebă, pentru care cauză se adună românii. I se arată instanţa şi se traduce în nemţeşte; i se spune prealămurit că naţiunea română nu vrea să ştie de uniunea făcută cu Ungaria, că acea glotişoară de nemeşi care au răcnit în dieta trecută, la 30 mai, uniunea, adică desfiinţarea marelui principat al Transilvaniei şi contopirea lui în Ungaria şi a românilor în unguri, trebuie priviţi numai ca vînzători de patrie şi ucigători de naţiune, că nici împăratul n-avea dreptul de a călca sancţiunea programatică; cum că românii nicidecum nu vreau recrutaţii pe seama ungurilor, care-şi bat capul ca cu aceea să se rupă de către împărat şi să unguurească pe toate naţiunile, etc. Căpitanul, la toate acestea întrebă numai: das heisst die rumänen sind dem Kaiser ganz gutgesinnt? [5] Da, Domnule

Căpitan ! Românii țin numai cu împăratul și cu constituția (din aprilie) sancționată de el. Lui îi suntem credincioși pînă la moarte. Însă tocmai pentru aceea rugăm și pe comandanții trupelor împărătești, ca nicidecum să nu mai trimită la pofta ungurilor pe sate soldați spre a decula pe români fără vină (...). Acestea i se spuseră căpitanului. El fu mulțumit. Petiția în copie o trimise la General Comandantul. Canonicul Rațiu [6] și profesorul Andrei Pop se trimiseră la guvern la Cluj cu poftele românilor, totdeodată să spună guvernului că, dacă va împiedica pretențiunile cele drepte ale românilor, *nu va fi bine* [7].

Sosirea poporului și a lui Iancu. Într-aceea poporul din toate părțile Ardealului adunîndu-se la Blaj, sosi și Iancu, a cărui oaste atît de regulată intră în Blaj, încît se minunară tocmai și ofițerii împărătești. Iancu călare în fruntea oastei sale nu se opri pînă în Cîmpia Libertății, unde, suindu-se pe tribună cu un pistol în mînă, zise numai următoarele cuvinte ponderoase : „Pretențiunile noastre sunt sfinte, precum e sfîntă dreptatea și noi românii vom fi gata a le apăra cu orice preț", sloboade pistolul și se scoboară de pe tribună, petrecut de saluturile cele nesfîrșite ale poporului celui numeros, acum de 50 000.

Reîntoarcerea deputațiunii. Răspunsul lui Vay și declarațiunea poporului adunat. Deputații de la Cluj sosesc cu rezoluția guvernială, în care ungurii încă tot avură nasul și în aceste împrejurări fatale, a răspunde, prin comitele Vay, poate ațițat și de canonicii fugiți la Aiud, unde se afla acum Vay, ca poporul să n-asculte de ațițători (bujtogato), ci numai decît să se împrăștie, altminteri va veni dînsul (Vay) cu 4 canoane [8] și 6 000 de secui peste dînșii.

Acest răspuns nesocotit esacerbă [9] poporul și mai vîrtos. Poporul în 7/19 dete la acest răspuns următoarea declarațiune către Vay :

Excelența Ta !

Noi poporul transilvan, români, unguri și sași — E de însemnat că atît la adunarea națională din 15 mai, cît și mai cu seamă la aceasta din septemvrie, fură de față și mulți unguri iobagi, care peste tot în Transilvania țin cu românii, fiindcă dînșii asemenea erau asupriți de nemeși ; dînșii zic că nemeșii sunt unguri. Mulți fură de părere că acești unguri iobagi, care numai prin religia lor calvină se

deosebesc de români, iară prin port și obiceiuri sunt de origină români, care pe timpul principilor calvini calvinindu-se, se unguriră. Dînșii știu mai bine românește decît ungurii. Sub revoluție se bătură alături cu românii. Încă înainte de revoluțiune chemară adeseori pe popii români întru cele sufletești, iară sub revoluțiune mulți de bună voie trecuseră la legea românească — în număr de aproape 50 de mii, care ne lăsarăm copiii, casele și femeile și ne adunarăm aici ca să scăpăm mai ales de noua lege de recrutare nesancționată de împărat, de prădăciunile, jafurile și de o mie alte nedreptăți, asupriri și hoții pe față, care ne fac deregătorii comitatelor și mulți nemeși privați, care calcă în picioare legile dumnezeești și omenești [...] rămînînd credincioși jurămîntului care l-am depus în Cîmpia Libertății, Înălțatului Impărat Ferdinand I și Augustei Case Austriace, rezemați în acest jurămînt, în care se zice curat că nu vom asupri pe nimeni, precum nici n-am asuprit pînă acum, dar nici nu vom suferi că să ne asuprească cineva, prin aceasta declarăm :

1. Cum că noi nu furăm aținați și sumutați [10] de nimeni, cum îi place Excelenței Sale D. B. Vay a crede cînd zice : „veneratul capitul să ne sfătuiască să nu ascultăm de unii mincinoși care ne vreau rău" ; noi nu cunoaștem cine sunt mincinoșii și înșelătorii aceia, care ne voiesc rău de cumva nu se înțelege prin aceia deregătorii cum și domnii comitatelor și nemeșii, că aceștia ne-au tot înșelat pînă acum.

2. Chiar și cînd am fi fost aținați de niște mincinoși și înșelători, cum zice Exc. Ta, n-am făcut pînă acum nimănui niciun rău ; am venit și am șezut aici în cea mai mare liniște, pot fi mărturie la această bună orînduială, vice-căpitanii orășeni, toate datele prin care am venit și prin care ședem, mărturie fiind chiar domnul maior [11], ofițerii și militarii de aici. Dacă se aflară vreo cîțiva între noi mai învățați, care ne sfătuiră să venim în rînd bun, să nu intrăm nici în casă la cineva pînă nu ne vom cere voie și să nu luăm nici cel puțin o prună de la cineva, aceștia nu sunt aținători, ci împăciuitori. Aținători sunt aceia care ne-au bătut, ne-au jefuit, au adus execuții pe noi, au stors cîte 500, 1 000, 2 000 și mai mulți de zloți din pungi-ne. Aținători sunt aceia care ne-au măcelărit oile și le-au mai închis și la scaunul varmediei ; [12]

aţiţători sunt aceia care ne scriu feciorii la cătăne şi vreau să-i ducă cu miile ; aţiţători sunt aceia care batjocorîră toată ţara, omorîră în Mihalţ, iar acum, la Luna, pînă la 20 oameni nevinovaţi, nevoind a şti nimic de protestul şi de numele Maiestăţii Sale al Împăratului. Unele ca acestea ne făcură să ne lăsăm tot ce avurăm şi să fugim prin păduri şi pe unde puturăm pînă ajunserăm aici ca să ne rugăm de domnii noştri. Mincinoşi şi înşelători sunt aceia, care ne-au făgădit că vor slobozi pe Florian Micheş, la adunarea din Mai, care astăzi încă zace în cătuşi ; mincinoşi sunt aceia care au vrut să conscrie 60 000 de feciori numai în Ardeal fără voia Înălţimii Împăratului. Aceştia sînt adevăraţii mincinoşi şi înşelători iară nu învăţaţii noştri care protestăm (tudimănim) ca să nu mai cuteze nimeni a-i mai înfiera cu astfel de epitete care se cuvin acelora care ni le pun, cu atît mai puţin a-i supăra sau a-i mai prinde şi a le mai face cîte alte batjocuri, neconvinşi şi nejudecaţi.

3. Noi nu ne putem duce de aici pînă cînd ne vom încredinţa deplin cum că : a) nu se vor mai cere niciodată *feciorii în cătane pentru Ţara Ungurească, ci numai pentru Împărat ;* b) pînă nu ni se va da voie *să avem adunare naţinoală ;* c) pînă se vor slobozi toţi cei prinşi, pentru că au vorbit ce e drept şi folositor pentru noi... Toate acelea prin care trecurăm pînă acum ne-au învăţat să nu credem la cele ce auzim din gură, nici la ce vedem pe hîrtie, ci numai la ce vedem în fapte... ; d) nu putem merge de aici pentru că ne temem că de vom merge acasă, iar vor începe a ne scrie la cătanie, ne vor bate cum ne-au bătut în rîndul trecut pentru că am fost la Blaj. e) avem de a ne mai face multe instanţe pentru că pe unii i-au scos domnii din casele şi moşiile părinteşti, pe alţii au început să ne mîne la domni şi alte multe necazuri, nedreptăţi şi asupriri avem a ne arăta...

Pînă atunci (pînă se vor împlini poftele poporului [nP]), protestăm în numele Maiestăţii Sale Împăratului, pentru care trăim şi murim bucuroşi şi de care numai odată cu moartea ne vom deslipi, protestăm cu cea mai mare solemnitate împotriva oricărui atac ce ne va putea veni de o parte ori de alta, aici în loc şi pe la casele noastre, pentru că la astfel de întîmplare vom fi siliţi a ne apăra.

Pe lîngă acestea etc., etc.

Cînd căpătă în mînă această declarațiune a poporului român, pe comisarul Vay, îl cuprinse îngrijorarea, minunîndu-se de curajul poporului celui rezolut (hotărît), totodată încredințîndu-se din această declarațiune și de loialitatea poporului. În loc de a trimite asupra Blajului tunuri și mii de secui, precum amenința în rezoluția dinainte, cheamă la sine, la Aiud, pe maiorul Clococianu, ce era staționat la Blaj, ca să-l petreacă la adunare.

Sosirea br. Vay la adunare. În 22 septemvrie, se înfățișă comisarul în Cîmpia Libertății și ce să vezi : românii cei buni îl primiră nu ca pe un vrăjmaș, ci ca pe un binevoitor al lor. După aceea vorbi către popor prin tălmaciu, arătîndu-i mărimea puterii sale și dojenind pe oameni să meargă acasă. Poporul însă îi răspunse omenește, dar în gura mare, că nu vrea a ști nimic de puterea lui și că nici se va depărta pînă nu i se vor împlini toate cererile sale. Deci, mai încolo întrebă pe popor, dar într-un ton cu totul altul, de dorințele sale a căror împlinire să o mijlocească dînsul la Împărat. E de însemnat că în toată vorbirea lui nu cuteza a pomeni numele rege, craiu, ci împărat. Urechile românilor nicidecum nu se pot deda cu numele de rege, craiu, principe, ci numai cu clasicul „Împărat". Și acesta e lucru prea firesc. Românul din veacuri și veacuri s-a știut tot sub „Imperator". Coloniile romane fuseră aduse prin imperatori ; ritul răsăritean ș.a. li se dete prin împărații bizanți ; de 150 de ani românul ardelean fu scăpat de vechile tiranii, de calomnie, prin împărații austriaci, care se cheamă împărații românilor, de veșnica iobăgie numai prin împăratul Iosif II, care se fălea cu acest nume și care pînă în ziua de astăzi este idolul românilor.

Poporul pofti încetarea recrutării pe seama ungurilor. Comisarul promise. Poporul pofti eliberarea bărbaților săi și dintre toate ca prigoniții Bărnuțiu și Laurian să vină la adunare ca să o conducă. Comisarul, speriat, se învoi la toate, provoacă numai pe maior [13] ca cu mijloace blînde, să grăbească lucrările adunării, ca aceasta cît mai curînd să se poată desface și apoi se depărtă din acest loc necasnic pentru dînsul.

Sosirea arestaților. A doua zi, Sîmbătă, sosiră arestații politici : preotul românesc, Balint, Moga ș.a., pe care Vay îi slobozi din temnițele Aiudului. Bieții bărbați erau galbeni la față, pieriți și căsniți ca vai de ei, căci suferiseră

mult fără nicio vină. Nu sunt cuvinte a spune bucuria cu care fură primiți de popor în Blaj [14].

Sosirea conducătorilor. Iară Luni dimineața, în 25 septemvrie, sosiră din Orlat, bărbații poporului : Bărnuțiu, Laurian și Alexandru Papiu, petrecuți de ofițerul Novac ș.a. Poporul care de mai multe zile aștepta cu nerăbdare după oamenii săi, și crescuse anume peste 60 000, le ieși înainte pînă la satul Mănărade, făcînd o uliță îndesată de oameni din Blaj pînă acolo, iară Iancu înainte cu cele 6 mii ai săi, toți bine înarmați și împărțiți în plutoane. Toți trei vorbiră cuvinte fierbinți către popor, mai întîi Bărnuțiu cu : să trăiască împăratul ! să trăiască națiunea ! Poporul lăcrima de bucurie că-și vede iarăși, după atîtea suferințe, oamenii săi în viață [15].

După aceea, plecînd cu tot poporul în Cîmpia Libertății, adunarea se constitui după forma cuvenită și după mai multe desbateri serioase se formă o nouă petiție către Împărat și General Comandantul.

Protocolul adunării. Între altele : „Poporul român, adunîndu-se la Blaj, rezemat pe jurămîntul care l-a depus la 15 mai în Cîmpia Libertății, se ține tare de drepturile sale naturale și civile, de hotărîrile adunării naționale generale și preface hotărîrile celor două regimente de graniță de ale sale ; însă leapădă și declară nule toate acele jafuri (subscrieri pentru uniune, alegeri de deputați pentru dieta ungurească) [nP], care le-au făcut unii oameni înșelați, din acel timp încoace în contra acelor hotărîri generale și în contra jurămîntului depus. In urmarea acestora declară :

1. Că nu vreau să recunoască uniunea Transilvaniei cu Ungaria ;

2. Că nu vreau să recunoască ministerul unguresc ;

3. Că vrea să stea de-a-dreptul sub Maiestatea Sa Împăratul și sub ministerul său cel împărătesc și pînă la altă întocmire să primească poruncile mai înalte prin Înalt General Comandantul ;

4. Cere de la Maiestatea Sa deschiderea unei adunări naționale generale și întărirea comitetului național, care se prigonește de către guvernul maghiar în chipul cel mai neomenos ;

5. Cere deschiderea unei diete ardelene compusă din toate trei națiunile după proporția sufletelor ;

6. Poporul proclamă *constituția austriacă* și

7. Cere un guvern provincial din toate patru naţiunile. Mai cere încetarea terorismului şi, dintre toate, pentru siguranţă publică în satele şi ţinuturile române, înfiinţarea gărzii naţionale române, spre care scop se cer arme dela General Comandantul precum s-au dat ungurilor şi saşilor şi comisiuni cercetătoare după pagubele şi nedreptăţile făcute românilor, etc. [16].

După încheierea protocolului, adunarea se cuprinse cu ascultarea şi culegerea mai multor instanţe ale sărmanilor români — îl cuprindea groaza pe om cînd citea în aceste instanţe patimile cele neînchipuite ale lor — de altă parte cu organizarea gărzii naţionale.

Sosirea lui Fl. Micaş. Se aşteptau arestaţii şi mai cu seamă Florian [17] Micaş, care acum, din Miercurea Paştilor, se afla în temniţă, dus de la Cluj, între mari batjocuri, la Oşorheiu [18]. Mai de multe ori trimise adunarea şi maiorul Clococianu după dînsul şi cu toate că B. Vay dete poruncă să-l elibereze, nu vreau ungurii a-l da afară. În urmă, totuşi, Joi, în 28 Septemvrie, povăţuit de amintitul ofiţer, de abia putu scăpa acest martir. Entuziasmul poporului cu care-l aduse în triumf pe Micaş pînă la Cîmpia Libertăţii, nu se poate descrie. După amiazi chemîndu-se tot corpul ofiţerilor în cîmp, se proclamă a doua oară constituţia austriacă. Ofiţerii aclamau împreună cu poporul.

Plecarea poporului. Vineri, în 29, Iancu cu oastea sa plecă către casă. Aşijderea şi alţi tineri din deosebite părţi ale ţării plecară către casă, împreună cu poporul cu nişte „declaraţiuni" tipărite în mînă, în limba latină şi română, în care poporul român da de ştire naţiunilor conlocuitoare că, întemeindu-se egalitatea drepturilor şi pe rezoluţia Maiestăţii Sale din 23 Iunie, în aceste timpuri periculoase, se organizează în gardă naţională, spre apărarea siguranţei publice, spre apărarea ţării şi a sa.

Gardele naţionale, organizate în Blaj de Sever în număr de 6 mii, erau să plece către Sibiu ca să ceară arme de la General Comandantul, dar spre (anume) sosi în Blaj, fără veste, generalul Schurter şi sfătui pe povăţuitorii poporului ca să trimită o deputaţiune mai mică la General Comandantul, fiindcă o aşa mare masă de oameni ar umple de grijă pe cetăţeni. Deci, se alese o deputaţiune mai mică, de 22, din toate clasele poporului, care în 3 Octomvrie dete în mînă General Comandantului toate

hotărîrile adunării cu rugarea, ca cele ce stau în sfera activităţii sale să le împlinească, iar celelalte să binevoiască a le înainta la Maiestatea Sa.

Generalul Baron Puchner, cu toate că era bolnav în pat, primi cu cea mai mare plăcere deputaţiunea şi promise din partea sa toate cîte sunt în putinţă. E de însemnat, la această scenă însemnată, că Comandantul general, spre a se încrede că toate acelea sunt hotărîrile poporului, iar nu numai a vreo cîţiva mai învăţaţi, însuşi întrebă pe deputaţii ţărani pentru ce nu vreau unirea şi guvernul unguresc. Iară ţăranii, al căror nume, rău ne pare că acum nu-l ştim, răspunseră cu sinceritatea cea proprie lor : „Ungurii de mai multe sute de ani ne robesc pe noi, acum vreau să ne stingă şi limba şi naţia şi să ne unească cu Ţara Ungurească, ca aşa din noi toţi să facă o împărăţie şi o naţie ungară tare şi mare şi în urmă să se rupă şi de către Înălţatul Împărat. Dar noi nu vrem nici să ne pierdem limba şi naţia, nici să ne rupem de către împărat [19].“

În 27 Septemvrie (8 Octomvrie), General Comandantul sloboade o proclamaţie drept către români, îi încredinţează despre protecţia sa asupra tuturor asupritorilor, îi încredinţează că vor avea drepturi deopotrivă cu toate celelalte naţiuni, le lăudă purtarea lor omenoasă şi liniştită de pînă acum şi le-o comandă şi pe viitor, le laudă şi adunările lor despre care General Comandantul se declarase, înaintea deputaţiunei, că ar servi de model şi naţiunilor celor mai culte din Europa [20]. Acum să vedem ce se întîmplă în Ardeal după adunarea şi armarea românilor, în Septemvrie. [...].

---

1 nŞP. Cererea regimentului, subscrisă de ofiţerii români : David Ursu, Mihail Novac, preoţii Ioan Moldovan şi Anton Veştemian şi învăţătorii Ioan Banciu şi Constantin Stejar, e publicată la A. Tr. Laurian, *op. cit.*, p. 21-25 ; N. Popea, *op. cit.*, p. 167-170, în nemţeşte, iar în traducere românească la Păcăţianu, *op. cit.*, p. 416-419.

2 nŞP. Preşedinte al adunării era col. Urban. Protocolul adunării se găseşte la aceiaşi.

3 nŞP. După ziarul *Satellit*, nr. 77 din 12 Sept. numărul acestor sate era de 51. Pentru decurgerea adunării cf. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 74, p. 306 şi *Organul Naţional*, nr. 18 p. 81.

4 nŞP. Aici trebue să fie greşală : Orlat în loc de Blaj.

5 nŞP. Este adevărat că românii sunt credincioşi împăratului ?

6 nŞP. Basiliu Raţiu, membru în deputaţiunea de la Viena.

7 nŞP. Ştiri despre aceste evenimente dă *Organul Naţional*, nr. 18 din 8 Sept., nr. 20 din 22 Sept. şi *Gazeta Transilvaniei*, nr. 75, p. 311.

8 nŞP. Tunuri.

9 nŞP. Întărîtă.

10 nŞP. Îndemnaţi.

11 nŞP. Maiorul Clococeanu.

12 nŞP. Judeţului.

13 nŞP. Maiorul Clococeanu.

14 nŞP. cf. *Organul Naţional*, nr. 19 din 25 sept.

15 nŞP. cf. şi *Gazeta Transilvaniei* nr. 76 din 16 sept.

16 nŞP. Protocolul adunării la A. Tr. Laurian, *op. cit.*, p. 31-34 şi N. Popea, *op. cit.*, p. 174-176, în nemţeşte, iar în *Foaia pentru minte...* 1848, nr. 39, p. 313-315 şi la Păcăţianu, *op. cit.*, p. 426-427, în româneşte.

17 nŞP. În manuscris greşit Adrian în loc de Florian.

18 nŞP. Tîrgu-Mureş.

19 nŞP. La Păcăţianu, *op. cit.*, p. 428-429, mai este înregistrată o declaraţiune a acestei delegaţiuni, de cuprinsul următor: „Dacă puţinii unguri de la noi au tratat cu noi în mod atît de tiranic, ce vor face ei cu noi acum, cînd au dat mîna cu ungurii din Ţara ungurească, care sunt mai numeroşi? Ungurii au planuri păcătoase. Cu ajutorul nostru ar vrea ei să subjuge popoarele credincioase Maiestăţii Sale, ca după aceea să întoarcă armele în contra noastră, iar dacă se vor fi întărit bine, să se desfacă de către Împărat. Dar noi vrem să rămînem credincioşi împăratului nostru. De aceea vrem să fim supuşi de-a dreptul împăratului; să fim guvernaţi de ministerul său împărătesc şi să fim puşi sub scutul constituţiei imperiale".

După aceea se alege un comitet, numit de pacificaţiune, cu sediul la Sibiu, în frunte cu Bărnuţiu, ca preşedinte şi alţi 5 membri: Aug. Tr. Laurian, N. Bălăşescu, T. Cipariu, Fl. Micaş şi I. Bran.

20 nŞP. Proclamaţiunea se găseşte în: *Foaie pentru minte...* 1848. nr. 42, p. 335-336, N. Popea, *op. cit.*, p. 77-78, Baniţiu, *op. cit.*, p. 763-764 şi Păcăţianu, *op. cit.*, p. 429-430.

X. ÎNTĂRIREA COMITETULUI ROMÂN DE PACIFICAȚIUNE *

În mijlocul acestor evenimente periculoase, cînd (...) Urban cu batalionul său de grăniceri români, pe care, după ce Ungurii batjocoriră atît de cumplit batalionul românesc care plecase la Ungaria, pentru că credeau în Împăratul și cauza națională, nici nu vru să jure pe constituția ungurească, nici să se bată asupra poporului sîrbesc [1], se așezase cu castrele sale, în Septembrie, la Dej și alergau Românii din toate părțile la dînsul. Întări, în 16 octombrie, comitetul român de pacificațiune [2]. Într-aceea, în 17 octombrie, guvernul din Cluj (...) trimise o poruncă la Sibiu, ca tesaurariatul și toate casele țării *să se strămute* la Cluj. General Comandantul ia cheile cu sine și, tot în 17 octombrie, publică scularea de gloate spre desarmarea rebelilor [3].

General Comandantul, prin o proclamațiune din 18 octombrie, spre a pune odată capăt acestui sistem într-o țară care acum, după ce palatinul și ministerul kossuthian își dedeseră dimisiunile, se afla într-o stare anarhică, declară Ardealul, în urma manifestului din 3 octombrie, în stare de război și apucă în mînă frînele guvernului spre a restaura pacea și siguranța publică cu toate mijloacele. Totodată declară de ilegale toate funcțiunile comisarilor comitetului kossuthian din Budapesta. Iară în urmă, către popoarele credincioase (Români și Sași) astfel vorbește într-aceea proclamație : „Incît pen-

---

* Al. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, schița tom. III, publicată cu o introducere și note de dr. Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 74-80.

tru voi naţiuni şi locuitori ai acestui mare Principat, care sunteţi credincioşi Împăratului, către voi mă îndrept şi zic că a sosit cel mai important minut al vieţii voastre, în care arătîndu-vă credincioşi către preabunul nostru domnitor, să adeveriţi cu fapte strălucite că trebuie să apăraţi *libertatea şi egalitatea tuturor naţiunilor* în contra terorismului şi domniei silnice din Budapesta..." [4].

În 19 octombrie slobozi şi comitetul naţiunii române două proclamaţiuni : „Fraţilor Români ! Ridicaţi-vă capetele voastre ! Zorile unui viitor frumos se revarsă peste voi... ridicaţi-vă cu toţii pînă la cel mai din urmă om, vărsaţi-vă sîngele pînă la cea mai din urmă picături [de sînge] pentru cauza cea dreaptă... purtaţi-vă frăţeşte către toate naţiunile, omeneşte chiar şi către vrăjmaşii voştri... [5].

Tot în 19 octombrie, slobozi comitetul şi către naţiunea ungară, secuie din Transilvania, următoarea proclamaţiune : „De mai mulţi secoli locuim în pace împreună cu voi în una şi aceeaşi ţară. Împreunarea aceasta nouă pînă acum puţin folos ne aduse. Cu toate acestea noi trecutul nu voim a-l trage la socoteală. Noi sperăm din îndurarea împăratului nostru un viitor mult mai bun... Ne ridicarăm pentru împăratul, pentru patria noastră, pentru libertatea şi egalitatea tuturor naţiunilor ce o locuesc... Dacă trebuie să intrăm în războiu, unul în contra celuilalt, să cruţăm numele nostru cel bun. Să facem posibilă, prin umanitate, legarea păcii. Să evităm şi pustiirile cele de prisos, că doar fiecare dintre noi vrea să locuiască şi în viitor ţara aceasta. Şi e bine să prefacem în pustietate locuinţele noastre ?

În acest sens apelăm la concetăţenii noştri, la fraţii noştri aliaţi. Faceţi şi voi asemenea ! Orice act de umanitate, de marinimositate, pe care-l veţi face, va aduce fructe de aur fraţilor voştri proprii, căzuţi în mîinile noastre. Dacă nu putem să ne unim sub ideea politică a dreptului şi a libertăţii, lăsaţi-ne cel puţin ca împreună să cunoaştem ideea umanităţii.

...Iubim omenimea, de dragul ei vă şi provocăm pe voi şi pe fraţii voştri să faceţi asemenea. Iar dacă voi veţi comite acte de grozăvie în contra partidului nostru, ne vom vedea siliţi să plătim cu aceeaşi monetă, pentru că /întru/ apărarea partidului nostru şi /a/ bunei noastre cauze, vom fi datori a o face aceasta, împiedecîndu-vă,

prin dreptul nostru de răsplătire, în comiterea de grozăvii față de partidul nostru. Grozăviile pot fi nimicite prin grozăvii.

Cu inima scăldată în sînge am face lucrul acesta, dar va trebui să-l facem pentru marele scop și de dragul umanității [6].

În 21 octombrie, îndreaptă următoarea proclamație către Români :

1. Să nu îndrăsnească nimeni a se atinge nici de persoana, nici de averea altuia, fie acela de ce neam va fi, Român, Ungur, Ovreu etc. pentru că toți oamenii au dreptul deopotrivă la viața și averea lor...

2. Cei ce pun armele jos și prin aceea arată că nu vreau să se bată asupra nimănui, unii ca aceia să nu aibă nici o bîntuială sau supărare, ci dimpotrivă, să se apere de orice asuprire și ei și averea lor.

3. Să nu îndrăsnească nimeni a supăra, a împiedeca sau ori în ce chip a bîntui pe călătorii pașnici, ci dimpotrivă să dee pace fiecine călătorilor, ba încă, după putință, să-și înlesnească unul călătoria altuia.

4. Comitetul poruncește strîns tuturor Românilor, ca pe lîngă împlinirea acestora să asculte de mai marii comunităților : de prefecți, tribuni, centurioni, decurioni, de bătrînii comunităților și de toți mai marii lor cei legiuiți.

5. Toți mai marii aceștia sunt datori a priveghia, ca oamenii să nu se dea la beție și la alte excesuri, să păzească comunitățile și averea fiecăruia, fie nemeș, fie de altă clasă, de orice păgubire ; iar cele ce s-ar fi luat pînă acum pe nedrept, toate lucrurile acela să se dee îndărăt proprietarilor lor ; fiecare sat e dator a răspunde pentru toate pagubele care se fac în sat.

6. Oricine ar îndrăsni a lucra împotriva acestor porunci, fie acela sat întreg, sau mai mulți oameni, sau numai unul singur, unii ca aceia se vor supune sub judecata de război și fiecare după vina sa, cu strașnice pedepse, se va pedepsi.

In urmă comitetul aduce aminte Românilor, ca să se poarte așa cum s-au purtat pînă la această catastrofă și, ferindu-se de toate nedreptățile, să dovedească și de aci înainte cum că au fost și sunt vrednici de libertate [7].

Într-aceea războiul curgea în țară în toată furia sa. Căci nu așa sunau proclamațiunile Ungurilor. Alăturea și vorbele lui Kossuth în ședință... nu așa proclamațiunea lui

Vay în care cheamă la arme pe toți Ungurii și Secuii, făgăduind acestora că *pămîntul* ce-l vor cuprinde dela Români va fi al lor“ [8], nu așa proclamațiunea popii calvin din Cluj, Herepei, care în proclamație întărîtă pe Unguri și pe Secui cu cele mai aspre cuvinte asupra Românilor pe care îi numește hoți și prădători [9]; *Ellenör*, zice ca să se spânzure și o mie de inteligenți români ca așa să nu mai aibă poporul conducători.

Comitetul național, în aceste împrejurări critice, împărțind pe toți Românii din Transilvania în 15 legiuni de gardă națională română, care împreună făceau un număr de 195 000 [10] de bărbați purtători de arme. Fiecare din aceste legiuni avea de comandant suprem un prefect și viceprefect; prefecturile în cîte 10 tribunate [11] peste care un tribun și vice-tribun; aceste în centurii, sub comanda centurionilor și vice-centurionilor săi. Comitetul dete garda aceasta sub dispoziția comandei militare spre apărarea tronului și naționalității lor, ceru arme și muniții și pentru fiecare legiune, spre mai bună organizare, cîte un ofițer din regimentele românești de graniță. General Comandantul, printr-un decret din 21 octombrie, întări aceste legiuni [12].

Dar arme de abia dete 1 200 de bucăți și acestea rele, pentru atîta românime, pare că, partea cea mai mare a armelor încă din primăvară se dăduseră Ungurilor și Sașilor și armele care le așteptau de la Galiția și Timișoara nu mai soseau, parte din alte cauze mai înalte. Așa bieții oameni se mîngăiau cu armele care le căpătară în bătaie de la rebeli. Pînă atunci cu lănci și furcoaie.

În Rășinari, Săliște, Sebeș, se formară, parte mare prin stăruința tribunilor, escadroane de cavalerie românească din săteni [13].

Miliția încă era puțină în țară. Spre completarea acesteia se hotărî ca să se facă o recrutare din națiunile română și sasă. Și, fiindcă populația săsească către cea românească, în cercurile ce stau atunci sub dispoziția guvernului, sta cu 1 la 4, așa se hotărî ca regimentul să-l completeze singuri Românii, în număr de 3 745 [14], iar Sașii să ridice un batalion săsesc de vînători, în număr de 1 253. Cu formarea batalionului săsesc, însărcină guvernul pe ministrul săsesc, cu ridicarea recruților români, pe comitetul românesc [15]. Comitetul slobozi atunci următoarea proclamație [16].

Totodată, în regimentul I de graniţă, se formă al 3-lea şi al 4-lea batalion, în al II-lea, prin colonelul Urban, al 3-lea, al 4-lea şi al 5-lea.

---

1 nŞP. Din cauza acestei atitudini acest batalion a avut de suferit foarte mult. Min. de război, Meszáros, a hotărît să ucidă întreg batalionul pentru atitudinea sa revoluţionară. Comisiunea de cercetare hotărăşte în favoarea batalionului şi astfel, după nenumărate peripeţii, se reîntoarce în Transilvania. Vezi pe larg Gh. Bariţiu, *Istoria reg. II român de graniţă*, Braşov, 1874, p. 32-60 şi *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, p. 195-205.

2 nŞP. Actul prin care gen. Piersmann recunoaşte comitetul e publicat în *Foaie pentru minte*, nr. 42, p. 333 şi în *Transilvania*, din 1875, An. VIII, Nr. 20, p. 229.

3 nŞP. Încă în 3 octombrie, gen. com. Puchner primeşte poruncă de la contele Latour, Min. de război al Austriei, să înarmeze pe toţi Transilvanii pentru a restabili ordinea. Puchner, ca răspuns la cererile Românilor din 3 octombrie şi ca urmare ordinului lui Latour, adresează, în 9 octombrie, o proclamaţiune către Români, asigurîndu-i despre egala îndreptăţire cu celelalte naţiuni din Transilvania şi satisfacerea cererilor lor. Proclamaţiunea în *Foaie pentru minte*, nr. 42, p. 335-336 şi la N. Popea, o.c., p. 177-178 şi Păcăţianu, *op. cit.*, p. 429-430.

4 nŞP. Proclamaţiune la A. Tr. Laurian, *op. cit.*, p. 51-53 în nemţeşte şi la N. Popea, *op. cit.*, p. 193-195 şi la Păcăţianu, *op. cit.*, p. 457-460 în româneşte. Textul reprodus de Papiu prezintă unele nepotriviri, rezultate din traducerea textului nemţesc. În aceeaşi zi, Puchner mai adresează o proclamaţiune trupelor transilvane, cf. *Transilvania*, 1875, VIII, nr. 22, p. 251-252.

5 nŞP. Proclamaţiunea întreagă la Laurian *op. cit.*, p. 53-55 în nemţeşte. Textul românesc chiar dacă s-a pierdut cu ocaziunea ocupării Sibiului de către Unguri, la începutul anului 1849, cum spune Gh. Bariţiu, *op. cit.*, p. 305, totuşi se păstrează aşa cum a fost publicat de *Gazeta Transilvaniei*, nr. 7, p. 357-358 şi ne miră că Bariţiu nu ştia de el cf. şi Şt. Moldovan, Extras din ziarul vieţii mele. *Transilvania*, 1875, An. VIII, p. 79.

6 nŞP. Proclamaţiunea întreagă în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 88, p. 361-362, *Transilvania*, 1875, VIII, nr. 22, p. 252-253, la Laurian, *op. cit.*, p. 56-59, la Popea, *op. cit.*, p. 190-193, la Bariţiu, *op. cit.*, p. 766-769 cu data de 7/19 octombrie, pe cînd la Păcăţianu, *op. cit.*, p. 458-460 e datată din 8/20 octombrie, Şt. Moldovan, *op. cit.*, *loc. cit.*, făcînd o bună analiză proclamaţiunii, spune că a fost alcătuită tot în 19 octombrie, dar a fost publicată numai în 20.

7 nŞP. Proclamaţiunea întreagă în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 89, p. 365-366, la Bariţiu, *op. cit.*, p. 770-771 şi la Păcăţianu, *op. cit.*, p. 483-484. La G. Bariţiu, *op. cit.*, p. 306-308 şi la T. Păcăţianu, *op. cit.*, p. 452-453 se mai găseşte o proclamaţiune adresată de comitet „Fraţilor Români", la 20/8 octombrie, iar la N. Popea, op. cit., p. 203-208 se mai găseşte o altă proclamaţiune a comitetului român, adresată Românilor, cu aceeaşi dată, iscălită însă numai de Bărnuţiu ca preşedinte şi de Bariţiu ca secretar.

8 nŞP. Proclamaţiunea lui Vay în limba română e publicată de Şt. Moldovan în *Transilvania*, 1875, An. VIII, p. 260-261 cu data

de 21 octombrie şi în limba maghiară de N. Popea, *op. cit.*, p. 201-203 cu data de 22 octombrie.

9 nŞP. Analiza pe larg a proclamaţiunii lui Herepei în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 86, p. 354-355.

10 nŞP. Aceeaşi cifră o dă şi Bariţiu *op. cit.*, p. 309.

11 nŞP. V. Moldovan, *Memorii din anii 1848—1849*, Braşov, 1895, p. 86, le numeşte batalioane cf. despre organizare şi Gh. Bariţiu, *op. cit.*, p. 309.

12 nŞP. Decretul de „recunoaştere şi confirmare" a acestor legiuni din partea lui Puchner poartă nr. 1 408, datat din Sibiu, la 21 octombrie şi publicat în *Foaia pentru minte*, nr. 48, p. 355-356 şi la Laurian, *op. cit.*, p. 61-92, în nemţeşte şi la Bariţiu, *op. cit.*, p. 310-311, în româneşte.

13 nŞP. Decretul pentru formarea cavaleriei române, iscălit de gen. Pfersmann, poartă nr. 1 424 şi e datat din Sibiu, 23 octombrie. Este publicat la Laurian, *op. cit.*, p. 64 în nemţeşte, în *Foaia pentru minte, loc. cit.* şi la Bariţiu, *op. cit.*, p. 311, în româneşte. Conducătorul tuturor trupelor de cavalerie era căp. Alberti. La Orăştie recrutează trupe de cavalerie prefectul Dionisie Marţian, iar la Săcele şi Braşov, advocatul C. Secăreanu.

14 nŞP. Şt. Moldovan *Transilvania*, 1875, An. VIII, Nr. 8, p. 93, dă numărul de 4745.

15 nŞP. Instrucţiunea referitoare la recrutarea Românilor şi Saşilor e datată din 26 octombrie şi e iscălită de gen. Pfersmann. Ea cuprinde 11 puncte şi e publicată de Laurian, *op. cit.*, p. 74-75, unde este şi un tablou, care reprezintă numărul recruţilor pe scaune şi comitate.

16 nŞP. Proclamaţiunea lipseşte, dar credem a fi cea din 10/22 octombrie, iscălită de întreg comitetul naţiunii române. În această proclamaţiune se face cunoscută împărţirea ţării în gărzi naţionale, cerînd ajutorul oamenilor binevoitori pentru susţinerea cheltuielilor. Proclamaţiunea publicată de Şt. Moldovan în *Transilvania*, 1875, An. VIII, nr. 24, p. 277.

XXII. PENTRU CE NU DOBÎNDIRĂ ROMÂNII NAȚIONALITATEA ? *

Cauza de căpetenie e sistema cea greșită de centralizare a guvernului central din Viena. Pînă cînd va domni sistema aceasta în Austria, pînă atunci românii, precum și celelalte națiuni, vor geme sub supremația nemților.

Românii și-au vărsat, adevărat, sîngele atît pentru naționalitate, cît și pentru unitatea Monarhiei. Dar unitatea Monarhiei nu e opusă principiului național, cu atît mai puțin nu e identică cu sistema centralizației celei crase. Centralizarea aceasta, îndeplinită consecvent, în urmă va desface Monarhia în departamente numeroase, spre exemplu, ca în Franța. Centralizarea e domnirea guvernului central peste toate trebile fără nicio restricție ; ea este domnirea Vienei peste provincii, ca Parisul peste Franța ; ea este domnirea elementului nemțesc peste națiunile Monarhiei, ignorarea și sugrumarea tuturor naționalităților și limbilor afară de cea nemțească ; ea tocmai aceea este pentru noi românii, ce a fost sistema kossuthiană ; centralismul e în contrast diametral cu toate manifestările și promisiunile împărătești din 1848 ; ea peste tot e izvorul revoluțiilor neîncetate ca în Franța și în deosebi în Austria, în care sunt atîtea popoare de deosebite limbi, de deosebite năravuri, de deosebite istorii, etc. Pînă atunci nu va fi pace, nu va fi mulțumire, pînă nu va părăsi guvernul această sistemă nedreaptă, pînă atunci va fi un războiu în Monarhie. Sistema aceasta de centra-

* Al. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, schița tóm. III, publicată cu o introducere și note de dr. Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 146-154.

lizare a guvernului, ca una ce e dea-dreptul opusă principiului național, e cauza de căpetenie pentru care românii nu căpătară naționalitatea.

Celelalte cauze ale asuprirei românilor sunt secundare și partea cea mai mare urmată de acolo că n-au cine să-i apere, adică n-au naționalitatea care însemnează guvern național, deregători naționali. Despre toate trebuințele lor judecă și se consultă străinii, care o parte sunt vrăjmași ai noștri, sau dacă se și consultă cîte cu un român, dar românul acesta e credincios guvernului nu [a] națiunii ; pe națiune nimeni n-o reprezintă. Din astfel de consultări iea apoi și alte consecințe pentru români, în loc de școli naționale, școli unite și neunite, etc. ; tot din lipsa drepturilor naționale, urmează toate asupririle cele nedrepte, dintre care unele dacă și sunt particulare, dar au un caracter național, precum erau la început persecutările prefecților și tribunilor, dintre care pomenim aici numai arestarea lui Axente, arestarea tribunilor din Blaj, atentatul asupra lui Iancu, apoi închizițiile care n-au încetat pînă în ziua de astăzi, etc. etc. (...).

Ideea Daco-României și intrigile săsești. Defăimarea cea mai de căpetenie la care recurg sașii, de cîte ori mișcă românul ceva pentru națiunea sa, e Daco-România. Dacă românul cere naționalitate e Daco-România ; grănicerii sunt Daco-România ; Mitropolia română încă e Daco-România, etc. etc.

Aici e de însemnat că Mihai Viteazul fu cel dintîi român, care în veacul al XVII-lea vru să formeze Daco-România cu armele în mînă, unind pe toți românii într-un trup național, cu ajutorul Austriei. Cu începutul veacului al XVII-lea, românii din Principate ne mai putînd purta barbariile turcilor, fură gata a se supune tot Austriei. Împăratul Iosif al doilea foarte iubea pe români. Cel dintîi fu dintre împărații austriaci, care se fălea înaintea românilor că e Imperator Romanorum, cel dintîi care deșteaptă în capul românilor din nou ideea Daco-României. Dacia era o idee plăcută înaintea sa. Pe statuile lui și acuma se poate citi : Felicitatea Daciei [1].

Înainte de 1848, iar stete înainte cu Daco-România ungurul Wesselényi, iar în 1848 tocmai în Mai înainte de adunarea națională din 15 mai, popa săsesc Roth publică în Sibiu o broșură nemțească despre Daco-România [2]. El credea că românii atît vor fi de slabi la înger, cît nu

vor pricepe unde merge intriga săsească. El credea că românii la Blaj se vor cuprinde cu Daco-România. Dar românii, precum pînă atunci, așa nici acum, nu se ocupară cu ideile acestea (...). Ei aveau de a scăpa de iobăgie și de ungurism, precum au astăzi de a scăpa de nemțism.

Toți sașii, tocmai în Octombrie 1848, cînd sașii din Sibiu deteră mîna cu românii asupra comunului dușman, (...) în Viena băgară un memorand la minister în care defăima pe români de Daco-Românie. În adunarea din decemvrie, fură siliți românii a răspunde acestor calomnii.

Dar să-l lăsăm pe sas să diserteze despre Daco-Românie, pentru că, după cum zice, ideea de Daco-Românie, el n-a învățat-o de la nimeni, ci însuși el (sasul) a născocit-o. „Că această demonstrațiune, — zice dar sasul în mai 1848, cînd se agita în contra uniunei sașilor, către sașii care erau pentru uniune, deosebi către sașii din Brașov, — să aibă fondul trebuincios, sașii trebue să dea mîna cu românii. Înainte de toate este datoria nu numai a fiecărui sas, dar și a fiecărui Austriac (In înțelesul cel mai lat) [nP] a ajuta după conștiința sa cea mai bună, după toate puterile sale tocmai și cu jertfirea averii și sîngelui său, susținerea integrității Monarhiei austriace... A doua, noi credem tare, că prin formarea unei împărății dacoromâne (Ardealul, Moldavia, România, etc.) amîndouă scopurile sunt deplin unite.

Cîte ar cîștiga prin această alipire Ardealul, cît Monarhia, cît Germania (să ne gîndim numai la Dunăre). [nP] Dobînda, cîștigul (de sine se înțelege că aci nu poate fi vorba de alt cîștig, fără numai de un cîștig poftit de Dacoromâni). [nP] (...).

Uniunea cu ungurii pentru sași a fost totdeauna isvor de nefericire. Pentru aceea mai bine a părăsi legăturile vechi aducătoare de nefericire și a încheia alta cu oameni toleranți [3]. De aici înainte provoacă pe sași să se alăture lîngă români în contra uniunii, fiindcă singuri puțin vor putea face, fiind puțini la număr și cumpănind ușor în cumpăna Ardealului, cum că numeroasa națiune română, care pînă acum niciodată nu s-a întrebat la trebile politice ale țării, despre care pînă acum fără dînsa se hotăra ca despre o ciurdă de vite și răzbuna de nedreptul de pînă acum, cum că s-au deșteptat și au venit la conștiința puterii și momentositățiii sale politice și cum că acum neîntrebată și neîndreptățită își ridică glasurile sale în masă în trebile

politice şi cumcă ungurii şi saşii sunt siliţi a umbla după votul ei — iar se întoarce la Dacia, zicînd : Viitorul Daciei (Ardeal, Moldova, România etc.) nP nu este nici al ungurilor, nici al nemţilor, ci este al numeroasei viţe a naţiunii române. Au să n-o priceapă aceasta luminaţii ei povăţuitori ? Acest moment determinator, care doar nu se va mai întoarce (...) cînd numai de la dînşii atîrnă a cuprinde cea mai onorabilă şi mai neatîrnată poziţiune politică în patrie. Nu pe arena Pestei ci pe a Clujului sau a Sibiului sau Făgăraşului vor primi dînşii mănuşa spre eluptarea emancipaţiunii şi egalităţii lor politice şi spre a stoarce onoare limbei materne şi naţionalităţii lor. Ar fi o nebunie a se alipi de o cauză pierdută şi a păşi la mijloc ca luptători pentru aceea. Iar cauza ungurilor este o cauză pierdută". În urmă spune că „românii nu se vor alipi de cauza ungurească, ci se vor lupta pentru independenţa şi starea lor politică". Dar, fiindcă, zice, „românii vor avea trebuinţă de un soţ (Bundesgenossen), provoacă şi pe saşi şi îi îmbie să dea mîna cu românii asigurîndu-i că-i vor primi românii."(...)

Pe credincioşii grăniceri români, care de cînd s-a aşezat această instituţie militară, dovediră atîta credinţă şi făcură atîtea jertfe pentru Monarhul, încă nu putură să nu-i defaime în tot chipul, ba şi cerură dela împărat desfiinţarea acestei instituţii.

Planul de colonizare nemţesc, defavorabil românilor. Dar nimic nu ameninţa cu mai mare pericol naţionalitatea română, ca planul colonizării nemţeşti. (...) Popa Roth, în anii trecuţi, încercă o colonizare cu Şvabii din Würtemberg, dar nu-i reuşi şi începură atunci saşii a scoate pe români din moşii, a discuta cu totdinadinsul modul colonizării. Un sas (B. S.) proiectează ca în masă să se colonizeze. La guvernul central şi lucrează o comisiune pentru colonizare. Un organ de colonist reprezintă în public cauza colonizării. Scopul colonizării, se zice, este a propaga cultura nemţească. Spre acest scop tot Orientul să se colonizeze cu nemţi. Împlinirea acestui plan este misiunea Austriei, zic nemţii.

Iată deosebit pentru toţi românii din Orient, o spune lămurit neamţul Funke, ce scop are această colonizare : „Die Germanen in der ihrigen Zeit die Träger der Weltbildung geworden, was selbst es den Deutschen in Siebenbürgen in Verbindung mit dem Stammlande aufbe-

halten ist, so die Tiefbewohner vom Hochlande aus *zu germanisieren*, wie sie einst romanisiert sind“ [4]. (Georg Ludwig Wilhelm Funke, Österreichs welt-historische Mission in seiner Herrschaft über die mittleren Donauländer als Träger der christlich-germanischen Bildung nach dem Morgenlande [5] — Așa dar noi, răsăritenii, suntem păgîni și barbari.

Țara săsească iată cu ce scop este întemeiată în mijlocul românilor.

Ungurii și națiunea română. Ungurii încă sunt o cauză de frunte pentru care principiul național nu se va pune în lucrare în Ungaria și Transilvania. — „*Pesti Naplo*“ nr. 387, Iunie, 24, 1851 după ce spune cît să ceartă acum de doi ani politicii pentru deslegarea întrebării naționale, astfel o desleagă : „Originea răului, după opiniunea noastră, vine de acolo că, în loc de egalitatea de drept a națiunilor, s-a pus egalitatea de drept a naționalităților, în ce privește limba de stat. Din aceasta a urmat apoi, că diferitele neamuri în toată atitudinea lor n-au luat în folosință ideea, ci au alcătuit țara și și-au însușit-o ca națiuni ale statului. Neamurile au voit să absoarbă națiunile, au voit ca națiune și naționalitate să fie identice. Sub naționalitate se înțeleg cetățeni de diferite rase și limbi, care nu au un trecut istoric și un temeiu de drept autonom. Sub națiune însă se înțeleg toate popoarele aceleiași țări, ce are un trecut și un temeiu istoric comun, deși acea țară e constituită din mai multe naționalități și neamuri. De pildă Ungaria, cu diferitele ei naționalități, constituie o națiune istorică, care secole de-a-rîndul a fost independentă și vreo trei sute de ani a fost stat întregitor al Austriei. Italia, Boemia, Polonia etc. după obîrșia lor și în relațiunile lor reciproce, au fiecare egalitate de drept național, pentru că acestea sunt națiuni istorice și state naționale“ [6]. După aceasta spune că astfel de egalitate națională e imposibil a se pune în lucrare, de „nemzetiségi jogegyenlöség kivihetetlen“ [7], fără migrațiuni măreț [8]. Deci să se ia temeiul existent și pe acesta să se edifice instituțiunile. Acest temeiu e : „temeiul de drept istoric al națiunii. Limba de cîrmuire și administrare a fiecărei țări poate fi aceea, care are titlul de drept. Egalitatea de drept național, în acest sens trebue de înțeles. Egalitatea de drept a naționalităților, corect și practic concepută, nu poate fi alta decît egalitatea de drept a limbii cetățe-

nilor statului, în sensul căreia fiecare își poate vorbi limba în jurul căminului său (vetrii sale) și-și poate exprima în aceea (limbă) ideile sale, întru cît nu vine în conflict cu mașinăria administrativă și rămîne între marginile, pe care unitatea ideii de stat o poate permite fără a se disolva. În acest sens se poate întrebuința și ca limbă de stat. Dacă naționalitățile pășesc cu astfel de postulate care compet numai națiunii, acestea fac imposibilă tocmai egalitatea de drept însăși" [9].

Acest articol e asemenea articolului din „*Pesti Hirlap*" din 48, „Statusegylet", publicat în *Gazeta Transilvaniei*.

Tot în acest număr a lui „*Pesti Naplo*", în foileton stă : „Națiunea trăiește prin limba sa, iar limba înflorește în și prin literatura sa. A o cultiva (limba) și a înobila astfel spiritul națiunii și a sigura, prin aceasta, paladiul principal al existenței limbii naționale e nu numai *dreptul* inalienabil al națiunilor, ci totodată și datoria cea mai sfîntă a fiecărui patrit". [10]

---

1 nȘP. În adevăr, icoana Daco-României n-a pierit niciodată din mintea românilor, formînd o perpetuă idee călăuzitoare pentru aceștia. După revoluția de la Paris, tinerimea română înființează societatea „Tînăra Daco-Românie" al cărei scop era să elibereze Țara Românească deodată și de jugul turcesc și de cel rusesc și să întemeieze Marea Daco-Românie ; la Craiova apare un amplu memoriu anonim, despre înființarea Daco-României, care reclama pe fostul domn Bibescu să se pună în fruntea mișcării. Bibescu, refugiat la Brașov, crezînd că Barițiu încă are cunoștință de acest memoriu, îl cheamă la el și-l întreabă despre modul cum vor acționa.

Cînd la 1849 trupele rusești au fost retrase din Muntenia și Moldova, partidul național ridică din nou capul și trimite în taină tovarășilor de idei de dincoace de Carpați apeluri de cuprinsul următor : „în sfatul unor puteri s-a decis să se elibereze Muntenia și Moldova de jugul străin și ca țară independentă să le pună sub purpura regală a unei dinastii germane (Koburg). cf. Imrefi Vahot Imre, *A magyar menekültek Törökországban.* Pesta 1850, p. 33, apărută și în limba germană, *Die ungarischen Flüchtlinge in der Turkei.* Leipzig, 1851, p. 43.

La Frankfurt Ioan Maiorescu susținea „unirea Bucovinei, Moldovei, României și Transilvaniei într-un regat, România, cu principe austriac, sub suveranitatea Germaniei". cf. *Convorbiri literare,* vol. XXXII, p. 159-160, iar Cezar Bolliac spunea că „patrusprezece milioane de români ai dacilor și ai mesiilor vor trăi într-o singură republică democratică, solidă cu toate republicele națiilor europene". cf. C. Bolliac, *Culegere de mai mulți articoli.* București, 1861, p. 3-6 și Gh. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu,* p. 183.

2 nȘP. Dr. Daniel Roth, *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie unter Öster-*

reichs Krone. Geschrieben in Mai 1848. Hermannstadt. Traducerea acestei broşuri a făcut-o S. Albini, *O broşură din 1848. Material pentru aprecierea politică naţională a românilor şi saşilor.* Sibiu, 1895. Este interesant, că în acelaşi timp un alt preot sas cu numele Roth, Ştefan Ludwig, se ocupa cu chestiunea românească, publicînd mai multe articole în favoarea românilor. Acest fapt îl făcea pe A. A. Mureşianu să creadă că Şt. Ludwig Roth e autorul broşurei de mai sus. cf. A. A. Mureşianu, *„Regatul Daciei". Refugiaţii politici din Principate şi Românii Braşoveni la 1848.* Braşov, 1936, p. 1. Vezi despre activitatea acestuia în 1848 : Otto Folbert, *Stephan Ludwigh Roth.* Vol. V. Sibiu, 1937, iar despre legăturile lui cu românii acelaşi, *Ştefan Ludwig Roth şi Românii.* Mediaş, 1938 şi I. Lupaş, *Un martyr transilvain : Le Pasteur St. L. Roth.* În *Revue de Transylvanie,* t. V, Nr. 2, p. 225-230 şi Idem, *Studii, conferinţe şi comunicări istorice,* vol. III, Sibiu, 1941. p. 247-254 a.

3 nŞP. Al. Papiu-Ilariu şi în vol. II al Istoriei sale, p. 69, denunţă ideile lui Roth ca întrigi săseşti cu scopul de a compromite pe români. (Ştefan Ludvig Roth, nu trebuie confundat cu dr. Roth Daniel).

4 nŞP. „Germanii în timpul lor, au fost sprijinitorii formării lumii, lucru ce este rezervat Germanilor din Transilvania în legătură cu patria de origine, de a germaniza pe locuitorii de jos din ţara de sus (Transilvania), cum au fost odinioară romanizaţi".

5 nŞP. Viena, 1851.

6 nŞP Şi aici, deoarece reproducerea maghiară este prea lungă, am dat traducerea românească în text, iar partea ungurească o reproducem în note. „A baj eredete nézetünk szerint onnan jön, hogy a *nemzetek* jogai egyenlösége helyett a *nemzetiségek* jogegyenlöségét állititták fel, mint államnyelv. Ebböl aztán az következett, hogy az egész fajok magatartá meg-s vették igénybe az eszmét a helyet, s az egész országot, mint állam-nemzetek tették vagy tehették volna sajátukká. A fajok vagy nemzettiségek absorbéálni akarták a nemzeteket, akarták hogy nemzettiségek és nemzet azonos. Nemzetiség alatt éttetnek vagy ugyanazon ország külömbözö faju és nyelvü polgárai önálló historiája mult és alap nélkül. Nemzet alatt pedig összes népe azon országnak, melly nemzet historiai mult és alappal bir, ha e nép több nemzetiségekböl vagy fajokból áll. Peldául, Magyarország, külömbözö nemzetiségei egy historiai nemzete év szakok hosszu során át ugy mint önálló ; három század allatt ugy mint Ausztriát kiegészitö állam. Italia, Bohemia, Polonia, etc., eredet szerint különkülön, s egymással való viszonyukban teljes nemzeti jogegyenlöség illeti, mert ezek historiai nemzetek és nemzeti államok".

7 nŞP. „Această egalitate naţională este imposibil de realizat".

8 nŞP. În număr mare.

9 nŞP. „Az egész országok nemzet historia jogalapja. Minden egész ország közigazgatási és kormányzási nyelve az lehet, mely jogugényei bir. O nemzeti jogegyenlöség illy értelembenvehetö.

A nemzetiségek jogegyenlösége helyesen és gyakorlatiasan felfogva se lehet más mint az állampolgárok nyelvi jogegyenlösége, mely szerint ez csak beszélheti mindenki saját nyelvét tüzhelye körül, s komondhatya azon eszméket ; ha nem a közigazgatás

gépével öszeseröly azon körben és határok közöt, melyet az államegység eszméje kitürhet bomlás nélkül, hivatalos nyelvnek is használja... Hogy ha fellépnek a nemzetiségek olyan követelésekkel melyek csak magát a nemzetet illetik és melyeknek igy épen a nemzeti jogegyenlöséget teszi lehetetlenné..."

10 nŞP. „A nemzet nyelvében él, nyelve az irodalomban és által virágzik. Ezt ápolni, ez által szellemileg nemesbelni, egyszar s mind nyelvet nemzett léte fö palladiumát biztositani nem o nemzetek elidegenithetetlen joga, hanem legszentebb kötellessége minden hazafinak".

a Pentru legăturile lui Stephan Ludwig Roth cu românii vezi : Corneliu Albu, *Lupta pentru limbă în Transilvania,* în volumul *Împotriva diktatului de la Viena,* Editura fundației, 1946, p. 77-81 ; Carol Gollner, *Stephan Ludwig Roth, Viața și opera,* București, 1966 ; Mickail Kroner, *Stephan Ludwig Roth, Viața și* opera, București, 1974.

DE SUPT CĂLIMANI. Sept. 1852 *

Articol scurt

Tot vorbesc că se vor mai ridica (înfiinţa) doue episcopii greco-catolice, una la Gherla, alta la Lugoj. [a] Io (eu) însă nu cred pînă nu voi vedea. Însă de se vor şi ridica, precît am putut înţelege, le doresc mai cu seamă acei ce doresc a fi episcopi fiind că unii oameni se tem că nu vor putea muri de nu vor fi episcopi şi, dacă ajung episcopi, iară se tem că nu vor putea muri dacă nu vor fi altceva mai mult ; pînă ce odată vine moartea şi le pune capăt la toate planurile egoistice.

Io nu cred să folosească ceva episcopiile aceste, nici sîntei (sfintei) uniri, [b] ba, dacă e drept ce-mi spuneau, mai adăunăzi, neşte oameni carii se pricept la lucrurile aceste, mă tem că mai mult vor strica, decît vor drege, pentru că, precum mă luminară acei oameni, autoritatea episcopilor noştri, de oarecîţva ani, a scăzut tare din pricina că oamenii socotesc că ei nu se prea îngrijesc de şcoli şi, cu cît se vor face mai mulţi episcopi, cu atît vor scădea încă şi mai tare. Cine ştie, pentru ce-s aşa românii, de nu-s mai evlavioşi prin prejurul mănăstirilor, scaunelor episcopeşti şi capitolemelor ? [c] Cine ştie pentru ce, destul că şi sătenii încă zic, carii au auzit de episcopiile aceste, că mai bine de ne s-ar face şcoale decît episcopii noue, pentru că popi ne face Blajul şi Sibiul cu prisosinţă, etc., numai de ar fi ei chemaţi (ar avea har) şi mai procopsiţi decît mulţi iar noi în stare să-i ţinem.

---

* „Gazeta de Transilvania", nr. 71, 74, 77 1852.

Dar oameni învățați, carii să ne apere și cultiveze, nu ne vor face nici ungurii din Cluj, nici sașii din Sibiu, nici episcopii noștri carii abia pe sine se pot apăra.

Aceea încă am auzit vorbindu-se pretutindinea că n-ar trebui să așteptăm tot numai de la stat să ne facă, ci am trebui să cercăm și noi, românii, să ne ridicăm școale unde să învețe tinerii români la măestrii (meserii) și la economie, că suntem tare îndărăpt și cît folos am trage din pămînt cînd l-am ști lucra mai bine, și din măestri cînd le-am introduce între români, măcar aceste fără de care nu poate fi neci un român cînd (dacă) ne-ar ajuta și episcopii și ar sta cu noi dimpreună la ridicarea academiei, a școalelor economice și pentru măestrii [d]; atunci știu că le-ar crește autoritatea și înaintea oamenilor, cel puțin atunci le-ar zice toți: dumnezeu să le ierte păcatele pentru că-i vedem că se muncesc pentru binele nostru al tuturor.

Însă altfel, de la episcopiile acele, dacă ele nu vor ave pre lîngă sine și institute bune de creștere și cultivare a poporului, oamenii nu așteaptă nici un folos public și, precum am zis, nici sînta unire încă nu are la ce să se bucure de ele pentru că pentru s. unire nu vor fi, fără precum se zice oareundeva lătinește: multiplicasti gentem, minuisti laetitiam. [e]

Nota bene. Aș mai scrie cîte un articlu dar mă tem că nu va plăcea lectorilor pentru că io nu știu scrie pe lung (detailat) despre un lucru, iar acesta încă numai pentru aceea l-am scris, ca să vadă publicul cum cuprinde lucrile (lucrurile) aceste și un om din popor care, cu toate că am învățat puțină carte, totuși, oricît mă încordez (mă sforțez) nu pot să scriu așa frumos, ușor și neted, precum merge limba articlilor (articolelor) de la Țara Românească.

II

Tocmai cînd scrieam al doilea articlu scurt, care era de materiă economică; mi venea nr. 66 al Gazetei cu articlul lui M. M. din Blaj cum că gimnaziului de aici i se amenință degradarea (desființarea) pentru că venitul mănăstirei sau al școlelor ar fi numai cam 6 000 f.v.k. și firește, că nu sunt de ajuns pentru onorarea (salarizarea) profesorilor, pentru cumpărarea aparatului ce se cere la

îmbrăcarea [înzestrarea] gimnaziului, pentru întîmpinarea altor spese.

Acum, ce să facă biata episcopiă, încărcată cu această sarcină care n-o mai poate purta ? Ce ?. doară e culpa episcopiei au a episcopilor că s-au șters zecimile Blajului, partea cea bună a venitului gimnaziului din Blaj și că, ștergîndu-se, n-au îngrijit, de timpuriu, ca sașii, cum să țină gimnaziul în viitor ? Cel puțin pe episcopul de acum, [f] culpă nu cade nicidecum pentru că nu era episcop cînd s-au improvizat ștergerea zecimilor și a iobăgiei. Însă să și fi fost, supt revoluciune (revoluțiune) nu era timpul de a sta de un gimnaziu și de o beserică, cînd tot sufletul creștin și toată năciunea (națiunea) bărbată era datoriă să stea în apărarea casei celei comune care este monarhia, ca să poată zice de sineși, după întoarcerea păcii : noi încă avem parte la casa aceasta, pentru că noi încă o am răzimat (sprijinit) și o am susținut cu filerul nostru.

Însă, episcopul neci după ce a ajuns în gradul episcopei, încă nu poartă culpa singur dacă va scăpăta gimnaziul sau dacă oarecumva ar și înceta cu totul, pentru că gimnaziul nu e numai al episcopului, ci și al altor români mulți carii vor împărți foloasele gimnaziului deîmpreună cu episcopul dacă va sta, ca și rușinea dacă va cădea.

Episcopul încă nu va purta culpa singur, neci chiar cînd ar scădea gimnaziul din vina cuiva. Ci atunci încă va cădea respunderea și pe tot clerul, deîmpreună și pe năciune numai dacă ar fi cine să-i tragă la răspundere, cu atît mai vîrtos că episcopul încă e numai un cap singur și, să fiă de doue ori mai însuflat (însuflețit) de spiritul naționalității, de cum se vede a fi inspirat episcopul din Blaj și în cartea sa păstorească, totuși numai cu inima bună și cu entuziasmul nu se țin școalele, nici cele mici, necum gimnaziul în Blaj. Afară de aceasta, episcopii, dacă și au pre lîngă inima consînțită (consacrată) cu totul binelui public, o praptică (practică) foarte mare în funciunile (funcțiunile) și lăcrările preoțești, însă la politică nu știu, încît se pricep ce, vezi bine, că nece nu se ține strîns de chiamarea lor și aceste două vine să se destingă una de alta totdeauna.

Acum, de se va uita cu nepăsare clerul și poporul, mai ales cei ce văd și știu mai mult, cum se amînă lucrurile cele mai nesesarie și se tractează (se consideră) de mărun-

țișuri, și dacă o parte din cler și popor nu va deștepta (nu va atrage) luareaminte, din reverință (plecăciune) sau sfiială, ori din neștiință, alta de frică, alta din răutate, zicînd : taci că e bine, foarte bine ; dă-i pace că lucră pe mîna noastră [în interesul nostru] ; lasă să facă tot așa și mai încolo, că așa se dă de cap.

Dacă va lucra așa tot clerul și poporul și, neîntinzînd ajutor, va lăsa toată greutatea pre unul, ori o poate purta, ori ba, ori îl taie capul la aflarea mijloacelor spre scopurile naționali ori ba ; și, așa astăzi va cădea gimnaziul, mîine biserica catedrală, poimîne mănăstirea și curtea și fondul lui Bob [g]. Apoi, zeu, după aceea se pot duce toți la eserciție. Însă, aceasta să nu o creadă cineva, că va putea arunca culpa numai pre episcop pentru că poate ar cădea la noi și unicul gimnaziu, cînd protestanții și evreii-și ridică gimnazii noue și școli reali. Dar și comisiunea aceasta care, se zice, că o va aduce (înființa) episcopia, ce rezultat va avea ?. Doară crede episcopia că statul va plini scăderea proventului (subvenției) și gimnaziul va renviea ca fenicele [h] (pasărea Phönix) din cenușă-și ? Dea dzeu că am merita. Io însă nu cred pentru că nu văz nece o răciune [rațiune] cu care ai putea îndatora pe stat la așa ceva. Iară dacă va alerga episcopia la bunăvoința și grația statului pe aripele unor „suvenire antice" acesta va zice : grația vi s-a făcut atunci cînd erați oropsiți de alte năciuni ; atunci vi s-a dat fond pentru gimnaziu ; mai de curînd încă vi s-a făcut frumoasa grație cu ștergerea zecimilor și a iobăgiei ; acum sunteți alăturea de celelalte năciuni : mai faceți-vă și voi, de puterea voastră, cîte ceva de ce aveți lipsă.

[...]

În articlul următor voi arăta cu ce mijloace s-ar putea ține gimnaziul întreg.

N. B. De se va părea cuiva articlul ăsta a fi lung, să-i mute numele, pentrucă scurt și lung sunt concepte relative.

III

Se știe că aproape, seau și mai bine de 200 000 f.m.k. din fundul (fondul) Bobian, sunt elocați (alocați) pe la privați (particulari) : baroni, comiți (conți) etc. ardeleni și

numai înainte de oarecîţi (cîţiva) ani intreuzuriele restanţe suiră ca la 40 000 f.m.k., semn că nici capetele (procentele) acestor bani n-aduceau nici un folos clerului. Scoată episcopul şi capitlul măcar aceste întreuzurie restante şi, făcîndu-le capitariu (capital) închine-le gimnaziului şi iacătă că unindu-se întreuzuriele acestui capitariu cu veniturile care le mai are gimnaziul, acesta va reînvia cu puteri năciunari întru adevăr ca fenicele din cenuşa sa.

Aş putea arăta şi alte mijloace însă aştept ce va zice episcopul şi capitulul la acest proiect. E cu putinţă sau ba ?

Aş putea aduce mai multe pentru răcomăndarea acestui proiect ; aş putea zice cu probăveritate (cu certitudine) că clerul încă ar aproba atare faptă, încă s-ar şi bucura de ea. Dar nu prea zic pentru că aceasta numai în sinod s-ar vedea şi sinod nu se ţine. Sinodul, prin urmare beserica, încă nici n-au văzut ce episcop are. Că neci instalăciunea (instalarea) nu s-a ţinut, cum au ţinut toţi episcopii cei de pînă acum [1].

Aş putea zice că saşii şed necontenit în sinod, se sfătuesc pentru creşterea tinerimei şi donează gimnazielor fundul năciunal (fondul naţional) din care îşi solbea (plăteau) pîn-acum dregătorii ; dar nu zic din pricine cuvioase.

Aş mai putea aduce esemplul besericei protestante din Pesta care a decretat, de curînd, că precum are drept fiecare soţietate a îndatora pre membrii sei la purtarea speselor, ce se cer la scopurile soţietăţii, aşa are şi comunitatea besericească din Pesta ; şi, în urma acestui decret, a împărţit în opt clasi cele 1 400 familii din care e conpusă această comunitate aşa cît clasa primă plăteşte 32 f.m.k. pe an iară clasa ultimă 2 f.m.k., pînă se va plăti capitariul pentru şcoala reale şi pentru gimnaziu inferioare, că superioare au de mai înainte. Din aceste 1 400, nu plătesc nimic 350 familii sărace.

Însă cred că nici esemplul acesta nu va folosi mai mult decît al saşilor pentru că unul va zice : hei, alta sunt calvinii din Pesta şi alta românii din Ardeal ; cine a mai văzut să poată ţeară, aceea ce poate face un sat. Altul, care altmintrea ar putea să plătească şi mai mult de 32 pe an, ca să se scape pe sine şi să nu dea nimic, se va face iubitor de oameni şi, pe lîngă tot zelul care-l arată românii prin colepte (colecte) la fondul reuniunii din Braşeu

(Braşov) va zice : cine să mai pună greutate pe bietul român, au nu vezi că numai acum a scăpat din revoluciune şi n-are nimic ?

Aci îmi vine în minte o anecdotă. Înainte cu vreo doi ani se adunaseră într-un loc mai mulţi români ca să se sfătuiască despre mijloacele creşterii (propăşirii) românilor. Dar crede-ne-ai că numai (doar) un episcop s-a aflat de a zis ca să nu-i mai încărcăm pe români cu colepte şi contribuţiuni ; iară celălalt episcop, că doi erau în adunare, abia întrase în adunare că şi eşi din adunare...

Aş putea aduce şi exemplul evreilor din monarhie carii, încă în 1850, au adunat, cu aruncătura [cotizaţii], pre comunităţile evreeşti, aproape la un milion, pentru institute de aducăciune. Însă şi la acest exemplu, vor zice unii ca aceştia că evreilor le e lesne pentrucă ei au bani şi oameni şi inimă pentru binele fiilor lui Izrael, şi altele asemene.

N. B. Urmează articlul IV care este un fel de continuare al acestuia.

*

* *

Al. Papiu Ilarian a ajuns, de timpuriu, în conflict cu ecleziasticii. Ei l-au eliminat de la şcoala din Blaj, iar la Cluj, spre marea lui indignare, i-au schimbat numele din Pop Alesandr în Pap Şandor.

Ca tribun, în adunarea de la 30 aprilie 1848 l-a înfruntat de pe treptele catedralei din Blaj pe episcopul Lemeni, iar în zilele care au urmat după 3/15 mai a vegheat ca şaguniştii, lemeniştii, oportuniştii şi împăciuitoriştii, recrutaţi mai cu seamă din rîndurile ecleziaştilor, să nu introducă în protocoalele adunării naţionale altceva decît hotărîrile poporului.

Ca student la universitatea din Viena, împreună cu toţi care studiau în capitala Austriei, urmărea cu atenţie tot ce se petrecea în Transilvania. Atenţia lor se îndrepta îndeosebi asupra Blajului şi Sibiului unde rezidau cei mai prestigioşi conducători ai românilor, episcopii. Ei erau de părere că viaţa politică a românilor transilvăneni trebuie să se democratizeze, că frînele trebuie să treacă în mîinile unor laici competenţi. Ajunseseră la concluzia că „nu de popi are trebuinţă naţiunea română, ci de avocaţi". Pen-

tru ei era evident că alcătuirea de memorii şi, apoi, ducerea lor la Viena şi dieta din Cluj numai de episcopi, erau acţiuni ce nu puteau duce la nimic bun. În general, tineretul român din Viena era anticlerical. Mulţi dintre studenţii teologi trimişi la Viena de episcopia din Oradea au fost convertiţi la studii juridice cerîndu-se unor amici din ţară ajutoare băneşti pentru întreţinerea lor. Intr-o scrisoare, trimisă lui Simion Balint, Papiu cere ca „ajutoarele să nu fie trecute în vre-un protocol (proces-verbal) căci „atunci vor fi daţi afară din Viena".

Uneori, acţiunile studenţilor români din Viena au fost de-o temeritate care surprinde. Astfel, după o întrunire s-a alcătuit un memoriu către episcopia din Sibiu, cu prilejul convocării unui sinod. Tinerii îşi expun deschis punctele lor de vedere cu privire la organizare şi învăţămînt cerînd „a le lua în cuvenită băgare de seamă". În general în memoriu se cerea respectarea punctelor 3 şi 13 din revendicările formulate pe Cîmpia Libertăţii din Blaj în 1848.

Din acest punct de vedere nici Blajul n-a fost cruţat. Acolo urma să se ţină, în 1850, alegerea de episcop, ca urmare a înlăturării lui Lemeni. Studenţii români cer, printr-o petiţie, „să se voteze pentru Sterea Suluţiu, Cipariu sau Crainic. La alegere să participe şi mirenii iar punctele 3 şi 13 de la Blaj să fie respectate cu strictеţe. Sinodul să aibă în vedere aceste cereri cari sunt de la nişte tineri cari s-au luptat, ba şi-au pus chiar viaţa sa şi a lor săi în pericol pentru doleanţele cele mai sfinte ale lor".

Petiţia aceasta, în care recunoaştem uşor stilul lui Papiu, tribunului de la Budiu i s-a părut că nu elucidează toate problemele. De aceea, cu zece zile înainte de alegeri, intervine cu o scrisoare personală atrăgînd iarăşi atenţia nu carecumva să fie ales Alutan, Szilagy, Papfalvi „sau iarăşi Lemeni".

Partizanii ideilor tineretului îi invită pe studenţi să participe la alegeri. Răspunsul l-a dat Papiu : „nu se poate că nu ni se dă paşaport şi apoi toţi cîţi ar veni vor fi alungaţi din Viena şi atunci cine ar mai fi în locul lor" (Bibl. Acad R.S.R., mss. nr. 1 060, f. 293).

Atît la Viena, cît şi la Padova, Al. Papiu s-a interesat mereu de viaţa culturală a românilor din Transilvania care era încă în mîna ecleziasticilor. Înfiinţarea de noi episcopii, într-o vreme cînd, din cauza relei administrări,

liceul din Blaj era amenințat cu desființarea, i se părea inoportună, inutilă. Demonstrînd amănunțit ce rost au episcopii în viața poporului și indicînd, competent, ce întreprind sașii, ungurii și evreii din Monarhie pentru promovarea culturii lor, Papiu indică concret ce trebuie să se facă pentru salvarea gimnaziului căci „este vorba de o afacere națională, nu episcopească, nici popească".

---

a Episcopiile din Gherla și Lugoj au fost înființate în anul 1853, odată cu reînființarea arhiepiscopiei și mitropoliei de Alba Iulia.

b În urma hotărîrii unei părți din clerul român al Transilvaniei, la 5 sept. 1699, aprobată și de împăratul Leopold al Austriei, s-a realizat unirea religioasă cu Roma, condiționată însă de păstrarea neștirbită a ritului oriental (ortodox).

c Capitlul este o organizație clericală. Numele vine de la cuvîntul latin capitulum (capitol) fiindcă, la început, clericii erau obligați să participe zilnic la cîte o ședință în care li se explica cîte un capitol din regulamentul lor de funcționare. Capitlul ajută pe episcop în îndeplinirea atribuțiilor sale. În caz de vacanță episcopală, jurisdicțiunea episcopiei este condusă de capitlu prin vicarul capitular.

d Doleanțele acestea sunt cuprinse în revendicările formulate de poporul român în marea adunare națională de la 3/15 mai 1848.

e Cel care își înmulțește neamul, își micșorează bucuria.

f În 1852, episcop al Blajului era Alexandru Sterca Suluțiu (1751—1867).

g Fondul Bobian a fost înființat de episcopul Ioan Bob (Bab), (1739—1830) pentru ajutorarea clericilor, studenților și elevilor săraci.

h Phönix era pasărea sfîntă a egiptenilor. Legenda informează că s-a sinucis arzîndu-se în propriul ei cuib dar a reînviat din cenușă.

i Instalarea, cu mare pompă, s-a făcut în ziua de 28 oct. 1855 dar nu ca episcop ci ca arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș.

Cei trei „articli", publicați în „Gazeta de Transilvania" sînt și zeflemea și umor și ironie, vrednici de o antologie a presei românești. În același timp, ei ne desvăluie cu prisosință, prestigiul de care se bucura profesorul Aron Pumnul ale cărui teorii lingvistice își găsesc aci (nu însă și în „Istoria Românilor din Dacia Superioară" și nici mai tîrziu) o largă întrebuințare.

Punctul de vedere al lui Papiu se pare că și l-a însușit și G. Barițiu, directorul Gazetei.

Fie din motive obiective (plecarea lui Papiu la Padova) fie din motive subiective (intervenții episcopești pe lîngă Barițiu) „articlul scurt" n-a mai fost continuat așa cum se promisese în nr. 77 al publicației de la Brașov.

NEOLOGISMUL *

Cu toate că la cele ce s-au zis în articulii publicaţi asupra acestui oiept (obiect), n-ar fi de a se adaugere, din parte-ne, nici un cuvînt mai mult ; ne luăm totuşi şi noi voiă de a încerca o analise mai deaprópe a unor punte, care, deşi credem că destul de chiar, totuşi numai cît se atinseră în articuliĭ de pîn-acum. Acéstă analise, precum şi alte băgări de sémă, le vom face mai ales pentru acei tineri cariĭ cu cît sunt maĭ aprinşĭ de dorul şi amórea ştiinţei, şi desvoltărei limbei, cu atît maĭ uşĭor pot să alunece în unele rătăciri, la esemplul altora.

I

Nu este limbă mai avută în forme decît limba română ; că nu este idéă, nici chiar modulaţĭune de idéă atît de fină, cărei să nu-i prezente limba nóstră o formă propriă esclusivă. Într-adevăr, merită studiu profund mai ales formele substantivelor : care formă de unde se trage, şi dintre tóte, ce idéă representă : *juniă, junime, juneţă ; măriă, mărime, măréţă, mărire ; bunime, buneţă, bunătate ; închin, închinat, închinămînt, închinare, închină-*

---

* „Foae pentru minte, inimă şi literatură", 1852, Braşov. Articolul I în nr. 41, p. 313-314 ; II în nr. 42, p. 319-320 ; III în nr. 45, p. 339-341 ; IV în nr. 46-47, p. 347-348 ; V în nr. 48, p. 356-357 şi VI în nr. 50, p. 375-376.

Sublinierile din text aparţin lui Al. Papiu Ilarian.

ciune ; sînt atîtea forme, atîte idéi ; precum *înțelegere, înțeles, înțelepciune* nu exprem tot aceieşĭ idéă ; şi alte o mie. Tóte aceste vedesc vioimea şi fecunditatea puterei judecătorie a românului şi „vim ac potestate lingae“ [a].

Nici una din surorile limbei rom][âne nu se pot gloria cu asemine varietate de forme. Acest minunat privilegiu al limbei nóstre é documentul agerimei ideilor poporuluĭ ce o vorbeşte ; arată o limbă adaptă şi la ştiinţele cele mai abstrase ; o limbă faceră (activă) ce stă în serviţiul maestruluĭ spre a dispune de dînsa după plăcere. Fire-ar limba nóstră avută asemine şi în materiă, precum este în forme, atuncĭ cultura ei póte ar fi încheiată. Însă, bine să însemnăm că cu cît este mai invidend (evident) tesaurul formelor limbei nóstre, cu atît este maĭ uşĭor a fost abus cu dînsele ; cu atît dar putem şi să cade a fi mai luători a minte şi maĭ alegători în adoperarea (întrebuinţarea) lor.

Nu este drept a se ţiné numai de o formă cînd avem mai multe de una şi aceeaşi însemnare : în acéstă întîmplare se alege cea mai cunoscută şi totdeodată mai amesurată (potrivită) legilor limbei. De altă parte, nu se cade nici de cum a adopera pe apucate fără nici o alegere, vercare (oricare) formă în care se arată s]][[ubstantivul ce póte arăta aceeaşĭ idéă ; o aseminea urmare ar însemna a nesocoti legile frumseţei limbei române.

Aceia ce se ţin morţişĭ numai de o formă în care se arată cuvintele unei familiĭ de vorbe, neconsiderînd celelalte s][[pre e][[semplu se ţin numaĭ de *făcut, născut, înţeles,* uitîndu-şi de fapt, *nat, înţelept,* nu ni se par nicidecum mai puţin unilaterali decît aceia carĭ tótă limba ar vré să o reducă la daileptul (dialectul) ce se vorveşte în satul lor. Tot ce este răciunaver [b] în vercare dialept al limbeĭ nóstre (dacă are cumva şi ea dialepte), tóte formele ei cele cu putinţă au drept de a concurge (contribui) la cultivarea eĭ. Numai aşa vom ajunge să avem o limbă comună, care să nu fiă neci bucovinească s-au orăzană, neci bănăţană sau macedoniană, neci ardelĭană, neci molovéncă s-au bucureştiană, ci să fie adevărată limbă daco-romană.

Am zis că tóte formele limbei, vină de oriunde or din ce parte a românimei, or din ce parte a etimologiei limbeĭ, au drept de a concurge la opul cultivării eĭ, am vrut adecă să zicem că tóte au drept de a se presentare la concurs, ma (însă) necidecum n-am vrut să zicem că tóte

fără nici o alegere ar avé drept de a intra în sînul limbei rom][âne, cu atît mai puțin că tóte, în tóte întîmplările (în toate cazurile), ar avé drept asemine de a fi adoperate. Neci de cum. O asemine urmare (procedeu) ar vetema legile frumseței limbeĭ rom][âne.

Ce este de făcut ? Am zis : a alege formele cele mai bune, a le apleca, nu în tot locul și totdeauna, ci numai acolo unde le sufere legile filosofiei ce staveresc (stabilesc) adevărul și frumseța limbeĭ nóstre. Numai cu o asemine urmare nu ne vom face demnĭ de a ni se pune înaintea conseliul (sfatul) ce-l dă Molière unei fete, cum are să urmeze manierele cele nobile ale altei fete frumóse. El îi comîndă să o imiteze întru tóte cele bune și plăcute, ma să nu cerce chiar și a strănuta și a scupi (scuipa) ca ea : „ce n'est point du tout, la prendre par modèle. Ma soeur, que de tousser et de cracher comme elle", noi n-avem de a face aci cu fetele frumóse, ci din formele cele multe ce fac neprețuitul tesaur al limbeĭ nóstre, cele mai frumóse să le alegem, cele mai romane ; și de órece chiar și frumosul, nefiind la locul seu, póte să arete urît, să cercăm și locul unde să le adoperăm ; cîte odată chiar și timpul.

II

Un esemplu. Să cercetăm numele ce nasc sau pot naște din verbul *culegere*. Luăm acest esemplu pentru că a fost oieptul (obiectul) discusiunilor precedenți.

Participiul trecut e o formă fecundă ce dă viéță la o mulțime de nume nemărginită, de varie (variate) forme și însemnărĭ. Dacă n-am lua altă în considerațiune decît rigórea cea rece a analogiei și etimologiei în tótă estinderea sa, atunci căutați ce numer nefinitu de nume, cu diverse forme, pot să scuturéscă (derive) din acest nesecat participiŭ : *cules, culésă, culeșiune, culesură, culesor*. Să luăm de fîntînă (sursă) participiul obsolet (terminat) în *-găt : culégăt, culegală, culegăciune, culegătură, culegămînt, culegător, culegătoriă :* să luăm ca punt de plecare participiul obsolet cu „lesînd" : *culésînt, culesăciune, culesătură, culesămînt, culesător, culesătoriă ;* să plecăm de

la *colept* (colect) : *coleptă, colepciune, coleptură, coleptor,* etc. etc.

La fiăcare din aceste treĭ categorii mai puteam boţi (îngrămădi) şi formele în -ate, -ime etc., dar cruţăm paţienţa leptorilor temîndu-ne să nu desgustăm cu atîte cuvinte scălîmbate (scîlcite) şi dăbălăzate. Cine are plăcere póte să iée (ieie) alt verb : dirigere, scriere şi altele şi să mérgă tot aşa.

Ce să zicem la acéstă mulţime de forme ? Sînt dóră toate bune, tóte de adoptat, tóte de lipsă ? Unii ţin că numai cele ce nasc din *cules* sunt bune, pentru că numai aésta ar fi adevărata formă de participiu românesc : după judecata acestora tóte celelalte : *culegător, coleptor* etc. sunt viţióse.

Alţii-s de părere că tóte ar fi bune, să le adoperăm pe apucate şi să ne mîndrim cu ele cît de avuţi suntem. Iară noi ce să zicem ? Răspunsul nostru-l deterăm maĭ sus, cum că tóte acesté şi alte maĭ multe forme le poţĭ stórce (scoate), dacă vréi din limba română : ele vedesc avuţia limbei nóstre şi ne arată fîntînele unde am puté recurge la timp de nevoiă. Tóte însă, nu sunt bune. Maĭ repeţim (repetăm) : nu tot ce poţi stórce, după o analogiă curat materiale, ai drept de a puté numi cuvînt românesc. Se mai cere o analogiă şi mai înaltă, o analogiă ce o numim noĭ virtuale, şi care în acéea consiste ca, cuvintele formate după analogia cutărui cuvînt să fiă analóge chiar şi spiritului şi împregiurărilor în care s-a născut cuvîntul după care ne-am luat ; şi încă şi atunci mei apélă cuvintele formate, chiar şi de la rigórea legilor necsoravere (inexorabile) la o altă pré-naltă instanţă unde apoi li se decide sórtea definitiv : acé instanţă, acel judeţ *neapelaver* este acel us (obiceiu) înţelept, us îndelungat şi general, care chiămînd la confrunt şi punînd în armoniă rigórea cea rece a legii cu cerinţele cele cuvióse ale frumuseţei ce şi ea este lege staverește (stabilește) în urmă formele limbei după aceste principĭe equitabile.

Dacă, principĭéle prin care é determenat, şi parte se va determena, a fi bine : *cules,* bine ; *culegătoriŭ, coleptă, colepciune, coleptoriu ;* é, şi va fi bine ; scris, scrisoariă ; script, scriptură, scriptoriu, înscripciune : bine *direpţ, direpcĭune, direptură, direptoriu, dires, diregătoriŭ diregătoriă* şi altele. Aceste tóte sunt bine pentru că sunt

formate amăsurat (potrivit) legilor ce le-a așezat adevărata filosofiă positivă a limbeĭ nóstre și le va consacra usul cel racĭunave (rațional). Da de altă parte, *culegată, culeșĭune, culesăcĭune, culegăcĭune, culesoriŭ ; scrișiune, scrisură, scrisătură ; direșiune diresorĭu* și alte asemini fabricate sunt fără de legi de limbă, pentru că, fabricate fiind după o analogiă aparente, se nesocotește întru formarea lor concursul simultaneŭ a tóte legile limbei ; de aci vine (rezultă) că la auzul lor cuprind fiori pe leptori de tóte plasele (categoriile), pe alții-ĭnecăjesc văzînd că sunt nu numaĭ contrarie legilor limbei, ci și superflue.

Într-adevăr, de ce să zică *culeșiune*, formă insolentă și suspeptă (suspectă) ce de abé are analogiă în tótă limba, că deși adoptarăm *misiunea, comisiunea*, acésta o făcurăm neavînd încătrăŭ ma nu spre a apleca (aplica) acéstă formă și acolo unde putem fi fără ea. Și de ce să recurgă mai curînd la tautológa *culesăcĭune culesăcĭune* sau *culegăciune*, cînd poți zice *colepciune*, care nu numaĭ că e formată amăsurat tuturor legilor de limbă după esapta (exacta) analogiă a înțelepcĭunei, ci fiindcă totdeodată are apropiere cu corespunzătóriele italianei, sponiólei, frîncei etc., nu vine străină neci chiar urechilor celor mai nededate : aceé ce încă însemnéză nu puțin, pentru că usul universal reguléză (reglementează) universalminte gustul ómenilor. Și usul cînd nu frînge legea, cu atît maĭ mult se cade a-l respepta.

Memorarăm o sumă de forme, bune și rele, în care s-ar puté investi cuvinte de acéiașă rădăcină și adese de aceéși însemnare și recurăm (trecurăm) cu vederé unele forme străine ce vreu unii să le vîréscă în limba română cu toate că n-aŭ nici o analogióră neci măcar curat, curat materială : asemine sunt *lecție, lecsie, lezon, leție, direcție, direție, direcsion, chestie, chestion* și cîte altele. Aces]][[sta nu merită atențiuné românilor, sunt fără de legĭ de limbă ce calcă în picióre tóte legile ei. Pedépsa lor va fi eeuitarea (sic) perpetuă. Stilul și frasele cele maĭ române sunt intunecate adesé, ici cu forme ca cele deasupra, cóle cu cuvinte ruseștĭ, greceștĭ, turceștĭ, care séu nu le pricepŭ séu te sparĭ de uricĭunea lor. De cîte orĭ nu ne dóre inima petrecîndu-ne cu produptele cele minunate ale poeților din țările române, pentru ce nu știm și noĭ rusește și turcește, ca să nu ne împiedecăm petre-

ceré cu leptura acelor opere, dînd peste cuvinte străine, care singur (numai) Dumnélor sunt cunoscute. Că nu é acasă Eliado, ştiŭ că ar avé de lucru cu Draganiĭ şi Sarsailiĭ ; s-ar năcăjii că draganiĭluĭ tot drăganĭ au rămas : şi s-ar minuna, de unde şi cum au putut produce Ardélul şi Ţéra Unguréscă atăt amar de Sarsailime.

III

Noi nu ne înfundăm neci decum în aceste discusiuni, dacă nu vedem pe mulţĭ a eşi la lume cu fabricate ca cele de sus ; dacă nu vedem pe uniĭ sculîndu-se asupra *scripturei*, asupra *dregătoriei*, asupra înţelepciunii, supt pretest că nu-s formate de la partecipiul dumnélor ; ba auzirăm pe unul vorbind chiar şi asupra (împotriva) *Naţiunei*, vrînd să-i dée drumul şi să aşeze în locul ei *născăciune* pentru că partecipiul Dumnealuĭ é numai *născut*. Aşa, ne-am simţit invitaţi a apăra, cu tóte puterile, aceste nume frumóse căror tot românul se închină. Apărarea nóstră este fórte simplă. Şi dacă pentru cei învĕţaţi ar fi superfluă, nu strică pentru tineri a o mai repeţi.

Românii au doă forme de participĭu la un mare numer de verbe, la altele treĭ forme. La unele verbe sunt în us şi astăzi îmbe (amîndouă) formele ; la cele mai multe verbe numai o formă mai este în us ca partecipiu, celelalte de-abé le maĭ afli prin cărţile vechi şi maĭ ales în cuvintele derivative. Cărţile vechi zic : io am fapt, făptoriu ; noi, ceşti de acum, părăsirăm acéstă formă de participiu, mulţămindu-ne cu *făcut*, ma (însă) nu părăsirăm *fapta*, *faptură*, nici nu le vom părăsi vreodată ; zicem *am născut*, nu *am nat* şi totuşi zic bănăţanii *nat* (ca substantiv) şi zice tótă lumea *natură*, *naţiune*, şi cine va putea suferi *născătură şi născăciuné* (naşterea) cutăruia ; apoi zicem şi *fript* şi *friptură*, şi *copt*, *coptură* ; *am uns*, şi totuşi *unt*, *untură* şi *unsură* ; *am strîns* şi totuşi *strimtură*, *strintură*, *strimtoriă*, *strînsură*, *strîngătoriu* ; *tors*, *tort*, *tórtă*, *turtă*, *turtire*, *torcătoriă* ; *dires*, şi totuşi *direpţ*, *dreptate*, *deregătoriu* ; *înfipt* ; *vis* cu toate că zicem *vezut* şi *vest* ; *punătoriu* şi *puitoriu* (de la *ponitu*, n.a.), *puseciune* (de la positu n. a.) şi nu *pusoriu*, neci *puşiune* (de la *pus*, n.a.).

Însă cînd am fini (termina) aducîndu-le înainte tóte ? Ecă dară ce cuvînt zicem *înțelept, înțelepciune, înțelegătoriu, lept, lepciune, leptoriu, prelepciune* și alte multe asemine, cu toate că partecipiul de tóte zilele e *cules, înțeles, les :* odată va fi fost *înțelept, lept, cu lept,* și astăzi încă é bine și așa, la locul seu. Mai adăugăm la acesté că tótă lumea zice *cunoștință, credință, putință* pe lîngă tóte că astăzi nu maĭ zicem *cunoștințe,* credinte și numai acum începurăm cu putințe. Pentru că perdurăm formele originarĭe, să aruncăm acum și derivatele ce ne aú mai remas ? Să aruncăm și *credința,* să aruncăm și *înțelepciunea,* scriptura? Au n-ar fi maĭ bine o restituire chiar și pe cele perdute unde avem lipsă și au loc ? Cîte forme și cuvinte pierdurăm numai de cînd se traduseră cărțile besericești, cîte vom fi perdut de mai nainte ?

Ne veți arunca (reproșa) póte : dacă é bine *strînsură, întorsură,* caută (trebuie) să fiă bine și *culesură ;* éră noi vă maĭ repețim (repetăm) că *strînsură, întorsură* é prea bine și totuși *culesură* și *scrisură* é nesuferită în loc de *culeptură* și *scriptură ;* séu pentru că forma *sură* în unele întîmplărĭ (cazuri) ar fi o formă fără oiept, și prin urmare usul o reiéptă (respinge) ca superfluă séu că o suplinește cu altă formă maĭ amesurată legilor limbei. Ne veți imputa, în consecință, éră noi vom răspunde că atît suntem de inconsecinți, cît și logica limbei nóstre și a tuturor limbelor din lumé acésta.

Așa e logica limbelor omenești : curiósă, capricióșă, fuge de un rigorism într-o ureche, cerbicos și monoton, rîde de el, plăcîndu-i a forma limba cu o varietate, dacă vreți adese inconsecinte care însă are și ea legile sale în fiecare limbă și care singură produce armoniosul concert și încîntul (armonia) limbei.

Acéstă logică, séu să zicem aceste varietăți, aceste inconsecințe, și în limba nóstră încă au legile lor anumite. Noi nimic n-avem a mai adăuge ci numai de a apleca după un metod amăsurat acelor legi definite. Introducătorii de forme séu cuvinte, neîntemeiate pe aceste legi ale logicei limbei nóstre, séu cei ce nu le aplécă după spiritul ei, sunt înnoitori periculoși pentru că dîndu-se (orientîndu-se) după o analogiă înșelătóriă, trec cu vederé analogia limbei cea filosofică, cea adevărată.

În următoriul articlu vom vorbi despre forme *-bil, -ver.*

IV

Să mai zicem puține și despre forma *bile*. Acésta nu e românéscă. Cunosc acum toți școlărașii de român, firé literelor ce ocur in — *bil* și ne'ncungiuratul tip alŭ preschimbăriĭ lor in limba română. Așa cît pe român, amesurat naturei limbei sale, nu l'ai puté neci de cum aduce a'ți pronuncia *-bilea :* el totdeauna ver-ar căuta a-ți răspunde.

Noi deve (trebuie) să prețŭim pré mult acéstă natură a limbei nóstre, fiind una din însușirile eĭ de cea mai înaltă vechime : putére-am documenta, din puținele frănturi ce se păstrară din anticele limbi ale Italieĭ, că acéstă propietate a limbelor romane (romanice) é mai vechiă ca Roma ; éră limba nóstră, alăturată, la acest punt, cu celelalte limbi romane, arată cum fu sieși maĭ consecinte, mai credincĭósă prea vechiei sale naturĭ. Drept ce, vercine (oricine) fuse acel maĭ întăiu păși la mijloc cu forma -ver, restitui limbei române o formă genuină, o formă de care avea lipsă.

Forma *-ver.* cît pentru natura ei filosofică, ne dă idea putinței cutărui lucru. Poporul nostru părîndu-i-se póte prea sintetică acéstă formă o dede uitării. Și, afară de casurile cînd 'și îmbracă ideé de care vorbim, amesurat sistemei analitice, cu alte frase conforme, 'i substitui partecipiu trecut : Va să zică substitui formei putinței o formă de o potență consumată. Românul nu mai zice lucru *minunaver, nesuferiver,* ci lucru *minunat,* lucru *nesuferit* ; vede orcine diferența ce pasă (există) între ideile ce esprim aceste doue forme : cutare lucru nu maĭ póte s. *deve* a se minuna, nu mai poate s. *deve a se suferi,* ci mai mult, urmînd forma de us, — e *minunat,* e *nesuferit.* Într-aceé, idéile, amesurat unei logici juste, nu se pot înălța totdeauna la acéa potență absolută. Simțim dar lipsa uneĭ forme care să ne dée idéa uneĭ potențe interióre. Avem lipsă de forme despre care vorbim și care pré bine făcură scriitorii noștri, introducîndu-o în limba română. Acésta e forma *-ver.* În cît pentru ființa ei materiale forma *ver* are analogiă în *-ager* și altele. Într-o parte a Italiei se află chiar în tipul cum începu a se introduce la români. Imputarea ce se féce că forma -ver ar fi împrumutată de la italiani nu merită a se băga în

sémă ; este întrebare : au cunoştea pe atunci introduptorii acestei forme dacă s-ar fi aflînd şi în gergul plebei italiene ; apoi românind *bilea* latină, vede or i cine făr' a avé lipsă de cunocinţe de limbi italiane, că urmînd natura limbei nóstre, numai -ver şi nu altă póte să nască. Împregiuraré că se află şi în Italia, chiar aşa cum are să fiă la românĭ, nu é altă decît un document al vechităţii acesteĭ forme şi al genuităţiĭ eĭ ne*constestavere* (de necontestat). Şi este un noŭ motiv pentru români spre a studia limbele Italiei şi precum Cicerone pe timpul său *„semper cum graecis latina conjunxit"* [c], asemené să urmeze şi românii în studiul comparativ al limbeĭ nóstre cu al limbelor-surori, pentru că multe cuvinte de ale limbeĭ nóstre, şi multe forme ce póte ni s-ar păré viţióse, vom afla prin studĭul nostru, că sunt vechi ca naţiunea nóstră. Multe alte ce pierdurăm, esemplul Italiei ne va îndemna şi încurăja spre a le restituire limbei, fiind însă totdeauna cauţi (precauţi) şi geloşi pentru religiósa păstrare a naturei cei specifice a limbeĭ nóstre, nelăsînd a ne duce în rătăciri studiul surorilor.

Unii au aruncat (obiecţionat) asprimea literei r. Asprimea însă, la locul séu, dă gravitate plăcută cuvîntărei. Cine póte acésta nega chiar în forma *ver* ? Apoi, în casul nostru, asprimea lui r se compensă cu înmuierea lui b în v. S-au opus *dabila, -mobila.* Acestea, adevărat, sunt cuvinte romeneşti, ma nu sunt argument în cóntra formei *-ver,* ci sunt o escepţiune de la o regulă generale, ce desciplinéză cuvintele limbeĭ nóstre. Sunt unele cuvinte căror mult maĭ bine se şede de *extra regulam vagantes.* [d] Tóte limbele au atari cuvinte. Virtutea le stă chiar în acéstă a lor neregulată natură. Cercĭ să le aduci la regulă : lĕ-aĭ stins tótă puterea, tot încîntul lor. Vezĭ, de numărul acestor cuvinte se ţine şi *dabila.* Pe la noi, *dabilă* se zice la o fată nătîngă, próstă. Într-o reprezentaţiune comică, séu alte asemeni împregiurărĭ (sic), ce numire mai adaptă (potrivită) ai afla pentru atare personaj. Lăsaţi dar *dabila* de capu ei unde are loc, *ma* (dar) n-aş suferi-o nicidecum ca ea să ne pórte de *mînă* întru formarea cuvintelor de acéstă categoriă. Nu ştiu bine cine zisese că două lucruri ar fi mai cu sémă, care adese sunt în stare a sminti chĭar şi minţile înţelepţilor : amorul şi Teologia.

Io aş adauge la aceste şi etimologia, séu preste tot, studĭul limbeĭ. Dee-se cineva după *dabila,* ea, dabilă cum

é, s-ar constuti de regină absolută a unei forme de limbă, şi cu o mulţime de cuvinte într-o formă străină, ar profana tótă limba. Iată cît reu póte să aducă şi o dabilă, îndată ce s-ar inamora omul într-însa.

Să lăsăm amorul şi teologia şi să ne întórcem la principiul limbeĭ. Principiul limbeĭ *deve* (trebuie) să fiă mai înalt cu două-trei cuvinte neregulari. Principĭul limbeĭ este natura şi legile limbei. Ĕră cuvintele ce le avem abătute de la aceste legi, numai aşiă pot cînd şi cînd, servi de regulă, dacă se află în număr atît de mare cît principĭul cîteodată caută (e obligat) să cédă (să cedeze) ; de nu sunt în aşa număr, rămîn izolate cum remase *dabila*.

Am zis că *dabila* este în us la popor ; ma *bilea* nu é populare ; ĕră *-ver* este popular cu tóte că nu-i aflăm urme *directe* în limba română. Prin popor înţeleg aci simţul comun séu cum zise unul, mintea universală a poporuluĭ. Tot ce este amesurat acestui simţ comun, tot ce este amesurat fireĭ limbeĭ nóstre, chiar să nu fiă în us pîn][][nă acum, zic că é popular, pentru că é de natura poporuluĭ, şi va veni în us ; precum, din contră, tot ce nu e amesurat naturei lui séu limbeĭ lui, fire-ar chĭar şi în us, nu é popular. A fi popular, a urma poporul, însemnéză a urma natura, fiinţa, mintea cea adevărată a poporului, iară nu ceea ce este întru adevăr contrarĭu fiinţeĭ mintĕi lui, precum vrînd cineva a urma mersul cutăruĭ cavalier, ar fi nebun dacă în loc de a imitare îmblatul (umblatul) lui, ar cerca să calce chĭar în paşiĭ lui.

În următorĭul articlu încheînd despre forma ver vom trece îndată la *al, ct* şi alte asemenĭ.

IV. **Capetu**

Deci şi forma ver é formă populare, formă naţionale, pentru că principĭul din care curge este mai înalt şi decît cuvintele aflate întru acéstă formă la plebea Italiei. Acel principĭu înalt şi conduptor al nostru, este firea limbei române. Esemplele ce le aflăm icĭ şi colea pun afară de tótă îndoiala, de o parte vechitatea acestei forme, ĕră de alta, cum că aplecarea principiului, aşa cum facem noi, este nimerită, şi nu póte fi altmintrea, urmînd legile limbeĭ. Prin acésta însă nu vréu să zic că n-ar puté fi unele cuvinte căror să le stee póte mai bine în *-bile* ca în *-ver* ;

numai cît acepţiunea nu póte să ocupe locul reguleï. Logica limbeï nóstre şi usul cel raţionaver (raţional) va determina, cu timp, aceste abateri de la regula generală. Aceea încă e însemnat că uniï chïar aşa se înamorară în *ver*, cum se înamoraseră mai adeunăzi alţii în *bile:* le adoperă şi cu cale şi fără cale prea des şi fără de lipsă. Cunoscătorul de limbă va lua aminte cum adoperă poporul nostru, pe lîngă alte frase, partecipiul trecut, în locul bilei sau ver. Acest us al poporului deşi nu se póte universaliza, ma precum se maï însémnă în multe cazuri, esprima ideea vorbitoruluï sau scriitoruluï cu mult mai precis, mai acurat decît *bil* sau *ver*.

Să trecem la *-al* şi altele.

V

Cultural, scrisal, ştiinţal, vorbal şi altele. *„Insolens verbum scopulum fugiendum“* [e]. Forma -al é formă suspeptă (suspectă) în limba română. Dacă se aflară scriitori români constrînşi a introduce în limba noastră, *naţional, natural, formal,* material, speţial, general şi altele, acésta o făcură neavînd încătrău şi adoptînd termeni şi cuvinte cu cari tótă lumea era dedată. De aci însă nu urmează a universalisa o atare formă şi a o întinde chïar şi acolo unde n-are loc. Pentru ce să-şi întunece cineva scrierea cu cuvinte ce deştéptă neplăcere în leptori ; pentru ce să zică d. e. mijloc *cultural* cînd póte zice mijloc de cultură, precum zice românul, italianul, frîncul. Formele şi cuvintele suspepte numai cu estremă rezervă deve adoperate.

E regulă generală că la *ct* al latinilor, răspunde *pt* în limba română. Scimbarea lui *c* în *p* é vechiă datină a limbelor Italiei. În remăşiţele limbeï *Etrusce* aflăm : *pitpit, poi,* uptu, pro quidquid, qui, octo, apnis, apa — sunt cunoscute. Neci una din limbile romane n-a păstrat acéstă datină, atît de generalisată în limba română. Aşa cît ar fi cea mai nesuferită anomaliă a intruduce (sic) în limba română *ct* în loc de *pt. Pt* al românilor este un ce mijlociu între moleta efemeiată a italianului *tt* şi asprimea latinului *ct.* Avem totuşi scepţiuni (excepţiuni) şi de la acéstă regulă generală precum sunt, *împletire, vetemare, unt, frînt* şi altele. Odată vom cerceta tóte scepţiunile acestea şi vom cerca a afla norma care să ne arete cînd avem a ne ţinea de regulă, şi cînd de scepţiune întru formarea

cuvintelor de acéstă clasă. Acuș, ajungă a însemna că de escepțiuni se țin : *punt, autor, destint ;* zicem și *strimt, é* bine și *srint* și altele. Ma nu cunosc nici o escepțiune în limba română cu *kt.* Scriitorii cu autoritate au zis : *una* beserică ; alții după aceea „u" beserică. „Una" streŭ (sic) în acest loc ; „u" e viții : „o" nu s-a făcut din „u" ; s-a zis „o" pentru eufoniă în loc de „uă" : scrieți „uă" sau chiar „una", ma (dar) cel puțin v'ar recunóște omul scrupulositatea etimologică. Ma, de ce să se facă cineva mai învățat de cît poporul întru așezarea formelor limbeĭ ?

Mai însemnarăm cum că etimologisarea este bóla și încă bóla periculósă. Mărturisim că și pe noi ne cuprinsese ades (adeseori), acéstă bólă și póte ne mai cuprinde cîteodată. Noi însă credem a-i fi aflat lécul ; și acesta este a recurge, de cîte ori suntem în pericul de a cădea în alucinațiuni etimologice, a recurge la limba poporului.

Noi ținem cum că limba română é formată, dar încă nu-i cunóștem toate secretele ei, nu învestirăm încă științele într-însa, încă nu ne știm servi de dînsa. Cărturarilor nu le este formată limba ; încă odată, limba noastră e formată ; a cărturarilor este a o studia, a-i cerceta și afla toate recesele ei și cele mai ascunse și a superedifica după formele date, de care lucru avem lipsă ne ncugiurată.

Bine să fim înțeleși : după formele date și filosofia propriă a limbeĭ nóstre : întroduptoriĭ de forme noue, ne'ntemeiate pe natura limbe noastre și, în specie, întroduptorii de forme latine, nu sunt reformatori ci sunt aristocrați reacționari ; frînătorii, muscălitorii încă sunt aristocrați fără nici un principiŭ : fabricatoriĭ de cuvinte noue, după analogii false, sunt anarhiști ; numai poporul infallibilul popor, și următorii lui cei credincioși, sunt adeverații democrați. Înțeleptul leptor vede că vorbim de aristocrați, reacționari, anarhiști și democrați de limbă și nimic mai mult. Îndată ce veți lua aminte la originea și desvoltarea limbei nóstre, ne veți da deplin cuvînt. Desvoltarea limbei nóstre, precum și a celorlalte limbi-surori, nu fu alta decît o revoluțiune umanitariă care, după o lungă luptă în cursul timpurilor, repurtă viptoria strălucită în contra despotismului limbei latine. Acésta rebeliune fu dréptă, fu sacră ca toate causele popórelor asuprite din astă lume.

Ca popórele sub jugul domnitorilor lumei, așa gemură limbele lor sub despotismul limbei latine. Căderea împe-

răției Romane și, mai tîrziu, decădința latinismului, féce loc limbelor populară. Acestea se cultivară și revoluțiunea de care vorbim, se consumă. Istoria umanității nu păstrară neci un eveniment care să fiă avut atîta influință în cultura a tótă lumea.

Înaintea leptorului pricepător suntem justificați pentru ce reprobăm și calificăm ca mai sus toate înnoiturele ce atacă spiretul desvoltării istorice a limbei nóstre.

În numărul viitor vom încheia.

VI

O singură observăciune mai avem cu care vom și încheia. Limba rom][ână, pe lîngă tótă mulțimea formelor de care se bucură și astăzi, perdu totuși multe forme. O ochire în cărțile cele vechi besericești ajunge spre a ne convinge de acest adevăr ; din materia limbei pierdurăm și mai mult.

Datoria scriitorului este a restitui și usa formele și cuvintele perdute ; a esila cele barbare fără neci o cruțare ; a introduce [forme n. n.] romane cu înțelepciune ma (ci, însă) fără pregetare și a le îmbrăca toate în veșminte naționali.

Dacă se dedase românul în timpuri triste cu veșminte barbare, pentru ce nu se pótă deda astăzi érăși cu cele romane ? Au dóră înainte de *slavă, nădejde, dragoste* să nu fiă avut românul cuvinte pentru aceste idei înalte ? (...)

Într-aceea, precum în tóte lucrările oemenești, aseminea, ba încă și mai mult, este de lipsă întru desvoltarea limbei a merge înainte, cum ziserăm, fără pregetare, ma (dar) cu multă înțelepciune.

Unii se apucă a scrie un articul de zece rînduri ; înainte de a se apuca și-a propus a boți (a înghesui) în acel articulaș toate cuvintele cîte es în *ver, -al, -siune, -pt.* Nu știu cîți vor afla plăcere a petrece un aseminea articlu, afară póte de cei ce se ocupă de cercetarea erorilor de limbă. Póte omul scrie pré bine românește fără nici un barbarism și totuși să nu spăimînte de tot nici chiar pe închinătorii barbarielor.

Nu mai memorăm știința care totdeauna este *condițio Sine qua non*[1] spre a scrie și vorbi, ci adăugăm o și mai de lipsă obserbarea cu cea mai mare scumpătate a sintasei și fraselor limbei române. Aceste se pot învița de la

popor, din cărţile scriitorilor celor buni, vechi şi noi. Şi, în speţie, încît pentru sintasă nu se póte disputa un loc de frunte scriitorilor din Principate preste tot vorbind, fugind însă de barbarismiĭ lor.

Altă regulă ar fi a şti usa (întrebuinţarea) cuvintele vechi, cele perdute şi cuvintele noŭe de care avem lipsă, cu o măsură înţeléptă şi cu o atare măiestriă a le păstra printre cele de tóte zilele : cît nici să pară, fiind vechi, de tot rîncede ; neci fiind noŭe, de tot insolenţi (împămînteniţi), ci să strălucéscă în limbă ca stele pe firmamentul cerurilor. Numai aşa vor veni plăcute tuturor. Éra să le usureţi (folosiţi) fără măsură şi fără alegere şi gust adevărat, adversarii din ce în ce tot maĭ mult le vor urî, chĭar şi din amici cu încetul le vor părăsi şi în urmă cu toţii vor striga *„Insolens verbum“* [g].

A scrie bine e măiestriă, şi măiestriă deve (trebue) studiată. Numai măestrul de limbă şti produce acel concert minunat, armonios între palideţa cea venerandă a cuvintelor vechi, celor reînviate, între noutatea vigorósă şi curiozitatea deleptante a celor noĕ şi între dedarea cu cele de tóte zilele încît cuvintele bătrîne „dînd strălucire cuvîntăriĭ atît prin autoritatea bătrîneţei, cît şi graţia noutăţii chiar pentru că sunt părăsite“ (Quinti][lianus e c'o imprimă tutulor acel sinţemînt de devoţiune ce-l imprimea celor antici silbele sacre în care şi însăşi orórea deştepta religiune, din cele de toate zilele repeptîndu-se cele bune şi chiar pentru tenacitatea lor, în cuvîntare au locul întăiu onorîndu-se. Cele rele, dimpreună cu tótă legiunea barbarismilor aruncîndu-se pe altarul curăţirei limbei de către toţi, ardere să se aducă onórei ei. Éră cuvintele cele nouă prin atare metod drept şi seducătoriŭ, aşa să se virésca pe neştiute chĭar şi în gura şi péna adversarului ca onstrins de nimene să se deştepte în urmă strigînd : „Juvenum ritu florent modo nata vigentque ; debemur morti nos nostraque“ [h].

Aşa face măestrul : talentul lui întinereşte cele vechi ; cele noŭe le face plăcute, cele vechi uitate. Ameţeşte prin măestria sa pe însuşi adversariul care singur le admiră uitîndu-şi că le comtemnea, pentru că maestrul tóte le adoperă la locul şi la timpul seu, stilului dă varietate deliţiósă, frumuseţa limbei o face divină prin arta sa éră ştiinţa face oiept (obiect) de petrecere pentru toţi. Din contră, din péna scriitorului ordinariu (comun) tóte vin urîte

şi cele moderne, pentru că nici unele, nici altele nu le aşéză amăsurat (conform) legilor *artis scribendis.* [i]

Atinserăm unele din regulile ce ar fi de a se urma încît pentru modul şi zelul de a forma cuvinte noŭe şi a renviare cele vechi. De altmintrea, din parte-ne prea bucuroşi cunóştem că suntem mai îndemînateci a pune aceste şi alte asemeni norme, decît fortunaţi a le urma. Precum adese e mai uşior pe de o mie de ori a face legi decît a lucra în conformitate cu dînsele. Ma dacă nu este ertat tuturor a ajunge la acel punt de perfepciune (perfecţiune) toţi însă suntem îndatoraţi a ne apropia, pentru că limba este naţiunea, ea este istoria trecutului, paladiul viitorului ei, mărturia originilor şi cumnăţielor (înrudirilor) ei, a ştinţei şi artei, a cugetăriei sinţemintelor şi lucrărilor, a glorielor şi nefericirilor naţiunei.

Iată pentru ce este îndatorat tot românul a o înveţa cît se póte mai bine : neque tam id mihi oratoris boni quam civis Romani proprium esse videtur" [j].

ALPAILA
un Sarsailă din Ardél

*
* *

Împrumutarea de cuvinte străine sau crearea de cuvinte noi, cu scopul de a îmbogăţi limba naţională şi a o adapta la necesităţile impuse de nou, a cunoscut o largă amploare la noi mai cu seamă în secolul al XIX-lea.

În Transilvania, neologismul ne-a venit prin germani şi, în mai mică măsură, prin unguri. Convieţuirea alături de cele două popoare, prin şcolile cărora au trecut un mare număr de tineri români, ne-a pus în contact nemijlocit cu cultura latină. Nu trebuie uitat nici catolicismul, mai cu seamă după 1701, care învestmînta într-o haină latinească, confecţionată într-un atelier austro-german. Neologismul a pătruns, la noi, şi prin această filieră atunci cînd tinerii Blajului se duceau sau se întorceau de la Roma făcînd în capitala Imperiului habsburgic lungi popasuri, ca de pildă Gh. Şincai şi alţii a căror primă preocupare a fost gramatica.

Dacă nu de mult se vorbea atît de des de „ardelenismele" românilor transilvăneni, aceasta nu privea graiul popular. Cele cîteva ungurisme sau săsisme din Tran-

silvania sau sîrbismele şi şvabismele din Banat nu împiedicau înţelegerea cu românii din alte părţi. Deosebirile cele mai mari între graiul claselor culte din Transilvania şi din vechiul regat le dădeau neologismele latine primite prin mijlociri diferite. (Vezi Sextil Puşcariu, Limba română, Editura Minerva, Bucureşti, 1976).

În anul 1845, ca redactor al revistei „Diorele" (Zorile), s-a comportat ca un îndrumător al generaţiei sale în această privinţă. De la Viena şi Padova, el a urmărit, atît prin „Foae...", cît şi prin „Gazeta de Transilvania", mişcarea culturală din ţările române, în special din Transilvania. De la 1853 „fîntînile" i-au sporit cu „Telegraful român" de la Sibiu al lui Andrei Şaguna.

Desigur, la acea epocă, publicistica română nu mai putea rămîne la lexicul de pînă atunci şi nici chiar la modul de exprimare molcom al cronicarilor. Civilizaţia şi cultura europeană cunoscînd o vertiginoasă dezvoltare, puseseră în circulaţie termeni şi expresii noi, de care limba noastră nu se mai putea lipsi fără prejudicii.

La ordinea zilei, pe lîngă alte multe probleme de limbă, era şi aceea a neologismului. Chiar de la începuturile folosirii lui, exagerările începură să fie supărătoare. De aceea „mai mulţi spre neologism aplecaţi tineri scriitori" au publicat, în nr. 26 din anul 1852 al „Foaiei" lui G. Barițiu, studiul „Neologismul corespondintelui Telegrafului Român". În nr. 26 al aceleiaşi reviste, N. M. revine cu un „ADAOS", iar în nr. 40 se consideră că este necesar un „Îndreptar" la cele publicate anterior.

Acestea sunt antecedentele care l-au determinat pe Al. Papiu Ilarian să participe la elucidarea problemei utilizării neologismului în limba română.

---

a Forţa şi puterea limbii.

b Al. Papiu Ilarian considera că sufixul „ver" a fost utilizat în prima formă a limbii române ca o influenţă a latinii vulgare vechi.

c Totdeauna limba latină a avut contingenţe cu grecii.

d Cei care bîjbîie în afara legii.

e De un cuvînt necunoscut ce trebuie să te fereşti ca de o stîncă.

f Condiţie fără de care nu se poate.

g Cuvînt neuzitat.

h Cuvintele născute de curînd înfloresc întocmai ca tinerii fără putere.

i Arta scriitorului.

j Acest lucru mi se pare că este propriu nu atît unui orator bun cît, mai ales, unui cetăţean roman.

STATISTICA GENERALĂ A EUROPEI *

fragmente privitoare la români

[...]

Eu care întru totul apăr libertatea, așa numita „libertate comercială" nu o pot apăra după datele ce ni le prezintă statistica.

Englitera cu „Actul Navigației, [a] sistemă prohibitivă, a ajuns a se face doamna mărilor. Francia, prin sistema prohibitivă și protectoare, își apără interesele industriale și naționale asupra englezilor. Germania, prin Zollerferein, [b] își creă o industrie națională și un comerț național care astăzi se poate înfrunta și cu comerțul celorlalte națiuni. Prohibițiune în Rusia.

Sistema prohibitivă e calea de urmat ! Libertatea este un nume frumos, dar, pentru noi, românii, libertatea comercială absolută înseamnă domnia economică a străinilor asupra românilor ; domnia capitalurilor străine în contra capitalurilor române... Cu libertatea comercială vindem productele noastre cele crude (materii prime) străinilor spre a le cumpăra prefăcute (fabricate) cu prețuri îndoite.

[...]

Bucură-se românii de mai multă libertate ; apuce odată și românul la o propietate de pămînt care să fie mai lată decît propietatea ce de trei coți care este sin-

* Biblioteca Academiei R.S.R. Mss românești nr. 207, p. 68, 146-147, 157-158 1855.

gura lor propietate (dar) şi aceea abia după moarte. Atunci nu mai încape îndoială cum că românii vor fi în stare mai bună şi, cînd nu va ajunge propietate de pămînt pentru toţi românii, atunci unii dintr-înşii vor fi constrînşi a se lăsa de agricultură şi a se ocupa de comerţ şi de industrie. Îmbunătăţindu-şi şi starea lor economică mai curînd, se vor căsători şi căsătoriile vor fi mai productive şi numărul românilor va creşte.

[...]

Poporul ne-a conservat şi limba. Zic poporul pentru că cărturarii scriau slavoneşte şi pre timpul lui Ştefan cel Mare. Şi în multe privinţe ni-o păstră mai curată, mai originară şi mai italiană decît însăşi limba italiană.

Republica literară a Europei acum vede că fără studiul limbii noastre rătăceşte în toate cercetările sale asupra originilor limbilor romanice. Nu va trece mult timp şi se vor convinge cum că rămăşiţele limbii etrusce şi alor alte limbi primitive ale Italiei, în unele (privinţe) mai scurt (repede) se pot explica cu ajutorul limbii poporului nostru decît cu celelalte limbi romanice. Toppeltinus [c] şi Covaciu încă observă că „Veracumum istacum Valachorum sermorum plus fere in se habere Romani et Latinis sermoris quiam presens Italicum lingva". [d] De aceiaşi părere este şi Cattaneo, [e] Quinet [f] şi alţii. Aşa este pentru că străbunii noştri, precum ne-a lăsat scris Bonfini, aşa se luptară pentru limbă „ut non tantum vitam quam pro lingae incalumnitate certasse videtur." [g]

Ferirea de străini şi tăria spiritului românesc, refigiul şi comuna întîlnire la Carpaţi explică şi puritatea limbii şi unitatea limbii române de totdeauna.

Statistica e datoare a însemna forma cea liberală a limbii române care abominează (refuză) servilismul cel urît al limbilor apusene.

Mai încolo însemnăm cum că limba română nu este împărţită în dialecte, afară de dialiectul macedo-român. Cuvintele cele străine care încă au atacat formele limbii sunt rămăşiţele domniilor (stăpînirilor) celor barbare ; acelea ascunseră faţa cea nobilă a limbii române ; acelea, împreună cu caracterii cei străini, ce se adoperă în scrierea română.

Limba română trebuie salvată de toate cuvintele, formele și literele străine... Limba română trebuie să se cultiveze pe fundamentele care le-a păstrat poporul nostru cu o tenacitate fără exemplu (egal). Cu aceasta sunt datori literații, din gratitudine, către acest popor neînfricat care nu mai are pereche în istorie.

Dar afară de acesta, în limbă, poporul românesc e suveran perpetuu și dictator. Literații sunt datori — și au chiar dreptul — să cultiveze limba, dar n-au dreptul să calce formele ei cele antice, stabilite de popor și susținute cu atîta sanctitate. A ataca aceste forme ar însemna că suntem ingrați către acest popor demn și tare, ar însemna a ataca poporul în antichitatea limbii și a profana sanctuarul ei, a strica istoria și a da orientare falsă desvoltării cei firești a limbii române. De unde au cărturarii noștri acest drept...

[...]

Necăiri, în toată românimea, nu s-a făcut atîtea pentru instrucțiunea publică cît s-a făcut în Moldavia în anii din urmă. Avem un gimnaziu superior complet ; s-a întemeiat și o facultate juridico-politică ; asemenea și o școală de preparandie pentru învățătorii cei sătești. Progresul e mare dacă asemănăm starea de acum cu cea mai dinainte, Dară și acum e neînsemnată asemănîndu-ne cu alții. Să sperăm că în viitor se va face tot mai mult...

Transilvania avea și are și acum mai multe școli decît Moldavia și România (Țara Românească), dar nota bene, cele mai puține sunt cele române, cu toate că românii sunt cei mai numeroși locuitori ai țării. Transilvania și înainte de 1848 avea mai multe facultăți de legi împărătești și una săsească ; vreo 12 gimnazii ; avea deasemenea școli săsești. Astăzi sașii au numai o facultate de legi la Sibiu, curs de trei ani ; se propune nemțește.

Ce se ține de institutele de creștere mai naltă ale românilor din Transilvania, pre la 1848 aveau la Blaj un gimnaziu și o facultate filosofică de trei ani, precum și o facultate teologică de patru ani. În toate se propune în limba națională. Astăzi facultatea filosofică nu mai este căci gimnaziul este organizat ca celelalte gimnazii naționale din Monarhie. Se întemeie, în anii din urmă, un alt gimnaziu mic românesc la Brașov...

Încă Șincai începuse a întemeia școli sătești pentru românii din Transilvania cînd era director al școlilor ; astăzi se întemeiară prin toate satele.

Despre toate școlile române din Transilvania să se însemneze, și despre cele mici ca și despre cele mari, că toate sunt făcute cu sudoarea și cu spesele săracilor români. Ei singuri, românii, își țin și pre preoții sătești. Adică toată cultura românească este un produs propriu național.

[...]

În ce se ține de literatura română, noi aci însemnăm, foarte pre scurt, rezultatele statistice.

Toți literații de seamă se țin de școala românilor celor mari : Șincai, Micul și Petru Maior. Literatura română, îndată de la început, îmbrățișă pre toți românii. Îndată, de la început, luă un caracter, o culoare curat română, cu totul națională. Îndată, de la început, strigară principiile literaturii cu o voce tare care se auzi în toată românimea : „înainte de toate să mîntuim (salvăm) limba de servituțile străinismului“ ! Se însoțiră literații din toate părțile României, cu puteri unite și deteră lovitură de moarte literelor, formelor și cuvintelor străine cu ajutorul cărora străinii ne batjocuriră și restituiră litere, forme și cuvinte române pre temeiul limbeii poporului românesc, zicînd cu toții : „in hoc signo vincemus“, [h] bine știind că altmintre nu ne-am putea prezenta marilor frații-lor noștri de la apus pentru că nu ne-am recucerit romanitatea cea astută și batjocurită de străinism, bine știind că numai prin aceste cuvinte, forme și litere comune ne vom putea distinge, noi, românii, de străini. În fine că numai prin forme și cuvinte romanice, limba va fi poporană, adică română și națională.

Mai încolo (în continuare) statistica mai însemnează (mai notează) cum că literatura română cea adevărată totdeauna a fost însuflețită de cel mai curat naționalism și patriotism.

În urmă, partea cea mai frumoasă a literaților români adevărați, aceasta a fost de la început și aceasta are să fie și de aci înainte, ca să-și onoreze știința cu virtutea și, preste tot, învățații românilor, cei cu adevărat învățați, totdeauna au fost exemplu de virtute și de conștiință neînfrîntă, caractere solide și incoruptibile.

*
* *

Fiind trimis, cu sprijinul lui Timotei Cipariu, să studieze la Viena, cu scopul de a funcţiona apoi ca profesor la o universitate sau facultate cu limba de predare română, pe care românii, în baza punctului 13 al Proclamaţiei de pe Cîmpia Libertăţii din Blaj, citită în ziua de 3/15 mai de Aug. Treboniu Laurian, credeau că o vor putea realiza, făcînd în anii următori, fără nici un rezultat, mai multe intervenţii pe lîngă aula imperială a imperiului austriac, — Alesandru Papiu Ilarian, după obţinerea doctoratului în drept la universitatea din Padova, a practicat cîteva luni avocatura în Viena. Cum în anii aceia bara nu-l pasiona, în urma recomandării lui A. T. Laurian, Domnitorul Ghica, în noiembrie 1854, îl chemă la Iaşi ca profesor la şcoala Trei Ierarhi ; în ziua de 5 decembrie 1855, prin decret domnesc, a fost numit profesor la facultatea juridică din capitala Moldovei, post din care demisionează ca protest împotriva măsurilor luate de G. Asachi, noul conducător al Departamentului Cultelor şi Învăţămînturilor Publice, G. Asachi, nemulţumi curînd corpul didactic ieşan ; fiind înlocuit cu Panaiot Balş, Al. Papiu Ilarian a fost reintegrat la catedra de drept criminal şi statistică, pe data de 4 ianuarie 1857. Ajungînd în conflict cu caimacamul N. Vogoride, antiunionist şi duşman al ideilor progresiste, un grup de profesori a fost acuzat de idei subversive (unioniste). Ca urmare, Al. Papiu Ilarian renunţă la profesorat, iar demisia îi este primită pe data de 1 februarie 1858.

Cursul „Statistica generală a Europei“ l-a inaugurat în ziua de 24 februarie 1856. Păstrat numai în manuscris, cursul are două părţi : filele 1-114 cuprind lecţiile orale ; filele 115-181 „scriptele“ (materialul documentar) cu date statistice pe care după curs, Papiu le distribuia studenţilor săi pentru a-şi completa notiţele.

Meritul lui Papiu este că prin acest curs, care de fapt este o expunere tributară profesorilor săi de la Padova, s-a străduit, şi a reuşit, să facă din statistică o disciplină de învăţămînt în care se ocupă şi de puritatea şi unitatea limbii poporului român.

Partea teoretică a cursului său, Papiu a conceput-o în patru părţi dintre cari s-au păstrat trei. În tot cursul ex-

punerii sale, Al. Papiu Ilarian raportează totul la realităţile româneşti din toate teritoriile locuite de români. Aceasta fiindcă „moldoveanul este numai o parte a naţiunii şi e lucru absurd a pretinde că cunoşti partea, fără a cunoaşte totul".

Mai trebuie menţionat că, înaintea lui Dionisie Pop Marţian, P. S. Aurelian şi C. Bozianu, prin cursul său de „Statistica generală a Europei". Al. Papiu Ilarian a denunţat primejdia ce ar fi putut surveni dacă unii moşieri şi-ar fi realizat dezideratul de a aduce colonişti germani în Moldova, aşa cum se aduseseră şvabi în Banat.

---

a Actul Navigaţiei sau legea votată de parlamentul englez la 9 oct. 1651 pentru a contracara concurenţa maritimă olandeză. Multă vreme Actul Navigaţiei a asigurat Angliei supremaţia în comerţul maritim mondial.

b Zollerferein, asociaţia vamală, realizată între 1819—1834, din iniţiativa economistului Fr. List (1789—1846), factor hotărîtor în ceea ce priveşte dezvoltarea unităţii germane sub egida Prusiei.

c Laurenţiu Toppeltinus, cronicar sas a cărui operă „Origines et occasus Transilvanorum" (Originea şi decăderea transilvănenilor), apărută în 1762 (ediţia II) la Viena, a fost mult utilizată de Miron Costin şi Constantin Cantacuzino.

d Este evident că limba română cuprinde în ea mai multe cuvinte romane şi latine decît limba de astăzi a italienilor.

e Carlo Cattaneo (1801—1869) iezuit şi filosof ecleziastic, fost profesor la universitatea din Pavia.

f Edgar Quinet (1803—1875), scriitor şi om politic francez, filo-român, cetăţean de onoare al României. În urma propunerii lui Al. Papiu Ilarian, la 15 sept. 1869 a fost proclamat membru de onoare al Societăţii Academice Române.

g După cum se vede s-au luptat mai mult pentru limbă decît pentru viaţă (Decades 4, cap. I, 5).

h Cu acest semn vom învinge. Lozinca împăratului Constantin cel Mare (306—337) înscrisă pe steagurile sale de luptă.

MEMORAND *

despre raporturile românilor cu nemţii, cu slavii şi cu ungurii în timp de pace şi în cazul unei revoluţiuni în răsăritul Europei, prezentat Principelui A. I. Cuza în 1860

Astăzi toate popoarele Europei se luptă pentru libertate şi unitate naţională. Toate vor staturi, formate după naţionalităţi dar nu întemeiată pe conchistă (cucerire), ca cele mai multe din staturile de astăzi ale Europei.

Lupta pentru naţionalitate merge înainte.

Vedem chiar pe unii din monarhii Europei nu numai favorizînd, ci punîndu-se chiar ei în fruntea acestor tendinţe de unitate naţională.

Victor Emmanuel realizează, cu arma în mînă, şi alăturea cu Garibaldi, idealul italian.

Nu numai italienii, ci şi alte popoare se bucură de idealuri naţionale.

Germanismul

Idealul nemţilor este o Germanie mare, liberă şi unită.

Această Germanie mare, în care cred nemţii, se întinde de la Baltică pînă la Marea Neagră.

Germanii ştiu bine că această Germanie a viitorului nu se poate realiza atît de curînd. Ei însă cred tare că, pre-

* Partea I a Memorand-ului, intitulată „Idealurile naţionale ale nemţilor, slavilor, ungurilor şi românilor" a apărut în „Revista Carpaţilor", Bucureşti, II, 1861, p. 297-305. Textul integral a fost publicat de Augustin Crainic, ca inedit, cu o introducere, în „Revista pentru istorie, fililogie şi arhiologie", Bucureşti, 1883, nr. 1, vol. I, p. 134-146.

cum au fost ei în stare de a germaniza Bohemia, Moravia, Silesia, Stiria, Carintia, Pomerania şi Posnania care toate au fost ţări slavice, de asemenea vor germaniza, cu încetul, Ungaria, Transilvania şi Principatele Unite.

Partidele germane, chiar şi cele mai liberale, numai de un lucru învinuiau pe Austria sub cursul rezbelului oriental că adică atît de neputincios a reprezentat interesele germane la Dunăre.

Aceste partide liberale din Germania nu iubesc pe Austria. Aceleaşi însă se bucură cînd Austria germanizează ţările sale, pentrucă ele cred că lăţirea germanismului este singura misiune a Austriei şi singura ei condiţiune de viaţă. Ele cred, mai încolo, că Austria va cădea şi că ţările ei cele germanizate vor fi moştenirea cea mai frumoasă a Germaniei viitoare, libere şi unite de la Baltica pînă la Marea Neagră.

Aşa cred toţi nemţii.

La acest ideal lucrează diplomaţii şi politicii lor, literaţii şi profesorii lor ; în aceste idei se creşte în şcoală junimea lor.

La acest scop lucrează societăţile cele numeroase din Germania, mai ales cele economice ca şi acelea care au de scop germanizarea orientului, şi mai cu seamă a Principatelor, prin colonii germane. Una din filialele acestor societăţi îşi are cancelaria la Viena cu înstrucţiunea : „*Societate de ajutor pentru colonizarea Banatului şi a ţărilor de la Dunăre*".

În acest punct de germanizare nu există nici cea mai mică deosebire între Austria şi Prusia, între partidele retrograde şi (cele) democratice.

O singură deosebire este totuşi între aceste partide germane : partida austriacă crede că Germania viitoare va fi a Austriei ; partida prusiană crede iarăşi că Prusia va fi doamna (stăpîna) Germaniei celei mari ; partida democratică speră că şi Austria şi Prusia are să cadă, iar Germania viitoare va fi o mare Republică democratică de la Baltica pînă la Marea Neagră.

Acest ideal german, dacă s-ar putea realiza vreodată, ori sub formă austriacă, ori sub formă prusiană, ori democratică, ar înghiţi pe români.

Acest ideal e greu de realizat ; cu neputinţă nu e. În toată întîmplarea (în tot cazul) n-ar fi bine dacă politicii

românilor l-ar privi cu dispreț și nepăsare. Cine nu-și aduce aminte de parlamentul de la Frankfurt de la 1848 unde era adunată lumea inteligenții germane și unde se deteră pe față toate planurile germanismului ? Și apoi, numai orbul poate să nu vadă ce progrese înfricoșate face germanismul în răsăritul Europei. Pesta vorbește nemțește. În Banat, colonii nemțești. În Transilvania, sașii. Bucovina germanizată mai că a uitat că mai dăunăzi era partea cea mai frumoasă, cea mai tare, a Moldovei. [...]. În ambele principate, sute de mii de sudiți austriaci cu juristicțiune consulară. Boierii țării tratează cu societățile Germaniei cele colonizatoare ca să aducă nemți spre a cultiva moșiile cele întinse ale românilor. Un instinct natural îi făcu pe români ca să adopte cultura Europei latine, fără de care de abia ar fi speranță de scăpare în viitor.

Slavismul

Slavii încă au idealul lor.

Cele 80 milioane slavi, fii ai „Slaviei", împărțiți în Rusia, Prusia, Austria și Turcia, încă lucrează pentru libertatea și unitatea viței slavice.

Unii din acești panslaviști sunt de partida rusească ; ei adică cred că Rusia are să unească cu încetul pe toți slavii din Austria și Turcia.

Alții cred într-o confederațiune a deosebitelor semințiii slavice, confederațiune care, se înțelege, că numai pe ruinele Turciei și Austriei s-ar putea întemeia.

O unire națională, federativă cel puțin a slavilor de la miazăzi (bulgari, sîrbi, bosniaci, muntenegreni, croați etc.) este aceea ce ar atinge mai de aproape interesele românilor.

La această unire federativă lucrează slavii de miazăzi.

În zilele noastre asemenea lucruri nu se pot zice a fi cu neputință.

Rușii și toți slavii sunt inimici naturali ai Austriei și Turciei, și cînd s-ar părea că rușii și slavii țin cu Austria și Turcia, precum se întîmplă la 1848, aceasta într-adevăr

e mai mult un expediement trecător în politica lor, pînă ce planul unității naționale va fi destul de matur spre a se putea realiza.

Magyarismul

În mijlocul germanilor și al slavilor se găsesc ungurii și românii.

Cele 4-5 milioane de unguri și cele 8-9 milioane de români s-ar putea să fie de la providență destinați ca să împiedece realizarea idealului german și slav, încît și unul și altul din aceste două idealuri au de scop să absoarbă pe unguri și români.

Din nenorocire.

Idealul ungurilor este planul lui Arpad, străbunul lor, o Ungarie mare de la Adriatica pînă la Marea Neagră.

Ungurii totdeauna s-au luptat pentru realizarea acestui ideal și niciodată nu l-au putut realiza ; dară niciodată n-au disperat.

Deocamdată se mulțumesc ungurii cu o Ungarie ale cărei părți să fie nu numai Ungaria proprie pînă la Tisa, ci și Croația și Slavonia, Banatul și Biharia, Maramureșul și Transilvania.

Domni deocamdată ai acestei Ungarii, pînă la poalele Carpaților munteni și moldoveni, ungurii n-au cea mai mică îndoială că cu timpul ar putea supune cu ușurință și Principatele Unite pe care, după pretinsul lor drept istoric, le consideră de părți ale s. Coroanei ungurești. Pînă ce ar sosi acest timp, ei pregătesc opinia publică în favoarea lor. Democrații unguri pregătesc democrația europeană. Politicii lor arată (susțin) interesele Europei de a forma la răsărit o Ungarie puternică. Eötvos [a] impută împăratului Austriei căci nu se folosește mai cu energie de dreptul ce are în calitate de rege al Ungariei asupra Principatelor ; căci ungurii toți s-ar bucura dacă Principatele ar cădea în mîinile împăratului ca părți ale coroanei ungurești, în speranța că eliberîndu-se Ungaria de nemți, ea ar rămîne doamna Principatelor. Jurnalele ungurești nu numai cele din țara ungurească, dar chiar și cele din

București, au cutezarea de a vorbi despre drepturile istorice ale ungurilor asupra românilor.

Pentru realizarea cu încetul a acestei Ungarii mari, ungurii desfășoară o energie necrezută, mai ales de pe timpul lui Iosif II, care a vrut să-i germanizeze.

Atunci se treziră ungurii din somnul veacurilor, cu un entusiasm care nu se poate descrie.

La 1825 au înființat Academia ungurească. Comitele Szecheny [b] consacrase venitul de un an al tuturor moșiilor sale pentru această Academie. De asemenea făcură și alți magnați unguri.

Niciodată și nicăiri o Academie n-a avut atîta importanță pentru cauza națională ca această Academie ungurească.

Această Academie, care întrunea toată inteligența ungurească din toate clasele societății, formulă planul cel mare al maghiarismului, adică planul de a unguri mai întâi pe toți slavii și pe toți românii, și după aceea a-i împroprietări pe toți, și a-i face părtași, în calitate de unguri, la toate drepturile țării. Ei sperau că în curs de 10 ani, prin școli și alte interese, precum și prin făgăduința de a le împărți moșii, ar putea ungurí toată românimea Transilvaniei. Capul partidei ungurești din Transilvania, M. Wesselényi, [c] pe la 1843 făcuse un plan detaliat care și se publică, plan de a ungurí pe toți românii în nu mai puțin de 10 ani. Ungurii credeau că slavii și românii pentru atîtea bunătăți mărinimoase din partea aristocrației ungurești, se vor ținea (considera) onorați cu numele de ungur, ca odinioară barbarii cu numele de roman ; și înmulțindu-se apoi astfel națiunea ungurească, vor fi gata toți, cu puteri unite a se lupta pentru independența Ungariei celei mari.

De la 1825 pînă către 1842, planul unguresc făcuse pași gigantici. Ungurii credeau deja cu toată sinceritatea — și o spuneau cu toată naivitatea — că națiune atît de veche și eroică, și limbă atît de minunată, și viitor strălucit ca al ungurilor n-a avut și nu are nici un popor pe fața pămîntului. Tot ce e frumos în lume li se părea a fi lucru unguresc. Dumnezeul ungurilor pe tronul ceresc credeau a fi îmbrăcat (întruchipat) în Attila și dea dreapta lui (stă) Sfîntul Ștefan, regele unguresc ca cel dintîi dintre sfinți. Deci „tot omul să fie om și ungur", cîntau poeții și poeții

erau tot unguri. Entusiasmul face minuni şi răpeşte (convinge) şi pe alţii. (...)

Toate partidele ungureşti se întreceau — şi pînă astăzi se întrec — în patriotism.

În această privire la unguri nu era şi nu este deosebire între aristocrat şi democrat, nici între Szécheny sau Vay, [d] între Kossuth [e] şi Klapka [f]. Nu în scopuri, ci numai în mijloace se deosebesc.

Pe cînd ţăranul nu dorea mai mult decît o mai exactă regulare (reglementare) a îndatoririlor sale, aristocraţii ungureşti fură cei dintăi cari propuseră de-a dreptul împropietărirea ţăranului, cu toate că ţăranul era de altă lege, de altă limbă. Aceasta o făcuseră ungurii cu scop de a le cumpăra naţionalitatea cu bunuri materiale. Ori cum, preţul dat din partea ungurilor era destul de mare. Atîta face patriotismul la unguri.

Într-aceea se găseau şi între români şi slavi, bărbaţi cari cunoşteau pericolul ce ameninţa naţionalităţile lor.

Curtea împărătească lăsa pe unguri să facă (să acţioneze), dar de altă parte încuraja opoziţiunea slavă şi română.

Veni anul 1848.

Cabinetul austriac acordă toate pretenţiunile, ungurilor. Dar pe de altă parte sumuţia (asmuţia) pe slavi şi români. Românii şi slavii, firește, protestară în contra unirii cu ungurii, şi pretindeau drepturi naţionale. Austria promitea tot. Românii din Transilvania se luptau ca leii, cu tunuri de lemn şi cu lăncii, în contra tunurilor şi puştilor ungureşti.

Revoluţiunea ungurească căzu.

Austria, ca un adevărat Kossuth nemţesc, în loc de a împlini promisiunile date românilor şi slavilor, începu a trata de austriace, de nemţi, toate popoarele monarhiei.

Astăzi iarăşi e mare mişcare în Austria şi mai ales în Ungaria şi în Transilvania.

Ungurii nu au învăţat nimic din cele păţite şi n-au uitat nici una din nedreptăţile şi rătăcirile lor de la 1848.

Ungurii iarăşi vor a se lupta cu cunoscuta lor energie pentru o Ungarie mare şi pretind, cu tot dinadinsul, ca românii numai decît să fie unguri. Ei nu vor să ştie nimic de independenţa (constituţională) a Transilvaniei ; nimica de egalitatea şi independenţa naţională a trei milioane de

români din Transilvania şi din ţinuturile române ce se întind pînă la Tisa.

Românii, acum ca şi în 1848, iarăşi se găsesc între două focuri cari le paralizează puterile cele mai bune : între nemţi, cari i-au înşelat la 48 şi între unguri cari nu vor să ştie de naţionalitatea românească, necum în ţara ungurească dar nici măcar în Transilvania care este o ţară română. Şi totuşi pretind ca să fie unită cu Ungaria.

Ungurii ştiu bine că românii nu iubesc pe nemţi, pentru aceea nu fac nici o concesiune din pretinsele lor drepturi istorice. Nemţii iarăşi ştiu că românii nu vor a fi unguri, chiar pentru aceea cabinetul nemţesc acordă toate pretenţiunile ungurilor cei asupritori de români, încredinţaţi fiind nemţii că în acest chip vor provoca de sigur o nouă luptă între unguri şi români. (...)

Lupta principală între unguri şi români este nu numai pentru cunoaşterea naţionalităţii române ci, pe lîngă aceasta, apoi şi pentru Transilvania.

Ungurii nu vor să înţeleagă o Ungarie fără Transilvania. Românii din contră nu numai că nu vor fuziunea Transilvaniei cu Ungaria, ci pretind şi unirea românilor din Banat, Biharia şi din Maramureş pînă la Tisa, cu Transilvania.

Ungurii se tem că dacă Transilvania ar rămîne independentă de Ungaria, apoi cele 500 mii de ungro-secui din Transilvania ar dispare în mijlocul românilor care numără numai în Transilvania 1 milion. Afară de aceasta se mai tem ungurii că, dacă Transilvania ar rămîne neatîrnată de Ungaria, şi Ungaria pe de altă parte s-ar desface de Austria, apoi Transilvania prin nimica n-ar fi împiedecată de a se uni cu Principatele. Asta este cauza pentru care ungurii se luptă cu atîta energie pentru contopirea Transilvaniei cu Ungaria. (...)

Ce se ţine (în ce priveşte) pe românii din Transilvania, ei, precum la anul 1848, deasemenea şi astăzi protestează în contra unirii Transilvaniei cu Ungaria, pentru că unindu-se cu Ungaria, ei în Ungaria dispar cu totul ; iar în Transilvania domnesc cu numărul lor cel mare. Apoi unindu-se românii cu Ungaria, ei se aruncă în eventualitatea unui război unguresc cu Austria, război în care românii ar fi siliţi să lupte sub nume de ungur pentru mai marea glorie a ungurilor, cînd, rămînînd Transilvania

neatîrnată de Ungaria, interesul ei în cazul unui războiu este de a rămîne neutrală deocamdată și numai dezvoltarea împrejurărilor ar putea arăta dacă au de a lua parte și ce parte de a lua la un asemenea rezbel, românii Transilvaniei.

Pe de altă parte, românii încă pricep că independența de Ungaria este nu numai în interesul special al românilor din Transilvania, dar și în interesul general al tuturor românilor.

În fine, ce se ține de politica Austriei în această chestiune a Transilvaniei, apoi Austria între-adevăr nu este interesată pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria pentru că se teme ca aceasta din urmă, prin unirea Transilvaniei, ar cîștiga prea mare putere.

Dar cu toate acestea, Austria precum la 1848, deasemenea cred eu că și acum, are să învoiească ungurilor unirea Transilvaniei. Și pentru ce ? Numai cu scopul de a provoca pe români în contra ungurilor și a-i pune în luptă neînconjurată și acum ca la 1848.

Idealul român

Precum nemții, slavii și ungurii, de asemenea au și românii idealul lor.

Idealul român este unirea tuturor românilor într-un singur corp politic, adică Daco-România.

Literații români și străini de mult popularizează acest ideal. Mihai Viteazul îl puse în lucrare.

În ziua de astăzi, cînd voința declarată a tuturor popoarelor este de a forma staturi naționale, cînd totul este în mișcare violentă, cînd un moment produce minuni ce în veacuri și de abia în veacuri se crede a fi cu putință, astăzi nimic nu se poate zice a fi cu neputință.

În toată întîmplarea, dacă este iertat (îngăduit) neamțului și ungurului de a discuta o Germanie și o Ungarie pînă la Marea Neagră, pentru ce să nu fie iertat și românului a gîndi la visul lui de aur, și la realizarea eventuală a aceluiași.

Chiar dacă acest vis nu s-ar putea realiza atît de curînd totuși lucrările guvernămintelor române, toate și totdeauna, trebuie să aibă un caracter care cel puțin să nu

compromită cauza cea mare, cea viitoare a întregii națiuni române.

Toate provinciile române, adică : România, Moldavia [...], împreună cu Bucovina, Transilvania (împreună cu Banatul, Biharia și Maramureșul pînă la Tisa) au o întindere de 572 000 km^2.

Va să zică teritoriul român [...] ar fi de o mărime ca a Italiei și Marei Britanii, cu un popor de vreo 10 milioane, din care de abia 1 milion ar fi străini.

Acest teritoriu însă ar putea nutri și de două ori atîta popor.

Să cercetăm acest stat ideal al românilor mai întâi în privire națională, apoi în privire strategică și în fine să cercetăm dacă acest stat — fiind cu putință după imprejurări — s-ar împăca și cu interesele politice ale Europei apusene.

În privire națională statul ideal al românilor ar fi unul din cele mai omogene în Europa. Locuitorii sunt toți români, tot în mase compacte ; vorbesc toți o limbă fără dialecte : românul din extremitatea Maramureșului se înțelege cu românul din Galați sau din Brăila, cînd (pe cînd) venețianul nu se înțelege nici cu turlantul (locuitor al orașului Torino) nici cu milanesul. Transilvania numără 1 milion de români, între cari se găsesc risipiți sași și nemți (șvabi) în număr de aproape 200 mii, apoi unguri și secui în număr de abia 500 mii, [g] Banatul, Biharia și Maramureșul mai număra 1 milion și jumătate de români, iar străini fără asemănare mai puțini. Adevărat că ungurii și sașii sînt mai avuți și mai instruiți de cît românii, însă românii îi înghit cu numărul, și cu vitejia nu întrec ungurii pe români.

În privire strategică, puține staturi ar fi în Europa mai formate de la natură.

Daco-România, ca tot geografic, formează un tot într-adevăr sistematic.

Tisa, Dunărea [...] o încing mai de toate părțile cu un brîu de argint și o apără tot deodată în contra invaziunilor străine. Dunărea — Danubius salus Republicae [h] — și castelele (castrele) ei apărau pe romani de barbari, pe români de turci [...].

Carpații cei de aur ai Transilvaniei ar fi protectorii a toată România. Transilvania cea înaltă este, în centrul Daciei, ca o adevărată cetate firească, cea mai tare, cea

mai importantă. În centru fiind, firește domină șesurile Banatului și ale Bihariei, domină dealurile și văile Moldovei și șesul cel adînc al Țării Românești.

Cel ce este dom al acestui centru strategic, dom al Transilvaniei, același, după împrejurări de așa, (prielnice), cu puțină înțelepciune e domn pînă la Tisa, dom pînă la Marea Neagră.

Atît este de puternică Transilvania în privire strategică !

În această importanță strategică a Transilvaniei numai romanii cei vechi o pricepură. Aci s-au fost întărit ei, aci în Dacia centrală, în Transilvania. Aci era Sarmisegetuza, aci toate coloniile și municipiile cele mai însemnate. Ei știau că cine are această cetate, are toată periferia. Domni ai munților celor nepătrunși, erau domni ai șesurilor. Romanii de bună voie, iară nu respinși, își retraseră legiunile din Dacia. Barbarii nu cunoscură importanța strategică a Transilvaniei. Pentru aceia căzură toți, unul după alții. Și cu toate că nici românii nu se pot lăuda a o fi recunoscut, totuși Carpații cei eterni au fost totdeauna locul de scăpare al naționalității române. Din acei Carpați descinse Negru Vodă, din aceiași Dragoș. E erou cine ocupă această țară ; e foarte slab cel care o pierde că e cea mai greu de ocupat, cea mai lesne de conservat. Împărații Austriei, pre cînd erau tari, mai două secole, 1526—1696, se luptară cu ungurii, cu turcii, cu românii pînă ce se făcură domni ai Transilvaniei. La 18][49, cînd nemții lui Puchner [1] și rușii se retraseră din Transilvania în Țara Românească, Iancu, prefectul legiunilor românești celor neregulate (legiuni voluntare) stete voinic în Munții Apuseni ai Transilvaniei. (...)

Cine e domn al Transilvaniei, e domn al Principatelor.

Acest adevăr îl cunoscură nu numai austriacii — și nu numai ungurii — dar îl cunoștea și Mihai Viteazul. Urîndu-i (urîndu-i-se) de a mai fi vasal perpetuu, cînd al turcului, cînd al neamțului, cînd al ungurului Bathory [1], Mihai ocupă Transilvania. Aci își puse și capitala de unde să guverneze întreaga Românie.

O, tempora ! Românii de atunci nu pricepeau pe Mihai cel Mare ; ungurii îl vindeau ; Austria îl ucise.

Dar nu numai Mihai ci și alți domni ai Țării Românești și ai Moldaviei, și Ștefan cel Mare, și Petru Rareș,

şi alţii de-a rîndul pînă în timpul fanarioţilor, cunoşteau bine cît de periculos este domnul Transilvaniei pentru Principate. De aci vedem că mai toţi domnii buni ai Principatelor se îngrijeau, de timpuriu, ca încai dacă nu pot ocupa Transilvania, cel puţin să domineze strîmtorile ei, să aibă cîte două-trei cetăţi în Transilvania. Bistriţa, Ciceiul şi Cetatea de Baltă erau mai totdeauna ale moldovenilor, Făgăraşul şi Omlaşul ale muntenilor. Pe lîngă aceasta, domnii Moldovei erau domni ai Bucovinei. Dacă n-ar fi avut Bucovina cea tare, dacă nu posedau acele cetăţi în Transilvania, dacă marginile carpatice de atunci ale Principatelor n-ar fi dominat pasurile Transilvaniei şi dacă, în fine, în caz de răsboi cu ungurii, românii de atunci n-ar fi putut recurge la turci sau la poloni, independenţa Principatelor nu s-ar fi putut susţine faţă cu domnitorii Transilvaniei. Aşa însă s-a susţinut un fel de independenţă. Însă cum ? Cînd sub scutul turcilor, cînd al polonilor, după împrejurări.

[...]

Principatele Unite fără de Transilvania nu au viitor în Europa.

Aceleaşi, fără Transilvania, duc o existenţă precară şi dubie (nesigură şi îndoielnică) care va ţine cît va ţine şi rivalitatea şi interesele cele schimbătoare ale statelor Europei.

Unirea Transilvaniei cu Principatele ar scăpa Principatele de moarte, ar completa sistema statului român şi ar pune fundamentul vieţii perpetuie a României.

Însă oare o asemenea unire a toată naţiunea română, o România mare al cărui centru ar fi Transilvania, în cazul cînd ar fi cu putinţă după împrejurări, ar împăca şi interesele politice ale Europei apusene ?

Să vedem !

Europa de astăzi, după revoluţia italiană, prevede o altă revoluţie în răsăritul Europei. Europa discută încă de pe acum, cu toată seriozitatea, cari ar putea fi rezultatele acestei noi revoluţii răsăritene ce se pregăteşte ? Ce are să se aleagă din Austria şi Turcia, din Ungaria şi din Principate ?

Într-un punct s-ar părea că sunt uniţi bărbaţii de stat ai Europei de apus că adică Europa are nevoie la Dunăre de un stat puternic, în toată întîmplarea mai puternic de-

cît Principatele de astăzi, de un stat care să poată ajuta la susţinerea cumpănei europene [...].

Acest stat la Dunăre ar fi : sau o Austrie regenerată, pînă la Marea Neagră sau o Ungarie pînă la Marea Neagră sau o Românie pînă la Tisa.

Ce se ţine (în ce priveşte) de Austria, aceasta are puţine simpatii în Europa. Dară cu toate acestea se vorbeşte serios despre dspăgubirea ei la Dunăre pentru Veneţia [1].

Austria pierzînd Veneţia, nu mai încape îndoială că şi-ar concentra toate puterile materiale şi morale, politice şi diplomatice, spre a se întinde mai tîrziu, chiar şi cu arma în mînă, pînă la Marea Neagră. Deocamdată poate că ar acorda Principatelor Române o umbră de independenţă cu vre-un principe austriac în frunte, pînă ce le-ar încorpora cu desăvîrşire. Aşa a făcut în secolul al XVI-lea cu Ungaria, aşa cu Transilvania cu finitul (sfîrşitul) secolului al XVI-lea. Numai Rusia nu s-ar împăca uşor cu aceasta. Însă nu se ştie dacă nu s-ar ivi vreun alt echivalent şi pentru Rusia. Interesele Engliterei n-ar putea de cît să cîştige.

Ce se ţine de Ungaria pînă la Marea Neagră, aceasta ar avea mai mulţi amici între politicii Europei. Ungurii sînt mai cunoscuţi în Europa decît românii. (...).

Mai este încă o combinaţie, cea mai dreaptă şi totodată cea mai folositoare pentru Europa dar, durere, spre nenorocirea noastră, prea puţin populară în Europa.

După această combinaţie, statul de la Dunăre, care să ţină cumpănă Europei [...]. n-ar fi nici austriac, nici unguresc, ci ar fi un mare stat român, o Românie compusă din Principatele Unite ale României, Moldovei şi Transilvaniei. (...) Atît dreptul nostru istoric, cît şi dreptul nostru naţional la un asemenea stat, e cu mult mai puternic decît dreptul ungurilor. Un asemenea stat ar răspunde şi intereselor Europei mai bine decît Ungaria istorică a ungurilor, compusă din unguri şi croaţi, din sîrbi şi slovaci, din români şi alte neamuri, adică din atîtea elemente eterogene care unite într-un singur stat ne-ar prezenta un fel de Austrie ungurească care pe tot momentul (permanent) ar tulbura din nou liniştea Europei răsăritene [...].

Domnul Românilor în aceste timpuri grele ce are de făcut ?

A) **Înăuntru**

1. Întâi şi înainte de toate, şi cu ori ce preţ, să organizeze şi să mărească puterea armată ; apoi iarăşi puterea armată şi, în fine, tot puterea armată să o organizeze şi să o întărească. Guvernul să cîştige opiniunea publică şi încrederea naţiunii prin :

2. O bună administraţiune a dreptăţii. Dintre toate

3. Domnul să cerce, în toate chipurile, a cîştiga inima poporului împropietărind pe ţăran, ca să aibă ţăranul interes de a-şi iubi patria şi domnul său şi a se lupta pentru amîndoi. Ţăranul este adevăratul român ; fără ţăran nici un lucru mare nu se poate face.

4. Să creeze în Principate un singur centru adevărat naţional de instrucţiune publică şi naţională, de luminarea şi creşterea naţiunii în adevărat patriotism.

5. Finanţele statului să crească. La timp de nevoie, averile mănăstireşti trebuiesc secularizate. Cauza averilor mănăstireşti închinate nu cumva să se judece de străini. Asta ar fi nu numai în paguba ţării dar şi în contra onoarei, demnităţii şi drepturilor ei.

6. Întărindu-se autoritatea guvernului în aceste chipuri să se pună odată capăt intrigilor perpetue care strică partea cea mai vitală a naţiunii.

B) **În afară**

1. Să stea Domnul în cele mai bune relaţiuni cu Italia şi cu Franţa, agenţii români să aducă aminte Europei latine ca să nu părăsească pe colonii Romei din răsăritul Europei, ameninţaţi de toţi şi dezarmaţi şi de nemţi şi de slavi. Agenţii români să nu înceteze a convinge odată (în sfîrşit) cabinetele italian şi francez că *Transilvania e ţară românească*. Guvernul să tocmească scriitori cari să arăte Europei că mai sunt români şi afară de Principatele Unite.

2. Guvernul român necum cu Rusia, dar nici măcar cu Austria să nu se strige înainte de timp. Amiciţia cu Austria însă niciodată să nu meargă aşa departe, încît să se înduplece vreodată guvernul român la următoarele : două lucruri care sunt foarte periculoase pentru români şi anume : nu cumva să se învoiască guvernul român a aduce în Principate colonii nemţeşti fie din orşice parte a sta-

tusurilor germane ; nu cumva să se învoiască în vreo întindere, fie ea ori şi cît de mică, a jurisdicţiunii consulare austriace căci nici un consulat nu este atît de periculos pentru Principate ca cel austriac.

3. În cele din urmă e bine să se înţeleagă nu numai cu guvernele dar şi cu popoarele. Drept-ce, guvernul e bine să asculte şi pe unguri [...].

Ungurii ar trebui capacitaţi (convinşi) că numai ei şi românii se găsesc în răsăritul Europei înconjuraţi de nemţi şi slavi, că interesul lor de a da pace românilor din Transilvania căci altfel, prin sumuţia lor violentă, îi aruncă în braţele Austriei şi că e mai bine de a avea pe românii Transilvaniei chiar neutrali, decît a-i avea duşmani. E bine ca guvernul să observe toate mişcările slavilor din Turcia, cu deosebire mişcările bulgarilor, ale sîrbilor.

Poate cea mai de aproape luptă din răsăritul Europei este revoluţia ungurească.

Această revoluţie, dacă ar fi să triumfe, ar putea să schimbe faţa Europei şi poziţiunea politică a românilor.

Născîndu-se această revoluţie, ce să facă bieţii români din Transilvania ? Ei cu cine să ţină ? Cu ungurii ? [...]. Cu nemţii ? Aceştia totdeauna au fost perfizi. O politică neatîrnată ? Aceasta, singuri, de sine, nu sînt în stare să facă. (...) Conducătorii lor de astăzi sunt popii şi cîţiva literaţi. O, ce popor (este oare) mai frumos decît românii, mai vîrtuos, mai integru, mai entusiast decît toţi românii şi mai viteaz decît toţi. La 18][48 nu numai bărbaţii ci şi femeile munţilor celor de aur se luptau, cu Pelaghia Roşu în frunte, şi cîştigară învingeri strălucite. Ce minuni nu s-ar putea face cu acest popor, dacă ar avea conducători cum se cade şi un steag naţional căruia să urmeze. Însă, durere, acestui popor îi lipsesc conducătorii... *Nave senza nautiere.* [m]

Românii din Transilvania, în împrejurările de faţă, numai la Principate privesc, numai de aici aşteaptă semnalul, numai de aci îşi văd scăparea. Cînd s-a ales Cuza domn, entusiasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decît în Principate. Născîndu-se revoluţiunea ungurească, aceşti români e peste putinţă să se lupte. [...]

Tot aşa de periculos este de a lupta iarăşi ca la 18][48 pentru neamţul perfid. O neutralitate ar fi poate

cea mai de dorit pentru ei ; dar aceasta nu o vor ungurii, nu o vor suferi (tolera) nemții. Neamțul are să acordeze unirea Transilvaniei cu Ungaria. Prin aceasta are să arunce din nou intrige între unguri și români.

Un instinct natural face pe românii din Transilvania a crede că izbucnind revoluțiunea ungurească, Principatele Române, sub cursul aceleiași, nu ar putea sta cu mîinile în sîn.

Domnul românilor creeze, dacă nu este, un chip și un mod, însă un chip și un mod înțelept, un chip și un mod care *să nu pericliteze cumva existența Principatelor Unite*, un chip de a se vedea în Transilvania ...în centrul românilor. Care ar fi oare chipul și modul ? Care pretextul ? Sub pretext de a aduce ajutor ungurilor sau poate chiar nemților, sau românilor ?. De a conserva neutralitatea Transilvaniei sub cursul revoluțiunei ungurești ? Care ar fi chipul de a înlătura pericolul unei invazii turcești sau rusești în asemenea caz ? În toate aceste întrebări numai felurimea și actualitatea împrejurărilor ar putea da răspuns. Un lucru mi se pare a fi mai mult decît sigur : românii de peste Carpați, bărbați și femei, bătrîni și tineri, toți ar fi gata de a muri pentru *Domnul Cuza*. [...].

Petru Rareș cînd intra în Transilvania — și a intrat de vreo 10 ori — mai întăi se împăca cu polonii și se asigura dinspre tătări, apoi mergea în Transilvania pretextînd că merge, cînd în ajutorul ungurului, asupra neamțului, cînd în ajutorul neamțului contra turcului și a ungurului, totdeauna în folosul românilor, totdeauna biruitor se întorcea, bătînd pe rînd, unul cîte unul, pe veșnicii dușmani ai românilor. I se impută perfidia însă pata perfidiei, aruncată de cei mai perfizi, nu se prinde de Petru Rareș.

Cînd a intrat Mihai Viteazul în Transilvania, în fruntea unei armate de 30 mii, între cari mulți poloni și cazaci, turcii credeau că Mihai ocupă Transilvania pe seama lor. Și într-adevăr România (Țara Românească) rămase nebîntuită de turci în timpul absenței lui Mihai.

Nemții, malcontenții (nemulțumiții) din Transilvania, sperau că Mihai nu are decît să-i scape de urîciosul Andrei Bathory. Erau încredințați că pentru nemți o ocupă. Iar acest Bathory, principele Transilvaniei, care cu puțin mai înainte făurea planul de a prinde pe Mihai spre a-l da în mîna turcilor, pînă la lupta de lîngă Sibiu [n], de abia

află că Mihai e în Transilvania. Mihai învinse, „audaces fortuna juvat" o și învingătorul era domn al Transilvaniei.

Peste puțin alungă pe Movilă și pe polonii lui din Moldova și începu a guverna din Alba Iulia toate trei principatele Române (voevodatele române). Turcul, neamțul și polonul îi trimiteau pe întrecute soli și daruri, și-i cerșiau amiciția. (...)

O, Principe și Dom al Românilor ! Fie ca să vă steie în ajutor geniul națiunii române, ca să răzbunați cu înțelepciune moartea-i și să fiți executorul fericit al planului celui mai mare Dom și român ce a avut vreodată Dacia lui Traian.

*
* *

Memorand-ul pe care l-am înfățișat aci este un document unic în istoria politică a țărilor române. El înfățișează crezul politic și național al unei personalități cu strălucite studii juridice la universitățile din Viena și Padova dar și cu o bogată experiență de activist democrat revoluționar în 1848. La 3/15 mai în piața catedralei din Blaj, apoi în zilele următoare pe „Cîmpia Libertății", Papiu fusese tribunul acelora care, aspirînd la desființarea iobăgiei, cereau să nu se mai hotărască nimic de noi fără noi (de nobis sine nobis), doreau fierbinte recunoașterea poporului român ca a patra națiune a Transilvaniei și, ca popor majoritar, năzuiau nu spre unirea propovăduită de dieta nobililor din Cluj, ci spre cea realizată în 1600 de Mihai Vodă Viteazul.

Trăindu-și anii tinereții în Transilvania, cu strălucite rezultate culturale și revoluționare, cunoscînd, ca student la Viena, racilele unui imperiu care pășea, fără posibilități de reîntoarcere, spre descompunere, urmărind de la Padova acel complex de acțiuni politice și diplomatice care avea să ducă la războiul Crimeii (1853—1856) cu grave implicații pentru Moldova și Țara Românească dar și cu salutare intervenții, în ce ne privește, ale Congresului de Pace de la Paris și fiind, ca profesor la Iași, un entuziast aderent al unirii, Alesandru Papiu Ilarian a înțeles că Transilvania nu poate îndeplini pentru Principatele Unite rolul împlinit de Piemont pentru Italia. În schimb va cere domnitorului A. I. Cuza să facă din Principate „un cen-

tru adevărat de instrucţie publică naţională, de luminare şi de creşterea naţiunii în adevăratul patriotism". Papiu vedea Carpaţii nu ca zid despărţitor între fraţi ci ca şira spinării statului naţional român.

Înmînat domnitorului A. I. Cuza, care-l surprinsese pe tribun în plină activitate la Blaj în 1848, Memorand-ul este, înainte de toate, o documentată nudă înfăţişare a raporturilor românilor cu vecinii, cu austriacii, prusienii, slavii şi ungurii. Imperialismul fiind atunci în plină acţiune, chiar în cuprinsul Europei, cei care îl practicau vizau, mai ales, menţinerea sau ajungerea lor la Marea Neagră. Alături de asemenea tendinţe, exista şi un punct de vedere românesc care nu pleda pentru cuceriri ci pentru eliberarea ţărilor române de sub jugul străin şi realizarea, apoi, a unui stat naţional pe care Al. Papiu Ilarian îl numeşte sugestiv : Daco-România.

În ce împrejurări şi cînd anume a fost scris Memorand-ul nu a putut fi încă precizat. În anul realizării unirii, Al. Papiu Ilarian era la Berlin. Necesitatea de a-şi spune părerea în gravele probleme contemporane se pare că l-au adus precipitat acasă. În 1903, cînd Ioan Raţiu strîngea informaţii cu privire la viaţa şi opera lui Papiu, adresîndu-se lui G. Misail, un fost bun prieten al celui în cauză, acesta l-a informat că „Memorand-ul a fost scris în prezenţa mea într-o singură noapte".

Oricum şi oricînd a fost scris, fapt este că Memorand-ul a fost primit de către cel căruia-i fusese adresat. Convins pe deplin de valoarea autorului şi impresionat de justeţea lui, Domnitorul l-a acceptat.

Folositor Domnitorului, încă în acelaşi an, la 26 iunie, Papiu a fost numit jurisconsult al Moldovei.

În timpul vieţii lui Papiu, marele public n-a cunoscut Memorand-ul decît parţial şi anume în 1864 cînd partea întîia, privitoare la „idealul naţional" al vecinilor noştri, a apărut în numărul din martie al publicaţiei lui Gh. Sion „Revista Carpaţilor", p. 290-305. Restul a rămas ceea ce fusese sortit să fie : un Memorand de taină.

Iată însă că la mai puţin de un an de la încetarea din viaţă a lui Alesandru Papiu Ilarian, o comisie a Societăţii Academice Române alcătuită din A. T. Laurian, D. A. Sturdza şi Alexandru Odobescu, a întocmit un inventar al bibliotecii defunctului care număra 1934 volume. Preţul cumpărării obţinut de erezi a fost modest. Însuşi D. A.

Sturdza a recunoscut într-o ședință că „biblioteca răposatului Papiu conține cărți de o importanță foarte mare pentru istoria poporului românilor care, după raritățile lor, face ca ea să valoreze de două și chiar de trei ori mai mult".

Se pare că Societatea Academică Română nu a achiziționat în 1878 alte hîrtii, scrisori și documente ce au rămas de la Papiu. Fără să ne spună în ce calitate și în ce împrejurări, Augustin Crainic, a descoperit textul complet al Memorand-ului din 1860 pe care l-a și publicat în „Revista de istorie, filologie și arhiologie" a lui Gr. Tocilescu, în 1883, nr. 1, tom I, vol. I, p. 134-146.

Într-o notiță introductivă, intitulată „Memorand Inedit", A. Crainic precizează că „între hîrtiile care formau corespondența lui privată (a lui Papiu) am dat de memorandul ce abia aci este chemat a vedea lumina pentru prima oară. Are 10 pagini și e scris de Papiu cu litere latine și cirilice.

Or cît de noroc a fost atunci cînd a dat de Memorand, pe atît de neinformat s-a dovedit a fi A. Crainic în ce privește viața și activitatea lui Papiu. Încă în 1872 a încercat, în coloanele ziarului „Românul", să răstălmăcească întîmpinarea studentului Papiu în ce privește primirea, în 1851, a decorației „Crucea de argint cu coroană" pentru merite excepționale în revoluția transilvană din 1848, dar a fost drastic pus la punct de fostul tribun. În nota introductivă, A. Crainic informează că Papiu s-a născut în 1828 (în loc de 1827), că a decedat în 1878 (în loc de 1877), că a scris, în anii 1850—1851, „Istoria Daciei Superioare" cînd în realitate studentul Papiu și-a intitulat lucrarea „Istoria românilor din Dacia Superioară", din care în 1851 a apărut tomul I, retipărit în 1852 împreună cu tom II, că, în fine, memorandul de care a dat „e chemat a vedea aci lumina pentru prima oară", necunoscînd faptul că partea I a apărut încă în 1864 în „Revista Carpaților".

Tocmai de aceea el se citește cu interes și folos. În paginile lui, Papiu a întrezărit excluderea Austriei din Confederația Germană ; deasemeni precizările ce le-a făcut cu privire la expansionismul prusac spre est dau posibilitatea lectorului de azi să înțeleagă mai bine consecințele acelui expansionism căruia i s-a pus capăt odată cu

sfîrşitul celui de al doilea război mondial. Dar, pe lîngă toate acestea, Memorand-ul este o vibrantă pledoarie pentru realizarea statului românesc unitar.

---

a Eötvös Ignác (1763—1838), baron, publicist şi consilier imperial.

b Széchenyi István (1791—1860), conte, politician, filantrop şi om politic maghiar.

c Wesselény Miklós (1790—1850), baron, politician maghiar.

d Vay Ábrahám (1789—1855) nobil, politician şi filantrop maghiar. În 1844 a fost prefect (föispán) de Maramureş.

e Kossuth Lajos (1802—1894). Provenea din mica nobilime. A fost conducătorul revoluţiei maghiare din 1848.

f Klápka György (1820—1892), general în armata revoluţionară maghiară din 1848, apoi aderent al dualismului. Unul din agenţii lui Kossuth care a tratat, prin Al. Papiu Ilarian, o eventuală colaborare antiaustriacă între Ungaria şi Principatele Unite.

g În lucrarea „La Transylvanie et ses habitants", apărută la Paris în 1846, scriitorul Ioseph Maria Gerando utilizează următoarele date demografice, puse la dispoziţie de autorităţile maghiare: unguri şi secui 526 860 (27,88%), saşi 210 571 (11,12%), români 1 132 980 (60%), diverşi (1%), total 1 888 392 locuitori. Aceleaşi autorităţi au furnizat, în 1849, Almanahului Gotha : 2 126 849 locuitori, dintre care 1 290 000 (60,55%) români, 556 300 maghiari şi secui (26,15%), 250 000 saşi (11,75%) şi 30 448 diverşi (1,55%).

h Dunărea, salvarea Republicii.

i Puchner A. (1779—1852), baron, general austriac, maghiar de origină. În 1846 a fost numit comandant suprem al armatei imperiale din Transilvania şi a luptat, fără succes, împotriva generalului Bem Iosif în cursul revoluţiei transilvănene din 1848—1849. Înfrînt s-a retras, pe la Turnu Roşu, în Ţara Românească.

j Báthory Andrei (1566—1599), cardinal. După abdicarea lui Sigismund Bathory a fost ales principe al Transilvaniei. Învins de Mihai Viteazul a încercat să fugă în Polonia dar a fost prins şi ucis de secui.

l Republica Veneţia a fost desfiinţată în 1797 de către Napoleon Bonaparte care a cedat-o Austriei. După revoluţia din 1848 a cîştigat din nou o independenţă temporară. În 1866 a fost încorporată regatului Italia.

m Corabie fără cîrmaci.

n Bătălia dintre Mihai Viteazul şi Andrei Báthory s-a dat în ziua de 28 oct. 1599 în hotarele comunei Şelimber din Preajma Sibiului.

o Norocul ajută pe cei puternici.

EXTRĂDAREA CRIMINALILOR DIN PRINCIPATELE—UNITE *

Nu după legi, ci după oarecare rezoluţiuni domneşti, neîntemeiate în legi, se introduse la noi în ţară, în timpul mai din urmă, periculosul abuz de a se extrăda criminalii străini spre a se pedepsi, sau mai bine zis spre a se judeca, nu la noi, unde au comis crima, ci în statul de unde au venit la noi.

Din anul trecut, de cînd se numi jurisconsult al statului[a] domnul doctor A. Papiu Ilarian, aflăm, cu mulţumire, că n-a lăsat să treacă nici un caz de asemenea fără a observa şi inlegalitatea şi periculozitatea acestei extrădări. Observaţiunile domniei sale însă de abia astă primăvară avură efectul dorit, cînd ne încredinţară că Ministerul Justiţiei, pe temeiul observaţiunilor, a invitat pre curţi ca să nu mai urmeze abuzului introdus prin oarecare rezoluţiuni domneşti, ci să urmeze legilor şi tratatelor. Una din observaţiunile dlui jurisconsult ne căzu şi nouă în mînă şi credem că nu se va citi fără interes ; iat-o :

Observaţiuni

În cazul lui NN... supus austriac, acuzat pentru omor, sentinţa Curţii Criminale, aprobată de curtea domnească prin raportul nr.... februarie 21 a.c., în cît priveşte pedeapsa pronunţată este conform legilor iar în ce priveşte extrădarea criminalului care aci în ţară a comis crima :

Considerînd că asemenea extrădare este în contra rostirii § 19 Cod. Criminal şi în contra ar. 297, Regul. Org. (Regulamentul Organic) ;

Considerînd că aceiaşi este în contra dreptului internaţional în genere, şi în specie în contra dreptului public al românilor, căci staturile române niciodată, afară de abuzurile neiertate ale timpurilor mai în urmă, n-au extrădat criminalii străini care comiteau crima în lăuntrul ţărei, precum se vede din tratatele ce încheiau Petru Rareş, Bogdan şi alţii cu polonii şi precum se vede chiar din codicele lui Vasile Lupul ;

Considerînd că extrădarea nu este întemeiată în nici un tratat încheiat între Moldova şi Austria ;

---

* „Tribuna Română", Iaşi, nr. 129 din 1861.

Considerînd că tratatele Austriei, încheiate cu Poarta, privesc pre celelalte provincii otomane iară nu Principatele române care totdeauna s-au bucurat de jurisdicţiune independentă ;

Considerînd că chiar de s-ar admite asemenea tratate, apoi în tratatul de la Sistov, [b] la care provoacă (se referă) Austria, nu stă nimic de asemene ;

Considerînd că art. XVIII al tratatului de la Belgrad, [c] reînnoit şi confirmat prin art. II al celui de la Sistov, stipulează chiar contrariul : „omnes praedones, raptores, etiamsi alterius partis subditi sunt quos in ditione sua deprehenderint, merito supllicio afficere, untraque pars adstricta sit" ;

Considerînd că chiar în cazul cînd s-ar admite aceea ce nu este, ci adică în tratatul Austriei cu Poarta s-ar stipula extrădarea, precum cu nedrept se pretinde în nota agenţiei kol, v. 2, pagina 31, aceiaşi n-ar avea locul în Principatele-Unite, în puterea art. 8 din Convenţiune, ca una ce ar fi contrară drepturilor Principatelor ;

Considerînd că ofisul din kol v. II, pagina 31 nu este lege pe care ar putea pune temei curţile judecătoreşti pentru că ofisele şi deslegările, în puterea art. 381, Reg. Org. numai aşa pot avea putere de lege dacă au trecut prin adunarea ţării, iar acel ofis şi rezoluţiune n-au trecut, nici nu s-au adoptat vreodată ca legi ;

Considerînd că § 37 Cod. Austriac supune pe străini legilor penale ale Austriei, aşa precum fac şi alte staturi şi precum au dreptul de a face şi Principatele-Unite ;

Considerînd că sentinţele pronunţate în Moldova, în Austria niciodată nu se aplică, precum se presupune în ofisul kol. v. I, pagina 220 şi în puterea § 36 Cod. austriac, nici nu pot să se aplice căci acel paragraf lămurit zice „sentinţele penale, pronunţate de autorităţile străine, nu se vor executa niciodată în Austria" ;

Considerînd că acta (actul) şi sentinţa moldavă, ce se trimite în Austria, deodată cu extrădatul, în Austria se consideră ca o „înainte lucrare" (lucrare preliminară), precum şi o dechiară (declară) agenţia prin nota ei din kol. v. II, pagina 31, aşadar spre nu puţina scădere a curţilor judecătoreşti din Moldova, acta şi sentinţa departe să se considere o sentinţă care să se pună în lucrare, dar nu se consideră nici măcar ca o cercetare, ci, precum se zice, ca o simplă „înainte lucrare" ;

Considerînd că dacă este să se mai extrădeze criminalii străini, apoi cercetările ce se fac şi sentinţele ce se adaugă, aice, contra lor, sînt lucruri de prisos şi pentru demiterea (înjosirea) chiar a tribunalelor şi curţilor noastre, asemenea lucruri ar fi mai bine să înceteze cu totul decît să se trimită în Austria, spre a fi considerate nici de cercetare, nici de sentinţe, ci de simple „înainte lucrare" ; în fine ;

Considerînd ce pericol pentru securitatea publică ar putea să tragă după sine asemenea extrădări, mai ales în cazul de crime mari şi de crime politice care, poate, guvernul străin n-ar fi interesat a le reprima, şi aceasta chiar şi în cazul cînd ar urma reciprocitate din partea Austriei.

Din aceste motive :

Extrădarea fiind nedreaptă, nelegiută (neîncadrată în lege) şi şi foarte periculoasă, culpabilul străin aci în ţară, unde a comis crima, trebuie să sufere şi pedeapsa, şi numai după ce-şi va fi luat pedeapsa meritată, să se dea afară din ţară ca un individ periculos pentru securitatea publică.

Totodată subscrisul îmi iau voie de a propune onor. minister ca să binevoiască luătoare-aminte (luare aminte) cu toată seriozitatea atît pre curtea domnească că într-un obiect de aşa mare importanţă şi de aşa grele consecinţe, să urmeze legilor iar nu unor ofise, nici rezoluţiuni care sunt date numai după împrejurări şi nu sunt întemeiate nici în legi, nici în tratate.

Jurisconsultul statului
Dr. A. PAPIU ILARIAN

februarie, 1861.

---

a De fapt în ziua de 26 iunie 1860, Alexandru Ioan Cuza l-a numit pe Papiu „jurisconsult al Moldovei" nu „jurisconsult al statului".

b Tratatul de la Sistov a fost încheiat între Austria şi Turcia la 4 aug. 1791.

c Tratatul de la Belgrad, în urma căruia Austria a fost constrînsă să părăsească Oltenia, pe care, conform tratatului de la Passarovitz, din 22 iulie 1718, o stăpînise 20 de ani, a fost încheiat la 12 sept. 1739.

INDEPENDENȚA CONSTITUȚIONALĂ A TRANSILVANIEI *

Terra autem quam petivit a Nostra Gratia nullantenus concedimus viventibus ** (Menumorud, ducele românilor către Arpad, ducele ungurilor)

Ungurii apără și susțin cu energie drepturile istorice ale Ungariei față cu Austria. Ei arată cum că între Ungaria și provincele ereditare ale Austriei, nu este nici urmă de *-unire reală,* ci numai o simplă *unire personală.* Cu alte cuvinte : cum că între Ungaria și Austria nu este nici o altă legătură afară de aceasta că persoana ce este Împărat al Austriei, aceeași este, în puterea Sancțiunei Pragmatice, [a] totodată și rege al Ungariei : dinastia, nu Austria, domnește în Ungaria ; regelui nu Împăratului este supusă Ungaria.

Afară de acest raport de unire personală cu Austria, Ungaria are dreptul de a se guverna, de a-și face legi și de a le executa împreună cu regele său, în deplină independență de către toate celelalte țări. Ungaria, fără a-și călca în picioare ea singură dreptul autonomiei sale nu poate să se supună ministerului nici dietei din Viena ;

---

* Independența Constituțională a Transilvaniei (part. I-II), Iași, 1861.

Vezi și „Românul" din 1861, nr. 202-203, 204, 205, 206, 207, 208, 209 și 210 ; „Foae pentru minte...", 1861, nr. 26, 27, 28, 29 și 30 ; „Revista Carpaților", tom. IV, iulie 1861, p. 65-122 ; „Tribuna Română", Iași, 1861 și în „Kolozsvári Közlöny" („Monitorul Clujului") sub titlul „Erdely alkotmany os függetlenség a A. Papiu Ilariantól" (numai partea I), nr. 152, 153, 154 și 158 din 1861.

Partea a II-a a Independenței constituționale a Transilvaniei (apendice) a apărut și în „Românul" din 1861, nr. 225, 228-229, 230 și 231 de unde a fost preluată de „Revista Carpaților", tom. IV, sept. 1861, p. 257-314.

** Țara pe care o ceri, din bunăvoința noastră vii nu vom ceda-o niciodată.

căci prin aceasta s-ar supune unei puteri străine al cărei punct de vedere n-ar fi unguresc, ale cărei interese n-ar fi ungureşti. Şi una ca aceasta ar însemna a se sinucide, a comite o crimă în contra naţiunei. „Deci cea de întîi şi cea mai sîntă datorinţă a noastră este de a ne pune toate puterile, toate facultăţile întru aceea, ca Ungaria să rămîe Ungarie, şi autonomia şi independenţa ei constituţională să se susţie neviolată".

Iată, în esenţă, adresa ce are să facă Dieta din Pesta către Francisc Iosif [b].

Adresa e propusă de patriotul Deak, şi e lucrată de el într-un ton de o nobilă bărbăţie, cu o profundă cunoştinţă, şi cu o adevărată cunoştinţă a drepturilor patriei sale.

Insă, lucru de mirare ! În momentul ce Deak apără cu atîta patriotism, după litera dreptului istoric, independenţa Ungariei faţă cu Austria ; în acelaş moment, ca un fel de adevărat Bax [Bach] [c] unguresc, pretinde, nu numai de la Croaţia şi de la Banat, ci chiar şi de la Transilvania, ca aceste ţări să se supuie guvernului din Pesta şi să meargă la dieta din Pesta. Ca şi cum le-ar zice : „Stăpînul nostru, croaţilor, bănăţenilor şi transilvanilor, de azi înainte nu mai este ministerul din Viena, nici parlamentul din Viena. De acest rău scăpaţi, căci în locul lor voim să ne punem noi, guvernul şi parlamentul din Pesta. Voi căuta (trebuie) să renunţaţi individualităţii voastre, căci altminteri noi, ungurii, nu am putea fi mari şi tari şi nu ne-am putea plini misiunea noastră în orient. Acesta este şi dreptul istoric al coroanei cele sacre a Ungariei. Noi sîntem stăpînii voştri. Dacă vreţi a fi cetăţeni egali cu noi, căutaţi să vă rezolvaţi (decideţi) a fi cetăţeni unguri, căci integritatea coroanei şi unitatea statului, nu admite stat în stat. Vreţi a fi slavi ? Poftim în Serbia sau în Rusia. Vreţi a fi români ? Poftim în Moldovia sau în Ţara Românească. În Ungaria nu sunt, nici nu pot fi, decît numai unguri : un singur stat, o singură naţiune, un singur guvern, o singură dietă".

Chiar întocmai vorbea şi Bax [Bach] ; numai cît Deak şi ai lui, în loc de „neamţ" şi „nemţesc" pun „ungur" şi „unguresc".

Iată logica lui Deak şi a toată dieta aristocraţilor.

La aceste minunate pretenţiuni austriace, traduse în ungureşte, bănăţenii, consultaţi fiind, răspunseră că ei

vor a rămîne independenţi de Ungaria. La toate acestea, d. Mocioni, [d] fiind ales deputat la Lugoj, îşi depuse mandatul, declarînd că el nu are ce căuta la dieta ungurească din Pesta, fiindcă el nici nu este, nici nu are de gînd să se facă ungur. [...]

[...]

Ce vor face transilvanii ? Pînă în momentul de faţă, ei nu sînt chemaţi la Viena, dar nici la Pesta. Pînă astăzi autonomia şi independenţa Transilvaniei, cea atît de veche, şi prin atîta sînge consacrată, a rămas neatinsă. De la tăria patriotismului transilvanilor va atîrna dacă Transilvania are să rămîie Transilvania, liberă şi neatîrnată precum a fost şi este încă, au dacă este ca şi această antică ţară să ajungă unde a ajuns Banatul, nu o provincie a Ungariei, ci şi mai rău, cîteva districte în care să se desfacă, *membra disjecta corporis,* supus deadreptul guvernului din Pesta. Aceasta pretinde Ungaria cu o violenţă neînchipuită. Aceasta pretinde Deak şi toţi ceilalţi austriaci ungureşti din dieta Pestei. Aceasta însă nu vor transilvanii o dată cu capul, precum dau dovadă şi astăzi. Şi transilvanii au dreptul de a iubi libertatea şi independenţa ! Precum Ungaria nu vrea, şi are dreptate de a nu vrea, a se supune ministerului şi dietei nemţeşti din Viena, — de asemenea Transilvania nu vrea (şi are mai multă dreptate decît Ungaria faţă cu Austria, de a nu vrea), a se supune guvernului şi dietei din Pesta ; pentru că ce altă ar însemna aceasta, decît a se supune unei puteri străine, ale cărei interese n-ar fi transilvanice ci ungarice ! ce altă ar însemna decît a-şi călca ea singură în picioare dreptul independenţei sale decît a se sinucide, a comite o crimă în contra patriei. De asemenea vitalitate nu-s capabili patrioţii Transilvaniei ; şi patriot e tot fiul munţilor de aur ai acestei ţări clasice.

Scopul acestei scrieri este de a arăta cît sînt de nedrepte pretenţiunile cele violente ce formulează dieta din Pesta, la propunerea lui Deak, asupra Transilvaniei ; cît sînt aceleaşi de periculoase pentru libertatea comună a popoarelor ; cum ungurii, în momentul ce vor să scape din ghiarele germanismului, cearcă a înghiţi şi ei alte ţări şi alte naţiuni şi cum ei prin aceasta împiedică dorita în-

frăţire a popoarelor şi servesc de minune cauza duşmanului comun, cauza reacţiunei şi a despotismului. Cu deosebire, scopul acestei scrieri este de a arăta, aceea ce dealtmintre ştiu toţi copiii deabia eşiţi din şcolile Transilvaniei, că adecă Transilvania, după dreptul istoric, după Pragmatică, după toate legile posterioare şi după voinţa de astăzi a marei majorităţi a popoarelor ei, este o ţară cu totul neatîrnată de ţara ungurească ; cum între Transilvania şi Ungaria, după dreptul istoric pînă astăzi în vigoare, nu este nici urmă de unire *reală*, ci numai o simplă *unire personală*, — pentru că, în puterea Sancţiunei Pragmatice, cel ce domneşte preste Ungaria în calitate de *rege*, domneşte tot odată şi preste Transilvania în calitate de *Mare Principe* ; cum că faţă cu Austria, Transilvania tot întru acelaşi raport de unire personală se găseşte ca şi Ungaria şi cum că legăturile Transilvaniei cu casa habsburgică sînt de aceeaşi putere ca şi ale Ungariei, cu acea singură diferenţă că dacă legăturile ţărei ungureşti cu această casă domnitoare datează de cu începutul secolului 16 ^{e}, apoi ale Transilvaniei poartă numai data anului 1691.

Iată ce voi să arăt.

[...]

I

Să cercetăm, deci, şi drepturile istorice ale Transilvaniei, şi raportul juridic în care se găseşte această ţară faţă cu Ungaria şi cu provincile ereditare ale Austriei.

Ţara ungurească era deja supusă casei habsburgice, puţin după bătaia fatală de la Mohaci, care se întîmplă la 1526.

Iară Transilvania, mai fericită, se bucură de independenţa, de suveranitatea sa, sub domni aleşi din sînul său, cari de asemenea domnilor ţărilor române, se recunoşteau de tributari ai Poartei otomane.

Ungaria era habsburgică, cîte o dată austriacă şi mai (aproape) germanică, precum, durere, istoria ne spune ; Transilvania, tributară a turcilor.

Aşa urmă, aceasta pentru Transilvania, pînă către finitul secolului XVII.

După lupte neîncetate de mai două secole, în fine, Transilvania ostenită, în faptă încă de pre la 1688, căzu şi ea sub protecţiunea casei habsburgice. Iară la 1699, prin art. I al tratatului de Karlovitz[f], recunoscu şi Poarta faptul îndeplinit, adică trecerea Transilvaniei sub stăpînirea şi puterea acelei case domnitoare.

Însă precum Ungaria, de asemenea şi Transilvania, nu s-a supus fără condiţiuni.

Condiţiunile ce s-au stipulat pentru Transilvania sînt de asemenea natură şi valoare cu acele ce s-au stipulat pentru Ungaria. Esenţa lor stă întru aceea că Transilvania, sub domnirea casei habsburgice, este un stat independinte atît de Ungaria cît şi de celelalte ţări ale casei domnitoare. Adică, Transilvania cu toate aceste ţări, stă numai într-o unire *personală*.

Lămurit sînt expuse aceste preţuri ale Transilvaniei atît în *diploma sacra* a împăratului Leopold I, de la 1691, *Charta magna* a Transilvaniei ; cît şi în aşa numita Resoluţiune Alvinţiană[g] de la 1693 ; de asemenea în Sancţiunea Pragmatică ; şi mai ales în decretele comiţielor (adunări legislative) de la 1790.

Întru început, casa austriacă pretindea numai dreptul de protecţiune asupra Transilvaniei : acest drept însă numai decît. Nolentes volentes proteget vos sua Majestas. *Vreţi nu vreţi, maiestatea sa vă va proteja.* Iată cum se adresau solii împăratului către transilvani. Prin decretul Comiţielor de la 1688 de la Făgăraş, ţara îşi rezerva dreptul liberei alegeri a prinţului său. „Libera principum electio Transilvanis relinquatur", sub acea lege sau decret. Împăratul Leopold propunea atunci transilvanilor ca principele lor să se numere între principii imperiului roman şi Transilvania între staturile acestui imperiu. În Transilvania însă, pre atunci de abia se găsea un bărbat care să cunoască consecinţele unui asemenea act. Şi, poate spre norocirea lor, transilvanii numai din nepricepere nu se învoiră, la o asemenea încoronare cu Germania. În însăşi diploma Leopoldină de la 3 decembrie 1691, fundamentul drepturilor Transilvaniei consacrată prin atîtea jurăminte de credinţă din partea ţărei şi din partea domnitorilor pînă la 1848 în însuşi această Diplomă, Apafi II se recunoaşte de principe al Transilvaniei. Însă

acest netrebnic resignă (abdică) la 1699 pre lîngă o pensiune de 12 mii fl. pe an, şi de atunci dreptul de alegere încetă, recunoscîndu-se Împăratul de principe al Transilvaniei.

Împăratul Leopold prin diploma de la 1691, art. I, se obligă de a observa toate constituţiunile şi legile Transilvaniei. Prin urmare :

1). Ce se ţine de guvern, în puterea art. II, III, VI, Transilvania, după datina de mai nainte, îşi va avea guvernul său adică consiliul intim al principelui ; de asemenea, guvernator şi cancelar suprem ; miliţia Transilvaniei va avea generalul său. Guvernatorul şi consilierii intimi, cancelarul, generalul, precum şi mai marii comitatelor, administrativi şi judecătoreşti, vor fi aleşi după uzul de mai nainte şi întăriţi de către domnitor. După art. IV, la toate funcţiunile publice se vor aplica numai transilvani indigeni.

2). Ce se ţine de *puterea legislativă*, în virtutea art. III şi IX, Comiţiile sau dieta rămîne după uzul vechiu ; se va celebra în tot anul ; domnitorul îşi rezerva dreptul întăririi.

3). *Tributul* ţărei, va fi de 50 mii în timp de pace ; de 400 mii în timp de resbel. Bunurile, precum şi alte venituri fiscale se cuvin principelui. Alte dări nu se vor introduce. (Art. XI, XII.)

Iată cuprinsul esenţial al Diplomei Leopoldine de la 1691.

Încă în Comiţiele de la 1722, se acceptase Sancţiunea Pragmatică „abolindu-se toate legile şi datinele de mai nainte care decretează sau indică dreptul liberei alegeri a principilor ţărei, sau vreo legătură a Transilvaniei cu turcii". Iară prin decretul Comiţielor de la 1743, acea Sancţiune se confirmă şi pentru Transilvania, întocmai precum se făcuse aceasta pentru Ungaria printr-un articol de la 1723.

Toate drepturile fundamentale ale Transilvaniei s-au explicat şi s-au întărit încă şi mai mult prin decretele cele memorabile ale Comiţielor de la 1790.

Art. V al decretelor din acest an zice : „Maiestatea sa şi succesorii săi vor guverna Transilvania conform legilor ei proprii, iară nu după chipul cum se guverna provincele ereditare". Tot acest articol zice că Transilvania este un principat „de sine stătător" şi neatîrnat de altă

„țară“ (per se subsistens, et ab regno independens Principatus Transilvaniae).

Art. VI, zice : „puterea de a face legi, de a le abroga, și de a le interpreta autentic este comună principelui și dietei“. Iară „puterea executivă, după art. VII, o va exercita principele după înțelesul legilor ; așa dară uzul patentelor se va restrînge la publicarea numai a celor conforme legilor“.

Art. VIII, zice : „Dreptul de a încheia tratate și de a trimite soli, este un drept rezervat principelui ; însă la caz cînd s-ar încheia tratate cu străinii despre trebi atingătoare de Transilvania, Maiestatea sa se va sfătui și cu guvernul Transilvaniei, va asculta și reflecțiunile dietei, și încheindu-se pacea o va publica dietei. La numirea solilor, Maiestatea sa va fi cu luare aminte și asupra transilvanilor, cu deosebire la numirea agenților din ambele principate“.

Ce se ține de sancțiunea tuturor acestor drepturi : „apoi principele îndată ce primește frînele guvernului, în puterea Sancțiunei Pragmatice, emite un rescript prin care asigură pe țară despre toate drepturile ei, cu deosebire despre drepturile cuprinse în diploma lui Leopold I ; și această asigurare, după ce primește de la țară omagiul de credință, o întărește prin comisarul său și cu jurămînt de credință“. (Art. II de la 1790).

Iată liniamentele constituțiunei și independenței Transilvaniei.

De unde, în scurt, urmează că Transilvania are guvernul și legislațiunea sa proprie. Principele o guvernă după legile sale naționale, nu după modul cum guvernă alte țări ale sale. Principele este îndatorit „de a nu suferi nici cea mai mică derogare a drepturilor acestui principat *care este de sine stătător și neatîrnat de altă țară*“ Transilvania, în privirea puterei sale guvernamentale, legislative și executive, tot atît este de independentă de Ungaria, precît este de Tirol sau Salzburg. Singura legătură ce există între Transilvania de o parte, și între Ungaria și toate celelalte țări ale casei habsburgice de altă parte, este unirea personală. Precum independența constituțională a Ungariei se întărea prin jurăminte de credință, atît din partea Regelui cît și din partea țărei, de asemenea se întărea independența Transilvaniei prin

jurăminte de credinţă din partea ţărei şi din partea principelui ei.

În legile Transilvaniei pînă la 1848, despre raporturile Transilvaniei cu Ungaria numai atîta stă că la 1688 se decretă : *„ca să se facă dreptate pretenţiunilor celor juste ce au transilvanii în ţara ungurească"*. Iară la 1790, se decretă : *„ca Transilvania să nu poată fi silită a se încorpora cu ţara ungurească"*. Mai găsim în punctul XXI al Rezoluţiunei Alvinţiane[g] că *„cancelaria de Curte a Transilvaniei să fie de tot deosebită de a ţărei ungureşti"* (procsus separata). Departe de a fi Transilvania în vreo unire cu Ungaria, ea se găseşte cu aceasta într-un proces internaţional pentru districtele ce se întind pînă în Tisa, care *de facto*, sînt încorporate cu Ungaria şi care *de jure* sînt ale Transilvaniei.

Însă, zic ungurii, dacă Transilvania a fost stat de sine stătător şi neatîrnat de Ungaria pînă la 1848, apoi la acest an, Transilvania a încetat de a fi o ţară, şi-a pierdut şi numele şi existenţa, s-a încorporat cu Ungaria, desfăcîndu-se într-un număr de districte ale ţărei ungureşti. Să vedem.

II

Este prea adevărat că la 1848, dieta de la Cluj a adus o aşa numită lege de *Unire*.

Spre a putea judeca valoarea şi validitatea acestei legi, este neapărat [necesar] a ne aduce aminte de himera cea violentă a maghiarismului şi de constituţiunea internă cea monstruoasă a Transilvaniei.

Încă de pre la 1825, îşi iveşte maghiarismul capul său cel furibund. Adepţii acestei himere creşteau pre toată ziua, şi strigau cu puterea *bucinului ce va cutremura pămîntul la judeţul cel din urmă*, precum zice baronul Veşeleni ; strigau : sîntem ameninţaţi de germanism, de panslavism şi de dacoromanism : singura noastră mîntuire este o ţară şi o naţiune ungurească, mare şi unită, sau vom pieri de pre faţa pămîntului : o ţară care fără Transilvania n-ar avea înţeles nici viitor. Independenţa Croaţiei, a Slavoniei, a Transilvaniei să se des-

finţeze ; aceste ţări să se întruneze cu Ungaria ; locuitorii acestor ţări, slavii şi românii, să se contopească în unguri. Altfel nu e mîntuire. „Tot omul să fie om şi ungur", cîntau poeţii. Şi poeţii erau toţi unguri. *„Şi din pietre trebue creaţi unguri, şi paricidul ar trebui ertat, numai pentru că e ungur"*, învăţa însuşi înţeleptul şi nenorocitul conte Széchenyi.

Ei sperau că precum s-au ungurit în cursul timpului, fruntaşii aristocraţiei slave şi române, de asemenea s-ar putea unguri, prin şcoli înalte şi mai ales prin şcolile săteşti şi prin făgăduinţa de împropietărire, întreg poporul slav şi român. Capul partidei ungureşti din Transilvania, baronul Veşeleni cel orb, pre la 1843, făcuse un plan detaliat ce se şi publică, planul de a unguri pre toţi românii în nu mai puţin de cît zece ani.

O partidă turbată aristocrată, care mintea a fi democrată, punea toate puterile pămîntului şi ale iadului în mişcare, spre a realiza asemenea utopii. Spaima închipuită de panslavism şi daco-romanism, spaimă ce singuri şi-o creară, şi pare că într-adins şi-o exagerau, întărîta încă şi mai mult imaginaţiunea entuziasmului... Această partidă ultramaghiară agita în Transilvania tot cu atîta furie ca şi în Ungaria. În Transilvania însă maghiarismul da de piedici dacă nu de tot neînvinse dar foarte grele. Acestea era de o parte independenţa ţărei de Ungaria, iară de alta şi cu deosebire, românii, adevăratul popor al ţărei, care deşi era exclus de la toate drepturile politice şi civile, însă viea (trăia) totuşi acest popor şi nu voia a se preface în unguri, pentru că nu se detese [dăduse] uitării originea sa cea înaltă, nu uitase că el este adevăratul moştean al Ardealului.

Ia să cercetăm mai de aproape constituţiunea internă a Transilvaniei.

Încă din cele de întîi timpuri ce se aşezară ungurii, şi mai tîrziu saşii, în Transilvania, începură a-i despoia pre români încetul cu încetul de mai toate drepturile ţărei. În urmarea răscoalei cele înfricoşate dar nenorocite a românilor, de la 1437, asupra ungurilor şi asupra saşilor. Ungurii dimpreună cu secuii, cari de altmintre tot unguri sînt, şi cu saşii, ţesură o conjuraţiune solemnă spre apăsarea comună şi *stîrpirea* românilor. Termenul de *stîrpire* este propriul termen al actului de unire de la 2 februarie 1438. Această conspiraţiune este aşa

numită „*Unirea a celor trei națiuni*". Această conspirațiune a fost fundamentul constituțiunei interne a Transilvaniei pînă în plin anul 1848. Aceasta a desbrăcat pre români de toate drepturile. Conspirațiunea aceasta permanentă în contra românilor se întărea pre tot anul cu jurăminte de credință pînă la 1847. În urmarea acestei conjurațiuni ungro-secuio-săsești, Transilvania se împărți în trei teritorii care în timpul din urmă se numeau și încă se numesc : teritoriul ungurilor (întru început se numea teritoriul nobililor), teritoriul secuilor, teritoriul sașilor (întru început se numea și se mai numește și astăzi fundus regius). În așa numitul teritoriu unguresc domnia asupra românilor minoritatea aristocraților ungurești ; în fundul regesc apăsa pre români minoritatea sașilor ; în teritoriul secuesc, secuii. Pre lîngă aceea că legea recunoștea numai unguri, secui și sași, așa numitele trei națiuni ale țărei, apoi recunoaște numai patru religiuni : catolică, luterană, calvină și unitariană, adică religiunile ce profesau acele trei națiuni legale. Foarte nemerit le califică un însuși ungur pre aceste trei națiuni și patru religiuni, de șepte păcate ale Transilvaniei. Într-adevăr, această păcătoasă treime, cine ar crede că ea era o minoritate de 500 mii ungro-secui, și 170 mii de sași, față de un milion și jumătate de români ! Minoritatea era țara legală ; din ea și exclusiv din ea, se compunea guvernul țărei și dieta țărei. Dacă te-ai lua după legile ce făcea această minoritate, apoi Ungro-secuii și sașii erau singurii pămînteni (regnicolae) ai Transilvaniei ; iară despre români iată ce zice legea : „*Românii se tolerează în țară*, pro tempore, *pînă cînd va plăcea principelui și pămîntenilor*", (usque beneplacitum principum et regnicolarum :) ; și iarăși : „*cu toate că în țara aceasta nici națiunea română nici religiunea ei este primită, totuși pînă cînd se vor suferi pentru folosul țărei* — propter Regni emolumentum — clerul român se ține de următoarele ș. cel. ș. cel. Între altele urmează un articol despre „tîlharii de popi românești". Prin alt articlu de lege, românii erau opriți în țară de a purta arme. Prin un alt articlu de lege din Constituțiunile Aprobate, „românii sunt strîns opriți a ține cai, de a purta vestminte din pănură vînătă, de a purta nădragi, cisme, căciulă dublă de 1 fl., cămașă de linț" (pînză albă subțire).

Aşadar nu era deajuns că legea considera pre români de străini în ţara lor, desbrăcîndu-i de toate drepturile [...], dar, apoi, nedreptăţii trebuia să i se mai adaoge batjocura şi înfamia !

[...]

În chipul acesta, în teritoriul unguresc, românii erau servii unei neînsemnate minorităţi a ungurilor ; în pămîntul săsesc, servii unei neînsemnate minorităţi a saşilor ; în cel secuiesc, servii secuilor. Între unguri, românul şi dacă era nobil, şi nobilii români erau mai numeroşi decît ungurii, numai după ce-şi renegau naţionalitatea şi religiunea, puteau să apuce la ceva. Astfel s-au ungurit aristocraţia română din Transilvania, Huniadeştii, Mailaţii, Telekeştii, Nalaţeştii. Miko, Iojiceşti ş.a. Între saşi nici într-un chip nu putea să ajungă românul la vreo deregătorie fie oricît de subordinată. Pre la 1845, D. Săcărianu, român din Braşov, după ce făcu cursul de legi, rugă pe magistratul din Braşov ca să-l primească de scriitor practicant. Saşii nu voiră nici de cum. Se întinse proces şi procesul ajunse pînă la Curtea din Viena şi chiar pînă dinaintea persoanei Împăratului. Iată cum protesta toată săsimea : „*Sub curs de şapte secule* — se zice în recursul saşilor către Curte — *de cînd fură chemaţi în ţara oaspeţii teutonici, toate deregătoriele publice le purtară în puterea privilegielor exclusiv saşii fără să fi apucat vreodată în cursul acestor secoli care cuprind 24 generaţiuni, nici măcar un român la vreo deregătorie publică ;* deci *se roagă ca nu cumva, în contra legilor şi privilegielor, apărătoarele integrităţii naţiunei săseşti, să se ruineze şi să se apese saşii prin gintea română*".

Iată cum erau excluşi românii de la toate prin legea ţărei. De abia s-ar putea crede una ca aceasta, atît este lucrul de cutezător pentru o minoritate atît de neînsemnată la număr şi atît de ruşinătoriu pentru moştenii ţărei, pentru români, cari se găsesc într-o majoritate absolută atît de împuitoare (...) să constatăm numai două fapte : întîi cu legile ce am citat mai sus erau legi în vigoare pînă la 1848. Aristocraţii odată cu capul n-au vrut să le

abroage, zicînd că ei nu pot să supere, prin o abrogare apriată, memoria strămbunilor lor.

Ce e drept, românii nici o dată n-au încetat de a-şi reclama drepturile lor cele pierdute. Răscoalele lor în contra asupritorilor sînt nenumărate, pînă ce veni Transilvania sub casa Habsburgică. Sub domnia acestei case, românii, veseli că Împăratul *romanilor* are să-i scape de asemenea legi, începură de nou a-şi reclama drepturile naţionale. Însă legile şi legalitatea era în contra lor. Li se spuse că numai aşa vor putea cîştiga drepturi, dacă se vor uni cu vreuna din religiunile recunoscute prin legea ţărei. Românii se amăgiră. O parte se uniră cu biserica Romei, însă numai în cele 4 puncte cunoscute. Ce e drept, popii români scăpară de a mai ierna cîinii de vînat ai boierilor ungureşti, precum şi de alte asemenea infamii fără nume ce sufereau mai nainte mai ales sub principii ungureşti pînă şi sub Apafi ; [h] scăpară, în parte, de neînchipuitele persecuţiuni religioase ; căpătară voie de a umbla la şcoală : însă drepturi naţionale nu cîştigară, nici prin această unire bisericească. Românii continuară a pretinde. Cu deosebire, Episcopul Ioan Inocenţiu Micul, cel de eternă memorie, stăruia la Curte fără încetare pentru recunoaşterea naţionalităţii române. Scrie istoricul Felmer, [i] că pe la 1732—734 se cutremuraseră de groază inimile asupritorilor ca nu cumva acest episcop român să se admită între consiliarii guvernului (hoc vero et sequenti anno Statuum et Ordinum animos mire vexavit metus ne Episcopus Valachoru, ad consiliariatum gubernialem admiteretur). Nici nu se admise. Episcopul însă nu înceta de a se lupta pentru drepturile românilor, pînă ce îl isgoniră din ţară, [j] şi muri în durerile exilului. Stăruinţele lui de abia avură vreun efect, pentru că în comiţiele de la 1743, se decreta că „*de s-ar recunoaşte drepturile românilor, s-ar răsturna constituţiunea ţărei care este întemeiată pe unirea celor trei naţiuni şi patru religiuni.*“ Se recunosc însă că uniţii vor fi consideraţi de catolici, şi nobilii de unguri. Prin aceasta nu se făcu alta, decît se întinse numai o cursă legală românilor uniţi şi celor nobili, o cursă permanentă de a se face catolici şi unguri, adică renegaţi şi în privirea religiunei şi în privirea naţionalităţii. Asuprirea şi batjocura nu mai erau de suferit. La anul 1784, doi viteji de o antică virtute, răsculară ţara asupra tiranilor ;

însă vitejia nemuritorilor Horia şi Cloşca, n-avu succesul dorit de amicii românilor şi ai umanităţii. La 1791 adresară românii energica lor cerere[1] la Împăratul Leopold II, dară fără niciun succes; de asemenea şi la 1836. Aceasta pentru că conjuraţii se temeau ca din momentul ce s-ar recunoaşte drepturile românilor, aceştia, ca unii ce fac două treimi din totalul număr al locuitorilor ţărei, prin numărul lor ar predomni în Transilvania şi ar face ca aceasta ţară precum după istorie şi după poporul ce o locueşte este o ţară română, de asemenea să fie şi după dreptul public.

Astă frică de români, îi făcea pe asupriitori a crede că ei ar fi pierduţi în Transilvania dacă nu s-ar lupta pe viaţă sau moarte pentru planul lor, pentru unirea Transilvaniei cu ţara ungurească.

Într-adevăr, anul 1848, anul libertăţii popoarelor, îl salutară ungurii cu strigăte înfricoşate: „Unire sau moarte", cu stindarde pe care stau aceleaşi cuvinte fatale: Unire sau moarte (...).

În asemenea momente supreme, cînd cu o singură lovitură era ameninţată şi existenţa ţărei Ardealului, şi existenţa naţionalităţii române, românii, nimica înspăimîntîndu-se (...) se adunară din toate părţile ţărei la Blaj şi celebrară în Cîmpul Libertăţei Congresul cel memorabil din 15 mai. În acest Congres, românii, înainte de toate, săvîrşiră actul cel mare al proclamării naţionalităţii române. Iară la pretenţiunea ce făcea partida ungurească din Cluj de a uni Ardealul cu ţara ungurească şi de a se face unguri românii şi toţi locuitorii ţărei, românii, ca buni patrioţi, ca buni ardeleni, ca bărbaţi amatori de libertatea şi independenţa ţărei lor, răspunseră cum că Ardealul e stat neatîrnat, şi cum că românii nu sînt şi nu vor fi altceva. Românii declarară că nu vor să mai recunoască nici o lege făcută anterior, în cît timp nu vor fi reprezentaţi şi românii în dieta ţărei după proporţiunea numărului lor. Cu deosebire în punctul 16 al decretelor Congresului naţional din Blaj,[m] românii protestară cu toată solemnitatea în contra unirei Ardealului cu ţara ungurească, ce ar face dieta de la Cluj, care în cît timp nu se găsesc în acea dietă şi românii, de abia reprezintă o foarte slabă minoritate a ţărei. Românii se legară la toate acestea prin jurămînt formal care se depuse nu

numai în Cîmpul Libertăţii de 40 mii români, ci în toate bisericile ţărei Ardealului de către toată suflarea de român, ba pînă şi de sătenii unguri, cari toţi ţineau cu românii, precum în satele Bogata, Budiu, etc.

Aceste concluzii ale adunării române umplură de griji pe feudali. Deci cancelaria de curte a Transilvaniei (cancelar era baronul Iojika, român renegat, iar guvernator Comitele Teleki, tot român renegat) propuse Principelui ca să se convoace dieta, şi să i se facă propusăciune regească, ca neîntîrziat să se sfătuească şi să prevază despre egalitatea drepturilor poporului român cu ceilalţi cetăţeni ai Transilvaniei, însă *în şirul propuseţiunilor regie această egalitate să nu se spue respicat ci împletecit* [n].

Cu toate acestea, ungurii şi secuii, în contra protestului românilor, şi terorizînd pe saşi, şi chiar pe partida ungurească, cea contrară unirei, nebăgînd în seamă nici propuseciunea Principelui despre egalitatea drepturilor naţiunei române, proclamară unirea într-un chip tumultos, strigînd : *Unire sau moarte.*

Iată aceea ce numesc aristocraţii unguri, legea unirei Ardealului cu ţara ungurească lege la care provoacă şi [se referă] astăzi Ungaria, Deak şi dieta Ungariei, zicînd că pînă ce ar veni deputaţii ardeleni la dieta Ungariei, această dietă n-ar fi completă.

După această aşa numită lege a unirei, Ardealul ar înceta de a mai fi o ţară, un stat, o individualitate ; ar înceta de mai avea Principi sau Domni, ci crai şi încă crai ungureşti ; ar înceta de a mai avea guvern şi dieta sa proprie, pentru că desfiinţîndu-se ca ţară şi dizolvîndu-se în cîteva districte întrupate ca ţară ungurească, aceasta şi-ar trimite deputaţii la Pesta şi şi-ar primii deregătorii sau întărirea lor de la ministerul şi craiul din Pesta. Popoarele Transilvaniei, şi cu deosebire românii, ar înceta de a mai fi români, pentru că legea precum cunoaşte o singură ţară ungurească, de asemenea cunoaşte o singură naţiune ungurească.

Însă românii de la 1848, voiră a fi ardeleni şi români. Protestul în contra unirei şi-l puseră în lucrare. Ei apucară armele în contra vînzătorilor ţărei. Protestul şi-l sigilară cu sînge.

Aristocraţii căzură. Transilvania nu se încorporă ; independenţa ei rămase neviolată.

Urmă guvernul lui Bax [Bach]. Acest guvern al lui Bax [Bach] a înspăimîntat lumea prin nerecunoştinţa sa către ţările şi naţiunile ce rămaseră credincioase împăratului la anul 1848. Ce e drept, Transilvania fu lăsată în marginile (hotarele) ei istorice de mai nainte, dară Românii cari, luptîndu-se la 1848 pentru libertatea Ardealului, se luptau tot deodată şi pentru scăparea tronului, fură trataţi mai rău decît ungurii. Cîte declamau ungurii asupra acestui guvern cutezătoriu, ilegal, absolut, germanisatoriu, toate sunt adevărate. Numai cît ei nu au dreptul să-l înjure (...) Ei bine !, Bax [Bach] avea de gînd să creeze o Austrie mare pe ruinele autonomiei tuturor ţărilor supuse coroanei împărăteşti. Dacă acest Bax [Bach] visa Österreichische Staats-einheit, adică *unitatea unui stat austriac*, apoi Koşut [Kossuth] şi ai lui aveau şi au încă fatala nenorocire de a încerca nu numai Statusegység, adică *unitatea* unui stat unguresc, dar pînă şi nemzetegység, — unitatea unei naţiuni de fantezie, de 15 milioane suflete din cari însă de fapt nici 5, adică cinci milioane suflete, nu sunt unguri (...) Însă caută (trebuie) să recunoaştem că centralizarea cea nemţească a lui Bax [Bach] niciodată n-a mers atît de departe cu centralizarea lui Koşut [Kossuth]. Nimeni să nu mai pomenească că Koşut [Kossuth] guverna prin dietă, căci dacă este adevărat aceea ce zise, în zilele acestea, un deputat din Pesta cum că dieta lui Şmerling ° [Schmerling] este mai periculoasă pentru naţionalităţi decît absolutismul lui Bax [Bach]... apoi. Şi apoi să nu uităm că şi Koşut [Kossuth] se pricepea la dictatură (...).

Să ne întoarcem la legea unirei din 1848, şi să conchidem că Acea lege este nulă.

1) Pentru că s-a făcut fără de ştirea şi învoirea românilor.

2) Pentru că românii au protestat în contra ei înainte de a se face.

3) Pentru că chiar şi la Cluj s-a făcut prin terorism.

4) Pentru că s-a făcut intervertind şirul propuseciunilor regie, din care acea pentru români s-a pus cu totul la o parte.

5) Pentru că era o nesuferită batjocură ca, chiar în momentul cînd se proclama emanciparea românilor, acea

Dietă, prin Unire, să le răpească și țara, și naționalitatea, și numele, și tot ce are un popor mai scump pe pămînt.

6) Pentru că în momentul cînd era să se puie în lucrare, românii au apucat armele și și-au vărsat sîngele cel mai scump în contra ei.

7) Pentru că nici odată în Ardeal nu s-a publicat nici a putut să se publice.

8) Pentru că niciodată nu s-a pus în lucrare.

9) Pentru că Ardealul, precum a fost independinte de țara ungurească pînă la revoluțiunea de la 1848 ; de asemenea a rămas deplin independinte și sub domnia absolută ce a urmat după revoluțiune.

'10) Pentru că însuși diploma din 20 Octobr. 1860, și cea din 26 Fevr. 1861 îl lasă în deplina sa independență de mai înainte.

11) Pentru că, în fine, ar fi monstruos și ar fi o barbară deriziune a celui mai înalt principiu de justiție politică ce domnește astăzi la toate popoarele civilizate, ca minoritatea să impue legi majorității ! Sofismele tuturor legiștilor, fie aceleași redactate de însuși Deak, cel mai eminent cunoscător al legilor Ungariei, nu pot să fie mai tari decît faptele și adevărul. Și este un fapt și un adevăr că întregul popor al Transilvaniei și-a pus viața în periclu, și-a vărsat sîngele în contra unei fracțiuni de aristocrați ce avea de gînd să vîndă străinilor țara Ardealului.

Au doar pretind aristocrații ca românii să comită infamia sacrilegă de a dănțui dempreună cu ei pe mormintele părinților, fraților, surorilor și ale copiilor celor ce s-au sacrificat la 1848 și 1849 pentru independența țării și a naționalității române, -pe mormintele a 40 mii martiri români ?

Din cele rele nimic n-ați uitat, din cele pățite nimica n-ați învățat : în loc de a vă împăca, o ungurilor ! cu românii, și a vă înțelege în contra dușmanului comun, voi nu încetați de a-i provoca, nu la o frăție egală, ci la o servitate rușinoasă la a cărei singură pomenire se înfioară tot sufletul de adevărat ardelean, de adevărat român. (...)

Socot că am arătat, pînă la evidență deplină neatîrnarea Ardealului de țara ungurească. Diploma Leopoldină, Sancțiunea Pragmatică, decretele comițielor, jură-

mintele de atîte-ori renoite ale principelui și ale țării, nulitatea și monstruozitatea așa numitei legi de Unire de la Cluj ; este [sînt] documintele neclintite ale independenței Ardealului de țara ungurească.

Deci precum aristocrații găsesc că e cea mai dintîi și cea mai sfîntă datorie a lor de a protesta în contra chemării ce li se face prin constituțiunea austriacă din 26 fevr. de a merge la Viena, cu toate că această constituțiune încă tot mai recunoaște o umbră de autonomie a țărilor : de asemenea ba, încă cu mult e mai sfîntă datorința ardeleanului și a românului de a protesta și de a se opune din toate puterile la noua încercare violentă ce se face de a li se călca nu drepturile, ci de a li se desființa chiar fundamentul tuturor drepturilor unei țări și unui popor, dreptul de existență ca țară și națiune ; la o încercare de a li se călca nu drepturile, ci de a li se desființa chiar funda-Stat, ca popor neatîrnat ;

[...]

III

Pînă aci am documentat independența Transilvaniei de Țara Ungurească din punct de vedere strîns legal.

Românii însă, pe lîngă iubirea ce poartă pentru libertatea și independența constituțională a țării lor, mai aveau și alte motive politice, la 1848, de a fugi de orice unire cu țara ungurească.

Ungurii se pregăteau la o revoluțiune în contra Austriei. Iară Transilvania nu era pregătită pentru un resbel în contra nemților și a românilor. Cu deosebire, românii din Transilvania, nu găseau nici un interes pentru a se arunca în eventualitățile unui resbel înfricoșat. (...)

Românii mai considerau că dacă revoluțiunea ungurească ar triumfa prin concursul lor, apoi Transilvania, după legile unguresti, avea să-și piardă independența și românii naționalitatea. Mai considerau românii și aceea că ei n-au nici un interes a se scula în contra Austriei

atît timp cît ungurii nu vor să știe ce însemnează dreptul egal ; pentru că românii nu aveau și nu au nici un interes de a schimba apăsarea nemțească cu tirania altora. (...) Fost-au Ungaria și Transilvania și sub regi și voievozi unguresti ; au fost timpuri cînd ungurii erau singurii stăpînitori ai acestor țări și bine țin minte românii, și nici nu se cuvine să uite pînă ce ungurii nu se vor face oameni drepți și de treabă, de monumentele cele infame ale domniei lor de atunci, de Verboți, de Probate și de Compilate, la care se referă ungurii și astăzi. (...)

Ne amăgeau, în 1848, cu împroprietărirea țăranilor, cu toate că congresul național din Blaj o decretase înainte de dieta din Cluj, însă chiar și împroprietărirea, fără drepturi naționale, ce garanție putea să aibă dacă aristocrația ungurească se considera singura și neatîrnata domnitoare a țării ?

Nu mai încape îndoială, că această națiune aristocratică, ca dieta ei, cu camera ei de jos și de sus sau a magnaților, această națiune de magnați care numai pe englezi afectează a imita, în nu mai mult de cît în zece ani, iarăși ar fi despoiat pe români de toate moșiile. Au nu văzurăm în cei 12 ani din urmă cum aristocrația transilvană dase mîna cu nemții spre a goni pe români din moșiile lor sub mii de pretexte ? Au nu știm că mai deunăzi la Pesta, cauza țăranilor, așa precum a reglementat-o guvernul lui Bax (Bach) numai și numai de frică nu au supus-o ungurii unei noi reviziuni și reglementări ?

Din toate acestea urmează că nu numai drepturile seculare ale țării, dară și cea mai elementară prudență politică îi făcea pe români să fugă de unirea cu țara ungurească.

Mai au încă aristocrații niște argumente foarte curioase întru a susține unirea Ardealului cu Țara ungurească, argumente care e bine a nu le lăsa nedesbătute.

Ei zic : „Unirea Transilvaniei cu Ungaria, în respect (din punct de vedere) național, este o întrebare de viață sau de moarte pentru noi, pentru că Transilvania încă are un număr de unguri și, dacă ar rămînea separată de Ungaria, acesta, mai curînd sau mai tîrziu, ar căuta (tre-

bui) să piară în mijlocul atîtor milioane de români. Apoi a părăsi Transilvania, însemnează a o lăsa Turcului !" (nu glumesc : sînt vorbele renumitului romancier Iokai Mor care în zilele acestea le-a pronunţat în dieta din Pesta).

Mai adaugă ei şi aceea că : „Unirea Transilvaniei cu Ungaria, din punct de vedere strategic, este condiţiunea neapărată a mărimei noastre viitoare. Ungaria, fără Transilvania, nu şi-ar putea plini misiunea providenţială de a civiliza Orientul. Transilvania, in centrul Daciei cele vechi, este o adevărată cetate firească, în centru fiind domineză, firește, şesurile Banatului şi ale Bihariei pînă în Tisa, dominează dealurile şi văile Moldovei pînă dincolo de Nistru ca şi şesul cel adînc al Ţării Românești pînă la Balcani. Transilvania este un adevărat centru strategic, care te face domn a toată periferia. Numai romanii cei vechi cunoşteau importanţa strategică a Transilvaniei, aici se întăriseră ei ; aici era Sarmisegetuza. Legiunile romane de bună voie părăsiră Dacia. Barbarii nu cunoşteau această importanţă strategică a Transilvaniei ; pentru aceea şi căzură toţi unii după alţii. Voi, românii, acestor Carpaţi aveţi a mulţămi existenţa voastră naţională ! Însuşi Negru şi Dragoş, din sînul acestor Carpaţi sempiterni trecură de întemeiară Principatele de la Dunăre. Apoi, în timpurile noastre, împăraţii de la Viena pre cînd erau tari, după secule se luptară cu ungurii, cu românii, cu turcii, pînă ce se făcură domni ai Transilvaniei. Iar la 1849, nemţii lui Puchner, şi cazacii lui Lüders se retraseră din Transilvania ; dar, de altă parte, Iancul, căpitanul legiunilor voastre celor neregulate, stete voinic în Munţii Apuseni ai Transilvaniei care ne băteau de ne stingeau îndată ce ne apropiam de strîmtorile munţilor şi ne inspira teamă pînă în ţinutul Clujului şi al Hunedoarei şi pînă la malurile Tisei ; de groaza năvălirilor lui, noi nu puturăm apăra pasurile Transilvaniei despre România şi Moldova. Astfel, nemţii şi ruşii reintrară fără mare dificultate pe acolo pe unde emiseră".

„Deşi, de o parte, spre a scăpa de moarte pe ungurii din Transilvania, de altă parte, spre a scăpa un atare punct strategic de mîinile vreunui vecin, întruparea

Transilvaniei cu Ungaria este o necesitate şi pentru securitatea existenţei noastre naţionale şi pentru mărirea viitoare a ţării ungureşti, pentru că Ungaria numai ca stăpînă a Transilvaniei şi numai prin Transilvania ar putea să ajungă iarăşi în stăpînirea drepturilor ei istorice celor sacre, asupra Principatelor de la Dunăre care *de jure* sînt părţile cele mai scumpe, sînt mărgăritarele coroanei ungureşti. Cine e stăpîn al Transilvaniei, e stăpîn al Principatelor ! Numai întru acest chip, Dunărea va fi liberă şi tot pămîntul dintre Adriatică şi Marea Neagră va fi o mare Ungarie. Numai întru acest chip se va realiza jurămîntul ce-l depun regii Ungariei de a reîncorpora toate provinciile ce se ţineau odinioară de coroana Ungariei. Numai întru acest chip nu se vor purta numai de paradă steagurile române şi sîrbe, bulgare şi bosniace, la ceremonia încoronării crailor ungureşti. Numai întru acest chin, nu va fi în deşert că stemele acestor provincii încunjuară sigiliul regal al ţării ungureşti. Ar fi a le face o nedreptate a crede că aceste provincii ar fi uitat de legăturile cele sacre ce le strîngeau odinioară de Ungaria ; e nedreptate a crede că aceleaşi nu ar şti că rămînînd ele ca pînă acum, separate de Ungaria, ar cădea pradă Rusiei, deoarece ca staturi neatîrnate nu s-ar putea susţine iară sub scutul coroanei ungureşti celei puternice, ar inflori". (Nu glumesc : toate cele subliniate sînt propriile cuvinte ale grafului Kàrl Zay, publicate, de curînd, în „Wanderer" nr. 65, Marz. 16, 1861, „Ungarie n-a fost ; prin Transilvania va fi !"

Mai spun ungurii că ei nu pot să se lepede de aceste drepturi istorice pentru că ei, fără slavi şi fără români, de abia sînt 4—5 milioane care nu pot forma o naţiune mare ; aşadar, cată să se întindă ca să nu piară şi ca nu cumva prin stingerea lor umanitatea şi libertatea să sufere.

Iată cum vorbesc ungurii ! Vezi Kossuth, Klapka, Széchenyi, Wesselényi, Szemere, Eötveös, Zay şi toţi ceilalţi aristocraţi cari pretind a fi democraţi.

Toate argumentele strategice, ce aduc ungurii spre a arăta necesitatea ce simt ei de a avea Transilvania, le-ar putea întoarce un român în contra lor şi ar mai putea adăuga că periferia nu e sigură fără centru, că şesurile

române de toate părțile nu pot exista fără cetatea cea naturală a Carpaților Transilvani. Ce se ține de drepturile istorice cele vagabunde, acelea cad în fața drepturilor cele cu mult mai vechi ale românilor asupra acestui pămînt. Într-adevăr unde începe și unde firește faimosul vostru drept istoric? Începe de la sosirea din Asia pe acest pămînt! Însă dreptul vostru de atunci ce alt era decît dreptul răpitorului? Au doară începe de la ducele Arpad și regele Ștefan care au cucerit țara? Însă pe următorii (succesorii) acestora încă i-a supus Ferdinand I. Așa dară de la legăturile ce ați încheiat cu Ferdinand I și următorii lui pînă la Ferdinand V, începe dreptul vostru istoric! Însă aceste legături singuri le-ați rupt bucăți în anul 1849, la Dobrițin; și preste puțini ați fost cuceriți; astăzi cum vă mai puteți referi la ele afectînd legalitatea! La acele legături mai curînd ar putea să se provoace slavi și români care au rămas fideli, dar nu voi cari v-ați răsculat în contra lor. Iată consecințele la care vă scoate dreptul vostru istoric: consecința finală, adică, este dreptul de cucerință al Austriei. Lăsați-vă dară de a vă mai referi la dreptul puterei brutale cea atît de schimbătoare, la drepturi răzimate numai pe literele moarte ale legilor scrise în timpuri de violență. Căutați aiurea fundamentul drepturilor voastre. Dreptul istoric își are fără îndoială legitimitatea sa și o va avea totdeauna însă în alt înțeles. Adevăratul drept istoric este dezvoltarea firească a unui popor în cursul timpurilor. Iată adevărata idee a dreptului istoric. În stadiul de față al dezvoltării popoarelor europene, adevăratul drept istoric este dreptul *național*, dreptul unității și independenței naționale, fără asuprirea altor națiuni. Iată dreptul a cărui realizare face istoria civilității moderne în Italia, în Germania, în toată Europa, cu deosebire în partea ei de răsărit. Naționalitate, voință sau principiul majorității, iată principiile reconstituirei moderne a popoarelor Europei. [...]

În opoziție cu toate acestea, ei pretind a avea neapărat trebuință de Transilvania ca de un punct strategic din care să poată domina cele două principate române care, dacă te-ai încrede lor, ar fi părți ale coroanei lor, desfăcute de aceasta numai prin nedreptatea timpurilor!

Asemenea pretențiuni și calcule [...] merită luare aminte.

Într-adevăr, dacă deschidem istoria, vedem că, atît timp cît a dăinuit independența Ungariei și a Transilvaniei, românii din cele două principate au fost în necontenite rezbele cu craii și principii cei sumeți și neodihniți ai acestor țări. Românii fură mai norociți; ei își apărară cu succes independența; precum asupra polonilor, de asemine și asupra ungurilor. Însă trebuie să ne aducem aminte că (...) ambele principate, spre a fi mai sigure din partea crailor unguresti, se îngrijeau, de timpuriu, nu numai de a stăpîni ele, strîmtorile Transilvaniei care astăzi sînt ocupate, dară se mai asigurau și de cîte un punct strategic în chiar sînul Transilvaniei. Făgărașul și Almașul mai totdeauna erau al domnilor Țării Românești; Bistrița, Ciceiul și Cetatea de Baltă, ale Moldaviei. Dacă domnii români nu ar fi avut Bucovina cea tare, dacă nu posedau acele cetăți în lăuntrul Transilvaniei, dacă marginile carpatice de atunci ale Principatelor nu domina pasurile Transilvaniei și dacă, în fine, la caz de resbel cu ungurii, nu ar fi putut recurge la Polonia care astăzi nu mai există sau la turci care astăzi trag de moarte, apoi crai unguresti poate că ar fi fost mai norociți în întreprinderile lor cele cuceritoare asupra românilor. Poziținea politică și geografică de astăzi a Principatelor, într-adevăr s-ar părea că, cu drept cuvînt, poate amăgi fantezia cea aprinsă a ungurilor în planurile lor cele extravagante. Numai că ei uită totuși că regele Carl Robert din lăuntrul României și Matei Corvinul din lăuntrul Moldaviei au fost alungați și unul și altul cu rușine, și unul și altul fără ajutor străin. Dară, cu deosebire, oare cînd se va învăța că astăzi în Europa nu mai domnește singur dreptul pumnului, ci, precum am însemnat mai sus, dreptul național, voința națională, în puterea căreia fiecare națiune e stăpîna sorților sale, drept care încep a-l respecta astăzi și a-l proclama dintru înălțimea tronurilor nu numai împăratul Napoleon, ci și însuși împăratul Fr. Iosif! Cu cît mai vîrtos s-ar cuveni ca națiunile să se respecte între sine cu reciprocitate!

Naivă este pretențiunea ca să ne facem toți unguri, pentru că altmintre ei nu ar putea forma o mare națiune. Ce să le facem noi dacă ei sînt atît de puțini la număr, sau dacă nu simt în sine înșiși destulă putere de viață. Cînd națiunile conlocuitoare, și cu deosebire românii, pretind respectarea unității și independenței lor na-

ționale, atunci ungurii ne amintesc germanismul și panslavismul, adică vor să ne sperie cu un pericol ce ne-ar amenința în viitor dacă astăzi nu ne-am face unguri. Am vorbit altă dată despre himera panslavismului — (vezi Istoria Roman. din Dac. Super., vol. II, p. VIII—CXIV), însă chiar dacă acest pericol ar fi real și aproape, apoi ce deosebire ar fi între a ne face unguri, slavoni sau nemți ? E curios argumentul : „fă-te ungur, că de nu, vei fi slav sau neamț". Ce altă însemnează acest curios raționament decît că românii, de frică nu cumva să-i înghită himera panslavismului, să se grăbească a se face unguri, adică de o frică închipuită să ne omorîm de vii ca disperații. Însă românii nu duc nici o frică de slavii conlocuitori ; aceștia sînt asupriți ca și noi. Într-adevăr, ce altă pretind croații și bieții sloveni decît libertatea națională ? Noi nu putem să nu simpatizăm cu aceste națiuni asuprite, amenințate tot de aceleași pericole ca și noi.

Ungurii zic că dacă ar rămîne Transilvania și în viitor, ca pînă acum, separat de Ungaria, apoi puținii unguri ce sînt în Transilvania ar peri cu timpul în mijlocul elementului român. Frica aceasta a ungurilor, ca mai toate ideile și lucrările lor, e o frică închipuită. Românii, mulțumită cerului, sînt destul de numeroși ; nu simt nici de cum necesitatea de a face români, „și din pietre" cum vor alții. Românii nu au trebuință de a se înmulți cu unguri și sași. Rămîie ungurii unguri, sașii sași, dară rămîie și românii români ; ei nu vor să nimicească pe nimeni. Românii (pînă la independența țării lor, și la o astfel de organizare a ei), vor respecta și drepturile naționale și cele politice și civile ale fiecărui cetățean, pe temeiul celei mai depline egalități. Dacă și cu o astfel de constituțiune ar pieri vreo națiune, atunci e semn că ea nu mai are putere de viață în sine. Românii din parte-le, știu a fi drepți și generoși către minoritate ; românii niciodată n-au dovedit spirit de cuceritori.

Mai zic ungurii că a părăsi Transilvania și a recunoaște naționalitatea românilor însemnează a da *turcului* această țară. Eu însă n-am auzit de nici un neamț din Elveția care să dorească unirea cu Germania ; de nici un francez din Elveția care să dorească unirea cu Francia ; de nici un italian din această țară a libertății care să ceară încorporarea cu Italia.

Constituiască-se și Transilvania într-o adevărată Elveție. Aceasta n-ar putea să nu mulțumească pe toți. Credința către patrie și principele său a fost și va fi totdeauna virtutea ardeleanului.

Însă, nu constituțiuni elvețiane voiesc ungurii, ci *supremație* ungurească (...) asemenea încercări de supremație totdeauna au avut cele mai funeste urmări. Iată două-trei exemple. Pe la 1514, ungurii, după ce au fript de viu pe Doja, amicul țăranilor, și după ce înjugară pe români și pe slavi în jugul șerbituți perpetue, îi chemară ca să apere independența țării asupra turcilor și asupra nemților. Se înțelege că aceia după auzitele împilări ce suferiseră nu mai avură plăcerea a-și vărsa sîngele pentru susținerea și întărirea drepturilor acelei aristocrații. Ca urmare Ungaria se sfîșie de turci și de nemți. În secolele 16—17, se formase planul de a scutura jugul turcesc. Spre a ajunge acest scop, între alții Sigismund Batori, cel mai ticălos între principi, propune domnilor români, (ascultați!) lui Mihai Viteazul, ca mai întîi să se supună lui, lui Batori, apoi să se lupte în contra turcilor. La 1848, au încercat să scuture jugul nemțesc, dară totdeodată să prefacă Croația, Transilvania ș.a. în țară ungurească, și pe români și slavi în unguri. [...]

(...) Principele are să se pătrundă odată de necesitatea de a se forma o Transilvanie în marginele sale cele istorice și naționale pentru că numai astfel se va putea susține echilibrul țărilor și națiunilor supuse coroanei sale; numai astfel se va putea ține în frîu o națiune aristocratică de vreo patru milioane, care vrea să subjuge zece milioane de slavi și români; astfel se va întemeia pacea și adevărata frăție între națiuni; numai întru acest chip nu se vor mai ține națiunile într-o fierbere și nemulțumire permanentă care neîncetat turbură pacea și periclitează securitatea și chiar existența imperiului; în fine, numai într-acest chip, numai prin dreptate egală, nu se va răci credința către principele legitim.

IV

Peste puțin are să se celebreze Congresul național al tuturor românilor din Transilvania, Bucovina, Banat, Biharia, Maramureș. (...)

Nu mai încape îndoeală că românii din acest congres au s-o spună ungurilor românește, adecă hotărît, curat la înțeles : că românii doresc frăție cu toate popoarele ce suferă ca noi, precum sînt bravii croați și ceilalți slavi din Ungaria cu cari chiar în punctul libertății naționale avem comune interese de apărat și dușmani comuni de combătut ; au s-o spună că românii, cu deosebire, doresc pace și frăție cu ungurii întru susținerea libertății fiecărei țări și a egalității fiecărei națiuni.

[...] Pînă ce s-ar uni toate teritoriile acestea cu Transilvania, și pînă ce Constituanta ar revedea constituțiunea țărei, Congresul să numească o *Comisiune sau mai bine Universitate permanentă pentru apărarea intereselor naționale. Această Comisiune să fie pînă atunci oficialmente recunoscută de guvern.*

Ea să se compună din românii cei mai independenți, cei mai probați, nu ca Comisiunea din Sibiu, în care unii se pare că au intrat numai pentru aceea ca să se retragă iarăși cu scandal.

La propunerea acestei comisiuni să se numească comiți supremi, în toate comitatele unde românii formează majoritatea, tot din români. Ei să vorbească oficial în toate cauzele atingătoare de teritoriul român. (...) Cu un cuvînt, această Comisiune să fie *Universitatea politică* a națiunei române ; (...) întru aceasta să-și găsească românii unitatea lor națională și politică ; căci precum un individ ale cărui membre organice sînt defecte, leșină în dureri și suferințe, pierde cu încetul tot spiritul de viață și în urmă moare, de asemenea și românii nu pot trăi, decît numai uniți fiind.

Această Comisiune să funcționeze pînă atunci pînă cînd Bucovina, Banatul, Biharia, Maramureșul și celelalte ținute, se vor reîncorona cu Transilvania și pînă cînd se va revedea și se va stabili pe dreptate constituțiunea Transilvaniei.

Așa dară, rezumînd :

INDEPENDENȚA CONSTITUȚIONALĂ A TRANSILVANIEI ;

CONSTITUIREA EI INTERNĂ PRIN O CONSTITUANTĂ ;

REÎNCORPORAREA CU TRANSILVANIA A CELORLALTE TERITORII ROMÂNE ;

O COMISIUNE SAU UNIVERSITATE PERMANENTĂ OFICIALMINTE RECUNOSCUTĂ PÎNĂ LA CONSTITUIREA DEFINITIVĂ A ȚĂREI ȘI PÎNĂ LA REÎNCORPORAREA CELORLALTE TERITORII ROMÂNE.

Iată, între altele, cam ce se poate, cu drept cuvînt, aștepta de la Congresul Național al românilor.

Dacă ungurii se învoesc la aceste puncte de egalitate, cu atît mai bine ; ei atunci sînt frații noștri și cu puteri unite ne vom lupta în contra absolutismului de ori unde ar veni ; iară altmintre nu merită ca românii să le întindă mîna, nici să le-o primească, cînd ei o ar întinde românilor. Pe alte base, nu e chip de apropiare, de înțelegere, de frăție.

Încă un cuvînt despre locul unde are să se țină Congresul român.

Eu țin mult la aceea ca locul congresului să fie Alba-Iulia, fosta capitală a Transilvaniei.

S-a vorbit de Timișoara... Timișoara însă, cel puțin astăzi, nu poate fi locul de întrunire a Națiunei române.

Strănepoți ai lui Glad și ai lui Menumorut Viteazul, și cei ce ați mai rămas români din strănepoții lui Dragoș care s-a văzut silit a-și părăsi patria pentru totdeauna din cauza asupririlor, voi trebue să veniți în Ardeal, nu ardeleni să mergeți în Ungaria. Ce spirit ar putea să insufle reprezentaților națiunei române, localul Fișpanatului unguresc din Timișoara și zidurile acestei cetăți ?

Bănățenii să vie la Ardeal ca să mai vadă Sarmisegetuza și patria Corvinilor ; Bihărenii și Maramureșenii este neapărat să mai privească cîmpul lui Traian și să verse a lacrimă fierbinte la locul cel fatal al morții cele nerăzbunate a lui Mihai Viteazul.

E bine să intrăm cu toții în Alba-Iulia pe poarta pe care intrase MIHAI VITEAZUL, în cetatea de la poalele munților de aur ce răsună încă de vitejiile lui HORIA și IANCU.

*
* *

„Independența Constituțională a Transilvaniei", partea I, tipărită la Iași în anul 1861, în atelierul tipografic al lui Adolf Berman, are ca moto „Terra autem quam pe-

tivit a Nostra Gratia nullantenus concedimus viventibus. Menomorud, ducele românilor către Arpad, ducele ungurilor" (Țara pe care o ceri, din bunăvoința noastră vii nu vom ceda-o niciodată). Partea a II, tipărită în același an la tipografia revistei „Tribuna Română" are același moto. Ambele părți sînt semnate A.P.I. (Alesandru Papiu Ilarian), autorul fiind pe atunci jurisconsult al Moldovei.

• Cele două părți ale lucrării lui Al. Papiu Ilarian au fost reproduse de întreaga presă românească. În „Antologia" de față am utilizat textul apărut în „Revista Carpaților" a lui Gh. Sion, mai îngrijit tipărit și anume : partea I în numărul de la 15 iulie 1861, p. 64—122, iar partea II în numărul de la 1 septembrie, același an, p. 257-314. Deși partea II e ceva mai extinsă, autorul o consideră a fi un „Apendice". Ea nu mai are moto. În schimb moto-ul părții I al ediției de la Iași a fost înlocuit cu citatul : „Nenorocirea Transilvaniei totdeauna de la țara ungurească și de la unguri s-a tras... astfel pierdurăm și țara și libertatea", extras din lucrarea „Historia" cronicarului secui Cserey Mihály (1667—1756).

„Independența Constituțională a Transilvaniei" a fost tradusă în italiană, franceză și germană și a avut larg ecou în străinătate.

Istoricul N. Iorga a acordat mare importanță lucrării lui A. Papiu Ilarian subliniind că „desăvîrșit informat, cu un simț fin al situației, cu vederi originale în mai mult decît într-o privință, în sfîrșit, cu un ton calm în paginile culminante : e bine să intrăm cu toții în Alba Iulia pe poarta prin care intrase Mihai Viteazul în cetatea de la poalele munților de aur ce răsună încă de vitejiile lui Horea și Iancu, — Papiu a dat, fără îndoială, cea mai frumoasă contribuție pe care o putea înfățișa literatura noastră cu privire la marea chestiune a românilor de sub coroana Sfîntului Ștefan". (Vezi *Istoria Românilor din veacul al XIX-lea de la 1821 înainte*, vol. III, p. 287).

Vezi și notele a, c, d, e la capitolul „Încheierea unei disputațiuni de lînă caprină".

---

a Sancțiunea Pragmatică. Actul oficial al împăratului Carol al IV-lea prin care a stabilit succesiunea la tron și în linie feminină. Datează din 1713. Ca progenitură, beneficiară a fost fiica lui, Maria Tereza (1740—1780). Dieta Transilvaniei a acceptat-o în 1722.

b Francisc Iosif I, penultimul împărat al Austriei (1848—1916) și rege al Ungariei (1867—1916). În urma numeroaselor războaie din Italia în urma cărora a pierdut Lombardia (1859), a înfrîngerii de la Sadova (1866) și a izgonirii Austriei din Confederația statelor germane de către Prusia, în 1867 s-a împăcat cu ungurii și a realizat dualismul care, de fapt, a fost „Unio duarum contra plures" (Unirea a două națiuni contra mai multora).

c Alexander von Bach, om de stat austriac (1813—1893). Ca ministru de interne (1849—1859) a fost un susținător al absolutismului bazat pe birocratismul imperial.

d Familia Mocioni, de origină macedo-română, a jucat un rol de frunte în istoria românilor din Ungaria. Ioan Mocioni (1780—1854) a avut 18 copii. Andrei Mocioni, cel la care se referă Papiu (membru al Societății Academice Române din 1866) în anul 1861 a fost ales deputat dar a refuzat mandatul.

e După Mohaci (1526), Ungaria a fost împărțită în două. Partea centrală, cea mai principală, împreună cu Buda, a fost transformată de Soleiman Magnificul în pașalîc turcesc iar părțile limitrofe, nordice și estice, au ales ca rege pe Ferdinand I de Habsburg care s-a încoronat la Székesfehérvár (Alba Regală). Transilvania, care pînă atunci fusese voevodat independent, s-a proclamat regat, sub Ioan Zapolya, tributar turcilor.

f Prin pacea de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), încheiată pe de o parte, între Austria, Polonia și Veneția și Turcia pe de altă parte, Austria a obținut anexarea Ungariei și a Transilvaniei.

g Alvinczi Peter, jurisconsult, a fost numit „Lycurg-ul Ungariei". De la el ne-a rămas o prețioasă colecție de legi, decrete și rezoluțiuni, tipărite, între anii 1870—1887, în trei volume sub titlul „Diplomatariam Alvincianum". „Alvincziana Resolutio" datează din 14 mai 1693. Ea stabilește detailat principiile organizării interne a Transilvaniei, reglementînd în același timp relațiile confesionale ale celor trei națiuni : unguri, secui și sași, fără nici o referire la români.

h Apafi II (1681—1691), cunoscut și sub numele de „voevodul fantomă" a fost ultimul principe al Transilvaniei. Din ordinul împăratului Leopold I a fost dus la Viena primind, pînă la moartea lui care a survenit în 1713, o subvenție anuală de 10 000 fiorini.

i Felmer Martin (1720—1767), istoric sas. A scris cîteva lucrări remarcabile cu privire la istoria Transilvaniei.

j De fapt, Inochentie Micu Clain nu „fu izgonit din țară" ci, primejduindu-și viața, în urma a numeroase cereri către Maria Tereza de a ușura soarta românilor din Transilvania, ajutat de nunțiul papal din Viena, s-a autoexilat pe lîngă Vatican unde, între anii 1744—1768, a trăit în mari lipsuri. Mormîntul lui se găsește în bazilica călugărilor Baziliți din Roma.

l Aluzia la Supplex Libellus Valachorum.

m Articolul 16 prevede : „Chestiunea unirii cu Ungaria să se pună numai după ce națiunea română va fi constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv în camera ligislativă iar, din con-

tră, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuşi a se lăsa la pertratarea acesteia, de noi fără noi, atunci naţiunea română protestează cu solemnitate. (Al. Papiu Ilarian, Istoria Românilor din Dacia Superioară, vol. II, Viena, 1852, p. 249).

n În serie propositionum regiarum implicite quidem, non tamen directa eatenus mentione occurrente.

o Aton von Schmerling, cancelar austriac în „regimul liberal" din anii 1860—1867, premergător dualismului. În 1861 a emis o patentă care prevedea un parlament central cu două camere.

DE CE NU DUELEZ CU BUDA SANDOR *

Dle redactor

Vă rog să binevoiți a primi în stimabilul vostru ziar această scrisoare care totdeodată va servi de aviz pentru onorabila poliție a capitalei.

Domnia voastră, dle redactor, ați avut patriotica bunăvoință de a publica un șir de articli, scriși și subscriși de mine, în cauza fraților noștri români de peste Carpați. [a]

În unul din acești articli, și anume în cel publicat în nr. de vineri 18 august, este vorba și despre un anume Buda Sandor, [b] român renegat din părțile române ale țării ungurești care la 1848 a ridicat mîini sacrilege, împreună cu coșulianii, [c] în contra sîngelui său și care în primăvara anului curinte a cutezat a veni din partea comitetului revoluționar Kossuth, precum el însuși mărturisește, în Țara Românească, pentru ca, de ar putea, să amăgească pre români ca să formeze o legiune, compusă din români, care să se bată în interesul lui Kossuth și sub steagul acestuia, se înțelege, în contra românilor. Românii de aici respinseră cu oroare asemenea propuneri de tradiment (trădare) național.

Ei, bine !, Acest Buda Sandor avu incalificabila cutezare de a trimite la mine, care am onoarea de a mă număra între înalții funcționari ai Principatelor-Unite, pre doi tineri, persoane cu totul necunoscute și care de abia sunt maioreni (majori). Pre biletul unuia din acești tineri

---

* Scrisoarea a apărut în nr. 232 al ziarului „Românul" din 30 august 1861.

stă scris R. Nicola Duca, căpitan de husari ; numele celuilalt T. Georges Wald. Amîndoi vorbiră italieneşte cu mine.

Aceşti tineri îmi spuseră că ei ar fi venit la mine trimişi de Buda Sandor care cere de la mine explicaţiune căci l-am numit renegat şi dacă tot mai susţin eu încă aceasta.

Ce explicaţiune ? întrebai eu. Duel, răspunseră ei.

La aceasta am răspuns ca să spună dlui Buda Sandor că cele scrise de mine sînt scrise şi le susţin ad litteram,[d] că duel nu primesc din următoarele motive :

1 Pentru că ar fi lucru nedemn pentru mine de a mă lupta cu un Buda Sandor şi încă de a mă lupta de maniera barbarilor.

2 Pentru că după principiile ce am profesat eu pînă acum în scrierile mele, în prelecţiunile mele ca profesor, duelul este mijloc de apărare nedrept, inegal, incert, vil (slab) şi barbar deodată care astăzi, în staturile civilizate, se consideră crimă.

3 Pentru că legile Moldovei, cărora sunt eu supus ca cetăţean român, pedepsesc duelul ca crimă de ucidere şi de omor iar eu nu voi să comit crime.

4 Pentru că jurisconsult al Moldovei, ca unul din priveghetorii oficiali ai păzirii legilor, am sacra datorinţă a nu călca eu însumi legile, comiţînd asemenea crime.

5 Că dacă demnitatea mea şi legile ţării mi-ar ierta (îngădui) a acepta duelul n-aşi putea să accept decît numai trînteala.

6 Că dacă d. Buda Sandor crede a fi înjuriat şi calomniat are alte mijloace onorabile şi legale de apărare, precum sunt condeiul şi justiţia.

Cu acest răspuns verbal, numiţii tineri se mulţumiră şi se întoarseră la Buda Sandor ca să-i raporteze.

Iar eu, în scrupulozitatea mea de onoare, am găsit cu cale de a comunica această curiozitate şi cu unii dintre amicii mei, rugîndu-i ca să ţină consiliu amical dacă am lucrat eu conform legilor de onoare. Consiliul a declarat că am lucrat prea conform legilor de onoare care regulează (reglementează) raporturile oamenilor civilizaţi, pentru că ar fi fost lucrul cel mai dezonoratoriu pentru un român a accepta duel cu un renegat.

Cu toate acestea unii din amicii mei, fără ştirea mea, cu dezaprobarea mea, aflu că au găsit cu cale de a se

duce la Buda Sandor și a-i declara că, dacă-i trebuie bătaie, are s-o aibă și aceasta.

Încă o dată vă rog, dle redactor, a publica această scrisoare pentru ca să afle și autoritatea polițienească că ce indivizi periculoși pentru onoarea naționalității române, (...) prinde capitala în sînul său și să ia măsurile necesare contra lor, conform legilor.

Jurisconsultul Statului
Dr. A. PAPIU ILARIAN

București, 19 august 1861

---

a Al. Papiu Ilarian se referă la suita de articole *„Apendice la Independența Constituțională a Transilvaniei"*, apărută în „Românul" nr. din 13, 16-17, 18 și 19 august 1861, ca și în „Revista Carpaților" nr. din 1 sept. 1861.

b Buda Sandor, român, fost deputat în parlamentul revoluționar maghiar din 1848—1849, se numără printre primii emisari ai Comitetului Național Maghiar care, după capitularea de la Șiria (13 august 1849), fusese trimis în Principatele-Unite cu scopul de a realiza o atmosferă politică prielnică apropierii maghiaro-române și de a-l convinge pe A. I. Cuza că unirea Transilvaniei cu Ungaria corespundea cel mai bine cu interesele românilor din acea țară. În vederea acestui scop el trebuia să cîștige sprijinul presei și al oamenilor politici, ceea ce însă nu i-a reușit. După conflictul cu jurisconsultul statului care s-a soldat cu mari manifestații pe străzile Bucureștilor, Buda Sandor a rămas totuși în România pînă în anul 1865. Pentru merite „excepționale" în serviciul Ungariei a fost reales în parlamentul din Pesta, iar la moarte i s-au adus elogii „pentru patriotismul de care a dat dovadă în activitatea lui politică".

c Nume pejorativ dat celor de alte naționalități care, în disprețul cauzei poporului din care făceau parte, au luptat sub steagul lui Kossuth Lajos.

d Din cuvînt în cuvînt.

GARIBALDI ŞI KLAPKA CĂTRE ROMÂNI *

Românii dintre Carpaţi

Ziarele străine, şi mai cu seamă cele ungureşti, se ocupă mult cu o scrisoare a lui Garibaldi, prin care invită pe români ca să se unească cu ungurii, precum şi o scrisoare a lui Klapca către eroul italian, prin care mulţumeşte acestuia că s-a adresat către români. [1]

Un corespondent din Torino al ziarului unguresc „Pesti Napló" [a] spune cum că scrisoarea lui Garibaldi e datată din Caprera, [b] 16 iulie, şi e adresată către contesa Dora d'Istria, [c] născută Ghica, şi cum că el, corespondentul, a primit de la însuşi Garibaldi următorul extras din acea scrisoare.

Iată extrasul tradus din ungureşte.

„Atîtea motive de simpatie reciprocă există între poporul român şi italian, încît veţi găsi lucru prea firesc, doamna mea, dacă întreptez, prin mijlocirea Dvoastră, un consiliul (sfat) către bravii Dvoastră compatrioţi, un consiliu care, aşa cred eu, este în interesul nostru al tuturora.

Ungaria în acest moment se găseşte într-o poziţiune foarte dificilă. Această naţiune, a cărei frăţie cu noi s-a închegat pe cîmpurile de luptă ale libertăţii italiene, merită cu deosebire conlocrarea popoarelor Europei răsăritene, pentru că cauza lor este comună. Sîrbii, croaţii, dalmaţii ţin la dorinţele naţionale ale ungurilor. Românii caută (trebuie) să lucreze tot aşa, şi eu mă încred mult în înalta influenţă ce aveţi asupra compatrioţilor Dv pentru

---

* „Românul", nr. 261-262 din 18-19 sept. 1861. Vezi şi „Revista Carpaţilor" din 15 oct. 1861.

ca această firească legătură frățească să se întărească ca una care de aci înainte va lega pe semințiile răsăritene cu frații lor din centrul apusului Europei.

Popoarele, învrăjbite între sine de către tirani, întemeiază puterea acestora. Popoarele, înțelegîndu-se între sine, și iubindu-se după legile lui Christ și ale umanității, vor realiza acele visuri ale fericii în care ne legarăm întotdeauna".

Semnat Iosif Garibaldi

Ziarul unguresc zice : recomandăm această dojană a eroului de la Caprera serioasei luări aminte a fraților noștri de falcă (de limbă) românească celor de peste Dealul Craiului.

Dealul Craiului desparte Transilvania de Ungaria și ungurii, pentru ca să nu zică „Transilvania", „transilvani", nume care ei ar dori să se șteargă de tot, zic mai bucuros : pămîntul sau locuitorii de peste Kraiului, oarecum de exemplu românii, în loc de „transilvani" sau „moldoveni" zic : frații de peste Carpați s-au de peste Milcov.

Scrisoarea lui Garibaldi, în formă, e la adresa românilor din Principate, dar în fond e destinată cu deosebire pentru românii din Transilvania. Cel puțin ungurii așa o înțeleg.

Din această scrisoare se vede cum ungurii făcură pe eroul italian să creadă că sîrbii și croații s-ar împăca cu toate dorințele ungurilor ceea ce știe toată lumea că nu este adevărat. De altă parte îl făcură să creadă că nu ungurii ar fi cauza desbinării sîrbilor și a românilor, ci numai tiranii cari iar îi învrăjbesc cu ungurii, cu alte cuvinte că nu ungurii ci românii și slavii ar fi instrumentele reacțiunii.

Cu toate acestea, bucuria noastră e nespusă că Garibaldi se interesează și de italienii din Dacia lui Traian, că prin aceasta însă se va da ocaziune a-i explica odată (însfîrșit), mai cu deamănuntul, cauza noastră cu ungurii, și Italianul va fi cu neputință să nu înțeleagă pe români.

Iată acum și scrisoarea lui Klapka către Garibaldi.

„Am citit proclamațiunea d-tale cea frumoasă care o ai îndreptat către români, îndemnîndu-i la concordie și unire cu ungurii.

Să dea dumnezeu ca acest înțelept sfat să fie primit și părțile desbinate, să recunoască cum că a sosit momentul cînd toate părțile trebuie să fie întrunite la un loc.

Acesta e singurul mijloc spre a învinge intriga reacțiunii europene cea cu atîta măiestrie țesută. Și întru adevăr că nu lancea, nu temnița, nu furcile sunt acelea de care trebuie să ne temem, ci mai vîrtos acea nefericită desbinare ai cărei tăciuni, instrumentele reacțiunii cu atîta dibăcie știe să-i arunce între popoarele a căror chemare ar fi să fie în bună înțelegere ; acele măiestri diavolești de care se folosesc spre a corumpe și a aduce în rătăcire simțemeintele și dorințele cele fierbinți ale popoarelor.

În Italia, religiunea și legimitatea este cea care [sunt cele cari] amăgesc pe neștiutori și pe cei slabi de minte ; În țara ungurească diversitatea, diversitatea naționalităților și dreapta temere a acestora este acea care se reazimă spre a anima ura cea amorțită a semințiilor între sine.

În Italia, mișcarea națională cea măreață, care a stors admirația lumii, astfel o înfățișează înaintea publicului, ca și cum ar fi în contra religiei și ar răsturna ordinea socială. În privirea Ungariei, răstălmăcesc caracterul cel al mișcării și calomniază ca și cum aceasta nu s-ar împăca cu libertatea și dezvoltarea celorlalte naționalități de la Dunăre.

Iarăși răsune cuvinte amăgitoare din Viena, unde acum deodată își aduc aminte de datorința de a asmuți pre slavi și pre români în contra așa numitei pretențiuni ungurești ; acum adică ca toți deopotrivă să se împărtășească din bunătățile instituțiilor celor de noi ocroiate (înființate).

Însă aceste concesiuni, făcute într-un moment de strîmtoare, nu vor aduce pre nimeni în rătăcire. Experiența anilor a învățat pe popoare a judeca adevărata valoare a acelor concesiuni. Ungurii și croații, românii și sîrbii deopotrivă și-aduc aminte de jugul cel de fier care îna-

inte de 1849 a însemnat triumful reacțiunii ; ei n-au uitat suferințele și greutățile ce li s-au aplicat. Egalitatea de drepturi a tuturor naționalităților care se proclamă în Viena prin constituția din 4 martie 1849, întru adevăr că se întinse asupra tuturor în toată ridigitatea sa. Toți deopotrivă se despuiară de drepturile și libertățile lor ; toți la aceiași mizerie se condamnară ; toți deopotrivă fură loviți în tot ce are un om mai sacru. În fine, toți au trebuit să contribuiască cu sîngele lor pentru ca să apere în Italia o cauză al cărei triumf le-ar fi îngreunat numa servitatea (supunerea) și le o ar fi perpetuat.

Mai că ar trebui să disperăm asupra viitorului națiunilor dacă intrigile reacțiunii ar mai putea izbucni încă odată și după experiența atît de recentă. Spre norocire, aceaste temeri nu se vor realiza și sunt ferm convins cum că simțămintele frăției vor învinge acea desbinare demnă de condamnat care a cruntat trecutul cu sînge.

Precum în Elveția, pre acest pămînt clasic al libertății, francezul germanul și italianul, pătrunși de aceiași iubire de patrie și apărat prin tot aceleași instituțiuni, viețuiesc împreună și sunt fericiți, de asemenea se apropie — sperăm noi — acea zi în Ungaria și Croația cînd slavul, românul și ungurul vor trăi împreună frățește, respirînd aceiași libertate și gata fiind cu toții a-și întruni puterile în contra ori cărui atac.

Principalele legături cari întrunesc popoarele cele de deosebite limbi ale Elveției sunt următoarele : necisitatea apărării contra străinilor, poziținea geografică, identitatea intereselor.

Toate aceste legături există deja și acum între populațiile slavice, române și ungurești ; nici nu se cere alta decît o împreunare a lor și mai strînsă, să-și cîștige libertatea și dezvoltarea sa deplină. Iar dacă, din contră, nu vor recunoaște aceste legături atunci, despărțite și fără apărare, vor cădea de pradă ușoară a vecinilor celor puțini între care sunt așezați.

Dieta ungară, convinsă și pătrunsă de acest adevăr, înainte de a se desface (dizolva) anunță de principiu fundamental și constituțional, că toate popoarele locuitoare în țară și anume : ungurii, slovacii, românii, nemții, sîrbii, rutenii ș.a. sunt a se considera de naționalități egale înaintea dreptului și pot să dea valoare pretențiunilor lor de naționalitate pre temeiul libertății individuale și a li-

bertății de însoțire (asociere), liberă și fără ori ce constrîngere, încît (numai dacă) acele pretențiuni se împacă cu politica țării.

Au nu este acesta cel mai bun răspuns ce a făcut ungurul către inamicii săi ?

Aceste principii se aplică în Ungaria luate în înțelesul mai strîns ; în privința Croației, patrioții ambelor țări lucrează din toate puterile ca pactul de unire să se reînnoiască într-un mod care să satisfacă dreptele cereri și necesități ale tuturor.

Dieta și patrioții din Ungaria, toți sunt gata la ori ce încercare cuvincioasă, pentru ca să mulțumească pre poporațiunile cele de falcă nemaghiară cari trăiesc împreună în țara ungurească ; nu pot însă meargă pînă acolo ca să violeze integritatea teritorială a țării.

Pentru ca țara ungurească să-și poată plini misiunea sa umanitară are trebuință de toată întinderea teritoriului său, adică de marginile sale cele naturale și de toate puterile ce există înlăuntrul acelor margini.

Afară de aceste condițiuni, după convingerea mea, nu este mîntuire pentru nimeni.

A bucăți (a dezmembra) Ungaria, aceasta ar fi a-i închide viitorul și stinge nu numai speranța libertății Ungariei ci și acea a națiunilor de la Dunăre pentru că o Ungarie putinte (puternică) este cea mai de întâi condițiune a izbutirii lor.

Primește, generale, cordiala mulțămită a mea, a amicilor și a compatrioților mei, pentru că ai înalțat versuri [imnuri] în interesul concordiei și al împăcării.

Cuvîntul ce naște din inimă, cred, cu siguranță, că va ajunge la aceia către care este îndreptat.

Va răsuna și va fi înțeles la Dunăre așa precum a răsunat și a fost înțeles în Italia.

Ziua înțelegerii este aproape și în acea zi Ungaria va fi liberă, în acea zi independența Italiei va fi întemeiată și asigurată pentru totdeauna.

Reînnoind expresia profundei mele mulțumite, rămîn, generale, al vostru".

GEORGIU KLAPKA

Geneva, 16 august 1861

În această scrisoare, înainte de toate, se spune un mare adevăr, că nu armele străinilor ci neînțelegerea dintre unguri și români împiedecă libertatea acestor popoare.

Asemănarea ce face Klapka între intrigile ce joacă (activează) în Italia contra unității italiene, și acelea ce se fac în Ungaria contra ungurilor, nici de cum nu sunt exacte din cauză că nu mișcarea ungurilor și cea a slavilor seamănă în principiu cu mișcarea națională a italienilor ce luptă pentru unitate și independență națională în contra dreptului anarhic al legitimiștilor ; de asemeni slavii și românii se luptă pentru unitatea și independența lor națională către (împotriva) dreptului istoric al ungurilor. Ungurii n-ar avea decît să fie drepți cu românii și slavii pentru ca dezbinarea să înceteze și pentru ca neamțul să nu se poată folosi de acea dezbinare.

Este prea adevărat ceea ce spune Klapka cum că în acei 12 ani din urmă, ungurul, slavul și românul au suferit deopotrivă apăsările sistemului, apăsările sistemului nemțesc. Însă ce folos dacă ungurul n-a învățat încă apăsarea străină care, precum nu place ungurului, deasemenea nu place nici slavului și românului ! Ce folos dacă odată cu căderea centralismului nemțesc, ungurul se grăbește a traduce numai această apăsare nemțească în ungurească ? Ce zic ? (...) Apoi fiindcă Klapka și toți ungurii memorează și ne sperie de atîtea ori cu cei 12 ani din urmă, cari noi suntem departe de a o contesta, cată să le mai spunem, și aceasta numai în interesul adevărului istoric, că dacă nemții ne apăsară 12 ani își merită toată ura și îngrijirile noastre, apoi ungurii ne tiraniră o mie de ani și ne asupresc și astăzi.

Ungurii cer să fim cu ei, însă pe două popoare numai interese reciproce și comune pot să le unească ; iară noi, românii, pînă cînd ei pretind încorporarea Transilvaniei suntem departe a avea interese comune căci ei vor să ne facă tare țară ungurească iar pe noi unguri. Din contră, noi vrem ca Transilvania, să fie Transilvanie, nu țară ungurească ; noi vrem să fim români, nu unguri pre acest teritoriu care este teritoriu românesc nu unguresc. Cum poate fi împăcare și unire între reprezentanții unor principii, unor interese atît de opuse, atît de contradictorii ? Ungurii vor supremație, noi egalitate ; ei se luptă pentru o legimitate pretinsă istorică, noi ne luptăm pentru principiul civilității moderne, pentru na-

ționalitate. Spre a ne putea împăca, trebuie să ne unim în prietenie sau îndeșert vorbim de împăcare.

Cu Klapka noi nu ne putem uni în principii și tendințe nicidecum. Klapka înalță la ceruri dieta ungurească și lucrările ei, iar noi în dieta din Pesta vedem dușmanii cei de moarte ai naționalității noastre. Klapka, ca și dieta ungurească, se arată gata la un pact de unitate cu Croația, iar despre celelalte țări și naționalități zice că formează „Ungaria proprie", „Ungaria înțeleasă strîns". [Ungaria în senzul strict al cuvîntului]. Ba d. Klapka nici numele de Transilvania nu-l onorează ; pentru dumnealui, ca și pentru dieta din Pesta, Transilvania nu mai există. Și totuși, bine știe d. Klapka că românii odată cu viața nu vor suferi (suporta) ca Transilvania să înceteze a fi Transilvania. Dacă Croația, care pînă în 1848 trimitea deputați în dieta din Pesta, astăzi nu vrea a mai cunoaște decît numai o simplă unire personală cu Ungaria, apoi Transilvania, care totdeauna a fost deplin independentă de către Ungaria, Transilvania, fără a comite crima trădării de patrie, cum ar putea suferi și cea mai neînsemnată știrbire a drepturilor independenței sale depline de către Ungaria ? Klapka ne vorbește despre Elveția însă românii nici măcar în condițiuni de libertate ca acele ale Elveției nu vor unirea Transilvaniei cu Ungaria pentru că o țară independentă nu-și vinde independența sa pentru nici un fel de libertăți ca acele ale Elveției.

Însă, vă rog, fiți luători-aminte (atenți) cum înțelege Klapka aplicarea constituției elveține la popoarele Ungariei celei mari ! Klapka, după ce face elogiul constituției elveține, apoi se entuziasmează pentru lucrările dietei din Pesta și pentru concesiunile făcute din partea famoasei (faimoasei) comisiuni numită în chestiunea naționalităților în aparatul acestei comisiuni și citează un punct întreg fără să o memoreze anume. Lectorii acestei reviste [ziar] cunosc prea bine concesiunile făcute de acea comisie a dietei ungurești, dintr-un articol[d] publicat sub titlul : *„Apendice la Independența constituțională a Transilvaniei"*. Onorabilii lectori își vor aduce aminte că primul punct al concesiunilor dietei ungurești sună : „Cetățenii Ungariei, de ori ce limbă, în privire (din punct de vedere) politică formează o singură națiune, națiunea ungurească, una și nedespărțită".

Acesta este punctul prim al concesiunilor ungureşti iar al doilea punct este acela uitat de Klapka în scrisoarea despre care vorbim. Klapka entuziasmîndu-se, precum zicem, pentru aceste lucrări ale dietei ungureşti, întreabă exclamînd „Au nu este acesta cel mai bun răspuns ce a făcut ungurul către inamicii săi“ ? Aceste minunate concesiuni, precum zice d. Klapka, se aplică în Ungaria luate în înţeles strîns, adică nu şi la Croaţia, dară în toată întîmplarea la Transilvania care este Ungaria în înţeles strîns, după d. Klapka.

D. Klapka mai spune că alte concesiuni afară de acestea nu sunt posibile pentru că nu ieste iertat a viola integritatea teritorială a ţării ungureşti pentru că „Ungaria are trebuinţă de toată întinderea teritoriului său, adică nu-şi poate plini (împlini) misiunea sa umanitară“ căci cată să mărturisim că dacă Ungaria lui Kossuth şi Klapka are o misiune umanitară, apoi Austria lui Metternich e încă are. Şi acum întrebăm noi : ce deosebire este între Metternich şi Klapka ? Oh, este o mare deosebire. Metternich era un diplomat meşter, Klapka un cîrpaci imitator în diplomaţie ; Metternich avea putere spre a pune în lucrare planurile sale tiranice asupra popoarelor şi toţi despoţii ţineau cu el. Şi totuşi, precum ştim, nu izbuti pînă în fine. Klapka nu are asemenea putere spre a subjuga pre slavi şi români pentrucă despoţii au alte interese de a nu-l sprijini iar democraţii niciodată nu vor da mînă de ajutor ungurilor spre a pune şi a ţinea în jug pe alte naţiuni doritoare de libertate naţională ; au doară cred ungurii serios că Garibaldi, Italianul, îşi va ridica braţul asupra italianului din răsăritul Europei spre a-l supune altuia ? Departe să fie !

Această scrisoare a dlui Klapka ne-a pus pre noi la mirare şi din altă privire, putem să zicem că ne-a scandalizat peste măsură. D. Klapka mai în anul trecut a umblat prin Principatele-Unite spre a spune românilor de aci că el, împreună cu Kossuth şi cu Teleki, reprezintă naţiunea ungurească, cum că ei, în numele naţiunii ungureşti, sunt gata a face mari concesiuni românilor. El prezentă românilor de aici un memorandum subscris de Kossuth şi Teleki, precum şi de el, Klapka. Memorandul acesta cuprindea punctele de concesiuni ce sunt ei gata a face românilor. Lectorii acestui ziar cunosc aceste condiţiuni din mai sus citatul „Apendice“. Între altele se da

românilor și un voievodat, cam asemenea voievozilor țigănești din Transilvania, numai să admită românii unirea Transilvaniei cu Ungaria. În toată întîmplarea, aceste concesiuni, făcute din partea lui Kossuth, Teleki, Klapka, în numele tuturor ungurilor, erau ceva și mai întinse decît acelea ale dietei ungurești din Pesta. Mulți nepricepuți credeau lui Klapka. Însă partea sănătoasă a românilor văzu îndată că toate acestea nu sunt altceva decît perfide amăgiri și înșelăciuni. Klapka se întoarse la Torino nemulțumit cu românii din principate. Îndată după întoarcerea lui la Torino se scria în ziarele italiene că Klapka nu se poate înțelege cu românii pentru că românii pretind Trasilvania iar Cuza ține cu nemții. Dar destul cumcă în acel memorand, Klapka concede (oferă) românilor din Ungaria cea mare adunări naționale și o serie de voievozi naționali. Cum se poate ca d. Klapka să se entuziasmeze astăzi pentru lucrările dietei din Pesta care e departe cît cerul de pămînt chiar măcar de aceste concesiuni făcute din Torino la finitul anului trecut ? Cum de d. Klapka a dat îndărăt în obiectul concesiunilor în curs de cîteva luni ? Ce credit mai poate avea dlui la români dacă așa de ușor și atît de curînd se neagă pre sine însăși ? Ar putea cineva să zică cumcă în anul trecut, cînd da românilor voievozi țigănești, a fost puțin sincer către noi !

În scurt, croații întreabă pe d. Klapka : vrea dumnealui independența Croației de Ungaria ? Croația e gata a se confedera, după împrejurări, cu Ungaria în interesul libertății comune.

Slovacii și sîrbii întreabă pe d. Klapka : vrea dumnealui să recunoască cum că teritoriul Ungariei pe care locuiesc slovacii și sîrbii este teritoriu național slovac și sîrbesc ; ca administrațiune națională slovacă și sîrbească dar care va trimite deputați, în calitate de deputați slovaci și sîrbi, în dieta ungurească ?

Sub aceste condițiuni, slovacii și sîrbii nu vor să se rupă de Ungaria.

Românii întreabă pe d. Klapka : recunoaște dlui că Transilvania este un stat deplin neatîrnat de țara ungurească, așa precum a fost înainte de anul 1848 ? Vrea dlui ca teritorul românesc să se recunoască ca Transilvanie așa cum se cuvine atît după dreptul istoric al Transilvaniei,

cît și după dreptul de naționalitate al românilor ? Și Transilvania și românii, în acest caz, sunt gata a se confedera, după împrejurări, cu Ungaria în interesul libertății comune.

Națiunile libere cînd se unesc între sine sunt mai tari decît cînd una pretinde a le uni prin forță, subjugîndu-le.

Mi se pare că nimic nu este mai simplu, mai drept, mai cuviincios, mai conform principiului de libertate și naționalitate care însuflețește astăzi Europa, decît aceste nevariabile pretenții și aspirațiuni ale slovacilor și românilor. D. Klapka, democratul, și ungurii care s-au luptat în Italia pentru libertatea și unitatea națională a italienilor, aș dori să le răspund categoric și scurt că „da" sau „ba" la aceste întrebări ; și ar trebui să credem că n-ar putea decît să probe aceste aspirațiuni ale slavilor și românilor în interesul chiar al națiunii ungurești, în interesul libertății comune, căci alminteri d. Klapka și ungurii, fără să vrea și fără să știe, nu sunt alt decît agenți ai reacțiunii, ai absolutismului și ai germanismului din Viena care pe toți deopotrivă ne amenință.

BUCUR[1]

---

1 În unele ziare italiene stă : moldo-român.

a „Pesti Napló" (Jurnalul Pestei), înființat în 1850, a reprezentat interesele micii burghezii. În anii absolutismului austriac a pledat pentru „rezistență pasivă", apoi a susținut dualismul.

b Caprera, mică insulă pe coasta nord-estică a Sardiniei, devenită celebră prin rezistența lui Garibaldi.

c Dora d'Istria, pseudonimul literar al scriitoarei, pictoriței, cîntăreței și compozitoarei Elena Ghica (1826—1888), fiica banului Mihalacea Ghica, A fost măritată cu un prinț rus de care despărțindu-se s-a stabilit temporar în Elveția, apoi definitiv la Florența. A fost o ambasadoare neoficială a culturii românești în occident scriind de preferință în franceză și greacă. A colaborat la cele mai răspîndite publicații apărînd interesele politice ale României. Amintim : „Dritto" (Torino), „Etoile du Danube" (Bruxelles), „Libre Recherche" (Bruxelles), „Courier de Paris", „Revue des deux mondes", „Ilustration", „Antologia" (Florența), „Revue Souisse" (Neuchâtel) „Nouvelle Pandore d'Athénes", „Monde Ilustrate", „Ilustrazione Universale" (Milano), „Indepandace hellenique" (Atena), „Rivista orientale" (Florența) etc., etc.

d Vezi „Revista Carpaților" nr. de la 1 sept. 1861, p. 257-314, precum și „Românul" 225, 226-229, 230 și 231 din 1861.

e Klemens Metternich, prinț de Vienneburg (1773—1859), diplomat austriac. Ambasador al Austriei la Paris, apoi cancelar al imperiului, a negociat căsătoria lui Napoleon I cu Maria Luiza din casa de Habsburg. Metternich a organizat coaliția europeană împotriva lui Napoleon I, a fost diplomatul care a influențat mai mult lucrările Congresului de la Viena (1814). E considerat cel mai înverșunat dușman al ideilor democratice, exponentul cel mai de seamă al reacțiunii.

f Tatăl lui Papiu a fost preotul Ioan Pop Bucur, de unde și numele de Ilarian, adoptat, ca student la Cluj, în 1845. „Bucur" (Ilarian) a fost unul din pseudonimele lui Al. Papiu Ilarian.

LECTORULUI SALUTARE *

Străbunii noştri totdeauna se distinseră prin fapte mari şi strălucite, pre a ne lăsa de ereditate o patrie română. Se vede însă „mai mult a le fi stat la inimă a face decît a scrie". Împrejurările timpurilor erau prea puţin favoritare literaturii istorice. Aşa se întîmplă că istoria noastră, cea scrisă, se mărgineşte pînă astăzi la cîteva cronici destul de sărace. Cîţi eroi şi cîte fapte demne de memoria posterităţii sunt date uitării, „carent quia vate sacro", [a] altele sunt însemnate (notate) de străini după interesele şi vederile lor ; multe, şi chiar cele mai importante, sunt acoperite încă de pulberea bibliotecilor şi învelite întru întunericul arhivelor.

Istoria, în înţelesul adevărat, lipseşte încă românilor. Lipseşte naţiunii noastre cartea vieţii ce petrecu în cursul secolelor, cartea la al cărui studiu să se lumineze mintea legislatorului şi a politicului, la ale cărei exemple să se înalţe inima cetăţeanului spre a imita faptele măreţe ale strămbunilor şi a înconjura scăderile lor, spre a ferici astfel prezintele şi a pregăti şi asigura viitorul.

Unei naţiuni, mare la număr ca a noastră, asemenea carte, fără pericol, nu poate să-i lipsească îndelung. O naţiune ce nu-şi cunoaşte istoria, se aseamănă fiinţelor lipsite de memoria celor trecute ; ea nu cunoaşte legătura logică şi necesară între trecutul, prezintele şi viitorul

---

* Tezaur de monumente istorice pentru istoria românilor atît din vechi tipărite cît şi manuscripte. Cea mai mare parte străine. Adunate cu prefeţe şi multe ilustrate, Bucureşti ; Tipografia Naţională Ştefan Rasindescu, Bucureşti. Prefaţa la tom. I, 1862, p. V-IX.

său ; ea nu se cunoaşte pre sine însăşi ; nu ştie de unde şi cum rezultă starea de faţă în care se află, nici şi-o poate îndrepta ; nu-şi poate invidia cea viitoare nici a o prepara, ci oarbecă fără îndreptariu şi rătăceşte în toate părţile pînă ce cade în cursa inamicului.

Şi cu toate acestea, astăzi, o istorie română nici cel mai mare ingeniu nu ni-o ar putea înfăţişa.

Cauza este simplă şi evidentă. Spre a putea scrie istoria românilor s-ar cere, înainte de toate, deplina cunoaştere a elementelor din cari să se compună acea istorie. Aceste elemente sunt *faptele istorice*. Întru adevăr, fără a cunoaşte faptele nici pre jumătate, cum vei judeca asupra lor, cum vei afla legătura ce există între ele ? Şi cum le vei cunoaşte dacă îţi sunt necunoscute fîntînile de unde să le culegi.

Nici să cugete dar românii a-şi putea scrie istoria, pînă ce mai întăi nu vor avea adunate la un loc faptele istorice, îngropate în monumente fără număr, străine şi chiar indigene, atît tipărite şi totuşi necunoscute, cît şi manuscripte, şi unele şi altele ascunse în biblioteci şi arhive, latine şi greceşti, turceşti şi nemţeşti, ungureşti, polone şi ruseşti, sîrbeşti, bulgăreşti etc, etc.

A aduna aceste monumente rătăcitoare ale istoriei noastre însemnează a pregăti şi uşura lucrarea cea mare, astăzi cu neputinţă, a scriitorului fericit care, perlustrîndu-le, ne va prezenta apoi adevărata istorie a românilor.

Atari adunători de material istoric avură şi au toate popoarele Europei. Italienii avură Muratorii şi Mafeii, înainte de a avea [pe] Botta şi Cantu, francezii [pe] Chesni, Labbei, Batuzzi, înainte de Thierry, Michelet şi Guizot ; germanii, înainte de Mulleri şi Schlosseri, avură Pistorii, Freherii, Schardii, Struvii ; belgii [pe] Groţii, polonii [pe] Dlugoszi şi Dogielii, ungurii [pe] Pray şi Fejeri, şi aşa mai încolo.[b] Chiar şi astăzi se făcu în Francia şi pretutindeni mari culegeri de documente. Lucrare grea şi ostenitoare, necesară însă şi demnă de recunoştinţa republicii literare şi a naţiunii.

Necesitatea unei asemenea colecţiuni o cunoscu îndată nemuritorul nostru Şincai. Colecţiunea lui de 30 şi mai bine de volume manuscripte se pierdură. Importanţa ei se poate judeca după cronica ce ni-a lăsat. Alte importante colecţiuni întreprinseră iluştrii învăţaţi cari ne deteră *„Magazinul istoric pentru Dacia“*,[c] *Cronicele Moldovei*[d] şi altele.

Călcînd pe urmele atîtor bărbați, sunt mai bine de 12 ani [e] de cînd mă ocup și eu adunînd, după starea și mărginitele mele puteri, orice document vechi, tipărit sau manuscript, sau indigen, de pre la anticari, biblioteci și arhive. Împrejurările adeseori mă favoriră. Cetățean român, născut în Transilvania, începîndu-mi studiile în patria nașterii mele, cele de la universitate le continuai parte în Germania, parte în Italia. În cursul petrecerii mele de mai mulți ani în aceste țări, niciodată nu detei uitării, pentru un moment măcar, urmărirea monumentelor istorice ale națiunii mele.

Astfel, astăzi, biblioteca mea numără mulțime de documente prețioase, posedă cele mai curioase, mai vechi, mai rare și, pentru istoria noastră, mai necesare cărți din secolile XV, XVI, XVII, etc., multe din acestea necunoscute lui Șincai și Engel. [f] La Berlin, mulțămită preaînvățatului profesor și amic al meu, Zinkeisen, [g] autorul numitei istorii a imperiului otoman, precum și preademnului custode al bibliotecii regești, doctor și profesor Goschen, culesei cu diligință (sîrguință), din cele 48 volume și manuscripte italiene, cunoscute sub titlul de *Informaționi politiche*, tot ce aflai într-însele despre românii din secolele XVI, XVII. Nici un român pînă acum nu consultase aceste prețuite documente. La 1860, principele de Hohenzollern [h] dîndu-mi voie de a întra în arhivul secret al statului, primit aci cu o rară umanitate din partea superiorilor, și anume din partea preademnului arhivar și consiliar secret, doctor Frienllaender, copiai, după originale, cele mai interesante și mai curioase acte diplomatice ale mai multor domni și pretendenți români, începînd de la Petru Rareș, domnul Moldovei, precum și un șir de documente oficiale, relative la pierderea Bucovinei, la întemeierea consulatului prusac și la starea comerțului nostru de atunci. Din renumita bibliotecă a contelui Dzialynski din Kornic, în Posnania Prusiei, biblioteca avută în cărți rare și de manuscripte originale, copiai ex originali (după original) corespondențe de ale lui Mihai Viteazul, Sigismund [i] și Andrei Bathori, [j] Irimia și Simion Movilă etc., cu [aula de la] Varșovia, acte rătăcute în arhivele Poloniei.

Afară de acestea, posed mai multe portrete de ale Domnilor noștri, făcute pre atunci în străinătate de cei mai renumiți sculptori (pictori) ai timpului, precum pe Hondius [l] și alții. Deasemenea, subscrieri și sigilii dom-

neşti, planuri de cetăţi şi de bătăi, charte (hărţi) vechi, între altele o chartă a Moldovei, delimitată la anul 1595 şi alte asemenea.

Toate acestea le adunai fără ca vreun guvern să-mi fi dat cel mai mic ajutor.

Tezaurul de monumente istorice, ce încep a publica, are să cuprindă tot ce voi afla mai important în colecţiunea mea.

În făscioara (fascicola) I (luna iulie) încep cu istoria lui Mihai Eroul, scrisă de Walther [m] la anul 1599. Voi urma cu Bisseliu care încă scrise istoria lui Mihai. Voi publica apoi din arhiva ministerului de resbel din Viena cîteva rapoarte ale comisarilor trimişi de împăratul Rudolf II [n] la Mihai, după ce acesta ocupase Transilvania, precum şi plîngerea ce el, ducîndu-se la Praga, în urma nefericitei bătălii de la Mirăslău [o], dete în mîinile împăratului. Apoi documente din Kornik şi anume, din acestea, trei scrisori ale lui Mihai, litografiate după original. Relaţiuni istorice din manuscriptele italiene ale bibliotecii dn Berlin. Din rarităţi voi reproduce două ediţii ale cărticelei scrise despre Ţepeş Vodă cu finitul secolului XV, necunoscută lui Engel, dimpreună cu portretul lui Ţepeş ce stă pre foaia titulară a acelor cărticele. Ediţiunea originală a *Chorografiei Moldaviei* de Reichersdorff, [p] tipărită la 1541. *Istoria lui Despot Vodă* de Graţian, precum şi cea de Sommer, [r] tipărită la 1587. *Dialoghi piacevoli* del signor Stefano Guazzo, carte tipărită la 1586 care, între altele, are un capitol: *Del principe della Vallachia maggiore.* Lasici: *Histoire de ingressu polonorum in Valachien;* Gorecki: [s] *Descriptio belli Ivoniae,* tipărită la 1578. Deasemenea voi extrage din ziarele publicate în Germania, Olanda, Francia, cu finitul secolului XVI şi începutul secolului XVII, despre Mihai şi alţi domni ai noştri. Voi face cunoscută istoria românilor şi cartea lui Baret (Joppenourt): [t] *Histoire sumaire de chose plus memorables aduenuesaux derniere troubles de Moldavie,* tipărită la Paris la 1620. De abia sunt doi ani decînd aflai această carte de o extremă raritate. Şincai şi Engel nu o văzură. Ea plineşte o însemnată lacună în istoria Movileştilor. Între altele, cuprinde şi o nuvelă istorică despre căderea în captivitate tătărască a uneia din fetele lui Irimie Movilă, măritată după principele Korecki. [u]

Aceştia, şi alţi asemenea scriitori contemporani, întrecură în mai multe rescepte pre cronicarii noştri. Nici unul

din ai noştri nu scrie cu însufleţirea lui Walther, nici mai detailat ca Corecki, nici în limba cea clasică a lui Gratian. Şi nici unul nu ne lăsă interesantele ştiinţe (informaţii) despre Movileşti, ce le aflăm la Baret.

Afară de acestea voi face extrase numeroase din istorici vechi, unguri, poloni, turci. Şi anume dintre turci vom consulta pre Naima despre Mihai şi alţi domni iar din renumitul Saedin (Seadeddin) vom traduce curioasele descrieri ale luptelor lui Ţepeş şi Ştefan cel Mare cu turcii.

Unele din monumentele noastre de abia sunt cunoscute unui preamărginit număr de literaţi români ; altele nu sunt cunoscute deloc. Cele mai multe, adese ori îndeşert (zadarnic) ar căuta, nu în ale noastre, ci în cele mai avute biblioteci străine.

Cele mai importante şi mai rare vor fi publicate şi în textul original şi în traducere.

Voi scrie şi disertaţiuni istorice. Fiind jurist de profesie, vom trata cîteodată şi materia din cîmpul istoriei dreptului nostru.

Vom primi, cu mulţămită, şi articole străine cînd, sau vor cuprinde fapte istorice puţin sau nici decum cunoscute, sau cele cunoscute vor fi tratate dintr-un nou punct de vedere.

Niciodată nu am fost mai liber ca în aceste de faţă împrejurări, spre a-mi putea consacra literaturii istorice toate puterile. Fie-mi întreprinderea cît de grea, ea îmi aduce şi mie o nespusă mulţămire internă. Studiile noastre mîngîie şi întăresc inima omului în toate împrejurările. Apoi, încredinţat că asemenea lucrare n-ar putea să nu aducă vreun folos şi patriei, îndemnat şi încurajat de amicii mei, mă simţeam şi îndatorat a aduce şi eu astă mică pietricică la marele edificiu al naţionalităţii române.

Pre aiurea, publicaţiuni de asemenea natură se fac cu ajutoare de societăţi cari la noi lipsesc, cu ajutoare de (de la) principi şi regi. Eu însă, neajutat de cineva, adunai materialul ; tot aşa îl scot şi la lumină, ferm încredinţat că înţelepciunea şi patriotismul publicului român va face să nu cadă o întreprindere începută cu cuget curat de a înainta adevăratul studiu al istoriei noastre naţionale. Apelez la binevoinţa amicilor mei din toate ţările române şi la toţi adevăraţii amici ai istoriei noastre.

Fii sănătos şi indulgente, binevoitorule leptor !

Bucureşti, 16 iunie 1862

*
* *

După renunțarea la catedra de drept criminal și statistică a facultății juridice din Iași, Alesandru Papiu Ilarian „spre a se putea susține" e cînd la Iași cînd la Liveni, făcînd serviciul de institutor pe lîngă copiii lui Panaiot Balș, Michail și Paul pe care, în primăvara anului 1859, îi însoțește, ca îndrumător, la Berlin unde urmau să facă studii universitare.

Șederea în Germania, pînă în primăvara anului 1860, i-a prilejuit cercetarea arhivelor de stat și particulare, a bibliotecilor din Kornic (Poznania), de unde a cules sumedenie de documente inedite privitoare la istoria românilor care-l vor determina să abordeze din nou studiul istoriei.

Tipărirea documentelor descoperite era o întreprindere temerară, plină de greutăți și de riscuri, dar lui Papiu nu-i lipsea nici entuziasmul, nici curajul. Oficial nu e ajutat ; nu se oferă nici un mecenat. Se încrede în bunăvoința publicului. Apelează la „bunăvoința oamenilor de bine din toate țările române și la toți adevărații patrioți ai istoriei noastre".

Publicația lui, Al. Papiu Ilarian o va numi TEZAUR DE MONUMENTE ISTORICE pentru România atît din vechi timpuri, cît și manuscripte. Cea mai mare parte străine, adunate și publicate cu prefațiuni și note ilustrate. Primul număr a apărut la 1 iulie 1862 și a continuat pînă în 1864.

„Tezaur, va afirma B. P. Hașdeu, este un izvor neprețuit pentru acela carele cu timpul va scrie o istorie completă a națiunii noastre", motiv ca să-i înșire numele alături de alți bărbați de seamă ai culturii românești, cărora le-a dedicat piesa „Ioan Vodă cel Cumplit", iar N. Iorga îl apreciază cu nereținută admirație : „Tezaurul este, fără îndoială, cea mai metodică, cea mai îngrijită, mai desăvîrșit executată lucrare ce apăruse pînă atunci la noi [...] Prefețele și notele de care aceste materiale erau întovărășite întreceau tot ce se mai dăduse pînă atunci la noi și arătau că autorul lor era un om extraordinar de bine informat, cunoscînd tot așa de bine literatura națională, ca și cea germană, latină, ungurească a subiectelor tratate. În aceste contribuțiuni din Tezaur, Papiu se arată pe cît de concis în formă, de sigur în critică, pe atît de bine

este stăpîn pe izvoare. Din tot scrisul lui de om cult și nobil, de învățat modern și occidental, se desprinde, în același timp, respectul pentru adevăr, uitarea de sine și o respectare a muncii altora care merg pînă la iertare".

Cu toată lipsa de abonați sau cumpărători ocazionali, Tezaurul a apărut cu regularitate, cheltuielile fiind acoperite, în cea mai mare parte, din salariul de procuror de secție la Casație.

Zidul indiferenței n-a putut totuși să fie străpuns. Tezaurul și-a încetat apariția, în 1864.

La mai bine de un veac de atunci, el continuă să fie un titlu de glorie pentru autor, model de cercetare științifică, totdeauna util prin monumentele ce le prezintă, ca și prin traducerile corecte și prefețele ce sînt partea lui de prețioasă contribuție.

---

a Horațiu Quintus Flaccus (65—8 î.e.n.), Ode, cartea IV, oda IX, strofa VII, ultimul vers : pentru că nu au avut parte de un poet sacru.

b Muratori Ludovico Antonio (1672—1730), muzician și istoric ; Maffei Scipione (1713—1753), anticar ; Bota Carlo (1766—1837), istoric ; Cantu Cesar (1807—1893), istoric ; Duchesne André (1584—1640), istoric ; Duchesne Françoise (1616—1695), istoric ; Labbé Philippe (1607—1667), erudit ; Thierry Jaques Nicolas Augustin (1795—1856), istoric ; Michelet Jean (1798—1879), istoric ; Guizot Françoise (1787—1874), om politic și istoric ; Muller Johan (1752—1809), istoric ; Schllosser Frederic Christophor (1776—1863), istoric ; Pistoriis Johan (1540—1607), istoric ; Freher Marquart (1566—1614), istoric ; Struve Burchard Goohelf (1671—1758), biograf ; Hogo Grotius (1583—1645), erudit ; Dlugosz Ian-Longinius (1415—1482), cronicar ; Práy György (1723—1801), istoric ; Fejer György (1768—1851), istoric.

c Nicolae Bălcescu și Aug. Treboniu Laurian.

d Mihail Kogălniceanu.

e Papiu se referă la anul 1850 cînd, pe baza unui bogat material documentat, a redactat „Istoria Românilor din Dacia Superioară" al cărei prim volum a apărut în 1851.

f Engel Johan Cristian, istoric german (1770—1814). Ca funcționar al cancelariei aulice transilvane din Viena s-a ocupat de istoria Ungariei, a țărilor mărginașe și cu origina românilor.

g Johan Wilhelm, conte de Zinkeisen (1803—1863), ziarist și istoric german.

h Anton de Hohenzollern, tatăl regelui Carol I al României.

i Sigismund Bathory, principe al Transilvaniei, contemporan cu Mihai Viteazul.

j Andrei Bathory, vărul precedentului, principe al Transilvaniei și cardinal. După bătălia de la Șelimber (28 oct. 1599) a încercat să fugă în Polonia, prin secuime, dar a fost prins și ucis de secui.

l Hondius Johan (1536—1611), gravor flamand.

m Walther Baltazar. istoric silezian, găzduit de Mihai Viteazul la curtea din Tîrgoviște.

n. Rudolf II (1552—1612), împărat german, rege al Ungariei și al Bohemiei.

o Mirăslău (Mirișlău) locul unde la 11 sept. 1600 s-a dat lupta între Mihai Viteazul și generalul austriac Basta.

p George von Reichersdorff, secretar al regelui Ungariei Ferdinand I de Habsburg. A vizitat de mai multe ori Moldova, îndeplinind misiuni diplomatice și politice pe lîngă Petru Rareș.

r Sommer Johann, scriitor umanist, conducătorul școlii lui Despot Vodă de la Cotnari. După uciderea lui Despot s-a refugiat în Transilvania.

s Leonard Gorecki, istoric polon. În 1573 a tipărit istoricul războiului lui Ioan Vodă cel Cumplit cu turcii.

t Istorie sumară de lucruri mai remarcabile în legătură cu ultimele întîmplări din Moldova.

u Samuel Korecki, fruntaș al nobilimii poloneze ; pătrunzînd în Moldova cu oaste spre a sprijini pe cumnatul său, Alex. Movilă, a fost prins de turci și dus în captivitate la Constantinopol.

BALTASAR WALTHER *

Baltasar Walther, din Silezia, pre la anul 1597, se afla la Curtea lui Mihai în Tîrgoviște. Însuflețit de faptele cele mari ale Domnului Român, se determină (se hotărî) a le descrie în limba latină folosindu-se de o descriere românească, compilată de logofătul și aprobată de însuși Domnul. Manuscriptul român, tradus în limba polonă, i-l procură, la Curtea din Tîrgoviște, solul polon Andr. Taranovi, unul din amicii lui Mihai. Această descriere, Walther traducînd-o în latinește [1] o înfrumusețâ și o adause cu mai multe cercumstanții „adunate nu atît dela români cît de la alți iluștri și demni de credință oșteni". Și fiindcă în orient nu putea să-l dea la lumină, din lipsa tiparului, își trimise manuscriptul acasă la Gorlici, mai mult în dorința, precum însuși spune, „ca fapte și virtuți atît de mari să afle un scriitor mai demn și mai ilustru". Mai tîrziu, la anul 1599, întorcîndu-se însuși acasă, și văzînd că „virtuțile eroice ale neînvinsului căpitan al oastei creștine încă tot aștepta celebrațiunea ce merita", își publică lucrarea, la cererea stăruitoare a amicilor săi, în însăși ziua de Sîn-Mihai, închinînd-o consulilor din Gorlici, Sebastian Hoffman și Bartolomeu Scultet. [2]

Care să fie manuscriptul român a cărui traducere polonă servi de baze scrierei lui Walther ? Și cine era acel logofăt care-l compuse ?

Magazinul Istoric pentru Dacia, (vol. IV, pag. 231) publică una din cele mai vechi cronice ale țărei românești, continuată în cursul timpului de mai mulți inși. Una din

* TEZAUR..., 1862, Tom I, p. XI-XV.

aceste continuațiuni pare a fi și istoria lui Mihai, cuprinsă în această cronică, de la pag. 277 a Magazinului, sub titlul : „De aicea se începe istoria lui Mihai Vodă, fiul lui Petrașcu Vodă, carele a făcut multe războaie cu Turcii pentru creștinătate, precum de aicea înainte se arată". Între această descriere care noi pretindem a fi de pre timpul lui Mihai și între descrierea lui Walther deși se găsesc oarecare diferențe chiar și de fapte istorice, dar de altă parte se află și multe asemănări de stil, încît noi, pîn la alte descoperiri, am cuteza să afirmăm că acesta ar fi manuscriptul de a cărui traducere polonă se folosi Walther.

Încît pentru logofătul care compuse descrierea română : s-ar cere a ști cine era logofătul lui Mihai pre la anii 1595—7, lucru ce sperăm că se va putea ști cu timpul. În tratatul de supunere ce încheiară solii lui Mihai cu Bathori la 20 mai 1595, trei inși vin înainte cu titlul de logofăt și anume : Dimitrie logofăt, Borcea logofăt, Preda logofăt [3]. Iară cronica românească memorează între acești soli pre Isaf logofătul [4]. Walther spune că pre la Sîntă-Măria anului 1595, Mihai tăia în bucăți pe auditoriul Chesar logofătul ; de asemine și pre bătrînul Dimitrie. Nu cumva vreunul din acești logofeți să fi lucrat această descriere ? Lăsăm altora descoperirea.

Walther, martor a multe din cele descrise, răpit de mărimea faptelor și strălucirea virtuților lui Mihai, pătruns de o sinceră durere pentru suferințele Țărei Românești, în însufleţirea sa nu află termeni destul de vii prin cari să-și exprime entuziasmul pentru Mihai și compătimirea pentru țară. Îmbulzit de idei, cuprinse de fapte, Walther scrie într-un stil prea încărcat de închis și chiar umflat, cîte odată mai aproape confuz. De abia este vreo scriere latină mai de tradus. Însă, admirarea și înălțarea faptelor lui Mihai, niciodată nu-l face pre Walther a se abate cîtuși de puțin din calea adevărului. Acest merit al panegiristului lui Mihai e recunoscut de toți, de Nemți chiar și de Unguri, de chiar inimicii lui Mihai și ai românilor. Soteriu [5] în biblioteca sa zice că Walther scrie cu multă patimă și nu în stilul cel mai curat însă totdeauna cu credință. De asemeni zice Haner [6] că scrierea lui Walther este lăudată mai mult pentru credința decît pentru stilul ei care, adaugă Gebhardi [7], nu totdeauna e ușor de înțeles. Scriitori ca Hammer, Zinkeisen și alții, citează cu folos această cărticică.

Scrierea cea însufleţită şi veridică a lui Walther, mare serviciu aduse istoriei lui Mihai, căci după 20 mai 1595, numele acestuia mai că dispare cu totul în resbelele cu Turcii, faptele lui cele mai eroice, însăşi gloria bătăiei de la Călugăreni, se atribuie de către scriitorii transilvani, ungureşti şi nemţeşti, afară de Francezii Thuan, d'Ambry, Baudier, lui Bathori, al cărui vasal se făcuse eroul nostru. Eroismul lui adauga gloria netrebnicului principe al Transilvaniei. Walther de abia memorează numele lui Bathori ; nu ştie, nu poate, nu vrea a şti nimica de supunerea lui Mihai : totdeauna-i tratează de egali. Şi cînd, după bătaia de la Călugăreni, spune că Bathori luă cu sine 50 tunuri cîştigate de la inamici, se grăbeşte a adauga că Mihai i le dărui. Credinţa către Împărat nu-l face nedrept către alte ţări mai mici. Şincai [8] îi impută că prea înalţa pre căpitanul Kiraly şi ai săi şi tace de beliducii români. Aceasta vine poate de acolo că, afară de Ms. român, celelalte informaţiuni, precum însuşi spune, le are de la militari străini.

Puţine şi uşor de îndreptat erori comite Walther, precum la unele date şi anume Gebhardi presupune că în asemeni erori îl vor fi indus anii lumei uzitaţi în originalul român.

Descrierea se întinde pînă în anul 1597, şi promite a o continua : aceea ce nu ştim să fie făcut.

Walther tipări cartea sa la 1599 în Görlich în 4°, cu litere şi hîrtie destul de bună, erori le tipar de ajuns, fără paginaţiune, are foi 20. Pre foaia titulariă se află o stampă tăiată în lemn, fără vreun merit de arte. Credincioşi originalului, o reproducem şi noi.

O altă ediţiune este cea din colecţiunea lui Reusner de la 1603 [9]. În Reusner însă lipseşte titlul deplin al scrierei lui Walther, lipseşte scrisoarea lui dedicatoare către Consulii din Görlici, precum şi poezia lui la o efigie a lui Mihai şi alta la ziua aniversară a naşterei lui Petraşcu, la 1597.

Ediţiunea originală de Görlici e atît de rară încît, afară de exemplarul bibliotecei Szechenyiene din Pesta, al bibliotecei din Viena care este manc (incomplet) şi al bibliotecei din Wolffenbuttel, altul nu se cunoaşte. Din cei ce au scris despre Mihai, Gebhardi şi Engel cunosc ediţiunea de Görlici ; Şincai şi Bălcescu cunosc numai ediţiunea incompletă a lui Reusner, care încă este destul de rară. Înşişi scriitori vechi, afară de Thuan, puţini alţii cu-

nosc pre Walther. Bisseli nu-l cunoaşte. Chiar scriitorii literaturei sau bibliografiei istorice nu cunosc ediţiunea primă. Aşa Czvittinger [10] scrieera lui Walther, fals intitulată, o atribue unui anonim. Tot aşa de rău îl cunoaşte şi Haner [11] care acuză pe Czvittinger că pune în titlu scrierei pretinsului său anonim : *Mihaiu principele Moldaviei* în loc de a zice *principele Ţărei Românești*, fiindcă principele Moldaviei pre acel timp era Irimia, nu Mihai ; noi însă ştim de mai sus că Walther, Ţara Românească o numeşte Moldavia, după stilul Polonilor.

Cine este Walther, nimeni pîn acum nu ne ştie spune.

Din opera sa despre Mihai iată ce putem culege. În dedicaţiune apare ca un peregrin, ca un călător, în relaţiune cu bărbaţi iluştrii în republica literară. Pre la Constantinopoli, e în relaţiune intimă cu ambasada polonă şi engleză. Aici văzu pre Bogdan ce aspiră la tronul ţărei şi ne descrie întîmplările lui ; de asemenea, pre Ştefan, alt pretindinte de tron, de la care află mai multe fapte istorice. La anul 1597 vine în Ţara Românească. Văzu cu ochii săi, plini de întristare, locurile prădate ale ţărei. În Tîrgovişte fu faţă cînd se prezintă la Mihai o deputaţiune sîrbească. Văzu fermanul ce trimise Mahomed lui Mihai. Face versuri la efigia lui Mihai şi la ziua naşterei lui Petraşcu. În alt loc, către finea operei sale, negînd cum că Sultanul Mahomed III s-ar trage din viţa profetului Mahomed, adăuga că aiurea ar fi scris mai pre larg despre originea lui tatarică. Iată tot ce ne lăsă Walther însemnat despre sine în această scriere.

Engel [12] numai atît se ştie : spune că Walther al nostru nu este aceal Baltasar Walther despre care Jöcher înseamnă că era născut în Turingia la 1586 şi mai în urmă se făcu profesor de limba greacă şi evreească la Iena şi superintendinte la Gotha.

Noi credem că scriitorul faptelor lui Mihai este acel Baltazar Walther despre care lexiconul lui Zedler spune că era născut în Gross-Glogau în Silezia ; era doctor de medicină, versat în ştiinţa chimiei ; ne mai spune, după Franckenberg în viaţa lui Böhme, că şase ani petrecuse în Orient şi de îndată ce auzi de compatriotul său Iacob Böhme, faimosul întemeitor al sectei Böhmiştilor, călători la dînsul şi trei luni de zile conferiră împreună ; între altele îi propuse patruzeci chestiuni despre suflet, rugîndu-l să i le rezolve. Acelea, dimpreună cu răspunsele lui Böhme, se află tipărite în al treilea volum al operelor

acestuia. Aflîndu-se Walther la Dresda, însărcinat cu priveghiarea laboratorului chemic, se zice că Böhmer i-ar fi trimis operele sale spre a le vedea și a le îndrepta, de unde mulți sînt de părere că Walther ar fi dres multe, adaus și șters după bună plăcerea sa. Aceasta este afară de toată îndoiala că el, Walther, unul din cei mai inteligenți septatori ai lui Böhme, cerca în tot modul a lăți asemenea cărți și a cîștiga aderenți. Aceasta făcu și la Paris unde muri mai în urmă. Deasemenea este afară de îndoială că Böhme a învățat multe dela Walther și anume multe cuvinte chimice și cabalistice; nu mai puțin și Walther de la Böhme multe curioase păreri auzi și acceptă. El numea pre Böhme *Theutonicum Philosophum* [13]. Chiar și în opera sa despre Mihai se află vorbe și fraze ce ar putea să pară cuiva a fi Böhmistice.

Credem a face o plăcere și un serviciu publicului român, amator de istorie, înfățișîndu-i o carte, atît de vechie, atît de rară, atît de interesantă, al cărui interes crește prin aceea că e lucrată după un manuscript român de pre la anul 1597. Textul latin al unei asemenea cărți nu putea să lipsească în Tezaurul nostru. Traducerea e pre cît se putu de fidelă dintr-un original atît de greu de tradus și, după Gebhardi, greu chiar de înțeles. Bunul lector va considera aceasta, și apoi ne va judeca.

---

1 nP. Lectorele, familiar în scrierile polonilor despre români, observă de îndată cum că Walther se folosi de un manuscript polon, căci și el, după stilul Cancelariei de Varsavia și al scriitorilor poloni în general, pre Domnul îl chiamă Palatin; în loc de Valachia zice Moldavia.

2 nP. Lexiconul Universal al lui Zedler cunoaște pre Bartolomeu Scultet și spune că se ocupa mai cu seamă cu științele matematice, de unde-l și numește Walther „renumit matematic". Scultet fu mai întîiu coleg al muaziului din Görlici, după aceea senator, în urmă Consul. Imperatoriul îl nobilită. Muri la anul 1614, lăsînd mai multe opere teologice medice, matematice și astronomice. Vezi tom 36 din Grosses vollstandiges Universal Lexicon. Halle und Leipzig, fol.

3 nP Wolffg. de Bethlen, Historia de rebus Transsylvaniae. Editio secunda, Tom. III, p. 560.

4 nP. Magazin Istoric pentru Dacia. Vol. IV, p. 238.

5 nP. Waltherum affectibus interdum quam plurimum indulgere, et stilo non satis culto uti; fidem antem in eo desiderandam non esse, statuit Soterius. Haner, de Scriptoribus rerum hungaricarum et transilvanicarum scriptisque eorundem antiquioribus adversaria. Viennae 1774, p. 264, nota e.

6 nP. Balthasar Waltherus, vir, qui Walachiam eodem ferme quo scripsit tempore, peragravit, ac Constantinopolim usque per-

venit dedit Descriptionem Rerum, a Ion Michaele, Walachiae Palatino gestarum, fide quam stilo meliori conspicum. Haner. l.c.

7 nP. Sein oft nicht recht verstaendliches Latein. Gebhardi. Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten. IV. p. 360.

8 nP. Cronica, anul 1595.

9 nP. Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus, a capta Constantinopoli usque ad hanc aetatem nostram, bello militiaque gestarum Exegeses, biue Narrationes illusres variorum et diversorum Auctorum. Recensente Nicolao Reusnero Iuri, consulto et Comite Palatino Caesareo, Consil. Sax. Francofurti, Impensis Claudii Maruii et haredum Ioannis Aubrii M.D.C. III. 4° Publicată după moartea autorului de către frate-său Ilie, cu o epistolă dedicătoare către Ioane, principele Saxoniei. Walther se află la p. 227-255. Colecţiunea lui Reusner se retipări la 1627 la Frankfurt sub titlul : Syndromus rerum Turcico-pannonicarum historiam centum quinquaginta annorum complectens, etc. etc. Reusner, afară de această colecţiune, mai publicase şi alte asemenea lucruri, din care însemnăm. Oraţiunile şi Consultaţiunile, şi Epistolele Turcice, care le vom consulta şi noi la timpul şi locul lor.

10 nP. Czvittingeri, Bibliotheca scriptorum qui extant de rebus hungaricis. Francfurti 1711, 4°, p. 75 : „ANONYMI Descriptio Rerum gestarum Michaelis Principis Moldaviae, Görlicii, 1599. 4°."

11 nP. L.c. nota b.

12 nP. P. Engel, Literatur der Walachischen und Moldauischen Geschichte, p. 36.

13 nP. Zedler, Grosses vollständiges universal Lexicon, despre Walther în tomul 52 ; despre Böhme în tomul 4.

ADUNAREA DIN BRAȘOV A SOCIETĂȚII LITERARE DIN TRANSILVANIA *

Românii din Transilvania, în virtutea rezoluției împărătești din 6 septembrie 1861, înființară o SOCIETATE PENTRU ÎNAINTAREA LITERATUREI ROMÂNE ȘI CULTUREI POPORULUI ROMÂN.

Membrii societății sunt, parte fondatori și ordinari, parte corespondenți și onorari. Membrii fondatori se chiamă cari răspund societății deodată, o sumă de cel puțin 200 florini. Membrii ordinari, cari răspund sau pre fiecare an cîte 5 florini, sau odată pentru totdeauna, un capital ce aduce un venit de 5 florini. Membrii corespondenți și onorari se numesc de către adunarea generală a societății dintre bărbații însemnați prin sciința și meritele lor; aceștia sunt liberi de ori ce contribuțiune către societate.

Pot fi membrii ai societății, cu încuviințarea guvernului Transilvaniei, și cei ce nu sunt supuși austriaci.

Societatea, în tot anul, ține o adunare generală. Membrii fondatori și ordinari se bucură de vot decisiv; cei corespondenți și onorari, de vot consultativ.

Mare a fost ideea înființării acestei societăți și urmările ei binefăcătoare, nu încape îndoială, vor fi nemărginite. Transilvanii se întrecură întru aceasta. Nu avem decât să ne bucurăm ca frați de frați și să-i gratulăm (felicităm).

---

* Vezi Tezaur de monumente istorice..., București, 1862, tom. I, p. 75-76.

Prima adunare a societății se ținu la Sibiu, în toamna anului trecut. În această adunare se inaugură și se deschise societatea literară a românilor din Transilvania.

A doua adunare generală a societății se celebră la Brașov, acum de curînd, în luna iulie. Toți cei mai de frunte români, dintre Tisa și Carpați, erau întruniți în număr de mai multe sute, la această frumoasă și măreață adunare, la această sărbătoare literară a națiunii române. Principatele-Unite încă erau reprezentate prin cîțiva inși. Pentru zilele adunării literare se pregăti și o expoziție națională de tot ce mintea și mîna românului ardelean produce mai bine și mai frumos.

Caută (este necesar) să mărturisim că expoziția noastră, a românilor din Principatele-Unite, e prea inferioară spre a se putea măcar asemăna cu expoziția națională de la Brașov. Încă odată să felicităm din inimă pre frații noștri că ne întrecură și întru aceasta. Salute, fii ai Carpaților, fii drepți ai lui Traian! Voi, cei mai asupriți din toată românimea, cei mai călcați [...] în cursul secolelor, amenințați în naționalitatea, în numele și în chiar limba voastră, niciodată n-ați disperat și nu disperați; credința în viitor, tăria inimii, nimeni nu vă o poate și nimic nu vă o poate răpi. Adevărați nepoți ai acelora despre cari cu litere de aur a rămas scris: Romanu orbis ruit, et tamen cervi nostra erecta non flectitur. [a]

Din lucrările literare, înfățișate adunării din Brașov, pre noi ne interesă foarte mult discursul istoric al domnului Ioan Pușcariu, comitele suprem al Cetății de Baltă, amicul și odinioară conșcolarul nostru la Academia din Cluj. Acest discurs ne anunță niște documente istorice pre cari românii din Principatele-Unite le acceptă cu viu interes. Nedreptatea timpurilor stinse nu numai numele lor dar aproape și memoria celor mai iluștri boeri ai lui Mircea, Vlad, Mihai ș.a. Ei bine, amicul nostru ne încredințează că acele vechi și strălucite familii nu s-au stins. Ele viază (trăiesc) încă în Țara Oltului, țara lui Negru Vodă, în Țara Hațegului și în alte părți ale Transilvaniei. Însă, o timpuri și sorți fatali ai omenirei, din vechea glorie, nepoții astăzi nu ne mai pot arăta decît bătrînele documente ale originii lor.

Din sînul Carpaților sempiterni (nepieritori) veniră Negru și Dragoș, și în timpuri de nenorocire tot acei Carpați erau locul de scăpare al românilor. Ca acasă se retrăgeau în Transilvania românii din Principatele-Unite;

nu mai puțin, românii transilvăneni în aceste țări române scăpau de persecuțiunile de preste munți.

Nici unii, nici alții nu erua străini dincoace sau dincolo de munți căci românul nu e, nici nu poate fi, străin pre pămîntul ocupat de români.

Dar pînă ce vom vedea acele importante documente să ne abstinem de la ori ce aprecieri. [...]

---

a Lumea romană s-a prăbuşit dar grumazul nostru, care se înalță mîndru, nu s-a încovoiat.

GRAMATICA LUI ŞINCAI* ŞI EPISTOLA LUI CĂTRE IOAN LIPSZKY [1]

> Si hi characters (Cyrilliani) diutius et mordicitus retinendi sunt. Me Hercle, si Apollo concurrat, Grammaticam valachicam nemo scribet : deberet quippe tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si latinas reduxerimus litteras, quam facile evitatu est !
>
> (Dacă aceste litere ciriliane ar fi să se păstreze cu cerbicie şi mai departe, apoi, zău, nici cu ajutorul lui însuşi Apoline, nu va fi cineva în stare de a scrie Gramatica Română ; căci, cîte cuvinte, atîtea regule i-ar fi necesare. Ce uşor scapi de această necuviinţă, primind iarăşi literele latine !)
>
> ŞINCAI ÎN EPISTOLA CĂTRĂ J. DE LIPSZKY

I

Înainte de aceasta cu 80 de ani, lipseau bărbaţii cari să adune memoriele resipite ale trecutului ; lipseau ordinatorii elementelor limbei române. Poporul era suveran în limbă şi suveran are să-şi rămînă deapururea, pierzînd chiar toate celelalte libertăţi ; însă, suveranitatea poporului, cea originară şi sempiternă, şi în limbă şi întru formarea ei, încă cere îndeplinitori. Aceşti îndeplinitori, aceşti ordinatori, fideli geniului, principiilor, logicei fundamentale a limbei poporului, lipseau.

De la acel timp încoace s-au publicat patru gramatice despre care s-ar putea zice că au făcut epocă în istoria limbei române. Patru gramatice ai căror autori au pătruns logica limbei române.

Cea de întîiu gramatică română şi ortografie, cu litere latine, s-a lucrat de S. Klein şi Şincai şi s-a publicat la Viena la anul 1780 [2]. Ca cea de întîi încercare pre acest cîmp nelucrat, ea şi are neajunsele sale, aceeaşi însă are meritul cel mare de a fi cel de întîi pas energic

---

* „Tezaur,...", 1862. Tom. I, p. 87-95. Vezi şi „Instrucţiunea Publică", 1860, p. 56-60.

întru cultura limbei noastre şi ca atare s-ar cădea să fie cunoscută şi mai preţuită, s-ar cădea să rămînă neuitată românilor cartea cu care începe istoria limbei literare a românilor. Eu mă îndoesc dacă o posed bibliotecile române. Gramatica lui Molnar, tipărită la Viena la 1788, nu este de cît o dezvoltare a gramaticei lui Klein şi Şincai.

A *doua* lucrare de limbă este ortografia lui P. Maior. Această ortografie e publicată şi ca o carte de sine-stătătoare ; se află şi în fruntea Lexiconului din Buda, publicat la an. 1825. Gramatica lui P. Maior, sau a căzut în mîni străine, sau s-a pierdut. Ortografia lui este foarte erudită şi cu mult mai amăsurată legilor limbei române. Ea este un pas înainte în cultura limbii, în urmarea încercărei ce se făcuse înainte cu mai bine de 40 ani. Gramaticele ce s-au publicat în urma lui P. Maior, pînă la a. 1840, sunt numai imitaţiuni sterile.

Al treilea product de o adevărată logică infexibilă, de o exactă cunoştinţă de limbă, este *Tentamen criticum.*[a] Românii au urmat şi urmează, de multe ori fără să ştie, principiilor acestui necomparabil Tentamen. Istoria literară va aprecia la timpul său această lucrare filozofică.

A patra lucrare este gramatica d-lui Cipariu, tipărită de curînd la Blaj.

Afară de acestea, s-au mai tipărit în toate trei principatele române, mai multe cărţi de limbă şi de ortografie ; toate sunt lucrate de români zeloşi, unele sunt scrise cu mult spirit. Între acestea locul întîi ocupă scrierile domnului Eliade căruia nimeni nu-i poate contesta meritele ce şi-a cîştigat pentru lăţirea literelor în România. Gramatica însă, singur şi o a condamnat. Paralelismul între limba română şi italiană este o cărticică demnă de a fi cunoscută. Principiile pe care se razimă ortografia Dsale cu litere latine sunt greu de a se ghici. Însă facilitatea stilului d-lui Eliade, sintaxa limbei dsale, sunt într'adevăr demne de urmat.

Preste tot, cărţile de limbă, cîte s-au mai publicat afară de cele de frunte, n-au loc în ordinea lucrărilor principale care au exercitat influenţă determinantă asupra culturei logice a limbei române. Lor le lipseşte lucrul de căpetenie : logica limbei, consecinţa ei. Pentru aceea le trec cu vederea fiindcă aveam de cuget a memora numai architecţii, maieştrii, iar nu şi cărămidarii precum

îi numii eu odată într-alt loc, cu toate că și aceștia încă-și au meritul lor la ridicarea unui edificiu mare.

II

Acum voi să vorbesc despre ediţiunea de la 1805 a gramaticei lui Klein și Șincai, carte puţin cunoscută publicului român ; precum și despre epistola lui Șincai către Lipszky, încă și mai puţin cunoscută.

În meritul gramaticei nu am să intru, ci voi însemna numai pre scurt cuprinsul prefaţiunei din gramatică și al epistolei.

Ediţiunea gramaticei o cunoaștem de mai nainte din catalogul bibliotecei Széchényi.[b] Iară epistola către Lipszky mai întîiu am văzut-o pre la 1843, ca studinte în Blaj, în manuscript, la un teolog din seminariul de acolo și mi-o copiasem. În zilele acestea avui mulţămirea de a găsi deodată ambele aceste cărticele.

Titlul gramaticei este următorul :

Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae. Emendata, facilitata, et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay de Eadem. AA. LL. Philosophiae, et SS. Theologiae Doctorem, Scholarum Nationalium Valachicarum in Magno Transilvaniae Principatu primum, atque emeritum Directorem, nunc penes Regiam Universitatis Pestanae Typographiam Typi Correctorem. Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae. 1805. in 8° ; are pagini 110.

(Elementele limbei Daco-romane, îndreptate, facilitate și în mai bună ordine așezate de Georgiu Șincai de Șinca, doctor de Filozofie și de teologie, fost cel de întîi director al școalelor naţionale române din Marele Principat al Transilvaniei, diortositoriul cărţilor în regeasca tipografie a Universităţei din Pesta. Buda cu tipariul Universităţii regești din Pesta. 1805, in 8°).

Gramaticei se promite o Praefatio ad Lectorem, de 6 pagini.

Cuprinsul prefaţiunei este acesta.

Înainte de toate, spune Șincai cum că el, precum și alţii, numește naţiunea și limba română, daco-română, fiindcă, dealtminterea, românii, după diversele regiuni și provincii în care locuesc, poartă numiri diverse. Așa

locuitorii României (Valachia, Transalpina) se cheamă *Munteni;* cei din Moldavia şi Bucovina, *Moldoveni;* locuitorii Transilvaniei, deşi se numesc peste tot români, însă şi la ei cei din Carpaţi poartă numele de *Mărgineni,* cei din munţii Abrudului, Trascăului şi Hunedoarei, de *Mocani;* Bănăţenii se chiamă *Frătuţi,* cei de preste Dunăre se cheamă *Cinciari,* grecii îi numesc *Cutio-Vlachi (claudi Valachi).* Cum că în timpurile mai vechi, românii purtau, cînd numele de Pacinaţi, cînd de Comani, cînd alt nume, despre aceasta, zice Şincai că a vorbit în Dialog şi mai pre larg are să vorbească în Analele Daco-române, (Desserui in Dialogo [3] et uberius disseram in Annalibus Daco-Romanis); în timpurile mai din urmă, Grecii i-au nimit βλαχοι, ceilalţi europei, Vlachi sau Valachi.

Mai încolo, zice Şincai, cum că unii transilvani, vorbind despre români, pentru aceea le zic *Gens,* şi nu *Natio* fiindcă românii sunt atît de numeroşi fiind ei lăţiţi nu numai în Dacia vechie a lui Traian, între Marea-Neagră, Nistru, Tisa şi Dunăre, ci sunt Români numeroşi în Bulgaria, Serbia şi Albania, la muntele Emul şi Pindul, în Tesalia, Macedonia şi Tracia, apoi în Crimea, în Podolia şi aiurea.

Spune, după aceea, cum că el, împreună cu Klein, cei dintîi au dat la lumină la 1780, cea de întîi gramatică daco-română. Preste 8 ani, la anul 1788, I. Molnar a înavuţit această gramatică şi a publicat-o la Viena în limba germană şi română. Memorează de dicţionarul român, latin etc., la care lucrează Ioan Budai (Magnificus et Cl. D. Joannes Budai alias Delean consiliarius fori nobilium de regno Galliciae). Iară despre dicţionarul lui Klein, român, latin, german şi unguresc, zice că preste puţin are să iasă la lumină (brevi lucem aspiciet). În urmă, memorează şi de epistola sa către Lipszky, care cuprinde legile ortografice atît cu litere ciriliane cît şi cu cele latine. Însă în gramatica de faţă numai cu litere latine are să se folosească fiindcă cu litere ciriliane are să publice, zice Şincai, o altă gramatică ilirică-română dacă prea luminaţii domni cenzori ilirici nu-i vor denega ajutorul. (gramaticum Illyrico-Valachicam, quam etiam continuare intendo si Cl. DD. Censores Illyrici suum hac in re auxilium non denegaverint).

Din prefaţiune numai atîta mai însemnez, cum că Mihai Tertina, [c] în Orodiada lui Ladislau Nagy, a făcut o recenziune a lucrărilor lui S. Klein. Cartea lui Nagy eu nu o cunosc.

III

[...]

Care este meritul fiecăruia din aceste ortografie? Care sunt diferenţele lor esenţiale? Care este mai bună? Ar putea oare un guvern sau o societate literară şi ar avea dreptul de a impune românilor o ortografie uniformă? Şi asemenea măsură ar fi oare folositoare? Iată întrebări care nu odată au fost puse şi cari pentru mulţi par a fi mai grele de cum sunt, poate, într-adevăr.

Gramatica şi ortografia lui Klein şi Şincai sunt un început, dar un început fecund, pus de bărbaţi învăţaţi şi profund cunoscători ai limbei române.

Ortografia lui P. Maior este un mare progres.

Tentamen Criticum, este cea mai îndrăsneaţă, cea mai adîncă, cea mai filozofică cercetare de limbă, ce posedă literatura română. Cu deosebire, legile sunetelor, admirabila varietate a modulaţiunilor de care se bucură vocalele şi consoanele limbei noastre sunt expuse cu o exactitudine de maestru; nu mai puţin, legile flexiunilor. Dar, de altă parte, eruditul autor cu atîta religiune se poartă către înalta origine a limbei, încît crede că ar fi o cutezare neiertată şi aproape un sacrilegiu de-a se atinge cineva arbitrar şi cu mîini profane de acest venerabil monument al antichităţei. Pentru aceea lăudatul autor scrie cuvintele nu după cum ar fi plăcut poate, sau lui sau altora, ci aşa precum ele i se prezintă după legile inflexibile ale *etimologiei* şi ale *analogiei*. Consecinţa lui logică, întru observarea acestor legi de etimologie şi analogie, este inesorabilă, neînduplecată. Această consecinţă de fier îl conduse la mari dsecoperiri de adevăruri de limbă, descoperiri ce au exercitat, în timp scurt, mare influenţă asupra formelor în care s-a cultivat limba noastră de vreo 20 ani încoace. Cu toate acestea, modul de a scrie limba română după Tentamen Critic, oricît ar fi

de minunat spre a cerceta şi a descoperi originile şi legile limbei, nu credem însă că va putea fi vreodată adoptat de români, ca ortografie generală. O aseminea ortografie ar fi şi o mare piedică pentru lăţirea culturei. Aseminea ortografie nu poate avea alt scop afară de înlesnirea cercetărilor erudite.

Studiile de limbă ale domnului Cipariu sunt istorice, monumentale, nu mai puţin grele şi nu mai puţin importante. Ce se ţine de ortografia domniei sale, apoi între această sistemă ortografică şi între cea simplificată a domnului Laurian, de o parte, şi între ortografia lui P. Maior de altă parte, nu este nici o diferenţă esenţială, afară numai că d. Cipariu omite semnele propuse de P. Maior pentru deosebirea oricăror sunete ale vocalelor şi consoanelor iar d. Laurian pune alte semne în locul unora din cele propuse de bătrînul Maior. Iată toată diferenţa ! Afară de aceasta, ortografia domnului Cipariu cîte odată e prea monumentală ; altă dată prea etimologică, fără însă a ajunge vreodată, cu consecinţa etimologică, pre autorul Tentamenului critic. A omite semnele de tot, noi, din parte-ne, ne încredinţarăm, din experienţă, că însemnează nu numai a îngreuia foarte cetirea, dar aceea ce este mai mult, însemnează a sacrifica partea fonetică a limbei, elementul cel mai important, cel mai distinctiv al limbei noastre, căci niciuna din limbile romanice nu se bucură de atîta varietate de sunete ca limba română, o varietate frumoasă care ortograful român nu poate, nu-i este iertat a o trece cu vederea. A reduce toate aceste sunete la reguli fixe este greu şi mai cu neputinţă ; şi chiar cînd s-ar putea, învăţarea atîtor reguli, ar fi o greutate filologică, cel puţin nefolositoare celei mai mari părţi a publicului cititor.

Ce se ţine de întrebarea unei ortografii române generale, noi credem că asemenea ortografie va veni cu timpul de sine. Numai cu vreo 5-6 ani înainte de aceasta unele din formele cele mai esenţiale ale limbei de abia se putea uzita în tot locul în România ; astăzi sunt generale. Înainte de aceasta numai cu trei ani, de abia ar fi putut cineva crede că două ţări de români se vor deprinde deodată, şi în timp atît de scurt, cu ortografia latină ; astăzi, în şcoală, în administraţiune, în justiţie, începînd de la logofeţii sătesti, pînă la miniştri şi cei mai înalţi judecători, şi pîn la Domnul ţărei, toţi scriu cu

litere latine ; astfel sunt scrise toate actele voluminoase și încă cu ortografie de suferit ; cel puțin, greutățile cele mai esențiale sunt învinse. Toate acestea, fără comandă, fără impunere.

Domnul Știrbei cercase odată, dar în deșert, de a impune românilor ortografia sa. Propunerea cea neizbutită a Domnului Știrbei era cît pre aci să și-o apropie Societatea literară a românilor din Transilvania. În adunarea din Brașov, a acestei Societăți se ivi o propunere : „ca să se oblige moralicește toate ziarele române de a scrie după sistema ortografică a domnului Cipariu ; toate cărțile scolastice să se tipărească după acea sistemă ; toți membrii Societății să-și dea cuvîntul de onoare că nu vor scrie decît după acea sistemă ; că, oricine ar propune vreo ameliorare, *să fie obligat* a o așterne mai întîi societății literare spre cercetare și *aprobare și, numai după ce s-ar aproba, să se publice* sub autoritatea Asociațiunei literare."

Acest nou mod de intoleranță, de cenzură și de tiranie în știință, erudita adunare, în primul ei entuziasm filologic, era pre aci să-l adopte *per acclamationem.* Nouă probă, cum, cîte odată, chiar și bărbații cei mai iscusiți cad în rătăcirile cele mai mari. Din nenorocire, bunul simț al Adunării a moderat în cîtva propunerea primitivă. Nu aci e locul de a arăta mai pre larg, cauzele pentru care e neapărat ca, românii din Transilvania, cari se află în mijlocul atîtor limbi străine, mai mult decît toți ceilalți români, să se adopere, din toate părțile, a scrie în stilul cel mai simplu și cu ortografia cea mai simplă și mai ușoară, cu deosebire, cu ortografia cea mai fonetică posibilă. Însemnăm numai că măsuri ca cele propuse Adunării din Brașov sunt de natură a împedeca toată libera cercetare, toată dezvoltarea naturală, tot progresul. Cugetarea, știința, numai în libertate poate prospera. Cugetarea liberă, poate să și rătăcească pre drumurile ce duce la descoperirea adevărului, însă nu mărginirea cugetării duce la adevăr. Știința, progresul, în cătuși, dispar. Ortografia, ca și limba, vine de sine, prin rațiune și natură, prin logică și consensul universal. Limba și ortografia, nu poate produce nici impune, niciun guvern, fie chiar al Papei, al Cezarului au al Sultanului ; nu poate impune nici chiar o adunare literară, ba

nici chiar o adunare suverană legislativă. ÎN REPUBLICA LITERARĂ NU ARE LOC TIRANIA, CI NUMAI LIBERTATEA DEPLINĂ".

IV

Să trecem acum la cealaltă cărticică a lui Șincai.

Ocaziunea cărticelei sau epistolei, este aceasta: Pre la 1804, I. de Lipszky ocupîndu-se cu facerea mapei geografice a țărei ungurești, rugă pre Șincai ca să-l înveție cum au de a se scrie, cu litere latine, numele române ale cetăților, satelor scl. Șincai îi răspunde într-o epistolă care apoi s-a tipărit și împreună cu tabela are 13 pagine, scrise cu o preciziune și o erudițiune demnă de numele autorelui.

Titlul este acesta :

Epistola Georgii Sinkai de Eadem ad Spectabilem et Clarissimum virum Ioannem de Lipszky, Capitaneum caesareo-regii Regiminis equestris Hungarici, quondam Vecseyani nunc Hasso-Homburgensis, Mappae geographicae Provinciarum ad S. Coronam Regni Hungarici pertinentium Elucubratorem. Budae, Typis Regise Universitatis Pestanae 1804. in 8°.

(Epistola lui Georgiu Șincai de Șinca, către onorabilul și prea-luminatul bărbat Ioan de Lipszky, Căpitan în regimentul c. r. unguresc de călăreți, mai nainte Vecseyanu, acum Asso-Omburgesu, elucubratoriul chartei geografice a provincielor ce se țin de S. Coroană a țărei ungurești).

În epistolă, Șincai se bucură că d. Lipszky s-a îndreptat către dînsul, către unul care „de treizeci și mai bine de ani asudă întru cultivarea națiunei române" (ceu qui in perficienda eadem natione valachica a triginta et pluribus annis pariter desudo) ; care dela 1774 lucrează în Roma, Viena, Buda și Pesta la desmormîntarea analelor române ce preste doi ani speră de a le putea prezinta lumei literare ; și lucrează nu numai la cronică, dar caută și mijloacele prin care ar putea înainta cultura minței și inimei românilor.

Spune cum a înavuțit și a publicat la 1780, în Viena, gramatica începută de Klein (grammaticam Daco-roma-

nam tunc primum inceptam a Cl. P. Samuele Klein de Szád). Tot din porunca prea-înaltă a Împăratului Josif II, parte a tradus, parte a compus singur mai multe cărţi, pentru şcolile române [4].

După acestea urmează : „o tabelă arătătorie modul de a scrie româneşte, atît cu litere ciriliane cît şi latine. (Tabella docens modum scribendi Valachice, literis tam Cyrillianis quam Latinis).

În această Tabelă, Şincai, înainte de toate, arată cum că colonii lui Traian au ştiut carte şi cum că au scris cu litere latine.

A. Cum că au ştiut carte, aduce drept probe :

1) Inscripţiunile din Dacia vechie, ale

Prefecţilor,

Legiunilor, şi

Privaţilor ; precum se pot vedea acestea în mai mulţi autori, şi mai ales în colecţiunea sa (a lui Şincai).

2) Introducerea legei creştine în seclul II, după mărturiele lui Tertullian [d] şi Origene ; [e] apoi Eusebiu [f] şi actele martirilor la Bolland şi continuatorii lui.

B. Cum că colonii Daciei au scris cu litere latine, arată inscripţiunile. Nimica însă nu ne împedeca de a crede, zice Şincai, cum că colonii lui Traian au uzitat (folosit) şi litere gotice, precum au făcut şi italienii.

În cele de întîi şapte secle nu puteau să scrie cu ciriliane, fiindcă acestea s-au învăţat mai tîrziu, şi încă şi mai tîrziu se adoptară de ai noştri în biserică. Apoi literele ciriliane nice nu puteau exprima limba română, din care cauză românii au fost nevoiţi a mai inventa încă două litere.

Urmează acum legi ortografice cu litere ciriliane. Şi apoi zice că mulţimea, varietatea, accentele, spiritele, duplicaţinea şi nefolositoarea înmulţire a literelor de feliul acesta, ce au unul şi acelaş sunet, pun piedică atît de mare culturei încît superiorii s-ar cădea să fie cu luare aminte asupra acestui obiect. Drept ce, zice Şincai, scriind şi de aici înainte, tot cu aceste litere ciriliane,

1) Lectori buni niciodată nu se vor putea forma. Din zece ce ştiu lege (ceti) de abia unul va lege bine ;

2) Iar din o mie scriitori de abia poate numi (zice Şincai) pre S. Klein care ştie scrie româneşte cum se cade şi pre episcopul de Argeş (Episcopus Argiensis in Valachia Transalpina, sane bonus Valachus) ; însă chiar

și acești români de mare nume, cîte erori ortografice nu comit, nu din neștiință, ci din prea mare greutate de a putea scrie limba română cu litere ciriliane ; ce să zicem de greutățile ce vor fi întîmpinînd alții și mai ales străinii cari ar dori a ne învăța limba, dacă ar fi să se păstreze, cu cerbicie, și mai departe aceste litere ciriliane cu care, zău, nici cu ajutorul lui însuși Apollo nu va fi cineva în stare de a scrie gramatică română, căci cîte cuvinte, mai tot atîte reguli i-ar fi necesare. Ce ușor scapi de această necuviință, primiind iarăși literele latine !

[...]

A. PAPIU ILARIANU

Berlin 1 Febr. 1860.

---

1 nP. Acest articlu s-a publicat, mai întîi în „Instrucțiunea Publică" (făscioara februarie 1860) ; după aceea în „Revista Carpaților". Îl reproducem, parte pentru că noi nu vorbirăm pîn-acum asupra ortografiei în care să ne folosim în această carte, parte pentru că Gramatica lui Șincai și Epistola lui către Lipszky, se numără între cele de întîiu și cele mai importante documente ale istoriei noastre literare, de cînd adecă românii făcură primele încercări de a scrie cu litere latine.

2 nP. Iată ce zice Șincai în epistola către Lipszky „anno 1780, quo Viennae morabar jussu altissimo, Grammaticum Daco-Romanam tunc primum inceptam a cl. P. Samuele Klein de Szád, locupletavi, atque in ordinem reduxi, typiscue edi curavimus." — De unde se zice în Biografia lui Șincai, cum că gramatica aceasta s-ar fi publicat la anul 1784 ?

3 nP. De acest Dialog memorează Șincai la anul 824 al Cronicei sale, tom. I. p. 152, ediținea de Iași zicînd : „nu fără pricină am fost scris în Dialogul pe carele voiam a-l tipări cu gramatica cea românească (ci nu m'au îngăduit censura curții cea împărătească de la Viena) cum că sub numele Abotriților aci vin colonii lui Traian" etc. — Precum se știe, P. Maior publică un Dialog între unchiu și nepot pentru începutul limbei române, la finea ortografiei sale.

4 nP. Din aceste cărți scolastice, eu, pre cînd eram elev în Blaj, am văzut o aritmetică și altele. Iară între cărțile mele de acasă în Transilvania am o gramatică română-latină de Șincai. Această gramatică o am primit la anul 1855 dela nepotul lui Maior și chiar din biblioteca lui P. Maior care o posedă nepotu-său din Căpușiul-de-Cîmpie în Transilvania.

a Titlul complet : Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis, Viennae, 1840.

b Biblioteca Széchenyi, bibliotecă publică, avînd la bază biblioteca particulară a lui Széchenyi Ferenc, a fost inaugurată în

anul 1802. Împreună cu biblioteca familiei Teleki a devenit, din 1824, Biblioteca Academiei Maghiare de Ştiinţe din Budapesta.

c M. Tertina, subdirector al Academiei din Oradea, bun prieten al lui Şincai pe care l-a recomandat ca secretar istoricului maghiar Kovachic din Buda. Şincai vorbeşte pe larg despre el în „Elegia".

d Quintus Septimius Flores Tertullianus (160—240), autor a numeroase lucrări ecleziastice.

e Origene (185—253), remarcabil orator şi autor de lucrări religioase, considerate eretice.

f Eusebiu Pamphil, episcop de Cesarea (268—338). Scriitor ecleziastic.

ÎNCHEIEREA UNEI DISPUTAȚIUNI DE LÂNĂ CAPRINĂ*

Satul arde, baba se piaptănă

Încă pre la anul 1860, aflîndu-mă în Berlin, publicasem un articol asupra Gramaticei lui Șincai, făcîndu-se totdeodată o scurtă revistă critică asupra ortografiilor propuse de Klein, Șincai și Maior, de Laurian și Cipariu, cu cele mai bune, după părerea mea, din cîte ieșiră pînă acuma la lumină. Acest articol se reproduse, cu oarecare adăugiri, în Tezaurul de Monumente Istorice. Domnului Cipariu i se păru, preste toată așteptarea mea, că nu l-așĭ fi lăudat de ajuns ; și-și arătă mîhnirea într-o lungă scrisoare publicată în „CONCORDIA“ din anul trecut, mai atingînd dumnealui și alte oarecare lucruri cu totul străine de chestiune. Dacă scria un altul lucruri ca cele scrise de d. Cipariu, anevoie cred că mi-aș fi pierdut timpul răspunzîndu-i ; iară unui bărbat serios și învățat ca Dumnealui, am găsit cu cale de a-i răspunde, arătîndu-i, în termenii cei mai cuvincioși și mai rezervați, că se află în eroare. Credeam că dicuțiunea se va termina cu atîta ; și ziceam, întru mine, că, dacă lumea cu toate acestea va da dreptate domnului Cipariu, cel puțin va recunoaște că și unul și altul am vorbit așa precum se cade să vorbească oamenii cari pretind a fi bărbați și de știință și de bună creștere. Dar m-am înșelat, pentru că d. Cipariu în DEPRINDERILE sale, publicate tot în „CONCORDIA“, (Nr. 4, 5 și 6), deși zice și repetă că, acel articlu al meu nici n-ar merita numirea de critică, și că puțin îi pasă de așa numitele critice ale mele, cu

* „Amicul școalei“, An. IV, nr. 14 din 6 aprilie, 1863. Sibiu. p. 105-110 ; „Concordia“, Pesta, nr. 28-29 din 1863.

toate acestea îmi face o replică amară preste toată măsura şi atît de lungă în cît mă speriasem că nu are să mai iee finit.

La aceste DEPRINDERI în critică, ale prea învăţatului d. Cipariu, să mă ierte dumnealui, eu unul referindu-mă la cîte am zis în Răspunsul meu din 25 noembrie, nu voi să mai răspund ; şi am mai multe cuvinte de a nu răspunde, din care numai unele voi să le însemnez aci.

1. Nu voi răspunde domnului Cipariu pentru că dumnealui îndată, la începutul DEPRINDERILOR sale, îmi dă dovada că vorbele domniei sale se disting prin două înţelesuri ; precum, de exemplu, acele vorbe prin care la 8 noembrie îmi trimetea mulţumită din partea tuturor pentru INDEPENDENŢA, [a] domnia sa le explica acum numai de complimente de styl ; că domnia sa n-a înţeles mulţumită pentru INDEPENDENŢA ca op, aşa precum am înţeles eu, şi precum înţeleg şi acum. Fie şi aşa, cum explică d. Cipariu acum : domnia sa, fără îndoială, este cel mai competinte interpret al cuvintelor d-sale deloc cu două înţelesuri ; să afle însă d. Cipariu că eu niciodată n-am avut ambiţiunea de a secera laudele filologilor şi arheologilor asupra operelor mele istorice şi politice ; de cît asemenea laude, mai ales cînd sunt numai complimente de styl, mărturisesc că mă onorează mai mult înjurăturile ungureşti ale unui KOLOSVÁRI KÖZLONY [b]. INDEPENDENŢA a fost scrisă pentru istorici şi politici, români şi străini, nu pentru teologi, filologi şi arheologi. Acea cărticică a şi fost preţuită de oameni competenţi, atît români cît şi străini ; de italiani ca Vegezzi [c] şi de toată presa italiană fără deosebire de coloare, de francezi ca Ubicini, [d] de germani ca Neigebaur, [e] de englezi şi spanioli, dîndu-mi dreptate mie şi naţiunei mele. D. Cipariu vede dar că nu am trebuinţă de encomiele (laudele) arheologilor. /.../

2. Nu voi răspunde la DEPRINDERILE d-lui Cipariu pentru că oricine va ceti cu luare aminte ori articolul meu din TESAUR, ori Răspunsul meu de la 25 nov. din „CONCORDIA", se va convinge că am fost departe de a avea cugetul să supăr pre d. Cipariu, cugetul meu a fost numai, de a cerca să conving pre dumnealui, în interesul adevărului şi al limbei, că ortografia d-sale cîte odată e prea etimologică, altă dată prea monumentală şi totuşi, foarte adeseori, prea inconsecintă ; că, temeiul

unei bune ortografii, nu e numai etimologia, precum pretinde d. Cipariu, ci și fonetica : sic scribendum judico, quomedo sonat,[f] zise bătrînul Quintilianus ;[g] că armonia între aceste două principii, între principiul etimologic și cel fonetic, iar nu tirania unuia asupra celuilalt, este baza unei adevărate ortografie ; că, principiul etimologic nu are de a face, precum învață d. Cipariu, numai concesiuni celui fonetic, cum fac bunăoară nemții și ungurii românilor, ci cum că amîndouă aceste principii deopotrivă au să domnească în ortografie. D. Cipariu pretinde că, a zice cum că ortografia d-sale e prea monumentală și prea etimologică, e o batjocură asupra d-sale, o insultă, o personalitate. Să se vadă DEPRINDERILE d-sale. Sper că nimeni altul nu va fi de părerea d-sale.

3. Nu voi răspunde d-lui Cipariu, pentru că un anume George Bersanul, printr-un articol, publicat acum de curînd în FOAIA, m-a dispensat de osteneala de a mai răspunde. Acest Bersanu zice că ardelenii pînă una alta să scrie cu ortografia d-lui Cipariu, lepădînd însă cele prea monumentale și cele prea etimologice ; și dintre toate, să scrie într-o limbă care s-o înțeleagă oamenii. Ei bine, ce alta am zis eu ?... Ce e încă mai de însemnat, ardelenii înșiși, nici măcar în momentul adoptării acestei ortografii nu o urmară și nu o urmează în cele monumentale și în cele prea etimologice. Nici că m-am îndoit eu vreodată de bunul simț al românilor ; și eram și sunt mai mult decît sigur că ardelenii, poporul cel mai democratic din lume, niciodată nu vor comite impietatea și ingratitudinea de a se rumpe prin limbă de poporul din care se trag, de a crea o limbă și o ortografie care necum părinții și frații lor, dară nici anticarii și arheologii să nu o mai înțeleagă. Și dacă pentru un moment, unii din scriitorii ardeleni au rătăcit, ei vor reveni, și încă împreună cu d. Cipariu, precum voi arăta mai jos. Cel ce rătăcește într-o pădure, lucrul cel mai bun ce poate face este să se întoarcă la locul de unde a plecat. De aseminea și acei ardeleni cari au rătăcit întru ale limbii, întoarcă-se iarăși la poporul din care au ieșit. Oricum, e mai bine așa, decît a persevera și a continua în rătăcire. Căci dintre toate, acesta este, mi se pare, scopul scrierei și al vorbirei, ca să fie bine înțeles cel ce scrie și vorbește. Aceasta e chiar și o datorie de bunăcuviință către cetitori și ascultători.

4. Nu voi să răspund d-lui Cipariu pentru că Dumnealui declară în DEPRINDERILE d-sale, că, necum convins, dar „nici mort nu-mi dă dreptate". Discuţiunea dar ar fi de prisos.

5. Apoi, nu voi să răspund nici pentru aceea, pentru că, deşi d. Cipariu declara, şi încă mînios, că „nici mort" nu-mi dă dreptate ; în fapt d-lui îmi dă dreptate : dovada stilul DEPRINDERILOR d-sale, în care începe a scrie mai românește, mai la înţeles ; şi eu n-am nici cea mai mică îndoeală că, dacă d. Cipariu cînd iese din mijlocul celor patru păreţi la luptă, începe a vorbi şi a scrie mai românește, făcînd o mie de concesiuni principiului fonetic, adică limbei poporului, adică limbei cele spurie cum îi place d-sale a o numi în Gramatica sa ; apoi cu cît mai vîrtos ardelenii, după ce vor păşi în viaţa publică, vor vorbi şi vor scrie cum vorbeşte lumea română. Dacă cearta n-ar fi scandal, ceartă multă aş dori eu d-lui Cipariu, pentru ca, în aprinderea certei, să vorbească şi să scrie mai lăsînd la o parte cel principiu etimologic care, singur de sine şi nemoderat, pe dreptate, egal de cel fonetic, duce la exclusivism, la unilateralitate, la pedantism, la misticism, la aristocratism, la absolutism, la intoleranţă, la mînie şi sfadă, la tiranie şi, în fine, la cădere în limbă ; principiu care, consecvent, ne-ar duce mai de parte de sanscrit ; să mai lase la o parte şi cei arhaismi sarbezi şi rîncezi de vechi monumentali ce sunt, despre cari se amăgeşte d. Cipariu cînd crede că în limbă ar fi tot atît de gustaţi ca şi rîncezeala cea mai bună în faimosul curechiu unguresc. Aşa este, d. Cipariu, în lupta ce avurăm, prin stilul şi modul scrierei DEPRINDERILOR d-sale, în fervoarea certei, devine tot mai puţin monumental şi etimologic, şi tot mai mult spuriu, adică, şi nevrînd şi poate fără să ştie, îmi dă dreptate. În DEPRINDERI, d. Cipariu nu mai scrie totdeauna din cătuşele regulelor etimologice şi monumentale — ex vinculis quasi sermocinando, [h] — ci urmează mai adeseori natura limbei. Deprinde-se numai neîncetat ; deprinderea îndreptează pre nesimţite. Şi asta se înţelege că-mi aduce multă mulţumire şi mă scuteşte şi de un Răspuns ulterior.

6. Mai am încă şi un alt motiv tare de a nu răspunde d-lui Cipariu, pentru că d-lui, precum se vede din unele fraze şi din tot spiritul DEPRINDERILOR d-sale, îm-

pinse lupta pre un teren pe care lumea să vadă luptîndu-se, nu Cipariu cu Papiu, ci un ardelean cu un fost ardelean, cu un quasi-muntean! Terenul e fals și periculos și nu voi să urmez lupta pre acest teren. Constat numai, cu adîncă durere, greșeala cea mare a unor literați din Transilvania, cari, nemulțumiți că văd create desbinările religioase și politice, diferențele și geloziele provinciale, deșertățiunile și animozitățile de tot genul, mai stăruesc acum a crea și limbă și gramatică și ortografie ardelenească; mai știu și eu, poate în urmă și originea și istoria, ba și patriotismul și românismul specific ardelenesc. Sunt însă lucruri în care, necum adevărurile, dar nici susceptibilitățile nu e bine a le atinge. Bine să iee aminte la aceasta acei cărturari și politici de ocaziune căci altmintrea, românii dacă ar urma lor, nu se vor mai întreba dacă sunt români, ci dacă sunt cîmpeni, tîrnăveni, ardeleni au ungureni. Românul însă pretinde că e român; în Blaj au în București, în Iași au în Lugoși, pretutindeni e acasă pre pămîntul românesc și pretutindeni poate aduce foloase națiunei și patriei sale. Nici d. Cipariu nu e născut în Blaj, precum nu sunt eu în București; cu toate acestea d-lui e acasă în Blaj ca și eu în București. Aceasta o cam uită unii cărturari din Transilvania; dar să ne grăbim a constata că transilvanii, din norocire, sunt departe de a le împărtăși exclusivismul; despre acest adevăr s-a putut convinge însuși d. Cipariu, deși poate cu neplăcere, din oarecare interesante scene de la adunarea Asociațiunei din Brașov, unde mulțimea a dat apoi, chiar în adunare, o eclatantă dovadă cît condamna exclusivismul acelor faimoși cărturari, și cît știe a prețui pre adevăratul român, chiar și cînd se întoarce în Transilvania după o petrecere mai îndelungă în București. D. Cipariu sunt singur că nu va fi uitat încă acea demonstrațiune plină de învățătură la care fac aluziune. Și ar fi bine ca nici să o uite vreodată.

7. O datorință creștinească către d. Cipariu, încă mă împiedică de a-i răspunde; căci, așa precum d-lui „nici mort“ nu va să-mi dea dreptate, eu dacă i-aș răspunde acum, l-aș sili ca d-lui încă să-mi răspundă, adică să dispute iară și despre ortografia în contra jurămîntului ce a făcut la Brașov; și orice va zice d. Cipariu cu poz-

naşa d-sale teorie de a putea jura şi contrajura după împrejurări ; D. Cipariu însă, după legile atît mireneşti cît şi bisericeşti, nu-şi poate frînge jurămîntul fără deslegare de la Excelenţa Sa Părintele Mitropolit ; învăţăturile contrarie ale Papilor din evul mediu şi ale jezuiţilor au căzut de mult. Eu din parte-mi doresc din toată inima asemine deslegare, în interesul deprinderei d-lui Cipariu în critica literară.

8. Nu pot să răspund d-lui Cipariu, pentrucă d-lui în lupta la care se încinse asupra-mi, cînd cearcă a mă coborî cu înjurături şi ameninţări de ale eroilor lui Omer, cu care, precum şi cu gentila limbă a cavalerilor Decameronului lui Boccaccio, d. Cipariu ne asigură că se deprindea încă pre cînd era abia de 14 ani. Cînd iarăşi mă acopere cu o grindină de gentileţe, ca acestea : „invectivele, butadele, tiradele d-lui Papiu," şi iarăşi : „pună-şi mîna pe conştiinţă, cu ce frunte cutează d. Papiu" ; într-alt loc, lauda ce făcusem învăţăturei d-lui Cipariu, dumnealui o numeşte „secătura goală" : (anche bene) ; apoi : „dacă d. Papiu e *Jou* (?) altul încă nu e bou" ; într-alt loc mă asemăna cu Joe, asta tot mai merge ; dar apoi, cu un peşte ; într-alt loc iarăşi ne vorbeşte d. Cipariu de „obraz", de „pălmuit", de „plesnit" şi de alte mai multe asemeni amabilităţi, culese negreşit din grădina *Portarei de buna convenienţă între oameni,*[1] adică *Galanthomu,* tipărit de prea învăţatul d. Cipariu în Blaj[1] cu scop de a introduce la români bunele şi frumoasele maniere în purtare, în vorbire, şi, cred că, şi în scriere. Aiurea iarăşi mă face „advocat" şi „peşte care-i alunecă din mînă", cu toate că eu nici am fost vreodată nici nu sunt advocat, dar, ce e drept, am onoarea de a mă afla într-un post românesc în care se întîmplă, mai pre toată ziua, să fiu silit a contrazice adeseori pre mai mulţi bărbaţi atît prin învăţătură, cît şi prin buna lor creştere ; constat însă, spre lauda acestor onorabili ai mei adversari, că pînă acum, încă niciodată nu mi s-a mai întîmplat să am de-a face cu eroi de ai lui Omer, nici cu cavaleri de-ai lui Boccaccio. Dar nici la această limbă atît de aleasă nu se mărgineşte d. Cipariu, ci în urmă-mi face şi o frumoasă lecţiune de morală. Ei bine !, întreb acum pre chiar d. Cipariu, cum aş putea eu răspunde la toate acestea, cînd nici respectul ce sînt dator, de o parte mie însumi, de alta bătrîneţelor d-lui Cipariu, nu mă iartă

a mă scoborî la asemeni injuri; mai ales că d. Cipariu deşi nu mi-a fost profesor de catderă, niciodată, însă precum zisesem în Răspunsul meu din 25 noem., din copilărie mă deprinsesem a-l considera ca de un profesor, dar bine să fiu înţeles, profesor nu de morală, nu, nicidecum de morală, ci numai de vechi monumente de limbă. Şi astăzi chiar, decît învăţături de morală, sunt mai gata a primi dela d. Cipariu orice alte învăţături, chiar şi lecţiuni de corecturi tipografice.

9. Nu voi să răspund d. Cipariu, pentru că de astă dată nu-l văd serios pre d-lui dacă pretinde că ortografia TESAURUL o aş fi împrumutat din Ciasloavele d-sale ; cînd eu, mai întîiu, nu pretind a fi autor de ortografie, şi ortografia din TESAUR e o ortografie după principiele lui P. Maior, întrebuinţată plus-minus în toată România, ortografie care, dacă nu poate pretinde a fi perfectă, bunăoară ca regulele fonetice ale d-lui Cipariu, ea însă e perfectabilă şi, dintre toate, are meritul de a se putea citi după dînsa ; apoi, eu, pot să asigur pre d. Cipariu, că Ciasloavele d-sale nici de zece ani n-am avut ocaziunea de a le vedea şi martoră -mi fie umbra lui Pralea, dacă şi rugăciunile de dimineaţă şi seară le făcu în faimoasa lui Psaltire a cărei cetire, nu mai puţin ca ciasloavele d. Cipariu-mi, foloseşte şi pentru mîngîierea sufletului şi pentru studiul limbei.

10. Ce se ţine de V. Pilutio,[k] încă nu răspund d-lui Cipariu, pentru că eu nici odată n-am pretins că copia d-lui Cipariu s-ar potrivi cu a mea. Şi dacă d. Cipariu n-a tipărit bine nici măcar titlul hîrtiei, nici chiar numele lui Vito Pilutio, apoi fără îndoială se vor fi aflînd şi mai multe neasemănări între copia mea şi a d-sale, decît acele arătate de dumnealui în DEPRINDERI.

11. Nu voi să răspund, pentru că d. Cipariu ortografia „CONCORDIEI“ o atribuie mie, şi ca şi cum ar fi a mea, o persecuta cu cîte un sic ; pentru că, de asemenea, îmi atribuie mie pînă şi greşelile tipografiei din Pesta („ale“ în loc de „alu“) ; pentru că o greşală, un „lapsus calami“, care într-adevăr recunosc că l-am comis eu, d. Cipariu deşi observă îndată că e o scăpare din vedere (mult în loc de Domn), totuşi mi-l număra între greşelile de mai nainte, cînd cuvîntul mult nici că se găseşte în fragmentul meu din Vito Pilutio. Se chiamă aceasta lealitate ? ! Ce să zic despre aceea că d. Cipariu neagă

adevăruri evidente ; așa, de exemplu, neagă că d-lui ar fi scris vreodată galina în loc de gaina, și mi-o numără mie între greșeli... Cum ? d. Cipariu a uitat de galina d-sale, tipărită negru pe alb, la pag. 14, ord. 18, a Elementelor de Limba Română, publicate de d-sa la 1854 în Blaj ; și încă galina fără circonflex, fiindcă d. Cipariu nu întrebuințează circonflexul totdeauna... Cred că lectorul inteligent mă va dispensa de a pierde timpul răspunzînd la asemenea lucruri.

În fine,

12. Nu voi să răspund d-lui Cipariu, pentrucă întîmplarea a voit ca „CONCORDIA“ (Nr. 6) să nu o pot primi pînă mai alaltăeri (fie-mi martur onor. Redacțiune), și nu voi să supăr chiar eu ziua cea mare ce se apropie, ziua de Dumineca Tomei, cu dispute de lînă caprină : mă grăbesc dar cu aceste rînduri ca să nu mă apuce cumva acea zi istorică, care, o zic cu mîndrie, eu cel de întîiu, și bine știe d. Cipariu, dacă nu în contra multor blăjani, o am celebrat în Blaj și în Ardeal.

Dar cu toate acestea, dacă d. Cipariu va avea plăcere, precum că mă anunța, a continua această discuțiune ; și dacă o va continua pe terenul obiectiv al principielor și al bunei cuviințe, iară nu după manierele Galanthomului d-sale ; atunci declar și promit că nu voi fugi de discuțiune ; atunci voi arăta d-lui Cipariu chiar și fîntînele autentice de unde și-a cules d-lui legile fonetice ; voiu face un paralelism între regulele și chiar exemplele din TENTAMEN și din GRAMATICA spre a dovedi, pînă la evidență, că d-lui n-a văzut TENTAMELE de la 1840, apoi se vede că atunci, zău, nu l-a frunzărit numai pre ici pre colea, precum zice d-lui, ci că l-a învățat foarte bine de rost ! căci altmintrea ce memorie prodigioasă putea să țină minte numai dintr-o frunzărire fugitivă, pînă și exemplele din TENTAMEN ; — voi arăta că teoria d-sale despre articlu, e nu numai falsă, dar că nici nu e a d-sale, ci că și aceasta e împrumutată de la altcineva ; precum nu e a d-sale nici chiar apostroful deasupra articlului femenin ('a) ; — voi arăta d-lui Cipariu că dacă eu l-am împins de spate (vorbele d-lui Cipariu, luate tot din PORTARE DE BUNĂ CUVENINȚĂ) ca să-și publice operele de limbă, apoi pentru această încurajare a mea, d. Cipariu astăzi nu-mi poate face proces de despăgubire dacă poate n-a răspuns aștep-

tării ; de altă parte, că pentru aceasta totuşi nu are cuvînt de a striga şi a se văiera ca *„un fecior perdut“*, (d. Cipariu singur se numeşte aşa), .şi să ne cînte pînă şi în versuri *desperate ;* căci, nu prin ortografia are să-şi cîştige d. Cipariu vreodată merit la Români ; aşa numita ortografie a d-sale s-a născut moartă pînă şi în Ardeal : întrucît e a d-sale, nimeni nu o urmează ; meritul şi lauda d-lui Cipariu sunt studiele ce a făcut asupra monumentelor bătrîne ale limbei române ; d-lui îşi poate cîştiga un merit şi prin un dicţionar ce ar compune de cuvinte vechi ce a găsit în acele monumente. Şi alte mai multe asemenea voi arăta d-lui Cipariu ; însă, nu înjurînd nici sofisticînd, ci serios, leal şi fără altă patimă afară de patima adevărului după vechia mea datină care nimeni nu mi-o a contestat încă pîn acum. Nici să mă creadă d. Cipariu de tot incompetent în asemenea materie ; pentru că nici am trebuinţa de mai multă competenţă în obiectul ortografiei de cît au avut partea cea mai mare a d-lor de la adunarea din Braşov, majoritate care a aprobat ortografia d-lui Cipariu şi pre a cărei autoritate d. Cipariu pune mai mult temei decît pre sinistrele mele augurie. Dar aci am greşit ceva : e încă la îndoeală, dacă au probat-o şi toate doamnele, pentru că era să iee cuvîntul şi d-lor — Damele, preşedintele le făcu frumuşel cu degetul să tacă în adunare. Pre onoarea mea, dacă sunt supărat pre preşedintele că le-a chemat la ordine, pentru că n-am îndoiala că preşedintele, în cuget curat, va fi crezut că fruomasele noastre, în ortografia nu vor fi destul de tari spre a putea lua parte la discuţiune ; dar caută să mărturisesc că mi-ar fi părut mai bine dacă preşedintele avea fericita idee de a chema la ordine pre unii cărturari cari, uitînd pentru un moment scopul cel mare al Asociaţiunei, făcură să se piardă o şedinţă scumpă cu dispute de lînă caprină şi cu propuneri ortografice, demne de zîmbetul şi de compătimirea oamenilor cu minte.

A.P.I.

Bucureşti, 20 Martie 1863

*

* *

Polemica Cipariu-Papiu a fost iscată de o afirmare a lui A. Papiu Ilarian (Vezi „Tezaur...“, 1862, vol. I, p. 94-95, studiul „Gramatica lui Şincai şi epistola lui către Ioane Lipszky“) care, dînd prioritate „Tentamen“-ului Cri-

tic a lui A. T. Laurian lucrărilor de specialitate ale lui T. Cipariu, l-a jignit profund pe „părintele filologiei române".

Iată, în rezumat, fazele acestei polemici care, prin problemele dezbătute, nu mai poate fi neglijată de filologii români de azi :

Fragmentul din studiul lui Papiu a fost preluat din „Tezaur..." de ziarul „Concordia" din Pesta în nr. 127 din 1862, ca și de „Amicul Școlii", Sibiu, la rubrica „Varietăți", fiind recomandat cititorilor revistei cu o scurtă notă „în caza ortografiei", nr. 42 din 20.X.1862.

Riposta filologului de la Blaj a fost grabnică. Ea a apărut în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", Brașov, nr. 42 și 43, 1862 ; în „Concordia", nr. 144, 1862 și „Amicul Școlii" nr. 46, 1862.

Lui T. Cipariu i s-a alăturat G. I. Munteanu, din Brașov care a publicat în aceleași publicații : „Răspuns în chestiunea ce d. Papiu găsi de cuviință a face în Tezaurul său, tom. I, p. 94-95, la propunerea subscrisului, ca ortografia domnului Cipariu, adoptată de comisiunea filologică din 2 oct. 1860, să se primească și de Asocieațiunea Literară în adunarea sa de la Brașov, 1860". Vezi „Amicul Școlii" nr. 48 ; „Concordia" nr. 88, 89 și „Foaia..." nr. 44 și 45, toate din 1862.

Al. Papiu Ilarian a redactat și el un „Răspuns la scrisoarea domnului canonic Cipariu" însoțindu-l cu o notă : „Cam întîrziat din cauza greutății de a-mi procura oarecari opere ale lui Cipariu. Ziarele care au reprodus scrisoarea d-lui Cipariu [...] cu onoare sunt rugate a-mi face dreptate publicînd și acest răspuns". Răspunsul lui Papiu are data de 25.XI.1862. Vezi „Amicul Școlii" nr. 51 din 22.XII și „Concordia" din 21.XII.1862.

T. Cipariu se deslănțuie autoritar, olimpian și profund jignit de faptul că „Tentamen Criticum" poate fi considerat superior lucrărilor sale de specialitate, că valoarea, deci prioritatea „etimologismului" mai poate fi pusă la îndoială. De data aceasta, el elaborează un amplu studiu de sinteză și intitulîndu-l „Deprinderi în critica literară" pe care l-a publicat, la începutul anului 1863, în cinci numere ale revistei „Amicul Școlii" (4, 5, 9, 10 și 11, luna martie), totul fiind reprodus din „Concordia".

La toate acestea, A. Papiu Ilarian a făcut să apară „Încheierea unei dispute de lînă caprină". Vezi „Amicul

Școlii" nr. 14 din 6 aprilie 1863, p. 105-110 și „Concordia" nr. 28-29 același an. Acest răspuns a marcat sfîrșitul polemicii.

---

a Al. Papiu Ilarian se referă la „Independența Constituțională a Transilvaniei", apărută, mai întâi, la Iași în 1861. Sub titlul „Problema Constituțională a Transilvaniei". Autorul a publicat-o și în ziarul „Românul" al lui C. A. Rosetti, nr. 202-203, 204, 205, 206, 207, 208 și 209-210 din iulie 1861. Un „Apendice la Independența Constituțională a Transilvaniei" a apărut în „Revista Carpaților" nr. de la 1 sept. 1861, p. 257-314 și în „Românul" nr. 225, 228-229, 230 și 231 din 1861.

b „Kolozsvári Közlöni" („Monitorul Clujului") a comentat „Independența Constituțională a Transilvaniei" sub titlul „Erdély alkotmágyos függletlenség a A. Papiu Ilariantól" în nr. 152, 153-154 și 158 din 1861.

c Vegezzi Ruscalla Giovanale (1799—1885), diplomat italian, cetățean român și membru onorar al Societății Academice Române (1869). A „cores" traducerea în italiană a „Independenței Constituționale a Transilvaniei", elaborată de C. A. Urechia. Traducerea a apărut la Torino în 1862 sub titlul „L'Indipendenza Constitutionale della Transilvania".

d Jean Abdolomonyme Honoré Ubicini (1818—1884), istoric și publicist francez. Chemat la București de C. A. Rosetti, în 1848 a participat la revoluție și a îndeplinit funcția de secretar al guvernului provizoriu și al locotenenței domnești. Cetățean al României (1867) și membru onorar al Societății Academice Române (1871). A tradus în franceză „Independența Constituțională a Transilvaniei" sub titlul „Les Romaines des etats autrichiene. L'independance, Constitutionelle de La Transilvanie" care a apărut la București în 1861.

e F. F. Neigebauer, consul prusac a tradus în limba germană „Independența Constituțională a Transilvaniei" care a apărut la Breslau în 1862 sub titlul „Die constitutionele Unabhen gigheit Siebenbürges".

f Să scriem cum se aude.

g Marcus Fabius Quintilianus (35-95), retor celebru. A scris, între altele, „INSTITUTIO ORATORIA" care cuprinde și un capitol (schiță) în care se ocupă de literatura latină.

h Ca și cum ai vorbi înlănțuit.

i Titlul unei lucrări (traduceri) făcută de T. Cipariu cu scopul de a pune la dispoziția școlilor, a tineretului în general, un îndrumător în ceea ce privește comportarea civilizată în societate.

j „Purtarea de bună cuviință în societate" a fost tipărită la Blaj în 1855 și reeditată la Sibiu în 1863. Vezi Corneliu Albu, revista „Colocvii", an III, nr. 19 din 1968.

k Vito Pilutio, călugăr italian din ordinul minoriților franciscani. În anul 1677 a tradus în românește catehismul lui Bellarminiu pe care l-a tipărit Propaganda Fide din Roma cu litere latine. In Credeu (p. 4-5) întîlnim expresii ca acestea : petzi (pați) sub domnia lui Pontius Pilatus ; iertăciunea (iertarea) păcatelor ; sculătura (învierea) trupurilor ; szji viaca de vecie (și viața de

veci). Autorul cathechismului, tradus de Pilutio, Robett Bellarminiu (1542—1621), a studiat teologia la Louvain. A fost cardinal, arhiepiscop de Capua şi conservator al bibliotecii Vaticanului. Scrierile sale, de mare răsunet, au fost condamnate de Universitatea din Paris care le-a considerat „ultramontane". Cea mai răspîndită lucrare a lui Bellarminiu, tradusă în numeroase limbi, e intitulată „Cathechismul sau Doctrina Creştină" de care s-a servit Vito Pilutio.

CĂTRĂ AMICII MEI DIN TRANSILVANIA *

Din vreo trei părți ale Transilvaniei mi s-a făcut propunerea de a primi mandatul de deputat la dietă. Îi rog să binevoiască a primi, drept răspuns, următoarea scrisoare de mulțămită ce am trimis inteligenții române din Cîmpia Transilvaniei.

Inteligenților români, alegători ai Cîmpiei Transilvaniei
Dorîți compatrioți și scumpi amici.

Am primit înștiințarea ce-mi faceți prin d. Feldrianu din Ludoș, 27 mai a.c. că într-o conferință preliminară ce ați ținut, v-ați înțeles a mă alege deputat în Adunarea Legislativă a Transilvaniei. Inima mea s-a umplut de bucurie că v-ați adus aminte de mine, cu atîta bunăvoință și încredere, de compatriotul și amicul vostru, a cărui inimă și cugetare niciodată n-a putut, nici va putea, fiți siguri, să se despartă vre-odată de voi. Și cu toate acestea, la întrebarea și propunerea ce-mi faceți de a vă reprezenta în adunarea țării, cu inima strivită de durere, mă văd silit a vă răspunde că, de data aceasta, pe lîngă toată dorința ce aș avea, mă aflu în neputința de a vă accepta mandatul cu care voiți a mă onora.

E mai bine de un an de zile de cînd Adunarea și Guvernul Român m-au onorat cu dreptul de cetățean. Această singură împrejurare, în ochii celor mai mulți, m-ar pune în imposibilitate de a vă reprezenta în adunarea Transilvaniei.

---

* În „Concordia", ziar politic și literar, Pesta nr. 45 din 6/18 iunie 1863.

Voi însă știți, iubiții mei, că acela care în 1848 a sacrificat tot ce a avut mai scump pentru libertatea și independența patriei sale, cel ce a privit de aproape și cu inimă neînfricată martiriul părintelui său și lacrimile și suferințele maicii și surorilor sale, acela ori unde s-ar afla pe acest pământ, nu va uita vre-odată în viață datorințele ce are către patria nașterii sale.

Nu luați în nume de rău scuza amicului vostru și întruniți-vă voturile asupra altui român, demn de voi. Cîmpia Transilvaniei mai mult poate decît alte părți ale României a strălucii totdeauna prin numeroși patrioți, bărbați de inimă și de știință.

Salutare și frăție, iubiți compatrioți.

București 20 mai (1 iunie) 1863

A. PAPIU ILARIAN

IANACHE VACARESCU *

Manuscriptul ce publicăm, acum pentru întîiaşi dată, îl mulţumim binevoinţii şi libertăţii domnului Ştefan Greceanu în a cărui posesiune se află. E legat în două mici volume în 4°; în cel de întîi se află partea (tomul) I şi începutul părţei II; în cel de al doilea urmează partea II, întreruptă la pagina 277. Scrisoarea e foarte legibilă, şi se vede a fi din altă mînă, iar versurile intercalate şi unele din note pe margini sunt scrise de mîna autorului, cum se vede (zice d. Odobescu) din asemănarea lor cu textul original al Gramaticei, ce era în posesiunea de curînd răposatului Ioan Văcărescu.

Tot ce noi n-am fi ştiut, nici am fi putut zice atît de frumos despre Văcăreşti şi anume despre Ianache Văcărescu, autorul ISTORIEI PRE-PUTERNICILOR IMPERAŢI OTOMANI, a zis înaintea noastră, învăţatul nostru amic, d. Odobescu, în interesantul său articlu, „Poeţii Văcăreşti", tipărit în „Revista Română", (Vol. I, pagi 481-532). Nu ne lipseşte decît voia de a împrumuta de la dumnealui [1].

Familia Văcăreştilor, una din cele mai vechi şi mai strălucite familii ale ţărei, are rara fericire de a fi dat patriei generaţiuni de literaţi şi poeţi cari, într-un timp pe cînd cultul naţionalităţii părea a fi amorţit pentru totdeauna pe pămîntul României, ei visau timpul de aur cînd

Acest biet corb sărman
Iar acvilă s-ar face,

* „TEZAUR...", 1863, Tom II, p. 239-244.

Și-or ce Român ar fi Român,
Mare-n război și-n pace.

Într-o epocă tristă pe cînd limba română, ca tot ce era românesc, era atît de disprețuită, pre la 1787, după 1681 de ani dela Traian, în care amar de timp, se miră Ianache „cum de nu se află vreun om ca să grijească să cuprindă starea limbei noastre prin mijlocul vreunei gramatice a limbei patriei noastre, cu care cuvîntăm, cu care ne închinăm, cu care cuvîntînd petrecem viețuirea aceasta" etc.; în deșertul unei epoci atît de triste, zic, este dulce și frumos a întîlni un adevărat boier român ocupat cu alcătuirea uneia din cele de întîi gramatice ale limbei noastre. Și cine nu va admira acel memorabil testament în versuri al lui Ianache, cel mai nobil legat (testament) ce putea lăsa un român de geniu posterității sale:

Urmașilor mei Văcărești,
Las vouă moștenire:
Creșterea limbei românești,
Și-a patriei cinstire!

Și aci, ardelean ce sunt din naștere, cu toate că între român și român nu știu face deosebire pre toată fața pămîntului românesc, nu pot totuși să-mi ascund slăbiciunea ce am de-o secretă mulțămire, considerînd că și această frumoasă familie a Văcăreștilor, familie de literați, ce pun limba și originile române mai pre sus de toate, e încă o familie română originară din centrul Daciei lui Traian, din Ardeal. Las ca condeiul domnului Odobescu să ne arate credința tradițională ce avea Văcărescu despre originea lor.

„Se zice că pe cînd Radu Negrul Vodă, fugind din Ardeal pentru persecuțiunile Ungurilor Catolici, își găsi scăparea pe poalele meridionale ale Carpaților și scoborînd printre rîpele pietroase ale Dîmbovicioarei, descălecă și-și asedià (așeză) scaunul în lunca înverzită ce-i zise Cîmpulung, cu dînsul mai mulți soți de arme, cavaleri români purtînd acvila creștină pe coiful lor de fier, veniră să caute o soartă mai pacinică într-acea nouă patrie năpustită în timpii urgisiți ai potoapelor barbare, de colonii, străbunii lor. Astfel odinioară Teucru, eroul Salaminei, cerca pe luciul mărilor, cu confrații săi de vitejie, o patrie mai ferice. Printre tovarășii lui Negru Vodă, se zice că ar fi fost și junele Negoiță, domnesc cucon al

lui Dan. voevodul Făgărașiului și nepot de soră al căpeteniei românilor ; acesta întemeia sate și biserici douăsprezece pe malurile Dîmboviței cuprinse de dînsul ; el avu șase fete și doi feciori, Radu și Șerban, cărora le lăsa moștenire, cu numele de Văcărești, scutul părintesc, ce purta gravat pe dînsul Cetatea Făgărașului, pe care fîlfîie o acvilă albă, emblemă de imaculată putere, și prapurul purpuriu cu zicerea VIRTUS scrisă în litere de aur".

E de mare interes a observa în cursul istoriei române că de abia se întîmplă ceva mare și frumos în viața vreunei părți a Românimei, fără ca românii din celelalte părți să nu-și aibă la aceasta și ei partea lor, mai mare sau mai mică, de merit. Pre cînd Transilvania se perde pentru români pe un lung șir de secle, românii ei, în momentul căderei lor, se pot lăuda a fi pus ei, prin Negru și Dragoș ai lor, noile fundamente a două state române. Acest punct din istoria vieții noastre e plină de mari învățături și consecințe și demn de serioase meditațiuni !

D. Odobescu ne dă o repede idee despre mai mulți bărbați iluștri din familia Văcăreștilor. Noi însemnînd din aceștia pe Ianache Văcărescu, vistiarul Brîncoveanului, bunul lui Ianache al nostru, care la August 15, anul 1716, cînd se petrec la palatul de pe mare, Geali-chiosc, dinaintea ochilor sultanului Ahmed II, acea înfiorătoare scenă a uciderii Brâncovenilor, căzu cel de întîi sub sabia gelatului, ca spre pedeapsă pentru dreapta credință ce păstrase către nenorocitul său domn. Unul din fiii acestuia, Ștefan, bărbat învățat în literele eline și în legile împărătești, e tatăl lui Ianache al nostru.

Acest Ianache, fiu al lui Ștefan, căruia îi era dat de soartă a întrece în merite pe toți strămbunii săi și a lăsa numele său lăudat viitorimei, se născu pe la anul 1740.

Educațiunea lui fu dela început prea îngrijită. Neofit cel bătrîn, Causoca livitul, îl inițiia la tezaurele limbei, retoricei și istoriei eline ; un german anume Weber, îi explica regulele limbei latine ; alți profesori îl învățară italienește, francește și hogii turci îl familiarizară cu limba și literatura otomană pe care în urmă le cunoștea foarte bine. Tînăr încă, el fu nevoit să se dedea cu necazurile și să-și formeze un suflet tare și răbdător spre a nu fi sdrobit și nimicit ca cei mai mulți, în necurmatele smăcinări ce turburau epoca de anarchie și de nelegiuiri în care soarta îl menise să trăiască.

Pre la 1763, ferosul Constantin Racoviță voevod, neputînd suferi spiritul stăruitor de naționalitate ce mîna pe unii din boeri, și mai ales pe Văcărești, sacrifică pe Ștefan, pentru credința sa către țară, înveninîndu-l într-un mod demn de mîrșava viclenie a fanarioților.

După o așa groaznică pierdere a părintelui său, Iănăchiță Văcărescu se duse să caute în Constantinopol sau răzbunare sau mîngîiare. Spirit activ și setos de cunoștințe, el știa să tragă un folos din toate, profită de petrecerea sa în Constantinopol și legîndu-se în amiciție cu Halil Hamid, om foarte învățat și scriitor la calemul (secretariul) divanului împărătesc, alăturat pre lîngă capichehaialele țărei noastre, învață dela dînsul teoria gramaticală a limbei turcești ce se zice sariu. Peste trei ani însă, la 1767, Alexandru Scarlat Vodă Ghica îl chiamă la înalte dregătorii, încredințîndu-i vistieria țărei.

La 1769 urmează ocupațiunea rusească. Cît ținu această ocupațiune, adică pînă la 1774, Ianache credincios legăturilor secularie cu Poarta, cu puțină încredere și înclinare către ruși, petrece tot prin străinătate. Iară la Septemvre 1774, primind cu bucurie știrea cum că pacea s-a încheiat la 4 Iulie în Cainargi, părăsește Brașovul și trece îndată la Constantinopol spre a se înturna cu noul domn Alexandru Ypsilant la București.

Aci începe un nou period în existența acestui om eminent, period de activitate, de producțiune, în care inteligența sa vie și sporităarie se dezvoltă prin fapte și prin scrieri, se răspîndește, în cursul unei domnii mai păciuite și mai luminate, asupra administrațiunei, a legiuirilor și a culturei morale a țărei. Numit pentru a treia oară vistieriu și apoi, la 1780, spătar, el se ocupă, în parte, a regula seama acestor dregători și în general, a da puținteluI său ajutor domnitorului în toate reformele ce se silea a face. El fu unul din cei mai de frunte redactori ai Pravilniceștii Condice a domnului Alexandru Ion Ypsilant Voevod, cea de întîi schiță de condică civilă promulgată oficial în România. Iară în 1781, întîmplîndu-se să fugă fiii domnului Ypsilant, nu numai din curtea părintească, dar și din Țara-Românească, în Ardeal, Ianache fu ales sol către împăratul Iosif II ca să ceară trimiterea îndărăt a beizadelelor. Minunat descrie Ianache însuși această solie și rezultatul ei. Un simțămînt de mulțumire, zice d. Odobescu, trebue să cuprindă inima oricărui român, văzînd că odinioară țara sa a fost așa de bine reprezintată

în străinătate și tot de odată o părere de rău, că așa oameni demni n-au trăit într-o epocă cu interese mai înalte : Ce apărători puternici și măestriți ar fi găsit drepturile țărei, adormite pe atunci în pulberea umilirei. Într-adevăr Iănăchiță Văcărescu avea toate calitățile unui adînc diplomat ; învățat, fin și elocvent, el știa să fie în tot felul amabil.

Sub următorii domni, Caragea și Șuțu, el servește ca spătar și vistier.

Iară la 1786 numindu-se domnul țărei tălmaciul Nicolae Mavrogheni ce fusese un simplu pescar în insula Poros, Ianache Văcărescu, deși numit îndată din vistier dvornic, el însă nu poate suferi pe acest „om prost și la fire și la gîndire și la simțire".

Sub astă domnie neplăcută, Ianache se ocupă mai mult cu literele. La 1787 publică gramatica sa. Cu șapte ani mai înainte, la 1780, se publicase, în Viena, gramatica cu litere latine a lui Klein-Șincai. Aceasta e epoca deșteptărei literelor române. Începerea se face în Transilvania prin nemuritorii Klein, Șincai și Maior ; și România încă ia parte la această mare mișcare prin Ianache Văcărescu.

Într-aceeea desgustul și mînia Văcărescului, de domnia lui Mavrogheni, ajung pîn la disperare. Descurajat și mîhnit, la 1788, după începerea resbelului turcesc cu austriacii și cu rușii Ianache cere de la domn retragerea sa din funcțiuni și din țară. El merse la Nicopoli, unde împreună cu dînsul se exilară și alți boieri de frunte ai țărei. Aici șezu de la Martie, pînă la octomvrie.

În răgazul monoton al exilului, activitatea lui Ianache nu putea să se îmoaie lipsit de trebile politice, de mulțămirile sufletești ce ocupaseră viața sa, el caută mîngîierea într-o lucrare serioasă, și începe scrierea ce dăm acum la lumină, adecă ISTORIA PRE-PUTERNICILOR ÎMPĂRAȚI OTOMANI etc.

După precuvîntare, în care arată cu ce îndemn și mijloace compuse această carte, el urmează îndată o persecutare, un breviar, de viețile sultanilor, cu începere de la Mohamet ; și după fiecare din acele vieți, rezuma caracterul și faptele padișahului descris, în cîteva versuri care-și schimbă adesea măsura și tonul. Iară la margini, în note, face cronologia domnilor Țărei-Românești. Astfel procede în toată partea întîia care e de 131 fețe manuscripte. A doua parte se deschide cu viața sultanului Mahmud I (1730) sub a cărui împărăție autorul au văzut lu-

mina lumei. De aci încolo evenimentele împărăției se amestecă cu ale țărei și mai ales cu întîmplările vieței scriitorului, de aceea și interesul crește în mari proporțiuni cetind memorialul unui bărbat ce joacă un rol eminent printre contimporanii săi și ale cărui fapte politice sunt alternate cu lucrări literare așa de folositoare. Memorialul urmează înainte la anul 1791, cînd Văcărescu, după doi ani de exil la Rodos, unde fusese trimis dela Nicopoli, fiind liberat, primește „o emriname a prea înălțatului vezir Hasan-pașa, prin care i se poruncia ca numai decît să se scoale să meargă la ordie la Rusciuc". Petrecerea Văcărescului în castrele vizirului dela Rusciuc, e privită de dînsul ca o epocă de strălucire, căci se bucura de toată încrederea rigialilor turci și, mai ales după tăiarea capului lui Vodă Mavrogheni, pregătea reînturnarea ordinei anterioare în țară, ocupată acum de austriaci. El dobîndește cu firman împărătesc plin de laude, voia de a merge la Adrianopol și a petrece acolo iarna, onorat și iubit de toți pașii turci ; în primăvara următoare pregătește în secret poduri pe apele țărei pentru turci ; în fine, servește cu inteligență, cu credință, Porții ; dar nu știu pentru ce simțim, zicem și noi împreună cu d. Odobescu, o tainică mulțămire de a vedea manuscriptul întrerupt în mijlocul narațiunei acestor servile servitie pe care ne-ar părea mai bine a le vedea împlinite de alți oameni, demni de a servi iar nu a comanda. Paginile din urmă ale manuscriptului se citesc cu neplăcere, căci ele destăinuiesc o slăbiciune într-un caracter așa bine conformat. Fără de a încerca să-l disculpăm, să plîngem totuși trista stare de lucruri în care se afla țara atunci și care supunea la înjosire și chiar sufletele cele mai nobile.

Iată manuscriptul ce prezintăm lectorilor noștri.

Văcărescu, cum am văzut, întreprinse scrierea aceasta istorică în exilul de la Nicopoli, și de aci înainte o urmă mai mult ca un jurnal al său privat, vorbind mai mult de cele ce s-au întîmplat lui și celor ce-l înconjura. D. Ștefan Grecianu, posesorul acestui prețios manuscript crede că, cu ocaziunea înturnării în țară a vornicesei Elena Greceanca, dela Nicopoli, unde era exilat Văcărescu împreună cu alți boieri, se aduse aici și manuscriptul care a fost urmat mai tîrziu de către autor, rămîind în casa Grecianilor.

Să zicem un cuvînt și de limba și stilul în care scrie Văcărescu.

Limba lui se deosebește cu totul de limba cea simplă a cronicarilor noștri. Văcărescu e un literat, versat în literele clasice, cunoscător al celor mai cultivate limbi moderne și cu deosebire al limbei italiane. Cunoaște și limba turcească. În scrierea lui se ivește pretutindeni influența deosebitelor limbi ce cunoștea. Cunoscător al clasicității, el, ca toți Văcărești, face o înadinsă cercare de a constrînge slăbiciunile limbei române în formele mai nervoase și mai concise, de a supune structura ei încă șovăind, la inversiunile măestrite dar anevoioase, ale limbelor clasice. Cunoștința limbei italiane-l ajută de a forma cum se cuvine, cuvintele noi ce adoptă. Întru o scriere din secolul trecut, ne place a ceti cuvinte și forme ca următoarele : *refugiu* și scăpare, *sucesorii* lui Mohamet, *conditione, protetione, rebelionea* enicerilor, deci răpi această *ocasione* mai cu *favore, eroe mediatoru, acomodament, garante* la pacea, *asaltu, nobleția, politeția, asediu, fortetiă, consiliul* de miniștri, *stema imperiului* romanilor, și *dicherară* pe Tekel domn, se *impatroniră* rușii de Moldovia. În fine, întrebuințează o mulțime de cuvinte turcești, scrise precum le pronunță Turcii.

Manuscriptul e scris, firește, cu ortografia ciriliană. Noi găsirăm cu cale a-l tipări cu litere latine, rămîind de altmintrea întru toate cît se putu mai fidel originalului [...]

Atît despre acest manuscript.

Să însemnăm încă despre Văcărescu că, în călătoriile sale prin Turcia și mai ales în desele sale petreceri la Constantinopoli, el izbutise a scoate din condicile împărătești copii după documentele atingătoare de țara noastră. Fotino ne spune că a întrebuințat această colecțiune. Acum însă, durere, e perdută.

Pre la 1793—6, găsim pe banul Văcărescu în rivalitate cu domnul Alexandru Moruzi.

El repauză în cei din urmă ani ai secolului trecut, scăpînd poate astfel de răzbunarea cu care-l amenința acest domn.

„O viață nu atît lungă cît plină de fapte și de lucrări folositoare a însemnat acestui nobil bărbat un loc neperitor în analele românești ; faptele-i însă au rămas legate de epoca în care el a trăit, epocă tristă pentru noi, tablou întunecos și umilitor în care ne place totuși a întrevede

umbra lui mai demnă și mai măreață ; dar lucrările sale în cercul literar, acelea vor rămîne ca pietre unghiulare pe cari s-au asiediat temeliile literaturei noastre. Gramatica sa, informă, necompletă, imperfectă, este însă întîia cercetare a regulilor limbei ; versurile sale, puține la număr și restrînse în mici proporțiuni, sunt însă întîiele modele de o perfecțiune poetică ; istoria sultanilor sau mai bine memorialul său e o operă prețioasă în neaverea noastră istorică ; în sfîrșit, dicționarul românesc, culegerea de documente, dacă le-am avea, ar fi pentru noi alte scumpe izvoare. Nu putem dar tăgădui marile merite ale acestui bărbat“ [2]

A.P.I.

București, 10 Iulie, 1864.

---

1 nP. Însemnăm din capul locului, că adeseori, în cursul acestui articlu, vom împrumuta, vom copia chiar pre d. Odobescu, fără a-l cita totdeauna.

2 nP. Odobescu.

VISTIERIUL STAVRINOS *

O rară şi interesantă scriere prezintăm astăzi cititorilor noştri : poema lui Stavrinos despre vitejiele şi moartea lui Mihai Vodă.

Astă poemă, cunoscută cronicarilor noştri, era mai dată uitării de cei de astăzi, cînd, la 1845, d. Eugeniu Predescu (astăzi membru la Înalta Curte de Casaţiune) ne dete o interesantă analiză în Magazinul Istoric pentru Dacia [1]. Noi găsirăm cu cale de a reproduce întreagă, atît poema lui Stavrinos, cît şi aceea a Mitropolitului Matei.

Iată ce zice d. Predescu despre poema lui Stavrinos :

„Între sfărîmăturile scăpate din naufragiul în care au pierit cea mai mare parte din scrierile contimporane a strămoşilor noştri din veacul de mijloc, ne-au mai rămas o mică cărticică scrisă la 1601 în limba grecească modernă şi tipărită în Veneţia la anul 1742, în care se povesteşte, în versuri rimate, viaţa şi faptele vestitului Mihai Viteazul, eroul şi fala Românilor. Autorul, grec de naţie şi contimporan al lui Mihaiu, sub care a slujit cu rang de vistier, precum singur mărturiseşte, ne cîntă cu multă naivitate cîteva din întîmplările cele mai însemnate ale acestui principe, la care se vede a fi luat însuşi o parte activă. De şi această mică epopee seamănă a fi mai mult o biografie versificată, tot nu este lipsită de oarecare frumuseţe poetică, de oarecare vervă care adeseori se urcă pînă la extaz. Privind-o însă ca compunere literară este departe de a fi o cap-d-operă : stilul este simplu, de multe ori monoton şi fără nici un fel de podoabă oratorie, dar

* „TEZAUR...", 1863, Tom. II, p. 275-277.

vînos, plin de naivitate şi de o coloare foarte vie. Aceste calităţi din urmă-i dau multă asemănare cu cîntecele populare din Grecia. Autorul descrie faptele cum s-au întîmplat, sau mai bine a zice cum l-a văzut cu ochii, în limbagiul ce se obicinuia pe atunci. Frumuseţiea unor pasagiuri elocvente ne sileşte a trece cu vederea cîteva trivialităţi ce se ivesc pe la unele locuri şi în care se simte barbarismul veacului în care el trăia. Comparaţiile poetice sunt de tot felul în această poemă : eroul este asemănat cînd cu leul, cînd cu balaurul sau cu vulturul. Simţimîntul vitejiei domineză pretutindenea. Însă cel mai mare merit, care poate avea pentru români această scriere, este interesul ei istoric. Într-o vreme cînd puţini îşi băteau capul a scrie întîmplările acelor epoce, autorul n-a cruţat osteneala de a îndeplini această lacună pre cît i-au stat prin putinţă şi a lăsa acest mic monument armelor triumfătoare a românilor.

Cine a fost acest om străin de naţia română, care s-au aprins de atîta dor pentru memoria unui străbun al lor, care cîntă cu atît entuziasm biruinţele strălucite ale eroului nostru şi care s-a silit a scăpa din noianul uitării o parte din gloria cea trecută a numelui de român ? la această întrebare ne răspunde el însuşi :

„De voiţi să aflaţi patria mea, Malsiania este ţara mea, o parte din Delvin ; numele meu Stavrinos şi rangul meu de Vistier“.

Tot ce putem şti despre împrejurările cele mai de aproape ale autorului este că după moartea lui Mihai Vodă, aflîndu-se şi dînsul între suita acestui principe a fost închis de către George Basta, capul oştilor austriace, în cetatea Bistriţa (în Transilvania), unde a scris această poemă noaptea precum însuşi ne-o spune :

Acolo în Ardeal, în cetatea Bistriţii, am scris-o noaptea la lumina stelelor.

Treizeci de ani în urmă s-au omorît, fără de vină, împreună cu un fiu al său de către Ştefan Vodă al Moldovei ; şi a rămas această poemă eroică scrisă de dînsul, care după o sută patruzeci de ani s-a tipărit tot într-un volum cu o lată povestire cuprinzătoare de istoria ţărei de la Şerban Vodă pînă la Gavril Vodă, scrisă iarăşi în versuri rimate de către un Matei Mitropolitul Mireon şi despre care vom vorbi cu altă ocazie.

Această cărticică deşi este un izvor din cele mai temeinice ale istoriei noastre, fiind scrisă de un martor de faţă, a fost însă puţin cunoscută pînă în zilele de acum, aflîndu-se numai un foarte mic număr de exemplare şi acelea împrăştiate şi anevoe de descoperit. Ea nu se vede citată de nici unul din autorii ce s-au ocupat cu istoria acestor ţări. Istoriograful Engel citează pasagiul următor din breviario cronologico : „Publicul va primi cu mulţămire ştirea că acest Achil românesc (dieser Wallachische Achilles) a meritat a-şi avea Omerul său, carele deşi se află cu mult mai jos decît anticul Omer al Greciei însă tot are meritul de a fi o carte populară foarte răspîndită între grecii de astăzi, cari repetează cu plăcere versurile sale". Engel nu pomeneşte nimic despre numele autorului nici despre poema aceasta ; se vede dar că numai din auzire a cunoscut-o, fără a se putea folosi de dînsa la compunerea istoriei lui Mihaiu Vodă. Multe amănunturi intereante se găsesc într-însa, de care Cronicele nu pomenesc".

Pînă aci D. Predescu.

La acestea noi numai atîta mai avem de adăogat că, ambele aceste poeme erau cunoscute lui Constantin Căpitanul. Cronica acestuia împrumută fapte şi chiar fraze din Stavrinos, iar pre Matei îl citează anume [2]. Poema lui Stavrinos era cunoscută lui Raicevici precum se vede din Breviarul lui citat de Engel.

Ediţiunea dela 1742, ce o avea d. Predescu, noi nu o cunoaştem. Ediţiunea de care ne folosirăm este dela 1785, 8°, are 134 pagine. Pînă la pag. 50 stă poema lui Stavrinos ; de aci înainte pînă la fine, a Mitropolitului Matei.

De boiarul Panu Pepano care se memorează în prefaţiunea Ieromonahului Neofit nu aflarăm urme [3]. Încît pentru Neofit, nu ştim dacă nu e călugărul şi dascălul Neophitos din Morea, autor al unui comentariu asupra Gramaticei lui T. Gaza, tipărit în Bucureşti la 1761 [4]. Glyky, editorul de cărţi greceşti în Veneţia, e cunoscut.

Înainte de a încheia, mă simt îndatorat de a aduce publică mulţămită preaonorabilului Domn Vas. Adamachi, din Iaşi, care avu bunătatea de a-mi împrumuta exemplarul de care mă folosii. Nu mai puţin, Domnului Maxim, directorul gimnaziului S. Sava, care a binevoit a traduce în româneşte ambele aceste poeme şi a în-

grijit ca această ediţiune să fie cît se poate mai conformă celei de la 1785.

A.P.I.

Bucureşti 10 Fevruarie 1863.

---

1 nP. Magazin Ist. pentru Dacia. I. p. 251.
2 nP. Magazin Ist. pentru Dacia. I. p. 241.
3 nP. În catalogul de cărţi al lui Glyky, reprodus în Leukothea von Karl Iken, Leipzig, 1825, II, p. 166, cetim : Demetrii Pepani Domestici Chii Opera. 2 Tomi. Graece et lat. Romae, 1731. 4°
4 nP. Leake, researches in Greece, p. 83.

DOCUMENTUL DIN ARCHIVUL SECRET DIN BERLIN * [1]

În archivul secret al Statului, în Berlin, se află mai multe acte relative la români ; între altele un tratat secret încheiat în contra turcilor la 1542, între Petru Rareș, Domnul Moldaviei și Ioachim Electorul de Brandenburg, tratat care pînă acum a zăcut în masa actelor acelui archiv, necunoscut de cineva. Dînd la lumină, astăzi pentru întîiași dată, aceste documente, socot că fac o mică plăcere românilor, mai ales celor ce se ocupă cu dreptul internațional al principatelor noastre.

Petru Rareș este unul din acei mari domni ai românilor cari, atît prin puterea brațului, cît și prin înțelepciunea politicei lor, știa să facă de odată, pre poloni și unguri, și pre nemți și turci, să respecte suveranitatea țărilor noastre.

„De osul lui Ștefan vodă cel Bun", zice cronicarul Ureche despre Petru, „semăna bine a-i fire fecior, că la răsboaie-i mergea cu noroc, țara și moșia ca un părinte o socotea. Judecata cu dreptate o făcea. La stat om cuvios, la toate lucrurile îndrăsneț, la cuvînt gata a dare răspuns, de-l cunoșteau toți că-i harnic să domnească țara".

Puterea armelor lui o arată resbelele ce purta cu nemții, cu ungurii, cu polonii. Inimă avea mai tare de cît ursita, precum mărturisește contimporanul Jov, [a] așa încît după ce se retrase de înaintearea oștilor lui Soliman, nu se îndoi a trece Carpații la unguri pre cari de atîtea ori și atît de aspru îi pedepsise, fără să cuteze ungurii a

* „TEZAUR...," 1864, Tom. III, p. 7-12.

se atinge vreodată de persoana lui ori a familiei lui : *atîta groază le dedese Petru*, zice cronica. După aceea nu se îndoi a merge la Constantinopol, în cît lumea nu se putea mira de ajuns de atîta cutezare, pentru că singur în persoană să-şi apere cauza înaintea sultanului ; şi să apără cu atîta eloccinţă, încît, după ce nară sultanului şi vizirului cauzele resbelelor sale şi succesele aceloraşi, şi suferinţele ce petrecu, toţi turcii, învinşi, nu atît prin aurul cît afabilitatea sa, ziseră că pe nedrept soarta persecută un bărbat atît de viteaz şi strălucit prin atîtea fatalităţi [2].

Ce se ţine de politica şi credinţa lui către puterile vecine aceeaşi era chiar cum se cădea a fi politica unui principe român al cărui scop era mîntuirea românilor de inimici aşa de mulţi, atît de perfizi, atît de cumpliţi [3].

Astfel era Petru Rareş. Domni 16 ani, în două rînduri. Şi domni cu severitate ca toţi domnii noştri cei buni, cei nemuritori ; amat de popor ca Alexandru cel Bun ; erou ca Ştefan cel Mare ; vast în planuri ca Mihai Viteazul. Asemea acestuia, el nu poate, nu deve (trebuie) să rămîie vreodată uitată de ardeleni. De zece ori vizită Ardealul, spre a pedepsi, acum pre secui şi unguri, acum pe saşi şi nemţi, şi spre a aduce aminte românilor că această ţară nu e nici ungurească, nici nemţească, ci ţara românească.

Înainte de a prezinta lectorilor aceste documente din arhivul din Berlin, voi să plinesc o datorinţă de mulţămită către acei bărbaţi eruditi şi generoşi, cari, după puţina cunoştinţă ce avui fericirea de a face cu dînşii, de vreun an de cînd mă aruncă soarta în această capitală de la Nord, nu lasă a trece nici o ocaziune fără a-mi întinde mîna de ajutor la studiele mele.

Prea învăţatul D. profesor Zinkeisen, dădea la lumină în anul trecut, al VI-lea volum al renumitei Istorii osmanice [4]. Aceste volume căruia preste puţin are să-i urmeze al VII-lea şi cel din urmă, tratează istoria imperiului otoman, dela pacea de la Cuciuc-Cainargi (1774) pînă la pacea cu Franţa (1802).

Epocă fatală pentru români ! Îndată la începutul ei, românii pierd Bucovina. Împrejurările trădării acestei provincii române şi ale morţii principelui Ghica sunt puţin cunoscute românilor. D. Zinkeisen, folosindu-se, nu

numai de biblioteca, ci și de arhivul secret de aici, avu ocaziunea de a revărsa mai multă lumină asupra acestor evenimente.

Studiind eu istoria d-sale, mă încredințai că arhivul statului de aici posedă o mulțime de documente, care cunoscute și studiate fiind, ar lumina mai mult istoria politică a românilor. Rugai deci pre D. Zinkeisen ca, precum-mi aștern calea la prețioasele manuscripte ale bibliotecii de aici, de asemenea să binevoiască a-mi sta întru ajutor la guvern întru a-mi cîștiga voia și la tezaurele arhivului secret al statului. Astfel înaintîndu-mi cererea la principele de Hohenzollern, de abia trecură trei zile, și cu o nobilă libertate, demnă de un guvern atît de luminat, mi se acordă voia deplină de a studia în arhivul secret.

Intrînd în arhiv, d. consiliar secret Dr. Friedlaender, înainte de a-mi înfățișa actele de pre la an. 1773 încoace, despre care anume știam de cîtă importanță sunt pentru români, îmi făcu o adevărată surprindere, chiemîndu-mi luarea aminte asupra unor vechi acte moldavo-prusiane de pre la anul 1542.

Și între aceste acte aflai tratatul între Petru și Ioachim.

I

Acest act îl copiai însumi din originalul scris pre chartie pergamentă, format mare, în formă patente. Sigiliul pendinte, impres în ceară roșie, acum e sfărîmat de tot. Pre la 1576 cînd, sigiliul era întreg, un notar public îl fac-similă, și chartia pre care stă acest fac-similă se păstrează la archivă. Sigiliul, ca toate sigilele Moldovei, reprezintă capul de bour cu steluție, dar fără semi-lună, și deasupra coarnelor, următoarele patru litere majescule : P.W.H.M. care negreșit vor fi însemnînd : Petrus Woiw. Hospod Moldav.

Chartele, date lui Petru din partea Electorului, sunt următoarele trei :

Una datată din Viena, 24 iunie 1542.

Alta datată din Viena, 29 iunie 1542.

A treia datată din castrele de la Dunăre, 6 iulie 1542. Cea dintîi este o curată obligațiune în care Ioachim spune cum că Petru „din deosebită bunăvoință către el, electorul, și din frățească și creștinească caritate", l-a împrumutat cu suma de 200 mii fiorini ungurești și anume, una sută mii în bani gata, iară cealaltă una sutămii, în vite cornute. Nimic nu este mai interesant decît chipul și modul prin care se leagă electorul a răspunde la termen această datorie, căci, la întîmplare că electorul n-ar răspunde datoria la termen, i se dă voie lui Petru a dispune, ca de proprietatea sa, de toate bunurile și castrele electorului oriunde aflătoare, pînă și de persoana supușilor săi, d.a.s.a. fără să se poată folosi electorul de vreo excepțiune ce-ar fi iscodit vreodată mintea omenească, chiar și dacă aceeași ar sta în dreptul împărătesc sau pontific. Într-un raport oficial către electorul se zice despre această cartă : „es ist wol eine ausführliche verschreibung darin nichts vergessen".

În a doua chartă, Ioachim „în urmarea oarecăror pacte și negoațe secrete ce a încheiat cu Petru" se obligă către acesta a-i răspunde, la trei luni după ce va plini Petru din parte-si obligațiunile stipulate în acele pacte secrete, 300 mii galbeni ungurești.

În a treia, tot în urma acelor pacte secrete, Ioachim se obligă lui Petru, și se obligă într-adevăr înfricoșător, a-i răspunde 500 mii galbeni ungurești.

Cine nu vede și din acest tratat mintea cea vastă a lui Petru care nu perdea nici o ocaziune de a lega amiciție și cu cele mai depărtate staturi !

II

Și aici nu strică a însemna ceva despre raporturile cele vechi ale moldavilor cu prusianii.

Aceleași sunt prea-puțin sau nici de cum cunoscute.

Tot ce știm pînă astăzi din analele române, și mai ales poloane, se reduc la următoarele :

Încă pre la anul 1325, adecă prin timpul cînd nici nu știm cine domnia în Moldavia, pre cînd se contestă chiar existența statului moldovean, românii acestei țări merg

într-ajutor lui Vladislau regele Poloniei, asupra Marcei de Brandenburg unde domnea Valdemar [5].

Pre la 1423, Alexandru cel Bun trimite ajutor polonilor în contra cavalerilor nemțești. [b] Românii cîștigă o învingere cu această ocaziune [6].

Ștefan cel Mare e provocat, ba se obligă chiar întocmai ca Petru Aron, a trămite ajutoare polonilor în resbelul lor cu cruciații. Nu era însă datina lui Ștefan de a promite polonilor astfel de lucruri spre a le și împlini. Ce interes avea Ștefan și Moldavia de a se bate cu cruciații ? Din contra, avea interes de a umili sumetia cea nesuferită a polonilor în unire cu cruciații.

La 1542, tratatul de față.

Alte relațiuni cu prusianii, din timpurile mai vechi, eu unul nu cunosc. N-am însă nici cea mai mică îndoință că, după cît era de măieștri principii români întru a încurca trebile vecinilor celor ambițioși, nu o dată se vor fi pus în înțelegere cu cavalerii asupra polonilor ; n-am îndoință că arhivele Prusiei, și mai ales cel de Koenigsberg, vor fi cuprinzînd mai multe asemeni acte care mult întunerec ar respinge din istoria românilor.

Aceea ce-am mai văzut în arhivul de aici sunt raporturile ce făcură solii lui Mihai Viteazul, despre bătaia cu Andrei Batori și ocuparea Transilvaniei ; raportul despre alungarea lui Irimia și a polonilor din Moldavia și ocuparea acestei țări. Am mai văzut corespindențe între principii George Ștefan Gregorie Ștefan, Ipsilante, Șuțu, ș.a., cu electorii și regii de aici. De mare importanță sunt rapoartele consulatului prusian din Iași de pre la anul 1785 încoace și alte nenumărate din timpurile mai noi.

III

Să ne întoarcem la tratatul.

Același, înainte de toate, ne dă o nouă probă de drept țărilor noastre de a încheia tratate cu puterile străine, drept despre care departe să fi avut vreo umbră de îndoință electorul de Brandenburg, dar nu-l contesta nici Împăratul din Viena înaintea căruia se încheiase acel tratat secret ; ba-l recunoșteau formal, chiar polonii, perpetuii inimici ai suveranității române : Dogiel, între alte mai multe tratate ale polonilor cu românii, aduce și unul

încheiat la an. 1527 între însuși Petru și între Sigismund, regele Poloniei, tratat în care nu e vorba de omagiu, ci de amiciție egală.[7]

Această importanță a documentului nostru anume voi a o releva asupra acelora carii parte din puțină cunoștință a istoriei noastre, parte din alte motive mai puțin curate, vor să se mai îndoiască și astăzi de acest drept internațional al românilor, respectat și în tratatele cu Poarta, cari niciodată nu s-a rădicat și care niciodată nu deve să se ridice.

Ce se ține de meritul documentului nostru, însemnînd că chiar la an. 1542 începu de noi resbelul în Ungaria între turci și nemți. Soliman se puse singur în fruntea oștirilor sale. Comandantele trupelor imperiale era Ioachim, electorul de Brandenburg.

Petru Rareș în anul trecut 1541 se așezase de al doilea pe tronul Moldaviei.

Ferdinand, ca toți vecinii, cunoștea prea-bine vitejia Domnului moldovean: o cunoștea de la an. 1529[c] cînd Petru sfărîmă oastea împărătească din Transilvania, și pentrucă învingerea cu atît să-i fie și mai strălucită, o despoia de toate tunurile, de vreo 48 tunuri cu însemnele gentilice ale Împăratului Ferdinand[8]; o cunoștea chiar din anul trecut 1541, cînd Petru prinse pre Mailat,[d] amicul nemților și-l trămise la turci. Se interesa deci, nu puțin, a avea în partea sa un atare bărbat.

Condițiunile tratatului, și mai ales ale obligațiunilor date din partea lui Ioachim, atît sunt de favorabile pentru Rareș, încît par a fi dictate numai de dînsul. Pre mine mă frapă mai mult legătura ce face de a da pre Soliman dacă ar putea pune mîna pe dînsul, viu sau mort, în mîinile electorului. În această legătură ai toată înălțimea caracterului acestui erou înaintea căruia niciun lucru mare nu părea a fi cu neputință. Cine nu vede și întru aceasta, asemănarea cea mare de caracter întru Petru și Mihai? Cine nu-și aduce aminte de promisiunile ce făcea Mihai cel Mare către Împăratul Rudolf, de a curăți creștinătatea în cel mai scurt timp și cu un prea mic ajutor, de toți păginii, începînd dela Viena și pînă la Mare! Nici nu se putea îndoi cineva că Mihai nu era omul de a executa asemenea planuri dacă cabinetul din Viena nu afla cu cale de a se mîntui de acest om extraordinar.

IV

Acum să vedem cum s-a împlinit acest tratat, atît din partea lui Petru Rareș cît și din partea lui Ioachim și a următorilor lui.

Nu încape îndoință că scopul lui Petru era, ca prin încheierea acestui tratat să se asigureze despre nemți dacă din întîmplare le-ar succede acestora a bate pre turci în Ungaria. Tot de odată însă era departe de a se strica cu turcii, pentru că învingerea acestora era tot atît sau încă mai mult probabilă. O învingere decisivă cu atît mai puțin nu putea Petru să dorească nemților, cu cît întărirea acestora în țara ungurească ba chiar în Transilvania, era un nou periclu, pre lîngă turci și poloni, pentru independența țărilor române. Avînd înaintea ochilor aceste vederi politice ale lui Petru, prea ușor vom înțelege purtarea lui sub cursul resbelului, în urmarea acelui tratat.

Engel, precum alte părți ale istoriei române, așa nu pricepe de loc nici istoria lui Petru. Căci altminterea, pre lîngă toată ura ce poartă către români și pre lîngă toată lingușirea către nemți și unguri, nu putea califica intrările și resbelele lui Petru în Transilvania, numai de excursiuni de pradă fără de nici un motiv politic mai înalt.

Într-adevăr către finitul an. 1542, găsim pre Petru iarăși în Transilvania. Călugărul G. Martinuș, [e] nici turcilor nu răspundea tributul cuvenit, nici nemților nu vrea a promite vreun ajutor. Petru putea să arate turcilor că el prin incursiunea sa constrînge pre transilvani la tribut, că-i împedecă d-a merge într-ajutorul lui Ferdinand, că-i pedepsește căci nu trimit turcilor ajutoare. [9] Putea tot odată să încredințeze și pre Ferdinand și pre Ioachim că de n-ar fi el, Martinuș sau oastea lui s-ar găsi în castrele lui Soliman. Întradevăr [10], Simigian ne spune că Martinuș așa se și ascunse înaintea lui Soliman, că adecă Petru este cauza de nu se poate mișca din Transilvania. Nici Ferdinand nu putea să aibă probă mai învederată de credința lui Petru, decît plîngerea turcului că împăratul nemțesc îi atîță la nesupunere supușii din Transilvania și Moldavia [11]. Moldovianul însă ușor se putea justifica înaintea sultanului, cînd în luna iunie 1543, transilvanii, în urmarea incursiunei lui, răspunseră tributului [12].

Atît de la turci, cît și de la nemți, pretindea Petru, drept recunoștință, pentru același serviciu, restituirea

cetăților transilvane, Bistrița, Ciceul, Cetatea de Baltă. Și într-adevăr scopul principal al lui Petru era așezarea sa în Transilvania, ori că ar învinge turcul ori neamțul. Pentru aceea vedem că nu încetează de a solicita, de o parte, la sultan, extrădarea acestor cetăți, iar de altă parte, stipulațiunea principală în tratatul de alianță cu Ioachim este restituirea acelorași cetăți.

Așa de minunat știu să aplice și să împlinească Petru tratatul încheiat cu neamțul, fără a se arunca în brațele lui Ferdinand, fără a periclita cîtuși de puțin interesele țării în împrejurări atît de critice ! Cu arma în mînă cînd numai în arme era mîntuire, prin înțelepciune cînd armele se putea cruța, folosindu-se de discordiile perfizilor vecini, pedepsindu-i cu chiar astuția și perfidia lor, iată cum susțineau domnii cei mari ai românilor independența țărilor noastre : căci ce era mai mult datori, polonilor sau ungurilor, turcilor sau nemților, cari toți, pre întrecute, cerca care de care mai întîi să sugrume, și prin orice mijloace, libertatea țărilor.

Așa se înțelege politica lui Petru către turc și neamț !, așa se înțelege și stăruința lui de a fi primit între membrii Imperiului roman (german), lucru la care el într-adevăr tocmai așa nu cugeta, precum n-a cugetat vreodată Mihai Viteazul, care, spre ajungerea planurilor sale celor mari nu se îndoia a face curții nemțești promisiuni încă și mai exagerate decît ale lui Petru Rareș, promisiuni de care apoi tocmai așa se ținea, precum se ținea și aceia cu cari trata, de promisiunile ce făceau ei românilor. Cu arme egale se bate inimicul : cu sabia sau chiar și cu necredința sa.

Acum să vedem cum plini Ioachim și următorii lui obligațiunile stipulate prin tratat.

Un seclu și jumătate avură electorii de Brandenburg necazuri nespuse cu mulțumirea posesorilor celor trei obligațiuni ce dete Ioachim la 1542 în mîinile lui Petru.

Cît fu Petru în viață, nu se vedea a fi pretins sumele stipulate. După moartea lui însă, se ivesc pretențiunile asupra lui Ioachim și următorilor lui. Pre la anii 1564, 1595, 1599, 1605, pînă către 1689, curtea de Berlin e în procese necurmate, acum cu erezii lui Petru, acum cu magnați unguri, poloni, nemți, acum cu [...], în mîinele căror ajunseră obligațiunile. Cînd scăpa de o obligațiune, se prezenta cealaltă. Se pare că electorii răscumpărară cu încetul toate aceste obligațiuni.

Actele proceselor sunt mai multe volumini (volume). Şi cu toate că [acea] cauză e mai mult de dreptul privat decît de vreo importanţă istorică, între acte însă se găsesc mai multe documente istorice. Cu deosebire, *Genealogia lui Petru Rareş;* intrigele unor nepoţi ai lui pre la an. 1595, de a se sui pe tronul Moldaviei ; legăturile acestor pretendenţi cu mai mulţi potemtaţi ai Europei, cu Împăratul şi cu principii Germaniei, cu republica Veneţiei, cu Jacob regele Engliterei. Din scrisorile şi paşii lor se văd nu numai cultura şi creşterea lor, ci şi împrejurările de atunci ale ţărilor române.

Unele din documentele acestea înfăţişează fapte istorice care au rămas neînsemnate de cronicari. Noi le vom comunica [13] de vom trăi, cu altă ocaziune, pînă atunci fii sănătos bine-voitorule lector !

Berlin, Maiu 1860

A. PAPIU ILARIAN

*

* *

Petru Rareş, fiul natural al lui Ştefan cel Mare, a domnit în Moldova 16 ani, în două rînduri (1527—1538 şi 1541—1546).

Al. Papiu Ilarian, descoperind, în timpul şederii sale în Germania, importante documente cu privire la sprijinul material şi militar pe care l-a acordat imperialilor, a fost profund impresionat de faptele şi planurile acestui voievod pe care-l socotea „unul din cei mai mari domnitori ai românilor cari, atît prin puterea braţului, cît şi prin înţelepciunea politicii lor, ştie să facă de o dată (în acelaş timp) pe poloni şi pe unguri, pe nemţi şi turci, să respecte suzeranitatea ţărilor noastre". A fost acuzat de nestatornicie dar el „era, chiar aşa cum se cădea să fie un principe român al cărui scop suprem era mîntuirea românilor de inamici aşa de mulţi, atît de perfizi, atît de cumpliţi" (Jovius Paulo, Historiarum suis temporis ab anno 1424 ad annom 1527, Libri XIII).

Prin diplomaţia sa deosebit de mobilă, neconformistă, repliată permanent pe realităţile impuse de comportarea vecinilor, Petru Rareş era stimat, temut iar alianţa cu el de toţi căutată.

Umanistul Nicolaus Olahus, secretarul regentei Maria de Habsburg şi reprezentantul lui Ferdinand, regele

uneia din cele două Ungarii, pe lîngă curtea din Bruxelles, amintește în istoria sa (cap. XIII) că „în fruntea acelei țări (a Moldovei) stă voievodul Petru. El posedă în Transilvania cîteva cetăți dăruite de regii Ungariei spre a-l ține în fidelitate... Se spune că în caz de război poate să strîngă pînă la patruzeci de mii de oameni înarmați și chiar mai mulți". Informația aceasta a impresionat în mod deosebit pe occidentali, cunoscîndu-se că împăratul Carol Quintul, în expedițiile sale africane sau în războaiele europene, nu a avut armate care să depășească cifra de 25-30 mii oameni.

Cea mai elogioasă apreciere a destoiniciei militare a lui Petru Rareș, în comparație cu cei doi regi ai Ungariei, cu regele Poloniei și Veneția o găsim într-o corespondență a lui N. Olahus cu șeful oratorilor (diplomaților) lui Carol Quintul, Cornelius Duplicius Acepperus. Împăratul se decisese să organizeze o cruciadă împotriva lui Soleiman Magnificul. Diplomatul imperial îl informa pe Olahus, din Salzburg, despre toate acestea și cerea sfat cum să atragă în cruciadă pe Radu Paise, voievodul muntean, vărul lui N. Olahus și pe Petru Rareș, „fiindcă numai aceștia știu cum să se lupte cu turcii". Răspunsul lui Olahus a fost desamăgitor iar desfășurarea ulterioară a evenimentelor l-au confirmat. Principii creștini, scrie Olahus, nu se vor putea uni fiindcă interesele lor sînt contradictorii. Cît privește pe valahi și moldoveni, ei nu sînt dispuși să lupte pentru interesele altora ci doar pentru interesele lor care pot fi „cu și contra turcilor, cu și contra celor două Ungarii sau a Poloniei".

Alesandru Papiu Ilarian vede în Petru Rareș un Domn „amat de popor" ca Alexandru cel Bun, erou ca Ștefan cel Mare și vast în planuri ca Mihai Viteazul. Menționează că transilvănenii nu trebuie niciodată să-l uite, deoarece, pătrunzînd de zece ori cu oaste „spre a pedepsi, acum pe secui și unguri, acum pe sași și nemți", el a adus aminte românilor că „această țară nu e nici ungurească, nici nemțească, ci țară românească".

Proiectele mărețe, de care voievodul moldovean era animat în cursul acestor expediții, „vor sluji ca model, la sfîrșitul veacului al XVI-lea, lui Mihai Viteazul".

Citatul de mai sus l-am preluat din „Cuvînt înainte", întocmit de prof. univ. dr. docent Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga", în fruntea volumului „Petru Rareș", elaborat de un colectiv și apărut

la Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979. Volumul acesta, alături de lucrările lui Ioan Ursu (1875—1925) „Die auswärtige Politik Peter Rareș, Vien, 1908" și „Petru Rareș", București, 1923, este, la o distanță apreciabilă, prilejuită de cei 450 ani „de la actul care i-a consfințit suprema demnitate", un bine venit și meritat omagiu adus voievodului care a întrezărit și a militat pentru realizarea, în vreme, a unității naționale a poporului român încă în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

---

1 nP. Acest articlu a fost publicat în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, în Instrucțiunea Publică, în *Revista Carpaților, Națională, Steaua Dunărei*, în *Uricariu*, etc.

2 nP. adeo luculenter causam dixit ut indigne multatus a fortuna videretur. Erat enim eius viri excellens bello virtus... militaribus Turcarum animis ad admirationem spectata, grataque usque adeo, ut purpurati vel nulla largitione corrupti virum fortem tantis illustrem casibus neque impotenti fortunae animum concedentem, omnino defensuri crederentur. Jovius, hist. sui temp. Libro XL.

3 nP. cum finitimid belli pacisque studium nequaquam stabili fide, sed in diem occasione et commodis metitur, suaque pariter arma nemini unquam certus hostis sed improvisus semper exercet, Idem l.c.

4 nP. Geschichte des Osmanischen Reiches. Sechster Theil. Gotha. 1858.

5 nP. ...(Vladislaus) contractis magnis suarum gentium coppis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, Valachorum, et Litthuanorum stipatus Marcam Brandeburgensem citra et ultra Odram sitam, post festum S.Io. Baptistae ingreditur, et a Brandeburg usque ad Frankfordiam, quanto latius fieri poterat, populationem iussit extendi. *Dlugossii Hist. Pol. edit. Frft. 1. IX, p. 989, ad a. 1325.*

Acest pasagiu atît de important pentru începuturile Moldaviei mai vechi cu cîteva zeci de ani. Istoricii poloni în general sunt cei mai bine informați scriitori ai timpului, pentru că mai toți ocupau cele mai înalte posturi ale republicei și archivele le erau deschise. Mai însemnăm că Dlugosz și toți polonii, însăși cancelaria polonă, cînd zic *Valachi* înțeleg pe moldoveni, iar pre munteni îi cheamă *Multani.*

6 nP. Forte quadrigenti Valachi expediti sub Marieburgo praeds agebant. In eos crucigeri magno numero ex arce effusi, impetum fecerunt, Valachi venientium contra se hostium multitudine animadversa, in proximamsylvam se recipiunt, ex equis desiliunt, non insveto genere pugnandi pedestres inter condensas arbores se se defensuri. Descendunt et Germani ut latitantes quemadmodum opinabantur, e latebris extraherent. Sed mox denso sagittarum impre obruti, caesis captisve primis, fugam capessunt In fuga quoque a persequentibus non parvam cladem accepere. Victores Valachi cum praeda et captivis in castra reversi sunt. *Cromerus, de orig. et reb. gest. Pol. edit. Col. 1. XIX. 290.*

7 nP. Vezi tratatul de pace. *Dogiel, Codex dipl. Pol. et Lith. I. 613.*

8 nP. *Iovius, l.c.*

9 nP. Ferdinandum quoque Germaniae copiis et Caroli fratris opibus fretum longe *maximum sibique obiter metuendum Pannoniae regem* futurum existimabat. *Jovius l.c.* Iacă unul din motivele politice din care bătu Petru oastea nemțească la an. 1529, și ținea cu Zapolya. Acest motiv, la 1542 avea încă mai multă valoare.

10 nP. *Simigianus, edit. Benign.* 1. II. c.2. p. 51.

11 nP. *Hammer. III. 247. — Zinkeisen II. 848.*

12 nP. *Engel.*

13 nP. Iată că împlinim acum, ceea ce promiteam în primăvara anului 1860.

a Iovio (Jovius Paulo, 1485—1552), celebru istoric italian, favorit al papilor Leon X și Clent VII care l-a făcut episcop. A lăsat multe opere de valoare iar altele s-au pierdut cu ocazia jefuirii Romei în anul 1527. Importantă pentru noi este „Historiarum suis temporis ab anno 1424 ad annum 1527, Libri XLV (Întîmplările istorice ale timpului său de la anul 1424 pînă la anul 1527, carți 45).

b Prin „cavalerii nemțești" aici se înțelege Ordinul Teutonic, constituit în anul 1190 care a jucat un mare rol în timpul cruciadelor, apoi politic și militar în răsăritul Europei. Un timp a locuit în Țara Bîrsei, centrul lui administrativ fiind la Marienburg (Feldioara, jud. Brașov). Ordinul a fost desființat de Napoleon I în anul 1809.

c Bătălia între moldoveni, conduși de vornicul Grozav (Grozea) și austrieci, s-a dat în hotarele comunei Feldioara, jud. Brașov, în ziua de 22 iunie 1529 și s-a terminat cu o strălucită biruință a oastei moldave.

d Ștefan Mailat, pe adevăratul său nume Zenan Mailat, a fost fiul lui Matei, țăran român liber din comuna Comăna de Jos, județul Brașov. A îmbrățișat cariera armelor și s-a distins prin fapte de vitejie deosebite. Ca urmare a fost chemat la Curtea din Buda. Aici, după ce și-a schimbat numele de Zehan în Ștefan și a trecut la catolicism, a fost răsplătit cu mari demnități, devenind unul din feudalii cuprinși ai țării. În anul 1535, regele Ioan Zapolya l-a numit voevod al Transilvaniei. Sprijinit de secui, de sași și de o parte a nobilimii maghiare, a reușit, în 1540, să facă din Transilvania un voevodat independent, în schimbul tributului de 12 000 galbeni, plătit lui Soleiman Magnificul. Căutînd să se împace cu Ferdinand I, cel de al doilea rege al Ungariei, a fost suspectat de turci care, în unire cu oamenii lui Petru Rareș, l-au asediat și l-au capturat în cetatea Făgărașului (iulie 1541). Dus la Constantinopol, Mailat a murit în închisoare.

e George Martinuzzi, călugăr, născut în Croația, a fost partizan al lui Ioan Zapolya care, în 1540, l-a numit episcop de Oradea. În timpul minoratului lui Ioan Sigismund Zapolya, a fost guvernator al țării. La cererea lui Ferdinand I a fost făcut cardinal. Din ordinul aceluiaș a fost asasinat de generalul imperial Castaldo, la data de 17 decem. 1551 în castelul său de la Vinț. Castaldo îl precedează, cu 50 de ani, pe un alt general imperial, Basta Gheorghe, care, în ziua de 21 august 1601, l-a asasinat pe Mihai Vodă Viteazul în tabăra sa de pe Cîmpia Turzii.

DISCURS LA ÎNMORMÎNTAREA LUI IOAN MAIORESCU *

„Fraților !

Încă un bărbat de virtute și de știință a răpit moartea din sînul României.

Ioan Maiorescu, profesorul, a dispărut din mijlocul românilor ieri la 24 august, 4 ore de dimineață.

Niciodată n-aș fi dorit să am trista onoare de a plînge moartea acestui bărbat. Unul din prea învățații lui colegi, onorabilul d. profesor Laurian, ce cugeta să împlinească această datorie către răposatul său amic și compatriot, împiedicat a vorbi, de lacrimile durerii, mă ruga să zic eu, în două trei cuvinte, cine era Maiorescu, ce perdurăm într-însul, și ce ereditate ne lăsă ?

Voi fi scurt. Nu voi face laude, obișnuite la cei morți ; ci am să amintesc cîteva fapte necontestate, din viața profesorului Maiorescu.

Ioan Maiorescu, născut la 1811 dintr-o familie onorabilă din România de peste Carpați, om din sînul poporului român, origine cu care atît îi plăcea a se mîndri, își făcu cursurile gimnaziale la institutele române din Transilvania, iar cele universitare le termină la școlile înalte din Pesta și Viena.

Bărbat înzestrat cu atîtea daruri firești și plin de atîtea învățături, pe un timp cînd românii Transilvaniei gemeau sub cel mai apăsător jug al sclaviei, el, crescut în marile idei ale lui Maior, Șincai și Clain, văzu cu durere că în patria nașterii sale e oprit a semăna ideile de naționalitate. Astfel Maiorescu, român mai presus de conside-

* „Gazeta Transilvaniei", an XXVII, nr. 72, Brașov 20/8 sept. 1864. p. 286-287.

rațiunile provinciale, pe la anul 1836 trecu Carpații la frații săi de aici, de unde spera, ca cuvintele sale de românism se vor putea spune și se vor putea strecura mai cu succes în toate părțile române.

Pe acel timp de renaștere, nu mulți învățați număra țara românească, și școala și mai puțin. Maiorescu, intrat în țară pe urmele lui Lazăr, ca mai toți compatrioții lui, îmbrățișă sarcina profesoratului ; astă sarcină, atît de modestă, și atît de importantă pentru cultura și progresul, și pentru chiar viața unui popor. Cine ar crede însă că bărbatul ce pînă astăzi se număra între cei mai învățați ai României, cine ar crede că acest om, plin de înalte științe, pe la an 1836, își începu cariera în Țara Românească, funcționînd ca simplu învățător la o școală primară, la școala primară de atunci din Cerneți ! Atît știința este de modestă, atît de nepretențioasă, atît de dezinteresată și atît de încet și de arareori se prețuește după adevărata ei valoare !

Peste puțin însă meritele și știința lui îl aduseră la Craiova, unde, ca director și profesor, se poate considera ca întemeietorul gimnazului de care se bucură astăzi acest oraș de frunte al României. O generațiune întreagă, generațiunea de astăzi de peste Olt, este productul învățatei și înțeleptei direcțiuni a profesorului Maiorescu. Lung timp și cu recunoștiință, craiovenii vor memora elocintele și patrioticele învățături ce primiră de la Maiorescu.

Fu profesor cîtva timp și în Moldavia. După care se așează iarăși în Țara Românească.

Evenimentele politice de la 1848 îl siliră și pe dînsul a părăsi țara, împreună cu alți patrioți. Activitatea lui neobosită și înflăcăratul lui patriotism, lăsă urme neșterse pe ori unde trecu. Consiliile și faptele sale de la 48 și 49 în Transilvania ; apărarea cauzei moldo-române la Francfurt ; susținerea cauzei transilvane la Viena sînt fapte memorabile cari vor face neuitat numele său la români : ele sînt obiectul istoriei naționale.

La 1858, se reîntoarse în România, unde peste puțin, în împrejurările cele mai dificile în care se afla țara, primi sarcina cea ingrată a direcțiunii școalelor. În fine, intră iarăși în cariera de profesor și anume de studiul său cel predilect, istoria românilor, la facultatea de litere de aici.

Acesta e în scurt, cîmpul de activitate ce a parcurs în curgere de 28 ani, de cînd a trecut Carpații, Ioan Maiorescu.

Apostol al ideilor naționale în trei țări române și mai cu deosebire în această țară românească, ca toți oamenii de merit, pe lîngă amici nenumărați, a avut și el inamici numeroși ; dară faptele și meritele lui vor rămînea neșterse în memoria tuturor celor buni și învățăturile patriotice ce a profesat cu conștiință și a propagat cu zelul neadormit, vor produce fructe deapururea la români. Vor rămînea ca monumente perpetue de profundă erudițiune și înflăcărat patriotism : dizertațiunea lui despre originea limbei și naționalității române, scrise în contra eruditilor Kopitar, Schaffarik, Schuller ș.a. ; celebra lui disertațiune, intitulată : Anti-Schiaul ; apărarea drepturilor românilor din Transilvania în contra sașilor ; scrierea sa despre suveranitatea Principatelor Române ; dar mai cu seamă, eruditele lui studii filologice-comparative asupra limbilor daco-macedo-istro-rheto-române și albane, limbi ce singur, între literații români le studiase la fața locului ca și studiile critice asupra istoriei românilor. Durere însă, că acestor studii filologice și istorice, învățatul autor, spre nereparabila daună a literaturii, nu apucase a le continua. Dacă studiile originilor române, dacă limba și literatura română a făcut vre-un progres în timpurile noastre ; dacă în timpul mai nou a izbutit vreo ideie națională mai mare, care odinioară era crimă de a o atinge măcar, să nu uităm niciodată, că la acestea toate a contribuit, mult și puternic, faptele și învățăturile de 28 ani ale eruditului, laboriosului și elocintelui profesor pe care-l jelim astăzi.

Într-adevăr este nemărginită pierderea acestui rar bărbat. A pierdut știința un erudit ; școala a pierdut un profesor care era ornamentul și gloria ei ; țara un patriot candid și zelos ; familia s-a lipsit de cel mai dulce și mai afectuos tată de familie, amicii de cel mai amabil și mai fidel amic.

Dacă banii sînt avere, apoi Maiorescu, sărac precum a intrat în această țară, tot astfel se găsi și în momentul extrem al vieței sale ; căci el, asemenea compatrioților săi în general, nu venise aici ca să adune comori lumești, ci ca să răspîndească știința aducătoare de viață și idei neperitoare de naționalitate. Adevărata lui avere era alta,

mai nobilă, mai nepreţuită : avere de idei, avere de învăţătură, de virtuţi, avere ce creştea pe toată ziua în el şi va creşte neîncetat în toţi acei ce au eşit de sub direcţiunea mîinilor lui. Astă avere mare o moştenesc astăzi trei ţări române, în scrierile şi faptele lui, ale elevilor lui, a generaţiunii ce urmează. Şi asta este ereditatea cea mare şi frumoasă ce a lăsat el patriei şi naţiunii sale. Aşa dar asta este singura ereditate şi familiei sale. În împrejurările întristării ce ne cuprinde la pierderea acestui bărbat, asta este singura mîngîiere ce ne rămîne.

Fie ca învăţăturile lui să ne servească de îndreptare, faptele de exemplu.

Dacă moartea vreunui bărbat a meritat o lacrimă din partea tuturor celor buni, să vărsăm şi noi o lacrimă pentru o pierdere atît de mare şi, în parte, nereparabilă şi să zicem : Fie-i ţărîna uşoară !".

HORIA ŞI CLOŞCA *

Istoria românilor din Transilvania este istoria ţăranului român din Transilvania.

Învinşi de unguri cu începutul secolului X, românii fură desbrăcaţi cu încetul de toate drepturile politice, de toate drepturile omeneşti.

Ungurii, apucînd la domnia ţării, începură şi în Transilvania, la exemplul ţării ungureşti, a împărţi între sine locurile ocupate, împreună cu toţi locuitorii [1]. Astfel se inaugură sistema feudală în Transilvania.

Nicăieri această sistemă nu se dezvoltă mai neomenesc. Învingătorii, puţini la număr, dar sumeţi peste măsură, de altă limbă, de altă lege, pururea trebuiau să tremure de frica românilor cari erau mai numeroşi fără asemănare şi cari nici în servitute nu voiau să-şi uite că sunt români şi că ţara e a lor. Ungurii credeau, deci, că nu şi-ar putea afla scăpare decît sau în stîrpirea de tot a românilor sau în cea mai adîncă apăsare a lor.

Cînd un popor e despuiat de toate, îi mai rămîne un drept care nimeni nu i-l poate răpi : dreptul urii sclaviii şi a tiranului, dreptul firesc al răzbunării.

De la început şi pînă în zilele noastre, în curgerea amară de aproape o mie de ani, românii subjugaţi, părăsiţi cu necredinţă de cei mai de frunte ai săi [ai lor], de abia lăsară vreo ocaziune nefolosită, fără să apuce arma răzbunătoare în contra jugului străin. Iar cînd nici războaie nu se mai putea, nici asuprirea a o mai purta, atunci tre-

* „Tezaur...", 1864, Tom. III, p. 299-305. Vezi şi „Trompeta Carpaţilor", Bucureşti, an. IV, 1866, nr. 1-2, precum şi „Familia", Pesta, an II 1866, nr. 2-5.

ceau munții la frații lor din țările române, cu Negru, cu Dragoș și alții.

Paginile istoriei sunt pline de revoltele țăranilor (tumultus rusticorum n.a.). Istoria și legile țării, scrise de unguri, numai sub nume de hoți și tîlhari cunosc pe români. În istorie, în decrete și legi, nu odată se vorbește de stîrpirea lor. Ba Sigismund, [a] regele ungurilor, propuse în Consiliul de la Luca, [b] la 1429 ca să se extermine pînă și românii din Principate, împreună cu voevozii lor, ca unii ce nu sunt credincioși nimănui și trăiesc numai de furtișaguri și prăzi. [c]

Însă, apa trece, pietrele rămîn.

O răscoală înfricoșată făcură românii la 1437. Dar urmările ei fură și mai fatale pentru români. Încă din secolul XIII se mai așezase în țară un element străin românilor : oaspeții sași. Străini, subjugători ai pămîntului și ai pămîntenilor, ungurii, secuii și sașii, puțini la număr, (...) se unira strîns între sine și se legară prin formal jurămînt asupra românilor.

Această sărbătorească conjurație, cunoscută sub numirea legală de Unio Trium Nationum, astă treime afurisită, încheiată cu scop declarat de a ține pe români în servitute perpetuă, avea acum să devină fundamentul constituțional, temeiul dreptului public al Transilvaniei, în curs de mai bine de patru sute de ani. Această conjurație pre față se reînnoia de-a pururea, de la 1437 pînă în plin an 1848, prin jurăminte publice și solemne, făcute de către regi, principi și împărați, de către Staturile și Ordinile țării, adică de către acei ce pretindeau a reprezenta întreagă țara Ardealului...

La 1514, o altă răscoală de țărani devastă Ungaria. Țăranii fură învinși. Doja, capul lor, fu pus pe un tron de fier ars, cu asemenea coroană în cap, cu asemenea sceptru în mînă. Complicii lui, după foame de 15 zile, fură condamnați să-i mînînce carnea friptă. Se făcură legi prin cari toți țăranii din toată țara se condamnă la moarte. Și moartea numai pentru aceea nu se execută asupra tuturor, ca să nu se stingă toată țărănimea, fără de cari, zice legea, nobilimea puțin poate (ce naivitate n.a.) dar toți țăranii din toată țara ungurească și părțile ei să-și piardă dreptul strămutării, să rămînă legați de pămînt, [3] supuși domnilor cu adevărată și perpetuă iobăgie. Tot

atunci se primi și cartea de legi a lui Verbőczi în care se zice că țăranul nu are nimic afară de simbria muncii sale. [4]

Mai departe nu putea merge barbaria aristocratică!

Deși românii din Transilvania nu luaseră parte la această răscoală, astă lege draconică se întinse totuși și asupra lor. Pînă aci, țăranul avea dreptul să cumpere pămînt; acest drept îl pierde acum pentru totdeauna. De asemenea pierde și dreptul liberei strămutări, adică tristul drept de a schimba un jug cu altul, singura ușurare ce mai rămîne celui asuprit; acum e legat de pămînt, cu legătură nedesfăcută și perpetuă.

Asuprirea trece preste toate marginile în secoli XVI și XVII. Acum se dezvoltă uniunea celor trei națiuni [d] în toată vigoarea ei. Legile declară pe români de nesuferiți în țară numai pentru folosul țării și numai pînă la buna plăcere a ungurilor, secuilor și sașilor. De asemeni [e] ne-suferită și legea (religia) română. Arme, românii nu pot să poarte sub pedeapsa de a li se tăia dreapta, nici haine de pănură albastră, nici cămașă de giulgiu. Popii români se tratau ca și iobagii. Ei se chiamă hoți și tîlhari în legile țării și se pot prinde la simplul prepus. Ei, popii români, se îndatorau (obligau) a ierna ciinii de vînat ai domnilor. Un episcop român fu aruncat jos pe fereastră din palatul domnesc. Renumitul mitropolit, Sava Brancovici [e], aruncat în temniță, de unde se scotea la toată Vinerea de-l bătea cu toiege pînă ce muri. Acestea către finitul secolului XVIII. Dacă astfel se tratau capii bisericii, își poate cineva face idee despre asupririle ce trebuiau să sufere bieții țărani. Aceștia de abia-și mai puteau răzbuna acum, cu ocazia invaziunilor domnilor din România [Țara Românească] [și Moldavia] atunci cînd un Ștefan, un Petru, un Mihai și alți domni viteji intrau în Transilvania, țăranii români de aici mai prindeau inimă, se uniau cu oștile române (...).

Legile relative la români în această perioadă sunt: de repetitione iobagionum, adică cum să ceară și să aducă îndărăpt legat pe țăranul fugit de la un domn la altul; de latrociniis Valachorum, de extirpatione racicitus populi valachici, idem de Valachorum progenie a stirpe delenda, adică despre lotriile românilor și despre stingerea și stîrpirea, din rădăcini, a gintei române.

Un cap de român omorît făcea 40 de fiorini.

Cu finele secolului al XVIII venind Transilvania sub casa habsburgică, românii se umplură de speranță că împăratul romanilor are să-i scape de apăsări.

Trei chestiuni mari începură a se agita de aci înainte în Transilvania : chestiunea religioasă, chestiunea politică și chestiunea socială a românilor, toate trei strîns legate între ele.

Religiunea ortodoxă era numai tolerată în țară. Românii, persecutați înfricoșat în credința lor, crezură că n-ar fi alt chip mai sigur de scăpare, decît a se alipi lîngă vre-una din religiunile recunoscute prin lege. La îndemnurile curții împărătești, românii amăgiți se uniră cu biserica Romei însă numai o parte dintr-înșii și numai în cunoscutele patru puncte [f]. Prin această rupere fatală din corpul românimei, popii români, ce e drept, scăpară de a mai ierna cînii de vînat ai boierilor ungurești, precum și de cîteva asemeni infamii ce suferau mai înainte, mai cu seamă sub principii unguri, pînă și sub Apafi ; scăpară, în parte, de neînchipuitele persecuțiuni religioase ; li se dete voie a învăța carte ; se întemeiară cîteva școli române ; se trimiseră cîțiva tineri în Institutul de Propaganda Fide și aiurea de unde se întoarseră apoi Klein, Maior, Șincai și alții, inspirați mai mult de geniul Romei antice decît al celei noi.

Iată mai toate foloasele Unirii. Dar de altă parte, religiunea română, în faptă, era tot numai tolerată ca și mai înainte și, ce era și mai fatal, românii erau rupți în două și desbinați, se certau acum între sine despre lucruri necuprinse în mintea omenească, lucruri cari se poate nici în cer nu-s definite.

Apoi pe lîngă toată voia de a umbla la școală, domnii de pămînt se opuneau cu toată puterea deșteptării românilor, împiedecîndu-i de la învățătură și prin mijloace violente. Așa, de exemplu, într-o cercetare, făcută din poruncă împărătească pe la 1721, la plîngerea românilor din ținutul Albei și Arieșului, se spun tiraniile ce făceau domnii ungurești, mai ales Kemenyeșcii, [g] cu românii din acele ținuturi, cum nu-i lăsa să meargă la învățătură și dacă scăpa oarecare la școală îl aduceau îndărăpt cu mîinile legate la spate. Așa l-au adus pe fiul popii din Grindu de la școala din Cluj și l-au pus la bivoli domnești și după ce a fugit iarăși din curte ca să meargă la școală,

curtenii [argaţii] baronului Kemeny l-au persecutat pînă la Arieş, unde a sărit în apă de frică.

În chestiunea politică, românii cereau recunoaşterea naţiunii române alături de cele trei naţiuni conjurate. La care cerere, conjuraţii, în dieta lor de la 1743, cu mare indignaţiune aduseră lege prin care se respinge asemenea pretenţiune ca una ce ar răsturna de tot sistema politică, adică constituţiunea sau dreptul public al ţării.

Desbinaţi în credinţă, toleraţi şi înjuraţi în legea şi naţionalitatea lor, starea socială a românilor nu mai era de suferit. Cîte o singură moşie de ţărani, ades se împărţea la cîte 8 şi 12 inşi şi apoi de la fiecare se cereau servicii ca pentru o moşie întreagă. Pe alocurea lucrau numai cîte patru zile pe săptămînă pe seama domnului, cu mîncarea, cu uneltele şi vitele lor iar pe timpul culesului şi căratului se îndatorau a lucra cîte două-trei, ba şi mai multe săptămîni de-arîndul, pînă ce isprăveau tot lucrul domnesc, încît apoi pre seama lor numai atunci puteau să secere şi să culeagă cînd fructele cădeau de prea coapte ce erau şi numai atunci puteau să-şi semine cînd timpul semănatului era trecut. Afară de aceasta mai răspundeau cîte 22 fiorini de moşie. Femeile şi fetele trebuiau să toarcă, să coasă, să ţească în curtea domnească pe seama doamnei, fără a li se ţine în seamă. Unii ţărani răspundeau cîte un fiorin pentru femeile lor. Pe la unele sate erau constrînşi să primească de la propietarul vin în preţ de 25 fiorini şi, dacă nu voiau să-l primească, trebuiau să-l plătească. Propietarii şi arendaşii, vinul cel rău îl împărţeau la ţărani ca să-l vîndă şi dacă vinul se strica sau nu îl puteau să-l vîndă, căuta să răspundă preţul. La grapă-i prindeau şi pe oameni şi pe vite. Afară încă de toate acestea, mai dau decimă atît din bucate cît şi din vite, apoi găini de anul nou, purcel gras, ovăz şi alte onorarii [5]. Astfel, toată ziua în brazda domnească, nici noaptea nu era întotdeauna a ţăranului, nici averea, ba nici femeia şi copila sa. Ţăranul nici sărbătorile nu era totdeauna liber. Dreptul de a cumpăra imobile nu avea; fiind legat de pămînt, de la un domn la altul nu se putea strămuta. [h]

Curtea împărătească avea multe interese de a îndrepta şi regula soarta ţăranilor; cu deosebire pentru regularea finanţelor ţării era neapărat a alege comiţiile colonicale şi a înbunătăţi şi starea ţăranilor, deoarece aceşti ţărani, toleraţi în vechea lor patrie, numai pentru folosul

țării și despuiați de toate drepturile, erau încărcați cu toate îndatoririle, nu numai către propietari dar și către stat, ei singuri purtau toate sarcinile publice, de unde se și numeau misera plebs contribuens. Dar toate propunerile făcute de Curte, către toate dietele fără încetare, în favoarea românilor, cu mînie se respingeau sau se aruncau la o parte. Curtea se vedea nevoită a face legi prin decrete date în favoarea românilor, cari însă de abia mergeau mai departe decît a da formă legală asupritorilor seculari ; nici măcar libera strămutare nu li se acorda. Pe la 1743, asistînd în dietă și nemuritorul episcop unit, Inochentiu Klein (Micul n.a.) începu de odată a suspina și a geme. Întrebară că „de ce suspină astfel". Răspunse episcopul : „Plîng și suspin pentru dreptate care de cîteori e vorba de români, nu mai are loc nici vot în această casă a țării, că nimeni nu-și ridică cuvîntul pentru ușurarea românilor, ci toți pentru apăsarea lor". Magnații turbați, cu voce înaltă, începură a răcni. Ce fel ? Românul de la noi, acest Oprea, să ne învețe pre noi dreptate ? Și apucînd pre episcop era pre aci să-l arunce de sus pe fereastă dacă nu intervenau alții mai cu minte [6].

Episcopul însă nu înceta de a se lupta pentru drepturile românilor pînă ce în urmă se văzu nevoit a fugi din țară și a murii în durerile esilului.

Astfel stau lucrurile pe timpul împărătesei Maria Tereza. Unirea, precum însemnarăm, aduse cîțiva tineri de la Roma cari văzuseră acolo Columna lui Traian ; înturnîndu-se acasă ei începură a deștepta ideile de naționalitate. Românii, mîndri de înalta lor origine, începură a crede cu tărie, că, după drept, țara e a lor și nu a străinilor. Ideile prindeau tot mai adînci rădăcini prin școli la care românii își trimeteau copiii cu tot dinadinsul, pre lîngă toate piedecile ce întîmpinau. Așa, românii sub Maria Tereza, și mai ales sub Iosif II, aveau cîțiva oameni pre cît de învățați pe atît de mari români. Însemnăm pe lîngă episcopul Klein, pe episcopul Grigore Maior, care aflîndu-se odinioară la vizitațiune canonică în ținutul Dejeului, i se plînseră credincioșii că nu au biserică, nici capătă loc ca să-și facă. Atunci episcopul, răpit de spiritul divin își ridică mîinile către ceruri și exclamă : „doamne, dumnezeule !. Așa-ți trebuie dacă ai dat tot locul domnilor, de acum n-ai nici atîta ca să-ți ridice oamenii casă".

Aceste păcătoase încercări ale Romei le are Șincai în vedere cînd venind la introducerea protestantismului în Transilvania zice : „Dumnezeu cel de sus prin Isavela și prin fiul[f] ei au început a bate pre românii din Ardeal, pre carii [îi] mîncase papa de la Roma mai nainte, căci nu s-au plecat lui să-i fie dobitoc, nu oi sufletești. Care lucru l-am arătat la anii trecuți, și tocma s-au adeverit în timpul în carele scriu acestea, că fiește care episcop numai atîta putere are, cît i-au dat Domnul nostru Is. Chr., nu cît i-au dat împăratul Foca, Carol cel Mare, Mahomet II, sau Bonaparte de acum. Aceasta este credința cea adevărată. Care are drept dintre împărații aci numiți, judece alții, că eu cred ca biserica lui Chr. va rămîne pînă la sfîrșitul veacului și a doua venire a lui". Așa scrie Șincai pre la 1810 în Sinea la comiții Vass. [10]

Într-alt loc [11] iarăși : „Iar după ce s-au milostivit a tot puternicul Dumnezeu a certa mîndria Sîntei Biserice Romei prin mădularele ei, adică prin protestanți... aceasta zic nu ca doar ca însumi m-aș abate de la acelea care le-au descoperit Dumnezeu, le-au învățat Domnul nostru Is. Chr., le-au propovăduit SS. lui apostoli și ucenici, si Sînta Biserica lui mi le da să le cred, căci acestea toate le mărturisesc, și cu ajutorul lui Dumnezeu sunt gata a le apăra și cu punerea vieței mele ; ci pentru că știu năravurile popești, ca unul carele am fost între dînșii și în cinul lor cel mai de jos în sînțire, dar al doilea înderegătorie, ca un canonic în zece ani, de la anul 1774 cînd plinisem ai vîrstei mele 19 ani (pînă la anul 1784), neamul nostru cel românesc întreg, adecă nu numai prostii, ci și nobilii din Ardeal și părțile țărei ungurești, pentru că n-am primit rătăcirile protestanților, precum nu primisem obiceiurile bisericei Romei mai înainte, la atîta au ajuns, cît numai suferiți s-au ținut în Ardeal și părțile țărei ungurești" scl.

Bine cunoscînd *năravurile popești*, el chiamă cu voace înaltă [12] luarea aminte a neamului românesc asupra „vicleșugului neamurilor străine, cari cu frumoase pretesturi, mai ales ale legei creștinești, în care eu vreu să mor (zice Șincai), înșeală pre bieții români de-i stăpînesc și în ziua de acum... Ce vreau arhireii aceștia ? (întreabă el n. a.) să te învețe să-ți prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă la ceruri ? Nu crede, o române !, pentru că numai punga ta o voiește, ca să-și umple pungile lor,

și tu să rămâni rob acelor pre carii mai marii tăi i-au stăpînit oarecînd. Deșteaptă-te drep aceea, o iubite neamul meu, și ai minte“ [13].

La a. 1584 Șincai spune cum „Grigorie XIII, papa de la Roma (nu vreau să scriu pentru ce) pe vremea aceasta au înoit calendariul și vrea ca toți creștinii să primească înoirea aceea. Iară George Mogilă, mitropolitul Moldovei, i-a scris, precum arată Okolski, să dea pace românilor, să rămînă pe lîngă calendariul cel vechi ; și l-a ascultat papa în anul de acum“. [14]

Multu-l supăra pre Șincai amestecul papilor în trebile Moldaviei și ale României (Țara Românească). Așa la anul 1595 al Cronicei, vorbind despre Răsvan Vodă, zice „Cine vrea să știe mai multe citească pre Istvanfi... [g] și archivul din Vatican. Dară eu mă mir și mă ciudesc, ce au avut Clement VIII, papa de la Roma, de a se amesteca și în lucrurile Moldovei, cînd n-au avut gînd să ajute pre bieții moldoveni, fără numai să-i supună sie“. [15]

La a. 1603 din Cronica încă înseamnă cu o fină ironie, că „Sîntul părinte de la Roma, Clement VIII, ca un bun pastor sufletesc, nu și-a uitat de deregătoria pastorească, ci a scris împăratului Rudolf II, ca Ieremia Mogila, domnul Moldovei, are porunca de la Poarta turcească“ scl. [16]

Despre iezuiți scrie în următorul mod [17] : „Pentru ca cei ce se vor naște și vor trăi întru avenire să știe cine au fost iezuiții, iată tîlcul : Aceștia au fost un cin călugăresc urzit de Sîntul Ignatie Loyola, spaniolul, cu puțin după ce au încetat Martin Luther în anul 1517 a-și semăna crezul, în care cin nu se primeau alții, fără numai aceia cari era foarte de mare viță, bogați de neam, au prea frumoși ; cu care trei lucruri avea între sine pre cei mai sdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbăteau toate, cei de neam mare plineau toate prin rudenile sale, cei frumoși erau văzuți la toți și mai ales la femei, prin care apoi lucrau cum vreau. Nici e minciună aceasta, căci o am cetit aceasta în regulele lor cele ascunse și numai cu mâna scrise, care eu însumi le-am dat, din porunca cardinalului Ștefan Borgia, să le lege în cordovan roșu într-aurit, cînd eram bibliotecar în colegiul *de Propaganda Fide* din Roma.“

Într-alt loc [18] arăta rău obiceiul iezuiților de a fura acte publice, zicînd : „Scrisoarea aceasta“ (e vorba de o

scrisoare a mai multor boiari din Făgăraşiu n. a.) „care trebuia să rămînă în original în archivul vlădicesc din Blaj, după rău obiceiul lor o au furat iuziţii şi o au trimis provincialului lor lui Hevenessi, carele o a legat între scrisorile cele multe care tot cu răpirea şi cu furtişagul le-a adunat, spre mare paguba multora, dar mai vîrtos a ardelenilor, de la carii donaţii încă au răpit iezuiţii şi pre mulţi au stricat cu totul, mai ales dintre românii noştri cari erau mai zăluzi între ceilalţi ardeleni."

Şincai bate pre faţă credinţa deşeartă. El taxează, în treacăt, într-o paranteză scurtă dar cuprinzătoare, de minciună, credinţa că la Sfetagora [h] nu poate trăi vreo parte muerească, încă nici dintre păsări [19].

La anul 1701 al Cronicei [20] spune : „Dositei patriarhul Ierusalimului, venise în Ardeal la Braşov, cît să ceară mila de la creştini, cît să-şi vîndă indulgenţile sau iertările de păcate, de care şi tatăl meu, Ioan Şincai, îşi cumpărase una cu 40 de lei, că să i se pună pe piept cînd se va astruca, dară eu n-am lăsat să i se pună, bine ştiind că darul lui dumnezeu nu se poate vinde pe bani".

Vorbind despre Pachomie care pre la a. 1512 venise în România şi în Moldavia şi strînsese mare sumă de bani de la boiari şi de la popor, Şincai observa : „din care poţi învăţa, cum trebue tunse oile cele cuvîntătoare". [21]

II. Să vedem acum pre Şincai, unitul, care studiase în colegiul *de propaganda*, cum judeca el Unirea românilor cu biserica Romei.

Om luminat ce era, bine ştiind că cele patru puncte, „necum neînvăţaţii, dar nici cărturarii le înţeleg, ci *numai pleavă vorbesc*", [22] el judeca unirea din punctul de vedere al folosului naţional. Nimeni nu ştia mai bine, şi nimeni mai mult decît dînsul n-avu curagiul de a arăta frauda, trădarea şi violenţa prin care se făcuse această unire. El, ca şi Klein [23], arăta că scopul era de a înmulţi prin uniţi, în folosul ungurilor, numărul scăzut al catolicilor şi a desbina, a slăbi şi a arunca pre români, sub pretext de religiune, în noua servitute ungurească. El arată [24], după Bethlen, cum la sinodul din 1701, în care se subscrise acea fatală unire, mulţimea cea mare a preoţilor româneşti, ca nişte berbeci negri unii mergeau înainte, alţii pre de lături, alţii din drept ; mulţi mergeau

plîngînd, și unii dintre dînșii ziceau : „Acum seceră orzul, dar după orz vom secera și grîu“ ; cum împăratul, pe de o parte, publica patente, că liber este românul a trece la ori care religiune, iar de alta scria, în secret, să nu gîndească ca patenta, ci din toată puterea să se nevoiască a lăți unirea ; cum se trimeteau cătane nemțești asupra celor ce rămîneau credincioși bisericei străbune [25], cum, la început, preoții români, după promisiunile ce li se dedese, se înșelaseră a crede că ei, prin unire, fără de știrea lor, toți s-au boierit ; ci după ce văzură cu timpul, că tot întru același stat rămaseră, începură oamenii a se lapeda de unire și a pofti preoți neuniți cari să le servească pentru care apoi multe baiuri și nevoi au avut, pentru ca acelora nici pruncii li se botează, nici morții li se îngropa“ [26]. Arăta, în fine, goanele, întemnițările și toate suferințele credincioșilor [27] cari nici episcop aveau.

Se întreabă Șincai, nu o dată, ce folos au avut românii din această unire la care iată cum răspunde [28] : „Latinii prea mult s-au ajutat prin uniți, pentru ca proporția lor (a catolicilor unguri), numărîndu-și pre uniți, cu mult mai mare era, numai de le-ar fi mulțămit uniților, sau de le-ar mulțămi și în timpul de acum. Ci noi românii, de vom lua afara clerului cel unit, carele încă mai numai atîta se socotește cît a cincea roată la car, ce folos am avut sau avem din toate acestea. De vrei a înțelege și mai apriat lucrurile acestea, citește pre Cserei“. [i] Care Cserei iată apoi cum vorbește, la Șincai [29], „despre vlădica Atanasie care făcuse unirea, că mergînd el la Viena, de cardinalul Colonich cu foarte mare cinste s-au primit și i-au aruncat un lanț de aur în grumaz : aceasta i-au fost toată mergerea înainte, ca tocma precum lucra dracul,, pînă cînd l-au apucat în cursă : pentru ca papiștii apoi-l poartă pre unde vre, așia au făcut și cu vlădicul, pînă cînd l-au apucat în cursă : pentru ca papiștii cu toată sfieala-l cinsteau pîn' atunci, iar după aceea i-au luat toată ocîrmuirea din mână. Și este un iezuit lîngă dînsul, pururea fără de a căruia știre și voie nicio carte nu poate scrie cuiva. Bucuros s-ar lăsa de unire ca aceasta, dar nu-l lasă. De au mîncat sărat, bea, cu adevărat i-or umple paharul.“ La care Șincai adaugă : „Ce scrie aci Cserei, numai despre iezuiți trebue înțeles, mă-

car ca şi acum se afla nebuni ca aceia cari gîndesc că greco-catolicii, pentru că se numesc uniţi, trebue să fie supuşi romano-catolicilor ; ci înţelepciunea arată că a fi unit cuiva atîta însemnează, cît a fi lui asemenea, şi nu supus. Barem de s-ar arăta şi cu fapta, ce arăta înţelepciunea."

La anul 1721 din Cronica, Şincai arăta cum românii unindu-se cu Roma, pierdură dreptul de mitropolie ce aveau mai înainte. El spune că episcopul Patachi „care şi latin se făcuse, îşi băgase în cap, încă de tînăr, că nu poate fi vreo episcopie adevărată pre lume de nu va fi întărită de patriarhul Romei" ; că acest Patachi ceru canonizarea episcopiei Făgăraşului de la papa de la Roma. Însă „biserica românilor din Ardeal (zice Şincai), al căreia arhiepiscop S. Teofil a şezut în soborul cel de întîi a toată lumea şi de întîi de la Nicea, unul fiind din cei 300 Sf. părinţi, ce lipsa a avut de întărirea patriarhului Romei ? Au nu pentru aceea s-au făcut episcopia Făgăraşului, ca să se îngroape mitropolia Belgradului ? Dară pentru ce să se îngroape mitropolia ? Au nu pentru aceea că românii să fie supuşi neamurilor acelora pe care ei le-au întors la creştinătate" ? Venind apoi a vorbi despre bula papii Clement XI, prin care se întăreşte episcopia Făgăraşului sub chemarea sau hramul S. Nicolae, bula în care se vorbeşte de greci, ruteni, români, rasciani şi alţii, Şincai constata înainte de toate că românii, ţinînd hramul cel vechi al arhieriei sale [lor], hramul Prea-Sfintei Treimi, n-au primit bula patriarhului Clemente ; zice apoi despre această bulă : „multe bule patriarhiceşti am cetit în viaţa mea, dar bula încîlcită şi fără de înţeles ca aceasta n-am cetit ; doar dumnezeu a tulburat mintea celui ce o a scris, pentru că n-a fost spre binele şi folosul, ci spre răul şi stricarea românilor din Ardeal". Iar după ce dă extractul ei, zice : „despre bula aceasta eu adevărat mai mult aş putea grăi, cîţi greci, ca ruteni, ca rasciani sau serbi au fost pe vremea aceasta în Ardeal, cari să se fi unit ? au nu şi-au arătat curtea Romei prin numirea neamurilor ce nici au locuit în Ardeal, necum să se fie unit cu miile, toată neştiinţa şi necunoştinţa neamurilor pe care vrea să le pască ? Zisei că aş putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare şi de creerii cei goli, care lesne ar putea

stîrni despre mine ce nici gîndesc cînd scriu acestea. O întrebare totuşi îndrăsnesc a face, care este aceasta. Dintre doi arhirei românești din Ardeal, adică Ioan Bobu şi Vasile Moga, cari şi astăzi în ziua de Sînta Măria mare din anul 1811 trăesc, care s-ar putea zice cel adevărat următor al Sîntului Teofil", Șincai găsește de prisos a răspunde că Moga [30].

Vorbind despre acest Teofil, Șincai zice : „fiindcă Teofil se iscălește pre sine, numai al mitropoliei Goţiei, mare întrebare este, a căreia cetăţi, mitropolit a fost ? Mie mi se vede că ar fi fost al Belgradului din Ardeal, pentru că începutul mitropoliei cei românești din Belgrad aiurilea nu-l aflu ; tîrziu, sfîrşitul ei s-a făcut în anul 1721, cînd s-au milostivit Inocenţie papa de la Roma (mai întîi Clement n. a.) a ne dărui cu episcopia Făgărașului în locul mitropoliei Belgradului, pentru aceea pentru că ne-am unit cu biserica Romei". [31] Ce satiră amară !

Să mai cetim următoarele cuvinte ale lui Șincai despre Unire [32] : „Unirea n-au stat nici stă din alta, fără numai să nu clevetim pre cei ce ţin de biserica Romei, pentru obiceiurile lor, iar noi românii să ţinem obiceiurile bisericei răsăritului şi latinii încă să nu ne cleveteasc̆ă pre noi, căci cele patru puncturi, care sunt între uniţi şi neuniţi (cu iertare să fie zis de mine n. a.) necum să le ştie românii cei proşti şi neînvăţaţi, dară dintre cărturarii românești încă mulţi nu le înţelegeau, ci numai pleve vorbesc, neînţelegînd unul pre altul. Unirea aceasta mai pre urmă numai popilor au folosit, că aceştia au dobîndit puţină scutinţă cam anevoie, dară nobilii au rămas şi rămîn cu buzele drîmboiate pînă astăzi, căci latinilor destul le este ca, înşelînd pre Români în partea lor, au putut învinge cu numărul pre calvini, cari în sine erau cei mai tari în timpul acela.".

Cîte era să ne mai spună Șincai despre unire dacă mergea el cu Cronica mai nainte de anul 1739, chiar de unde istoria unirei devenea mai interesantă !

Din care toate se vede că el, Șincai, ca şi Klein episcopul, Klein călugărul, Petru Maior şi toţi blajinii luminaţi din secl̆ul XVIII, cunoșteau tot răul fatal produs prin unire, nici vedeau alt leac, deocamdată, spre a mic-

șora sau alina răul, de cît stricta mărginire în cele patru puncte, de nimeni înțelese.

Să trecem la ideele politice-sociale ale lui Șincai.

B) Idei politice-sociale

I. Șincai era nobil, vechi nobil. El ținea la aceasta și o spunea adesea.[33] El avea cuvînt pentru că Iosif II, iubitorul de omenire împărat, murise și principiele revoluțiunei celei mari, în Ungaria și în Transilvania nu aveau sens. Românii, numai ca nobili puteau aspira la drepturi. Era pre atunci de interes național român ca nobilii români să nu-și renege originea, să-și pretindă drepturile ca români, totodată să se arate numărul lor cel mare.

De aci, Șincai da pre față, biciuindu-i, pre toți dezromâniții și renegații. (...) *Chemenesci,* strănepoții *Miculei*[34], *Betlenesci,* strănepoții *Geubului*[35], Mailatesci[36] apoi *Iosicesci,* strănepoții lui Ștefan Iosica frățiul din Caransebeși"[37]; Barciaești,[38] Telechesci „semînția cea românească" de pre la Oradea-Mare[39], Nalatiesci, „Români bătrîni și ploați"[40], s.a.s.a. Multu-l supăra acești renegați, cari, ca Chemănești și alții „lăpedîndu-se de neamul, legea și credința românilor din cari erau prăsiți" și făcîndu-se calvini și catolici ei se aleseră apoi cei mai mari asupritori ai românilor, „numai ca să-și poată tăgădui neamul, și să se arate a fi de neamul unguresc". „Mulți domni de aceștia ți-aș putea număra aci, ci-i las pentru cenzura prin care va merge cronica aceasta mai nainte de a se tipări de se va tipări sub sînta coroană a Ungariei precum mi-ar fi voia. Ție, cetitorule bun !, fie-ți destul că ți-am arătat cari domni sunt de vițiа și porodița, diaoși români, măcar că și-au strămutat legea, și prin aceea și neamul".[41] Ci așa este firea românilor acelor cari din nemica apuc la ceva" zice Șincai[42] despre renegați (...). Pilde vii ți-aș putea aduce aici, dară acelea se vor tipări după repozarea mea, ca nu cumva să mă gonească iarăși taurii cei grași din cucuruz, și să mă străpungă iarăși țapii cu coarnele sale cele ascuțite"[43].

Șincai arăta că nobilimea ungurească mai toată e de origine străină. „În țara ungurească zice el[44] puțini unguri niaoși se aflau, în Ardeal de abia două sau trei fa-

milii (zic de cei mai luminaţi şi puternici), ci stăpînesc acuma în Ungaria mai cu seamă Chorvaţii, Toţii şi nemţii : în Ardeal, românii cei corciţi şi secuii, cari aşa s-au lăţit cît în multe comitaturi, mai ales în Ardeal, nu se aflau boiari unguri de viţă, fără numai români şi secui prăsiţi într-însele prin căsătoriele lor cu românele şi unguroaicele. Anume ţi-aş putea aci spune toate familile şi cele din Ungaria şi cele din Ardeal, care nu sunt, ci numai se numesc pre sine unguri, dară încongiur perirea care mi s-ar putea întîmpla din spunerea adevărului".

Cu toată aceste perdere naţională, Şincai [45] constata „că în Ardeal mai mulţi nemeşi sau boiari de români sunt, decît de unguri, cum s-au văzut la insurecţia din a. 1809".

Iată cum Şincai era nobil, în interesul naţionalităţii române.

II. Dar deşi nobil, el scrie cu inima sîngerîndă de cîte ori vine la soarta ţăranilor români ; fiindcă e omul epocei lui Iosif II, el văzuse cu ochii răscoala lui Horia, urmărise tot cursul revoluţiunei celei mari, conlucrase la petiţiunea cea naţională de la 1791 şi, mai presus de toate, Şincai era român crescut în ideile româneşti ale Blajului : în ideile lui Inocenţiu Micul care, pre la 1743, în mijlocul dietei ungureşti, suspină şi plînse pentru dreptate, zicînd că, de cîte ori e vorba de români, nimeni nu-şi ridica vocea pentru uşurarea ci tot pentru apăsarea lor, de era pre aci să-l arunce pre fereastră magnaţii turbaţi [46] şi care, în fine, se puse în pericol pentru cauza ţăranilor ; [47] în ideile lui Gregoriu Maior episcopul care, văzînd pre credincioşi fără loc de biserică, ridica mânele la ceruri şi exclama : „Doamne dumnezeule, aşa-ţi trebue ţie, dacă ai dat tot locul domnilor, de n-ai acum nici atît ca să-ţi ridice oamenii casa". [48]

Iată în ce idei crescuse Şincai, şi iată dar cum vorbeşte el despre ţărani [49] : „proştii (ţăranii) la atîta ajunsese pe vremea mea de se vindeau ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pre carele locuiau împreună ; afară de slujbele care le făceau domnilor pămînteşti, începînd de luni pînă sîmbătă seara în toată săptămîna preste tot anul, dumineca fiindcă alta nu se putea lucra, domnii cei pămînteşti pre iobagii săi îi trimeteau cu cărţi (scrisori) pre la alţi domni. Preoţii româneşti trebuiau să dea dăjdi (biruri) domnilor pre an şi să le crească cîini ; pre feciorii

lor îi răpeau de la învăţături şi făcîndu-i curteni (slujitori la curte) îi sileau să-şi mute legea şi credinţa, şi altele mai multe făceau domnii cei pămînteşti cu bieţii români mai vîrtos domnii aceia cari se lepădase de neamul, legea şi credinţa românilor din cari erau prăsiţi... românii cei proşti au gemut sub tirania pînă la a. 1785, cînd s-au milostivit augustul împărat Iosif II a strica iobăgia... Barem de ar fi trăit împăratul Iosif pînă cînd ar fi uşurat şi jugul bieţilor proşti cari nu mult s-au uşurat prin stricarea iobăgiei". Asuprirea cea mare „a bieţilor români din Ardeal, cari şi acum (13 decemvrie 1809) gem sub jugul cel greu al domnilor pămînteşti (măcar că s-au stricat iobăgia), căci nu au vreo ruptoare de slujbe, cum au proştii din Ungaria", — Şincai o datează mai cu seamă de la epoca dispârtirei Ardealului de Ungaria [50].

Păcat că Şincai nu ajunse şi la anul 1784 al Cronicei sale.

C) Idei politice-naţionale

I. Şincai, în Cronica sa, e departe de a fi numai ardelean ; el e român din toate părţile ambelor Dacii. Cronica sa e pentru toţi românii. La Miron Costin, cu retragerea legiunilor şi invaziunea barbarilor ; la Cantemir, cu a doua descălecare, din Făgăraş şi din Maramureş, de o dată cu fatala despărţire, se întrerupe firul ideei unităţii române. Şincai, mai fericit, începînd de la Traian, nu scăpa din mâini acest fir al legăturei comune, pînă în zilele sale.

Ideia fundamentală ce domina în toată opera, ce scapără pre fiecare pagină a Cronicei, e că suntem latini, romani, fii ai lui Traian şi că Dacia e a românilor.

Idea cea mai mare, demnă de Mihai Viteazul, o găsim la a. 1453 al Cronicei, unde astfel vorbeşte despre luarea Constantinopole : „Dlugos scrie : Marţi, înainte de sărbătoarea sf. Margareta, intrînd craiul (Poloniei) în Cracovia... slaba veste s-au adus prin cărţile şi solii lui Alexandru, voevodul Moldovei, că Ţarigradul, metropola grecilor, s-au luat prin împăratul turcilor. Şi eu încă zic (adaugă Şincai) slaba veste ! pentru ca prin luarea Ţari-

gradului de Turci, s-au stins cu totul împărăţia strămoşilor noştri care ei cu multă vărsare de sînge, dară cu mai multă dreptate, o cîştigase pre seama noastră a românilor, că pre seama unor nepoţi, nu pre seama grecilor, cari fără vreo cădinţă şi numai cu vicleşug au răpit împărăţia, ba încă şi numele de la noi : căci grecii nu sunt romani de viţă, precum şi românii, pre cari acum încă i-ar batjocori grecii, numai de i-ar putea, după cum am văzut cu ochii şi am auzit cu urechile" scl. [51]

Oh ! cîţi români nu sunt şi astăzi, cari, departe de a se putea urca, nu pot să privească măcar, fără a ameţi, la înălţimea acestei idei !

În tot cursul cronicei imperiului bizantin face atent pre lectorul român, că rău şi fără (fără îndreptăţire) cale, grecii îşi deteră numele de romani. „Eu însemn aci (zice Şincai) [52] că, după ce au cuprins romanii Daciele şi Mesia de jos, pre împăraţii din Ţarigrad mulţi autori nu i-au mai numit ai romanilor, ci ai *Romaikilor*, precum se numesc pe sine grecii de acum, căci grecii fără ajutorul romanilor, n-au putut moştenii gloria strămoşilor noştri". — „Grecii pre sine pînă astăzi se numesc romani, pentru ca împărăţia răsăritului au fost a romanilor, iar nu a grecilor." [53] — „Prin romani (la scriptorii bizantini) tu înţelege pretutindeni greci, pentru că aceştia şi-au apropiat sie, fără de vreo cădinţă, numele cel prea mărit al strămoşilor românilor de acum." [54] — Citînd din Niceta Choniate care pre greci îi numeşte romani, „grecii trebuiau scrie (observa Şincai în paranteze) [55] de i-ar fi lăsat mîndria pe greci să-şi ţină numele şi să nu-şi schimbe neamul." — „Grecii cari n-au ştiut alte, s-au n-au vrut să ştie, fără să poreclească neamurile, cele de a stînga Dunărei scyte, iară cele de către apus latini, ca să-şi facă propriu numele romanilor, ai cărora numai supuşi au fost grecii, iar nu de sîngele lor prăsiţi, precum sunt prăsiţi românii şi italienii, de la cari împărăţia încă numai cu vicleşug o au fost luat" [56]. La anul 1205 al Cronicei, arătînd cum împăratul Ioniţă, după ce strică din fundament şi jefui cetăţile greceşti cu locuitorii împreună, cît se nu mai poată reînsufleţi Romei, se numea pre sine *Romeokton;* „tocmai bine (înseamna Şincai) [57], căci Romanokton nu se puteu numi, ne fiind grecii romani".

Vorbeşte de Valahia din Tesalia [58].

Cu deosebită predilecțiune culege monumentele istoriei române-bulgare, deșteptînd neîncetat simțul naționalității române asupra cotropitorului grecism, și demonstrînd că adevărat legitimi erezi ai Constantinopolui și ai imperiului oriental, sunt români, iar nu greci.

II. Ideile măreţe ale viitorului nu împiedica pre Șincai de a vedea și a învăța exigențele momentului pentru fiecare provincie romană.

Românilor din Principate le arăta periclul ce vine de la domnii străini din Fanar, pre al căror timp scria. Cu învederat necaz face istoria unor domni ca Despot „grecul", ca Inacul „sasul", Răzvan „țiganul", Gaspar „neamțul" și alți străini. Anume, vorbind de Despot, zice [59]: „cu minciuna pre mulți a înșelat, de l-au crezut, precum se înșeală și astăzi mulți din neamul românesc, de mai mult cred celor ce nici le fuge, nici le merge de dînșii, decît celor ce sunt de neamul lor și mai se sfarma pentru binele lor. Căci sîngele nu se face apă, precum este zicala". După ce-i face istoria și arată cum muri apoi „ca un blastemat" adaugă: „Aci numai atîta mai zic, ca eu așa aspru scriind despre Despot, n-am vrut nici vreau să vatem vreun neam, că neamurile toate au preț înaintea mea... numai să nu fie de năravul lui Despot".

Probează și constată la tot pasul continuitatea și maiestatea domnielor române. Combate, cu învederată machnițiune, absurdele și neputincioasele pretențiuni ale ungurilor și ale polonilor asupra țărilor române. Arăta de unde România se numi Ungro-Vlachia [60]. Spune cum Bela, regele Ungariei, în loc să se gîndească cum să-și apere regatul asupra tătarilor, își însuși, fără vreo condiție titlul de rege al Comaniei și al celorlalte țări vecine [61]. Îl supăra mult „fala goală a polonilor și nebuneasca și deșearta mîndrie a ungurilor [62]. Arăta de unde născură pretențiunile Poloniei și Ungariei asupra țărilor române, și uneltirile, mai ales ale Ungariei, cum să surpe pre Români, și cum totuși nu izbutiră. [63] Indignîndu-se de fala Polonilor „se mira ce aveau ei cu atîtea jurăminte ce cereau de la Domnii Moldovei, cînd bine știau că nu se țin?" [64] „Vezi (zice) mîndria, să nu zic nebunia amîndorora neamurilor acestora (a polonilor și a ungurilor) care credeau că cu multe stoarceri de jurămînturi și cu apărările unora asupra altora vor supune și pre toți ro-

mânii !" Într-aceea, Ștefan Vodă, de exemplu, apropiindu-se, zice Șincai, cînd de polon, cînd de ungur, „nici asculta de unul, nici de altul, ca un domn și singur oblăduitor, căruia nu-i era frică de ei, precum cu faptele au arătat." [65] Se mira de papii de la Roma, „se ciudesce", și-i satirizează că se amestecau și ei în trebile țărilor noastre [66].

Dar să ascultăm pre însuși Șincai, cum judeca el raporturile românilor cu ungurii, polonii și turcii ; cum probează, conform principiilor moderne ale dreptului ginților, maiestatea, cum zise dînsul, a principatelor române, și aceasta, pre cînd Pray, Gebhardi, Engel și alții, vîra istoria țărilor noastre, ca ale unor părți integrante ale coroanei Sîntului Ștefan, în istoria generală a Ungariei ; să-l auzim în fine, cum proclama el, cu începutul seclului, necesitatea unirei principatelor române.

Pretenția polonilor la Moldova (zice Șincai) [67] și a ungurilor, și la Moldova și la Valachia, dintr-aceea s-au stîrnit, că românii din amîndouă țările acestea adeseori nu s-au nărăvit între sine în punerea domnilor : drept-aceea partea cea mai slabă totdeauna au netezit sau la poloni sau la unguri, și au făgăduit toată supunerea și ascultarea numai să se ajute împotriva părții cele mai tari ; de unde au urmat, de partea cea mai tare încă toate le-au făgăduit numai să nu se ajute partea cea mai slabă. Așa au lucrat după aceea moldovenii și muntenii și la turci, pînă cînd au căzut sub jugul lor. Iară polonii, ungurii și turcii s-au bucurat de sfedile românilor, și pururea au căutat prilejiul de a putea surpa pre bieții români, cum pot culege din epistola craiului Mathias, cea către fiscul sau voevodul din Ardeal în a. 1467 trimisă, care suna : Între celelalte care cu înțelepciune și folos s-au înnoit și orînduit că de aci încolo întru avenire nici noi, nici craii nu vor urma, să putem, sau să poată oricum înstrăina ținuturile Făgărașului, Omlașului și Rodnei cu pertinențile, ci numitele ținuturi pururea să fie gata în mîniele crailor ca de cumva va fi op, să se poată da oricărui voevod, muntenesc sau moldovenesc, de locaș, spre îngroziarea și cîștigarea părților acelora... „Vezi (zice Șincai) cu ce meșteșuguri se sileau neamurile de prin prejur să surpe pre români ! adică țineau domeniuri și bunuri întregi spre sama acelora carii se nevoiau să-și mânce neamul. (...)

Vorbind despre tratatele aduse de Dogiel, Șincai [68] zice : „Alianța nu e supunere, așadară se dovedește că polonii numai din fala deșeartă amestecau alianța cu supunerea ; precum dintru aceeași fală amestecau și titulii domnilor românești cu palatinii lor ; pentru ca de voi întreba eu, avut-au vreun palatin leșiesc atîta putere, cît au avut măcar care vodă din Moldova sau din Valachia, ce-mi vor răspunde ?“

Venind la legătura cea faimoasă ce încheiaseră între sine Vladislav II regele Ungariei, cu frate-său, Sigismund regele Poloniei, asupra țărilor române, Șincai [69] observa : „Cine ar închide din legătura aceasta, că Moldova și Valachia n-au avut maiestatea sa, adică că n-au fost oblăduitoare numai de sine, acela mult ar greși, pentru ca Vladislav II, craiul Ungariei, numai cît au rîvnit să aibă Moldovia și Valachia sub sine, dară nu le-au avut vreodată, de au și dat bunuri în Ardeal, voevozilor sau domnilor amîndoror țărilor. De se va împotrivi cineva zisei mele, arată-mi pre cine au pus Vladislav II sau alt crai unguresc Vodă, măcar în Moldova, măcar în Valachia, fără de voia țărilor acestora, căci că au ajutat unii crai unguresti, ba și poloni, pe vreo cîțiva, pre carii i-au voit țările acestea, de nu întregi, încai o parte dintr-însele, de au apucat la domnia, însumi nu tăgăduesc ; dar de aci nu urmează ca țările acestea au fost supuse lor ; pentru că atunci ar fi fost supuse crailor ungurești, sau celor leșești, cînd ar fi putut aceștea a-și pune domni în Moldova și în țara muntenească, precum au pus craii leșești pre palatinii lor și craii ungurești pre voevozii Ardealului, care punere cînd s-au întîmplat ?“

Aducînd înainte un hrisov al lui Vlad Vodă, în care acesta zice că vrea pururea să servească sîntei coroane și regelui Vladislav cu toată credința, Șincai [70] observa contra lui Engel : Din cuvintele acestea eu nu știu ce supunere a lui Vlad Vodă aș putea culege, căci nu zic că este domn din mila craiului Vladislav II, cum era voevodul Ardealului, Ioan Zapolia, ci din mila lui Dumnezeu... [71].

Iacă justificațiunea testamentului lui Ștefan cel Mare !

III. Să vedem acum învățăturile lui Șincai pentru Transilvania.

Românii de aici, călcați de o potrivă în cele bisericești, politice și sociale, după căderea Transilvaniei sub casa habsburgică fură amăgiți, prin promisiunea, de drepturi egale cu ungurii, a se uni cu biserica Romei.

De aci înainte începu românii a pretinde drepturi egale. Episcopul Inocențiu luase în serios promisiunile făcute românilor. El ceru recunoașterea naționalității române, independența de catolici, și ușurarea soartei țăranilor. Persecutat, el muri în exil. Dar astă politică românească trăi în succesorii săi, în Gregor Maior și în toți românii cei mari ai epocei lui Iosif II. Murind Iosif, cu el împreună amorți și dreptul firei în Ungaria și în Transilvania ; principiile revoluțiunei franceze de abea românii le înțelegeau ; dreptul pumnului reînvia mai potinte decît altă dată : reacțiune naturală după reformele ce încercase Iosif la unguri.

Românii se văzură nevoiți a se apăra pre terenul dreptului istoric.

La 1791 ei așternură împărăției, precum mai atinsem (amintisem), acea neperitoare petițiune națională, în care, cu istoria a mâna, probează că, românii, (...) sunt cei mai vechi locuitori ai țărei, sunt adevărați erezi ai Transilvaniei, că în secolii trecuți ei se bucurau de drepturile politice și naționale alăturea cu ungurii și celelalte națiuni ale țărei ; că numai ura națională și religionară și injuria timpurilor îi desbrăcau de drepturi. Ceru deci a fi restabiliți în toate aceste drepturi, în deplină egalitate cu celelalte națiuni ale țărei. Nimic nu lipsește acestui mare act național : nici știința și conștiința dreptului, nici concepțiunea profundă a politicei naționale, nici curagiul civic.

Această petițiune națională e pînă astăzi evangeliul politic, cartea credinței politice a românilor de preste Carpați : egalitate perfectă de drepturi naționale.

Autorul principal e Iosif Mehessi consiliarul ; [72] dar conlucrară la acest act toți bărbații mai de frunte ai românilor de pre atunci, și negreșit bărbați ca Klein, Șincai, ș.a.

Cînd se ceti în dieta petițiunea română, ungurii se turburară preste toată măsura [73]. Cele trei națiuni se uniră și mai strîns în fața periclului ce le amenința recunoașterea naționalității române.

Șincai care se apucase, chiar atunci îndată, precum arătarăm mai sus, a apăra suplica română asupra criti-

cei dușmănoase a lui Eder, sasul, în Cronica sa apoi arăta, la toată ocaziunea, că românii Transilvaniei sunt romani, cei mai vechi locuitori ai țărei și că ei trebue să se lupte pentru recunoașterea naționalității lor. Prin drepturi naționale el înțelege cu deosebire autonomia administrativă, politică și bisericească, pre picior egal cu ungurii și sașii, adică, românii să se administre prin români, precum ungurii și sașii se administrau prin unguri și sași. Dregători și arhirei români vrea Șincai pentru „românii cei ticăloși, cari pînă astăzi nu-și cunosc binele și folosul său, ca să fie povățuiți de bărbați născuți din sîngele lor, pre cari îi doare neamul nostru, nu ca pe neamurile cele străine, cari numai pentru aceea cîrtesc asupra povățuitorilor celor din neamul nostru, ca să poată suge sîngele românilor ; că altmintrea nu ar putea trăi, sau de ar și trăi, ar fi mai ticăloși decît românii ! Vai neamului românesc, de nu-i va da Dumnezeu înțelepciune ! [74]“ — „Vai neamului românesc și iarăși vai ! carele uitîndu-și viția și sămînța geme sub jugul altor neamuri — nu vreu eu să numesc neamurile acestea, ci numai atîta zic : Ce păstor ai, ale căror cuvinte nu le înțelegi ? Vezi, socotește și judecă ce vreau... aceștia ?“ etc. [75]

Românii dar prin români să se guverneze în Transilvania, iar nu prin străini, în cele politice, ca și în cele bisericești.

Însă asemeni drepturi se puteau oare susține cu istoria a mînă ?

Șincai urmărește drepturile naționale istorice ale românilor față cu ungurii, începînd de la Tuhutum, învingătorul lui Gelu [76]. El publica interesantul act al regelui Andrei III, de la 1291, din care rezulta cum că românii pre atunci „ședeau și judecau dimpreună cu craiul“ despre trebile țărei. [77] Arăta, precum văzurăm și aiurea, cum nobilii români cei mai de frunte făcîndu-se calvini și catolici se prefăcură în unguri, persecutînd apoi ei mai vîrtos pre români [78], constata numărul cel mare al nobililor români „cari s-au boerit și se boeresc pîn astăzi, că după legile țărei nu s-ar fi putut, nici s-ar putea face, de ar fi românii numai suferiți în Ardeal“ ; [79] demonstra, în fine, că numai ura papistașilor și a calvinilor a făcut de neamul nostru întreg, nu numai țăranii, dar și nobilii, se considerară de suferiți (tolerați) în țară [80] ; în adevăr, „I. Chemeni, desromânitul, fiul Miculei, carele au scor-

nit aceasta, numai ca să-şi ascundă neamul, nu arăta vreo lege a ţărei, prin care să se fi hotărît ca românii să fie numai suferiţi în Ardeal, ci aceasta o au adăugat numai ei, iscoditorii Aprobatelor". [81] Românii, aşa dar, nu sunt suferiţi de drept, „ci ei sunt vatra Ardealului". [82]

Se întoarce apoi Şincai către unguri şi le spune că slăbiciunea şi nenorocirea lor de atunci datează de cînd s-au despărţit de români, adică de cînd nu vor a-i mai recunoaşte ca români şi răsăriteni, ci numai ca unguri şi calvini sau catolici. „Ungurii cei vestiţi mai nainte în toată lumea, de atunci au început a merge înapoi ca racii, de cînd s-au despărţit de români, şi s-au însoţit cu alte neamuri ; căci nu mai sunt corvini, nu dragfi." [83] Aceasta o repetă adesea Şincai ungurilor. [84]

De cînd scriea Şincai acestea, pînă astăzi, nici pretenţiunile nici politica românilor din Transilvania nu s-au schimbat. Încă tot Şincai e profetul nostru şi cartea sa evangelul nostru.

IV. In cît pentru românii din Banat şi din Ungaria, Şincai cel dintîi şi mai bine decît toţi, puse în vedere drepturile lor de autonomia naţională şi bisericească şi anume, Independenţa Banatului de unguri în cele politice ; independenţa de sîrbi în cele bisericeşti.

El publica [85] vechiul privilegiu de autonomia naţională a bănăţenilor, de mult dat uitărei, şi apoi se întreba : „Frumos privilegiu este acesta, dară ţine-se au ba, spună românii cei din Banat ? Eu ştiu că domniile din Banat, care mai nainte au fost numai ale românilor, pre vremea mea le-au cumpărat cu bani gata ungurii, cari au şi avut cădinţa, nemţii, talienii, armenii, grecii şi alte neamuri străine, cari apoi n-au domnit, ci au tiranit preste sărmanii români".

Publicînd privilegile pre care-şi întemeiau sîrbii supremaţia asupra bisericei române din Banat şi Ungaria, Şincai se grăbeşte a observa [86] : „Tu, cetitorule ! aci bine înseamnă, că archiepiscopului şi episcopilor sîrbeşti, în diplomatul acesta nici o putere se da preste neamul românesc." — Publicînd încă un chrisov în care e vorba de episcopul Efrem Veniamin, Şincai zice [87] : „Eu las (eu sînt de acord) ca Efrem Veniamin a fost episcop în Oradea Mare, în Agria, dară numai preste sîrbii cei din şi de lîngă Cetate, nu şi preste români, pentru că preste

românii din comitatul Biharei atunci poruncea Teofil, Mitropolitul Belgradului din Ardeal. Afară de acestea, în tot diplomatul acesta numai despre sîrbii cei veniţi se vorbeşte ; nu pot, drept aceea, episcopii cei sîrbeşti pofti vreo cădinţă preste românii cei din Banat şi din ţara ungurească care cu mult mai înainte au moştenit locurile acestea decît sîrbii".

Pre aceşti arhirei sîrbeşti încă, şi cu deosebire pre ei îi are Şincai în vedere în cuvintele sale mai sus citate, cari nu strica a le repeti şi aci : „Ce vreau arhireii aceştia ? să te înveţe să-ţi prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă la ceruri ? Nu crede, o române !, pentru că numai punga ta o voeşte, ca să-şi umple pungele lor, şi tu să rămîi rob acelora pre carii mai marii tăi i-au stăpînit oarecînd." [88]

Ideea cea mare a lui Şincai, de a se despărţi biserica română de cea sîrbească, de abia se realiză numai acum de curînd.

Venind Banatul sub domnia casei austriace, iacă ce scrie Şincai despre coloniile svăbeşti [89] : „La anul acesta (1725) atîta am de scris, ca cum au început împăratul Carol VI a aduce şvabi cu droaia în Ţara ungurească şi mai ales în Banatul Timişoarei, unde nu mulţi locuitori rămăsese, după ce s-au izgonit turcii din Timişoara în anul 1716, că românii, vatra locuitorilor din Banat pînă cînd au stăpînit turcii Timişoara, s-au tras mai în lături, şi cum şi-au perdut după aceea cădenţele, se va arăta la locul său." Şincai, durere, nu ştim să fie ajuns a scrie despre aceasta.

Atît şi din învăţăturile lui Şincai ce ating pre bănăţeni.

D) Idee literară

Îndată ce Şincai se întoarse de la Roma se apucă a îndeplini şi a pune în ordine Elementa linguae Daco-Romanae, compusă de Klein, şi la 1780 le şi publică în Viena în limba latină. Aceasta e prima gramatică a limbei române şi încă cu ortografia latină.

În prefațiune, Șincai arăta originea românilor din colonii aduși de Traian în Dacia[89], precum și întinderea lor în (Țara Românească) România, Moldavia, Transilvania, Maramureș, Ungaria pînă în Tisa, Silvania, Banat, Cuți-Valachia, Basarabia și pînă în însuși Crimeea ; arăta ca limba daco-romană e fiica limbei latine, sora limbei Italo-române[90]. Șincai era să adauge un dialog la această gramatică, despre începutul românilor, dar nu-l erta (nu-l admise) cenzura curței împărătești de la Viena.[91]

Neputînd publica dialogul, iacă ce exemple aduce în gramatica : *Se au dus la Roma. Purcede la Italia. Am fost în Roma. Șiede in București. Am venit din Iași. Quate milluri sent de aici pana in București. Trezeci și siepte. Nu s-ar putea găsi un carausi să ne ducă pâna la Argiși ? Un várvár se dica aceasta unui roman*[92] etc.

În prefațiune, Șincai crede lui Cantemir, cum că limba și literele slavo-ilirice s-ar fi introdus la români mai întîiu sub Alexandru, Domnul Moldaviei, pre timpul conciliului florentin și că, mai înainte de aceasta, românii scriau cu litere latine[93].

Îndată la începutul gramaticei[94] zice : „Vechile litere ale daco-românilor sunt literele latinilor sau romanilor celor vechi, de la cari se trage originea".

Cunoscător al originei și naturei limbei sale, Șincai nu înțelege cum poporul din Dacia lui Traian poate să scrie cu alte litere decît cu cele latine.

În scrierile sale la toată ocaziunea își exprimă părerea de rău că românii au părăsit literele străbune. Așa la a. 325 al Cronicei, după ce arăta că, încă pre timpul lui Galien fiind preoți creștini în Dacia, nu românii au luat credința lui Christ de la goți sau de la sloveni, ci goții și slovenii s-au luminat prin români, apoi adaugă : „Batăr și-ar fi ținut și literele ! pentru ca atunci cu slovele cirilești nu s'au putut folosi, fiind că nici erau pe lume". Iar la anul 1652 din Cronica, arătînd cum ungurii calvini cercau a vîrî erezurile lor între români prin traducerea cărților bisericești în limba română, Șincai zice : „ci prin aceea numai atîta au făcut de românii au lepădat limba cea slovenească din mijlocul lor și iarăși s-au întors la limba cea părintească ; barem de s-ar fi întors sau de s-ar întoarce și la literele cele părintești.

Ortografia din gramatica de la 1780, prima ortografie română cu litere latine, e etimologică foarte înain-

tată ; ea păstrează nu numai pre e și o, dar pînă și pre l radicale. În fond, de atunci pîn astăzi de abia s-a făcut vreun progres.

Din cărțile scolastice ce tipări Șincai, gramatica latină-română și abecedarul sunt cu litere latine.

La 1804, în Epistola către Lipszky, el simplifica ortografia de la 1780. În astă epistolă zice între altele : „Dacă aceste litere ciriliane ar fi să se păstreze cu cerbia și mai departe, apoi, dieu, nici cu ajutorul lui însuși Apolline, nu va fi cineva în stare de a scrie gramatica română, căci cîte cuvinte, atîtea regule i-ar fi necesar. Ce ușor scapi de aceasta necuviință, primind iarăși literele latine !“ [95].

La 1805 Șincai scoate în Buda o altă ediție a gramaticei de la 1780, cu ortografia de la 1804. El promite în prefațiune și o gramatică ilirico-română, precum în prefațiunea gramaticei de la 1780 zicea că avea de cuget a culege un dicționar daco-roman.

Astfel ghiața se rupse.

Acum era mai ușor să iasă lucrările de limbă : a lui Văcărescu la 1787 [96], a lui Molnar la 1788, a lui Tempea la 1897, a lui Iorgovici la 1799, a lui Körössi la 1805, a lui Budai-Deleanu la 1805 [97], ale lui P. Maior, apoi ale lui Loga și altora.

Urmă apoi Lessiconul de Buda de la 1825, la care lucrară S. Klein ; după moartea acestuia, protopopul Vasile Colossi : murind și acesta, continua lucrarea, din ordinea și cu spesele episcopului Vulcanu, canonicul I. Corneli, apoi protopopul P. Maior, iar după ce muri și acesta, terminară lucrarea popa din Pesta, Ioan Teodorovici și doctorul Alexandru Teodorovici. [98]

Acesta fu rezultatul potinței impulsiuni date de Klein și Șincai la anul 1780.

De atunci pînă astăzi tot principiile lui Klein și Șincai au rămas în ortografie ; alt dicționar încă n-a mai eșit pînă astăzi ca și cum grelele lucrări ale celor de întîi mari și neosteniți bărbați ar fi ostenit pre mai toți cei ce le-au urmat pîn acum.

Cu cîte dificultăți și prejudiție aveau ei a se lupta se vede din cele ce zice Șincai către Lipszky : „Cine nu vede ca în cele bisericești caută a păstra literele ciriliane !“ [99] Petru Maior încă zice [100] : „Nici eu nu zic să se schimbe slovele din cărțile bisericești, ci... afară de biserică să scriem cu slove latinești ca să ne curățăm odată limba de var-

varie. Toţi ereticii şi Europa întrebuinţează slovele românilor, apoi fii împărăţiei, români, din buna voia lor să rămînă lipsiţi de vistiarul (vestmîntul) lor cel strămoşesc z“.

Norocirea era că la Sibiu se aflau bărbaţi ca Molnar şi Tempea. Tempea în gramatica sa zice : „Slovele românilor de demult au fost cele latineşti [101]. Muma limbei noastre latinească [102]. Aduce şi el exemple ca acestea : *ardeleanu, munteanu, moldoveanu, romanu* [103]. *Unu varvaru să dica acestea unui românu*“ [104]. Cît era el lipsit de prejudiţie, se vede din laudele ce face, în prefaţiunea gramaticei sale, lui Klein, unitul, precum şi din exemple ca acesta : „*Klein cu Molnar se străduesc pentru binele de obşte*“ [105].

Preste puţin se introduse ortografia latină în diecesa Blajului. Se întinse apoi, cu încetul, în zilele noastre în toate ţările române. Dar nici astăzi nu e stabilită.

Şincai făcea şi versuri, latine şi române. Se zice că ştia şi improviza [106].

Dintre toţi scriitorii timpului, Şincai e, fără îndoeală, cel mai curat şi mai corect în limba, mai precis şi mai neted în stil. Limba şi stilul, variat şi rău, a atîtor documente şi cronice, latine şi grece, germane, polone şi ungare, franceze, italiene etc., vechi şi noui, cu cari se ocupase toată viaţa, nu atinseră cîtuşi de puţin puritatea, limpiditatea şi chiar eleganţa limbei sale. El cunoaşte limba română din toate părţile, şi ştie întrebuinţa de minune proverbele poporului. Sarcasmul apare în toate scrierile sale, pentru că necazurile şi suferinţele ce îndură, indignaţiunea şi adesea desperarea ce-l cuprindea, îi ascundea tot mai mult spiritul sarcastic, în scriere ca şi în vorbire.

Întrebuinţează cuvinte latine, dar cu multă moderaţiune. În Gramatica stabilise foarte bine legile formărei cuvintelor dar nu găseşte cu cale de a le urma totdeauna cu rigoare. El zice : *votu, sufragiu, tributu, capitolu, apedusu, securu, securitate, magisteriu, pretestu, tutela, statura, terme, flagel predecesor, subsistenţă*, etc., dar de alta parte, *donaţie, visitaţie, informaţie, confederaţie, direcţie, condiţie*, etc., o singură dată, *incoronaciune ;* zice adesea, a *patra : reutăţile cale le-au patratu.* — Are cîteva cuvinte italiene, precum : *sboccatura, guerra, tregua, scarmuccie, dogana, avenire : precum voi arăta întru*

avenire și mai pre larg. Formează cîteva cuvinte noi, precum a *erasiui* (repeți) ; *vederosul, vederitul* (spectabile, ilustru) și *măritul voevodu ; nechiámăciosu indereptu* (irevocabil) ; *parteni* (partidiani) ; *a impururi*, adică a aședia pre cineva de veci într-o moșia. — Reinviiedia cuvinte vechi române, precum : *sclav, șierbu, șierbire, stremuru, stremurare* (stimulare). Cunoscînd limba din toate țările române are pînă și cuvinte străine din principate, precum : *siugubina, haraciu, belea,* etc. Zice : *nu voi avea opu* (trebuința, nevoia). Are vorbe și fraze ardelenești : *a se ostoia ; a se suruclui ; a se viji ; a țipa,* în loc de a arunca, a da afară : a *intiri* (goni) ; a umblá *razna* (vagabond) ; *a izidi* (risipi) ; *o țirá ; a da binețe ; Radu au tunat* (a intrat, a pătruns) *în țara Bîrsei ; tramîndîndu-se nunta* etc. — Frazele latine la Șincai sunt romînite, adesea cu multă eleganță, precum : *cuvintele lui Eusebie, apoi ale Augustului Iulian, de cît carii mai bine a sci lucrurile Marelui Constantin au putut nimene* [107]. *Atîta frică au cuprins pre nemici, cît nici puteau fugi, nici a se apăra, ci, căzuți la pămînt, nici a se mișca puteau* [108]. *Pre vremile mele care neam a fost mai învățat decît francii și anglii. Totuși nici pre acestia pe apa, nici pre aceia pe pămînt, i-au biruit cineva încă pînă acuma* [109]. Adverbul *bine* îl întrebuințează ca italienii și francezii, adesea prea elegant, precum : *nu poți crede că Mihai Vodă ar fi vrut să omoare pre toți nobilii, ci bine pre aceia despre cari avea prepus* [110].

În Gramatica regulat, în Cronica numai de vreo două ori pune infinitivul întreg, precum : n-am alta de a scriere [111]. Are diceri ca acestea : *și-au pitulat mânia.* Are multe proverbe și idiotisme populare : *s-au înturnat cu budiele drîmboiate* [112]. *Străinii cărora nici le fuge nici le muge de români. Oamenii se leagă cu cuvîntul, dobitoacele cu funea* [113]. *Bonfinie carele sub bou încă cerca vitielu, numai ca să poată înălța pe patronul său* [114]. Apoi : *tot de o viță și porodiție sunt, adică români de sînge* [115]. Ironic, sarcastic de a pururea, cîteodată se indignează și nu cruță nici în cuvinte pre inimicii și detractorii națiunei sale. Se știe că ungurii nu vor cu nici un preț ca Iancul Huniade să fie român ; Șincai vorbind de minciuna iscodită de Heltai, se supăra și zice : *rușinea le mînce obrazul acelora carii pre viteazul cel mai mare-l răpesc*

de la cel legiuit al lui părinte etc. [116]. Pre anonimul din Alba-Iulia încă-l plăteşte cu moneta egală pentru insulta adusă lui Mihai Viteazul [117].

Klein scrie curat dar nu aşa concis ca Şincai. Limba şi stilul lui Petru Maior e mai cercat, dar pentru aceea mai puţin natural; Maior ca şi Cantemir, cearcă a români, şi adesea cu succes, perioadele admirabile ale lui Cicerone [118].

E) Idei istorice

La 1774 intra Şincai în cetatea eternă. Văzu columna lui Traian [119] şi se inspira de Geniul Daciei şi al Romei. El fusese trămis în Roma papilor şi se întoarse răpit de Roma lui Romulus şi a lui Traian.

Încă de atunci, june abea de 20 ani, Şincai îşi propuse a face un drum imens, care pîn la dînsul nici un român nu-l făcuse, nici de atunci pîn astăzi nu s-a mai încumetat cineva a-l face.

El îşi propuse a pleca de la un punct fix şi cert, de la colonizarea Daciei prin Traian, şi a urmări apoi colonia romană, pas în pas, din an în an, prin toată întunericimea timpurilor, prin tot labirintul barbarilor, prin toate adversităţile seclelor, pîn în zilele sale.

Nimeni nu călcase acest drum, nimeni nu răsbătuse în acest labirint. Cine era să-i fie conducători? Unde era să găsească firul Ariadnei [1]?

Mai ori cine şi ori unde, afară de români, cari de mult îl scăpaseră din mîini.

Din Tisa pînă în Marea-Neagră, din Carpaţi pîn în Balcani şi în Pindu, românii-şi uitaseră (...) ce fuseseră odinioară, şi cum de ajunseră în starea în care se aflau. Furtunele timpurilor risipiseră toate monumentele originei şi vieţiei lor (...).

Şi cu toate acestea, la asemeni martori, la asemeni conducători, era nevoit a recurge (...).

Şincai îi descopere pre toţi [120] şi plecă la drum, dar bine întrarmat. El îşi cunoştea conducătorii, le învăţase limbele şi le studiase toate pasiunile, toate măestriele, toate tendinţele şi toată perfidia.

Înconjurat de asemeni conducători, el urmăreşte vicisitudinile coloniei lui Traian din ambe Daciile, în tot cursul secolilor din an în an. Întreba neîncetat pre martori ; îi lăsa a vorbi pre toţi în toată libertatea, pre poloni, unguri, turci, ruşi şi alţii, îndeplineşte pre unul prin altul şi-i face, şi fără voia lor, a înapoia adevărul ascuns şi risipit al istoriei române. De multe ori martorii, conducătorii, se contrazic, adesea vorbesc orbiţi de pasiune, de interes au neştiinţă ; atunci călătorul nostru cercetător confundă sau împacă contradicţiunile, pasiunea face să amuţească şi neştiinţa să cedeze prin cîte o observaţiune scurtă, clară, judicioasă, gravă.

În imensul şi întunecosul labirint al evului mediu, de cîte ori nu pare a fi în periclu de a-i scăpa firul, de a perde urma coloniei ce căuta. Migratorii prădători nu lăsaseră nici ruine în urma lor. Iar conducătorii, ignoranţi sau perfizi, asigurau cu tărie că colonia, că gintea ce căuta, peri de mult, valurile invaziunilor barbare o înghiţiră şi toată căutarea e în deşert. Atunci, neobositul nostru cercetător, îngrijat, dar plin de credinţă, priveşte cu atenţiune în dreapta şi în stînga, şi la vederea unui martir la Dunăre în seclul III şi IV [121] ; la privirea unei epistole din Mesia scrisă latineşte în seclul V şi VI [122] ; la răsunetul unui grai român prin pădurile şi văile Traciei în seclul VI [123] ; cu faţa radioasă exclama ca un alt Columb : Iacă uscatul, iacă *Dacia* lui Traian ! De cîte ori, aproape perdută, nu o reafla ascunsă sub alte şi alte străine şi barbare numiri : cînd sub nume de daci, de goţi [124] şi alţi barbari, cînd sub nume de abotriţi [125], apoi de bulgari şi sciţi [126], pînă şi numele pacinaţilor şi al comanilor [127], încă se dete locuitorilor acelei ţări precum mai tîrziu ungurii şi nemţii se mîndreau cu faptele românilor al căror nume îl ascundeau. Cînd îi reaflă şi priveşte amarele suferinţe ale „neamului celui obidat al românilor, al bieţilor noştri strămoşi“, el sufere împreună cu dînşii şi plînge împreună [128].

Conducătorii, în tot lungul drum, nu încetează de a fi duşmani, nedrepţi, insultatori chiar. Şincai -i observa mereu, cînd glumind şi luîndu-i în rîs, cînd îndreptînd şi chemîndu-i la ordine. Aceasta o face adese cu bizantinii, mai adese cu polonii şi mai ales cu ungurii şi nemţii. Iar cînd neadevărul şi nedreptatea trece toată măsura,

Șincai se indignează și el și pierzînd cîte odată răbdarea, deși singur în mijlocul atîtor inimici, nu se îndoește a adresa acestor martori incorigibili cîte o apostrofă homeriană : *Rușinea vă mînce obrazul.* El arăta pentru ce Walther se lingușește polonilor [129]. Mult are de lucru cu „prea-vestitul" Engel, contimporanul și cunoscutul său ; îndrepta toate erorile lui, comise cu voia și fără de voia ; spune cum se lingușește ungurilor, lucru care nu se cuvine istoricilor [130]" ; se mira că spune el cîteodată adevărul [131] și cauzele reticențelor lui încă nu le lăsa în tăcere [132].

De teamă nu cumva să se peardă firul vieței naționale, au să se rumpă în mijlocul atîtor tempeste, Șincai nu-și uita a-l lega din cînd în cînd. [133]

Șincai își propusese a fi un simplu cronicar ; dar el e un adevărat istoric pragmatic și critic.

Quinet [134], care de două ori asemăna pre Șincai cu Muratori, nu poate admira de ajuns într-însul, maturitatea criticei, spiritul de regulă, de metod, de investigațiune patiinte, discernămîntul admirabil în lucrurile mari ca și în cele mici, arta de a pune ordine, de a aduce lumina în haosul cel mai încîlcit ce a fost vreodată ; cum, fără a căuta efect, el nu simte decît trebuința excesivă de a vedea adevărul demonstrat ; și, toate acestea, într-un limbagiu ingenuu, brusc, viu, popular, plin de verdoare și de o simplitate quai rustică. Metoda lui Șincai de a produce documente, diplome, tractate de a lăsa pre inamici să vorbească, de a aduna din toate părțile toate elementele de certitudine și a lăsa apoi pre lector să judece; acest metod (zice Quinet) așeza pre autor în rangul creatorilor marei școale istorice din seclul XIX. El a izbutit a face pentru România ceea ce au făcut Muratori pentru Italia, benedictinii pentru Francia, ceea ce lipsește astăzi încă mai multor națiuni orgolioase de trecutul și viitorul lor. Și dacă vom considera că el a fost condus la acest metod învățat între anii 1790—1818, adică într-un timp pre cînd operele criticei contimporane nu apăruseră încă, și pre cînd în istorie domnia un spirit cu totul diferinte, uimirea ne va coprinde și mirarea, și ni se va părea poate că asemeni lucrări nu s-au putut îndeplini fără un plan oarecare al providenței în privirea poporului pentru care s-au întreprins.

Domnii mei !

Cunoaştem epoca în care apăru Şincai, mărimea întreprinderei junelui, lucrările ce executa barbatul, ideile ce propaga, persecuţiunile ce încerca şi amarele suferinţe ale bătrînului Şincai, pururea lovit, dar niciodată înfrînt.

Pînă la dînsul lumea se întreba cu mirare, din cînd în cînd, ce şi de unde e această gintă trunchiată şi totuşi mîndră, desfăcută, dar de aceeaşi limbă, de aceleaşi datine, aşediată ca o sentinelă la marginile Europei, de la Tisa pîn la Nistru şi pîn la Dunăre, pre un teritoriu întins ca acel al Italiei ? Şi nimeni, nici chiar românii nu ştiau da răspuns.

În mijlocul întunericului în care ne aflam cu toţii, iaca vine acest om extraordinar, trămis, nu mai încape îndoeală, de însuşi Geniul Romei, şi arăta românilor şi lumei, că aici e DACIA cea veche, care o cucerise Traian împărat şi o colonizase cu o nemărginită mulţime de ROMANI.

Se ştie acum, că din cîte colonii aşediaseră vreodată romanii, niciuna nu se poate asemăna cu marea colonia adusă de Traian în Dacia, pentrucă Traian a voit a fonda aici, la extremitatea lumei romane, o adevărată noua Italia în faţa lumei barbare, cu scopul de a forma un mur potinte contra invaziunilor de la Nord, cu scop de a apăra civilizaţiunea latină contra barbariei ameninţătoare. Iaca marea misiune a Daciei lui Traian !

Nimeni mai mult decît Şincai nu era încredinţat că misiunea poporului daco-roman, în cursu de atâţi secoli nu se schimbase pîn astăzi. Convins că astăzi, ca şi odinioară, tot noi suntem poporul cel mai însemnat în Orientele Europei, mai însemnat prin originea, prin numărul, prin cultura, prin poziţiunea noastră, că noi reprezentăm şi astăzi în aceste margini ale Europei civilizate, cultura occidentală, cultura latină, el nu se îndoia un singur minut, că nu va trece mult şi Europa latină se va pătrunde şi dînsa de necesitatea urginte în care se afla de a reînvia şi susţine cu tărie, în interesul cel mare al latinismului şi al civilizaţiunei, colonia lui Traian din Dacia.

Cuprins şi împins de asemeni idei, el nu se ocupă toată viaţa de cît a dezgropa şi a aduna din toate părţile lumei elementele Istoriei Daco-Romane.

În fine, după mai bine de 34 ani de osteneală, *post tot discrimina rerum,* [m] la anul 1808 Şincai a putut să exclame : *Tantae molis erat Romanam condere Gentem* [n] ! El se apucă să facă cunoscut românilor şi lumei rezultatul laborios al lungelor sale veghiări : CRONICA ROMÂNILOR.

Dar duşmanii neîmpăcaţi ai numelui român se opun, şi publicaţiunea se întrerumpe.

La 1812 cearcă din nou şi iar nu isbuteşte ; barbarii şi răspund : Opus igne, author patibulo dignus. [o]

El avea presimţiul că n-avea să-şi vadă Cronica tipărită „sub Sînta Coroană a Ungariei“ [135] nici latineşte, necum româneşte.

Dar toate persecuţiunile lumei nu-l abătu de la cugetarea vieţei sale, de a ridica acest monument neperitoriu gintei daco-romane.

Neputîndu-l scoate la lumină, el ascunde în desagi şi părăsit de lume şi soartă poartă în spate-i, nedeslipit de sine, tezaurul său şi al naţiunei, polindu-l *inter dolores et aerumnas* [p] şi îndeplinindu-l neîncetat pînă în momentul ce părăsi această viaţă ingrată.

Însăşi moartea, nemulţumită a-l răpi, ascunse, pîn mai deunăzi, mormîntul bărbatului care desmormîntase un popor întreg.

Moartea însăşi nu îmblînzi furia soartei şi a inimicilor şi ai gintei române : el fu prigonit în Cronica sa şi după eşirea din viaţă.

Murind Vulcan, căruia lăsase Şincai un exemplar din Cronica sa, scaunul episcopesc de la Oradea-Mare rămase văduvit pîn astăzi de succesori cu inima şi simţ de român şi tezaurul lui Şincai şi al naţiunei se ţinu şi se ţine îngropat pîn astăzi în Oradea-Mare.

O copie a Cronicei, scoasă pre la a. 1821-2 de pre originalul rămas la Vulcan, căzu în mîinile unor liberari de la Viena, de la carii o cumpără, într-o licitaţiune, archimandritul German Vida din Maramureş, pre la 1833 ; iar la 1843 cerca să o publice în tipografia mitropoliei din Iaşi, dar nu eşi decît pînă la a. 1000 al Cronicei [136].

La anul 1844, Alexandru Gavra de la Arad, posedînd o altă copie, începu a lumina operele şincaio-kleiniane, în tipografia universităţii ungureşti din Buda ; dar cu toate strigările presei române, cu tot sprijinul iubitorilor

de istorie, el încă (deasemenea) nu tipări Cronica de cît pînă la anul 1383.

În fine, la 1852, principele Gregoriu Ghica al Moldovei, cumpără manuscriptul ce poseda Vida și la 1853, anul secolariu al lui Șincai ieși la lumină, sub privegherea domnului Laurian, unul din membrii comisiunei însărcinate cu publicarea [137], cartea care „aceasta era întîiu de a se face pentru români" și despre care cu drept cuvînt se zise ca „în cît timp nu va fi publicată, românii nu vor avea istoria".

Cronica lui Șincai, așa precum e publicată în Iași, nu merge de cît pîn la anul 1739, și aceasta încă nu e decît o prescurtare din *Culegerea sa cea mare*, din *Analii Românilor* [138], *din Scrisorile sale cele mari* [139], asediate după ani ; o prescurtare românească, precum spune însuși cînd zice că nu-și lungește munca, ca să o isprăvească mai repede, și să o întoarcă pre latina, ca „să n-aibă op să i-o cerceteze românii săi cari nu știu de acestea" [140], „dintre carii unii mai vrea l-ar mort decît să scrie de acestea" [141] și „cari atîta l-au necăjit de era să-și pîrjolească lucrarea". [142] Apoi de cîte ori nu scurtează de frica cenzurei [143] ; altă dată tace „ca să încongiure peirea ce i s-ar putea întîmpla din spunerea adevărului" [144] și iarăși altă dată, de frica „taurilor celor grași din cucuruz și de coarnele cele ascuțite ale țapilor" [145]. Apoi cînd vorbește de popi, de papi, de unire, de cîte ori nu e nevoit, de frica „creerilor goli și a limbelor clevetitoare" a tace oarecare lucruri și a asigura totdeuna, că „e bun creștin și că vrea să moară în legea sa" [146].

Așia dar nu Cronica cea tipărită e lucrarea grandioasă la care a ostenit Șincai, zi și noapte, mai bine de 40 de ani, o jumătate de seclu al vieței sale.

Unde e această culegere mare de mai multe zeci de volumeni, aceste *scrisori mari*, cum le numește dînsul, acești adevărați anali ai românilor ?

Nimeni nu știe unde pot să zacă ascunși.

Cine a cercetat, fie măcar biblioteca lui Vulcan ?, cine biblioteca și arhivele familiei Vass ?

Apoi continuarea Cronicei de la 1739 înainte ; apoi manuscriptul latin care-l văzuse Engel în Oșiorhei pre la 1800.

Apoi cronica latină la care lucra Șincai pre la 1810 ; — unde sunt toate acestea ?

Unde e dialogul care cenzura de la Viena la 1780 nu-i dete voia a-l tipări ? [147].

Unde Istoria familiei sale ? [148]

Unde alte multe despre cari zice că numai după repausarea sa vor vedea lumina ?“ [149]

Unde ? — căci nu este de crezut că Șincai să fie pîrjolit, precum necăjit de ai săi, îi venea să facă cu rezultatul atîtor osteneli [150].

Atît material nu mai adunase nimeni ; astăzi chiar, necum să aibă bibliotecile Statului, dar și particularii sunt foarte departe de a avea măcar o bună parte din cît adunase Șincai.

Oh, Geniu nemuritor al lui Șincai ! Tu care încă înainte de începutul acestui secul ai strigat cu o voce potinte ce răsuna în etern în Carpați și la Dunăre, în Balcani și în Pind : Fii ai lui Traian !, aceasta e Dacia ; din naufragiul secolilor ea pentru voi a scăpat ; lumina, puterea răsăritului, voi sunteți ; iacă documentele originei, titulii nobilității voastre ; iaca temeiul dreptului și al viitoriului vostru ! — Mulțămită sempiternă, ție. Tu ne-ai redat conștiința de noi înșine ; sămînța nepieritoare a latinității în noi tu o ai reînviat ; tu ai făcut a se recunoaște frații din depărtare ce de mult își uitaseră unii de alții ; pentru că a limbii carte tu, cel de întîi, o ai deschis ; istoria dacilor tu o ai smuls din ascunzătoarele inimicilor sempiterni ai numelui român.

Spiritul tău fie în mijlocul nostru !

Niciodată nu vom uita că această carte ce tu ai început, aceasta era și este mai întîi de a se face pentru români. Cînd românii se vor cunoaște, cînd frații de un sînge ne vor recunoaște, planul cel mare al Divului Traian se va realiza în Oriente, și atunci... atunci „Gintă mai aleasă nu va fi pre pămînt înaintea noastră“.

* * *

Urmînd exemplul unor instituții similare din străinătate, Societatea Academică Română a pus problema „discursului de recepție“ pe care fiecare nou membru urma să-l rostească în sesiunea anului în care a fost primit în sînul ei. Dintre cei trei membri, cooptați încă în 1868, s-a decis ca primul discurs de acest fel să fie rostit de

Papiu Ilarian care avea în pregătire „Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai“ și dispunea de un vast material documentar.

Discursul lui Papiu, ca și răspunsul lui Bariţiu, au fost citite, în prealabil, numai pentru membrii Societăţii Academice Române. În protocolul şedinţei s-a menţionat că „lucrarea lui Papiu s-a ascultat cu mare plăcere şi cu cel mai viu interes“ (Analele Societăţii Academice Române, tom. II, 1868, pag. 69).

Pentru şedinţa publică s-au făcut pregătiri speciale şi s-a stabilit data : 14 septembrie 1869. Au fost invitaţi : miniştri şi autorităţile publice, părintele mitropolit şi episcopii, profesorii universitari şi ai liceelor, Consiliul permanent al instrucţiunii publice, Curtea de Casaţie şi Curtea de Apel, etc.

Sesiunea festivă a fost prezidată de Ion Eliade Rădulescu. Ea a echivalat cu o sărbătoare a naţiunii, Șincai fiind invocat în toată măreţia lui sufletească, în întreaga-i postură de martir.

I. Eliade Rădulescu a luat şi el cuvîntul spunînd : „azi e ziua cea mare în care se eternizează memoria lui Gheorghe Șincai, unul din cei mai mari români, martir al neamului. Să trăiască România“ !

În răspunsul său, G. Bariţiu a evidenţiat valoarea documentară a „măduvosului, elocintelui discurs“, apoi adresîndu-se lui Papiu i-a spus : „Începînd încă din anii juniei şi pînă în timpul de faţă ai sacrificat zile şi nopţi, bani şi sănătate, spre a străbate pe locurile unde credeai că poate să stea ascuns adevărul istoric pentru naţiunea noastră. La fel ca Șincai, Tezaurul de Monumente în trei tomuri şi alte publicaţii istorice, ieşite pînă acum din condeiul d-tale, au dat ocazie publicului nostru, ca şi celui străin, să prevadă ceea ce mai are să aştepte de la d-ta, iar membrii acestei Societăţi Academice au fost convinşi, îndată, de la începutul activităţii tale, cum că d-ta trebuie să ocupi loc în mijlocul nostru“. Şi a încheiat : „Să fii, domnule Papiu, bine venit în sînul acestei societăţi ! Să ai parte de anii lui Nestor şi de succesele lui Livius în cîmpul istoriei noastre.“

În presă, discursul de recepţie al lui Papiu Ilarian a avut larg ecou. „Fără teamă că vom fi acuzaţi de exagerațiune susţinem că d. Papiu ne-a dat un adevărat cap d-operă de artă şi ştiinţă. Pentru prima oară publicul a

auzit un discurs academic atît de izbutit. Oratorul a dovedit în discursul său o profundă cunoaştere a legilor mersului umanităţii şi, în acelaşi timp, imparţialitatea senină a spiritului care pluteşte peste pulberea prejudecăţilor şi a egoismului naţional" (Monitorul Oficial, nr. 203/1869). „Traian", revista lui B. P. Hasdeu, a considerat că „Papiu vorbind despre Şincai, sublim Prometeu al neamului românesc, a dat dovadă de calităţi excepţionale. A-i descrie inspirata-i elocinţă ar fi a cîntări, cu o mînă grosolană, nemărginitul entuziasm al ascultătorilor ; peste poate" ! („Traian", nr. 57/1869). Aceeaşi revistă, în numărul viitor, adaugă, sub semnătura lui G. Missail : „o voce simpatică, curată ca cristalul cel mai limpede, un limbaj curat românesc, o dicţiune elegantă au ţinut publicul, inteligent şi bine dispus, spînzurat de buzele autorului două ore în şir". Ziarul lui C. A. Rosetti a considerat că discursul lui Al. Papiu Ilarian este o nouă armă de luptă în afirmarea cauzei naţionale." Nici nu putem, nici este locul aici să dăm seamă de acest discurs care ne face să vedem din nou istoria românilor în fazele ei glorioase şi dureroase, care ştie să ne facă să gustăm şi fericirea şi durerile neamului nostru şi ne-a arătat tot odată şi mijloacele prin care putem cu siguranţă să învingem pe oricare vor pierirea neamului nostru" („Românul" din 18 septembrie 1869).

Discursul de recepţie al lui Al. Papiu Ilarian la Societatea Academică Română a rămas pînă astăzi lucrarea fundamentală cu privire la cunoaşterea vieţii şi activităţii marelui istoric al românilor.

Ediţia din 1886 a cronicii lui Şincai, tom. I, anii 84—1439, este prefaţată de Gr. Tocilescu, după care urmează o poezie ocazională a lui G. Sion :

> Cronica lui Şincai este un tezaur
> Scump la tot românul cel adevărat ;
> A sa reparinţă n-are preţ de aur,
> Are preţ de viaţă, merit nestemat !

Tot acolo e tipărită, în originalul latin „Elegia" (în românește a fost tradusă abia acum patru decenii de Teodor Naum şi a apărut în revista clujeană „Gînd Românesc", an VIII, nr. 1-4 din aprilie 1940, p. 53). În loc de studiu introductiv, ediţia din 1886 reproduce discursul de recepţie al lui Al. Papiu Ilarian (fără anexe).

1 nP. Chron. a. 1514 ; 2 nP. Chron. a. 174-319, 325-370-404 ; 3 nP. Chron. a. 602 ; 4 nP. Chron. a. 861. cf. 845-866-867 ; 5 nP. Chron. a. 869 ; 6 nP. Chron. a. 1202 ; 7 nP. Chron. a. 869. — Vezi şi A. Papiu Ilarian, Istoria Dac. Super. I. edit. 2. p. 2, nota 2 ; 8 nP. Chron. a. 1236 ; 9 nP. Chron. a. 1599 ; 10 nP. Chron. a. 1571 ; 11 nP. Chron. a. 1514 ; 12 nP. Chron, a. 1563.

13 nP. Auziţi pre Şincai, voi iezuiţi români de la Oradea-Mare, de la Gherla şi de... şi de aiurea, voi carii în aceste zile ale luminei şi ale libertăţii, cutezaţi a îndemna pre români să meargă la sinodul catolicilor ungureşti de la Pesta ; voi carii mergeţi cu cutezanţă pînă a da românilor uniţi numele straniu şi urît de catolici, ca şi cum a fi unit în patru punte cu catolicii, ar însemna a fi catolic adică ungur, papist adică iezuit ; voi cari prin aceasta şi alte asemeni criminale apucături cercaţi a rupe de tot o parte însemnată a românilor din corpul cel mare al naţiunei., — auziţi pe profetul Şincai, şi pîn mai e timp, convertiţi-vă !

14 nP. Chron. a. 1584 ; 15 nP. Chron. a. 1595 ; 16 nP. Chron. a. 1603 ; 17 nP. Chron. a. 1604 ; 18 nP. Chron. a. 1711 ; 19 nP. Chron. a. 1691; 20 nP. Chron. a. 1701 ; 21 nP. Chron. a. 1512 ; 22 nP. Chron. a. 1514 ; 23 nP. Chron. a. 1696 ; 24 nP. Chron. a. 1701 ; 25 nP. Chron. a. 1700 ; 26 nP. Chron. a. 1698 ; 27 nP. Chron. a. 1702—1703 etc. ; 28 nP. Chron. a. 1699 ; 29 nP. Chron. a. 1701.

30 nP. Chron. a. 1721. cf. a. 1697 unde zice : „Dintre acestea poţi culege cît s-au nevoit duşmanii spre stricarea neamului românesc. Iezuiţii încă aşa lucrau pentru folosul românilor, că ei apoi se oblăduiască preste români. Dreptul acela n-au şi numitul Pater Barani pre Teofil mitropolit, cume era, ci numai episcop".

31 nP. Chron. a. 325 ; 32 nP. Chron. a. 1514 ; 33 nP. Epistola către Bobu. — Elegia. — Chron. a. 1222 etc. ; 34 nP. Chron. a. 1276 ; 35 nP. Chron. a. 1311 ; 36 nP. Chron. a. 1541.

37 nP. Chron. a. 1598, despre Ştefan Iosica zice „Vezi frăţiul din Caransebeş născut, şi în curtea lui Christof Bathori crescut, la cît au ajuns".

38 nP. Chron. a. 1660 la fine : „Barcia încă era viţă de român, precum mi-au mărturisit şi arătat prea luminatul Paul Barciai în anul 1791, cînd se întorcea de la seimul cel din Cluj, în care s-au cetit instanţia românilor din Ardeal".

39 nP. Chron. a. 1677 ; 40 nP. Chron. a. 1674 ; 41 nP. Chron. a. 1514. cf. 1224-1653 ; 42 nP. Chron. a. 1458 ; 43 nP. Chron. a. 1490 ; 44 nP. Chron. a. 1440 ; 45 nP. Chron. a. 1653 ; 46 nP. Tezaur de monumente istorice, III, 302 ; 47 nP. P. Maior. Istor. Beser. p. 350.

48 nP. Tezaur de monumente istorice, III. 302. — Însemnăm aci că Gr. Maior fiind nevoit a se lăsa de vlădicie în a. 1782, se retrase în mănăstirea din Alba-Iulia. Către apusul vieţii sale, multe îi fu dat a vedea în această cetate. El trăia încă pre cînd Horia şi Cloşca fură prinşi (27 decemvre 1784) şi apoi aduşi în ferra la cetatea Albei. La 29 decemvrie bătrînul episcop îşi făcuse testamentul şi muri apoi pre la începutul lunei februarie 1785, cu vreo două-trei săptămîni mai înainte de neomenoasa executare (28 februarie) a martirilor poporului român. Vezi despre Gr. Maior, P. Maior, Ist. Beser. p. 210 seq. Cipariu, Acte şi Fragmente, p. 28-29, 39-55 lit. b), cf. 144, lit. s). etc.

49 nP. Chron. a. 1514 ; 50 nP. Chron. a. 1526.

51 nP. „Mie totuşi rău îmi pare (continua Şincai) că bombardariul care au făcut armele pre seama turcilor cînd au luat Ţarigradul, de neam era dac, adică român, Urban numit, şi mai nainte slugise la greci, apoi pentru sărăcia lui lăsînd pe greci trecuse la Poarta turcească. Acesta, bine plătindu-se de Mahomet II, făcea arme şi unelte de stricat ziduri",p Chron. a. 1453.

52 nP. Chron. a. 708 ; 53 nP. Chron. a. 916-917 ; 54 nP. Chron. a. 1187 ; 55 nP. Chron. a. 1205 ; 56 nP. Chron a. 1206 ; 57 nP. Chron. a. 1206 ; 58 nP. Chron. a. 1231-1343 ; 59 nP. Chron. a. 1563 ; 60 nP. Chron. a. 1343 ; 61 nP. Chron. a. 1236 ; 62 nP. Chron. a. 1487 ; 63 nP. Chron. a. 1467 ; 64 nP. Chron. a. 1470 ; 65 nP. Chron. a. 1475 ; 66 nP. Chron. a. 1595, 1603 ; 67 nP. Chron. a. 1467.

68 nP. Chron. a. 1387 ; cf. a. 1432 unde arăta lui Engel că „a plăti pagubele făcute şi a se împăca", nu va să zică a se supune. Vezi şi a. 1487.

69 nP. Chron. a. 1507 ; 70 nP. Chron. a. 1511 ; 71 nP. Chron. a. 1412 ; 72 nP. Chron. a. 1653.

73 nP. În manuscriptele ce ne dăruise fericitul mitropolit A. St. Şuluţiu, cetim : „In propositione de data 2 Iulii 1791 sub Nr. 822 1791 substrata de transpositio per Commissarium regium Rescripto regio intuitu supplicis libelli Vallachorum exarata sequentia leguntur : „In der Sitzung von 21 Iuni ward solches (rescript) verlesen worden, und habe auf die praeoccupirten Gemüther der Stände bei ihrem schon angewohnten Mistrauen einen widrigen Eindruck gemacht. Bei der in der Bittschrift gedachter Nation vorkommenden Behauptung : Dass Mathias Corvinus aus der Walachischen Nation entsprossen wäre, sei ein höhnisches Lachen zu vernehmen gewesen ; die weiter vorkommende Behauptung aber, dass die Familien Iosika, Kendeffi, Nalatzi und Huszar walachischen Ursprungs seien, hätte diese Familien zum Zorn gereitzt, und den in der Sitzung gegenwärtig gewesen griechisch kiatholischen Bischof Bab hätte man heftig angegriffen und gefragt : ob er von dieser Schrift der Walachen keine Kenntniss habe ? Worauf er ohne Gemüthsbewegung, jedoch mit einer männlichen Standhaftigkeit erwiedert habe : dass er selbst nicht der Verfasser dieser Schrift sei dieselbe jedoch mit seinem Vorwissen wäre aufgesetzt worden",r etc.

74 nP. Chron. a. 1698 ; 75 nP. Chron. a. 1563.

76 nP. Chron. a. 904. „Din cuvintele anonimului Belii (zice Şincai) poţi culege : că pe românii din Ardeal nu i-au supus ungurii cu armele sale, ci ei din buna voinţă a lor s-au supus şi unit cu ungurii, ca să fie asemeni lor, precum au şi fost, pînă cînd s-au ijdănit, Aprobata Ardealului, căci unirea care o-au făcut nobilii (boierii) cu saşii şi cu secui în anul 1437, nu e împotriva a tot neamul românesc, precum nu este nici împotriva neamului unguresc, care aşişderea nu se numeşte în unirea aceea, ci numai împotriva proştilor (ţărănilor) este .

77 nP. Chron. a. 1291 ; 78 Chron. a. 1514, 1490 etc. ; 79 nP. Chron. a. 1653 ; 80 nP. Chron. a. 1514 ; 81 nP. Chron. a. 1653 cf. a. 1224, 1437, 1490, 1514 ; 82 nP. Chron. a. 1224 ; 83. nP. Chron. a. 1440 ; 84 nP. Chron. a. 1467. 1526.

85 nP. Chron. a. 1457. — Acest privilegiu e întărit de principele Transilvaniei Gabr. Bathori la a. 1609 ; iar Racoţi II, la 1655

scuteşte pre ţărani de iobăgia, pentru ca să se poată mai bine purta armele asupra turcilor. Vezi *A. Papiu Ilarian*, Istoria Dac. Super. I, 141, 164.

86 nP. Chron. a. 1690 ; 1691 ; 87 Chron. a. 1695 cf. 1696.

88 nP. Chron. a. 1563. — Vezi şi a. 1723, că românii din ţinuturile Berecheului, Bistriţei şi Luncei nu ar fi datori să dea dijma episcopului celui latinesc din Oradea-Mare ; 89 nP. Chron. a. 1725.

90 nP. Văcărescu în gramatica sa de la 1787, ediţiunea de Viena, pag. 50 zice : „limba rumânească... urmează limbii talieneşti şi celorlalte ce sunt asemenea acestia, carele au început din limba latinească şi izvorul din limba grecească". — p. 53 : „limbile talieneşti şi latineşti din care se trage limba noastră." — p. 97 : „limbile... italienească, franţuzească, latinească şi muma tuturor : cea grecească". — p. 166 : „Italianii, francezii, ispanioli şi alţii ce li se trage limba din limba latinească că nişte pîrae, precum şi aceasta a noastră rumânească".

91 nP. Chron. a. 824. — Şincai menţionează de acest Dialog şi în prefaţiunea gramaticei sale de la 1805.

92 nP. Elementa linguae daco-romanae. 1780 p. 61, 68, 95 etc.

93 nP. La anul 1439 al Chronicei încă admite cele ce spune Ignaţiu de Luca, dar nu tocmai aşa fără de nici o rezervă ca Petru Maior spunerea lui Cantemir, pentru că Şincai observa că Ignaţiu de Luca „nu însemna de unde are acestea". Zice apoi : „eu am arătat la anii trecuţi, cum că românii mai nainte s-au făcut creştini decît bulgarii şi ceilalţi slavoni, şi că episcopii românilor în soboarele cele dintîi numai latineşte s-au iscălit : aşa dară adevărat scrie Ignaţie de Luca". — Iară Tempea în prefaţiunea Gramaticei sale, zice : „după Constantin Copronim, la 800 de ani creştinîndu-se la Ţarigrad împăratul Mihail, fiul împăratului Teofil, s-au tălmăcit şi cărţile bisericeşti de pre limba grecească în limba slovenească şi avînd noi în limba noastră lipsa de cărţi bisericeşti am căutat a primi cele slavoneşti de unde lămurit se vede că din pricina aceasta ne-au căutat a primi şi slovele sloveneşti. Şi aşa limba noastră stricîndu-se, ba mai de tot înţelenindu-se, am pierdut şi măestria grăirei, care neavînd părinţii noştri grija de a o iscusi, toată neştiinţa şi varvaria au cuprins pre neamul nostru şi au căzut în mare prostie".

94 nP. Veteres Daco-Romanorum Litterae eadem sunt, quae et Latinorum, seu antiquorum Romanorum, a quibus originem ducunt suam. Elementa linguae Daco-Romanae, p. 1.

95 nP. Si hi Characteres (cyrilliani) diutius et mordicitus retinendi sunt, Me Hercle, si Apollo concurrat, Grammaticam Valachicam nemo scribet, deberet quippe ferme tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si Latinas reduxerimus literas, quam facile evitatu est ! s

96 nP. Două ediţiuni în acelaşi an : una în Rîmnic, cu o frumoasă precuvîntare sau dedicaţiune către episcopul de atunci al Rîmnicului, Filaret, iar alta în Viena. Vezi Poeţii Văcăreşti de A. Odobescu în „Revista Română", 1861.

97 nP. Cipariu, Principia, p. 322. — Despre lucrările lui Budai-Deleanu am să vorbesc cu altă ocaziune mai multe.

98 nP. Vezi prefaţiunea Lexiconului. — Însemnarăm la început ca încă pre la 1759 se însărcinase Gr. Maior cu lucrarea unui dicţionar. Cipariu, Acte şi Fragmente, p. 224.

99 nP. Nam in Ecclesiasticis retinendas esse Cyrillianus, quis non videt ? Sincai Epistola ad Lipszky,t p. V. — Cf. Grammatica, 1805, p. 1.

100 nP. Istoria pentru începutul Românilor, p. 257.

101 nP. Tempea, Grammatica, p. 2 ; 102 nP. Idem p. 7 ; 103 nP. Idem p. 18 ; 104 nP. Idem p. 173 ; 105 nP. Idem, p. 178.

106 nP. Cunoaştem *Elegia* sa la 1813. — Vezi şi un vers latin la adresa Anonimului din Alba-Iulia, care prin epitaful său insulta pre Mihai V., şi căruia Şincai nu-i rămîne dator, la a. 1601 al Cronicei. Iar la a. 1603 din Cronica cetim un distich român destul de palid.

107 nP. Chron. a. 331 ; 108 nP. Chron. a. 846 ; 109 nP. Chron. a. 269 ; 110 nP. Chron. a. 1599 ; 111 nP. Chron. a. 1246 ; 112 nP. Chron. a. 1323 ; 113 nP. Chron. a. 1332 ; 114 nP. Chron. a. 1475 ; 115 nP. Chron. a. 274 ; 116 nP. Chron. a. 1392 ; 117 nP. Chron. a. 1601.

118 nP. Şincai era apărător nu numai al învăţăturilor, ci şi al tuturor măestriilor între români. „Aceasta de se face, crede-mă, (zice el) românii vor fi dintre cei mai fericiţi." Chron. a. 110.

119 nP. Chron. a. 101-102, 111, 113 ; 120 nP. Vezi lista autorilor citaţi în Chronica lui Şincai, Annessa XII ; 121 nP. Chron. a. 370-1-2 ; 122 nP. Chron. a. 458.518 ; 123 nP. Chron. a. 587, cf. a. 1015. Vezi şi P. Maior, Ist. pentru început. român, edit. 2, p. 187, despre Serbii lui Const. Porfirogenitul ; 124 nP. Chron. a. 319 ; 125 nP. Chron. a. 824 ; 126 nP. Chron. a. 1152, 1186, 1206 ; 127 nP. Chron. a. 834, 915, 1085, 1122, 1172, 1186, 1232, 1233, 1236, 1239, 1284 etc. ; 128 nP. Chron. a. 248, 319, 351, 373, 476, 559, 564, 574, 602, 619, 1683 etc. ; 129 nP. Chron. a. 1596 ; 130 nP. Chron. a. 1503, 1529 etc.; 131 nP. Chron. a. 1494 ; 132 nP. a. 1683 ; 133 nP. Chron. a. 1215, 1390, 1420 etc. ; 134 nP. Vezi Les roumains, Anness'a XIII ; 135 nP. Chron. a. 1514.

136 nP. În titlul acestei ediţiuni se zice : Chronica românilor şi a mai multor neamuri... de Georgie Şincai din Şinca... în zilele prea-înaltului Domn al Moldaviei Mihail Grigore Sturza voevod. În tipografia S. Mitropoliei a Iaşului la anul 1843, de unde se vede cum era să easă această ediţiune. — Copia ce poseda Vida, era făcută de Petru Mărcuţiu, în satul Roctu al comitatului Biharei, pre la 1821—2, precum arăta D. Laurian în Biografia lui Şincai ; dar anevoie cred să se fi făcut pentru P. Maior, pentru că acesta murise la 15 februarie 1821, precum se vede din „Elenchus Librorum Valachicorum" die 15 Februarii 1821, Budae demortui. Acest Elench, făcut şi scris atunci, îl posed eu, avîndu-l primit în dar de la Ioan Maior din Căpuşiu, nepotul lui Petru Maior. Mai însemnam aci că în scrisoarea din 15 februarie 1821 a lui Matthia Marcovici, directorului de atunci al tipografiei din Buda, publicată în Archivul pentru filologia şi istoria, 1869, XXVI, se zice : „Petro Maior... die 14 febr. a.c. summo mane opinione citus e vivis erepto. — Petru Marcuţiu, afară de copia ce poseda Vida, mai făcuse încă una pre la 1824. Tomul I din aceasta a doua copie ajungînd în mîinile lui Loga, acesta l-a vîndut în Bucureşti pre seama bibliotecei, iar celealte tomuri le încredinţă însuşi Mărcuţiu lui Alexandru Gavra pre la 1842. La acest an, Petru Mărcuţiu, om demn de tot respectul, se afla într-o deregătorie în satul Bicaciu aproape de Oradea-Mare, precum se vede din urîta ceartă ce avu Gavra cu Loga pre la 1842. Vezi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", 1842. no. 40.

137 nP. Comisiunea numită de domn pentru publicarea Chronicei lui Şincai, se compunea din Donici, Cogălniceanu şi Panu. Venind apoi în Moldavia D. Laurian, se numi şi domnia sa membru al Commisiunei. Raportul către domn zice : „rezultatul grabnicei publicări este a se datori în deosebi D-sale. A. Treb. Laurianu, carele a priveghiat corectura ediţiei şi a îndreptat greşelile manuscriptului". În fruntea acestei ediţiuni se afla Biografia lui George Şincai de D. Laurianu.

138 nP. Chron. a. 1467. 1711 ; 139 nP. Chron. a. 1599, 1600, etc. ; 140 nP. Chron. a. 1595 ; 141 nP. Chron a. 1363 ; 142 nP. Chron. a. 1510 ; 143 nP. Chron. a. 1514, 1529 ; 144 nP. Chron. a. 1440 ; 145 nP Chron. a. 1490 ; 146 nP. Chron. a. 1514, 1563, 1721.

147 nP. Despre acest Dialog memorează Şincai atît în prefaţiunea Gramaticei sale de la 1805 vorbind de diferitele numiri ale românilor, cît şi în Chronica la a. 824 vorbind de Abotriti ; de unde se vede că ideea unui dialog despre originea românilor este a lui Şincai.

148 nP. Chron. a. 1711 ; 149 nP. Chron. a. 1490 ; 150 nP. Chron. a. 1510.

a Oşorhei = Agropolis = Tg. Mureş, oraş liber regal. Aici funcţiona Tabla Regească (Curtea de Apel) a Transilvaniei şi „Erudita Hungaria Societas", înfiinţată de istoricul şi filologul Aranka György (1737—1817).

b Tertulianus Quintus Septimius Florens (150—226), părinte al bisericii şi filosof. Influenţat de stoici, el a aderat la materialism şi a susţinut că tot ce există, chiar şi sufletul, este corporal. Lui i se atribuie formula „credo quia absurdum est".

c Origene (185—254), filosof şi teolog. Împăratul Justinian i-a afurisit operile şi l-a alungat din Alexandria. Scrierile lui, din care nu s-a păstrat nici una, au avut mare răsunet în Orient.

d Phocas (Foca) centurion, organizînd o răscoală militară a devenit împărat al Imperiului Roman de răsărit (602—610). A fost detronat şi ucis de Heracles, exarhul Africei.

e Mauricius Tiberius, împărat al Imperiului Roman de răsărit (582—602), a purtat războaie cu perşii şi avarii. Împreună cu întreaga lui familie a fost ucis de centurionul Phocas. De la împăratul Mauricius au rămas douăsprezece cărţi remarcabile cu privire la arta militară.

f Isabela, fiica regelui polon Sigismund III (August) din ramura Jagellonilor (1548—1575) a fost soţia lui Ioan Zapolya, voevodul Transilvaniei (1510—1526) (care a înăbuşit răsboiul ţărănesc al lui Doja) şi rege al Ungariei (1526—1540), precum şi mama lui Ioan Sigismund Zapolya, rege al Ungariei (1540—1559), apoi principe al Transilvaniei.

g Istvánfy Miklós (1538—1615) istoric maghiar şi versificator. Tinereţea şi-a petrecut-o sub îndrumarea lui Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul) care l-a trimis să studieze în Italia la universitatea din Padova. La revenirea în ţară, N. Olahus, pe atunci, episcop de Agria, l-a numit secretar al său iar mai tîrziu l-a utilizat în cadrul cancelariatului regatului. Ca o apreciere a operelor istorice ce-a scris a fost considerat „Titus Livius al Ungariei".

h Sfetagora (Sfîntul Munte) colonie de călugări într-un golf al peninsulei Chalcidica. Pe o suprafaţă de 300 kmp locuiesc cîteva

mii de călugări care dispun de peste 1 100 biserici şi capele unde sînt adăpostite documente şi odoare bisericeşti de mare valoare, multe dintre ele fiind româneşti, fie dăruite de voievozii munteni şi moldoveni de-a lungul secolelor, fie dăruite de călugării greci cu ocazia secularizării averilor mănăstireşti.

i Cserei Mihály (1668—1756), istoric şi filolog, nobil secui, aderent al mişcării curuţilor. În lucrările lui care se ocupă, de stările de lucruri din Transilvania în prima jumătate a secolului al XVIII-lea găsim numeroase informaţii cu privire la români.

j Alesandru Papiu Ilarian. reprezentant remarcabil al curentului latinist, obsedat de originea noastră latină, exagerează susţinînd originea poporului român exclusiv din coloni romani.

l Ariadna a fost fiica regelui Minos din Creta. Cînd Theseu a pătruns în Labirint pentru a ucide Minotaurul, Ariadna, îndrăgostită de el, i-a dat un ghem de lînă pe care desfăşurîndu-l a reuşit să revină la lumina zilei. „Firul Ariadnei" e sinonim cu „idee călăuzitoare", ceva care te poate scoate dintr-o mare încurcătură.

m După atîta vreme.

n Cu atît de mare putere s-a constituit ginta română !

o Opera e vrednică de foc, autorul de spînzurătoare.

p Între dureri şi chinuri.

r Urban (Şincai ştie că e român din Transilvania, după toate probabilităţile muncitor fierar, luat prizonier cu ocazia năvălirilor turceşti din prima jumătate a secolului al XV-lea), a vieţuit la Drinapoli. Fiind mare meşter în turnarea metalelor, la cererea sultanului Mahomet al II-lea (1451—1481), ajutat de arhitectul Serdidze şi de inginerul Musahedin a turnat un tun uriaş care, în ultima fază a asediului Constantinopolului, la 1453, a fost adus în faţa oraşului imperial, tras de 100 perechi de boi. Tunul lui Urban cîntărea 300 măji (30 000 kg = 30 tone) iar lungimea ţevii era de 2 stînjeni (3,78 m). Cu ajutorul acestui tun a fost zdrobită poarta principală a Constantinopolului şi distruse bastioanele principale. ceea ce a dus la cucerirea oraşului. In anul 1867, sultanul Abdül Azis (1861—1876), la cererea ambasadorului Angliei la Constantinopol i-a cedat tunul lui Urban primind în schimb, din partea amiralităţii britanice, două tunuri Armstrong moderne.

s O astfel de scrisoare (document) a fost citită în şedinţa din 21 iunie. Ea a produs asupra spiritelor preocupate, stăpînite deja de obicinuita neîncredere, o impresie profundă. Afirmaţia expresă din memoriu (Supllex Libellus Valachorum) că şi Matei Corvin se trage din neamul valahilor, a stîrnit rîs batjocuritor. A doua afirmaţie însă, cum că familiile Jozsika, Kemény, Nálatzi şi Huszár ar fi de origine română, a stîrnit mînia acestor familii care l-au atacat violent pe episcopul greco-catolic Bob, prezent la şedinţă, întrebîndu-l dacă are cunoştinţă de această scriere a românilor. La care acesta a răspuns imperturbabil cu fermitate verbală că nu el este redactorul acestui document dar că acesta a fost întocmit cu cunoştiinţa sa.

t „Dacă aceste litere chiriliane ar fi să se păstreze cu cerbicie şi mai departe, apoi, zău, nici cu ajutorul lui însuşi Apoline, nu va fi cineva în stare a scrie Gramatica Română ; căci cîte cuvinte atîtea regule i-ar fi necesare. Ce uşor scapi de această necuviinţă, primind iarăşi literile latine" — Şincai.

O ANIVERSARE ÎN PĂDUREA BĂNEASA *

Ziua de 3/15 mai a anului 1870 a fost sărbătorită de membrii Societății Transilvania în Pădurea Băneasa cu participarea multor țărani din comunele învecinate. Discursul rostit de președintele Al. Papiu Ilarian e cel mai semnificativ dintre cele șapte discursuri aniversare.

Sunt 22 de ani de cînd se serbează ziua de 3 mai. Aceasta e ziua redeșteptării naționale a trei milioane de români. Și cînd trei milioane de români se mișcă, toți cei zece milioane sunt deșteptați. În Dacia Superioară nu este astăzi oraș sau orășel, nu e sat sau cătun, nu e biserică, nu e cîmpie care să nu răsune de solemnitatea cu care se serbează această mare sărbătoare națională, acum pentru a 22-a oară. Astăzi în bisericile de preste Carpați în loc de priceasnă se cîntă Deșteaptă-te Române.

Am primit mulțime de felicitări pentru ziua de astăzi, aniversară și a societății noastre ; am primit de la Craiova, de la Ploiești unde de asemenea serbează, din mai multe părți de preste munți, apoi de la Torino, de la Paris și aiurea. Dați-mi voie de a vă citi numai una din aceste depeșe, ce chiar acum primi de la vicepreședintele nostru G. Chițu din Craiova : „Asociat cu inima și spiritul la toate actele Societății Transilvania, vă asigur că de departe ne simțim în mijlocul vostru. Serbarea aniversară de 3 mai, fie de cel mai fericit augur pentru toți românii. Trăiască Societatea Transilvania ! Trăiască toți fiii patriei care o iubesc. La mulți ani cu bucurie !“

Cutez a zice, fără teamă de amăgire, că la noi, în cursul a trei ani de zile, o societate privată de abia putea face mai mari progrese de cum a făcut societatea noastră. În acest scurt interval și într-o țară în care spiritul de asociațiune nu e cel mai dezvoltat, încrederea publică în asemenea întreprinderi cea mai deplină, socie-

* Actele Societății Transilvania pe anul 1870, p. 30-33.

tatea noastră a întrunit în juru-i mii de cetăţeni şi a realizat un fond de aproape 90 000 lei noi. Acest capital nu e neînsemnat pentru o societate săracă cum e a noastră. Să nu uităm că viaţa acestei societăţi se datorează unor tineri cari nu sunt avuţi decît în sentimente române ; numai zelul ce au pus ei în exemplara administraţiune a acestei societăţi i se poate mulţumi şi acest fond din ale cărui interese (procente, venituri), căci capitalul nu se atinge, se întreţin la studii, în alte ţări, tineri români la cele dintăi (fruntaşe) universităţi ale Europei latine. Poate că în acest an vom fi în stare a mai trimite unul.

Nu e idee atît de sacră care să nu aibă şi adversari. Societatea noastră încă are. Ni s-a imputat că această societate ar fi exclusivistă, provincială ; că ea nu se îngrijeşte decît de jumătatea unei părţi de români. Aşa este în adevăr. Societatea noastră nu întreţine la studii decit tineri români de preste Carpaţi. Cu toate acestea eu susţin că nu e societate mai daco-română decît aceasta. Daţi-mi voie a explica zisa mea. Era un timp cînd românii din valea Dunării erau mai asupriţi decît fraţii lor de preste Carpaţi ; cînd noi, românii de aici, găseam scăparea noastră dincolo de sînul munţilor de unde apoi Negru şi Dragoş Vodă întorcîndu-se, se coborîră încoace spre a reîntemeia aceste două ţări române. Împrejurările s-au schimbat. Azi Transilvania îşi doreşte Dragoşii şi Negrii săi din România (aplauze). Junimea română de aci a format această societate spre a veni în ajutorul junimei studioase a celor mai asupriţi români. Acei juni, crescuţi cu ajutorul nostru, niciodată nu vor uita pre fraţii săi [lor] cari, la timp de nenorocire, le-au dat mînă de ajutor. Spuneţi dacă se poate imagina legămînd mai putinde (puternic) decît această junime a 3 milioane de români, mai lipsiţi astăzi, s-ar putea creşte cu ajutorul fraţilor lor astăzi mai favoriţi de împrejurări.

Iată, adevărata legătură, adevărata mînă frăţească ! Unde este aci spirit de particularism, spirit de exclusivism ?

Dar mai avem şi un alt gen de adversari cari, departe de a pretinde că am fi particularişti (regionalişti) ne acuză, din contră, că suntem societate daco-română revoluţionară, că vrem să ocupăm Transilvania. Acestora să le declarăm pe faţă că aceasta într-adevăr e o societate daco-română, că vrea să cucerească Transilvania,

adică inimile transilvănenilor (aplauze), nu cu tunul, ci cu armele ştiinţei, cu armele culturii (aplauze).

Toată Transilvania şi Ungaria e presărată de societăţi ca a noastră, întemeiate acolo, în mijlocul ungurilor şi al nemţilor, în Pesta şi chiar în Viena. Aceea ce cutează ei acolo, să ne îndoim noi a face aici în mijlocul românilor ?

Această societate neavînd a face nimic cu ce vulgar (în mod obişnuit) se numeşte „politică", nu aparţine nici unuia dintre partidele politice ale zilei ; ea este mai pre sus de partide ; oamenii ori cărui partid, cu simţ pentru interesele creşterii naţionale, au loc în societatea noastră. Cu toate acestea de vre-un an şi jumătate, chiar guvernul român credea, sau se făcea a crede, cîteodată, că am fi operă de partid şi astfel eram asupriţi cînd pre faţă cînd sub ascuns. Un ministru de frunte zise că de ce să se expună românii din cauza „creştinilor din Ardeal" prin societăţi ca aceasta a noastră. Un alt ministru revocă o rezoluţie a precedentului său prin care se acorda pentru cancelaria (biroul) societăţii o cameră într-o zidire a statului, cameră de care guvernul nu avea nici o trebuinţă. O revocă totuşi sub scuzămînt ca nu cumva aflînd Austro-Ungaria de aceasta să declare resbel României. Un alt ministru numai cu vorba ne promitea tot, dar şi ordine formale dădea, de exemplu către consiliile judeţene, pentru subvenţiile noastre ; dar nu ştiu cum se făcea că niciodată acele ordine nu se executau. În fine caută să vă spun că avem un ministru de culte şi instrucţiune publică de la care cerînd noi, mai în săptămîna trecută, subvenţiunea ce ne fusese acordată prin lege de către Adunarea Legislativă, ne întrebă, prin adresă oficială, că „ce scop are societatea care se cheamă „Transilvania".

Îi răspunsesem şi noi oficial că nimeni nu poate să cunoască mai bine scopul societăţii noastre decît însuşi ministrul Instrucţiunii publice, la a cărui propunere statutele societăţii s-au recunoscut de Domnul ţării şi s-au publicat prin Monitor şi că de la d. ministru îndeosebi cu atît mai vîrtos aşteptăm curînd trimiterea subvenţiei deoarece însuşi era membru donator al societăţii care negreşit trebuia să cunoască scopul societăţii înainte de a se face membru al ei. Acest ministru care nu mă poate opri de a însemna că-mi fusese aproape elev, cît stete la

minister nu ne răspunse (nu ne acordă) subvenţiunea. Dealtfel de pierdut nu o putem pierde fiind prevăzută în legea bugetară.

Dacă miniştrii se poartă astfel cu noi într-o ţară atît de guvernamentală ca a noastră [...] să nu ne prindă vreo mirare că societatea noastră, de mai bine de un an şi jumătate, deşi sporeşte neîncetat, căci înapoi nu poate să mai deie, nu mai face însă progresele de care se bucura în anul întăi al înfiinţării [...].

Dar atmosfera se va curăţa în curînd şi nu avem îndoieli că şi societatea noastră încă îşi va lua avîntul de mai înainte.

NIHIL SINE POPULO *

De mult Măria Sa Vodă Carol nu văzuse Ploieștii. Guvernul găsi de cuviință ca Măria Sa, după atîta timp, chiar acum să-l cerceteze ; și chiar în ziua de 12 ale curentei, după cum spune Monitorul, chiar în ziua cînd juraţii începuseră a cerceta în Tîrgoviște în palatul justiţiei naţionale cauza de la 8 august, guvernul află cu cale ca Măria Sa, într-un banchet domnesc organizat în Ploiești, să condamne, cu o vie plăcere actele criminale de la 8 august.

Precum poporul, de asemene Domnul, după o ficţiune constituţională, nu e responsabil. Cu atît e mai greu răspunderea voastră, miniștri, pentru acest banchet și pentru aceste vorbe de înaltă presiune morală și de amestec în justiţie, ce aţi lăsat să pronunţe Domnul la acel banchet.

Iată că ce aţi declarat voi, prin rostul agust al domnului, de act criminal, juraţii curţii din Tîrgoviște au decretat că e act patriotic și inocent.

Toată diferența e că domnul nu avea acest drept după constituţiune pre cînd juraţii sunt suverani în asemenea materie.

Acum nu mai încape îndoială, soarele justiţiei naţionale răsare în România !

Să trăiască Ploieștii !

Să trăiască Tîrgoviștea !

---

* În „ROMANULU“, an. XIV, nr. 1 din 19-20 Brumarel, 1870, p. 1.

În luna mai, cînd eraţi adunaţi cu toţii la poliţie spre a conduce bandele de alegere în Bucureşti, vă imputam zicînd că „scăldaţi în sînge tronul românilor“ ; acum adaug că faceţi tot atît de rău purtîndu-l prin banchete ca acel din Ploieşti.

Sorgintea răului zace, după opiniunea mea, în deviza Domnitorului.

Nihil sine Deo [1] e o legendă germană, de drept divin, anti-constituţional şi anti-română.

Măria Sa Domnul, Domn din graţia şi votul românilor, s-a lepădat de tot ce e german. Toţi miniştrii constituţionali sunt datori a stărui să ia Măria Sa deviza constituţională, deviza română, de drept latin : Nihil sine Populo [2]. Se poate oare ca pe cînd Constituţiunea zice : Nihil sine Populo, Domnul să zică : Nihil sine Deo ?

Cînd Domnul şi miniştrii se vor pătrunde de cuprinsul devizei române, atunci nu se vor mai pronunţa cuvinte ca cele de la banchetul din Ploeşti, ci toţi, începînd de la Domn şi miniştri, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, vor aştepta cu paţienţă religioasă şi se vor închina cu respect înaintea verdictelor adevăratei justiţie naţionale : Quod Populus iubet atque imperat[a].

Justiţia a disculpat pe acuzaţii de la 8 august. Cum se poate dar ca, pe cînd Candiano e liber din decretul suveran al juraţilor, Comianu să zacă în ocnă după socotinţa unei comisiuni militarie? Au justiţia nu mai e una şi aceeaşi pentru toţi în România ? Comianu, locotenente în neactivitate, numai prin exces de putere a putut fi judecat de comisiunea militară. Acuzat ca complice în cele petrecute la Ploieşti, Comianu era justiţiabil împreună cu ceilalţi de aceeaşi curte de juraţi. Aceasta e legea raţionabil interpretată, aceasta e jurisprudenţa, sub pedeapsa de a cădea în scandalul contradicţiunei justiţiei.

Aşa dar cu un minut mai curînd să se elibere Comianu de la ocnă. În urma verdictului din Tîrgovişte, un minut mai mult în ocnă, nu e pedeapsă, ci tortură, nu e espiare legală, ci fără-de-legea cea mai revoltătoare. Comianu a avut, să zice, slăbiciunea de a se îndoi un moment, în faţa terorismului agenţilor guvernului, despre inocenţa purtărei sale. Dar această slăbiciune nu se pedepseşte cu ocna. [b]

Dar cum rămîne cu infamii cari au torturat în temniţă noaptea după miezul nopţii pre. cei arestaţi în Plo-

ieşti şi aiurea ? De aceasta vor da seamă la timp miniştrii, dacă mai e dreptate în România.

A. PAPIU ILARIANU, advocat.

---

1 Nimica fără Dumnezeu.
2 Nimica fără popor.

a Ceea ce poporul porunceşte şi pretinde.

b Curînd după venirea prinţului străin în ţară, el deveni nepopular prin menţinerea, vreme îndelungată, la putere a partidului conservator, prin patronarea unor afaceri veroase printre care concesiunea construirii de căi ferate lui Strousberg. La 7/19 august 1870 izbucnind războiul franco-prusian, România se consideră alături de Franţa. În toate oraşele ţării s-au organizat manifestaţii de stradă care nu erau numai francofile ci şi antidinastice. Elementele politice radicale au organizat atunci o conspiraţie pentru răsturnarea prinţului străin. Ea trebuia să se producă în noaptea de 8/20 august dar a fost contramandată. Comandantul garnizoanei din Ploieşti, Al. Candiano Popescu, a fost singurul dintre complotişti care a deslănţuit revoluţia şi a ocupat oraşul dar numai pentru 24 ore. Epilog : principalii conspiratori din ţară au fost arestaţi şi trimişi în judecata curţii cu juraţi din Tîrgovişte care i-a achitat, aprobînd astfel mişcarea antidinastică.

MANUSCRIPTELE LUI IOAN BUDAI DELEANU *

Am onoare a vă supune o scurtă relaţiune despre Ioan Budai-Deleanu şi operele lui.

Acest român învăţat, demn contemporan al marilor noştri literaţi Clain, Şincai, Maior, Văcărescu ş.a., pînă astăzi de abia era cunoscut de nume. Operele lui nu erau şi nu sunt încă cunoscute de loc.

În toamna anului trecut, căutînd în deşert în biblioteca centrală, după o copie a cronicei lui Şincai, dădei din întîmplare preste manuscriptele lui Budai. Bibliotecarul îmi arătă o adresă simplă a Ministerului de Culte şi de Instrucţiune Publică, pre lîngă care se înaintaseră manuscriptele bibliotecii spre păstrare, împreună cu o listă a lor făcută cum s-a putut.

De abia vreo două-trei din manuscripte erau legate ; cele nelegate se aflau amestecate fără privire la materia de care trata, aşa precum se trimiseră de la minister.

Nici adresa ministerului, nici bibliotecarul nu-mi putură da vreo deslușire de unde şi cum se procurară aceste preţioase manuscripte. De abia acum, mai de curînd, aflai că şi această scumpă achiziţiune o datorăm Ministerului Golescu, ministru de instrucţiune publică fiind d. Demetru Gusti care, pre la 1868, le cumpără din Leopoli, în Galiţia, unde zăceau înmormîntate de aproape o jumătate de seclu.

Cumpărarea se făcu prin mijlocirea şi stăruinţa răposatului George Asachi din Iaşi care cel dintîi aflase despre scrierile lui Budai.

---

* Analele Societăţii Academice Române, tom. III, 1870, p. 103-116. Şedinţa din 9 septembrie 1870.

Am petrecut (parcurs) cu deamănuntul aceste manuscripte ; cele nelegate, cu voia domnului bibliotecar, le-am regulat (clasificat) după putință, așezîndu-le în volume separate după materie. Voi stărui ca să se lege pentru mai buna și mai sigura lor păstrare.

Operele budaiane sunt parte limbistice, parte istorice, parte statistice și juridico-politice, parte poetice, epico-umoristice-satirice și dramatice.

Iată, pre scurt, titlul și cuprinsul fiecăruia din aceste manuscripte :

I

Lexikon ромънеску-немцеску ші немцеску-ромънеску, алкътуіту де Іоан Будаі кесаро-кръескул сфетніку ла жудецул иемешілор ін Ліов. Том I-іу че купрінде ін сіне Лехіконул ромънеску-немцеску...

Românisch oder Wlalachisch-deutsches, und deutsch-Valachisches Wörterbuch verfast von Iohan Buday k. k. Landrath zu Lemberg. I. Band enthaltend des walachisch-deutsche Wörtbuch.

Pre foaia titulară, în josul titlului, stă și voia (aprobarea) de a se imprima : *imprimatur*, din 14 aprilie 1818.[1]

Din acest *imprimatur* se vede că exemplarul nostru original era gata de tipar dară autorul nu găsi editor.

Restul e de 518 și jum. coale de 4°, legate într-un singur volum foarte mare.

La început era o prefață de cinci foi, în limba nemțească : An den deutschen Lese. Urmează o Префаціе numai românește cu litere ciriliane, de 67 pagini, unde, între altele zice că avea de gînd să scoată lexiconul în 10 tomuri, adică : român-latin și latin-român, român-elin și elin-român, român-italian și italian-român, francez-român și român-francez, român-german și german-român. În urmă se mărgini la patru tomuri : român-german și german-român, român-latin și latin-român.

După această prefață vine o Інтродучере історіческъ Historische Einleitung *(introducere istorică)* românește și

nemţeşte, de 140 pagini, în trei curmisuri (Abschmitte = secţiuni) foarte importante.

Urmează apoi, în 14 foi, XIV tabele de cuvinte române, clasificate după diversa lor origine.

Apoi 10 1/2 foi, în limba nemţească, despre literele române şi pronunţia lor. [2]

După toate acestea, vine lexiconul pînă la fine. Fiecare vorbă e scrisă mai întîi în ciriliane, apoi cu litere latine, după ortografia autorului.

În *Prefaţiune*, Budai spune că încă pe cînd era student se apucase a aduna cuvinte pentru dicţionarul român. După aceea, aşezîndu-se în ţară străină, depărtat de români şi de limba românească, şi într-un post străin cu totul lucrărilor lexicografice, mai bine de 30 de ani lucră la dicţionar. Şincai, încă pe la 1805, ştie despre dicţionarul lui Budai. Dar Budai numai pre la 1818 credea că-l va putea tipări cu bani luaţi pre camătă. Nu izbuti însă nici astădată şi fructul atîtor osteneli rămase ascuns luminei publice pînă în ziua de astăzi.

În curmisul (secţiunea) I a „Introducerii istorice", Budai tratează despre purcederea şi numirea românilor; cea mai interesantă disertaţiune română ce avem pînă acum asupra numirii de Vlah; mai ales, important este dezbaterea asupra faimoşilor Volochi ai lui Nestor. [a]

În curmisul II găsim desfăşurate idei şi fapte asupra petrecerii românilor în Dacia, după retragerea legiunilor sub Aurelian în tot cursul evului mediu, idei şi fapte care de abia se ating (se discută) la Maior şi la Şincai.

În curmisul III tratează de limba română. Este interesantă analiza ce face elementelor străine ce s-au verit în limba română.

În vreo patrusprezece tabele împarte aceste cuvinte străine şi anume:

1. Cuvinte slavice încetăţenite la români.
2. Cuvinte române de origine latină cari în italiană şi franceză nu se găsesc.
3. Cuvinte române cari se găsesc la italieni şi nu la latini.
4. Cuvinte române cari se găsesc la francezi.
5. Cuvinte române cari se găsesc la spanioli.
6. Cuvinte române de origine latină cari altă semnificaţie au la români şi alta la latini şi italieni.

7. Cuvinte române cari nici la latinii clasici, nici la latinii din evul mediu, nici la italieni se găsesc şi totuşi sunt latine.

8. Cuvinte române împrumutate de la greci.

9. Cuvinte române cari se găsesc şi la unguri.

10. Cuvinte române de origine gotică.

11. Cuvinte române cari se găsesc la albanezi.

12. Cuvinte române de origine incertă.

13. Cuvinte din latinitatea evului mediu, uzitate la români.

Aceste tabele se află şi în dicţionariu şi în gramatica română cea scrisă latineşte. Eu le însemnai aci în ordinea în care se află în gramatică. În dicţionariu mai figurează încă două tabele, una de cuvinte ce, cu toată probabilitatea, ungurii le-au împrumutat de la români ; alta de cuvinte româneşti şi ungureşti împrumutate de la slavi.

Această analiză a elementelor străine din limba română a fost şi va fi totdeauna de mare importanţă, nu numai pentru istoria limbii dar, în genere, pentru istoria naţiunii române. Aceste cuvinte străine pot prea bine a se elimina cu încetul din limba română, ele însă vor rămîne de-a pururea ca adevărate documente istorice despre feluritele vechi şi noi ginţi cu cari venirăm în atingere în cursul seculilor.

Precum, în timpul mai nou, germanismii de preste Carpaţi şi rusismii din Regulamentul Organic, aşa pentru trecut, cuvintele gotice şi slavice sunt monumente ale relaţiilor noastre cu aceste popoare.

Societatea noastră academică încă a simţit necesitatea unui glosariu de cuvinte străine, vechi şi noi, uzitate la români. Nu va trece mult şi vom fi nevoiţi a complecta interesantele tabele începute de Budai Deleanu.

Iată acum şi cîteva cărţi şi manuscripte mai vechi din cari Budai culese cuvinte pentru lexiconul său : Biblia, Ortil şi Andronie, Disitheu mitropolitul Suciavei, Diplome şi Hrisoave, ceasornicul Domnilor, Iliodor. Ms. Şlătineanul din Schira, Sofronia una poveste tipărită, Odiseia, Simion Dascălul, Chronica ms.

II

Se găsesc sute de coale, încă neregulate (ne clasificate), din celelalte tomuri ale lexiconului româno-german şi francez-român în care cuvintele române sunt scrise la început cu ortografia latină.

III

Темеіуріле граматічеі ромънещі, , 45 coale în 4°.
Alt exemplar, 18 coale, în 4°.

Vorbind despre ortografia română, Budai zice : „Cercat-am, în tot chipul, dar prin ispitire îndelungată am rămas încredinţat că nu este putinţă de-a aduce limba românească la regule gramaticeşti de o vom scrie cu litere sloveneşti. În urmă, văzînd că după ortografia latină se desleagă toate îndoielile ce s-au ivit pînă acum la gramaticele româneşti, ba aşa se pot aşeza în cît pare că această ortografie este una hotărîtă din fire pentru limba românească, ne-am îndemnat a tălmăci temeiurile gramaticei mele cu slove latineşti... dar nimeni nu a covîrşit (realizat) pînă acum toate regulele ei ; era şi cu anevoie fără lexicon a săvîrşi un lucru ca acesta, dară cu prilejul lexiconului s-au putut face cu mult mai lesne căci acolo se află toate cuvintele... Împotriva acelora ce doară ar cîrti asupra slovelor latineşti, dacă ar fi loc aci multe foarte multe aş avea să răspund. Dovedire-aş că slovele cari le zicem noi slavoneşti, tocmai aşa se lovesc (potrivesc) în firea şi făptura din năuntru a limbii române ca şi cele turceşti. Primirea slovelor slavoneşti a fost o întîmplare destul de jalnică pentru limbă... Avut-au românii un fel de scrisoariă mai nainte de a primi literele slavoneşti, şi ce fel ? De bună seamă nu putem hotări fiindcă noi nu avem nici o dovadă la mînă. Deci în zadar zic unii cum că pînă în zilele lui Alexandru Vodă cel Bun, ar fi ţinut românii slovele strămoşilor săi, adică cele latineşti căci nearătîndu-se măcar cît de mică scrisoariă de pre acele vremuri nu suntem datori a crede... Eu voi scrie gramatica, dimpreună şi cu slove latineşti şi vrînd să arat neajungerea scrisoariei slavoneşti în limba română, voi aduce, la locurile sale, nerăzbătute dovezi".

Ortografia cu litere latine ce propune Budai este etimologică, foarte înaintată. [...] „Se poate cu adevărat, zice Budai, scrie şi cu altă ortografie, dar mai că atîtea reguli va trebui să dai cîte nume sunt".

„Să se ia, zice, la mînă gramatica lui Molnar şi vei pierde tot gustul de a învăţa gramatica. Aceşti vrednici bărbaţi (Molnar şi Tempea nP.) s-au silit cît au putut a desvolta limba românească şi pentru acest cuget al lor caut să le rămînă lauda întreagă".

„Atît numai sunt de vină, că răpiţi cu oarecare rîvnă asupra altor patrioţi ai lor, [3] n-au vrut să calce în urmele lor şi să mai curăţească cărarea care au aflat-o aceiaşi spre a nimeri la adevărata ortografie a limbii române, temîndu-se dară că prin aceea să nu se prindă de dînşii ceva imitaţiune de unia... Aceşti vrednici bărbaţi dacă s-au sfiit a îndrepta limba sa [lor] după izvodul adevărat, adică după limba latină, temîndu-se ca să nu se facă papistaşi, încai trebuia să aleagă acea ortografie cu care să se poată mai lesne tălmăci toate regulele gramaticeşti".

Prin această din urmă ortografie, Budai înţelege „o ortografie ciriliană".

Spune mai încolo Budai cum văzînd că cu slove nu se poate scrie gramatica română, el a arătat o altă ortografie cu litere latine.

„Nu vreau eu, zice, prin aceasta a se face vreo înoire la lege (la cele ce se referă la religie) căci slovele acestea sîrbeşti pot rămîne totdeauna, la cărţile bisericeşti, neatinse, numai cît scopul meu a fost ca la lexicon să tălmăcesc cuvintele cele româneşti cu slove latineşti, pentru hatîrul străinilor ce ar voi să înveţe această limbă. Şi socotind asupra lucrului acestuia lungă vreme, adică cu ce fel de ortografie ar putea să se scrie mai bine româneşte, am aflat acest chip (fel). Văzînd în urmă că cu acest fel de scrisoariă, limba noastră, ce mai nainte fiind scrisă cu slove sîrbeşti, nu se cunoaşte dintre alte limbi varvare, se arată (acum) adevărata filie a limbii latineşti şi sora limbii italieneşti ; am socotit de acolo (am pornit de acolo) că ar fi mai bine ca neamul nostru de acum înainte să primească această scrisorie latinească la limba cea învăţată, întru care voi scrie pentru ştiinţă şi învăţături, mai vîrtos că şi alte neamuri de mult au făcut aşijderea şi însuşi muscalii sau rosianii au lepădat de mult scrisoaria bisericească la cărţile lor politiceşti şi

la scrisorile private... Cu toate acestea dacă nu voiască neamul sau cei învăţaţi şi luminaţi ai neamului a primi acest fel de scrisoariă, atunci nu le pot da alt sfat, numai că să-şi mute ortografia care au păzit-o pînă acum şi, mai întăi de toate, să scoată din alfabet şi să lepede unele slove [...] premu cere firea (limbii).

Din acestea se vede cu ce dificultăţi şi prejudecăţi aveau să lupte literaţii noştri la începutul seclului pentru întroducerea literilor latine, dară şi pentru simplificarea ortografiei ciriliane. [4]

IV

Даскалул ромънеску пентру темеіуріле граматічеі ромънещі, tom. I, 14 coale în 4°, este un dialog între dascăl şi diac asupra temeiurilor gramaticei româneşti.

V

Temeiurile gramaticei româneşti, scrise în limba latină, în Leopoli, la 1812, [5] manuscris legat, de 198 foi în 4°. Pot zice una din cele mai bune lucrări gramatice ce posedăm pînă astăzi.

La început are o prefaţiune de 9 foi, unde pe români îi numeşte romaeni şi tratează pre larg despre numirea valachi, despre originea limbii române din limba vulgară a vechilor romani şi despre corupţiunile ei ; vine apoi la grămaticii români. Despre Văcărescul pe care foarte îl laudă şi despre alţii cîţi au cercat a stabili regulele gramaticei române, scriind cu litere ciriliane, zice că oleum et operam per didetunat., [b] iar Klein introducînd ortografia latină, a deschis calea adevăratei culturi a limbii române.

Această prefaţiune trimeţînd-o eu domnului canonic Cipariu, d-sa o publică în Archivul pentru filologia şi istoria, nr. XXXVI şi XXXVII din acest an.

La capătul gramaticei se află tabelele diferitelor elemente străine din limba română. [6]

VI

Despre observaţiuni asupra Bucovinei, [7] ms. în limba germană de 28 jumătăţi coale în 4°.

Autorul este tot Budai. Lucrarea este de pe la finelea secolului trecut. Este o descriere istorică, politică, administrativă, socială, statistică etc., a Bucovinei după ce ajunsese sub mîinile Austriei. Poate unica descriere de această natură ce posedăm pînă astăzi.

[...]

VII

Despre originile popoarelor Transilvaniei, comentaţiune cu note şi observaţiuni istorico-critice. [8] Volum de 52 şi jumătate coale în folie, în limba latină. Lucrarea este împărţită în părţi şi capete. Are lacune. Începe de la creaţiune (facerea lumii). Tratează de Agathrşi [c], de goţi, daci, scyţi, huni, feni (?). De slavi. Dacia înainte şi după Traian, sub huni, avari, longobarzi, gepizi, sub unguri pînă la anul 1699.

Budai, ca şi Klein, Maior, Şincai — şi înainte de aceştia — Cantemir, nu înţelege istoria unei provincii române fără istoria tuturor celorlalte la un loc. Iată cu ce cuvinte începe el această lucrare istorică : „Voind a cerceta originile popoarelor ce locuiesc astăzi Transilvania, am găsit cu cale a vorbi mai întăi despre vechii locuitori ai acestei provincii şi, cu această ocaziune, a-mi întinde vorbirea şi la regiunile învecinate şi anume la Ungaria orientală de dincoace de Tisa, precum şi la România (Ţara Românească) şi Moldavia, pentru că de o parte aceste privincii formau Dacia cea veche iar de alta aşa se aseamănă ele între sine şi în alte respecte (privinţe), încît pare că formează o singură ţară. Ce e mai mult, ele, dintru început, fură locuite de aceleaşi popoare şi supuse, după aceea, acelorlaşi schimbări". [9]

Să trecem acum la alte volume istorice.

Unul de 24 coale în folio e întitulat *Despre originile popoarelor Daciei* [10]. Despre traci, daci, geţi şi slavoni.

[...]. Despre originea saşilor unde combate cu multă erudiţiune autenticitatea privilegiului andreian. [d]

Alt volum de 15 coale in folio : *Despre originea românilor (De origine Valachorum).*

Alt volum in folio de 23 coale in folio, cuprinde cap. I de la deluviu pînă la expediţiunea lui Dariu asupra scyţilor, în trei exemplare cu multe variante ; tot latineşte.

Alt volum : *Despre originea ungurilor (De origine hungarurum).*, $^1/_2$ coale în folio. Arată afinitatea limbii ungureşti cu cea finică.

Mai sunt alte vreo 87 coale in folio tratînd tot această materie istorică despre popoarele Daciei ; tot latineşte.

VIII

Despre unirea celor trei naţiuni ale Transilvaniei, în limba latină. [11]

IX

O disertaţiune intitulată : *Hungariaos ita describerem (Iată cum îi descrie pe unguri).* Aci se tratează şi despre saşi şi secui.

X

Ungurii n-au cuprins Transilvania cu puterea armelor [12], în limba latină. Aceste din urmă disertaţiuni sunt, în parte, incomplete. Într-unele autorul apără Supllicem Libellum ; bate (combate) pe Eder.

XI

O scrisoarea, probabilmente către Engel, împreună cu o traducere în latineşte din Simion Dascălul

XII

O scrisoare de 11 coale, cu litere latine, fără îndoială către P. Maior.

Iată cum începe scrisoarea :

„Scrisoarea preasfinţiei tale am primit cu multă bucurie şi înţelegînd dintr-însa că nu te va supăra corespondenţa cu mine în lucrurile literare, mi-a părut că m-am născut din nou, ca şi cînd aş fi în mijlocul patrioţilor mei ; crede-mă sau ba, amice, că din acel ceas nu mă mai îngreunează străinătatea căci avînd un amic, asemenea însufleţit spre procopsirea neamului, mă socotesc mai fericit a împrumuta cu dînsul scrisori, decît a da lecţii în Blaj şi aş fi onorat sau cucerit de toată eparchia Ardealului ; dar să lăsăm aceasta la un alt prilej căci am trebuinţă alte lucruri a descoperi“ etc.

Urmează apoi a tracta despre ortografie, a desfăşura, cu erudiţiune, toate ideile, toate părerile despre ortografia română cu litere latine ; cercetează cum e mai bine : mama, mamaa, mam'a, sau mamă ; ómenii sau ómenî.

XIII

Altă scrisoare, probabilmente tot către P. Maior, cu un extract din gramatică. Iată începutul scrisorii :

„Prea cinstite părinte ! Scrisoarea prea c. Sînţiei tale, din 13 mai anul curent, cu dragoste am primit, bucurîndu-mă că am aflat, în urmă un soţ al necazurilor, cu asemenea tărie de suflet...

Ştiu eu foarte bine că toate acele urgii purced din culcuşul nevrednicilor de numele românesc ce s-au încuibat la Blaj. Mai mult de treizeci ani domnesc aceşti etnoctoni şi, ca să-şi vecinişească stăpînia prodesc binele de obşte al poporului, făcîndu-se organ vrăşmaşilor spre avilirea lui. Cunoscutu-i-am eu atunci foarte bine cînd i-am părăsit şi, fugind mai bine, am ales nemernicia de cît sîmbra (tovărăşia) cu dînşii. Însă veni-va vremea — şi doar nu departe — cînd vor ieşi la lumină toate răsfăţatele ruşinării ale Hierusalemului acestui nou.

Fiind cuprens (ocupat) cu lexiconul şi alte ostenele pentru de obştele folos, n-am putut să mă îndeletnicesc cu alta, dar cît mai curînd voi să trag de pre faţa obrăzariul viclean al acestor namile şi să le arăt adevărata fizionomie.

Pentru aceste destul ; cu alt prilej mai multe ; deci să păşim la pricea noastră ortograficească" etc.

De aci începe discusiunea ortografică şi extractul din gramatică, intitulat : *Teoria ortografiei româneşti cu slove latineşti* [13].

XIV

Ciaganiad'a сау табъра ціганілор. Поематіон іроі-комікосатіріку; алкътуіт ін доао-зпре-зече кінтече, де мъеструл кінтърецу Леонакі Діанеу, імбогъціт ку мулте інсемнърі ші бъгърі де самъ : Крітіле, Філософіче, Істоліче, Філологіче ші Теологіче де кътръ Мірту Перея; ші сау дату афаръ ла пірамідъ[e].

Volume în 4° cu vreo 278 foi ; două exemplare cu multe variante. E vorba de ţigani pre timpul lui Vlad Ţepeş. Dianeu şi Perea sunt pseudonime. Autorul e tot Budai. Mulţimea de note sunt interesante pentru datinele şi superstiţiile religioase ale românilor.

XV

Trei viteji (tot ţigani), poem în versuri ; stă în legătură cu Ţiganiada.

XVI

Menetmii sau fraţii gemeni, bucată teatrală.

Acestea sunt operele manuscripte ale lui Budai-Deleanu ce se află în biblioteca centrală din Bucureşti.

Nu pot termina fără a mulțumi domnului bibliotecar pentru înlesnirea ce mi-a făcut la studiul acestor manuscrise.

XVII

Cine este acest Budai-Deleanu ?

Menționează de dînsul Șincai în prefațiunea gramaticei sale de la 1805, zicînd că Budai, consiliarul, avea conpus un dicționar român-latin etc [14]. D. Cipariu posedă o scrisoare a lui Budai către P. Maior, care cuprinde un extract de ortografie din gramatica sa română-Latină de la 1812. Tot D. Cipariu ne spune că Budai, pre la 1821, avea de cuget să scoată un ziar românesc în Leopoli. Ziarul nu pare a fi eșit. D. Cipariu, avea, înainte de revoluțiunea de la 1848, un exemplar din prospectul acelui ziar, tipărit în 4° cu litere ciriliane, în Liov (Leopoli) [15].

Ioan Budai era român din Transilvania, fiu al popii din satul Cicmău în comitatul Hunedioarei. El era frate cu secretarul guvernal Aron Budai, care deși era unit, încă de pre la 1798 pînă la eșirea din viață, la 1847, funcționa și ca notar al Consistoriului Episcopiei române din Sabiniu [16]. Un al treilea frate ocupa o dregătorie la oficiul de saline în Oradea-Mare ; trei copii ai acestuia, Carol, Iosif și Maria, trăiesc încă [17].

Ioan Budai pare a fi avut o fiică măritată în Galiția după Lervandovschi, în a cărui posesiune rămînînd mascriptele după moartea sa, le cumpără apoi G. Asachi la 1868 din însărcinarea ministrului de atunci, D. Gusti [18].

Nu cunoșteam vicisitudinile lui Ioan Budai.

El poate să fi fost unul din clericii întorși din institutul teologic din Leopoli, dar deabia se așează în Blaj ca profesor și preste puțin se vede a fi căzut și dînsul la neînțelegeri cu superiorii săi și anume cu episcopul Bob despre care nu mai încape îndoială că era mai despot și de cît un episcop grec sau latin ; astfel Budai fu nevoit a-și părăsi patria și a se așeza pentru totdeauna în străinătate în Leopolia Galiției [19]. Dară mintea și inima lui erau pururea în mijlocul românilor. In prefațiunea Lexiconului, după ce arăta că încă ca student în străinătate se ocupa adunînd cuvinte pentru dicționar, cu

scop ca întorcîndu-se acasă să se înţeleagă cu alţii mai procopsiţi, el adaugă : „Însă altfel a hotărît ursita : căci precum neguţatorul, ce plutind preste mări, tocmai cînd va să abată la mal, răpit fiind de năprasnica vijelie şi vînturi nesilnice, se trezeşte aruncat înapoi, cu multe sute de miluri, la nişte ostroave necunoscute : aşa şi eu ! abia călcai strămoşescul pămînt, cînd întîmpinîndu-mă toate împotrivelele, fui silit iarăşi a mă înstăina ; ba. cum aş zice, a merge de voia bună în urgie, fui silit a mă aşeza în ţară străină, întru care nemernicie mă aflu pînă acum".

Aşa plîngea Budai-Deleanu pre la 1815, coleg în ştiinţă şi suferinţă al lui Clain, Şincai, Maior, etc.

Cînd românii, guvern şi naţiune, se vor pătrunde de marele adevăr că ştiinţa este puterea : cînd măcar secţiunea filologică şi cea istorică a Societăţii Academice Române vor fi pre deplin organizate şi, mai cu seamă, cînd vor dispune de fondurile necesare, una din primele lor datorii va fi de-a eterniza şi memoria acestui literat, publicîndu-i operele pentru folosul comun. Iară pînă atunci (căci astăzi, oh ruşine ! secţiunea istorică a Academiei Române nu dispune de un singur ban [nP]), pînă atunci, zic, nu ne rămîne decît a studia cu asiduitate şi a contempla cu admiraţiune aceste şi alte asemeni tezaure naţionale. Am zis.

*

* *

Manuscrisele celor două variante ale Ţiganiadei (A-B), ce se păstrează în Biblioteca Academiei R.S.R., descoperite de Alesandru Papiu Ilarian în 1869 la Biblioteca Centrală din Bucureşti, au trezit viu interes curînd după cunoaşterea conţinutului lor. Poematicon-ul lui Ioan Budai-Deleanu a văzut prima data lumina tiparului în „Buciumul Român", Iaşi, întîi în 1875, apoi în 1877, datorită străduienţelor lui Th. Codrescu. Retipărirea din 1900 aparţine profesorului braşovean Virgil Oniţiu. De atunci şi pînă în 1975, Ţiganiada a cunoscut alte 19 ediţii, elaborate de Gh. Cardaş, M. Procopie, Ioan Pilat, J. Bick şi Florea Fugaru, etc.

---

1 nP. Imprimatur ; nach vollendetem Drucke sind drey gratis exemplare hierher abzugeben. Lemberg, den 14 April 1818. Vom. k. k. Buecher-Revisions-Amte. Winiwarter m. pr. [f]

2 nP. Anhang über die romanischen Buchstaben und ihre Aussprache.

3 nP. Budai înţelege aci pre Klein şi Şincai, cari publicaseră gramatica română cu litere latine la 1780, înainte de Molnar şi Tempea.

4 nP. Vezi cele zise în „Viaţa lui Şincai", p. 51.

5. nP. Fundamenta Gramatices linguae Romanicae seu ita dictae Valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata. Leopoli anno 1812.

6 nP. Vezi despre aceste tabele mai sus No. 1.

7 nP. Kurzgefaste Bemerkungen ueber Bukovin'a.

8 nP. De originibus populorum Transilvaniae, commentatio cum notis observationibus historico-criticis.

9 nP. In origines populorum qui nostra aetate Transylvaniam incolunt disquisiturus, non absre putavi quaedam de vetustioribus huius provinciae habitatoribus breviter summatimque praemittere : atque hoc pacto ad finitimas quoque regiones, ut pote Hungariam orientalem cistybiscanam, Valachiam et Moldaviam, narrationem extendere ; cum ideo, quod ex his provinciis olim Dacia constiterit ; tum vero, quod caetera quodque ita sibi conveniant, ut unum quodam modo solum constituere, uni popolo, unique dominationi destinatae esse videantur. Quid quod iisdem fere gentibus ab initio habitatas iisdemque postea mutationibus obnoxiias fuisse compertum sit.

10 nP. De originibus populorum Daciae.

11 nP. De unione trium Nationum Transylvaniae.

12 nP. Ungari vi armorum Transylvaniam non occuparunt.

13 nP. Noi nu urmarăm aci ortografia autorului.

14 nP. Magnificus et Cl. D. Ioannes Budai alias Delean Consiliarius Fori Nobilium de Regno Galliciae composuit Dictionarium Valachicum, Latinum, etc. sed ad quem perfectionis gradum deduxerit, necdum mihi constat. g

15 nP. Cipariu, Principie, p. 322-325.

16 nP. Vezi attestatul Consistoriului din Sabiniu, din 22 Aprilie 1797, dat în favoarea lui Sam. Clain, şi subscris şi de Aron Budai ca notariu, publicat în Archivu pentru filologia şi istoria No. 37, 1870.

17 nP. D. Ilie Macelariu, de la care am aflat acestea, promite a ne da preste puţin mai multe scinţie asupra Budaiscilor, ca unul ce a fost crescut în casa lui Aron Budai în Sabiniu.

18 nP. Vezi scrisorile lui Asachi de la 1868 către ministrul Gusti, aflătoarie în archivul Ministerului Instrucţiunei Publice şi publicate în aceste zile în *Informaţiuni.*

19 nP. Astă presupunere o am de la D. Baritiu. Ea se potriveşte cu scrisorile lui Budai către Maior, citate mai sus.

a Nestor (1056—1114) a fost călugăr la o mănăstire din Kiev. În cronica ce i se atribuie (Proviést vremjénnykik liét"), scrisă în paleoslavă, el dă preţioase informaţii asupra popoarelor slave, asupra formării imperiului rus în secolele IX-XI. Cronica lui Nestor aduce cea mai veche mărturie directă despre românii din Dacia pe timpul venirii ungurilor care *„venind dinspre răsărit au năvălit prin munţii cei mari şi au început a face război Vlahilor şi Slovenilor ce trăiau acolo"*, ceea ce concordă cu cele scrise de cronicarul maghiar Anonymus. Cea mai bună ediţie critică a aces-

tei cronici o datorăm celebrului profesor de slavistică Franz von Miklosich, (1812—1891), profesor de slavistică la universitatea din Viena, membru onorific al Academiei Române.

b Uleiul (lampant) şi opera (scrisă) s-au pierdut. Într-o românească populară : a ars gazul degeaba.

c Agathrşii, popor care prin secolele VI-IV (î.e.n.) locuiau teritoriul Daciei de care pomeneşte şi Herodot. Se pare că erau identici cu dacii sau o ramură a acestora.

d Veniţi în Transilvania, cu privilegii păgubitoare populaţiei autohtone, pe vremea regelui Geza II (1141—1161), din regiunea dintre Rihn şi Mosella, în urma unor mari calamităţi naturale (inundaţii, urmate de foamete) care i-au constrîns să-şi caute o altă ţară şi fiind ameninţaţi să-şi piardă privilegiile, saşii au obţinut de la regele Andrei al II-lea (1205—1235) în anul 1224 o nouă confirmare a acelor privilegii pe care istoriografia săsească au numit-o cu temei „Diploma de Aur". În baza ei, de la Orăştie pînă în Drăuşeni (Von Broz bis Drass) se organiză o naţiune politică numeroasă, cu instituţii autonome. În acest teritoriu a fost cuprins mai întâi Sibiul, curînd apoi Orăştia, Sebeşul, Miercurea, Nochrich, Cohalm (Reps) şi Sighişoara, urmate de Seica şi Mediaş iar în secolul al XIV-lea de Bistriţa. Sub regele Matei Corvin (1458—1490) saşii s-au organizat în „Ubiversitas Saxonum" care treptat şi-a extins autoritatea asupra tuturor saşilor din Transilvania (Siebenburger).

e Ţiganiada sau tabăra ţiganilor. Poemation iroi-comico-satiric ; alcătuit în doao-spre-zece cîntece, de măestrul cîntăreţ Leonaki Dianeu, îmbogăţit cu multe însemnări şi băgări de seamă : critice, filosofice, istorice, filologice şi teologice de Mitrea Perea ; şi s-au dat afară la piramidă.

f Se imprimă. După imprimarea completă, trei exemplare se vor preda gratuit. Lemberg 14 aprilie 1818. Oficiul cezaro-crăiesc de revizie al cărţilor.

g Magnificul şi strălucitul domn Ioan Budai, altădată Deleanu, consilier al forului nobililor din ţinutul Galiţiei, a compus acest dicţionar valacho-latin dar nu-mi este destul de clar la ce grad de perfecţiune l-am adus.

DESCRIPTIO MOLDAVIAE

Prefațiune *

Engel, pre la 1804, observa că sunt țări înaintate în cultură, cari nu se bucură de descrieri statistice atît de exacte, precum sunt scrierile lui Raicevich [a] și Sulzer asupra României și Moldaviei [1]. Tot cu atîta, dacă nu cu mai mult cuvînt, putea el să menționeze la acest loc și *Descriptio Moldaviae,* lucrată de Cantemir, atît de bine, cu cîteva decenii mai înainte.

Cantemir în chronicul său spune că această descriere o făcuse cu doi ani mai înainte, la repetitele îndemnări ale amicilor săi de la academia științelor din Berlin, și chiar cu a acestei luminate academie poftire [2]. Pre cînd scriea el acestea, Carol al Svediei murise [3]. Urmează dar că descrierea Moldaviei e făcută pre la a. 1716. Adnotatorul german se amăgește crezînd că e făcută pre la 1712 sau 1713 [4].

Principele Demetriu Cantemir era în adevăr membru al academiei științelor din Berlin. Diploma sa e din 11 iulie 1714 [5]. După primirea diplomei se vede a fi lucrat descrierea Moldaviei.

Din locul citat al chronicarului rezultă că, atît Chronicul cît și Descriptio Moldaviae, au fost lucrate mai întîi în limba latină. Descriptio pre la 1716, Chronicul pre la 1717 [6] iar pre la 1718 le traducea în limba română.

---

* Operele principelui Demetriu Cantemir, Descriptio Moldaviae, tom. I, București, MDCCCLXXII, p. I-XII-157.

Dem. Cantemir moare la 1723.

La 1732, fiu-său Antioch, în etate de 23 ani, numit rezident (peste puțin, ambasador și ministru plenipotențiar) al Rusiei la Londra, luă cu sine, între altele, și Ms. *Descriptio Moldaviae,* și trecînd prin Haga Olandei, însărcină pe un librar de acolo cu tipărirea acestei scrieri [7]. Cartea însă nu se vede a fi ieșit la lumină [8].

Observăm că, tot pre acest timp, procura, în Viena, episcopul Inocențiu Klein Ms. român al chronicului [9].

Consilierul G.F. Müller scrie din Petroburg [b] la 1764 [10] că el cunoștea de vreo 40 ani această scriere a lui Cantemir, adică de pre la a. 1724. Pre atunci studia Antiochu la academia științelor din Petroburg. Müller crede că Dem. Cantemir o ar fi scris mai întîi românește și că Ilinski, secretariul lui Antioch, o ar fi tradus în limba latină. Dar e în eroare, precum se vede atît din locul mai sus citat al chronicului, cît și din Ms. Cantemirian, despre care vom vorbi îndată.

Tot Müller asigura, precum atinserăm și mai sus, că *Descriptio Moldaviae* în Olanda nu s-a tipărit.

Antioch Cantemir murind ca ambasador în Paris la 1774 [11], averea-i rămasă se vîndu prin licitațiune. Comitele Thomson, ginerele lui Boerhave [c], aflîndu-se atunci în Paris, cumpără, precum ne spune Müller, manuscriptele bătrînului Cantemir. După moartea lui Thomson, văduva lui, contessa, le donă văru-său Avram R. Boerhave, profesor la academia științelor din Petroburg. De la acesta trecură în ereditate la consilierul și medicul imperial Kruse. De la Kruse primi Ms. Descriptio Moldaviae Müller, cu voia de a-l întrebuința cum va găsi cu cale [12].

În fine, Müller comunică manuscriptul, lui Büsching, care-l dete lui Ioan Lud. Redslob, profesor la corpul cadeților din Berlin, de-l traduse în limba germană. Büsching revăzînd traducerea, o publică la 1769—1770 în Magazin *für die neue Historie und Geographie,* partea III și IV, împreună cu charta geographică a Moldaviei ce se afla pre lîngă acel Ms.

La 1771 se scoase în Francfurt și Lipsia o a doua edițiune germană, mai corectă, împreună cu portretul și viața lui Dem. Cantemir. Un oarecare V. mai adause la această edițiune și cîteva note de puțină importanță [13].

Afară de Micul, Șincai și Maior, puțini români cunoșteau această traducere germană pînă la 1806, cînd neui-

tatul mitropolit Veniamin făcu a se traduce în limba română; însă neputîndu-se atunci tipări, se și uitase, ba nici se mai găsea traducerea română; cînd mitropolitul de atunci din București, Grigoriu, care o păstrase, o trămise părintelui Veniamin la Iași, care apoi ordină să se tipărească la monastirea Neamțu la 1825 [14].

Ieromonahul Gerontie are o scurtă precuvîntare în fruntea acestei traduceri, iar la text nu adause decît o singură notă, călugărească, despre introducerea literelor ciriliane la români.

În *Archiva Românească* de Cogălniceanu [15] aflăm că această traducere e făcută de banul Vasile Vîrnavu.

La 1851, C. Negruzzi scoase o a doua ediție, în Iași, în tipografia francez-română.

În fine, la 1868, d. Boldur Lățescu [d] publică a treia ediție a traducerei române de la Neamț.

Testul original latin nu era cunoscut pînă astăzi publicului literat.

În vara anului 1869, presînția sa părintele episcopul Melchisedec făcu mai întîi atentă Societatea Academică Română, că în biblioteca academiei de teologie din Moscova, lavra S. Sergiu, se afla Ms. în limba latină al operei lui Cantemir, sub titlul *Descriptio Moldaviae*.

Delegațiunea Societății Academice, prin adresa sa din 24 sept. 1869, rugă pre ministrul nostru al afacerilor străine, ca să intervină, prin guvernul rusesc, pentru împrumutarea acestui, precum și altor mspte. Ministrul pre lîngă adresa sa din 4 aprilie 1870, face cunoscut delegațiunei cuprinsul adresei consulului general rusesc din București, că a primit de la președintele Academiei de Științe în Rusia, două Ms. ale lui Cantemir, cari stau la dispoziținea delegațiunei în cancelaria onorabilelui consulat.

În vara anului 1870 se scoase apoi o copie, cît s-a putut mai exactă, sub priveghiara d-lui profesor Maxim și a subscrisului.

La 14 iunie acelaș an, delegațiunea aduse mulțumită formală consulelui general din București și președintele Academiei din Petroburg, pentru buna voință cu care ne împrumutară mspțele cerute [16].

Mspțele sunt două: unul în 4° cu titlul: *Demetrii Cantemirii, principis Moldaviae, Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, descripta ex apographo, quod*

ejus filius mecum communicavit. Petropoli, 1727. Pre scoarța acestui Ms. sta însemnat No. 28, No. 55 ; apoi : *ex Museo Asiatico Academiae imp. scient. Petrop.* Are 293 pagine și alte trei pagine scară. Acest Ms. este complet, dar are erori, omisiuni ; anume cuvintele grecești sunt omise.

Al doilea Ms. e în *folio*. Pre scoarță stă însemnat No. 27, 54 ; apoi : *ex Museo Asiatico Academiae imp. scient. Metropol.* Titlul este : *Demetrii Cantemiri Principis Moldaviae Descriptio Moldauise. Autographum auctoris passim in margine.* În loc de *Descriptio*, era scris, dar e șters, *Historia*. Acest Ms. are 184 pagine. Începutul lipsește pînă la *Caput II*. Lipsesc apoi cele șase capete din urmă, se termină adică msptul cu Caput. *XVIII*, al cărui cap cel din urmă cuvîntu este : *accedit*.

Charta geographică lipsește în aceste Mspte.

Societatea Academică Română, secțiunea istorică-archeologică, în ședința sa din 21 august 1871, însărcina pre subscrisul cu publicarea msptului *Descriptio Moldaviae* în textul latin, punînd în frunte portretul lui Dem. Cantemir, charta Moldaviei de Cantemir după edițiunea lüschingiană și o notiță asupra Ms. de la Moscua [17].

Conform acestei deciziuni, am onoarea de a prezenta Societății Academice și publicului Literat, prima edițiune a acestei lucrări importante, împreună și charta după Büsching, iar portretul găsesc că e mai cu cale de a-l pune în fruntea lucrărei cu cuget a publica mai în urmă sub titlul : Viața și faptele Cantemirilor.

București, 10 august, 1872

A. PAPIU ILARIANU

---

1 nP. Engel, Literatur der Wall. und Mold. Geschichte, p. 48. — Raicevich, Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia, Napoli, 1788. — Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien, 1781—1782.

2 nP. „Împinși și poftiți fiind de la unii prieteni străini, și mai cu deadins de la însoțirea noastră, care este Academia Științelor de Berlin, nu numai odată sau de două ori, ce de multe ori îndemnați și rugați fiind, pentru ca de începătură, neamul și vechimea moldovenilor, pre cît adevărul pofțește, măcar cît de pre scurt să-i înștiințăm. Așișiderea de lucrurile carile în vremile stăpînitorilor din descălecatul țărei Moldovii cel vechi, pînă la vremile noastre s-ar fi tîmplat, de starea și pusul locului ei, de așezămîntul aerului, bișiugul (belșugul) pămîntului, ocolitul hotarelor și de altele... încă și obiceele, legea, ceremoniele politicești și bisericești... pre cît în putința slabei noastre științe va fi, să-i

adeverim. Cu a pomeniților dară prieteni îndemnare și cu a academiei în învățături luminate, zic, a Berlinului poftire, cautîndu-ne a plini învățătura lui Platon : *Non solum nobis, sed et patrix et amicis vivendum...*e Cu doi ani mai dinainte, toată hotărîrea țărei Moldovii cu tabla geografică, cu cîtă osîrdie și trudă s-au putut, deplin, precum ni se pare, s-au sîruit. Aşişderea în anul de curînd, chronicul vechimei neamului moldovenesc (în careleşi tot numele vlachilor să cuprindă), de la vremile lui Augustu Cezar şi, mai pre urmă, de la Traian, pînă la înturnarea lui Dragoş Vodă din Ardeal, la locul şi la moşia sa pre cît mîna şi vremea ne-au dat, desăvîrşit l-am istorisit. Iară într-acest an, culesu-am chronicul Moldovei, de la pomenitul Dragoş vodă, pînă la domnia lui Ştefan vodă, feciorul lui Vasile vodă... Însă aceste toate fiind de noi în limba latinească scrise şi alcătuite, socotitu-am că cu strîmbătate, încă şi cu păcat va fi, de lucrurile noastre, de cia (acum) înainte mai mult străinii, decît ai noştri să ştie. De care lucru acum de isnova osteninţă luînd, din limba latinească iarăşi pre cea a noastră românească le prefacem". *Cantemir, Chronicu*, tom I., p. 223-227.

3 nP. Cantemir, Chronicu, Iassi, 1835, tom I, 219. — Voltaire, Histoire de Charles XII.

4 nP. Kantemirs Beschreibung der Moldau. Frankfurt und Leipzig, 1771. La pag. 60. adnotatorul înțelege rău textul lui Cantemir : *nostris temporibus regis Sveciae receptaculum*, (ediţiunea noastră, p. 14), căci *nostris temporibus* nu se va zice că Carol se află la Benderu (Cetatea Alba) pre cînd scria Cantemir. — Nu mai puţin se amăgeşte adnotatorul şi la pag. 129, unde pretinde că Mihai Racoviţă, sub a cărui domnie scria Cantemir, ar fi domnit la 1713. El, după cronicari, domnea de la 1716.

5 nP. Vezi diploma, Beer, Istoria Kniaza Konstantina Kantemira... irodoslavia kniazei Kantemirov. Mosk. 1783, p. 315.

6 nP. Beer, p. 313, zice că chronicul e scris în Petroburg, cu începutul anului 1717. Aceasta se potriveşte cu cele zise de Cantemir însuşi la locul citat.

7 nP. Beer, p. 337.

8 nP. Müller în *Kantemirs Beschreibung der Moldau*, p. 29, zice că nu s-a tipărit nimic în Olanda, contra lui Beer care la p. 314, pretinde că s-ar fi tipărit Ms. în Olanda în 4°.

9 nP. Papiu Ilarianu, Viaţa lui Şincai, p. 9. — Engel, Literatur der Wal. und Mold. Gesch. p. 26.

10 nP. Kantemirs Beschreibung der Moldau, Vorrede p. 29.

11 nP. Beer, p. 348. — A. Cantemir, Satyres, Vie d'Antiochus Cantemir, p. XXX.

12 nP. Kantemirs Beschreibung der Moldau, Vorrede, 29-30.

13 nP. Titlul cărţii este : Demetrii Kantemirs ehemaligen Fürsten in der Moldau, historisch-geographisch-und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landkarte. Frankfurt und Leipzig, 1771. 8°, 341 p.

14 nP. Iacă titlul acestei traduceri române : Scrisori a Moldovei, de Dimitrie Cantemir Domnul ei, care acum întîi s-a tipărit în zilele bine credinciosului şi de Chr. iubitorul Domnului nostru Ioan Sandul Sturza Voevod. Cu blagoslovenia Prea sfinţitului archiepiscop şi mitropolit Kyrio Kyrio Veniamin al Moldovei. Pe

vremea preacuviosului stareț al sfîntelor monastiri Neamțul și Secul, Kyr Dometian. În sfînta monastire Neamțul la anul 1825, August în 19, în 4°, 344 pag. cu litere cyrillice bisericești.

15 nP. Edit. 2, tom 2, p. 208 în nota.

16 nP. Se poate vedea toată corespondența în dosarul în arhivul societății.

17 nP. Annal Societ. Acad. Tom IV, p. 145.

a Raichevich Ștefan raguzan de origine. a fost primul consul austriac în Țara Românească (1782). A deținut această funcțiune timp de unsprezece ani și a învățat bine românește. Mai înainte fusese pedagogul copiilor lui Ipsilante. În lucrarea sa „Oberva-zooni sulla Valachia e Moldavia", apărută la Neapole în anul 1788, afirmă că limba românească e de origină latină.

b Petropolis = Petersburg = Petrograd = Leningrad, oraș în Uniunea Sovietică.

c Beerhaaven Hermann (1668—1758) medic celebru. A funcționat ca profesor la catedrele de medicină teoretică, medicină practică, botanică și chimie de pe lîngă univ. din Leyda. Este considerat fondatorul învățămîntului clinic.

d Boldur Lățescu Iordachi Costachi (1798—1857) filantrop moldovean.

e Nu trăim numai pentru noi, ci și pentru patrie ca și pentru prieteni.

ELABORAREA DICȚIONARULUI, REGULAMENTUL LEXICOGRAFIC ȘI GRAMATICA LIMBII ROMÂNE *

În ședința de la 4 Septembrie două discursuri mi-au atras mai mult luarea aminte : de una parte, observațiunile generale ce a făcut D. Hodoș asupra proiectului de dicționar, iar de alta, propunerea d-lui Odobescu de a publica, în loc de dicționar, un magazin de cuvinte sau adunare de materiale pentru dicționar.

Voi examina atît observațiunile D-lui Hodoș, cît și propunerea D-lui Odobescu, voi vorbi liber și franc cum se cuvine între oamenii de știință, sigur fiind că francheța mea nu va supăra pre nimeni, cu atît mai puțin pre membrii comisiunei lexicografice, bărbați ca d. Laurian pre care-l respect de atîta timp pentru știința sa și ca d. Maxim, unul din acei rari literari de dincoace de Carpați, care se distinge de mulți alții de aici mai vîrtos prin aceea că pre cînd cei mai mulți, dacă scriu și vorbesc adesea destul de bine, nu totdeauna știu să și raționeze pentru ce vorbesc și scriu așa și nu altmintrelea, iar d. Maxim, oricum ar vorbi și scrie, totdeauna știe toată limba ca obiect de știință.

Îi rog dară să mă asculte cu pacință, și atunci cînd nu întru-toate m-aș putea uni cu domnia lor.

D. Maxim citînd ieri o vorbire a mea din anul trecut, a zis că o secțiune filologică ar fi votat atunci admirațiune pentru primele cinci coale de probă ale dicționarului.

---

* „ANALELE SOCIETĂȚII ACADEMICE ROMÂNE", 1871, tom. IV, p. 160-164. Discurs rostit la Societatea Academică Română, secțiunea filologică, în ziua de 9 septembrie 1871.

D. Maxim e în eroare. Secțiunea filologică, în anul trecut, n-a votat nicio admirațiune, ci numai luare în considerațiune și în discuțiune a celor cinci coli. Observațiunile ce a făcut secțiunea asupra celor cinci coli de probă sunt cunoscute tuturor, ele sunt publicate.

I. Trec acum la examinarea observațiunilor D-lui Hodoș. D-sale nu-i place termenul de *elaborat,* cu care se servește comisiunea în titlul dicționarului-proiect ; dedicațiunea încă nu o găsește la locul său, nici prefațiunea, iar în dicționar crede că comisiunea face bine dacă observă mai multe din deciziunile secțiunei filologice din anul trecut.

În adevăr, termenul *elaborat* de comisiune, poate prea bine să fie la locul său pentru colile cîte s-au tipărit ; acestea în adevăr sunt nu numai examinate, dar și elaborate de membrii comisiunei ; însă acest termen nu e la locul său pentru întreg dicționarul la care colaboredia atîția membri. Membrii comisiunei, dacă pot fi și colaboratori, ei, în virtutea regulamentului, sunt totdeauna redactori. Trebuia deci să se zică *redactat,* iar nu *elaborat* de comisiune. Terenul *redactat* era mai conform nu numai cu adevărul, dar și cu regulamentul.

În cît pentru dedicațiune, cred că comisiunea făcea bine dacă cerea și avizul societății în această privire ; în tot cazul dedicațiunei era să-i stea mai bine cînd se făcea de societate, iar nu de comisiune, în fruntea dicționarului, iar nu a proiectului.

Vin acum la prefațiune. Mărturisesc că mai bine era dacă lipsea cu totul această prefațiune atît de lungă, care, dacă trece cu vederea lucruri ce trebuia să cuprindă, cuprinde, multe cari erau de dorit să lipsească. Prefațiunea nu menționează nici lexicografia română de pînă acum, nici colaboratorii la acest dicționar ; ea trece în tăcere toate deciziunile relative la acest dicționar. Prefațiunea se putea face și mai tîrziu, cu știrea și cu încuviințarea societății. Membrii comisiunei vorbesc în prefațiune ca și cum ar avea de la societate putere absolută de a lucra dicționarul întru toate cum vor găsi ei cu cale, nelegați prin vreo deciziune a societății.

În adevăr, în partea I a prefațiunei, unde se vorbește de dicționar și glosar, membrii comisiunei tratau această ideee și plan al societății ca și cum ar fi ideia și planul lor propriu, ignorînd cu totul deciziunea sect. fil. din 8 Aug. 1869 (Anale 1, 207-208). Comisiunea face bine dacă

reproducea această deciziune, ca să se vadă că planul și ideia vin de la societate și că comisiunea era însărcinată numai cu executarea planului. Comisiunea, departe de a reproduce, nu menționa măcar cu o silabă deciziunile relative la elaborarea dicționarului nici regulamentul pentru comisiunea lexicografică.

Dar dacă în partea primă a prefațiunei, comisiunea își apropiedea, cum am zis, ideia și planul societății în privirea dicționarului, apoi în partea III, cînd vine a vorbi despre ortografiă, lasă a se crede că ortografia întrebuințată de comisiune în acest proiect de dicționar ar fi ortografia societății, un principiu ortografic, formulat într-adevăr și adoptat de societate, și pretinde apoi că din acel principiu, după *mentea sănetosa cea mai comună*, ar urma să scriem, *înțeleg* în loc de *intiellegu*, *catellu* în loc de *cațiellu*, etc; ce e mai mult, formele seculare și chiar milenari ale limbei române, ca *națiune*, *coptu*, *ochiu*, etc., se declarau de spurie (false) și se propune a le scrie și pronunța: *națione*, *coctu*, *ocliu*, etc. Societatea n-a aprobat vreo dată asemenea ortografie, n-a calificat astfel formele vechi ale limbei. Ortografia lui Cipariu, deși grea, are regule determinate; însuși *Tentamen Criticum* fixa regule de ortografie și de pronunție deși insuficiente; iară după ortografia din acest proiect de dicționar, pronunția limbei române e vagă, fără de nici o regulă bine determinată. În tot cazul, comisiunea pare a-și însuși prea mari puteri, să ia prin urmare asupra-și prea mare răspundere.

II. Trec acum la propunerea d-lui Odobescu. D-sale nu-i place planul după care se lucrează dicționarul; d-lui cere răsturnarea regulamentului comisiunei lexicografice, și propune o mare colecțiune, un magazin, o adunătură de cuvinte la care să colăbore toți membrii în deplina libertate și lucrare, adică colecțiunea fiecăruia, să se publice întocmai în acest magazin, cu sistema și ortografia autorului; acest magazin să servească apoi, cu timpul, la elaborarea adevăratului dicționar academic al limbei române.

Observă înainte de toate că această propunere nu este ideie nouă pentru Societatea noastră; de la realizarea acestei idei a început și a luat și măsură pentru aceasta în data de la 1867.

Aceea ce mai ales nu place d-lui Odobescu în dicționarul proiect este marea mulțime a neologismelor.

D-lui pretinde că în litera A de abia ar fi găsit vreo 450 cuvinte române şi că în rest vreo 1671 ar fi neologisme. La acestea răspundem că, cu tot respectul nostru pentru cele vechi, nu ne putem mărgini la limba traducătorilor cărţilor bisericeşti, nici la limba de la 1830. Însăşi limba d-lui Odobescu de la 1850 nu mai seamănă cu limba d-sale de astăzi în 1871. Pre cînd vorbea d. Odobescu, eu am însemnat 2/3 neologisme în vorbirea d-sale, cuvinte necunoscute scriitorilor noştri pînă la 1831, astăzi generalmente uzitate.

Suntem în progres. Nu cumva d. Odobescu vrea ca cuvintele limbei sale proprii să nu le găsească în dicţionarul român ?

Cu toate acestea recunosc şi eu că în proiectul dicţionar sunt multe cuvinte formate de însăşi comisiunea cari n-au fost, nu sunt, nici cred că vor fi vreodată adoptate de români. Acestea în adevăr puteau să lipsească din proiect, precum de exemplu verbul *abiecere* (obiecţiona). În sesiunea din anul trecut se decisese ca acest cuvînt să figureze numai ca temă pentru derivatele *abiectu, abiectione,* etc. ; îmi pare rău că comisiunea a găsit cu cale a-l primi din nou în dicţionar, dîndu-i o dezvoltare ca la oricare alt cuvînt generalmente cunoscut în literatura română. Limba-şi are logica sa proprie : pentru că avem *abiectione,* nu urmează să avem necesariamente şi *abiecere,* precum pentru că francezii au *adjacent* nu urmează să aibă şi *adjacer.*

Planul, după care urmează comisiunea în lucrarea dicţionarului, este al Societăţei ; acest plan îmi place deşi comisiunea nu totdeauna-mi pare fericită în executarea lui.

Domnul Odobescu vrea răsturnarea planului însuşi, răsturnarea regulamentului lexicografic. Eu unul mărturisesc că nu sunt amic al tuturor răsturnărilor. Mă tem că românii prea multe de toate răsturnă, începînd încă de la Negru-Vodă. Să fim mai conservatori, cel puţin în ale ştiinţei. La 1869 votarăm regulamentul. Lucrarea a şi început după acest regulament. Să nu-l răsturnăm, ci mai bine să supraveghiăm ca lucrarea să meargă înainte conform regulamentului şi conform tuturor deciziunilor Societăţei.

Domnul Odobescu, cu o singură lovitură, sfarimă două regulamente : şi regulamentul pentru comisiunea lexico-

grafică, și regulamentul Societății ; căci după acesta din urmă, nu se pot tipări, sub numele Societății, lucrări ale membrilor, necercetate de Societate. Ei bine ! După propunerea d-lui Odobescu, în magazinul d-sale ar intra, în numele Societății, toate lucrările colaboratorilor nevăzute de Societate. Nu pot nega legătura ce văd între mai multe propuneri ale d-lui Odobescu ; d-lui cerea lecturi publice necunoscute de mai înainte Societăți, propunea una revistă academică care să cuprindă lucrări necercetate de Academie ; nici secțiunile Societății nu vrea a le deosebi totdeauna, precum într-un singur magazin inform, vrea să transforme acum dicționarul academic.

Încă odată, planul sistematic după care este să se lucreze dicționarul în urma deciziunei Societății de la 1869, e bun. Acest plan doresc să se execute conform regulamentului și deciziunilor noastre.

Dar lucrarea dicționarului după acest plan nu împiedeca cîtuși de puțin magazinul sau colecțiunea de cuvinte, la care d. Odobescu, fie încredințat, nu ține mai mult decît noi toți ceilalți membri ai Societății.

În adevăr, Societatea academică încă la 1867 a regulamentat modul cum să se realizeze un asemenea mare magazin de cuvinte. S-a publicat concurse cari s-au repetit la 1868, și nu fără de niciun rezultat. Proba, o colecțiune de cuvinte venită din Maramureș și alta din Macedonia. La 1869 s-au decis lucrarea de dicționare speciale. Ideia acestui magazin trebuie urmărită, concursurile republicate. Ce vrea mai mult d. Odobescu ? Magazinul propus de d-sa acum, Societatea l-a regulamentat, precum zic încă de la 1867 (Annali I, 116 și 188 lit. d), l-a completat la 1869 (Annali I, 207-208, 220-228) ; stăruim și astăzi pentru acesta și voi face eu însumi ulterioare propuneri în această privire.

Dar d-lui nu vrea dicționarul după planul adoptat. Ei bine ! multe pot să nu vă placă în executarea acestui plan, pentru aceea s-a luat, mai de una zi, deciziunea ca fiecare membru, cu începutul fiecărei sesiuni, să-și prezinte observațiunile sale în scris asupra părței tipărite din dicționar ; afară de acesta, după art. 17 din regulamentul secțiunei filologice, acesta are dreptul de a revedea și modifica lucrarea comisiunei lexicografice în vederea ediției ce va scoate cu timpul iarăși academia.

Propun deci :

1. Respingerea propunerei d-lui Odobescu, căci întrucît se propune magazinul de cuvinte, în privirea aceasta avem deciziuni luate, iar întrucît tinde la răsturnarea regulamentului și a ideii de un Dicționar și Glosariu, propunerea este neadmisibilă.

2. Comisiunea se lucreze înainte, observînd regulamentul și deciziunile societății. Să nu opună comisiunea în fața deciziunilor secțiunei filologice, rigoarea logicei ce urmăria domnia lor, să nu zică că nu se votedia asupra științei, căci și limba română e formată prin majoritatea minților române. Libertatea comisiunei în lucrarea dicționarului e regulamentată prin deciziunile Societății și nu le poate ignora.

3. Să se păstreze în arhivul Societății manuscriptele colaboratorilor.

4. La prima sesiune venitorie secțiunea filologică să iee în desbatere ortografia.

5. La sesiunea venitorie să înceapă desbaterea specială a dicționarului-proiect.

6. Să se publice din nou concursuri pentru colecțiuni de cuvinte și pentru dicționare speciale.

7. După exemplul dat de Buday cu începutul seclului, (vezi Annali III, 107), ar fi de dorit ca comisiunea lexicografică, cu ocaziunea lucrărei dicționarului și a glosarului, să formeze și dicționare speciale și anume un dicționar special de toate cuvintele de origine latină cîte s-au păstrat în gura poporului român ; de asemenea, de cuvinte vechi de origine greacă, de cuvintele străine primite de români preste tot în deosebite epoce, ș.a., ș.a. Aceste dicționare speciale ar fi adevărate documente istorice pentru origina și cultura poporului român și pentru relațiunile românilor vechi și noi cu deosebite popoare în curs de seculi.

8. În fine, propun reducerea ediției la 2500 exemplare, fără ca membrii comisiunei să aibe dreptul de a scoate mai multe exemplare chiar cu spesele lor proprii.

Domnii mei, îmi iau voia de a termina cu o anecdotă.

Un inamic al dicționarului nostru se întîlnește în zilele acestea cu un bărbat foarte distins, de aci din capitală, care încă nu era încîntat de acest dicționar. Se încinge o discuțiune animată asupra dicționarului. Cel dintîi zice :

să am bani, aşi da atîtea şi atîtea mii de galbeni ca să împiedic scoaterea acestui dicţionar. Iar eu, răspunse celălalt, care încă nu admira lucrarea cum se face, aş da îndoit şi întreit atît, ca să iasă cît mai curînd la lumină, fie chiar şi mai rău. Eu consider, continuă, această lucrare ca dinţii de lapte a căror creştere pune în periclu viaţa atîtor copii. Ignorantele secretelor naturei zice; pentru ce aceşti dinţi de lapte, atît de periculoşi, cari, după cîţiva ani, toţi cad pînă la unul, fără să ia aminte că aceşti dinţi de lapte sunt condiţiunea necesară pentru creşterea dinţilor adevăraţi; cu cari ne servim în urmă toată viaţa.

Fie dicţionarul-proiect ca dinţii de lapte ai copilului; ca aceştia, vor cădea multe dintrînsul; dară acest proiect va produce necesariamente dinţii cei sănătoşi, cei vitali ai dicţionarului român venitoriu.

APA TRECE, PIETRELE RĂMÎN *

Așa zicea de mult înțelepciunea poporului nostru pentrucă a văzut cum hoardele barbare se perindau secole întregi pre pămîntul țării cum ne ucideau și ne jefuiau și-apoi, sau de sine, sau împinși de alții și chiar de noi, ne părăseau pînă la unul, ca tătarii și turcii în timpul din urmă.

Ne dominau ades barbarii, dar niciodată nu ne amestecam cu dînșii. Unul nu rămînea între noi. Ei se duceau lăsîndu-ne mai împuținați și săraci, dar singuri și cu viața, și tot ne întremam.

Așa s-a conservat elementul român la Dunăre în individualitatea și independența sa. Din contră, preste Carpați se stabiliră în mijlocul românilor, ungurii și secuii [...] și sașii [...] cei industrioși. Și făcînd Unire [a] între sine străinii așezați în țară în contra indigenilor, țara fu pierdută pentru români. În țările noastre de la Dunăre, străinul nu se așează în mod permanent; pentru aceea ele scăpară.

Dar dacă așa mergeau lucrurile cu barbarii din evul mediu, astăzi cursul și natura evenimentelor s-au schimbat.

Astăzi se cuceresc și se sting popoarele nu atît prin sabie și foc cît pe calea economică și prin colonizări pentru eternitate.

În astă privire, invaziunea și domnia trecătoare a goților a fost nimic în asemănare cu pericolul ce ne ame-

---

* „Românul" din 19 decembrie 1871. Articolul a fost reprodus ostentativ și în broșura „Cauza bivolarilor de la Giurgiu", București, 1873, p. 41-45.

ninţă invaziunea industriei, comerţului, concesiunilor şi coloniilor germane.

Carpaţii sînt în mîna Austriei.

Dunărea cu porturile ei e deja germană, — s-a zis cu cuvîntul şi se zice oficialmente.

Prutul însuşi a devenit, de curînd, german şi sarmatic.

Industria şi comerţul şi chiar populaţiunea în cea mai mare parte din oraşele noastre, e germană [...]

Însuşi domnul ţării, în fatalitate, e german. El nu poate deveni român. Naţionalitatea e natura. E greu a lupta contra naturii. Dacă fizicamente aflîndu-se printre noi, el admiră frumuseţea şi avuţia pămîntului nostru, inima sa — o spune însuşi într-o epistolă devenită celebră [b] — e de a pururea patriei mamei sale, atît de departe de România şi care se află în luptă perpetuă cu toată lumea latină. Apoi domnul nostru a fost fiul lui Antoniu de Hohenzollern care şi-a înstrăinat ţara regelui Prusiei. [c]

Daţi şi drumurile de fier, arterele de viaţă ale ţărei, germanilor, şi încă pre zeci de ani.

Ei, germanii, ageri, avari şi vicleni, vin cu pretenţiuni exagerate, dară în realitate, fiţi siguri, ei sunt gata a ne oferi milioane pentru drumurile noastre. O ţară nu e scumpă, cumpărată cu cîteva milioane. La o singură condiţiune ţin ei mai mult. Ei nu se mulţumesc a fi exploatatori, ci PROPIETARI ai drumurilor noastre, pretenţiune ce n-a mai format nici o comandă din lume.

Agenţii consulari germani încep a se aşeza prin toate oraşele noastre, alăturea cu prefecţii şi judecătorii noştri.

Germanismul aspiră şi procede cu paşi uriaşi la cucerirea orientului pre toate căile posibile.

Ce le mai lipseşte pentru deplina cucerire în tăcere şi pentru chiar stingerea cu încetul a naţionalităţii noastre ?

Nu vom primi colonie ? !

Apoi drumurile de fier în mîinile companiilor germane sunt colonizarea însăşi, cu tot articolul nostru din Constituţiune.

Aci nu se va potrivi : Apa trece, pietrele rămîn. Da, rămîn, însă, acoperite de alte pietre cari nu vor mai înfăţişa pe român.

Dacia lui Traian, în aşa împrejurări, poate să devină cu timpul frumoasă şi avută, dar nu va fi România, ci

o parte a Germaniei celei mari, „de la Baltica la Marea Neagră".

Deci, pînă mai e timp, caveant consules [d] !

În noaptea de 17 spre 18 septembrie 1871

A. PAPIU ILARIAN

---

a În urma revoluției țărănești din 1437, de la Bobîlna, cînd țărănimea transilvăneană s-a ridicat împotriva exploatării nobilimei, proprietara de pămînt, reprezentanții celor trei națiuni privilegiate au realizat cunoscuta „UNIO TRIUM NATIONUM" care i-a scos pe români de sub scutul legilor, sortindu-i, ca iobagi, unei veșnice robii.

De la 1437—1438 și pînă la 1848 toate nenorocirile Transilvaniei de la această „unire" se trag, unire pe care G. Barițiu a asemănat-o cu o masă dreptunghiulară numai cu trei picioare, iar Al. Papiu Ilarian a apreciat-o ca „o treime afurisită, încheiată cu scopul declarat de a ține pe români în servitute perpetuă, a-i stîrpi chiar".

b În urma sporirii manifestațiilor antidinastice, regele Carol I, intenționînd să demisioneze, a adresat, în acest sens, o scrisoare ziarului „Allgemeine Zeitung", publicată în ziua de 17 ian. 1871, prin care își pregătea abdicarea.

c Anton de Hohenzollern, tatăl regelui Carol I, în urma pătrunderii armatei prusiene pe teritoriul principatului său, în ziua de 7 dec. 1848 l-a cedat, fără luptă, regelui Prusiei.

d Consulii să vegheze.

CĂTRE CETĂȚENII BIVOLARI ȘI TOȚI GIURGIUVENII *

Trece numărul fatal de ani decînd dreapta urgie a lui dumnezeu ne pedepsește cu un sistem de guvernămînt străin din mintea și inima românilor.

Scopul lui e stingerea poporului român din Dacia divului Traian !

[...]

Aici în Dacia, marginea orientală a Europei, goții vor să stingă tot ce e român, prin concesiunile, prin jonțiunile și prin băncile lor : și cînd noi, storși de tot, nu mai putem plăti milioanele cu care ne-au înșelat Strousberg și principii nemțești, guvernul, complicele lor, menit a nu se nutri decît cu jaf și sînge român, ne sărăcește și ne ucide, pentruca să facă loc goților moderni în vechia Dacie a lui Traian.

Într-un moment de luciditate, presimțisem de atunci răul fatal, îl prevăzusem și-l denunțasem amicilor și, nenorociții, n-au vrut să înțeleagă. Vai de ei, dar vai de țară !

De atîta timp, mai ales în urma catastrofei din Galia, [a] sora noastră, românii suferă amorțiți ca de lingoare.

Voi, bivolari, în aceste împrejurări, primii și cei mai demni cetățeni ai României, voi cei dintîi ați proclamat și ați pus în lucrare dreptul firesc (dreptul natural), [...], dreptul înnăscut al împotrivirii legiuite. Însuși acest guvern gotic, în prima amețeală, s-a închinat dinaintea vocii poporului [...] și a revocat darea (în cazul de față, taxa) de jaf pusă asupra voastră.

---

* „Românul" din 26-27 martie 1873. Articolul a apărut mai întîi în foi volante, răspîndite în București și Giurgiu și reprodus în broșura „Cauza bivolarilor de la Giurgiu", București, 1873, p. 3-5.

Ați dat exemplu măreț țării întregi !

Cauza voastră e cauza României întregi ! !

Cei ce au căzut dintre voi, nu-i mai plîngeți, rogu-vă. Moartea lor pentru dreptate e moartea cea mai dulce și mai frumoasă pre pămînt ; ei trăiesc în inimile românilor pre care îi deșteaptă la noua viață [...]

Barbarii răpind drepturile suveranității poporului român vă închid acum și vă dau în judecată pe voi cei ce ați rămas în viață.

Nu disperați, cauza voastră e a noastră a tuturor.

Eu mă simt în drept și în datorință să viu ca să vă apăr.

Știți că mai anul trecut, cînd mersesem să vă apăr contra celor ce ne maltrataseră în alegeri, [b] mișeii n-au găsit, în tot Giurgiul, un asasin, ci au condus asupra-mi pre un funcționar al poliției din Giurgiu, trimis anume de la București. [c]

Atentatul n-a izbutit. Asasinul în luna trecută a fost achitat de judecătorii guvernului.

Acum voi veni iarăși împreună cu cei mai de frunte români și avocați din București. [d]

Vom învinge, veți învinge și, prin voi, țara întreagă va învinge !

De un lucru numai duc grijă. Mă tem nu cumva acest guvern ostrogotic să vă amnestieze. Voi nu aveți trebuință de amnestia guvernului, ci de justiția poporului român, de justiția juraților români, [e].

La revedere !

București, 25 martie 1873

A. PAPIU ILARIAN

---

a Aluzie la războiul franco-german din 1870.

b În 1870, Al. Papiu Ilarian a candidat la Giurgiu pe lista partidului liberal avînd ca adversari pe Niță Gogoașă, mare proprietar local, pe Cezar Boliac și pe fiul vitreg al acestuia, prefectul Peretz.

c Asasinul plătit de guvern a fost polițistul Petrache Nicolaide.

d Odată cu Al. Papiu Ilarian și-au mai oferit serviciile avocații bucureșteni : Fleva, Stănescu, Lăzărescu, Bozdoc, Pantazi-Ghica, Petrescu și Schina dar, din motive oportuniste (Papiu fusese acuzat de antidinasticism) nici unul din aceștia nu s-au prezentat ca apărători în fața curții cu juați din Turnu Măgurele invocînd „greutăți de deplasare". Al. Papiu Ilarian a fost asistat de doi tineri avocați giurgiuveni : Ștefănescu și Iepureanu.

e Mișcarea bivolarilor din Giurgiu a fost determinată de faptul că cerialiștii angrosiști, direct interesați, alcătuiseră, la începutul anului 1872, un memoriu cerînd prefectului de Vlașca să reglementeze raporturile lor cu căruțașii bivolari. Memoriul a fost înaintat camerei de comerț din Giurgiu. Aceasta a întocmit un regulament care avea doar șapte articole pe care l-au înaintat forurilor superioare, atribuindu-i, ab ovo, putere executorie. În ansamblul lui, regulamentul era oneros și jicnitor pentru muncitori. Între altele li se impunea alegerea unui staroste, om de încredere al cerealiștilor. Starostele avea ca principală sarcină să țină un registru în care să însemne toate învoielile survenite între cele două părți, fără ca pe parcursul executării lor să li se poată aduce vreo modificare, indiferent de conjuncturile sezonale. Angajamentele căruțașilor se puteau executa, în caz de necesitate pentru cerealiști, cu ajutorul autorităților locale, adică prin constrîngere. Pentru trudă, starostele și ajutoarele lui urmau să primească o retribuție ce ar fi fost acoperită de o taxă de 0,02 lei, încasată de la căruțași pentru fiecare kilă de cereale transportată.

Autoritățile din Giurgiu nu au pus însă în aplicare regulamentul. Lucrurile s-au tergiversat pînă în primăvara anului 1873 cînd, sub presiunea cerealiștilor, regulamentul leonian a fost dat publicității, iar căruțașii somați să-și aleagă starostele.

Bivolarii giurgiuveni, în număr de peste 500, au protestat energic împotriva „grijii" ce le-o purtau angrosiștii și Camera de Comerț, declarînd că nu vor executa dispozițiile regulamentului. Nu voiau staroste, nu se învoiau la plata taxei de 0,02 lei care într-un an s-ar fi ridicat la sute de galbeni și respingeau, indignați, termenii injurioși, cuprinși atît în memoriul angrosiștilor cerealiști, cît și în regulamentul Camerei de Comerț.

Primele agitații au început în dimineața zilei de 18 martie 1873. Căruțașii s-au adunat în fața localului poliției și au cerut anularea regulamentului. Declinîndu-și competența, polițaiul orașului i-a trimis la primărie. Aici fiind atacați de pontonieri, căruțașii au ripostat utilizînd pietre din caldarîm și bucăți de lemne. Procurorul venit la fața locului a potolit lucrurile și a cerut răgaz să poată telefona la centru. În cursul nopții a ordonat însă mai multe arestări.

În ziua următoare a sosit la fața locului prefectul județului, Costacopulo, și un procuror general din București, Iorgulescu. Întrebîndu-i pe căruțași „cine i-a pus să facă rebeliune", un delegat a răspuns: „sărăcia, domnule procuror general, sărăcia, căci ne-ați luat și vîndut tot ce-am avut... velnițe, cojoace, ghebe, tingiri, pirostii și altele de ne-ați lăsat numai cîte o căldare de fiecare mahala pe care o dăm, din mînă în mînă, de facem mămăligă pentru copii și pentru noi".

Răspunsul a fost operarea mai multor noi arestări. În zorii zilei de 24 martie, căruțașii, împreună cu numeroși simpatizanți, au cerut eliberarea arestaților după care s-au prezentat în corpore la oficiul telegrafic, unde au adus doleanțele lor la cunoștința guvernului.

Ca răspuns, în același zi a sosit cu trenul, venind de la București, ofițerul Carp, înaintat, cu două zile înainte, la gradul de maior. Om de mînă forte, maiorul Carp, secondat de procurorul

general, a cerut să discute cu o delegație a căruțașilor. S-au ales trei *inimoși* care și-au apărat punctul de vedere cu strășnicie. Terminîndu-și argumentele, care de fapt erau toate împotriva cerealiștilor, procurorul general văzînd că nu poate obține rezultatul dorit, a apucat pe unul din delegați de piept și s-a adresat maiorului cu cuvintele: „să-l iei prizonier pe acest individ". Căruțașii au sărit să-și apere delegatul, dar maiorul Carp l-a împușcat, descărcîndu-și apoi restul cartușelor revolverului în gloată. A fost bătut cu pumnii și ciomegile pînă s-a prăbușit.

În legătură cu această fază a „rebeliunii" Al. Papiu Ilarian va scrie: „lupta a fost provocată de însuși procurorul general care era prea juvenil, după înălțimea postului ce ocupă și după gravitatea misiunii ce i se încredințase în împrejurări atît de grave".

Lupta ce a urmat a fost scurtă. Manifestanții au fost împrăștiați, optzeci dintre ei arestați. După triere, executată mai mult de poliție și de cerealiști, decît de procurorul general și ajutoarele sale, douăzeci și doi dintre ei au fost dați în judecată în stare de arest. Pentru epilogul acestei „rebeliuni" care a stîrnit larg interes în țară, opinia publică a luat parte căruțașilor. (Vezi ultimul capitol al acestei antologii).

TOAST ÎN CINSTEA ZILEI DE 3/15 MAI 1848 * (MAI 1873)

Astăzi sunt 25 ani — un patrat de secol — de cînd fiii imperatorului Traian suferă încă jugul secular pus de o mînă de oameni.

Lipsiți de drepturi umane — nici carte nu aveau voie să învețe ca nu cumva prin lumină să reînvie. Atunci un număr nu prea mare de tineri, aprinși de dorul libertății naționale, răpiră scînteia cea sacră a luminii și a adevărului din sînul întunerecului, se sculară și făcură ca poporul însuși să se proclame liber.

Închin în memoria lui Bărnuțiu, [a] profesorul naționalității române, libertăților și independenței și cu iubire confirmîndu-le și cu jurămînt național.

În onoarea lui Laurian [b] care formulă atunci drepturile națiunii române, precum și protestul ei contra fuziunii cu dușmanii.

În onoarea și memoria junilor de la 1848 cari uimiră lumea prin curajul, activitatea, eroismul și sacrificiile pentru români. Trăiesc încă mulți dintre junii de atunci și mulți sunt de credință că aceștia, astăzi chiar, ar fi mai juni, prin vigoarea ideilor și tăria inimii lor.

Urez junilor de astăzi să-i urmeze și, de se poate, să-i întreacă.

Zi mare ca aceasta, totdeauna produce idei mari; această zi a produs și ideia Societății noastre, înainte de acum cu 7 ani. Astăzi Societatea, mulțumită patriotismului românilor, crește. Și învață la universități prin țări

---

* Clinciu Ioan, Actele Societății Transilvania, tom. I, p. 40-41.

latine mulți tineri. Și fondul (resursele bănești ale Societății Transilvania) crește pe toată ziua, prin zelul și activitatea junimii noastre.

Trăiască Societatea noastră [c] !

---

a Ca student la Cluj, Papiu i-a arătat lui Simion Bărnuțiu o admirație pe care și-a mărturisit-o chiar și în paginile revistei „Diorile".

În adunarea de la dumineca Tomii a anului 1848, tot el a fost acela care l-a recomandat pe Bărnuțiu poporului, atunci cînd în după masa zilei respective acesta a sosit aducînd „comînd" pentru marea adunare națională de la 3/15 mai.

Raporturile lui Papiu și ale vărului său, Iosif Hodoș, s-au cimentat în anii în care primii doi studiau dreptul la Padova iar Bărnuțiu la Pavia. Din corespondența anilor acelora reiese că cele mai multe subsidii pentru a putea studia la Pavia, „bătrînul" le obținea din Transilvania prin intermediul lui Papiu.

Papiu și Bărnuțiu s-au reîntîlnit ca profesori la Iași dar aici drumurile lor, peste puțin timp, s-au despărțit. Bărnuțiu, prudent din fire, a căutat permanent să trăiască în cea mai deplină armonie cu profesorii localnici pe cîtă vreme, un alt corifeu al revoluției transilvane de la 1848, Aug. Treboniu Laurian era, în calitate de inspector școlar general, de-o excesivitate adeseori exagerată. Papiu a fost totdeauna alături de Laurian, în opoziție cu Bărnuțiu. În cele din urmă „dușmanii" lui Bărnuțiu au demisionat și s-au stabilit în București, Laurian ca efor al școlilor, Papiu ca procuror la Casație.

În tot cursul vieții sale, nici chiar în lucrările lui de istorie, unde se cere obiectivitate, Laurian n-a amintit niciodată nimic despre Bărnuțiu. Al. Papiu Ilarian l-a secondat multă vreme. Totuși în toastul rostit cu ocazia zilei de 3/15 mai a anului 1873, cînd s-au împlinit 25 ani de la înființarea Societății Transilvania, președintele, Al. Papiu Ilarian, a întrerupt tăcerea și a închinat în amintirea lui Simion Bărnuțiu „profesorul naționalității române" ca unul ce în ziua de 2/14 mai 1848 rostise, în catedrala Blajului, istoricul său discurs privitor la necesitatea ca românii din Transilvania să trăiască pe picior de egalitate cu celelalte națiuni conlocuitoare. A doua zi, tot Bărnuțiu a citit „proiectul de jurămînt".

b Aug. Treboniu Laurian a dat citire, în ziua de 4/16 mai, tot pe Cîmpia Libertății, „Petițiunea Națională" care, în 16 articole, a formulat drepturile pretinse de poporul român.

c Toastul — ultimul rostit de președintele Societății Transilvania în cinstea zilei de 3/15 mai 1848 — datează din ziua de 6/18 mai 1873.

CAUZA BIVOLARILOR DIN GIURGIU ÎNAINTEA CURȚII CU JURAȚI DIN TURNU-MĂGURELE

În 1873 a apărut broșura cu titlul de mai sus care poate fi considerată cîntecul de lebădă al lui Alesandru Papiu Ilarian. Citind-o, rămîi cu impresia că nu-i aparține, ci este o relatare reportericească a ceea ce s-a petrecut la Turnu Măgurele în zilele de 24 și 25 septembrie 1873. Sîntem îndreptățiți să credem aceasta și prin faptul că despre Papiu se vorbește adeseori la persoana treia iar stilul nu-l reprezintă decît în citate.

Broșura, 44 pagini, format mic, are ca motto : „vom învinge, veți învinge și prin voi țara va învinge. Apa trece, pietrele rămîn", iar loc de prefață ține articolul „Către cetățenii bivolari și toți giurgiuvenii", care fusese publicat în „Românul" din 26—27 martie, după ce fusese răspîndit în foi volante atît la București, cît și la Giurgiu.

În dezbaterile de la Turnu Măgurele, fotoliul ministerului public a fost ocupat de procurorul general Iorgulescu, același procuror care încercase să obțină arestarea și condamnarea lui Papiu la muncă silnică pe viață iar căruțașii bivolari au fost apărați de Papiu, secondat de tinerii avocați giurgiuveni, Ștefănescu și Iepureanu.

În pledoaria sa, Papiu Ilarian a arătat că „am fost și voi fi deapururi pentru lege și ordine legală, pentru suveranitatea legii și a dreptății mai presus de toate".

În continuare, el se angajează să probeze că „onorabilii mei clienți, bivolarii din Giurgiu, nu s-au opus unei legi, ci s-au plîns, au protestat la toate autoritățile competente și apoi s-au opus contra unei călcări flagrante, contra unui jaf adevărat, comis de autoritățile din Giurgiu. Eu, om de drept și de legi, am venit fără vre-un alt

interes, decît acela al justiției, nu ca să apăr rebeli și rebeliune, ce totdeauna am combătut, ci să apăr pe niște cetățeni onorabili, laborioși și asupriți, plini de inimă."

După ce a făcut un istoric al celor ce s-au întîmplat la Giurgiu, unde s-a tras în muncitori și au fost ucise mai multe persoane și a dat citirii la acte oficiale din care a reeșit că mai multe ministere au mustrat autoritățile din Giurgiu pentru abuzurile comise, aplicînd o taxă ilegală pentru grînele transportate în port și obligîndu-i pe cărușași să-și aleagă un staroste, unealtă a angrosiștilor de cereale, deși starostia fusese desființată mai de mult în Principatele Unite, — Al. Papiu Ilarian pune juraților o întrebare care amintește de discursul lui Simion Bărnuțiu, ținut în ziua de 2/14 mai 1848 în catedrala din Blaj : „Un vierme dacă-l calci, se mișcă ; și cetățeanul, călcat în averea și chiar în viața lui, să nu aibă dreptul a se mișca, a se plînge și a se apăra contra celor care calcă legea în picioare" ?

Ședința a doua s-a deschis în ziua de 25 sept., orele 11. Ea a fost ocupată de un înverșunat duel oratoric între procurorul general și apărător, primul încercînd din nou să justifice crimele săvîrșite iar Papiu apărînd convingător pe arestații „năpăstuiți de tirani".

„D. procuror general, a spus Papiu, din ordinul ministrului de justiție, generalul Tell, m-a tras în judecată cerînd mandat de închisoare preventivă și osîndirea la muncă silnică pe toată viața. Judecătorul de instrucție de la tribunalul din București a respins cererea dlui procuror, declarîndu-mă nevinovat... Procurorul și ministrul au făcut opoziție la camera de acuzațiune a Curții de Apel din București cerînd din nou mandatul de arestare și muncă silnică pe viață dar și acești demni judecători au respins cererea declarîndu-mă neculpabil... ei au făcut recurs la Casație dar și această înaltă curte încă le respinse recursul ca nefondat".

„Iată de ce, și-a încheiat Papiu pledoaria, — eu nu mă îndoiesc că dvoastră, domnilor jurați, încă veți declara neculpabili pe acești demni, onorabili cetățeni care suferă de atîta timp pre nedrept".

După ce președintele a făcut un rezumat al dezbaterilor, jurații s-au retras în camera de deliberare. Revenind curînd în sala dezbaterilor au pronunțat un verdict de neculpabilitate.

În seara zilei de 25 septembrie 1873 la Turnu Măgurele a avut loc o însuflețită manifestare muncitorească. Seara, în bărci luminate cu facle, muncitorii bivolari au pornit pe cursul Dunării spre casele lor, după șase luni de abuzivă detențiune.

Nu e lipsit de interes să amintim că, la sfîrșitul broșurei, a fost publicat violentul pamflet antidinastic „Apa trece, pietrele rămîn", „scris în noaptea de 17 spre 18 decembrie 1871 și publicat în „Românul" din 19 decembrie 1871.

BIBLIOGRAFIA
SCRIERILOR LUI ALESANDRU PAPIU ILARIAN

1845
1. Cuvînt către cititori, în „Diorile pentru minte şi inimă", Cluj, nov. nr. 1. 1852.
2. Niscari preliminarii la „Diorile pentru minte şi inimă", în „Diorile...", nr. 2, decem. 1852.

1846
3. Să învăţăm româneşte, domnilor, în „Diorile...".
4. Corespondenţa unui colectiv de studenţi români ai liceului piariştilor din Cluj, printre care şi Alexandru Pop (Alesandru Papiu Ilarian) către G. Bariţiu, B.A.R., mss, rom. 1 004, f. 177r-178r.

1848
5. Adresele din Mureş Oşorheiu, în „Foae pentru minte, inimă şi literatură", Braşov. nr. 13 semnează „cancelist român de la tablă". Problema pusă în discuţie de Papiu — unirea Transilvaniei cu Ungaria — a fost reluată de Timotei Cipariu în „Organul Luminării", Blaj, nr. 65, 66, 67, 68.
6. Corespondenţa (1) cu Demetriu Moldovan, B.A.R., mss, rom. 1 061, f. 35+v.

1849—1870
7. Corespondenţa (8) cu Timotei Cipariu, B.A.R., filiala Cluj, fond Cipariu, nr. 11 222-11 227 şi nr. 10 734.

1850—1872
8. Corespondenţa (30) cu G. Bariţiu, B.A.R., mss. rom. 996, f. 18v-19v.
9. Corespondenţa (1) cu Sinodul Episcopal greco-catolic din Blaj (un colectiv de studenţi vienezi printre care şi Papiu), B.A.R., mss. rom. 1 060, f. 283r-287r.
10. Corespondenţa (1) cu Sinodul Episcopal ortodox din Sibiu (Idem), B.A.R., mss., 1 060, f. 311r-313v.

11. O întîmpinare „Luceafărul", Budapesta, 1903, nr. 4.
12. Corespondența (4) cu Ecaterina Rosetti, B. A. R.. fond coresp. nr. 13 282-13 285.
13. Istoria Românilor din Dacia Superioară, tom. I (ediția I).

1851—1861 14. Corespondența (9) cu Iacob Mureșan, Arhiva Mureșenilor, nr. 484, 487, 490, 491, 494, 495, 497-500, 503, 504, 507 B.A.R., mss. rom. 996, f. 29v-30r.
15. De sub Călimani (articol scurt), „Gazeta Transilvaniei", nr. 71, 74, 77.
16. Istoria Românilor din Dacia Superioară, Viena, tom. I (ediția a II-a).
17. Corespondența (3) cu Alexandru Roman, B.A.R., mss. rom. 453, f. 65r, fond coresp., nr. 110 445-110 447.
18. Corespondența (1) cu episcopul Al. Sterca Șuluțiu, B.A.R., mss. rom. 4 585, f. 50r-52v.
19. Istoria Românilor din Dacia Superioară, Viena, tom. II (Schița tomului III a fost publicată, cu introducere și note, de dr. Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, după manuscrisul găsit la Academie în 1937).
20. Neologismul, „Foae pentru minte...", Brașov nr. 41, p. 313-314 ; nr. 42, p. 319-320 ; nr. 45, p. 339-341 ; nr. 46-47, p. 347-348 ; nr. 48, p. 356-357 ; nr. 50, p. 375-376 (semnează Alpaila — ALexandru PApiu ILArian — un Sarsailă din Ardeal).

1854 21. Tssi che Alessandro Papiu di Transilvania si propone difendere nella publica promotione al grado Dottore in ambele legi... (Dritto naturale privato publico, e condice penale austriaco, statistica, jus canonicum), Universita di Padova, 1854.

1855—1858 22. Corespondența (8) cu Simion Balint, B.A.R., mss. rom. 1 060, f. 291r-292v ; mss. rom. 4 583, f. 44r + v și f. 3r-29r.

1855 23. Corespondența (1) cu S. Bărnuțiu — Aug. Treb. Laurian, B.A.R., fond. coresp. nr. 33 051-35 074.
24. Corespondența (25) cu Iosif Hodoș, B.A.R., fond coresp. nr. 12 181 ; nr. 138 604-138 608 ; nr. 138 610-138 613 ; nr. 12 182-12 183 ; nr. 12 195 ; 12 184-12 187 ; nr. 12 104 ; nr. 12 188-12 193.
25. Dritul Penal (curs litografiat), 71 p., Iași.

1856 26. Statistica generală a României, Iași, B.A.R., mss. rom. 207.

1858 27. Corespondența (1) cu G. Bariţiu, B.A.R., mss. rom. 878, f. 882.

1860 28. Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii, în timp de pace și în cadrul unei revoluții în răsăritul Europei, prezentat prințului A. I. Cuza, Iași, 1860. (Preambulul Memorandului a fost publicat în „Revista Carpaților" din 1 martie 1861, p. 297-324 (vezi poziția nr. 35) ; textul integral l-a publicat A. Crainic, împreună cu o notă explicativă, abia în 1883 în „Revista pentru istorie, archeologie și filologie", an. 1, tom. I, p. 133-146).

29. Gramatica lui Șincai și epistola lui către Ioane de Lipszky, „Revista Carpaților" nr. din aprilie, p. 48-61 ; „Instrucțiunea Publică" a lui Aug. Treb. Laurian, nr. din februarie.

30. Lugubrum Monumentum, „dedicată amicului meu Sion", „Revista Carpaților", nr. din august, p. 114-129.

1861 31. Deslegare juridică, „Tribuna Română", Iași, nr. 149.

32. Extrădarea criminalilor în Principatele Unite, „Tribuna Română", Iași, nr. 129.

33. Legea de concurs al creditorilor, „Tribuna Română", Iași, nr. 145. Emigranții unguri și Garibaldi despre Români, „Românul", nr. 226-227.

34. Garibaldi și Klapka către români. Dintre Carpați. „Românul" nr. 261-262. Comentarii pe 5 1/2 coloane ; „Revista Carpaților", nr. din 15 oct., p. 463-478. (Semnează „Bucur".).

35. Idealurile naționale ale nemților, slavilor, ungurilor și românilor, „Revista Carpaților" de la 1 martie, p. 297-305 (Vezi poziția nr. 28). Semnează „Anonim".

36. Independența constituțională a Transilvaniei, Iași (partea I-II). A apărut în „Românul", nr. 202-203, 204, 205, 206, 207, 208, 209-210 ; „Foae pentru minte..." nr. 26, 27, 28, 29, 30 ; „Revista Carpaților" din 15 iulie, p. 64-122 și „Tribuna Română". Partea I-a a apărut și în „Koloszvári Közlöny" (Monitorul Clujului) cu titlul „Erdély alkotmányos függetlenség a A. Papiu Ilariantól, nr. 152, 153, 154, 158.

37. Tratatul de alianţă contra turcilor încheiat în an 1542 între Petru Domnul Moldovei şi Ioachim Electorul de Brandeburg, în „Revista Carpaţilor", nr. din 15 august, p. 193-212 ; în „Foae pentru minte", 1861, nr. 28, p. 109-112 ; nr. 29, p. 217-221.
38. Apendice la Independenţa constituţională a Transilvaniei, „Revista Carpaţilor", nr. de la 1 sept., p. 257-314 ; „Românul" nr. 225, 228-229, 230, 231.
39. Emigranţii unguri şi Garibaldi despre români, „Tribuna Română", nr. 129 ; „Românul" nr. 226-227.
40. Les Roumains des états autrichiens, Bucureşti (traducerea de J. H. Ubicini, prefaţa de G. Boerescu).
41. Scrisoare deschisă adresată ziarului „Românul" (în care explică de ce nu poate duela cu renegatul Buda Sandór din Şomcuţa Mare), „Românul", nr. 232.
42. Uniţii, „Românul" nr. 226-227 ; „Gazeta Transilvaniei" nr. 67, 68, 69, 70.
Legea de concurs a Moldovei, „Tribuna Română", nr. 145.

1862

43. Die constitutionelle Unabhängigkeit Siebenbürges, Breslau (traducerea e făcută de F. F. Neigebauer).
44. L'indipendenza constitutionale della Transilvania, Torino. (Traducerea lui G. A. Ureche a fost „coresă" de Vergezzi Ruscalla care a scris şi prefaţa).
45. Răspuns la scrisoarea dlui canonic Cipariu, publicată în „Foişoara Concordiei", nr. 89/133 ; „Concordia" nr. 10/140 ; „Amicul Şcoalei" nr. 51 ; „Foae..." nr. 43, p. 333-334.
46. Tezaur de monumente istorice pentru România atît din vechi tipărite cît şi manuscripte. Cea mai mare parte străine, adunate şi publicate cu prefaţiuni şi note ilustrate, Bucureşti, tom. I.
47. Lectorului salute, Tezaur, tom. I, p. V-IX.
48. Baltasar Walther (studiu bibliografic), Tezaur, tom. I, p. XI-XV.
49. Scurta şi adevărata descriere a faptelor lui Michai, domnul Ţării Româneşti (text latin-român) de Baltasar cel Tînăr din Silezia. Notele marginale ale operei lui Walther ; notele noastre asupra operelor lui Walther, Tezaur, tom. I, p. 1-74.

50. Adunarea de la Braşov a Societăţii Literare din Transilvania, Tezaur, tom. I, p. 75-76.
51. Gramatica lui Şincai şi epistola către Ioane Lipszky, Tezaur, tom. I, p. 87-105.
52. Crezul din catechismul românesc tipărit la Roma, la 1677, cu litere latine de Vito Pilutio (cu un scurt explicativ), Tezaur, tom I, p. 105-106.
53. Ioane Bisseliu din Societatea Iesu (studiu biobibliografic), Tezaur, tom I, p. 107-110.
54. Medua istorică a faptelor celor mai însemnate de pe timpurile noastre de J. Bisseliu din Societ. Iesu. Michai Domnul Ţării Româneşti (text latin-român). Notele noastre asupra operei lui Bisseliu. Tezaur, tom. I, p. 111-183.
55. Iacob August Thuan (Jacques Auguste Thou) (1553-1617), (studiu biobibliografic), Tezaur, tom. I, p. 185-186.
56. Istorie a timpului său (L'histoire de son temps), de Iacob August Thuan (text latin-român), Tezaur, tom. I, p. 187-247.
57. Memoriul lui Michai Vodă către Rudolf împărat (studiu introductiv), Tezaur, tom. I, 249-270.
58. Vistierul Stravinos (studiu biografic), Tezaur, tom. I, p. 275-277.
59. Vitejiile prea-piosului şi prea-viteazului Michail Voevod, de vistierul Stravinos, Veneţia, 1785 (text latin-român), Tezaur, tom. I, p. 279-326.
60. Istoria celor petrecute în Ţara Românească de la Şerban Voevod pînă la Gavriil Voevod ; compusă de prea-sfîntul între arhirei, Mitropolitul Myrelor, domnul Matei din Pogoniania (text neogrec şi român), Tezaur, tom. I, p. 327-384.
61. Cartea de danie a lui Ion Nicolae Petraşcu Voevod către biserica Sf. Nicolae din Şchei de lingă Braşov, la 1602, Tezaur, tom. I, p. 386-387.
62. Cartea de judecată a lui Ion Constantin Şerban Vodă, prin care se defiinţează dania lui Petraşcu Voevod, Tezaur, tom. I, p. 387-388.
63. Cartea de danie a călugăriţei Thofana, mama lui Michai W. către mănăstirea Cozia, Tezaur, tom. I, p. 388-390.
64. Chrisovul lui Ion Radul Vodă, întăritor daniei făcute de Michai Vodă mănăstirei Bistriţa, la 1604,

Tezaur, tom. I, p. 391-393.

65. Piatra ce a fost pusă la capul lui Michai Vodă în biserica mănăstirii Dealul, Tezaur, tom. I, p. 393-394.
66. Pieatra mormîntală a călugăriţei Theofana, maica lui Michai Vodă, Tezaur, tom. I, p. 395-396.
67. Corespondenţa (1) cu N. Densuşianu, B.A.R., fond coresp. nr. 72 213.

1863

68. Către amicii mei din Transilvania, „Concordia", nr. 45, p. 181.
69. Încheierea unei disputaţiuni de lînă caprină, „Amicul Şcoalei", Sibiu, nr. 14, p. 105-110 ; „Concordia", nr. 28-29.
70. Legea indigenatului, 20 noiembrie.
71. Legea secularizării averilor mănăstireşti din 13 decembrie.
72. Proectul de lege pentru asigurarea libertăţii personale şi pentru inamovibilitatea domiciliului din 22 noiem.
73. Proiectul de lege pentru inamovibilitatea funcţionarilor judecătoreşti din 29 noiembrie.

1863—1867

74. Corespondenţa cu Alexandru Dimitrie Sturdza, B.A.R., fond coresp. nr. 127 848-127 850.

1863

75. Joppencourt şi Baret (studiu biobibliografic), Tezaur, tom. II, p. 5-6.
76. Istoria prescurtată a celor mai memorabile lucruri întîmplătoare în tulburările din urmă ale Moldovei, de Joppencourt (text francez-român), Tezaur, tom. II, p. 7-136.
77. Monument lugubru la mormîntul Anei Movilă, Tezaur, tom. II, p. 137-144 (vezi poziţia nr. 30).
78. Okolski despre Movileşti (text latin-român), Tezaur, tom. II, p. 145-159.
79. Documentele mss. din biblioteca contelui Dzialynsky din Kornik în Posnania (7 documente în polonă) ; au fost traduse de B. P. Hasdeu), Tezaur, tom. II, p. 150-158.
80. Chronograful Ţării Româneşti de la 1764 pînă la 1815, scris de Dionisie Eclesiarcul, Tezaur, tom. II, p. 159-236.
81. Ianache Văcărescu (Studiu biografic), Tezaur, tom II, p. 239-244.

82. Istorie a preaputernicilor împăraţi othomani adunată şi alcătuită pe scurt de dumnealui Ianache Văcărescu dikeofylax al biserii celei mari a răsăritului şi spătar al Valachiei, de Ianache Văcărescu, Tezaur, tom. II, p. 245-302.
83. Condica din zilele Măriei Sale prealuminatul şi preaînaltului domn Ioan Constantin Alexandru Ipsilante Voevod, Tezaur, tom. II, p. 303-344.
84. Condica din zilele Măriei Sale prealuminatul şi preaînaltul nostru domn Ioan George Caragea Voevod, în Tezaur, tom. II, p. 345-401.

1864

85. Discurs la înmormîntarea lui Ioan Maiorescu, „Gazeta Transilvaniei", nr. 72 din 20/8 sept.
86. Proiectul de lege pentru organizarea avocaţilor din 21 ian.
87. Documente din Arhivul secret din Berlin (studiu), Tezaur, tom. III, p. 7-12.

1) Petru Rareş. Tratatul şi Obligaţiunile cu Ioachi, Electorul la 1542, precum şi alte documente relative, posterioare (texte latine, italiene, germane şi române), Tezaur, tom. III, p. 13-42.

2) Documente relative la istoria lui Michai V (texte germane, italiene şi române), Tezaur, tom. III, p. 55-72. Vezi „Instrucţiunea Publică", 1880, p. 203-220, „Revista Carpaţilor", 1861, p. 193-222 şi „Foae pentru minte..." 1861, nr. 28-29.

3) Documente relative la viaţa şi moartea în esil a lui Ion Georgie Ştefan Voevod, cu un studiu introductiv (texte în germană, latină şi română), Tezaur, tom. III, p. 73-104.

4) Documente despre principele Radu Cantacuzino, cu un studiu introductiv (texte în franceză, germană şi română), Tezaur, tom. III, p. 105-119.

88. Georgiu de Reichersdorf (studiu biobibliografic), Tezaur, tom. III, p. 121-124.
89. Chorografia Moldovei, parte a Daciei Vechi, de Giorgiu de Reichersdorf din Transilvania, tipărită la Viena Panoniei, MDXLI (text latin-român), Tezaur, tom. III, p. 125-144.

Despre expediţia lui Soliman împăratul turcilor în Moldova şi Transilvania asupra lui Petru şi Iuane, de Anton Veranciu, cartei I-II (cu o notă

introductivă), text latin şi român, Tezaur, tom. III, p. 145-175.

Anton Veranciu Dalmaţianul din Sebenic despre starea Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti (cu un studiu introductiv), fragmente în latină şi română, Tezaur, tom. III, p. 176-182.

90. Ph. Avril (studiu biobibliografic), Tezaur, tom. III, p. 183-184.
91. Călătorie prin Moldova pe la 1689 de Ph. Avril (text francez, român), Tezaur, tom. III, p. 185-192.
92. Anafora despre ţigani, MDCCLXVI (cu o notă explicativă), Tezaur, tom. III, p. 193-196.
93. Cetatea Troesmis, Tezaur, tom. III, p. 197-262.
94. GORECIU (GORECKI) ŞI LASICIU (LASICKI) Studiu introductiv, Tezaur, tom. III, p. 203-204.
95. LEONARD GORECIU, nobil polon. Descrierea resbelului ce a purtat Ion Domnul Moldovei la anul MDCLCCIII cu Selim II, împăratul turcilor (text latin-român), Tezaur, tom. III, p. 205-252.
96. IOANE LASICIU, Istoria despre intrarea polonilor în Moldova cu Bogdan Voevod, 1572 (text latin-român), Tezaur, tom. III, p. 253-272.
97. PRAPOCKI, despre Ioan Vodă, ediţie germană din 1576 (numai textul german), Tezaur, tom. III, p. 273-286.
98. H. KIRCHBACH IOVANIAS (disertaţie despre Ion Vodă, 1686).
99. Horia şi Cloşca (cu acest studiu, Al. Papiu Ilarian a pus bazele cercetărilor istorice româneşti despre răscoala de la 1784), Tezaur, tom. III, p. 299-302.
100. Horia şi Cloşca, capii şi îndemnătorii răscoalei din Transilvania, de un anonim (text german şi român), Tezaur, tom. III, p. 303-340.
101. Relaţiune cu deamănuntul despre tulburările ivite în Transilvania în 1784 (text german-român), Tezaur, tom. III, p. 241-249.

1865 102. Rectificare, „Jurnalul Judiciar", nr. 13, p. 100-101.

103. Raportul dlui A. Papiu Ilarian, procuror de secţie la Curtea de Casaţie către d. ministru de justiţie (în procesul Petrache Peretz-Iorgu Ghica) şi concluziile procurorului în şedinţa din 22 noiem., „Trompeta Carpaţilor", nr. 75, din 28 decem.

104. Testamentul episcopului de Buzău, „Monitorul", nr. 252, p. 1 106-1 107.

104. bis. Horia şi Cloşca, în „Familia", nr. 2 din ian. 1886, p. 14-15.

1866 105. Responsabilitatea ministerială, Discurs de reintrare al procurorului general şi răspunsul primpreşedintelui Înaltei Curţi de Casaţie şi de Justiţie la 16 august, Bucureşti, 1866. Cu titlul „Studiu Constituţional" a fost reprodus de „Gazeta Transilvaniei" în nr. 92, p. 367-368 ; nr. 93, p. 371 ; nr. 94, p. 375, 376 ; nr. 95, p. 379-380.

1866—1868 106. Corespondenţa (5) cu Ion Ghica, B.A.R., fond coresp. nr. 53 760-53 762.

1867 107. Responsabilitatea funcţionarilor administrativi şi judiciari. Discurs rostit la 16 august cu ocazia deschiderii noului an judecătoresc, „Românul", nr. 24, p. 714-715.

108. Toast la adunarea Societăţii „Transilvania" cu ocazia zilei de 3/15 mai, „Românul", nr. 58.

109. Întîmpinarea procurorului general. A. Papiu-Ilarian către ministrul Justiţiei, „Românul" din 19 oct.

110. Corespondenţa cu Ioanichie Olariu, B.A.R., fond coresp. nr. 53 760-53 762.

1868 111. Memorandul K.T.K. (datează din 15 sept. 1860), „Românul", din 10 sept. ; „L'Étoile d'Oriente", nr. 18.

112. Dlui General Turr în Ungaria, „Românul" din 8-9 noiem. ; „Federaţia", nr. 166 din 6 noiem.

113. Prefaţă şi postfaţă la „Răspunsul generalului Türr la epistola ce-i adresase Papiu Ilarian, „Românul" din 2-3 decem.

114. Generalul Tell şi „Societatea Transilvania" în Senat, „Românul" din 8 decem.

1869 115. Toast rostit la onomastica lui Ion Brătianu, „Românul", nr. 12, p. 2-3, din 12 ianuarie.

116. Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai din Şinca. Discursul de recepţiune şi răspunsul de Georgiu Bariţiu în şedinţa publică a Societăţii Academice Române din 14 septembrie 1869. Cu XII annexe şi un facsimile, Bucureşti, 1869. Fragmente din discurs au fost reproduse sau semnalele de toată presa timpului. Vezi îndeosebi „Gazeta

Transilvaniei" nr. 77, 78, 79, 80, „Din disertația dlui A. Papiu Ilarian în partea rămasă nerostită.

117. Ideile lui Șincai, „Gazeta Transilvaniei" nr. 88, 89.

1870 118. Discurs rostit la adunarea Societății „Transilvania" cu ocazia comemorării, în pădurea Băneasa, a zilei de 3/15 mai 1848, „Românul" din 9 mai.

119. Către giurgiuveni, „Românul" din 5 iunie, p. 470-478.

120. Scrisoare d-lui redactor al ziarului „Românul" din 6 iunie.

121. Către giurgiuveni. Frați giurgiuveni, „Românul" din 24 iunie, p. 538.

122. Pentru acuzații de la 8 august, „Românul" din 10 noiem. 1869.

123. Acuzații din Ploești înaintea curții cu juați, „Românul" din 10 febr. p. 890.

124. Nihil sine populo, „Românul" din 19-20 oct. p. 917.

125. Relațiune despre manuscrisele lui I. Budai-Deleanu, aflătoare la Biblioteca Centrală din București, Analele Societății Academice, Seria I, vol. III, p. 105-116.

1871 126. Ungro și Ungro-Vlachia. O rectificare în interesul adevărului, „Românul" din 4 dec. p. 1 053-1 054.

127. Tot Ungro-Vlachia și încă cîteva neexactități ale domnului Hasdeu, redactorele Columnei, „Românul" din 9 decem., p. 1 066.

128. Drumurile de fier, Strousberg, Bleicherröder și guvernul, „Românul" din 10 decem., p. 1 069-1 070.

129. Scrisoare deschisă dlui președinte și ministru de externe, Lascăr Catargiu, „Românul" din 11 dec. (Protest împotriva tentativei de asasinat din ziua de 8 decem., în gara Giurgiu).

130. Scrisoare deschisă dlui redactor al ziarului „Românul", „Românul" din 12 decem. (În legătură cu polițaiul huliganic Ptrichi Nicolaide-atentatorul și cu protectorul său, Efrem Gherman, prefectul de Vlașca).

131. Apa trece, pietrele rămîn, „Românul" din 19 decem., p. 101.

132. Adnotare (La adresa giurgiuvenilor către guvern prin care se înfierează tentativa de asasinat de la 8 dec., adresă prin care Papiu este numit „apără-

torul celor năpăstuiţi de tirani", „Românul", din 20-21 dec.

133. Încă un cuvînt, sper, cel din urmă, în chestia Ungro-Vlachiei şi alte mai mici chestiuni, „Românul" din 20-21 şi 22 dec.

134. Atitudinea în problemele filologiei contemporane, „Analele Soc. Acad. Române", tom. IV, ses. an. 1871, p. 160-164.

1872

135. Confederaţia latină, „Românul" din 10, 11, 13, 16, 17, 18, 21, 24-25, 30 ianuarie şi 9 februarie.

136. Prefaţiune la Operile principelui Demetriu Cantemir, tom. I, Descriptio Moldaviae, cu charta geografică a Moldovei şi un fac-simile. („Prefaţiunea" este reprodusă şi în tom. II, „Descrierea Moldovei" ale cărei prime două capitole au fost traduse de Al. Papiu Ilarian), Bucureşti, MDCCCLXXII.

137. Biografia lui Antioh Cantemir, B.A.R., mss. rom. 4 534, f. 181-196 (fragment partea finală, p. 209-240).

138. Avram Iancu şi adunarea de la Dumineca Tomii şi cea din 3/15 mai 1848, „Românul" din 22, 24, 26, 27, 28, 30 sept. şi 1 oct.

1873

139. Cuţitul a ajuns la os. „Românul" din 22 martie.

140. Teroarea la culme, „Românul" din 23 martie.

141. Evenimentele de la Giurgiu, „Românul" din 25 martie.

142. Către cetăţenii bivolari şi toţi giurgiuvenii, „Românul", 26-27 martie, p. 480-481.

143. Ordinea domneşte la Giurgiu, „Românul" din 29 martie.

144. Vizita lui Lascăr Catargiu, „Românul" din 4 aprilie.

145. Procesul pentru proclaţiunea „Către cetăţenii bivolari", „Românul" din 24 aprilie. (Un fragment din interogatoriul dLui Papiu Ilarian).

146. Memoriul dlui Papiu Ilarian către curtea de punere sub acuzare a Curţii de Apel din Bucureşti, „Românul" din 29 aprilie.

147. Procesul pentru scrisoarea „Către cetăţenii bivolari şi toţi giurgiuvenii". Importanţa lui juridică şi politică. „Românul" din 29 aprilie.

148. Discurs (rostit în ziua de 6 mai în grădina Filipescu cu ocazia împlinirii unui sfert de veac de

la ţinerea, pe Cîmpia Libertăţii de lîngă Blaj, a marei adunări naţionale de la 3/15 mai 1848). Vezi IOAN CLINCIU : Actele Societăţii „Transilvania" sesiunea anului 1873, Bucureşti, 1940. p. 40-41.

149. Cauza bivolarilor din Giurgiu înaintea Curţii Juraţilor din Turnu Măgurele, Bucureşti, 1873. Moto : vom învinge, veţi învinge şi prin voi întreaga ţară va învinge.

Redactor : ILIE GANCEA

Coli de tipar 30,75.
Bun de tipar 15.08.1981.

Tiparul executat sub comanda nr. 5 117/980
la Întreprinderea poligrafică Bacău,
str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lucrarea a fost tipărită pe hîrtie
fabricată la C.C.H. Călăraşi

Alesandru Papiu Ilarian a fost una dintre personalitățile marcante ale istoriei Transilvaniei în timpul revoluției din 1848 și în perioada imediat următoare, preocupările sale stăruitoare față de provincia sa natală revenind de altfel în tot timpul vieții sale, relativ scurtă. În același timp, Papiu Ilarian s-a făcut remarcat și în statul național român, fiind unul dintre sfătuitorii lui Alexandru Ioan Cuza, iar apoi evidențiindu-se printre liberalii de stînga. Luptător pentru eliberarea națiunii, dar tot într-o vreme cărturar distins, fiind și unul dintre primii membri ai Societății Academice Române, redactor al „Tezaurului de monumente istorice", el merită atenție atît ca om politic înaintat, cît și ca istoric.

Antologia întocmită de Corneliu Albu răspunde în această privință menirii ei, ilustrîndu-se concret activitatea lui Papiu Ilarian.

DAN BERINDEI

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

Lei 24